τεύχος 14ο
Ιανουάριος 2026

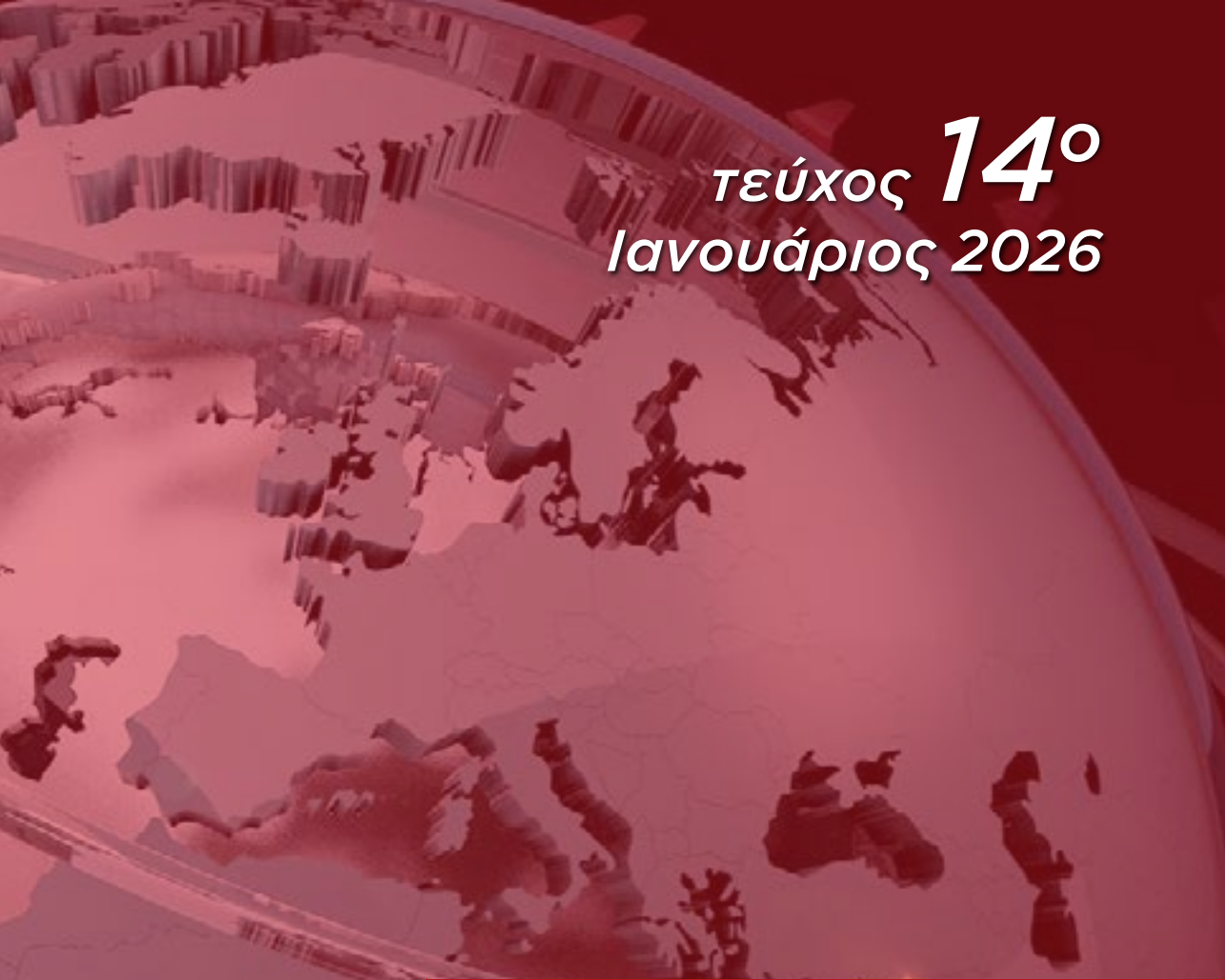

Τετράδια

Διεθνούς Δικαίου και Διεθνούς Πολιτικής

Τετράδια Διεθνούς Δικαίου και Διεθνούς Πολιτικής

Cahiers de Droit International et de Politique Internationale

Τεύχος 14ο – Ιανουάριος 2026

135
ΕΤΟΣ ΙΔΡΥΣΕΩΣ 1891

ΕΚΔΟΣΕΙΣ
Ι. ΣΙΔΕΡΗΣ

Περιεχόμενα

Η Ταυτότητα της Έκδοσης 11

II. Σε προσωπικό τόνο/Carnets de bord

Περί «διεθνούς τάξης» χωρίς κανόνες...
Στέλιος Περράκης 15

IIII. Επέκεινα των τύπων

1. Δημοκρατία πέραν των ορίων του ανθρώπου;
Γιάννης Πανούσης 19
2. Δημοκρατία και ΤΝ: Εστιάζοντας στην Ιδιότητα του Δημοκρατικού Πολίτη
Σέργιος Θεοδωρίδης 23
3. Η Δημοκρατία στην εποχή των αλγορίθμων και μεγάλων δεδομένων. Σύγχρονες απειλές.
Αλέξανδρος Παπαδόπουλος 27

IV. Συμβολές στη θεωρία και στην πρακτική

1. Πόλεμος και δομές ειρήνης: Ειρηνιστικά κινήματα απέναντι στην επέκταση συγκρούσεων
Κώστας Α. Λάβδας 33
2. Η υπόθεση της Μονής Σινά. Έχει να πει κάτι το διεθνές δίκαιο;
Αντώνης Μπρεδήμας 50
3. Το Lawfare ως εργαλείο στρατηγικής αποτροπής. Νομική ανάσχεση του τουρκικού αναθεωρητισμού σε Αιγαίο και Ανατολική Μεσόγειο
Διονύσης Τσιριγώτης 65

4. Θέση σε λειτουργία του φράγματος GERD στην Αιθιοπία. Λύση ενός προβλήματος ή παραβίαση του διεθνούς δικαίου;
Φανή Λιβαδά 95

5. «The Potential Contamination of Water by Uranium in Iran: Legal and Environmental Dimensions in the Context of the Iran–Israel Conflict»
Irini P. Perperidis 100

V. Επισημάνσεις και Σχολιασμοί

1. Το Κυπριακό στον δρόμο για την προεδρία της ΕΕ
Γιώργος Αρέστης 121

2. Οι δασμοί Τραμπ απέναντι στους κανόνες του διεθνούς δικαίου
Αντώνης Μπρεδήμας 123

3. «Η ανατομία μιας Αναδυόμενης νέας Γεωπολιτικής Τάξης: Αναγνώσεις στρατηγικού foresight σε ένα μετακανόνων διεθνές σύστημα»
Δρ Ελευθερία Φτακλάκη 140

4. Η Ευρώπη/ΕΕ σε σταυροδρόμι: ποιός δρόμος;
Γιώργος Κρεμλής 155

5. Η σημασία ανακήρυξης Συνορεύουσας Ζώνης νότια της Κρήτης
Λυκούργος Λιακάκος 168

6. Διαχείριση προσφυγικών αφίξεων στην Κρήτη και παραβιάσεις του διεθνούς δικαίου
Ελένη Κουτσουράκη, Μιχάλης Μαρκοδημητράκης 186

7. Ο Κανόνας του Νομισματικού Χρυσού και το Παραδεκτό της Προσφυγής της Νικαράγουα κατά της Γερμανίας
Μάνος Μποζουτσίδης 198

VI. 20 Χρόνια ΔΣΝ

1. Retour à Nauplie
Emmanuel Decaux 213

2. Χαιρετισμός στις Διεθνολογικές Συναντήσεις Ναυπλίου
Νικόλας Ιωαννίδης 216

3. Αντιφώνηση στην απονομή του «Αριστείου Ιωάννης Καποδίστριας για τις Επιστήμες, τα Γράμματα και τις Τέχνες»
Φίλιππος Δρακονταειδής 219

4. Αντιφώνηση στην απονομή του Βραβείου «Α. Πολυζωίδης – Γ. Τερτσέτης για τη Δικαιοσύνη και το Δίκαιο»
Κωνσταντίνος Μενουδάκος 221

5. Αντιφώνηση στην απονομή του Βραβείου «Α. Πολυζωίδης – Γ. Τερτσέτης για τη Δικαιοσύνη και το Δίκαιο»
Αθανάσιος Ράντος 224

6. Αντιφώνηση στην απονομή του Βραβείου «Α. Πολυζωίδης – Γ. Τερτσέτης για τη Δικαιοσύνη και το Δίκαιο»
Χρήστος Ν. Ράμμος 226

7. About the State of International Law
John Dugard 228

8. Αντιφώνηση στην απονομή του «Αριστείου Ιωάννης Καποδίστριας για τις Επιστήμες, τα Γράμματα και τις Τέχνες»
Σταύρος Μπένος 230

9. «Απέναντι στο Αύριο του Κόσμου»: Η 20ή Διεθνολογική Συνάντηση Ναυπλίου
Αντώνης Παπαγιαννίδης 232

10. Μερικές Σκέψεις για τις ΔΣΝ
Πέτρος Μάστακας 235

11. Θα πεις και ένα τραγούδι...
Βαγγέλης Παρράς 238

VII. Ειδικό αφιέρωμα «Από την Σύγκρουση στην Ειρήνη: η Μεταπολεμική Γάζα και ο ρόλος του ΟΗΕ. Προκλήσεις για το Διεθνές Δίκαιο και την Συλλογική Ασφάλεια»

1. Η Γάζα μετά την λήξη του πολέμου και ο ρόλος του ΟΗΕ: μία μαγική εικόνα
Βιβή Κεφαλά 243

2. Η Αλεπού στο Παζάρι; Ο Ρόλος της Θρησκείας και του Διαθρησκευτικού Διαλόγου στον Πόλεμο της Γάζας και τη Μεταπολεμική Πραγματικότητα
Σωτήριος Στ. Λίβας 260

3. Η Ισραηλινή–Παλαιστινιακή Σύγκρουση: Ιστορικές Ρίζες, Αποικιακές Κληρονομιές και Σύγχρονες Προκλήσεις
Διονύσης Τσιριγώτης 274

4. «Pax Trumpiana και η εμπραγμάτωση του εθνικού συμφέροντος και της εθνικής ασφάλειας»
Νικόλαος Παπαναστασόπουλος 286

5. Η συναίνεση ως προϋπόθεση ανάπτυξης ειρηνευτικής αποστολής στη Γάζα: θεσμικές προκλήσεις και ρόλος του ΟΗΕ
Βασίλειος Ζαλίδης 305

6. Η Οργάνωση για την Απελευθέρωση της Παλαιστίνης και το ερώτημα της διεθνούς εκπροσώπησης της Παλαιστίνης: ένα επείγον δίλημμα για τον ΟΗΕ
Χαρίκλεια Αρώνη 322

7. Η πολιτιστική κληρονομιά της Γάζας - το ενδεχόμενο μιας πολιτιστικής γενοκτονίας
Ελένη Τροβά 334

8. Νόρμες υπό πίεση: Η δεοντολογική πρόκληση της Ευρωπαϊκής Ένωσης από την κρίση της Γάζας
Γεωργία Βασσάλου, Ηλίας Τασόπουλος 381

9. Η Μεταπολεμική Γάζα. Μερικές Σκέψεις.
Νίκος Μελέτης 389

10. «Αναλύοντας την πρόσφατη Γνωμοδότηση του Διεθνούς Δικαστηρίου της 22 Οκτωβρίου 2025: Ορισμένες σκέψεις για τη Γάζα και το Διεθνές Δίκαιο εν γένει»
Βιργινία Μπαλαφούτα 393

11. Οικονομικές Συνιστώσες της Γενοκτονίας στη Γάζα και Ευθύνη βάσει Διεθνούς Δικαίου
Ταϋγέτη Μιχαλακέα 401

12. Λογοδοσία στην μεταπολεμική Γάζα: Προκλήσεις αποτελεσματικής απονομής δικαιοσύνης υπό το πρίσμα της τεχνητής νοημοσύνης
Ζωή Παπακυρίτση 413

VIII. Varia

1. Ο καθοριστικός ρόλος του Ιωάννη Καποδίστρια στην ίδρυση του Νεότερου Ελληνικού Κράτους
Προκόπιος Παυλόπουλος 435

2. Κυπριακό, στον Δρόμο για την Προεδρία στην ΕΕ: Quid? Τελευταίες Εξελίξεις στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου
Αχιλλέας Δημητριάδης 445

3. Ανθρώπινα Δικαιώματα – Δικαιώματα των Γυναικών και των Κοριτσιών στο Αφγανιστάν των Ταλιμπάν – Μια Διαρκής Επιδείνωση
Ανδρέας Παπασταύρου 449

IX. Η Βιβλιοθήκη των «Τετραδίων»

Βιβλιοπαρουσιάσεις/Βιβλιοκριτικές 457

Συμβολές στο Τεύχος 463

Η ταυτότητα της έκδοσης

Διεύθυνση - Επιμέλεια - Σχεδίαση
Στέλιος Περράκης

Ακαδημαϊκή/Επιστημονική Επιτροπή:

Χρήστος Ροζάκης
Κώστας Χατζηκωνσταντίνου
Γρηγόρης Τσάλτας
Χαριτίνη Δίπλα
Κώστας Υφαντής
Πάνος Γρηγορίου

Στέλιος Περράκης

Ομότ. Καθηγητής και πρώην Αντιπρύτανης Παντείου Πανεπιστημίου, Πρόεδρος Ελληνικής Εταιρείας Διεθνούς Δικαίου & Διεθνών Σχέσεων, πρώην Πρέσβης της Ελλάδας στο Συμβούλιο της Ευρώπης

Α.

Τα «Τετράδια» ως ορολογία, εκδοτικό νόημα, περιεχόμενο, λογική και έκφραση, συνόδευσαν την επιστημονική διαδρομή μου, από τα χρόνια της πρώτης «ανακάλυψης» μιας τέτοιας εκδοτικής δραστηριότητας –πού αλλού;– στη Γαλλία, των μεταπτυχιακών σπουδών μου, στη δεκαετία του ’70. Με την αίσθηση ότι πρόκειται για ένα ιδιαίτερο εκδοτικό διάβημα, διατύπωση πρόκλησης αναζήτησης/επικοινωνίας/συμβολής με τον αναγνώστη. Γι’ αυτό και η προσωπική επιδίωξη πραγματοποίησης ενός τέτοιου/ανάλογου βήματος, με ειδικά χαρακτηριστικά, τελικά ενός ηλεκτρονικού περιοδικού.

Ένα πρώτο σχεδίασμα «Τετραδίων» αποτέλεσαν τα *Τετράδια Διεθνούς Δικαίου*, τα *Τετράδια Κοινοτικού Δικαίου* και τα *Τετράδια Διεθνών Σχέσεων*, με μελέτες μονογραφικού χαρακτήρα, που κυκλοφόρησαν στη δεκαετία του 1980, από το Σπουδαστήριο Διεθνούς Δικαίου της Νομικής Σχολής του Δημοκριτείου Πανεπιστημίου Θράκης, στην Κομοτηνή υπό τη διεύθυνση του Κ. Ιωάννου. Τα «Τετράδια» εξελίχθηκαν σε σημαντικό βήμα θεωρίας Διεθνούς Δικαίου, αφού συμπεριέλαβαν, πέραν άλλων, τις διδακτορικές διατριβές των Σ. Περράκη, Π. Νάσκου-Περράκη, Κ. Τσιτσελίκη, Κ. Αντωνόπουλου και πολλές άλλες μονογραφίες. Μετά το 2020, μια δεύτερη εκδοτική περίοδο των *Τετραδίων Διεθνούς Δικαίου*, συνεχίζει ο Κ. Αντωνόπουλος στη Νομική Βιβλιοθήκη.

Το δεύτερο, κατά σειρά, χρονολογικό εγχείρημα, προσωπικό, διαφορετικό, πιο φιλόδοξο, πήρε την μορφή μιας περιοδικής έκδοσης, με ποικίλη διεθνολογική θεματολογία, πρακτικά μιας περιοδικής ενημέρωσης με έγκυρο επιστημονικό λόγο και στό-

χευση στα Δικαιώματα του Ανθρώπου, στο Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο και στην Ανθρωπιστική Δράση. Τα *«Τετράδια Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου και Ανθρωπιστικής Δράσης»* κυκλοφόρησαν από τον Ιανουάριο 2007 μέχρι τον Απρίλιο 2014 (44 τεύχη), δίνοντας βήμα κι έκφραση βασικά στην ομάδα των Διδακτορικών και Μεταπτυχιακών Ερευνητών του Παντείου, προσφέροντας μια άλλη ενδιαφέρουσα προσέγγιση στην γνώση ειδικών κλάδων του Διεθνούς Δικαίου. Αποτέλεσαν έναν πρωτότυπο «βραχίονα» του εκπαιδευτικού/ερευνητικού συστήματος προαγωγής του Διεθνούς Δικαίου, που επιχείρησα να οργανωθεί και λειτούργησε στο Διεθνολογικό Τμήμα του Παντείου (Εδρα Jean Monnet «Δημοκρατία και Δικαιώματα του Ανθρώπου στην ΕΕ, Έδρα UNESCO για την «Δημοκρατία, τα Δικαιώματα του Ανθρώπου και την Ειρήνη», Ευρωπαϊκό Κέντρο Έρευνας και Κατάρτισης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και Ανθρωπιστικής Δράσης, και πέραν αυτού, η συστηματική επιστημονική δραστηριότητα στο Ναύπλιο με το πρωτοποριακό Σεμινάριο Διεθνούς Δικαίου, τις Ημερίδες/Εσπερίδες, Διασκέψεις/Διεθνείς Διασκέψεις Διεθνούς Δικαίου).

Η νέα προσπάθεια από το 2021, πλέον ώριμη και ανοικτή, με την ενθάρρυνση και υποστήριξη του φίλου εκδότη, πολιτικού επιστήμονα/διεθνολόγου Ανδρέα Σιδέρη, είναι τα ***«Τετράδια Διεθνούς Δικαίου και Διεθνούς Πολιτικής»***. Ένα ηλεκτρονικό περιοδικό θεωρίας και πρακτικής πάνω στην επικαιρότητα του Διεθνούς Δικαίου και της Διπλωματίας/Εξωτερικής Πολιτικής. Με ποικίλη ύλη θεωρίας και εφαρμογής του Διεθνούς Δικαίου, του Ευρωπαϊκού Δικαίου, Ζητημάτων Διεθνών Οργανισμών και Διεθνούς Πολιτικής, με κριτικές ματιές στα διεθνή δρώμενα, καθώς και στη νομολογία, στη νομοθεσία και στη διεθνή νομοθετική πολιτική. Με ενημέρωση, αναφορές και κριτική παρουσίαση νέων βιβλίων/μελετών, τη διεθνή επιστημονική κίνηση από διεθνολογική άποψη και άλλα θέματα, που συναντούν το ενδιαφέρον των νέων ερευνητών/διεθνολόγων και όχι μόνο. Για αυτούς, ιδίως, τους νέους νεότερους ερευνητές τα «Τετράδια» αποτελούν ένα βήμα προβολής του επιστημονικού τους έργου.

Τα «Τετράδια» κυκλοφορούν ηλεκτρονικά, τρεις (3) φορές τον χρόνο, από τον εκδοτικό οίκο Ι. ΣΙΔΕΡΗΣ, που φιλοξενεί και υποστηρίζει το όλο εγχείρημα. Φιλοδοξούν να καλύψουν –έστω μερικώς– ένα, χρόνια διαπιστωμένο, κενό σε αυτό το πεδίο της επιστημονικής/ερευνητικής δραστηριότητας. Φιλοξενούν συμβολές με μελέτες, αναλύσεις, άρθρα, σχόλια, βιβλιοπαρουσιάσεις κ.λπ., ύστερα από αξιολόγηση από ακαδημαϊκή επιτροπή ειδικών. Δημοσιεύονται, επίσης, και ξενόγλωσσα κείμενα στην γαλλική/αγγλική γλώσσα. Έχουν κυκλοφορήσει/αναρτηθεί 13 τεύχη, εκ των οποίων τα δύο τελευταία ως ειδικά αφιερώματα, θα έλεγα επετειακά. Το πρώτο για τον *Πόλεμο στη Γάζα* και το δεύτερο για το *Κυπριακό*.

Β.

Με το τεύχος 14/2026 συμπληρώνονται 5 χρόνια κυκλοφορίας των «Τετραδίων». Μια –μάλλον– εντυπωσιακή εκδοτική διαδρομή που ανέδειξε μια σημαντική πλουραλιστική παραγωγή/δημιουργία της ελληνικής διεθνολογικής κοινότητας, υποστηρίζοντας τη ζωτικότητα του –αμφισβητούμενου– διεθνούς δικαίου σε μια μακρά, πλέον, περίοδο ταραγμένων διεθνών σχέσεων.

Το παρόν τεύχος περιλαμβάνει ενδιαφέρουσες συμβολές επίκαιρης θεματολογίας, από πρόσφατες σημαντικές εκδηλώσεις. Κυρίως από την επετειακή 20ή Διεθνολογική Συνάντηση Ναυπλίου (Οκτώβριος 2025). Ομοίως ένα ειδικό αφιέρωμα στο ετήσιο συνέδριο της Ελληνικής Εταιρείας Διεθνούς Δικαίου και Διεθνών Σχέσεων (Δεκέμβριος 2025, Α΄ μέρος), με θέμα «Από την σύγκρουση στην ειρήνη: η Μεταπολεμική Γάζα και ο ρόλος του ΟΗΕ. Προκλήσεις για το Διεθνές Δίκαιο και την συλλογική ασφάλεια».

Ένα τεύχος που υπογραμμίζει την ενεργή σκέψη και προσοχή της ελληνικής διεθνολογικής κοινότητας απέναντι στα μεγάλα ζητήματα θεωρίας και πρακτικής που εγείρονται στις τρέχουσες δυστοπικές συνθήκες.

II. Σε προσωπικό τόνο/ Carnets de bord

Περί «διεθνούς τάξης» χωρίς κανόνες...

Στέλιος Περράκης

Ομότ. Καθηγητής και πρώην Αντιπρύτανης Παντείου Πανεπιστημίου
Πρώην Πρέσβης της Ελλάδας στο Συμβούλιο της Ευρώπης
Πρόεδρος Κέντρου Διεθνούς Δικαίου και Διπλωματίας/ Διεθνολογικές Συναντήσεις Ναυπλίου

Την κατάσταση που επικρατούσε/εί στις διεθνείς σχέσεις στα διάφορα επίπεδα θεσμών, πολιτικής κι εφαρμογών της και οι εξελίξεις σε σχέση με τις διαστελόμενες προκλήσεις γεωπολιτικής/γεωοικονομίας την χαρακτήρισα «Η μελαγχολία του Διεθνούς Δικαίου» («Τετράδια» τ. 12-13, Ιούνιος 2025,15-17). Την περίοδο της σύγκρουσης της Ουκρανίας –ήδη 4 χρόνια– και στη συνέχεια στη Γάζα, υποστηρίχθηκε από τις ΗΠΑ κι ορισμένους άλλους, σ' όλους τους τόνους, ότι η διεθνής κανονιστική τάξη που γνωρίζαμε μεταπολεμικά – υπό τον Χάρτη των ΗΕ και το όλο διεθνές δίκαιο,δεν υφίσταται πλέον.

Η βασισμένη σε κανόνες διεθνής τάξη/rules based international order –κάτι που πάντως δεν ταυτίζεται με το Διεθνές Δίκαιο– δεν υφίσταται πλέον. «Τελείωσε» ...αποφάνθηκαν. Μαζί και το «τέλος» του διεθνούς δικαίου. Έτσι επιτάσσει το εθνικό συμφέρον των ΗΠΑ και οι αντιλήψεις της διακυβέρνησης Trump/MAGA. Ο Κόσμος κινείται σ' ένα άλλο πεδίο-μη κανονιστικό, χωρίς ρυθμιστικό πλαίσιο και όρια εφαρμογής νομικών δεσμεύσεων; Το απορρυθμιζόμενο συστηματικά διεθνές πεδίο συνεργασίας, διέπεται πλέον από τη λογική της (πολιτικής) ισχύος, που υποδεικνύει στη συνέχεια την αμιγώς συναλλακτική διπλωματία και πράξη στις διεθνείς σχέσεις. Και που οδηγεί σε μια κυνική αλλοπρόσαλλη, διεκδίκηση.

Ο πόλεμος στο Ιράν προσέδωσε, σε σχέση με τα δρώμενα στην Ανατ. Μεσόγειο, στην Μ. Ανατολή, στον Κόλπο, ακόμη μεγαλύτερη αβεβαιότητα κι

ανασφάλεια στο έκπληκτο παγκόσμιο ακροατήριο. Ασφαλώς η Γάζα και τα εκεί «τεκταινόμενα» –ο νομικός χαρακτηρισμός τους (γενοκτονία;) αναμένεται από το Διεθνές Δικαστήριο, στην υπόθεση Ν. Αφρική/Ισραήλ, κι ενώ ήδη, σε γνωμοδότηση του 2024, έχει ταυτοποιηθεί/αναγνωριστεί μια πληθυντική απόκλιση από τη διεθνή νομιμότητα και παραβίαση σοβαρών υποχρεώσεων στα κατεχόμενα παλαιστινιακά εδάφη– απέδειξαν την καθολική απαξίωση του ισχύοντος διεθνούς δικαίου, σ' επίπεδο σεβασμού των κανόνων. Και το τυπικά ρυθμιστικό σχήμα γίνεται πιο οξύμωρο, γιατί την ίδια χρονική περίοδο/παράλληλα με τις παραβιάσεις του διεθνούς δικαίου, το Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης, στις θέσεις που διατύπωσε στις γνωμοδοτήσεις του 2024/2025, ύστερα από σχετικά ερωτήματα της ΓΣ/ΗΕ, επιμένει στη ζωτικότητα/ισχύ του διεθνούς δικαίου και τις υποχρεώσεις της κατέχουσας δύναμης, του Ισραήλ,στην περιοχή.

Το εντυπωσιακό όμως είναι, ότι με μια απόφαση (2803/2026) το Συμβούλιο Ασφαλείας –με αποχή Ρωσίας, Κίνας– «νομιμοποίησε» επί της αρχής το Συμβούλιο Ειρήνης για την Γάζα, ένα καθόλα εξωθεσμικό σχήμα, για την μετά – την σύρραξη κατάσταση/διακυβέρνηση. Μια αρνητική εξέλιξη ανεξάρτητα αν δεν υπεσήλθε σε λεπτομέρειες διαχείρισης της «ειρήνης», μ' ότι αυτό συνεπάγεται σ' επίπεδο δύναμης ασφάλειας –με ποιο καθεστώς/αρμοδιότητες κ.λπ. που κανονικά υπάγονται στη δικαιοδοσία του Συμβουλίου Ασφαλείας (Κεφ. 6 και 7 Χάρτη ΗΕ).

Η διάθεση του Προέδρου Trump να δημιουργήσει ένα «θεσμό» εκτός ΗΕ για την διαχείριση καταστάσεων ανάλογων με την Γάζα –ιδίως post-conflict– δεν συνάδει με τα μέχρι σήμερα δικαιοπολιτικά δεδομένα της διεθνούς δικαιοταξίας. Το ζήτημα είναι αρκούντως σοβαρό και συνιστά μια σοβαρή «απειλή» για τα ΗΕ και τις δυνατότητες αντιμετώπισης από το Συμβούλιο Ασφαλείας διεθνών κρίσεων. Ιδίως μάλιστα αν προσμετρήσει την ανυπαρξία ρόλου του ΟΗΕ, στις μείζονες συγκρούσεις Ουκρανίας, Γάζας, αλλά και άλλων διεθνών κρίσεων στην Αφρική.

Σ' ένα άλλο πεδίο, μ' έντονα εσωτερικά χαρακτηριστικά, η αλλοπρόσαλλη σαρωτική πολιτική δασμών γνώρισε μια σημαντική ήττα, με την εντυπωσιακή –6 έναντι 3 ψήφων– ακύρωση του διατάγματος επιβολής δασμών από το Ανώτατο Δικαστήριο των ΗΠΑ. Μια απόφαση που αποτελεί μια ακόμη ένδειξη ότι δίκαιο και δικαιοσύνη σ' εθνικό/διεθνές επίπεδο αποτελούν πραγματικό εμπόδιο στην κάθε απειλή του Κράτους δικαίου σ' εθνικό αλλά και στο διεθνές επίπεδο.

Η υπό το βάρος της πολιτικής προτεραιότητας του εκάστοτε ισχυρού δρώντα «υποχώρηση» της διεθνούς νομιμότητας, των αρχών και αξιών του διεθνούς Κράτους δικαίου, δεν μπορεί να συνεπάγεται κατάλυση της διεθνούς δικαιοταξίας στο οποίο προσβλέπουν 193 Κράτη και περισσότεροι Λαοί. Το Δίκαιο τυπικά παραμένει νομικά ισχυρό. Και η τρέχουσα επέμβαση στο Ιράν, που προκαλεί μια σύνθετη με πολλούς εμπλεκόμενους – έστω και παθητικά, δρώντες στη Μ. Ανατολή και στον Κόλπο, καταδεικνύει την ανάγκη των ορίων που επιβάλλει/προτάσσει το δίκαιο.

Αν η στρατηγική επιλογή είναι μια Ανθρωπότητα της ειρήνης, της ανάπτυξης, της δικαιοσύνης, όπως διακηρύσσουμε στο Σύμφωνο για τις Μελλοντικές Γενιές (24/9/2024), χρέος όλων είναι η εμμονή/προσήλωση στην πολυμερή συνεργασία, στο σεβασμό κι εφαρμογή των Αρχών/Αξιών του Χάρτη ΗΕ, με τήρηση των δεσμεύσεων/κανόνων, αλλά και επιμονή στη αποτελεσματική λειτουργία θεσμών όπως τα ΗΕ, η ΕΕ κ.λπ.

Μεταξύ δεσμεύσεων και κυνισμού,οι απογοητευμένοι νομικοί διεθνολόγοι πρέπει να είναι κάτι παραπάνω από spectateurs engagés (R. Aron). Καθόσον μάλιστα οι βασικές αρχές του διεθνούς δικαίου αποτελούν Κοινή Κληρονομιά της Ανθρωπότητας της οποίας όλοι είμαστε «φύλακες» (P. M. Dupuy).

III. Επέκεινα των τύπων

Δημοκρατία πέραν των ορίων του ανθρώπου;

1

Γιάννης Πανούσης

Ομότ. Καθηγητής ΕΚΠΑ,
πρώην Υπουργός,
πρώην Πρύτανης ΔΠΘ

Εισήγηση
στις XX Διεθνολογικές
Συναντήσεις Ναυπλίου.
3-5 Οκτωβρίου 2025

Ούτε στην αιχμαλώτιση της οικονομίας
από αυτούς που ελέγχουν το κράτος,
ούτε στην αιχμαλώτιση του κράτους από αυτούς
που ελέγχουν την οικονομία
Η επιβίωση της Δημοκρατίας εξαρτάται
από το διαχωρισμό των οικονομικών πόρων
από την πολιτική εξουσία

Martin Wolf, Η κρίση του Δημοκρατικού Καπιταλισμού

1. Η Δημοκρατία είναι μία ταλαιπωρημένη έννοια. Όλοι την επικαλούνται κι όλοι παραβιάζουν τις αρχές και αξίες της
Γιατί άραγε;
Λόγω των προαπαιτούμενων για την ορθή λειτουργία της ή λόγω του πρόσημου/επιθετικού προσδιορισμού που της προσθέτουν μερικοί; [π.χ λαϊκή, λαϊκίστικη, μεταμοντέρνα, διχαστική κ.λπ.]
Και σε κάθε περίπτωση ποιά είναι η ουσία, ο σκληρός πυρήνας της δημοκρατίας, τον οποίο θέλει ο λαός να τηρείται απαρέγκλιτα;

2. Η Δημοκρατία, ως *Δήμος* [λαός], ως *Κράτος* [ισχύς], ως πολλοί και πλείονες αποφασίζοντες, ως μικρο-δημοκρατία και ως μακρο-δημοκρατία δεν αναφέρεται σε μία φαντασιακή κοινωνία, αλλά σ' ένα πολιτικό σύστημα που λειτουργεί με βάση τις αρχές της ελευθερίας και της ισότητας και που έχει ως στόχο το σεβασμό των δικαιωμάτων όλων. Η Δημοκρατία είναι *το Πολίτευμα της αισιοδοξίας*, για να επιβιώσει όμως χρειάζεται να μπουν όρια και κανόνες.

Ακόμα κι αν η Δημοκρατία εκλαμβάνεται από πολλούς ως «μία διακυβέρνηση άναρχη», με την έννοια της μη ύπαρξης φυσικών/κοινωνικών προαπαιτούμενων, τούτο δεν σημαίνει ότι δεν συντρέχει συχνά ο κίνδυνος μία διεφθαρμένη κοινωνία να δημιουργήσει όρους «εγκληματικής Δημοκρατίας». Η απουσία κανόνων και ορίων σε κάθε κοινωνία δεν παράγει τον «δημοκρατικό άνθρωπο», ούτε προωθεί «την ισότητα των καταστάσεων» [Τοκβίλ], αλλά γεννάει τον ατομιστή καταναλωτή, τον αδιάφορο ιδιώτη, το θεατή του γίγνεσθαι. Αντίθετα μία δημοκρατική κοινωνία με ανεξάρτητους θεσμούς, ελεύθερους και ισότιμους πολίτες θα είναι εξ αντικειμένου εύκτατη, αφού θα συμφωνούν άπαντες για το ρόλο/λειτουργία της Πολιτείας [και ιδίως της Δικαιοσύνης].
Η επάλληλη συναίνεση αποτελεί conditio sine qua non για τη διατήρηση της εύτακτης κοινωνίας καθώς Δίκαιη Πόλη και Δίκαιος Πολίτης συνδέονται πάντοτε με άρρηκτους δεσμούς.
Η ουσία της Δημοκρατίας δεν συναρτάται με πανοπτικές εξουσίες και ηλεκτρονικά μάτια αλλά με την εμπιστοσύνη στις κοινωνικές δυνάμεις που διεκδικούν θετικές ελευθερίες[οι οποίες υπερβαίνουν τον περιχαρακωμένο φιλελευθερισμό] και οι οποίες κατοχυρώνουν το κοινωνικοπολιτισμικό κεκτημένο, δηλαδή το minimum αξιοπρέπειας κάθε ανθρώπου, ως κόκκινη γραμμή πέραν της οποίας η Πολιτεία αδυνατεί να επιβάλλει την υποχρέωση υποταγής.

3. Η Δημοκρατία, ως γνωστόν, ***Π****αιδαγωγεί,* ***Π****είθει,* ***Π****ρολαμβάνει,* ***Π****ροειδοποιεί,* ***Π****ροφυλάσσεται,* ***Π****ροασπίζεται,* ***Π****ατάσσει*
Τί άραγε φταίει στη Δημοκρατία μας και τελευταία παραπατάει και παραπαίει, χωρίς να επιτελεί κάποιαν από τις παραπάνω αποστολές αποτελεσματικά;

Στην Ελλάδα άπαντες χρησιμοποιούν τη λέξη,τον όρο «*Δημοκρατία*» κι ο καθείς έχει προσδώσει στο μυαλό του, στην πένα ή και στην πράξη του, άλλο νόημα κι άλλο περιεχόμενο. Έχουμε απωλέσει όχι μόνο την εμπιστοσύνη μας στη Δημοκρατία αλλά και τη βασική μας θέση ως προς τη χρησιμότητά της. Ζούμε σε συνθήκες απώλειας νοήματος και ταυτόχρονης διαγραφής [και παραγραφής;] των ορίων της ελευθερίας [*αναρχία, ανομία, ατιμωρησία*].
Όσο κι αν ορισμένοι ομνύουν στο όνομα της Δημοκρατίας, καταπαντώντας εν ταυτώ κι όλες τις αρχές της [κράτος δικαίου, δικαιώματα, λογοδοσία], ενώ άλλοι υπερασπίζονται μιά **αγοραία Δημοκρατία** [όχι της Αγοράς του Δήμου, αλλά των αγορών της Παγκοσμιοποίησης], η ανάγκη στήριξης/υπεράσπισης της σημερινής συνταγματικής κοινοβουλευτικής Δημοκρατίας είναι αδήριτη. Εκείνοι που υπερμεγεθύνουν τις όποιες παθογένειες της Δημοκρατίας [ακραίος φιλελευθερισμός, αδυναμία εξισορρόπησης συμφερόντων, νεποτισμός, αναξιοκρατία] συνήθως κινούνται στο πλαίσιο ενός επικίνδυνου λαϊκισμού και μιάς επιτήδειας δημαγωγίας. Δεν θέλουν να βελτιώσουν το Πολίτευμα. Θέλουν να το ανατρέψουν, υποσχόμενοι έναν άγνωστο [κι εν πολλοίς χαμένο] Παράδεισο.
Ακόμα και «*η αναιδής κι αυθαδιάζουσα*» *Δημοκρατία*, με πρωταγωνιστές κακούς πολιτικούς, είναι ασφαλέστερο πολίτευμα από τους φονταμενταλισμούς των μονοκομματικών καθεστώτων πολιτικής ανελευθερίας. Οι επαναστατικές προοπτικές των αρχαίων χρησμών και οι κραυγές της πλατείας των αγανακτισμένων, τα εθνικιστικά

παραληρήματα και οι βίαιες συνάξεις των ακραίων δεν συνιστούν ούτε λύση,ούτε απάντηση. Οι κραδασμοί αξιών και διαδικασιών, ιδίως σε περιόδους κρίσης, δεν αντιμετωπίζονται, αλλά και δεν αποκαθίσταται η ευνομία, με/σε συνθήκες όχλου. Οι φανατισμοί και οι ιδεοληψίες δεν συνιστώνται ως θεραπευτικές μέθοδοι. Ούτε όμως μία συνεχώς αμυνόμενη και με τους πάντες [κυρίως τους δηλωμένους εχθρούς της] **συναλλασσόμενη Δημοκρατία** μπορεί ν' αντέξει επ' άπειρον την πίεση.
Οι κακοφωνούντες και φωνασκούντες **υπέρ μιάς δικής τους εκδοχής της Δημοκρατίας**[;] στην ουσία υπονομεύουν όχι μόνον το Πολίτευμα αλλά και την ασφάλεια και τις ελευθερίες των πολιτών. Οι νόμοι είναι αυτοί που εξασφαλίζουν τη λειτουργία των θεσμών υπέρ του λαού και το κοινωνικό συμβόλαιο ρυθμίζει τη συμβίωση υπέρ των ανθρωπίνων δικαιωμάτων [ιδίως του δικαιώματος στη διαφωνία χωρίς βία].
Μέσα στη Δημοκρατία φωλιάζει η ισοελευθερία, η αλληλεγγύη, η δικαιοσύνη. Στη βία, την ιδεοληψία,στην εχθρότητα λαγοκοιμούνται η ψευδαίσθηση που συχνά καταλήγει, για να «δικαιώσει» τα λάθη της, σε τυραννία.

4. Όσοι επικαλούνται εσχάτως τον *Δημοκρατικό Καπιταλισμό*, ως θεραπευτικό φάρμακο για τις παθογένειες της Ελλάδας, οφείλουν προηγουμένως ν' απαντήσουν στο παλιό, ίσως και αρχαίο, ερώτημα:
Θέλουνε κράτος πολιτικών, πολιτών, κομμάτων, σοφών, τεχνοκρατών, προστατών, ενάρετων, ομοϊδεατών;
Κάθε επιλογή έχει τα καλά και τα κακά της, σε συνάρτηση με την οπτική γωνία που την προσεγγίζει ο πολιτικός.
Πιστεύω όμως ότι άπαντες θα επιθυμούσαμε ένα κράτος δικαίου, όπου η διαφάνεια, η ισοπολιτεία, η λογοδοσία, οι θεσμικές εγγυήσεις θα δημιουργούσαν στους πολίτες ένα στέρεο αίσθημα εμπιστοσύνης.
Ο ελληνικός λαός επιζητεί και δικαιούται ειρήνη, ευημερία, ασφάλεια, δικαιώματα,αξιοπρέπεια κι όχι προνόμια κι ασυλία για τους παρακοιμώμενους στην κάθε εξουσία κι εντέλει θέλει και διεκδικεί την κατοχύρωση όχι μόνο της αρνητικής ελευθερίας της έκφρασης γνώμης αλλά και τη θετική ελευθερία της συμμετοχής στις αποφάσεις που επηρεάζουν τη ζωή του.
5. Σήμερα η μετεξέλιξη της συνεχώς εμπλουτιζόμενης εννοίας της Δημοκρατίας [ως δημοκρατία των εικόνων, των κουμπιών, των αλγορίθμων] προκαλεί κάποιους κινδύνους:
1. δημοκρατία χωρίς κάλπες; [ψηφιακή τηλε-δημοκρατία]
- δημοκρατία χωρίς πολιτική; [δημοκρατική ύφεση/κόπωση]
- δημοκρατία χωρίς πολίτες; [αποχή και δημοκρατική κατάθλιψη]
2. αποδοχή μίας ανώτερης δημοκρατικής νοημοσύνης [Τεχνητή νοημοσύνη], που κυβερνά χωρίς να φαίνεται ή να λογοδοτεί [π.χ αλβανίδα υπουργός/AI Diella]
3. φύλακας του δημοκρατικού πολιτεύματος να μην είναι ο λαός αλλά οι μηχανές που θα ελέγχουν την εγκυρότητα των διαδικασιών [και της ουσίας;]
4. τα big/mega data να κλονίζουν το κράτος δικαίου με τη σώρευση/διάχυση πληροφοριών με άδηλο σκοπό και στόχο
6. Ακόμα όμως κι αν ορισμένοι θεωρούν την Τεχνητή νοημοσύνη σαν Δεύτερο Διαφωτισμό [χωρίς κριτική σκέψη;] το πρόβλημα παραμένει, όχι μόνο στα μοντέλα διακυβέρνησης και συναίνεσης, αλλά και στη δημοκρατική κουλτούρα του λαού μας
Αυτά ας τα έχουν υπόψη εκείνοι που

δίνουν προσοχή στις *αντι-δημοκρατικές σειρήνες* νέων εμφυλίων και γοητεύονται με την αυταπάτη μιάς νέας αναμέτρησης του δικού τους Καλού κόσμου [sic] με τον Κακό κόσμο όλων των άλλων.

Στη μαύρη τρύπα **της έκ-πτωσης του Πολιτεύματος** θα πέσουμε άπαντες κι όχι μόνον οι εχθροί της Δημοκρατίας.

Δημοκρατία και ΤΝ: Εστιάζοντας στην Ιδιότητα του Δημοκρατικού Πολίτη

2

Σέργιος Θεοδωρίδης

Ομότ. Καθηγητής ΕΚΠΑ,
Κέντρο Αριστείας στη Ρομποτική και Τεχνητή Νοημοσύνη ΗΡΩΝ,
Ε.Κ. ΑΘΗΝΑ
Μέλος Σ.Δ. ΕΜΠ

Δεν είμαι ούτε πολιτικός ούτε πολιτικός επιστήμονας. Η ειδικότητά μου είναι η Τεχνητή Νοημοσύνη (ΤΝ), και θα προσεγγίσω το θέμα της Δημοκρατίας από το πώς η ΤΝ επηρεάζει τα χαρακτηριστικά εκείνα της ανθρώπινης νόησης που είναι απαραίτητα για την ανάπτυξη αυτού που ονομάζουμε “δημοκρατικός πολίτης”.

Εισήγηση στις ΧΧ Διεθνολογικές Συναντήσεις Ναυπλίου. 3-5 Οκτωβρίου 2025

Θα ξεκινήσω ανακαλώντας μία δημοσκόπηση που έγινε σχετικά πρόσφατα. Ένα ποσοστό που κυμαίνεται, χονδρικά, γύρω στο 55% των Ευρωπαίων πολιτών ηλικίας 25-45 ετών προτιμούν την αντικατάσταση μέρους των βουλευτικών εδρών από αλγορίθμους. Κατά την άποψή μου, τα ευρήματα αυτά αποδέχονται μία διττή ερμηνεία.

Από τη μια, αναδεικνύουν ένα ισχυρό ρεύμα δυσπιστίας της κοινωνίας προς το πολιτικό σύστημα. Από την άλλη, φαίνεται ότι στο φαντασιακό των νεότερων γενεών, η ΤΝ από απλό εργαλείο θα μπορούσε να αναβαθμιστεί σε ένα θεσμικά κατοχυρωμένο όργανο πολιτικών αποφάσεων. Με άλλα λόγια, η δυσφορία για το πολιτικό σύστημα να δώσει λύσεις και να παρέχει την απαιτούμενη αίσθηση ασφάλειας για το μέλλον επενδύεται σε μία νέου τύπου «ελπίδα»: Τις μηχανές. Προφανώς, αυτό δεν μπορεί παρά να υποδηλώνει μία διάχυτη, ασύνειδη θα έλεγα, «αποδοχή» ότι οι μηχανές αυτές μπορούν να αφουγκραστούν τα προβλήματα, να παράγουν λύσεις «ορθολογικές», λύσεις πάνω κι έξω από τις δυσλειτουργίες του πολιτικού «κατεστημένου».

Ταυτόχρονα, τα δημοσκοπικά αυτά ευρήματα εγείρουν βαθύτερους προβληματισμούς, πέρα από την πολιτική, που αγγίζουν φιλοσοφικές και ηθικές προεκτάσεις της ύπαρξής μας: Οι νεότερες γενιές θα μπορούσαν να αποδεχτούν την *αντικατάσταση* της ανθρώπινης κρίσης και εμπειρίας από τις μηχανές. Κάτι που μέχρι τώρα ήταν σενάριο σε ταινίες επιστημονικής φαντασίας. Και στη ρίζα μίας τέτοιας αποδοχής, ίσως, εντοπίζεται και η εξοικείωση που έχουν οι νεότεροι με τους αλγορίθμους. Τους θεωρούν κάτι δικό τους. Κι εδώ είναι που αναβλύζει ένας μεγάλος κίνδυνος για τη Δημοκρατία.

Η συνεχής διαδραστική επαφή με την ΤΝ, και μάλιστα από την παιδική μας ηλικία, της προσδίδει ένα οικείο αλλά και ταυτόχρονα «μυθικό» προσωπείο αυθεντίας, που απαντά και μας συμβουλεύει, σχεδόν, επί παντός επιστητού. Μάλιστα πιο πρόσφατα, οι μηχανές ΤΝ έχουν τη δυνατότητα όχι μόνον να απαντούν αλλά να θέτουν στόχους από μόνες τους, να οργανώνουν τα επόμενα στάδια και τέλος να τους υλοποιούν. Έτσι, αναπτύσσεται, ασύνειδα και σταδιακά, μία σχέση *εξάρτησης* που δεν αναβλύζει μέσα από την ίδια την κοινωνία αλλά από αλγορίθμους που έχουν σχεδιαστεί όχι με γνώμονα αξίες και υπαρξιακές ανάγκες, αλλά με γνώμονα τη βελτιστοποίηση της κερδοφορίας. Μέσα από μία ψυχολογική πειρατεία της προσοχής, η εξάρτηση αυτή, σταδιακά, «κατασκευάζει» *επιθυμίες*, ασύνειδα δημιουργεί *συνήθειες* και, ακόμη χειρότερα, με τέτοιο τρόπο που να δρα καταλυτικά για *εθισμό*. Η έμφαση μετατοπίζεται από το περιεχόμενο στην *εμπλοκή* (engagement).

Σιγά σιγά εθιζόμαστε να αναθέτουμε στις μηχανές όλο και περισσότερες νοητικές λειτουργίες. Η κριτική μας σκέψη, η ικανότητα δηλαδή να αναλύουμε, να επεξεργαζόμαστε δεδομένα, να επιλύουμε αλλά και να αναδεικνύουμε προβλήματα ατονεί. Η κριτική σκέψη απαιτεί συνεχή καλλιέργεια, ιδιαίτερα στην παιδική και νεανική ηλικία. Και βέβαια, πώς θα μπορούσαμε να φανταστούμε μία κοινωνία δημοκρατική, που προϋποθέτει ικανότητα διαλόγου και ανταλλαγή επιχειρημάτων, όταν η κριτική σκέψη δεν έχει καλλιεργηθεί και έχει ατροφήσει. Οι κίνδυνοι δεν είναι θεωρητικοί. Όλοι γνωρίζουμε ότι η ανάθεση αρμοδιοτήτων χωρίς διαφάνεια οδηγεί σε *εξάρτηση*. Όσο θα εθιζόμαστε να εμπιστευόμαστε τις μηχανές να ενεργούν για λογαριασμό μας θα είναι αδύνατο να διαχωρίζουμε την ευκολία χρήσης, που μας παρέχουν, από τη χειραγώγηση. Όσο περισσότερο θα αναθέτουμε γνωστικές ικανότητες σε μηχανές, τόσο θα διευκολύνουμε τα τεχνολογικά-οικονομικά-πολιτικά κέντρα εξουσίας, που έχουν μονοπωλιακή πρόσβαση στα δεδομένα και το σχεδιασμό των αλγορίθμων, να διαμορφώνουν τις συμπεριφορές μας.

Μία άλλη διάσταση της συνεχούς εμπλοκής μας με τις μηχανές είναι αυτό που στην ορολογία της ΤΝ είναι γνωστό ως *παιχνιδοποίηση*. Οι μηχανές ΤΝ στην διεπαφή με τον άνθρωπο τείνουν να συμφωνούν και να επικροτούν τις απόψεις του χρήστη, ανεξάρτητα από το περιεχόμενο. Αυτή είναι μία εγγενής ιδιότητα του μοντέλου με το οποίο λειτουργούν, και βέβαια συνάδει με το στόχο της επιμήκυνσης του χρόνου εμπλοκής μας μαζί τους. Αυτό μπορεί να έχει, και οι μελέτες δείχνουν ότι έχει, καταστροφικές συνέπειες ως προς την ανάπτυξη *αυτογνωσίας* και κατ' επέκταση της κοινωνικής συμπεριφοράς. Η αυτογνωσία και η κοινωνικότητα αποτελούν ουσιαστικές παραμέτρους για την ανάπτυ-

ξη δημοκρατικής συμπεριφοράς και συνείδησης.

Καθώς οι ανθρώπινες σχέσεις ατροφούν και οι κοινωνικοί δεσμοί αποδυναμώνονται, το ψηφιακό αντίβαρο του Κόσμου γίνεται όχι μόνο ελκυστικό αλλά και απαραίτητο. Όσο περισσότερο υποβαθμίζονται οι κοινότητες του φυσικού κόσμου τόσο περισσότερο αναζητούμε παρηγοριά σε φαντασιώσεις και προσομοιώσεις που φαινομενικά υποκαθιστούν την κοινωνική μας διάσταση, δημιουργώντας έναν φαύλο κύκλο, όπου η θεραπεία επιδεινώνει την ασθένεια. Ο πραγματικός κόσμος, μέσα στον οποίον ενεργοποιούνται οι αισθήσεις μας, με την πολυπλοκότητά του, τις αντιφάσεις του, τις συγκρούσεις του αλλά και τις απαιτήσεις του, μετατρέπεται σε κάτι από το οποίο δραπετεύουμε και παύει να είναι ο ζωτικός χώρος μας. Αυτός, δηλαδή, που βιώνουμε και μέσα στον οποίο δημιουργείται η ανάγκη να τον *μετασχηματίσουμε*. Με άλλα λόγια εκχωρούμε την *αυτονομία* μας, που αποτελεί βασική προϋπόθεση για τη Δημοκρατία.

Μία άλλη ανθρώπινη διάσταση που η συνεχής διεπαφή με τις μηχανές επηρεάζεται, όπως δείχνουν πρόσφατες μελέτες, είναι η *ενσυναίσθηση* και η *συναισθηματική νοημοσύνη* μας, γενικότερα. Οι μηχανές αυτές αν και δεν έχουν συνείδηση και συναισθήματα, συμπεριφέρονται ως να έχουν συνείδηση κα ως να έχουν συναισθήματα, υλοποιώντας λειτουργικά *αλγοριθμικά υποκατάστατα*. Οι ψυχονοητικοί μηχανισμοί, κυρίως των παιδιών και των νέων, για την ανάπτυξη κοινωνικών στερεοτύπων τρέφονται όλο και περισσότερο από τη διεπαφή τους με τις μηχανές και τα αντίστοιχα *προσομοιωμένα συναισθήματα*, και στη συνέχεια αυτά μεταφέρονται ως μιμήσεις στις συμπεριφορές μας μέσα στην κοινωνία.

Εάν μία τέτοια διαδικασία ανάπτυξης συναισθημάτων συνδυαστεί με τη δυσκολία που πλέον έχουμε να διακρίνουμε το ψεύδος από την αλήθεια, το κατασκευασμένο από το αυθεντικό και με την ταυτόχρονη ατροφία κριτικής σκέψης, εγείρει σοβαρά ερωτήματα ως προς τη δυνατότητα καλλιέργειας δημοκρατικών πολιτών. Ένα τέτοιο μείγμα αποτελεί βόμβα στα θεμέλια της φιλελεύθερης δημοκρατίας. Έμμεσα, όπως ήδη το περιέγραψα, αλλά και άμεσα, δεδομένου ότι η ατροφία βασικών γνωστικών ιδιοτήτων μας καθιστά ιδιαίτερα ευάλωτους σε χειραγώγηση. Μιας χειραγώγησης με πολύ ιδιαίτερα και «φρέσκα» χαρακτηριστικά. Δεν υπάρχει, πια, λόγος να χειραγωγείς με «ιδεολογίες», άλλωστε κι αυτές «κάπως» έχουν ξεθωριάσει. Χειραγωγείς προσφέροντας εξάρτηση από την «ευχαρίστηση». Η συνεχής διέγερση είναι μια πολύ πιο αποτελεσματική μορφή ελέγχου από ό,τι ήταν ποτέ η λογοκρισία. Δεν μας κατηχούν, σταδιακά μας *αναισθητοποιούν*.

Είμαι αισιόδοξος για το μέλλον; Θα χρησιμοποιήσω ως εφαλτήριο για την απάντησή μου τη γνωστή ρήση του Jean-Paul Sartre, προσαρμόζοντάς την στην αναγκαιότητα της στιγμής. *Είμαι δάσκαλος και άρα καταδικασμένος να είμαι αισιόδοξος*. Πιστεύω ότι τέτοιου είδους συζητήσεις, που αναδεικνύουν τα προβλήματα, θα ευαισθητοποιήσουν και θα αφυπνίσουν τα δημοκρατικά αντανακλαστικά μας για να μας οδηγήσουν σε λήψη μέτρων και σχετικών θεσμικών θωρακίσεων. Θωρακίσεις που δεν θα αρκούνται μόνο στην προστασία των ατομικών και προσωπικών δεδομένων αλλά θα περιλαμβάνουν και μελέτες κινδύνων, ανάλογα με αυτές που έχουν υιοθετηθεί για τις ιατρικές και βιολογικές επιστήμες. Κινδύνων που θα αφορούν

την ψυχική υγεία των νέων, τη διάβρωση του πολιτικού διαλόγου, την εξατομίκευση της κοινωνίας, και όλων αυτών των ανθρώπινων χαρακτηριστικών που εξέθεσα παραπάνω. Τίποτε απ' όλα αυτά, όμως, δεν υπεισέρχεται ως παράμετρος σε εταιρικούς ισολογισμούς.

Το 2018, ο Κινέζος επιστήμονας He Jiankui δημιούργησε τα πρώτα *γενετικά τροποποιημένα* μωρά, χρησιμοποιώντας την τεχνολογία CRISPR για να τα κάνει ανθεκτικά στον ιό HIV. Η αντίδραση της παγκόσμιας *επιστημονικής κοινότητας* ήταν άμεση και σκληρή, καταδικάστηκε, φυλακίστηκε και το έργο του καταγγέλθηκε ως *μη ηθικά* αποδεκτό. Γιατί, όμως, είναι *ηθικά* αποδεκτό να επαφίενται η κοινωνικοποίηση και η καλλιέργεια των γνωστικών ικανοτήτων των παιδιών μας, όλο και περισσότερο, σε αλγοριθμικές προσομοιώσεις του κόσμου και της ίδιας της ζωής; Γιατί είναι ηθικά αποδεκτές *ετερόνομα σχεδιασμένες εξωθεσμικές παρεμβάσεις* – με τη μορφή αλγοριθμικής ντοπαμίνης- στις συναισθηματικές και βιωματικές εμπειρίες, με τις οποίες όπλισε το ανθρώπινο ον η εξέλιξη μέσα από εκατομμύρια χρόνια μεταλλάξεων και φυσικών επιλογών;

Στο βαθμό που μπορούμε ακόμη να αφουγκραζόμαστε και να διακρίνουμε τα σκιρτήματα της φιλελεύθερης Δημοκρατίας, η Ευρώπη δεν μπορεί να περιορίζεται στο να τρέχει «ξωπίσω» από τις τεχνολογικές εξελίξεις και απλά, ασθμαίνοντας, να «ρυθμίζει». Η Ευρώπη πρέπει να προσφέρει εναλλακτικές τεχνολογικές λύσεις, και δημόσιες πολιτικές που να προωθούν τον πραγματικό ανταγωνισμό, μαζί με ανεξάρτητη έρευνα και, κυρίως, διαφορετικά *επιχειρηματικά μοντέλα* που να περιορίζουν τις έντονα μονοπωλιακές δυναμικές που απελευθερώνουν οι νέες Τεχνολογίες αν αφεθούν, όπως στην παρούσα φάση, ανεξέλεγκτες. Οι έννοιες της διαφάνειας, της λογοδοσίας, της υπευθυνότητας, ουσιαστικά αποκτούν προσχηματικό χαρακτήρα όταν δεν έχεις την ισχύ να τις εφαρμόσεις και να τις επιβάλεις.

Είναι εύκολο; Όχι. Πολλά πράγματα, όμως, στην εξέλιξη του πολιτισμού μας αρχικά φάνταζαν δύσκολα αλλά η ιστορία έδειξε ότι μπορούν να κατακτηθούν. Όχι να χαριστούν, αλλά να κατακτηθούν.

Η Δημοκρατία στην εποχή των αλγορίθμων και μεγάλων δεδομένων. Σύγχρονες απειλές.

3

Αλέξανδρος Παπαδόπουλος

πρώην Υπουργός

Εισήγηση στις ΧΧ Διεθνολογικές Συναντήσεις Ναυπλίου. 3-5 Οκτωβρίου 2025

Από τον ουμανισμό στη σύγχρονη πολιτική ευθύνη. Ηθική ελευθερία και λογοδοσία στη δημόσια σφαίρα. Σύγχρονες απειλές και τεχνητή νοημοσύνη.

Κυρίες και κύριοι,

Έχει τεθεί ήδη εδώ και καιρό ένα καίριο ερώτημα: Αν θα προκύψει τελικά σύγκρουση μεταξύ του πνευματικού και του τεχνικού πολιτισμού, ιδιαίτερα μετά την επέλαση της τεχνητής νοημοσύνης στη ζωή των ανθρώπων;

Ένα δεύτερο συμπληρωματικό ερώτημα είναι αν η "βία" του τεχνολογικού πολιτισμού θα γεννήσει ένα νέο παγκόσμιο ρεύμα αντίστασης και εξισορρόπησης στα αποτελέσματα που θα επιφέρει η τεχνολογική εποχή.

Ένα τρίτο, παραπληρωματικό ερώτημα, είναι αν από αυτή την σύγκρουση προκύψει τελικά ένας νέος ουμανισμός ο οποίος διαλεκτικά θα γεννηθεί ως αντιστάθμισμα και αντίβαρο στους κυνισμούς του τεχνολογικού πολιτισμού χωρίς ακόμη να είναι συγκροτημένος ούτε ως φιλοσοφική σκέψη, ούτε ως νέο ιδεολογικό ρεύμα, ούτε βεβαίως ως πολιτική πρόταση.

Πιστεύω ότι εφόσον προκύψει θα αποτελέσει την μεγάλη ευκαιρία εξανθρωπισμού των σημερινών διαδικασιών και των ψυχρών αφαιρέσεων που τείνουν να επικυριαρχίσουν στις σημερινές συσκοτισμένες κοινωνίες.

Στις σύγχρονες πολυρολικές κοινωνίες αναπτύχθηκε μαζί με τον πολλαπλασιασμό των καταναλωτικών προϊόντων και μία ποικιλία τρόπου ζωής. Αυτό έχει ως συνέπεια, ο τρόπος με τον οποίον λαμβάνονται

οι αποφάσεις και δημιουργούνται οι αντιθέσεις, να χαρακτηρίζεται από μία αυξημένη πολυπλοκότητα στα συστήματα διακυβέρνησης η οποία ενισχύεται διαρκώς με την αλματώδη ανάπτυξη των τεχνολογιών.

Είναι εμφανής σήμερα η υποχώρηση της λογικότητας και της παράδοσης προς όφελος του ατομικού προγραμματισμού των πολιτών. Τα όρια ανάμεσα στο δημόσιο και στο ιδιωτικό αμβλύνονται ολοένα και περισσότερο και στη θέση τους κυριαρχεί ένας ενδιαφέρον πολιτισμικός πλουραλισμός.

Ένα καίριο ερώτημα που θέτουν επίσης σήμερα οι πολίτες είναι αν υπάρχουν στην χώρα μας οι κατάλληλες μήτρες υποδοχής όλων των νέων ρευμάτων, κινήσεων, αντιλήψεων, εξελίξεων, προκλήσεων, σκέψεων και ιδεών που ορίζουν τη νέα τεχνολογική εποχή και τις νέες πραγματικότητες.

Διερωτώνται επίσης αν η χώρα μας διαθέτει σήμερα τις κατάλληλες πολιτικές δυνάμεις, το αναγκαίο θεσμικό πλαίσιο και το πολιτιστικό υπόβαθρο ώστε να μπορεί να παρακολουθήσει και να ενσωματώσει επωφελώς για την ελληνική προοπτική τις πάσης φύσεως νέες παγκόσμιες εξελίξεις.

Η απάντηση δεν είναι εύκολη διότι η τεχνητή νοημοσύνη ή, αλλιώς, τεχνητή ευφυΐα, όπως λέγεται, αντιμετωπίζεται προς το παρόν στο δικαιϊκό πλαίσιο μιας συγκεκριμένης κρατικής ή ενωσιακής οντότητας. Ήδη όμως η τεχνητή νοημοσύνη είναι μια παγκόσμια πραγματικότητα που ξεφεύγει από κάθε συγκεκριμένο και περιορισμένο γεωγραφικό και δικαιϊκό πλαίσιο. Άρα ο οιοσδήποτε έλεγχος που ενδεχομένως θα επιχειρήσει κανείς να επιβάλει θα πρέπει να συμπέσει με μια γενικότερη σύγκλιση πολιτικών, οικονομικών, ηθικών, κοινωνικών και άλλων απόψεων ή συμφερόντων, πράγμα που στον πραγματικό κόσμο που ζούμε φαίνεται φανταστικό. Για να μην φανεί ότι εδώ τραβάω μια γραμμή απελπισίας, θα παραφράσω τον Ρίτσο και θα πω ότι προκειμένου να σηκώσουμε τον ήλιο που θα φωτίσει και θα θερμάνει ένα κόσμο παγωμένο για να τον κάνει ενδεχομένως πνευματικά ώριμο και έτοιμο να αντιμετωπίσει υπεύθυνα όχι μία αλλά πάμπολλες προκλήσεις «θέλει δουλειά πολλή».

Το γενικότερο πρόβλημα της συνεχούς υποχώρησης του πνευματικού πολιτισμού εντόπισε από τη δεκαετία του 50’ και ο λαμπρός διανοητής της Θεσσαλονίκης Βασίλειος Φράγκος στο δοκίμιο του “Το πνευματικό πρόβλημα του αιώνα μας”.

Είναι μας λέει ο Β Φράγκος η έλλειψη επικοινωνίας του ανθρώπου με το συνάνθρωπο, η βαθιά και βαριά αίσθηση της απομόνωσης, αυτή η εσωτερική αδιαφορία για τον άλλον που πληρώνεται άμεσα με παγερή μοναξιά.

Αναρωτιέμαι τι θα έλεγε σήμερα, 70 χρόνια μετά, αν ζούσε.

Με αξιοζήλευτη πνευματική παρρησία προσπαθεί πρώτα-πρώτα και επιτυγχάνει να αναδείξει τις, νεοελληνικής εκδοχής, ερμηνείες με τις οποίες κάποιοι συκοφαντούν το πνεύμα ή το συσκοτίζουν.

Η μια είναι η ιδεαλιστική η άλλη η υλιστική. Η πρώτη θεωρεί αιτία της αγωνίας των κοινωνιών την ασύμμετρη ανάπτυξη τεχνικής και ηθικής.

Η ασυμμετρία αυτή προκάλεσε το σφάλμα να υπερεκτιμήσει ο άνθρωπος των καιρών μας τον τεχνικό παράγοντα και να υποτιμήσει τις πνευματικές αξίες με αποτέλεσμα την αδυναμία του να συντονίζει στο εξής τα δεδομένα της μέσα και της έξω ζωής. Μας θυμίζει ο Β. Φράγκος ότι “η ανθρωπότητα ποτέ άλλοτε δεν είχε φτάσει σε μία τέτοια κρίσιμη καμπή που να περιμένει αποκλειστικά από το

πνεύμα να τάμει την “γραμμή πλεύσεως” της”.

Αυτές είναι κάποιες ζωντανές ακόμη σκέψεις και προβληματισμοί της 10ετίας του 50’ που προέκυψαν κυρίως από την πρωτόγνωρη εκτίναξη της τεχνολογίας μετά τους δύο παγκοσμίους πολέμους (ατομική και πυρηνική ενέργεια, κατάκτηση του διαστήματος, σύγχρονη πολεμική βιομηχανία κλπ.

Ήταν τότε που η πνευματική πρωτοπορία ήταν υπαρκτή και παρούσαστη χώρα μας, χαλυβδωμένη με κύρος και επιρροή στην μέχρι τότε δραματική διαδρομή της χώρας.

Ήταν μια πνευματική γενιά, διορατική που έβλεπε “πίσω από τα βουνά” και πρόβλεπτε και πρόλεγε με θάρρος και με αγωνία τις καταιγίδες των επερχόμενων γεγονότων.

Επειδή είναι ασάλευτος ο χρόνος της ελληνικής περιπέτειας, από την απελευθέρωση μέχρι σήμερα, την προσδοκία αυτή για τον ρόλο του πνεύματος τότε την νιώθει έντονα και σήμερα “όποιος έχει τις κεραίες του ανήσυχα τεντωμένες, δίχως μωροφιλόδοξη έπαρση, προς τα εκεί από που ανεβαίνει το μπερδεμένο βουντό και η πυκνή, πυρακτωμένη ανάσα του ανθρώπινου γένους”, όπως έγραφε το 1955 ο εκ των κορυφαίων της μεγάλης πνευματικής γενιάς του 30’ Άγγελος Τερζάκης.

Επιτρέψτε μου να προσθέσω σε αυτά ότι, το ζωντανό ακόμη αυτό φορτίο αγωνίας για το μέλλον της ελληνικής κοινωνίας, έχει ψυχανεμιστεί την μεγάλη τρικυμία που ζυγώνει και σιγά σιγά ανταριάζεται.

Τελευταία βλέπουμε και στη χώρα μας πολλοί άνθρωποι να αγωνιούν...

Η πνευματική τους όμως καθαρότητα μου φαίνεται αμφίβολη.

Συνηθίσαμε να αποκαλούμε αγωνία πολλά πράγματα που προέρχονται από έναν αισθηματολογικό μιμητισμό που έρχεται να τα θολώσει αλλά και δημιουργείται γύρω τους μία ψύχωση, μια αυταπάτη, όπως το άγχος του κάθε νευρωτικού, το αίσθημα ανασφάλειας του λιπόψυχου, η τρομάρα του συντηρητικού για την ετοιμόρροπη καλοπέραση του, η ληστρική ανυπομονησία του τυχοδιώκτη, το ανικανοποίητο του πλεονέκτη, το λαχάνιασμα του αγοραίου μωροφιλόδοξου ή του χυδαίου ηδονιστή που αγωνίζεται να εξασφαλίσει τα αγαθά που προσφέρει η τεχνοκρατία όπως ο ίδιος την ορίζει. Είναι όλα αυτά και άλλα συμπτώματα που γεννούν αμέριμνες κοινωνίες και αφυδατωμένα πολιτικά συστήματα.

Δεν είμαι σίγουρος αν τα χαρακτηριστικά αυτά πόσο βαθιά μας ζωγραφίζουν αλλά η πρόσφατη πολύπλευρη χρεοκοπία της χώρας μας θα μπορούσε να μας διδάξει περισσότερα για την συνεχιζόμενη υστέρηση της χώρας μας απέναντι στην υπόλοιπη Ευρώπη σε όλα τα πεδία και ιδιαίτερα για τα εμφανή ακόμη ελλείμματα της κοινωνίας και της Δημοκρατίας μας.

Η πορεία προς το μέλλον απαιτεί χωρίς ενδοιασμούς την αξιοποίηση της σύγχρονης τεχνολογίας αλλά πάνω σε μια στέρεη πνευματική βάση που θα στοχεύει σε κάθε περίπτωση στην ανθρωποκεντρική εξέλιξη των σύγχρονων κοινωνιών.

Θα παρατηρήσατε ότι στην επικείμενη “σύγκρουση”, που ανέφερα στην αρχή δίνω σκόπιμα μεγαλύτερη έμφαση στο ερώτημα ποιο είναι σήμερα το καθοδηγούν την χώρα πνεύμα καθώς και οι πρωτεύουσες εκείνες κοινές αξίες και κανόνες που εξελίσσουν την κοινωνία μας.

Αυτά τα κρίσιμα στοιχεία όμως, αν είναι βαριά άρρωστα και νοθευμένα, δεν μπορεί να σου τα θεραπεύσει η τεχνητή νοημοσύνη γιατί αυτά για

να γιατρευτούν θα πρέπει η ίαση να προέλθει από τα τρίσβαθα της ψυχής, τους πόθους και το πνεύμα των ανθρώπων.
Σε σχετικό υποθετικό ερώτημα προς στην AI μια πιθανή απάντηση της θα μπορούσε να ήταν: “πείτε μου εσείς σε ποιο μεγάλο και ρεαλιστικό στόχο είναι προσανατολισμένη η χώρας σας και ίσως θα μπορούσα να σας υποδείξω ποιο σύστημα και ποια μέθοδο θα ακολουθήσετε, αξιοποιώντας κάθε τεχνολογική δυνατότητα ώστε να κτίσετε εσείς πάνω σε στέρεες και πειστικές ελπίδες και να πετύχετε το στόχο που θέσατε;”.
Αυτές τις δύσκολες ελπίδες βεβαίως δεν τις δίνουν τα ψευδή οράματα και οι εύκολες μεγαλαυχίες αλλά και η ρήση που έρχεται ως απόφθεγμα σοφίας 25 περίπου αιώνων ότι “πας ο βίος των ανθρώπων ευρυθμίας τε και ευαρμοστίας δείτε”
Ας ελπίσουμε ότι δεν θα επαληθευθούν οι φόβοι που ήδη εκδηλώνονται να έρθει κάποια στιγμή η τεχνητή νοημοσύνη να αμφισβητήσει παραδοσιακές και πνευματικές αντιλήψεις για την ελεύθερη βούληση και την ηθική και το χειρότερο να αποκτήσει ικανότητες που μοιάζουν με συνείδηση και ακόμη να τεθούν ερωτήματα αν έχει πνεύμα ή και δικαιώματα!!

Κυρίες και κύριοι,
Δεν μπορεί να παραγνωρίσει κανείς ότι λαοί είναι όπως τα άτομα, έχουν έντονη συναισθηματική ζωή ιδεολογικό κόσμο, ηθικές απαιτήσεις και με αυτό το γνώμονα μετράνε τα πάντα.
Οι λαοί κουβαλάνε μέσα τους συλλογικούς καημούς και πόθους που έρχονται, ως αχός, από τα βάθη των αιώνων και κανείς δεν μπορεί να τα χειριστεί αποτελεσματικά όταν ασκεί την πολιτική μόνο ως τεχνική.
Ηγεσία δεν θα πει μόνο τεχνική που είναι αδιάφορη στο ηθικό χρέος. Θα πει και ιδεολογικό περιεχόμενο που υπηρετείται από την τεχνική, αρχές που καθοδηγούν και εμπνέουν. Θα πει δηλαδή πίστη που ορίζει ένα σκοπό.
Τους μεγάλους στόχους και τα οράματα τα θέτουν οι άνθρωποι και οι ανάγκες τους και όχι οι αλγόριθμοι. Αυτοί τους υπηρετούν.
Διαφορετικά ο τεχνικός της ηγεσίας γίνεται πολιτικός γραφειοκράτης ή κάτι σαν τον πρώην ειρηνοδίκη που διεκπεραιώνει απλώς μικροϋποθέσεις με τη βοήθεια της τεχνολογίας.
Είναι συνήθως αυτοί που δεν έζησαν στην πλατιά ενδοχώρα της ελληνικής ζωής και πραγματικότητας. Είναι αυτοί που ζουν παράλληλα με μια κοινωνία που δεν γνωρίζουν το βάθος της. Ούτε το ιστορικό, ούτε το κοινωνικό, αλλά ούτε και το αξιακό.
Είναι όλοι εκείνοι πού στην εποχή μας αλλοιώνουν και κάμπτουν το περιεχόμενο της Δημοκρατικής ιδέας και της Δημοκρατικής αρετής.
Όλοι εκείνοι που δήθεν αγωνιούν αναλώνοντας απέραντο χρόνο πάνω στα αποτελέσματα των δημοσκοπήσεων και στα διεθνή και εγχώρια συμβουλευτικά γραφεία επικοινωνίας, εκεί δηλαδή που κατασκευάζονται τα ψεύτικα είδωλα της λαϊκής πλάνης.
Είναι τελικά αυτός ο τύπος της ηγεσίας που κερδίζει πρόσκαιρα τις εντυπώσεις και χάνει τις υποθέσεις και τις συνειδήσεις.
Συγχωρέστε την επιθυμία μου να κλείσω την παρέμβαση αυτή με ένα μικρό απόσπασμα από ένα άρθρο-σπαραγμός του συμπατριώτη μου Ηπειρώτη διανοητή Βασίλη Παππά που δημοσιεύτηκε στο υψηλού κύρους λογοτεχνικό περιοδικό “Ηπειρωτικές σελίδες” το Δεκέμβριο του 1952.
“Μικροί και χωρίς δόξα κι ’εμείς μαζεμένοι στον ταπεινό μας κύκλο προσπαθούμε να συντηρήσουμε όσο μπορούμε την ιερή φλόγα του πνεύματος. Χωρίς αυταπάτες στην προσπάθεια μας αυτή, χωρίς ελκυστικές ελπίδες με μόνη την ικανοποίηση του σωστά καμωμένου χρέους.”

Με ευχαριστίες και πολύ σεβασμό και εκτίμηση προς τον καθηγητή Στέλιο Περράκη και σε όσους συνέβαλαν στην εκδήλωση αυτή.

IV. Συμβολές στη θεωρία και στην πρακτική

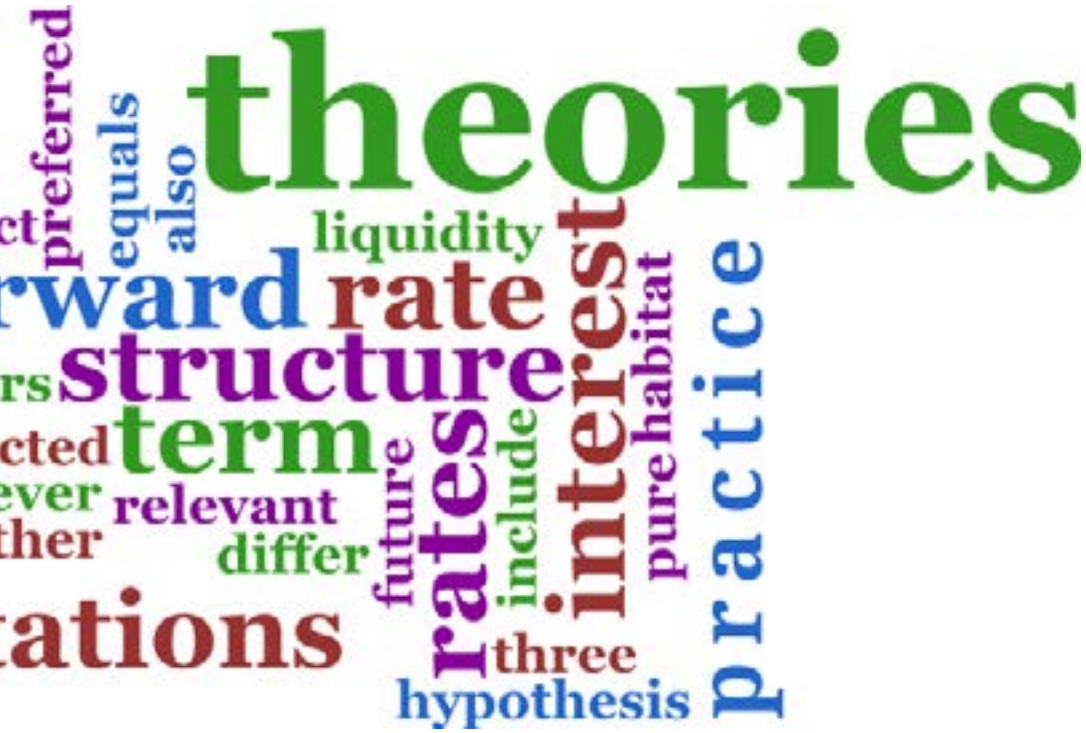

Πόλεμος και δομές ειρήνης: Ειρηνιστικά κινήματα απέναντι στην επέκταση συγκρούσεων

1

Κώστας Α. Λάβδας

Καθηγητής Ευρωπαϊκής Πολιτικής, Πρόεδρος του Τμήματος Διεθνών, Ευρωπαϊκών και Περιφερειακών Σπουδών, Πάντειο Πανεπιστήμιο.

"Lies and lethargies police the world /
In its periods of peace. What pain taught /
Is soon forgotten; we celebrate /
What ought to happen as if it were done, /
Are blinded by our boasts. Then back they come, /
The fears that we fear. We fall asleep /
Only to meet the idiot children of
Our revels and wrongs; farouche they appear, /
Reluctant look-behinds, loitering through /
The mooing gate, menacing or smiling /
Nocturnal trivia, torts and dramas, /
Wrecks, arrivals, rose-bushes, armies, /
Leopards and laughs, alarming growths of /
Moulds and monsters on memories stuffed /
With dead men's doodles..." /

W. H. Auden, *The Age of Anxiety: A Baroque Eclogue* (1947)

Εισήγηση στις ΧΧ Διεθνολογικές Συναντήσεις Ναυπλίου. 3-5 Οκτωβρίου 2025

1 Εισαγωγή

Η ειρήνη, ως δομή με διάρκεια, θέτει σύνθετα ζητήματα σε πολλαπλά επίπεδα. Το κείμενο επιχειρεί να σκιαγραφήσει προσωρινές απαντήσεις σε μια δέσμη κρίσιμων αλλά σχετικά παραμελημένων ερωτημάτων. Συμβάλλουν στην ειρήνη τα ειρηνιστικά κινήματα; Είναι η ειρήνη απόρροια αλληλεπιδράσεων μεταξύ διεθνών ισορροπιών, συστημικών ιδιοτήτων του διεθνούς συστήματος, εσωτερικών πολιτικο-θεσμικών συστημάτων και ποιων άλλων παραγόντων; Τα ειρηνιστικά κινήματα επηρεάζουν, πώς και υπό ποιες προϋποθέσεις, την επίτευξη ή τη διατήρηση της ειρήνης; Είναι προφανές ότι τα ζητήματα που τί-

θενται αφορούν τη διεθνή αλλά και την εσωτερική πολιτική, τις παγκόσμιες, τις διεθνείς αλλά και τις διεθνικές διαδράσεις.

Υπάρχουν πολλοί δρόμοι προς την ειρήνη. Δρόμοι με διακριτά χαρακτηριστικά αλλά και διαφορετικές πιθανότητες επικράτησης και αντοχής στις προκλήσεις του χρόνου. Από ιστορική άποψη, οι περισσότεροι δρόμοι οδηγούν σε σταθμούς πρόσκαιρης ανάπαυσης από τις περιπέτειες του πολέμου, υποκατάστατα ειρήνης. Με ή χωρίς διάρκεια, η ειρήνη είναι βεβαίως και ζήτημα πολιτικών αξιών. Η επιδίωξη για ειρήνη και ο αγώνας για τη δημοκρατίας συγκροτούν διαφορετικά πεδία, όμως ο τύπος του πολιτικού καθεστώτος επηρεάζει τις συνθήκες επιδίωξης ή/και διατήρησης της ειρήνης.[1] Μια παλαιά παράδοση επιμένει ότι τις επηρεάζει με τρόπο καταλυτικό. Έχει υποστηριχθεί επί αιώνες ότι οι δημοκρατίες δεν εξαπολύουν πολέμους μεταξύ τους. Επιστημονικές μελέτες των τελευταίων δεκαετιών έχουν σχετικοποιήσει κάπως αυτή την Καντιανή πεποίθηση, καταλήγοντας στο συμπέρασμα ότι κάτι τέτοιο δεν ισχύει πάντα για δημοκρατικά καθεστώτα με πολύ πρόσφατο παρελθόν μετάβασης στη δημοκρατία. Σε κάθε περίπτωση, υπάρχουν διαστάσεις που διαφοροποιούν τις δημοκρατίες από τους αυταρχισμούς σε σχέση και με τον πόλεμο. Μια από αυτές τις διαστάσεις είναι και η δυνατότητα ανάπτυξης ειρηνιστικών κινημάτων.

Η δυνατότητα αυτή δεν είναι, βέβαια, απόλυτη. Σε πολεμικές περιόδους δικαιώματα αναστέλλονται και διαδικασίες τροποποιούνται, ακόμη και στις περισσότερο εδραιωμένες δημοκρατίες.[2] Όμως στην περίοδο πριν την εμπλοκή ενός κράτους σε πόλεμο, οι διαφορές μεταξύ δημοκρατικών και μη συστημάτων είναι σημαντικές και δυνητικά κρίσιμες, μεταξύ άλλων και ως προς τη δυνατότητα ειρηνιστικών φωνών και συλλογικών δράσεων να επηρεάσουν τις εξελίξεις.

2. Δομή της ειρήνης και ειρηνιστικά κινήματα

Κοιταγμένη υπό το πρίσμα των θεωριών της διεθνούς πολιτικής, μια ειρηνική περίοδος ενδέχεται να οφείλεται σε διαφορετικούς παράγοντες και διαφορετικούς συνδυασμούς παραγόντων. Ενδέχεται να αντανακλά την κυριαρχία κανόνων που εκφράζουν την ειρήνη ως αξία, ή να οφείλεται στην επιρροή σύνθετων και αλληλοεπηρεαζόμενων παραγόντων. Όπως είναι ένα συγκεκριμένο υπόδειγμα ισορροπίας ισχύος, ένα είδος εμπορικών και οικονομικών συλλογικών συναλλαγών που ευνοούν μορφές συνεργατικής διεκπεραίωσης των σχέσεων, η ταυτόχρονη επικράτηση εσωτερικών πολιτικο-θεσμικών συνθηκών που ευνοούν την αυτοσυγκράτηση στην επιδίωξη επεκτατικών στόχων εξωτερικής πολιτικής των επιδραστικών δυνάμεων, η διαμόρφωση ενός συστήματος συλλογικής ασφάλειας που αμβλύνει τις συγκρουσιακές διαστάσεις των διεθνών σχέσεων ή διαφορετικοί συνδυασμοί των ως άνω (βλ. Doyle, 1997: 106-107, 144-145, 167-168, 230-245, 301-311).

Σε κρίσιμες συγκυρίες όπως η σημερινή, ο θεωρητικός αναστοχασμός οφείλει να λαμβάνει υπόψη τις πολυπλοκότητες των αρμών μεταξύ των διαφορετικών επιπέδων ανάλυσης. Υιοθετούμε την άποψη ότι η σύγχρονη ανάλυση προϋποθέτει προσεγγίσεις που αξιοποιούν τα θεωρητικά και εννοιολογικά πρίσματα χωρίς να θυμίζουν εγχειρίδια «θεωριών των διεθνών σχέσεων» που συχνά παραθέτουν «θεωρίες» ως πίνακες σε μια έκθεση. Ζητούμενο είναι η διαμόρφωση διακριτών αλλά και αμοιβαία διαπερατών πεδίων ερευνητικής και εξηγητικής προσπάθειας. Ακριβέστερα, πολλών και διαφορετικών πεδίων λειτουργικής ενεργοποίησης και περαιτέρω επεξεργασίας των πρισμάτων μέσω της εφαρμογής τους, σε μια διαλεκτική που είναι ταυτόχρονα θεωρητική, πολιτική, αναλυτική και εμπειρική (βλ. Λάβδας, Ξενάκης & Χρυσοχόου, 2010).

Σε αυτό το πλαίσιο, το ζήτημα, από αναλυτική-εξηγητική άποψη, είναι ότι αξιακοί, κανονιστικοί, θεσμικοί, στρατηγικοί, βουλησιαρχικοί, αλλά και οικονομικοί παράγοντες, συνδυάζονται και διαπλέκονται στην αναζήτηση ερμηνειών της εκάστοτε ειρηνικής περιόδου. Ή μήπως της εκάστοτε περιόδου απουσίας πολέμου; Η ειρήνη ως ειρήνη και η ειρήνη ως μη πόλεμος αντανακλούν όχι απλώς διαφορετικές εμφάσεις αλλά διαφορετικούς, συνολικά, προσανατολισμούς. Η προσέγγιση με την οποία επιχειρούμε εδώ την προσπέλαση των κρίσιμων αυτών ζητημάτων επικεντρώνεται στους παράγοντες που ευνοούν την υπερίσχυση της συστηματικής αυτοσυγκράτησης στις διεθνείς διαντιδράσεις. Αυτή η «θεσμοποιημένη αυτοσυγκράτηση» ενδέχεται μα επικρατήσει ως υπόδειγμα προσανατολισμού της εξωτερικής πολιτικής και να αποτελέσει το υπόβαθρο για το λειτουργικό ισοδύναμο μιας πολιτικής για την ειρήνη, ένα ισοδύναμο που, ανάλογα με το διεθνές περιβάλλον και τις μεταβαλλόμενες συνθήκες, ενδέχεται να έχει και αξιοσημείωτη διάρκεια (Lavdas, 1996; 2002; 2021).

Η ειρήνη ως διάρκεια και ως δομή –με τις εκάστοτε προϋποθέσεις, χαρακτηριστικά, χρονική διάρκεια και επιπτώσεις– καθίσταται δυνατή στον Βεστφαλικό κόσμο ως συνδυασμός τόσο ισορροπιών όσο και κανόνων. Ακριβέστερα, η ειρήνη εκφράζει περιόδους ή στιγμές ισορροπίας ισχύος και επιδιώξεων, διαμεσολαβημένες από νόρμες και κανόνες.

Για την κατανόηση της ειρήνης ως δομής που δυνητικά οριοθετεί την βία, το σημαντικό έργο του Johan Galtung μας βοηθά αναλύοντας την ειρήνη ως μελλοντικά προσανατολισμένο project που εδραιώνεται στο παρόν. Με δεδομένη την έμφασή του στη δομική βία (structural violence), ο Galtung επεξεργάστηκε εννοιολογήσεις της ειρήνης ως απουσίας δομικής βίας, κατευθύνοντας την προσοχή μας αφενός στις σχέσεις μεταξύ της έννοιας της ειρήνης με τον δομικό ορισμό της βίας, αφετέρου στη διερεύνηση των συνθηκών που επιτρέπουν τη διαιώνιση εκδοχών δομικής βίας (Galtung, 1969; 1990). Υπό αυτό το πρίσμα, ο Galtung διευκρινίζει την έννοια της δομικής βίας με αναφορά στη διάσταση μεταξύ πραγματικού και δυνητικού με δύο τρόπους.

Πρώτον, κατανοεί τη βία ως αιτία, δηλαδή ως την αιτία της διαφοράς μεταξύ του δυνητικού και του πραγματικού. Σύμφωνα με αυτό, η βία αυξάνει την απόσταση μεταξύ του δυναμικού και του πραγματικού ή καθιστά πιο δύσκολη τη μείωση της απόστασης.

1. Για την έννοια της δημοκρατίας ως πλέγματος κανονιστικών, αναλυτικών και εμπειρικών διαστάσεων και την εγγενώς σύνθετη και δυνητικά προβληματική γενικευτική εφαρμογή της σε κατηγορίες εμπειρικών πολιτικών συστημάτων, εφαρμογή που, μεταξύ άλλων, περιλαμβάνει και την αδόκιμη όσο και ανιστόρητη απόδοση της Republic ως «δημοκρατίας», βλ. Λάβδας (2010, 2015) και Lavdas (2017).
2. Βλ., μεταξύ άλλων, το εμβληματικό έργο του Geoffrey R. Stone (Stone, 2007, 2023).

Δεύτερον, ο Galtung συνδέει τη βία με το κριτήριο της αποφευξιμότητας (avoidability): όταν το δυνητικό είναι ευρύτερο σε επιλογές από το πραγματικό και το πραγματικό μπορεί να αποφευχθεί, αλλά εμμένει, τότε η βία είναι παρούσα. Εάν το πραγματικό δεν μπορεί να αποφευχθεί, τότε δεν υπάρχει δομική βία, ακόμη και αν το πραγματικό βρίσκεται σε πολύ χαμηλό επίπεδο σε σχέση με το δυνητικό. Π.χ. το προσδόκιμο ζωής κάτω των τριάντα ετών στην Λίθινη Εποχή δεν ήταν έκφραση δομικής βίας, ενώ σήμερα είναι. Η άλλη όψη της αποφευξιμότητας δεν είναι επομένως το ουτοπικό, αλλά το εφικτό (Jaberg, 2021: 12-13).

Υπό αυτό το πρίσμα, ο πόλεμος αποτελεί έκφραση της δομικής βίας, δεν την συνιστά στην ολότητά της. Ανεξαρτήτως των σημαντικών μελετών που επισημαίνουν το πολυπαραγοντικό, απρόβλεπτο και εν πολλοίς μη αναπόφευκτο της έναρξης συγκεκριμένων μεγάλων συγκρούσεων, όπως του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου (βλ. Clark, 2012), οι συνθήκες δομικής βίας οδηγούν σε πολέμους γενικώς, ανεξαρτήτως των ειδικών παραγόντων που ενθαρρύνουν ή αποτρέπουν συγκεκριμένα πολεμικά ξεσπάσματα. Στο ευρύτερο αυτό σχήμα, τα ειρηνιστικά κινήματα συγκαταλέγονται σε αυτούς τους ειδικούς παράγοντες.

Η συζήτηση για τα χαρακτηριστικά και τις επιπτώσεις μιας γκρίζας ζώνης μεταξύ ειρήνης και πολέμου, όπως στην περίπτωση των εννοιολογήσεων της «μη ειρήνης» (unpeace) (Kello, 2022: 11-12, 58-62, 115-116), ανοίγει μια ενδιαφέρουσα όσο και δυνητικά ολισθηρή οδό διερεύνησης που, μεταξύ άλλων, αγγίζει θέματα νομιμότητας των τρόπων απάντησης σε φαινόμενα «μη ειρήνης», μεταξύ άλλων στο ρευστό πεδίο του κυβερνοχώρου. Γενικότερα, όχι μόνο ένα δίκαιο της «μη ειρήνης» αλλά και η πολιτική διαχείρισή της, θα έθεταν δύσκολα ζητήματα διαδικασιών και δικαιωμάτων. Επιλέγουμε, στο παρόν κείμενο, να παραμείνουμε στο πλαίσιο εννοιολογήσεων της ειρήνης που εμμένουν σε εκδοχές κριτηρίων της ύπαρξης βίας. Έστω στην ευρύτερη εκδοχή της δομικής βίας, η οποία εστιάζεται στην αποτίμηση της αποφευξιμότητας μιας σύγκρουσης.

Ο σύγχρονος πόλεμος ως εκδοχή πολέμου, διαμορφώθηκε από τα τέλη του 19ου αιώνα μέσα από την αλληλεπίδραση της βιομηχανικής ανάπτυξης και των τεχνολογικών αλμάτων με τις σταδιακά μεταλλασσόμενες πολιτικές αντιλήψεις για τον ρόλο και τη σημασία της οργανωμένης βίαιης σύγκρουσης μεταξύ των κρατών. Ο πόλεμος στο σημερινό στάδιο της ιστορίας είναι ποιοτικά διαφορετικός από τον πόλεμο στην αρχαία Κίνα, στην αρχαία Ινδία, στα παλιά αυτοκρατορικά κράτη ή και στον δυτικό Μεσαίωνα. Το αποφασιστικό σημείο καμπής από τον προβιομηχανικό πόλεμο στο σύγχρονο πόλεμο τοποθετείται στην τεχνολογική επανάσταση, όταν ο στρατιωτικός τομέας απέκτησε ιστορικά πρωτοφανή σημασία για την οικονομική ανάπτυξη και, αντίστροφα, όταν οι επιστημονικές-τεχνικές εφευρέσεις άρχισαν να χρησιμοποιούνται για πολεμικές διαμάχες μεταξύ κρατών, εφευρέσεις που οι ίδιες πρέπει να κατανοηθούν ως λειτουργικά εξαρτώμενες από την κοινωνικοοικονομική απογείωση των δυτικοευρωπαϊκών κοινωνιών και οικονομιών: μια συμβίωση οικονομίας, τεχνολογίας και εξοπλισμών που εκφράζεται και στις σύγχρονες δυνατότητες για ολοκληρωτική καταστροφή (Krippendorff, 1973: 190).

Όμως παράλληλα, αντί για μεγάλες ρήξεις, όπως συχνά τις φαντάστηκε η ιστορία των ιδεών, οι *αντιλήψεις* για τον πόλεμο ζυμώθηκαν μέσα από την

πρόσμιξη και τη σταδιακή μετάλλαξη στοιχείων των παλαιών αριστοκρατικών, των νεότερων αστικών και των αναδυόμενων πολιτικών ελίτ, μέσα σε ένα περιβάλλον επηρεαζόμενο ολοένα και περισσότερο από τα βιομηχανικά και τεχνολογικά επιτεύγματα στις ΗΠΑ, τη Γερμανία, τη Βρετανία και τη Γαλλία (Mayer, 1981: 46-57, 275-329). Ενώ η επίγνωση της πρωτόγνωρης καταστροφικής δυναμικής που προσέδιδε στο σύγχρονο πόλεμο η βιομηχανικά υποστηριζόμενη τεχνολογία δεν πτοούσε τις κρατούσες αντιλήψεις περί του ρόλου του πολέμου ως εργαλείου πολιτικής, η ίδια αυτή επίγνωση αποτέλεσε βασικό επιχείρημα τόσο των δυο διεθνών διασκέψεων για την ειρήνη το 1899 και το 1907 όσο και των πρώϊμων ειρηνιστικών κινημάτων που άρχισαν να εμφανίζονται (Gilbert, 1984: 129-130).

Η πολεμοκρατία αποτέλεσε από νωρίς σημαντικό στοιχείο του σύγχρονου πολέμου (Krippendorff, 1985). Αυτό το πλέγμα συμφερόντων, ιδεών και προϊδεάσεων, αναδεικνύει στη δημόσια σφαίρα αντιλήψεις, πλαίσια κατανόησης και πρόσωπα-φορείς, βάσει κριτηρίων προσαρμοστικής ωφελιμότητας, όχι επαλήθευσης ή διάψευσης μέσω δεδομένων, πόσω μάλλον βάσει κριτηρίων αποφευξιμότητας, στα οποία αναφερθήκαμε προηγουμένως. Από τον συνολικά υπερεκτιμημένο Μέττερνιχ μέχρι σήμερα, αναπαράγει κοινοτοπίες ή επιχειρεί να καθιερώσει αστήρικτες υποθέσεις ως αυταπόδεικτες αλήθειες σε υποστήριξη της εκάστοτε χρήσιμης τακτικής (Krippendorff, 1985: 329-331, 345-369; για μια συνολική κριτική των κυρίαρχων παραδειγμάτων βλ. Krippendorff, 2000).

Κινητοποιούμενα εναντίον της εσωτερικής ή διεθνικής πολεμοκρατίας, τα ειρηνιστικά κινήματα έχουν συχνά αμφιταλαντευτεί μεταξύ εργαλειοποίησης από εξωτερικές δυνάμεις και γνήσιας προσπάθειας συμβολής στην εσωτερική αυτοσυγκράτηση των τάσεων διάσπασης της δομής της ειρήνης. Πάντως το ενδεχόμενο τα ειρηνιστικά κινήματα να ευνοήσουν διαδικασίες φινλανδοποίησης δεν είναι συχνό, καθώς η φινλανδοποίηση ιστορικά προϋποθέτει γειτνίαση και η γεωγραφική εγγύτητα της απειλής διαλύει τους συνειρμούς ή και τους μύθους στους οποίους θεμελιώνεται η γενναιόδωρη αντίληψη του εύρους των επιλογών που συνήθως χαρακτηρίζει τις ειρηνιστικές παρεμβάσεις. Μπορεί βεβαίως να ισχύουν άλλοι παράγοντες που, σε τέτοιες περιπτώσεις, ευνοούν την φινλανδοποίηση.[3]

3. Με άλλα λόγια, ενδέχεται να υφίσταται φινλανδοποίηση αλλά να μη σχετίζεται με την ύπαρξη και λειτουργία ειρηνιστικών κινημάτων. Ως γνωστόν, η φινλανδοποίηση είναι όρος που έγινε γνωστός από αναφορές στις σχέσεις Φινλανδίας - ΕΣΣΔ, χρησιμοποιήθηκε από την επικοινωνιακή πολιτική του ΝΑΤΟ και συζητήθηκε στην ακαδημαϊκή κοινότητα από διαφορετικά πρίσματα ως προς τις διαφορετικές πτυχές του ως έννοια γενικότερης εφαρμογής. Κοινά αποδεκτές προσεγγίσεις και ορισμοί εντοπίζονται πολύ εύκολα στη σχετική βιβλιογραφία. Εάν ενδιαφέρει μια προσέγγιση που επιχειρεί να σχηματοποιήσει διακριτές πτυχές των τρόπων με τους οποίους διαχειρίζεται (ή, εν πάση περιπτώσει, προσπαθεί να διαχειριστεί) την κατάσταση ένα κράτος που προσλαμβάνει ένα άλλο, γειτονικό, ως ταυτόχρονα ισχυρότερο και απειλητικό, τότε το ευρύτερο πλαίσιο ανάλυσης του Anatoly Reshetnikov παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, ανεξαρτήτως συμφωνίας ή διαφωνίας με επιμέρους πτυχές της ανάλυσής του. Ο Reshetnikov διακρίνει μεταξύ τριών διαστάσεων και των διαφορετικών συνδυασμών τους: (α) αμυντική υποταγή (defensive submission), (β) επικερδής ουδετερότητα (lucrative neutrality) και (γ) σιωπηλή αποστασιοποίηση (silent detachment) (βλ. Reshetnikov, 2023: 287-309).

Αντιθέτως, η απόσταση (π.χ., ΗΠΑ για Ευρώπη 1914, Βιετνάμ, Ιράκ) ή και η έμμεση διάσταση της εμπλοκής (σύγχρονοι πόλεμοι δι' αντιπροσώπων) φαίνεται να ευνοούν την ανάπτυξη ειρηνιστικών κινημάτων.

3. Ένα υβριδικό παγκόσμιο σύστημα

Η σημερινή συγκυρία –στο μέτρο που η υβριδική της ποιότητα επιτρέπει υποθέσεις, ανάλυση και συμπεράσματα– τείνει να ευνοεί την αύξηση των περιφερειακών συγκρούσεων και, υπό προϋποθέσεις, να μειώνει τις πιθανότητες παγκόσμιων συρράξεων. Το υβριδικό διεθνές σύστημα είναι σαφώς μετα-μονοπολικό αλλά χωρίς, αυτή τη στιγμή, να επιστρέφει σε μορφές διπολισμού. Με το τέλος του Ψυχρού Πολέμου αναδείχθηκε η προοπτική ενός μονοπολικού κόσμου, ως μεταβατική όμως φάση («unipolar moment»), κατά τον Charles Krauthammer. Μια «μονοπολική στιγμή» φαινόταν η καταλληλότερη έννοια για να αποδώσει τη δομή του κόσμου το 1990-91 με την απόλυτη κυριαρχία των ΗΠΑ, με δεδομένο και το γεγονός ότι η μονοπολικότητα γινόταν αντιληπτή ως εγγενώς ασταθής και μεταβατική (Krauthammer, 1991).
Επιφανείς αναλυτές επιχείρησαν να αμφισβητήσουν την εγγενή αστάθεια (άρα και την παροδικότητα) της μονοπολικότητας. Σε ένα μονοπολικό σύστημα, οι δυνάμεις δεύτερης βαθμίδας αντιμετωπίζουν ισχυρά κίνητρα να συμπλεύσουν με την υπερδύναμη (bandwagoning), στο μέτρο που τα κόστη εξισορρόπησης παραμένουν απαγορευτικά. Κατά συνέπεια, η μονοπολικότητα μπορεί να έχει και σταθεροποιητικά στοιχεία, η συμβολή των οποίων όμως θα εξαρτηθεί από τις συγκεκριμένες συνθήκες και την εξέλιξή τους (Wohlforth, 1999). Σε κάθε περίπτωση, σήμερα, ειδικά με τη δεύτερη περίοδο Τραμπ, η μονοπολικότητα είναι σαφές ότι είναι παρελθόν, ανεξαρτήτως του ερωτήματος για το εάν εντοπίζουμε το τέλος της στα μέσα της δεκαετίας του 1990 ή αργότερα.[4]
Στις δεκαετίες μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου, η άνοδος των μεσαίων δυνάμεων έχει συμβάλλει στη διαμόρφωση ενός νέου, εν πολλοίς υβριδικού τοπίου στο διεθνές σύστημα. Παρότι για τη διάκριση μεταξύ μεγάλων και μεσαίων δυνάμεων παραμένουν διαφωνίες, πρέπει να θεωρηθεί υπερβολικά συμβατική και απαρχαιωμένη την άποψη που περιορίζει την έννοια των «μεγάλων δυνάμεων» στα κράτη που κατέχουν μόνιμη θέση στο Συμβούλιο Ασφαλείας του ΟΗΕ (ΗΠΑ, Ρωσία, Κίνα, Βρετανία, Γαλλία).
Η διάκριση, αντίθετα, μεταξύ πυρηνικών και συμβατικών δυνάμεων έχει μεγαλύτερη σημασία. Σε κάθε περίπτωση, στο αναδυόμενο σύστημα, οι μεσαίες δυνάμεις διαδραματίζουν ολοένα σημαντικότερους ρόλους. Οι μεσαίες δυνάμεις αποτελούν μια κατηγορία από μόνες τους. Δεν διαθέτουν, αυτή τη στιγμή, πυρηνικά όπλα, στρατηγικά ή τακτικά, όμως ο συνδυασμός οικονομικής ισχύος ή δυνατοτήτων, γεωπολιτικής θέσης και ρόλων σε διεθνή ή περιφερειακά δίκτυα τους ανοίγει το δρόμο στην πιθανότητα να καταστούν κέντρα (και όχι πόλοι, όπως λανθασμένα ενίοτε υποστηρίζεται) επιδραστικών διεθνών διαδράσεων.
Η νέα σημασία των μεσαίων και περιφερειακών δυνάμεων (Αυστραλία, Γερμανία, Ιταλία, Βραζιλία, Αργεντινή, Ιαπωνία, Νότια Κορέα, Τουρκία, Νότια Αφρική, Ινδονησία, Καναδάς) προσαρτάται με τρόπο καθοριστικό στα βασικά χαρακτηριστικά του αναδυόμενου συστήματος. Οι στρατηγικές των μεσαίων δυνάμεων γενικά διαψεύδουν τις απλουστευτικές κατατάξεις σε «άξονες» του Καλού και του Κακού, της Δημοκρατίας και του Αυταρχισμού, κλπ.
Ακριβώς επειδή ένα από τα χαρακτηριστικά του είναι η ρευστότητα, το αναδυόμενο σύστημα ευνοεί τις μετακινήσεις και μετατοπίσεις που αντανακλούν επιμέρους πεδία συγκλινόντων συμφερόντων περισσότερο από τις μακροχρόνιες ιστορικές συμμαχίες. Οι οποίες είναι σημαντικές, αλλά καθίστανται περισσότερο ευάλωτες σε διακυμάνσεις. Παράλληλα, ορισμένα ειδικότερα πεδία όπως ο κυβερνοχώρος και η κυβερνοασφάλεια επιτείνουν τη σημασία των πολλαπλών κέντρων αλλά και της κινητικότητας μεταξύ των οντοτήτων που παροδικά συνθέτουν διαφορετικούς πόλους.
Με δυο λόγια, παρατηρούμε τη διαμόρφωση ενός νέου, σύνθετου αστερισμού: ένας περιορισμένος αριθμός υπό διαμόρφωση πόλων (τρεις ή τέσσερις, πάντως περισσότεροι από δύο) και ένας μεγαλύτερος αριθμός κέντρων ή αναδυόμενων κέντρων, αποτελούμενων από μία ή περισσότερες δυνάμεις που προσπαθούν να επιτύχουν ρόλους τόσο εντός όσο και μεταξύ διαφορετικών πόλων. Οι πιθανότητες επέκτασης των συγκρούσεων με τρόπο που θα απορροφήσει δυνάμεις και θα ομαδοποιήσει στρατηγικές σε παγκόσμιο επίπεδο εξαρτώνται από το είδος και το περιεχόμενο των εκάστοτε συγκρούσεων και από το βαθμό στον οποίο οι πυρηνικές δυνάμεις θα επιχειρήσουν να αξιοποιήσουν περιφερειακές συγκρούσεις για να προωθήσουν τις στρατηγικές τους (Λάββας, 2025).
Το διεθνές επίπεδο, αυτή τη στιγμή, συγκροτεί ένα υβριδικό πλουραλιστικό σύστημα με ενίοτε παραπλανητικές πολώσεις που αφορούν αντιπαλότητες λόγω κρίσεων (όπως ο Ρωσοουκρανικός πόλεμος, η Γάζα, η Συρία, το Σουδάν) ή ζητημάτων (όπως η κλιματική αλλαγή, η μετανάστευση, η τρομοκρατία, οι κυβερνοεπιθέσεις), όχι όμως τη συγκρότηση συνεκτικών πόλων. Οι προσεγγίσεις που αναφέρονται σε «νέο Ψυχρό Πόλεμο» προέκυψαν πριν την εισβολή της Ρωσίας στη Ουκρανία το 2022, επηρεασμένες από τις συγκρούσεις μεταξύ των διαδόχων κρατών της ΕΣΣΔ.
Στην πραγματικότητα, οι συγκρούσεις είχαν ξεκινήσει σχετικά νωρίς μετά την φαινομενική ειρήνη που έφεραν οι συμφωνίες αναγνώρισης νέων κρατών του 1991. Οι συμφωνίες του 1990-1991, με τις οποίες συγκροτήθηκαν τα διάδοχα κράτη της ομοσπονδιακής Σοβιετικής Ένωσης, αντικατόπτριζαν τη σοβιετική -και σήμερα ρωσική- αντίληψη ότι η επανένωση της Γερμανίας κατέστη δυνατή συναινετικά, αλλά μόνο υπό συγκεκριμένους όρους. Ένας εκ των οποίων ήταν ο περιορισμός της μελλοντικής διεύρυνσης του ΝΑΤΟ. Αυτή η άποψη δεν είναι προϊόν ρωσικής προπαγάνδας. Τεκμηριώνεται σε σοβαρές δυτικές, κυρίως αμερικανικές έρευνες, σε διεθνολογικές και ιστορικές μονογραφίες και, γενικώς, στη σοβαρή ακαδημαϊκή βιβλιογραφία της πλειοψηφίας των ειδικών εκείνης της περιόδου. Την άποψη αυτή υποστήριξαν τόσο ο Μιχαήλ Γκορμπατσόφ όσο και εξέχουσες δυτικές προσωπικότητες, όπως ο καγκελάριος Χέλμουτ Κολ και ο ΥΠΕΞ Χανς-Ντίτριχ Γκένσερ, Αμερικανοί πολιτικοί όπως ο Τζέϊμς Μπέ-

4. Για τη διαδρομή της αμερικανικής ηγεμονίας βλ. Arvanitopoulos (2019), Αρβανιτόπουλος (2000) και, για το υπόβαθρο, κυρίως Αρβανιτόπουλος & Ήφαιστος (1999).

ϊκερ και ο Χένρι Κίσσιντζερ, ο πρώην επικεφαλής της CIA Ρόμπερτ Γκέϊτς καθώς και πολλοί διακεκριμένοι διπλωμάτες, μεταξύ άλλων και ο θρυλικός Τζώρτζ Κένναν (για μια γρήγορη επισκόπηση, βλ. National Security Archive, 2017). The George Washington University, «NATO Expansion: What Gorbachev Heard», 12/12/2017).

Ενδεχομένως η πραγματικότητα αυτή σημαίνει πολύ λίγα, διότι οι μεγάλες δυνάμεις –μεταξύ τους και οι Σοβιετικοί, από τους κορυφαίους άλλωστε διδάξαντες– έχουν μακρά παράδοση στο να αθετούν συμφωνίες και να προσαρμόζονται κατά το δοκούν. Αυτό πράττει και η Δύση, με την εξαίρεση της νέας κυβέρνησης Τραμπ η οποία, για τους δικούς της λόγους, επιχειρεί, με δυσκολία, να οδηγήσει τη σχέση με τη Ρωσία σε μια περίοδο ύφεσης και, δυνητικά, επιλεκτικής συνεργασίας. Σε κάθε περίπτωση, οι ρωσικοί ισχυρισμοί βασίζονται σε υπαρκτό υπόβαθρο και δεν πρόκειται περί προπαγάνδας, όπως εξακολουθούν να επιμένουν κάποιοι (για τις ερμηνείες των συνεννοήσεων στην περίοδο αμέσως μετά το 1991 βλ. την εξαιρετική επισκόπηση του Trachtenberg, 2021: 162-203).

Μέσα σε μια δεκαετία μετά το 1991 είχε φανεί (α) ότι το ΝΑΤΟ δεν ευνοούσε μια νέου τύπου σχέση με το ισχυρότερο από τα διάδοχα κράτη, την Ρωσική Ομοσπονδία, αγνοώντας προηγούμενες άτυπες δεσμεύσεις για αυτοπεριορισμό της επέκτασής του, και (β) ότι το Κρεμλίνο, μετά από μια παροδική αμφιταλάντευση, εξακολουθούσε να αντιμετωπίζει τις σχέσεις με όρους παραδοσιακών σφαιρών επιρροής ενώ, στο εσωτερικό, διολίσθαινε σε εντεινόμενες μορφές αυταρχισμού. Οι πολιτικές αλλαγές στη Γεωργία και την Ουκρανία πυροδότησαν στο Κρεμλίνο μια υπαρξιακή ανησυχία που μετατράπηκε από τον Πούτιν σε ενεργητική αναζήτηση ισχυρής γεωπολιτικής ρελάνς.

Παρά την ύπαρξη τάσεων βίαιης διπολοποίησης, ο αναδυόμενος κόσμος εξακολουθεί και μετά την ρωσική εισβολή του 2022 να είναι πολυκεντρικός. Αυτό προκύπτει όχι μόνον από τις εξελίξεις πέραν της Δύσης αλλά και από εκείνες στο εσωτερικό της. Ενώ στις ΗΠΑ τα όποια προβλήματα δεν σχετίζονται άμεσα με τον ρωσο-ουκρανικό πόλεμο (αντίθετα η ενεργειακή θέση των ΗΠΑ ενισχύεται), στην Ευρώπη η σχέση με τις ΗΠΑ –αμυντική, ενεργειακή, εμπορική, γεωπολιτική– οδηγεί σε εντάσεις και μόνο προσωρινές λύσεις. Από την άλλη πλευρά, η Ρωσία αναζητά –μέχρι στιγμής επιτυχώς– εναλλακτικούς πελάτες. Όπως αναμενόταν, η Κίνα και η Ινδία έχουν αυξήσει τις εισαγωγές αργού πετρελαίου από τη Ρωσία σε πολύ καλές τιμές. Ενώ και η Τουρκία, στο «δυτικό» στρατόπεδο λόγω ΝΑΤΟ, παραβιάζει με συνέπεια τις κυρώσεις.

Οι μετασχηματισμοί έχουν άμεσες αλλά και μακροχρόνιες διαστάσεις. Οι μακροχρόνιες αποκαλύπτουν βαθύτερες τάσεις, ορισμένες από τις οποίες καθίστανται εμφανείς σε κρίσιμες καμπές. Η αμερικανική αποχώρηση από το Αφγανιστάν τον Αύγουστο του 2021 και ο τρόπος με τον οποίο πραγματοποιήθηκε, έδωσαν την εντύπωση μιας κατάρρευσης που –σε τελική ανάλυση– επιβεβαίωνε την πολυσυζητημένη επιλεκτική αποδέσμευση των ΗΠΑ από περιοχές που άλλοτε αποτελούσαν σημεία αναφοράς. Οι ανακατατάξεις στις στρατηγικές των δυνάμεων και τα υβριδικά στοιχεία του παρόντος, ρευστού διεθνούς περιβάλλοντος επιβάλλουν έναν θεωρητικό και ερευνητικό αναστοχασμό αναφορικά με την μεγάλη εικόνα και τις παραμέτρους που τη συνθέτουν

αυτή τη χρονική στιγμή ενώ ενδέχεται να μειωθεί η σημασία τους σε μια επόμενη (Λάβδας, 2025).

4. Ειρηνισμός σε ένα εχθρικό περιβάλλον

Όπως προαναφέρθηκε, πρώϊμα ειρηνιστικά κινήματα εμφανίστηκαν ήδη τον 19ο αιώνα. Στην ιστορική διαδρομή του ειρηνιστικού κινηματικού φαινομένου, έχουν αντιμετωπιστεί ζητήματα που μπορούν να κατηγοριοποιηθούν ως εξής, με κριτήριο το παρατηρούμενο πλαίσιο στόχων σε διαφορετικές περιπτώσεις:

I. Συλλογική διαμαρτυρία σε σχέση με τον συνολικό αμυντικό σχεδιασμό και τις στρατιωτικές δαπάνες.

II. Προσπάθεια αποφυγής άμεσης εμπλοκής σε υπό εξέλιξη σύγκρουση σε γειτονική ή μη περιοχή.

III. Προσπάθεια αποφυγής συμμετοχής σε δραστηριότητες (εξοπλισμοί, συμβουλές, πληροφορίες, παροχή τεχνογνωσίας) που ενθαρρύνουν την επέκταση υπό εξέλιξη σύγκρουσης.

IV. Προσπάθεια αποφυγής συμμετοχής σε πόλεμο δι' αντιπροσώπων.

V. Εναντίωση σε σχεδιαζόμενη στρατιωτική παρέμβαση.

Στη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου, κινήματα για την ειρήνη αναπτύχθηκαν στη Βρετανία, τις Σκανδιναβικές χώρες, την Ιταλία, και βέβαια τη Δυτική Γερμανία, της οποίας η γεωγραφία και τα ανατολικά σύνορα διαμόρφωσαν μια κουλτούρα αυξημένης ευαισθησίας απέναντι σε σχεδιασμούς και επιμέρους αποφάσεις των πολιτικών ηγεσιών (Smith & Wertman, 1992). Ειρηνιστικά ρεύματα υπήρχαν και στους κόλπους της Χριστιανοδημοκρατίας, ενισχυμένα από τους μεταπολεμικούς μετασχηματισμούς των χριστιανο-κοινωνιστικών ιδεών. Μισό εκατομμύριο άνθρωποι βγήκαν στους δρόμους της Βόννης στις 10 Ιουνίου 1982 εναντίον της ανάπτυξης νέων πυρηνικών όπλων των ΗΠΑ στην Ευρώπη, στην διασημότερη ανάμεσα σε πολλές αντίστοιχες διαδηλώσεις στην ιστορία της Δυτικής Γερμανίας.

Ειδικότερα, η αίσθηση των ΗΠΑ ως ηγετικής και ταυτόχρονα στρατιωτικά πανίσχυρης δύναμης στη Δύση με παρουσία και εγκατεστημένα πυρηνικά όπλα σε χώρες της Ευρώπης συνέβαλε στα κύματα του αντιαμερικανισμού ενώ αποτέλεσε και γόνιμο έδαφος για την ανάπτυξη ειρηνιστικών κινημάτων και κινημάτων για τον πυρηνικό αφοπλισμό. Στα τέλη της δεκαετίας του πενήντα και τις αρχές του εξήντα, τα κινήματα με κοινό παρονομαστή την πρόταξη του συνθήματος «Ban the Bomb» γνώρισαν σημαντική διάδοση στη Δύση, ενώ στα τέλη του εξήντα και τις αρχές του εβδομήντα τα κινήματα με έμφαση τον πόλεμο του Βιετνάμ σάρωσαν, ειδικά στις ΗΠΑ. Οι πραγματικές ή πιθανολογούμενες σχέσεις κάποιων από αυτά τα κινήματα με την προπαγάνδα και τα δίκτυα της ΕΣΣΔ ήταν αντικείμενο αναλύσεων αλλά και κυβερνητικών πρωτοβουλιών αντιμετώπισής τους στη Δύση και ιδιαίτερα τις ΗΠΑ.

Προς το τέλος του Ψυχρού Πολέμου, η αυξανόμενη αμερικανική έμφαση στη δημόσια διπλωματία (ειδικά επί Reagan) ήταν απάντηση στη σοβιετική «επίθεση ειρήνης» των αρχών της δεκαετίας του 1980, όταν οι αμερικανικές αρχές άρχισαν να ανησυχούν σοβαρά για τις τάσεις εξάπλωσης συλλογικών φωνών που ζητούσαν ειρηνική συνύπαρξη με όρους που η Ουάσιγκτον δεν ήταν έτοιμη να αποδεχθεί. Κρίσιμο συστατικό στοιχείο των κινημάτων ήταν το υπόβαθρο αντιλήψεων και γνωμών που αμφι-

σβητούσε την βαρύτητα και τις διαστάσεις της απειλής από το απέναντι στρατόπεδο (Smith & Wertman, 1992: 2-3, 12-17). Παρότι η γενική σημασία της στρατιωτικής αποτροπής δεν αμφισβητήθηκε από το ευρύτερο κοινό στις νατοϊκές χώρες, η αντίθεση στην τοποθέτηση και πιθανή χρήση πυρηνικών όπλων ήταν απολύτως σαφής στο κοινό των περισσότερων χωρών, σχεδόν ανεξαρτήτως συνθηκών και προϋποθέσεων (Smith & Wertman, 1992: 36-37).

Έτσι σε διαφορετικές χρονικές συγκυρίες και σε διαφορετικές χώρες, ο ειρηνισμός συνδυάστηκε με τον αντιαμερικανισμό, στο μέτρο που η ισχύς και το πυρηνικό οπλοστάσιο της υπερδύναμης έγιναν αντιληπτά ως στοιχεία που συμβάλουν στον κίνδυνο πολέμου αντί να τον αποτρέπουν. Ενώ και αργότερα, μετά την κατάρρευση της Σοβιετικής αυτοκρατορίας, με την κρίση του Ιράκ και τις οξύτατες διαφωνίες της Ουάσιγκτον με τη Γαλλία και, κάπως ηπιότερα, τη Γερμανία και την Ρωσία, οι αμερικανικές θέσεις θεωρήθηκαν, από σημαντικές μερίδες των ευρωπαϊκών κοινωνιών, αδικαιολόγητα επεμβατικές, φιλοπόλεμες και δυνητικά επικίνδυνες (Grunberg, 2005: 59-73).

Υπήρχαν, παράλληλα, μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου, αμερικανικές τακτικές που, στο μέτρο που γινόταν αντιληπτές από ευρύτερα στρώματα στα ευρωπαϊκά κοινά, ενέτειναν τα αντιαμερικανικά συναισθήματα στις πολιτικές κουλτούρες της Ευρώπης, ανεξαρτήτως άμεσης συσχέτισης με ζητήματα ειρήνης. Η λανθάνουσα αλλά υπαρκτή (και κατά περιόδους έκδηλη) τάση στους αμερικανικούς κύκλους λήψης αποφάσεων να διερευνώνται σενάρια αποδυνάμωσης της ΕΕ μέσω της ενθάρρυνσης στενότερης σύμπλευσης με τις ΗΠΑ επιμέρους κρατών-μελών της Ένωσης, όπως η Πολωνία, ήταν ένας από τους παράγοντες που πρόσθεταν υλικό στα σενάρια διαίρεσης της ΕΕ σε «παλαιά» και «νέα» Ευρώπη σε συνάρτηση με τον υποτιθέμενο αντιαμερικανισμό ή, αντίστοιχα, φιλοαμερικανισμό τους (Rupnik, 2005: 93-113).

Η σημερινή συγκυρία, μετά την ανάληψη της εξουσίας στις ΗΠΑ από την δεύτερη (ασυνεχή) προεδρία Τραμπ τον Ιανουάριο 2025, εμφανίζει σημαντικές ιδιαιτερότητες που τελικώς την καθιστούν συνολικά και ουσιωδώς διαφορετική. Με δεδομένη την προσέγγιση Τραμπ τόσο στο Ρωσο-ουκρανικό όσο και στις εξωτερικές σχέσεις των ΗΠΑ γενικότερα, η λειτουργία της αμερικανικής θέσης και η πρόσληψη (perception) αυτής της θέσης και του αμερικανικού ρόλου όχι μόνο στη διεθνή πολιτική οικονομία αλλά και σε ζητήματα πολέμου και ειρήνης έχουν υποστεί σοβαρές, ενδεχομένως κρίσιμες μεταλλάξεις.

Ίσως το οξύτερο και ταυτόχρονα περισσότερο σύνθετο ζήτημα στην παρούσα συγκυρία είναι ότι η αμερικανική πρόκληση δεν γίνεται κατανοητή με όρους πολεμικής πρωτοπορίας και διακινδύνευσης αλλά με όρους πιθανής ολιγωρίας αναφορικά με τα συμφέροντα και τις ανησυχίες, πραγματικές ή φαντασιακές, των συμμάχων της αμερικανικές υπερδύναμης (για θεωρητικό υπόβαθρο βλ. Λάβδας, 2024). Με δεδομένο ότι οι αρχικές ανησυχίες ως προς τον ρόλο των ΗΠΑ στον Ινδοειρηνικό καθησυχάζονται μετά από μια αρχικά τρικυμιώδη περίοδο μετά τον Ιανουάριο (βλ. νέες συνεργασίες και πρωτοβουλίες στις σχέσεις με Ιαπωνία, Δημοκρατία της Κορέας, Αυστραλία), είναι κυρίως οι ευρωατλαντικές σχέσεις που δοκιμάζονται.

Για τη σημερινή συγκυρία, ιδιαίτερο

ενδιαφέρον παρουσιάζει η γερμανική περίπτωση μετά το 2022. Ενώ με το τέλος του Ψυχρού Πολέμου, το γερμανικό ειρηνευτικό κίνημα φαινόταν να έχει φτάσει στο τέλος του, αυτό άρχισε να αλλάζει με αφορμή την ρωσική εισβολή στην Ουκρανία και τα μέτρα εναντίον της Ρωσίας που άρχισαν να λαμβάνονται (Pitzer, 2024). Το 2024-25, μετά από δυο χρόνια Ρωσο-ουκρανικού πολέμου και με το διαφαινόμενο αδιέξοδο να αποκτά απειλητικές διαστάσεις, εμφανίστηκαν φωνές εναντίωσης σε μεγαλύτερη και εντονότερη συμμετοχή ή και πιθανή εμπλοκή στον Ρωσο-ουκρανικό πόλεμο.

Οι φωνές αυτές εντοπίζονται κυρίως στην Αριστερά (Die Linke) αλλά και τη Σοσιαλδημοκρατία (SPD), ειδικά στην αριστερή της πτέρυγα. Η Αριστερά έχει ως υπόβαθρο μια ισχυρή παράδοση πολιτικής αφοπλισμού και έμφασης στην κοινωνική δικαιοσύνη, τα ανθρώπινα δικαιώματα, τη βιώσιμη ανάπτυξη και τη συμμετοχικότητα, μέσω των οποίων εθεωρείτο ότι θα διαμορφωθούν συνθήκες σταθερότητας και ειρηνικής συνεργασίας. Σύμφωνα με αυτή την παράδοση, η γερμανική εξωτερική πολιτική θα όφειλε να είναι σταθερά προσανατολισμένη στην επίλυση των συγκρούσεων μέσω συνεργασίας. Σε αυτό το πλαίσιο, η Αριστερά απέρριπτε πάντοτε τον ρόλο των γερμανικών ενόπλων δυνάμεων σε αποστολές στο εξωτερικό. Από στρατηγική άποψη, το κόμμα είχε υιοθετήσει θέσεις εναντίον της διαιώνισης του ΝΑΤΟ, το οποίο θα έπρεπε να αντικατασταθεί από ένα συλλογικό σύστημα ασφάλειας με συμμετοχή και της Ρωσίας. Βεβαίως η ρωσική εισβολή στην Ουκρανία τον Φεβρουάριο 2022 έθεσε υπό αμφισβήτηση αυτό το πλαίσιο σκέψης (Brzoska & Ehrhart, 2021: 237-259).

Η αριστερή πτέρυγα του SPD έχει σαφή ειρηνιστική τοποθέτηση σήμερα (ZDF Heute, 11.06.2025),[5] χωρίς αυτό να εκφράζεται πάντα στην ηγετική ομάδα του κόμματος, ειδικά όταν κυβερνά. Όπως φάνηκε επί καγκελαρίας Όλαφ Σολτς, η ηγεσία του SPD επιχειρεί να ισορροπήσει μεταξύ ειρηνισμού, πραγματισμού και συμμόρφωσης με το ευρύτερο ευρωπαϊκό και ευρωατλαντικό πλαίσιο. Το οποίο, από τον Ιανουάριο 2025, έχει διαρραγεί εσωτερικά.

Διαμορφώθηκε παράλληλα, στο πλαίσιο του κόμματος «Συμμαχία Sahra Wagenknecht – Λόγος και Δικαιοσύνη» (Bündnis Sahra Wagenknecht – Vernunft und Gerechtigkeit) μια δι-ακριτή ειρηνιστική κίνηση που αντανακλά τις ιδιαιτερότητες του νέου πολιτικού σχηματισμού της Βάγκενκνεχτ. Προερχόμενη από την Αριστερά, η Βάγκενκνεχτ έχει επιχειρήσει να συνθέσει την κοινωνική ευαισθησία με μια εκδοχή νεογερμανικού πατριωτισμού που μπορεί να εκληφθεί και ως ιδιότυπη περίπτωση απομονωτισμού. Έχουν υπάρξει συστηματικές καταγγελίες (αν και όχι ανεξάρτητα επιβεβαιωμένες) ότι μέσω Ρώσων χρηστών των μέσων κοινωνικής δικτύωσης αλλά και ψεύτικων λογαριασμών, έχει επιχειρηθεί ρωσική επιρροή στην πολιτική έκφραση των ειρηνιστικών θέσεων (Hänel, 2025).

Συνολικά, και σε αυτό το πεδίο, η έμμεση επίδραση Τραμπ είναι πολυεπίπεδη όσο και αντιφατική. Π.χ. στο εσωτερικό των Πρασίνων, η έντονη

5. Βλ. ZDF Heute, «Manifest zur Sicherheitspolitik: SPD-Politiker fordern Gespräche mit Russland», 11/06/2025, https://www.zdfheute.de/politik/deutschland/spd-manifest-muetzenich-stegner-ukraine-krieg-russland-100.html, πρόσβαση 2/12/2025.

αντίθεση με οτιδήποτε πράττει ή δηλώνει η νέα αμερικανική κυβέρνηση συνδυάζεται με την σκλήρυνση της στάσης απέναντι στη Ρωσία, την οποία η Sara Nanni των Πρασίνων, μέλος του κοινοβουλίου και της επιτροπής άμυνας,[6] χαρακτήρισε –πρωτοφανές για κόμμα της αριστεράς ή της κεντροαριστεράς– εχθρό (Feind) της Γερμανίας το Δεκέμβριο 2025.

Παραμένει όμως γεγονός ότι η Ευρώπη, παραδόξως, άργησε να επενδύσει στη διπλωματία. Η διπλωματία δοκιμάστηκε τον Μάρτιο του 2022 και εγκαταλείφθηκε, για να επανέλθει μόνο το 2025 με την ανάληψη της αμερικανικής προεδρίας από τον Τραμπ. Σήμερα, οι παρεμβάσεις με δηλώσεις αξιωματούχων της ΕΕ και ψηφίσματα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου δεν σημαίνουν πολλά. Στην πραγματικότητα, η Ευρώπη βρίσκεται σε δυσχερή θέση, και αυτό σε δυο επίπεδα. Πρώτον, διότι κατά την περίοδο Μπάιντεν ακολουθούσε πολύ πιστά την αμερικανική στρατηγική αλλά και τις επιμέρους τακτικές στο Ουκρανικό. Έτσι, με τη μετάβαση στη δεύτερη κυβέρνηση Τραμπ και την αλλαγή στρατηγικής των ΗΠΑ, η Ευρώπη περιήλθε σε αμηχανία. Το δεύτερο, και ιδιαίτερα κρίσιμο επίπεδο, αφορά τις προσπάθειες ορισμένων ευρωπαϊκών ηγεσιών να αξιοποιήσουν την πολεμική συγκυρία ώστε να επιταχύνουν τη δημιουργία μιας πιο ισχυρής και, ει δυνατόν, πιο αυτόνομης ευρωπαϊκής αμυντικής διάστασης. Από αξιολογική άποψη, αυτό βεβαίως είναι και θεμιτό και αναμενόμενο.

Ωστόσο, από αναλυτική άποψη, η συγκεκριμένη σύνδεση της προσπάθειας επίτευξης αυτής της στρατηγικής αυτονομίας και της αμυντικής ανάτασης με τη συνέχιση του πολέμου είναι προβληματική από πολλές απόψεις. Διαπιστώσαμε π.χ. τον χειμώνα του 2025 ότι οι ευρωπαϊκές χρηματαγορές δείχνουν ξεκάθαρα το βαθμό αυτής της επικίνδυνης διασύνδεσης: κάθε φορά που οι πρωτοβουλίες Τραμπ φαινόταν να κερδίζουν έδαφος -ιδίως όταν δημοσιοποιήθηκε ότι και η ουκρανική πλευρά το αποδέχεται σε γενικές γραμμές- οι μετοχές των ευρωπαϊκών, ιδιαίτερα των γερμανικών, αμυντικών βιομηχανιών κατακρημνίζονταν. Η πορεία της μετοχής της Rheinmetall είναι χαρακτηριστική και μπορεί κανείς να εξάγει κάποια συμπεράσματα.

Η ίδια η σύνδεση είναι ατυχής και δυνητικά επικίνδυνη. Πέραν της αμηχανίας της Ευρώπης με την αλλαγή διακυβέρνησης στις ΗΠΑ –όταν περιήλθε σε θέση να μην δύναται απλά να ακολουθεί πειθήνια τους Αμερικανούς–, το έτερο επίπεδο, αυτό της σύνδεσης της συνέχισης του πολέμου με την προσπάθεια και τη νομιμοποίηση της ενίσχυσης της αμυντικής υπόστασης της Ευρώπης, είναι εξαιρετικά επικίνδυνο και θα πρέπει να διευκρινιστεί.

Υπάρχουν δυνάμεις στην Ευρώπη σήμερα που επιθυμούν τη συνέχιση του ρωσο-ουκρανικού πολέμου. Όχι επειδή πιστεύουν ότι η Ουκρανία μπορεί να επανέλθει στα σύνορά της – αυτό δεν φαίνεται εφικτό χωρίς είτε παγκόσμιο πόλεμο είτε αλλαγή καθεστώτος στο Κρεμλίνο, κάτι για το οποίο δεν υπάρχουν ενδείξεις. Αλλά διότι υπολογίζουν πως όσο διαρκεί ο πόλεμος, η Ευρώπη μπορεί να στραφεί όλο και περισσότερο προς μία πιο αυτόνομη και πιο ισχυρή αμυντική υπόσταση. Πρόκειται περί συσχέτισης εξαιρετικά επικίνδυνης. Η Ευρώπη ούτως ή άλλως όφειλε, ανεξαρτήτως του Ρωσο-ουκρανικού, να επιχειρήσει τη συστηματική αναβάθμιση της αμυντικής υπόστασής της. Άλλωστε υπάρχουν πολλές απειλές, συμβατικές, μη συμβατικές, ασύμμετρες, ακόμη και πυρηνικές, ανεξαρτήτως Ουκρανίας.

Στις προϋποθέσεις για στρατηγική αυτοσυγκράτηση σε μια δύσκολη συγκυρία περιλαμβάνεται και η μετατόπιση των κριτηρίων περί κέρδους στη διεθνή πολιτική. Πράγματι, η σχέση μεταξύ απόλυτων κερδών (absolute gains) και κερδών σχετικών με άλλους δρώντες (relative gains), αποτελεί κρίσιμο κριτήριο στην επιστημονική συζήτηση των τελευταίων δεκαετιών για τις διεθνείς διαδράσεις. Στη σημερινή συγκυρία, τα ευρωπαϊκά κράτη θα είχαν μόνο να ωφεληθούν από στρατηγικές που εστιάζονται στα απόλυτα κέρδη (όχι απαραίτητα τα κέρδη σχετικά με την Ρωσία), συνεχίζοντας προγράμματα ευρωπαϊκού εξοπλισμού που έλειπαν επί δεκαετίες για πολλές από αυτές και συμβάλλοντας παράλληλα στη διαμόρφωση μιας συνολικής αρχιτεκτονικής στις ευρωατλαντικές και τις ευρασιατικές σχέσεις (βλ. Lavdas, 2024: 71-92).

5. Συμπεράσματα: Ανάσχεση μεταξύ ιδεαλισμού και εργαλειοποίησης

Ως γνωστόν, η ανάσχεση (containment) είναι έννοια που ανάγεται στην περίοδο μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και σήμαινε τις δράσεις των ΗΠΑ που στόχευαν στον περιορισμό της εξάπλωσης του σοβιετικού κομμουνισμού. Η πολιτική αυτή, που υλοποιήθηκε και μέσω του Δόγματος Τρούμαν, είχε προταθεί αρχικά από τον διπλωμάτη George Kennan, ο οποίος είχε εισηγηθεί μια μακροπρόθεσμη στρατηγική με στόχο να ανακοπεί η επέκταση της διεθνούς (διακρατικής / γεωπολιτικής) και διεθνικής (πολιτικής / ιδεολογικής) επιρροής της Σοβιετικής Ένωσης. Σε τελική ανάλυση, η ανάσχεση αποσκοπούσε στον περιορισμό της σοβιετικής επιρροής με τρόπους που θα απέτρεπαν την άμεση σύγκρουση μεταξύ των ΗΠΑ και της ΕΣΣΔ, σύγκρουση η οποία θα μπορούσε να κλιμακωθεί σε πυρηνικό πόλεμο μεταξύ των δυο ισχυρών πυρηνικών δυνάμεων.

Η δυνατότητα που μπορεί να έχουν ορισμένες κατηγορίες ειρηνιστικών κινημάτων στο εσωτερικό των δυτικών πολιτικών συστημάτων να πιέσουν την οικεία εξωτερική πολιτική στην κατεύθυνση του περιορισμού και της μη επέκτασης εξελισσόμενων συγκρούσεων –αντί της βαθύτερης εμπλοκής σε αυτές– έχει σοβαρές και δύσκολες προϋποθέσεις. Πέρα από την ανάπτυξη των δυνατοτήτων ενός βαθμού επιρροής, προϋποθέτει κυρίως την ακύρωση των στρατηγικών εργαλειοποίησης από εξωτερικά κέντρα ισχύος. Τα ειρηνιστικά κινήματα είναι ούτως ή άλλως ευάλωτα απέναντι στην κατηγορία ότι ενδέχεται «να λειτουργούν προς όφελος» ή «εξυπηρετώντας» σκοπούς ξένων δυνάμεων. Ζητούμενο είναι να μην ισχύει και να μην προκύπτει κάτι τέτοιο από την άποψη μιας έρευνας αντικειμενικά προσανατολισμένης στα δεδομένα και τις υπάρχουσες πληροφορίες.

Διαμεσολαβώντας μεταξύ υποδειγμάτων ανάσχεσης με τρόπο που δυσχεραίνει την επικράτηση συμπεριφορών που επιβεβαιώνουν τον επιθετικό ρεαλισμό, τα ειρηνιστικά κινήματα δύνανται, στην καλύτερη περίπτωση, να συμβάλλουν σε μια περισσότερο πλουραλιστική και δυνητικά ορθολογική αντιμετώπιση των κρίσιμων ζητημάτων του πολέμου και της ειρήνης.

6. Βλ. «Der Russe kommt. Vielleicht», *Die Zeit*, 22/5/2025, https://www.zeit.de/2025/21/carlo-masala-russland-angriff-europa-nato-aufruestung/seite-2, πρόσβαση 2/12/2025.

Διαψεύδοντας τόσο τις σταθερές προϊδεάσεις εναντίον του εσωτερικού ειρηνισμού όσο και την μεθοδολογική αδιαφορία του επιθετικού ρεαλισμού για τα χαρακτηριστικά και την ποιότητα της εσωτερικής πολιτικής.

Σε τελική ανάλυση, ο ρόλος των ειρηνιστικών κινημάτων στον περιορισμό / ανάσχεση ή την επέκταση των τοπικών πολέμων είναι άρρηκτα συνδεδεμένος με τις πολιτικές, τις εξουσιαστικές αλλά και τις γνωσιακές και τις ιδεολογικές παραμέτρους που τα συνθέτουν. Αυτό ταυτόχρονα επισημαίνει τις μεγάλες αδυναμίες τους αλλά υπενθυμίζει και τη δυνητική, τουλάχιστον, σημασία τους για την ανάπτυξη μιας περισσότερο πληροφορημένης και πλουραλιστικής διαβούλευσης.

Στην Ελλάδα, σε κάθε περίπτωση, οι αντιδράσεις στη δημόσια σφαίρα τείνουν να είναι ακραία μανιχαϊστικές, ενώ οι έννοιες κακοποιούνται ώστε να προσαρμόζονται στους εκάστοτε μανιχαϊσμούς. Δεν συνιστά «φιλορωσική» ενέργεια κάθε προσπάθεια εκτίμησης των προϋποθέσεων ώστε να μην επεκταθεί ο πόλεμος Ρωσίας – Ουκρανίας και, ειδικά επί Τραμπ ΙΙ, να αποφευχθεί η ακόμη βαθύτερη ρήξη ΗΠΑ-ΕΕ, όπως δεν συνιστά «φιλοκινεζική» ενέργεια κάθε υπεράσπιση της σημασίας της κινεζικής επένδυσης στην Ελλάδα την εποχή που έγινε και υπό τις συνθήκες που έγινε.

Οι ποικίλες και πολυεπίπεδες ασυμμετρίες που σφραγίζουν την ευρωπαϊκή ασφάλεια έχουν προκύψει ιστορικά αλλά αναδείχθηκαν με τρόπο οξύτατο από τις δραματικές προκλήσεις που συνδέονται με τη ρωσική στρατιωτική εισβολή και τον πόλεμο στην Ουκρανία. Αναδείχθηκαν με την οξύτητα αλλά και την αμείλικτη αμεσότητα που –όπως σωστά επισημάνθηκε– δεν επιτρέπει πια την κάλυψη των ασυμμετριών πίσω από επικοινωνιακές τακτικές που εξωραΐζουν τα προβλήματα (Βενιζέλος, 2022). Οι ασυμμετρίες αυτές εγγράφονται στην καλλιεργημένη ευρωπαϊκή συνείδηση και ως ασυμμετρίες βούλησης μεταξύ δυτικών κρατών με διαφορετικές προοπτικές ως προς την ποιότητα και τις επιδιώξεις της φιλελεύθερης δημοκρατίας. Πράγματι, φαινόταν πριν τις αμερικανικές εκλογές του Νοεμβρίου 2024, ως εάν οι ελλείψεις πολιτικού συγχρονισμού μεταξύ Ευρώπης και ΗΠΑ θα μπορούσαν να αποβούν καταλυτικές για την υπεράσπιση της φιλελεύθερης δημοκρατίας παντού.

Όμως μια τέτοια προσέγγιση, παρότι ουσιώδης ως προς την αγωνία της για τις προοπτικές της ευρωπαϊκής συμβολής στο παγκόσμιο γίγνεσθαι, παραβλέπει την οριστική, για το άμεσο μέλλον, διάρρηξη των σχέσεων μεταξύ πολιτικο-ιδεολογικού συγχρονισμού και προτεραιοτήτων της εξωτερικής πολιτικής. Σε τελική ανάλυση, πίσω από τους υπολογισμούς που συναρτώνται με τη διαμόρφωση έλλογης και συστηματικής προσέγγισης στον ενδεχόμενο ρόλο ειρηνιστικών κινημάτων σε μια δεδομένη κρίση, βρίσκεται ένα μεγαλύτερο και κρισιμότερο ερώτημα. Πότε η παρέμβαση που ενδέχεται να οδηγήσει στην επέκταση ενός πολέμου αποτελεί προϋπόθεση –ή αναγκαίο κακό– για την αποτροπή μεγαλύτερης, επερχόμενης σύρραξης;

Παρότι απαντήσεις μπορεί να δοθούν και έχουν δοθεί από διακριτές αναλυτικές οπτικές γωνίες, μια απολύτως πειστική τοποθέτηση είναι αδύνατη. Διότι οι εκάστοτε εκβάσεις είναι πολυπαραγοντικές και η επιλογή της έμφασης εξαρτάται τόσο από τα αποκαλυπτόμενα και επεξεργαζόμενα δεδομένα (π.χ. μια νέα σειρά αποχαρακτηρισμένων αρχείων) όσο και από τα θεωρητικό και μεθοδολογικό πρίσματα. Με άλλη διατύπωση, το ερώτημα εάν μια μεγάλη σύρραξη, όπως ο πρώτος ή ο δεύτερος παγκόσμιος πόλεμος «μπορούσαν να έχουν αποφευχθεί και με τι κόστος» θα παραμείνει τελικώς ανοικτό παρότι έχει ήδη απαντηθεί από διαφορετικές σχολές ερμηνείας και εξήγησης.

Σήμερα, σε ένα διεθνές σύστημα στο οποίο η αναμφισβήτητη ζωτικότητα του διεθνούς δικαίου έρχεται σε αντίθεση με την ποιότητα των πρακτικών που υιοθετούνται και από δρώντες εντός του δυτικού κόσμου (Περράκης, 2025β), μορφές συλλογικών δράσεων που έχουν ως θεμέλιο νόρμες εμμονής στη συνδιαλλαγή χωρίς παράδοση στα τετελεσμένα, μπορούν να υποβοηθήσουν τη διατήρηση και περαιτέρω διαμόρφωση σημείων αναφοράς για την οριοθέτηση και τον περιορισμό των συγκρούσεων, σύμφωνα με την προσέγγιση που επιχειρήσαμε να σκιαγραφήσουμε πιο πάνω. Η κινητοποίηση για την ειρήνη ως κινητοποίηση για την οριοθέτηση της δομικής βίας μπορεί, υπό προϋποθέσεις, να αποτελέσει παράγοντα ανάσχεσης των τάσεων που προωθούν την λογική των λύσεων βάσει της ισχύος. Ώστε η μελαγχολία του διεθνούς δικαίου (Περράκης, 2025α) να μην οδηγήσει στη μελαγχολία της διεθνούς κοινωνίας και την ακόμη ριζικότερη αποδιάρθρωση κάθε κανονιστικής διάστασης.

Εν κατακλείδι. Στο ρευστό διεθνές τοπίο, τα ειρηνιστικά κινήματα –υπό προϋποθέσεις και όχι όλα– μπορεί να είναι σε θέση να συμβάλλουν στην οριοθέτηση τοπικών πολέμων και την συγκράτηση της επέκτασης και ενδεχόμενης παγκοσμιοποίησής τους. Η κινητοποίηση για την ειρήνη με βάση κανόνες μπορεί να υποβοηθήσουν τις τάσεις στρατηγικής αυτοσυγκράτησης οι οποίες, με τη σειρά τους, ενδέχεται να οδηγήσουν σε ανάσχεση χωρίς άμεση εμπλοκή. Εφόσον, βέβαια, η κινητοποίηση για την ειρήνη βασίζεται σε γνώση των διεθνών σχέσεων, σε συστηματική παρακολούθηση των διεθνών εξελίξεων και σε ένα σταθερό αλλά πραγματιστικά εφαρμοζόμενο αξιακό προσανατολισμό. Και δεν αντανακλά ιδεολογική τύφλωση, εσωτερική κομματική καθοδήγηση ή –ακόμη χειρότερα– εξωτερική εργαλειοποίηση.

Βιβλιογραφικές αναφορές

Ελληνόγλωσσες

Αρβανιτόπουλος, Κ. (2000). *Η Αμερικάνικη Εξωτερική Πολιτική μετά τον Ψυχρό Πόλεμο*. Αθήνα: Εκδόσεις Ποιότητα.

Αρβανιτόπουλος, Κ. & Ήφαιστος, Π. (1999). *Ευρωατλαντικές Σχέσεις*. Αθήνα: Εκδόσεις Ποιότητα.

Βενιζέλος, Ε. (2022). «Οι ασυμμετρίες της ευρωπαϊκής ασφάλειας και ο πόλεμος στην Ουκρανία», *ΤΟ ΒΗΜΑ*, Κυριακή 22 Μαΐου 2022, https://evenizelos.gr/mme/articlesinthepress/articles2022/6651-vima-ev-venizelos-oi-asymmetries-tis-evropaikis-asfaleias-kai-o-polemos-stin-oukrania.html

Λάβδας, Κ. Α. (2006). «Νόρμες και Διάχυτη Αμοιβαιότητα στην Πολιτική Κουλτούρα των Διεθνών Σχέσεων: Μαθήματα από την Ευρωπαϊκή Πολιτική», σε Δ. Ξενάκης & Μ. Τσινισιζέλης (επιμ.), *Παγκόσμια Ευρώπη; Οι Διεθνείς Διαστάσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης*. Αθήνα: Ι. Σιδέρης.

Λάβδας, (2010). *Η Πολιτική ανάμεσα στο Δυνητικό και το Οικείο*. Αθήνα: Ι. Σιδέρης.

Λάβδας, (2024). «Τα Όρια της "Παγίδας του Θουκυδίδη": Σχεσιακές και Συγκειμενικές Διαστάσεις στο Σύνθετο Ρεαλισμό», σε Π. Τσάκωνας & Μ. Κοππά (επιμ.), *Θεωρία και Πράξη*

στις Διεθνείς Σχέσεις: Δοκίμια προς τιμήν του Δημήτρη Κώνστα. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.
Λάβδας, Κ. Α. (2025). «Ο μετα-μονοπολικός πολυκεντρισμός και η ανάδυση της Ινδίας», σε Π. Ήφαιστος (επιμ.), *Το Διεθνές Σύστημα σε Ιστορική Μετάβαση: Αναλύσεις για τις αναδυόμενες προκλήσεις*. Αθήνα: Εκδόσεις Ποιότητα.
Λάβδας, Κ. Α., Ξενάκης, Δ. Κ. & Χρυσοχόου, Δ. Ν. επιμ. (2010). *Κατευθύνσεις στη Μελέτη των Διεθνών Σχέσεων.* Αθήνα: Εκδόσεις Ι. Σιδέρη.
Περράκης, Σ. (2025α). «Η μελαγχολία του διεθνούς δικαίου», *Τετράδια Διεθνούς Δικαίου και Διεθνούς Πολιτικής*, τόμος 12-13, Ιούνιος 2025.
Περράκης, Σ. (2025β). «Γίνεται "διεθνής τάξη με βάση κανόνες" χωρίς διεθνές δίκαιο;» σε Π. Ήφαιστος (επιμ.), *Το Διεθνές Σύστημα σε Ιστορική Μετάβαση: Αναλύσεις για τις αναδυόμενες προκλήσεις*. Αθήνα: Εκδόσεις Ποιότητα.

Ξενόγλωσσες

Arvanitopoulos, C. (2019). *The Transatlantic Partnership at a Crossroads: Renewal or Decoupling.* Athens: Eurasia Publications.
Brzoska, M. & Ehrhart, H.-G. (2021). «Mythos II – "Die Nato ist der Kernpunkt deutscher Staatsräson"», *Die Friedens-Warte*, Vol. 94, No. 3/4, Mythen der etablierten Sicherheitspolitik, σελ. 237-259.
Clark, C. (2012). *The Sleepwalkers: How Europe Went to War in 1914.* London: Allen Lane.
Galtung, J. (1969). «Violence, Peace and Peace Research», *Journal of Peace Research,* Vol. 6, no. 3, σελ. 167-191.
Galtung, J. (1990). «Cultural Violence», *Journal of Peace Research*, Vol. 27, No. 3, σελ. 291-305.
Doyle, M. W. (1997). *Ways of War and Peace*. New York: W. W. Norton.
Gilbert, F. (1984). *The End of the European Era: 1890 to the Present,* 3rd edition. New York: W. W. Norton.
Grunberg, G. (2005). «Anti-Americanism in French and European Public Opinion», σε T. Judt & D. Lacorne (επιμ.), *With Us or Against Us: Studies in Global Anti-Americanism.* London: Palgrave Macmillan.
Hänel, M. (2025). «Wie russische Einflussnehmer die deutsche Friedensbewegung unterwanderten», *SWR Kultur*, 5/8/2025.
Jaberg, S. (2021). «Johan Galtungs weites Verständnis von Frieden und Gewalt – eine Grundsteinlegung fürdie Friedensforschung», *Die Friedens-Warte*, Vol. 94, No. 1/2, σελ. 10-29.
Kello, L. (2022). *Striking Back: The End of Peace in Cyberspace – And How to Restore It*. New Haven: Yale University Press.
Krauthammer, C. (1991). «The Unipolar Moment», *Foreign Affairs*, Vol. 70. 1, 1990/91, σελ. 23-24.
Krippendorff, E. (1973). «Peace Research and the Industrial Revolution», *Journal of Peace Research*, Vol. 10, No. 3, Special Issue: Peace Research in the Federal Republic of Germany, σελ. 185-201.
Krippendorff, E. (1985). *Staat und Krieg: Die historische Logik politischer Unvernunft.* Frankfurt am Main: Suhrkamp.
Krippendorff, E. (2000). *Kritik der Außenpolitik,* Frankfurt am Main: Suhrkamp.
Lavdas, (1996). «The European Union and the Yugoslav Conflict: Crisis Management and Re-Institutionalization in Southeastern Europe», *Journal of Political & Military Sociology*, Vol. 24, No. 2, σελ. 209-232.
Lavdas, (2002). «Institutionalized Restraint as Policy: The EU and the Disintegration of Yugoslavia», σε G. A. Kourvetaris (επιμ.), *The New Balkans: Disintegration and Reconstruction.* New York: East European Monographs, Columbia University Press.
Lavdas, K. A. (2017). «The European Union as a Transnational Republic? Consociational, Multicultural, and Post-Territorial Dimensions», σε D. Tabachnick & L. Bradshaw (επιμ.), *Citizenship and Multiculturalism in Western Liberal Democracies.* Lanham, MD: Lexington Books / Rowman & Littlefield.
Lavdas, K. A. (2021). «Great-Power Confederalism: European Republicanism at a Crossroads¨, σε D. N. Chryssochoou et al. (επιμ.), *European Governance in Times of Uncertainty: Liber Amicorum Constantine Stephanou*. Athens: Nomiki Bibliothiki.
Lavdas, K. A. (2024). «The Baltic States as Members: Accord and Discord in the EU and NATO», σε B. Sarkar (επιμ.), *The Baltics in a Changing Europe.* London: Palgrave Macmillan.
Mayer, A. J. (1981). *The Persistence of the Old Regime: Europe to the Great War*. New York: Pantheon Books.
National Security Archive (2017). «NATO Expansion: What Gorbachev Heard», The George Washington University, 12/12/2017. https://nsarchive.gwu.edu/briefing-book/russia-programs/2017-12-12/nato-expansion-what-gorbachev-heard-western-leaders-early
Pitzer, S. (2024). «Die deutsche Friedensbewegung – Was bleibt vom Pazifismus?» Συνέντευξη στον Lukas Meyer-Blankenburg, 29.5.2024, https://www.swr.de/swrkultur/wissen/deutsche-friedensbewegung-was-bleibt-vom-pazifismus-100.html
Reshetnikov, A. (2023). «Defensive Submission, Lucrative Neutrality, and Silent Detachment: Post-Soviet Patronal Autocracies in the Shadow of the Russian Invasion», σε B. Madlovics & B. Magyar (επιμ.), *Russia's Imperial Endeavor and Its Geopolitical Consequences: The Russia-Ukraine War, Volume Two*. Budapest: Central European University Press.
Rupnik, J. (2005). «America's Best Friends in Europe», σε T. Judt & D. Lacorne (επιμ.), *With Us or Against Us: Studies in Global Anti-Americanism.* London: Palgrave Macmillan.
Smith, S. K. & Wertman, D. A. (1992). *US-West European Relations during the Reagan Years: The Perspective of West European Publics*. London: Macmillan.
Stone, G. R. (2007)., *War and Liberty: An American Dilemma - 1790 to the Present.* New York: W. W. Norton.
Stone, G. R. (2023). «Free Speech and World War II», *Journal of Policy History*, Vol. 35 No. 4, σελ. 524-548.
Trachtenberg, M. (2021). «The United States and the NATO Non-extension Assurances of 1990: New Light on an Old Problem?», *International Security*, Vol. 45 no. 3, σελ. 162-203.
Wohlforth, W. (1999). «The Stability of a Unipolar World», *International Security*, Vol. 24. no.1, σελ. 5-41.

Η υπόθεση της Μονής Σινά. Έχει να πει κάτι το διεθνές δίκαιο;

2

Αντώνης Μπρεδήμας

Ομότ. Καθηγητής Διεθνούς Δικαίου, Νομική Σχολή ΕΚΠΑ

I. Εισαγωγή

Η Μονή Σινά είναι το χριστιανικό μοναστήρι με την αρχαιότερη συνεχόμενη λειτουργία στον κόσμο, ιδρυμένη το 549 π.Χ., πάνω σε ακόμα παλαιότερο χριστιανικό ναό[1]. Η ιστορική, αλλά και η θεολογική της σημασία είναι τεράστια για την ανατολική ορθόδοξη εκκλησία[2], χωρίς να υπολογίσουμε τη σημασία της και για δύο άλλες θρησκείες, την εβραϊκή και το Ισλάμ[3]. Στο εκκλησιαστικό/κανονικό επίπεδο, η Μονή υπαγόταν σε παλαιότερους καιρούς στη δικαιοδοσία του Πατριαρχείο Ιεροσολύμων, και κατά εποχές στη δικαιοδοσία του Πατριαρχείου Αλεξανδρείας.

Εισήγηση στο 7ο Συμπόσιο της ΕΕΔΔΔΣ Ρόδου-Καστελόριζου «Διεθνής Συγκυρία και Εθνικά Ζητήματα: Προοπτικές, Διλήμματα και Νέες Ισορροπίες». 19-21 Σεπτεμβρίου 2025

1. Βλ. Π. Γρηγοριαδη, *Η ιερά Μονή του Σινά κατά την τοπογραφικήν και διοικητικήν αυτής έποψιν*, Ιεροσόλυμα, 1875, σ. 38 επ. Cf. Ε. Παντελακη, *Η Ιερά Μονή του Σινά*, Αθήναι 1939, Σ. Κοντογιαννη, *Γενική βιβλιογραφία περί Σινά*, Αθήναι, 1972.
2. Όπως σημειώνεται «*Η πνευματική περιουσία της Μονής Σινά ήταν κατά τους τελευταίους αιώνες αισθητή και η φήμη της μεγάλωνε. Διάφοροι ορθόδοξοι ηγεμόνες, κινούμενοι από ευλάβεια προς την Αγία Αικατερίνη, αφιέρωναν στη Μονή του Σινά πλούσια μοναστήρια στην επικράτειά της, τα οποία κατέστησαν μετόχια της*». Βλ. Α. Ηλια, *Τα Μετόχια του Παναγίου Τάφου και της Μονής Σινά στην Ελλάδα* (1830-1888), Αθήνα, 2003, σ. 27.
3. Εξίσου σημαντική είναι η Μονή Σινά και για τις δύο άλλες μονοθεϊστικές θρησκείες: την εβραϊκή και του Ισλάμ. Για τη μεν εβραϊκή, γιατί στην ευρύτερη περιοχή της Μονής ο Γιαβδέχ παρέδωσε στον Μωυσή τις 10 εντολές, για δε το Ισλάμ, γιατί ο Μωυσής θεωρείται ένας από τους προφήτες που αναγνωρίζει. Είναι αυτός ακριβώς ο λόγος που η Μονή Σινά έγινε σεβαστή από τους Ισλαμιστές μετά την κατάληψη της εξουσίας στην Αίγυπτο, κατάσταση που διατηρήθηκε ανά τους αιώνες και μέχρι σήμερα.

Από τον 16ο αιώνα και εντεύθεν, το Οικουμενικό Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως παραχώρησε πλήρη αυτονομία και αυτοδιοίκηση στη Μονή, με την ονομασία «Αυτόνομη Ορθόδοξη Εκκλησία του όρους Σινά».
Στο νομικό επίπεδο, η Μονή πέρασε από διάφορα νομικά καθεστώτα στη διάρκεια της μακραίωνης ζωής της. Αλλά από την ίδρυση του Αιγυπτιακού κράτους αποτελεί πρόσωπο υπαγόμενο πλήρως στη νομοθεσία του κράτους αυτού. Κατά συνέπεια, τρίτα κράτη, όπως η Ελλάδα, που έχει ιδιαίτερο πολιτιστικό και θρησκευτικό ενδιαφέρον για το παρόν και το μέλλον της Μονής, δεν έχουν καμία δικαιοδοσία όσον αφορά τις σχέσεις της Μονής με το Αιγυπτιακό κράτος και την αιγυπτιακή νομοθεσία, περιλαμβανομένης και της δικαστικής εξουσίας. Έτσι, εκ του λόγου ότι η Μονή δεν αποτελεί νομικό πρόσωπο ελληνικής «ιθαγένειας», αποκλείεται ενδεχόμενη παρέμβαση της Ελλάδας για προστασία της στο νομικό επίπεδο, όπως θα συνέβαινε αν επρόκειτο για νομικό πρόσωπο με έδρα την Ελλάδα που θα διέθετε περιουσία στο αιγυπτιακό έδαφος. Αυτή η διάσταση είναι καθοριστική σε σχέση με τις κινήσεις που κάνει η Ελλάδα για την επίλυση της κρίσης.
Το ερώτημα που τίθεται έχει δύο σκέλη: *πρώτο*, αν υπάρχει δυνατότητα για τη Μονή –ενόψει μιας τελικά αρνητικής στάσης της αιγυπτιακής δικαιοσύνης, και, ενδεχομένως, τη μη-παρέμβαση του αιγυπτιακού κράτους σε πολιτικό και νομικό επίπεδο– να χρησιμοποιήσει τους κανόνες και τα μέσα του διεθνούς δικαίου προκειμένου να επιτύχει μία διαφορετική έκβαση της υπόθεσης· και *δεύτερο*, εάν και σε ποιό βαθμό θα μπορεί το ελληνικό κράτος ή Μη-Κυβερνητικοί Οργανισμοί να παρέμβουν, στη βάση πάντοτε του διεθνούς δικαίου, υπέρ της προστασίας των δικαιωμάτων και συμφερόντων της Μονής. Τα δύο αυτά ερωτήματα θα εξετάσουμε στις παρακάτω γραμμές, αφού πρώτα παραθέσουμε τα δεδομένα της κρίσης.

II. Τα δεδομένα της κρίσης

Το ζήτημα της Μονής Σινά ξεκίνησε όταν ο Κυβερνήτης Νοτίου Σινά και ο εκπρόσωπος της Τοπικής Αρχής Αγίας Αικατερίνης προσέφυγαν στο Πρωτοδικείο του Νότιου Σινά κατά του Αρχιεπισκόπου Σινά Δαμιανού, ηγουμένου και εκπροσώπου της Μονής. Αντικείμενο της προσφυγής ήταν η αποβολή της Μονής από 29 ακίνητα και η καταβολή αποζημίωσης σε περίπτωση που τα κτίσματα αυτά διατηρηθούν και δεν κατεδαφιστούν[4]. Το Δικαστήριο έκρινε ότι τα εν λόγω ακίνητα υπάγονται κατά κυριότητα στην Τοπική Αρχή Αγίας Αικατερίνης, αποτελούν δηλαδή ακίνητη περιουσία του Αιγυπτιακού Δημοσίου, σύμφωνα με το νομίμως καταρτισθέν και εγκεκριμένο Κτηματολόγιο, και ότι ο Αρχιεπίσκοπος Δαμιανός είχε προβεί σε αυθαίρετη κατάληψη των ακινήτων και, επί πλέον, ανήγειρε σε αυτά κτίρια και άλλες κατασκευές χωρίς τη συναίνεση των κυρίων των ακινήτων. Ταυτόχρονα, αποφάνθηκε ότι η κατασκευή των κτισμάτων αυτών θεμελίωνε δικαίωμα των εναγόντων για αποζημίωση, με καταβολή τόκων υπερημερίας, εξαιτίας του ότι η στέρηση της χρήσης των εκτάσεων από την Τοπική Αρχή Αγίας Αικατερίνης για μεγάλο χρονικό διάστημα της είχε προκαλέσει ση-

4. Βλ. Δ. Σκληρη, Τα ντοκουμέντα της απόφασης για τη Μονή Σινά, *ΤΟ ΒΗΜΑ*, 16.6.2025.

μαντικές υλικές ζημίες[5].
Για το ζήτημα της κυριότητας των ακινήτων, το Δικαστήριο είχε ορίσει εμπειρογνώμονα, ο οποίος αποφάνθηκε ότι τα 29 παραπάνω ακίνητα αποτελούν σήμερα δημόσια περιουσία της Διοίκησης του Νοτίου Σινά και εν μέρει υπάγονται στην αρμοδιότητα των Υπουργείων Αρχαιοτήτων και Περιβάλλοντος[6]. Το Δικαστήριο αποδέχθηκε την έκθεση του εμπειρογνώμονα και θεώρησε ότι, εφόσον η Μονή δεν επέδειξε νόμιμους τίτλους ιδιοκτησίας, τα εν λόγω ακίνητα θεωρούνται ως καταπατηθέντα[7].
Ο Αρχιεπίσκοπος Δαμιανός άσκησε έφεση στο Εφετείο Ισμαηλίας, ο δε Κυβερνήτης Νοτίου Σινά ζήτησε αναβολή για φιλικό διακανονισμό, πιθανώς εν όψει της επίσημης επίσκεψης του Προέδρου της Αιγύπτου Αλ Σίσι στην Ελλάδα, αίτημα που έγινε δεκτό από το Δικαστήριο, με την αναβολή να λήγει στο τέλος Φεβρουαρίου 2025[8]. Παρ' όλα αυτά, το Εφετείο Ισμαηλίας εξέδωσε αμέσως μετά τη λήξη της αναβολής απόφαση με την οποία επιβεβαίωνε την πρωτόδικη απόφαση[9].
Παρ' ότι η εξέταση της εκατέρωθεν νομικής επιχειρηματολογίας περιττεύει κατ' αρχήν, δεδομένου ότι αφορά την εσωτερική, αιγυπτιακή έννομη τάξη, θα προχωρήσουμε σε μία συνοπτική εξέταση αυτών των επιχειρημάτων, πράγμα που θα ήταν χρήσιμο για την περίπτωση που θα υπάρξουν προσφυγές σε διεθνή δικαιοδοτικά ή άλλα όργανα. Για τα παραπάνω Δικαστήρια, καθώς και για τους προσφεύγοντες, τα ακίνητα της Μονής Σινά δεν της ανήκουν, γιατί το αιγυπτιακό δίκαιο, και συγκεκριμένα το άρθρο 170 του αιγυπτιακού Αστικού Κώδικα, θεσπίζει ότι τα δημόσια κτήματα δεν υπόκεινται σε χρησικτησία, πλην αν υπάρχει αντίθετη δικαστική απόφαση ή νόμος[10]. Παράλληλα, θεώρησε ότι *η απλή παρέλευση χρόνου* κατοχής των ακινήτων από τη Μονή Σινά δεν ακύρωνε *την πραγματική κατοχή*, στο βαθμό που ο κάτοχος αποδείξει το γεγονός της καταπάτησης[11].
Το Εφετείο θεώρησε ότι η Μονή Σινά φέρει το βάρος της απόδειξης σε σχέση με το ότι έχει νόμιμο δικαίωμα διεκδίκησης των ακινήτων, ταυτόχρονα δε δεν αναγνώρισε στον Αρχιεπίσκοπο Δαμιανό την ιδιότητα του νομικά δικαιούχου για άσκηση αγωγής. Επίσης το Δικαστήριο απέρριψε την αγωγή του Αρχιεπισκόπου σε σχέση με μία σειρά από θρησκευτικές εγκαταστάσεις και μνημεία, συνολικά 13. Όσον αφορά τα υπόλοιπα ακίνητα, –γεωργικές εκτάσεις και κτιριακές υποδομές, συνολικά 710150 συνολικά 71– το Δικαστήριο διέταξε την αποβολή της Μονής Σινά από αυτά[12].
Από πλευράς της Μονής Σινά, και συγκεκριμένα στην έφεση του 2022, προβλήθηκε το επιχείρημα ότι η κατοχή των ακινήτων υπάρχει από τον 5ο και 6ο αιώνα μ.Χ. *συνεχώς*, δηλαδή ότι έχει αποκτήσει δικαίωμα κυριότητας, ιδιαίτερα όσον αφορά τα θρησκευτικά ιερά[13]. Ταυτόχρονα όμως η Μονή Σινά προέβη το 2004 σε υπογραφή 21 προκαταρκτικών συμβολαίων πώλησης από τον προϊστάμενο της Τοπικής Αρχής της πόλης της Αγίας Αικατερίνης για αγροτεμάχια που ευρίσκονταν εντός της επίδικης έκτασης[14]. Το δε 2007 η Μονή υπέβαλε αίτημα για νομιμοποίηση της κατοχής των εκτάσεών της που βρίσκονταν σε εκκρεμότητα, αλλά δεν υπέβαλε στο Δικαστήριο, όπως ήταν φυσικό, κανέναν έγγραφο που να αποδεικνύει την επίσημη μεταβίβαση των εκτάσεων[15].
Στη συνέχεια, κατατέθηκε, στις 28 Ιουλίου 2025, προσφυγή της Μονής Σινά στο Ανώτατο Δικαστήριο της Αιγύπτου κατά της εφετειακής απόφασης, το οποίο καλείται να αποφανθεί σε σχέση με νομικές όψεις –ατέλειες και άλλες– της απόφασης αυτής, και, σε περίπτωση που διαπιστώσει νομικές ατέλειες περί την διαδικασία ενώπιον του Εφετείου, η Μονή Σινά μπορεί να ζητήσει να επαναληφθεί η δίκη. Αν αυτό επιβεβαιωθεί από το Ανώτατο Δικαστήριο, εκτιμάμε ότι θα δοθεί ο χρόνος για πολιτικούς ελιγμούς από την αιγυπτιακή πλευρά προς άρση του αδιεξόδου[16].

III. Η υπόθεση της Μονής Σινά και το διεθνές δίκαιο

1. Το ζήτημα της προσφυγής της Μονής Σινά σε διεθνή δικαιοδοτικά όργανα

Αναζητήσαμε τα fora (διεθνείς οργανισμούς και διεθνείς συνθήκες) με τα οποία η Αίγυπτος διαθέτει μία σύνδεση που επιτρέπει στους ιδιώτες να προσφύγουν στα αντίστοιχα δικαιοδοτικά όργανά τους. Πρόκειται για τρεις περιπτώσεις:
Πρώτο, η Οργάνωση Αφρικανικής Ενότητας (ΟΑΕ), της οποίας ο Χάρτης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Λαών παρέχει προστασία απέναντι σε παραβιάσεις κατά της περιουσίας[17]. Παράλληλα, έχει υιοθετηθεί ένα *Προαιρετικό Πρωτόκολλο*, δυνάμει του οποίου οι ιδιώτες μπορούν να προσφεύγουν στο Δικαστήριο του Οργανισμού[18]. Παρ' ότι τα περισσότερα κράτη μέλη του Οργανισμού έχουν επικυρώσει το εν λόγω Πρωτόκολλο, η Αίγυπτος είναι από τα λίγα κράτη που δεν έχει προχωρήσει στη δέσμευση αυτή. Κατά συνέπεια, η προσφυγή της Μονής Σινά στο δικαιοδοτικό όργανο της ΟΑΕ είναι ανέφικτη.
Δεύτερο, ο Σύνδεσμος Αραβικής Ενότητας (League of Arab States),

5. Ibid.
6. Ο εμπειρογνώμονας δεν μπόρεσε να εξετάσει 19 από τα ακίνητα, λόγω δύσκολης πρόσβασης. Ibid.
7. Ibid.
8. Ibid.
9. Ibid.
10. Το άρθρο αυτό είναι παρόμοιο με το άρθρο του ελληνικού Αστικού Κώδικα.
11. Δ. Σκληρης, όπ.π.
12. Ibid.
13. Ibid.
14. Ibid. Σύμφωνα δε με δήλωση του δικηγόρου και νομικού εκπροσώπου της Μονής, Α. Κομπιληρη, «... το τελευταίο έτος [2024] υπήρχαν συνεχείς συζητήσεις με την Αιγυπτιακή πλευρά, και μάλιστα είχαμε καταλήξει σε ένα κείμενο συμφωνίας για να επέλθει ο εξωδικαστικός συμβιβασμός της υπόθεσης, και μάλιστα είχε συμφωνηθεί να αναγνωριστεί το πλήρες ιδιοκτησιακό δικαίωμα της Μονής στο σύνολο των ακινήτων, δηλαδή στα 71 ακίνητα». Τηλεόραση *BEST*, αναπαραχθείσα στον *Μεσσηνιακό Λόγο*, 12.6.2025, σ. 24.
15. Ibid.
16. Βλ. Δ. Αντωνιου, Δικαστική συνέχεια από την ιερή Μονή Σινά, *ΤΟ ΒΗΜΑ*, 18.6.2025.
17. Άρθρο 17 του Αφρικανικού Χάρτη Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Λαών.
18. Άρθρο 55 του Αφρικανικού Χάρτη. Βλ. σχετικά H. Gherari, Responsibility for violations of human rights obligation: African Mechanisms, στο: J. Crawford, A. Pellet, S. Olleson (ed.), *The law of international responsibility*, Oxford, 2010, σ. 775 επ., 779.

στον οποίο περιλαμβάνεται το Αραβικό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου[19], και το οποίο εφαρμόζει τον Αραβικό Χάρτη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. Ενώ στην περίπτωση αυτή παρέχεται προστασία έναντι παραβιάσεων της περιουσίας των ιδιωτών, δεν προβλέπεται η δυνατότητα άσκησης ατομικής προσφυγής.

Τέλος, έχουμε *το Σύμφωνο των Ηνωμένων Εθνών για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα*. Όμως, το Σύμφωνο δεν προστατεύει το δικαίωμα στην ιδιοκτησία, η δε Human Rights Committee έχει επανειλημμένως αποφανθεί ότι δεν εμπίπτει στην αρμοδιότητα της *ratione materiae* να αποφαίνεται για περιπτώσεις παραβίασης του δικαιώματος ιδιοκτησίας[20].

Ένα τελευταίο ερώτημα είναι αν ένα τρίτο κράτος –εν προκειμένω η Ελλάδα– μπορεί να προσφύγει στο Διεθνές Δικαστήριο (της Χάγης) στη βάση της παραβίασης από την Αίγυπτο των κανόνων του διεθνούς δικαίου, και συγκεκριμένα των κανόνων περί προστασίας της ιδιοκτησίας του Χάρτη της Ένωσης Αφρικανικής Ενότητας και της Ένωσης Αραβικών Κρατών, ή, ακόμα, όπως θα αναφερθεί παρακάτω, των ρυθμίσεων της Σύμβασης της ΟΥΝΕΣΚΟ του 1972[21]. Αν και η Ελλάδα δεν είναι άμεσα θιγόμενο μέρος από τις ενέργειες των Αιγυπτιακών Αρχών (δικαστικών οργάνων), είναι γνωστό ότι σύμφωνα με το άρθρο 48 των Άρθρων για τη διεθνή ευθύνη των κρατών, τρίτα κράτη μπορούν να επικαλεστούν την παραβίαση ενός κανόνα διεθνούς δικαίου σε περίπτωση που η παραβίαση έχει σχέση με τον κανόνα ο οποίος αφορά *το σύνολο της διεθνούς κοινωνίας*[22]. Η παραβίαση των δικαιωμάτων της Μονής Σινά αφορά *το σύνολο της διεθνούς κοινωνίας*, στο βαθμό που η *Εξέχουσα Οικουμενική Αξία* που έχει απονεμηθεί στη Μονή με την εγγραφή της στο σχετικό Κατάλογο της ΟΥΝΕΣΚΟ[23], δεν αφορά μόνο την Αίγυπτο, αλλά το σύνολο της ανθρωπότητας[24]. Όμως, η ρύθμιση αυτή του άρθρου 48 ενεργοποιείται μόνο όταν υπάρχει παραβίαση κανόνων διεθνούς δικαίου *που θίγει ένα κράτος*[25]. Στην περίπτωση της Μονής Σινά δεν θίγονται δικαιώματα κάποιου κράτους, περιλαμβανομένης και της Ελλάδας. Επομένως, η Ελλάδα δεν δικαιούται να προσφύγει στο Διεθνές Δικαστήριο.

Κατά συνέπεια, η οδός της ατομικής προσφυγής της Μονής Σινά σε διεθνή/περιφερειακά δικαιοδοτικά όργανα είναι κλειστή. Θα διερευνήσουμε στις παρακάτω γραμμές τη δυνατότητα προσφυγής της Μονής Σινά ή και της Ελλάδας, σε ένα άλλο διεθνές πλαίσιο, αυτό της προστασίας *της πολιτιστικής κληρονομιάς*.

19. Βλ. γενικά, Κ. Μαγκλιβερα, Το Αραβικό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου: ανάγκη και ελπίδα για δικαιοσύνη στον αραβικό κόσμο, στο: *Πόλεμος και Ειρήνη, Τιμητικός Τόμος Κώστα Χατζηκωνσταντίνου*, Αθήνα, 2022, σ. 547 επ.
20. L. Hennebel, H. Tigrouda, *Traité de Droit International des Droits de l'Homme*, Paris, 2016, σ. 282.
21. Βλ. παρακάτω, κείμενο υποσημ. (26 επ.).
22. L.-A. Sicilianos, Countermeasures in response to grave violations obligations owed to the international community, στο: J. Crawford, A. Pellet, S. Olleson (ed.), όπ.π., υποσημ. (18).
23. Βλ. παρακάτω, κείμενο υποσημ. (28).
24. Βλ. παρακάτω, κείμενο υποσημ. (27).
25. Άρθρο 48,1 των Άρθρων για τη διεθνή ευθύνη των κρατών: "*Any State other than an injured* ***State*** *is entitled to invoke the responsibility of another State in accordance with paragraph 2...*". Cf. Article 54: "Measures taken by States other than the injured *State*".

2. Η προσφυγή στη Σύμβαση της ΟΥΝΕΣΚΟ του 1972 για την προστασία της πολιτιστικής και φυσικής κληρονομιάς

Η Σύμβαση της ΟΥΝΕΣΚΟ του 1972[26] υιοθετήθηκε στη βάση του ότι η πολιτιστική και φυσική κληρονομιά περιλαμβάνεται στα ανεκτίμητα και αναντικατάστατα αγαθά, όχι μόνο του κάθε κράτους χωριστά, αλλά της ανθρωπότητας *ως σύνολο*. Η απώλεια, μέσα από *την επιδείνωση* (deterioration) και την εξαφάνιση όλων αυτών των αγαθών αποτελεί φτωχοποίηση της κληρονομιάς όλων των λαών του κόσμου[27]. Στη Σύμβαση μετέχουν σήμερα 184 κράτη, μεταξύ των οποίων η Αίγυπτος και η Ελλάδα. Κατά συνέπεια, η Σύμβαση του 1972 εφαρμόζεται και στην Αίγυπτο.

Θα πρέπει πάντως να παρατηρηθεί ότι δεν είναι όλα τα πολιτιστικά αγαθά μιας χώρας που προστατεύονται από τη Σύμβαση. Την προστασία αυτή χαίρουν μόνο τα μέρη της πολιτιστικής (και φυσικής) κληρονομιάς που θεωρούνται ότι είναι *Εξέχουσας Οικουμενικής Αξίας* (Outstanding Universal Value)[28] και ως τέτοια αξίζουν μίας ιδιαίτερης προστασίας απέναντι σε κινδύνους που τα απειλούν με αυξανόμενο ρυθμό. Ταυτόχρονα, η προστασία που παρέχει η Σύμβαση επεκτείνεται μόνο σε όσα μνημεία και τοποθεσίες που έχουν δηλωθεί από το κράτος όπου βρίσκονται και έχουν περιληφθεί στον *Κατάλογο Παγκόσμιας Κληρονομιάς* που διαχειρίζεται η Σύμβαση[29]. Στον *Κατάλογο* αυτό έχει περιληφθεί με πρωτοβουλία της Αιγύπτου και η Μονή Σινά[30]. Έτσι δεν υπάρχει αμφιβολία ότι η Σύμβαση του 1972 εφαρμόζεται χωρίς πρόβλημα στην υπόθεση της Μονής.

Επικυρώνοντας τη Σύμβαση τα κράτη μέρη αναλαμβάνουν, μεταξύ άλλων, την υποχρέωση της προστασίας, συντήρησης και μεταβίβασης στις μελλοντικές γενιές της πολιτιστικής κληρονομιάς εντός του εδάφους τους[31], καθώς και να υιοθετούνται τα κατάλληλα νομικά, επιστημονικά, τεχνικά, διοικητικά και οικονομικά μέσα για αυτή την προστασία[32].

Βασικό όργανο για την εφαρμογή της Σύμβασης είναι *η Επιτροπή*, αποτελούμενη από 21 μέλη εκλεγόμενα για μία θητεία έξι ετών, η οποία έχει, μεταξύ άλλων, την αρμοδιότητα να εξετάζει την κατάσταση συντήρησης των ιδιοκτησιών των εγγεγραμμένων στον Κατάλογο, καθώς και να εγγράφει ή να διαγράφει τις ιδιοκτησίες που είναι εγγεγραμμένες στον Κατάλογο Πα-

26. Βλ. γενικά F. Francioni, G. Lenzerini (eds.), *The 1972 World Heritage Convention. A Commentary*, Oxford, 2008. Cf. C. Bories, La Convention du patrimoine mondial à l'aube de son 40e annivérsaire : un colosse aux pieds d'argile ?, *Annuaire Français de Droit International,* 2010, σ. 139 επ.
27. UNESCO, *Operational Guidelines for the implementation of the World Heritage Convention*, WHC 24/01 (31.7.2024).
28. "Outstanding Universal Value means cultural and/or naturel significance which is so exceptional as to transcend national boundaries and to be of common importance for present and future generations of all humanity", Operational Guidelines, όπ.π., παρ. 49.
29. Όπ.π., παρ. 55.
30. World Heritage Committee, Decision 26 COM 23.5. *Saint Catherine Area (Egypt),* 24-29.6.2002.
31. Άρθρα 4 και 6 (2) της Σύμβασης του 1972.
32. Operational Guidelines, όπ.π., σ. 13 (f).

γκόσμιας Κληρονομιάς *σε κίνδυνο*[33,34]. Ως πολιτιστική κληρονομιά προσδιορίζονται *τα μνημεία*, όπως αρχιτεκτονικά έργα, κατασκευές αρχαιολογικής αξίας (άρθρο 1), αλλά και *σύνολο μνημείων*, δηλαδή ομάδες ξεχωριστών ή συνδεδεμένων (connected) κτιρίων, τα οποία, εξ αιτίας της ομοιογένειάς τους ή της θέσης τους στο τοπίο, έχουν «*Εξέχουσα Οικουμενική Αξία*» από τη σκοπιά της ιστορίας, της τέχνης και της επιστήμης[35]. Επίσης περιλαμβάνονται και *οι τοποθεσίες* (sites) που συνίστανται σε ανθρώπινα έργα ή σε συνδυασμένα έργα της φύσης και του ανθρώπου, καθώς και οι αρχαιολογικές τοποθεσίες που έχουν «Εξέχουσα Οικουμενική Αξία» από ιστορική, αισθητική, εθνολογική και ανθρωπολογική σκοπιά[36]. Τέλος υπάρχουν και προστατεύονται τα *πολιτιστικά τοπία* (cultural landscapes) που αντιπροσωπεύουν τις συνδυασμένες επιρροές της φύσης και του ανθρώπου[37]. Μία υποκατηγορία πολιτιστικών τοπίων είναι *τα συνδεδεμένα* (associate) πολιτιστικά τοπία που χαρακτηρίζονται έτσι από μία ισχυρή θρησκευτική ή πολιτιστική σύνδεση περισσότερο λόγω του φυσικού στοιχείου παρά της υλικής πολιτιστικής απόδειξης η οποία μπορεί να είναι ασήμαντη ή ακόμα και απούσα[38].

Έχοντας υπόψη τα παραπάνω, θα πρέπει να θεωρήσουμε ότι η Μονή Σινά *στο σύνολό της*, δηλαδή το σύνολο των περιουσιακών στοιχείων της Μονής – περιλαμβανομένων και των αγρών και άλλων κτισμάτων– εντάσσονται στον ορισμό των προστατευόμενων από τη Σύμβαση του 1972 πολιτιστικών μνημείων και τοποθεσιών. Όσον αφορά τη Μονή Σινά καθεαυτή, δηλαδή το σύνολο μνημείων που εγκλείονται από τα εξωτερικά τείχη, αυτή υπάγεται, κατά τα παραπάνω, στα μνημεία και, ιδιαίτερα, στο σύνολο των μνημείων. Αλλά και *οι μοναχικές* θρησκευτικές εγκαταστάσεις και μνημεία ευρισκόμενα «*εκτός των τειχών*» –όπως λ.χ. η Εκκλησία του Προφήτη Ααρών, η Μονή Αγίας Αικατερίνης και η Εκκλησία Αγίου Στυλιανού, καθώς και οι παρακείμενες μοναχικές κατοικίες, δωμάτια στο Όρος Σινά (Γεωγραφική θέση 1 και 2), η Εκκλησία του Λίθου του Μωυσή–, μπορούν να χαρακτηριστούν, κατά τα ανωτέρω, ως προστατευόμενα μνημεία[39].

Ιδιαίτερης προσοχής είναι το ζήτημα του κατά πόσο *η ευρύτερη περιοχή της Μονής Σινά*, δηλαδή οι αγροί ή άλλες τοποθεσίες που περιλαμβάνονται στην ιδιοκτησία της Μονής μπορούν να θεωρηθούν ότι προστατεύονται από τη Σύμβαση του 1972. Ένα πρώτο βήμα είναι να εξεταστεί αν παρόμοιες περιοχές αναφέρονται ρητώς ή δεν αναφέρονται καθόλου κατά την εγγραφή της Μονής Σινά στον Κατάλογο Παγκόσμιας Κληρονομιάς. Σε περίπτωση που δεν γίνεται παρόμοια αναφορά, δεν θα πρέπει να βιαστεί κανείς να συμπεράνει ότι αποκλείονται από την προστασία της Σύμβασης του 1972. Μία σειρά από στοιχεία συνηγορούν προς την αντίθετη κατεύθυνση.

Ήδη, στην απόφασή του, το Εφετείο της Ισμαηλίας αναγνωρίζει ότι η διαφορά ενώπιόν του αφορά την περιοχή *του Τορ Σινά*, όπου ο θεός (Αλλάχ) φανερώθηκε στον Προφήτη Μωυσή και αυτός έλαβε τις δέκα εντολές[40]. Επί πλέον, η ίδια απόφαση αναφέρεται στον χαρακτηρισμό του χώρου της Μονής Σινά από το αιγυπτιακό Συμβούλιο Αρχαιοτήτων ως *φυσικό καταφύγιο*[41]. Ασφαλώς, ως φυσικό καταφύγιο δεν μπορεί να θεωρηθεί η «εντός των τειχών» τοποθεσία. Αλλά, και η ευρύτερη περιοχή της Μονής Σινά, επί πλέον των επί μέρους θρησκευτικών ή άλλων μνημείων, μπορεί να υπαχθεί στην κατηγορία του, κατά τα ανωτέρω, «*συνδεμένου πολιτιστικού τοπίου*». Γιατί ακριβώς υπάρχει εν προκειμένω μία ισχυρή θρησκευτική σύνδεση του φυσικού στοιχείου, χωρίς, όπως αναφέρθηκε, οι αγροί ή άλλοι ανάλογοι χώροι να έχουν κάποια πολιτιστική αξία. Είναι δηλαδή *το σύνολο* της περιοχής όπου βρίσκεται η Μονή Σινά, που θα πρέπει να θεωρηθεί ότι προσφέρει αυτή την «ισχυρή θρησκευτική σύνδεση».

Δεδομένου ότι οι αποφάσεις των αιγυπτιακών δικαστηρίων για τη Μονή Σινά δεν αναφέρονται στη Μονή καθεαυτή, δηλαδή «εντός των τειχών», θα μπορούσε κανείς να ισχυριστεί ότι δεν παραβιάζονται τα δικαιώματα της Μονής ως τοποθεσίας *Εξέχουσας Οικουμενικής Αξίας*. Αυτό θα σήμαινε ότι οι «εντός των τειχών» περιοχές που γειτονεύουν με τη Μονή θα χαίρουν της προστασίας της Σύμβασης του 1972. Το ερώτημα επομένως που τίθεται είναι ποιά είναι ακριβώς η έκταση της Μονής που προστατεύεται στη βάση της εγγραφής της στον Κατάλογο των τοποθεσιών *Εξέχουσας Οικουμενικής Αξίας*;

Η απόφαση της Επιτροπής για την παραπάνω εγγραφή δεν αναφέρει για τη Μονή καθεαυτή («εντός των τειχών»), αλλά για την «*περιοχή*» (area) που επικεντρώνεται στο ιερό Όρος Σινά[42]. Ποιά είναι ακριβώς αυτή η «περιοχή» προσδιορίζεται στην πρόταση της Αιγύπτου προς την Επιτροπή της Σύμβασης του 1972 στη βάση ενός Χάρτη που υποβλήθηκε και έγινε δεκτός από την Επιτροπή[43]. Ο παραπάνω προσδιορισμός των ορίων της περιοχής της Μονής Σινά υπέστη ορισμένες μεταβολές σε μεταγενέστερο χρόνο (2007), που έγιναν δεκτές από την Επιτροπή[44].

Το επόμενο ερώτημα που τίθεται έχει να κάνει με το ζήτημα της προστασίας της Μονής Σινά απέναντι σε κάποιους παράγοντες. Είναι γεγονός ότι η Σύμβαση του 1972 υιοθετήθηκε για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομίας είτε από τις επιπτώσεις έντονων καιρικών φαινομένων, όπως οι πλημμύρες, η ξηρασία, η άνοδος της στάθμης της θάλασσας, οι πυρκαγιές, οι κατολισθήσεις, είτε από *τη δράση των ανθρώπων* (man made danger)[45]. Μπορεί η περίπτωση της Μονής Σινά να υπαχθεί, τουλάχιστον, στην κατη-

33. Άρθρο 29 της Σύμβασης του 1972.
34. Άρθρα 11 (4) και 11 (5) της Σύμβασης του 1972.
35. Άρθρο 1 της Σύμβασης του 1972.
36. Ibid.
37. Operational Guidelines, όπ.π., παρ. 47 επ.
38. Όπ.π., παρ. 47 bis (iii).
39. Δ. Σκληρης, όπ.π., υποσημ. (4).
40. Δ. Σκληρης, όπ.π.
41. Ibid.
42. Criterion (vi): "*The St Catherine's area, centered on the holy mountain of Mount Sinai…*", UNESCO World Heritage Centre Decision 26 CDM 235, Saint Catherine Area (Egypt), 2002.
43. Βλ. whc unesco.org/en/list/954 Maps Saint Catherine Area Unesco.
44. UNESCO, World Heritage Centre, Decision 32 COM 8 D, *Clarifications of property boundaries and sizes by State Parties in response to the retrospective inventory,* 2008.
45. Βλ. γενικότερα, A. Chechi, Risks relating to the protection of cultural heritage: from climate change to disaster, στο: E. Misčénie, A. Raccah (eds.), *Legal risks in EU law*, Springer, 2016, σ. 202 επ.

γορία της απειλής από τη δράση των ανθρώπων;
Θα πρέπει να παρατηρηθεί κατ' αρχάς ότι κανονικά για τη Σύμβαση του 1972, η ανθρώπινη δράση συνίσταται στην εκ *προθέσεως* λήψη μέτρων από το κράτος που, άμεσα ή έμμεσα, προκαλεί ζημία στην πολιτιστική κληρονομιά του[46]. Παρόμοια, εκ προθέσεως, μέτρα που μπορεί *δυνητικά* να αποτελέσουν κίνδυνο για την πολιτιστική ιδιοκτησία είναι η τροποποίηση του νομικού προστατευτικού status της περιοχής[47]. Φυσιολογικά, αυτή η πρόβλεψη αφορά τη μεταβολή της προστατευτικής *νομοθεσίας*, πράγμα που δεν συντρέχει στην περίπτωση της Μονής Σινά. Όμως, αυτή η πρόβλεψη θα πρέπει να ερμηνευθεί *με ευρύ τρόπο*, ώστε να περιλάβει και πράξεις κρατικών οργάνων (πλην των νομοθετικών) που μπορούν να μεταβάλλουν το προστατευτικό καθεστώς, όπως είναι οι δικαστικές αποφάσεις. Είναι γνωστό ότι η διεθνής ευθύνη των κρατών προκαλείται από τις πράξεις όλων των οργάνων του κράτους διοικητικών, νομοθετικών ή δικαστικών[48], και η λογική αυτή πρέπει να καλύψει και την παραπάνω ρύθμιση περί νομοθεσίας. Ειδικότερα, τα όργανα αυτά θα πρέπει να έχουν παραβιάσει τους κανόνες του διεθνούς δικαίου. Και, εν προκειμένω, ο κανόνας του διεθνούς δικαίου που έχει παραβιαστεί είναι αυτός που προστατεύει την ιδιοκτησία των ιδιωτών από αυθαίρετες ενέργειες του κράτους[49]. Το γεγονός δε ότι η απαλλοτρίωση της Μονής Σινά είναι προϊόν δικαστικής απόφασης στη βάση της αιγυπτιακής νομοθεσίας, δεν αίρει τη διεθνή ευθύνη της Αιγύπτου[50].
Στη συνέχεια, τίθενται τρία περαιτέρω ερωτήματα: *πρώτο*, ποιός μπορεί να επικαλεστεί την ύπαρξη απειλής κατά της πολιτιστικής κληρονομιάς, *δεύτερο*, ενώπιον ποίου οργάνου, και *τρίτο*, τί μπορεί να κάνει το εν λόγω όργανο αν διαπιστώσει την ύπαρξη απειλής;
(α) Ποιός μπορεί να κινήσει τη διαδικασία ενώπιον της Επιτροπής της Σύμβασης του 1972; Η απάντηση είναι ότι το δικαίωμα αυτό έχει το θιγόμενο μέρος, δηλαδή η Μονή Σινά. Αν πράγματι η Μονή προσφύγει στην Επιτροπή, θα πρόκειται για την πρώτη φορά που το θιγόμενο μέρος προσφεύγει. Και αυτό γιατί στη συντριπτική πλειονότητα των περιπτώσεων το προσβαλλόμενο πολιτιστικό αγαθό ανήκει στο κράτος και όχι σε ιδιώτες. Σε αυτή την τελευταία περίπτωση, προσφεύγοντες μπορεί να είναι Μη-Κυβερνητικοί Οργανισμοί και αυτό έχει γίνει δεκτό στην πρακτική της Επιτροπής[51], παρά την αντίθεση ορισμένων κρατών, και ιδιαίτερα των ΗΠΑ[52]. Θεωρώ όμως ότι

46. Άρθρο 6.3 της Σύμβασης του 1972.
47. Operational Guidelines, όπ.π., παρ. 180, b, i: "Potential danger. The property is faced with major threats which could have deleterious effects on its inherent characteristics. Such treaty are for example: i) a modification of the legal protective status of the area…".
48. Βλ. J. Crawford, *State responsibility. The general part*, Cambridge, 2013, σ. 1-16 επ.
49.
50.
51. Μεταξύ των ετών 2004 και 2006, 37 Μ.Κ.Ο. και ιδιώτες από διάφορες χώρες κατέθεσαν 5 αιτήσεις στην Επιτροπή της Σύμβασης της ΟΥΝΕΣΚΟ, ζητώντας να εγγραφούν διάφορες παγκόσμιες πολιτιστικές τοποθεσίες στον Κατάλογο της Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς σε κίνδυνο. Βλ. W. Burns, Belt and son fenders: the World Heritage Convention's role in confronting climate change, *Southeastern Environmental Law Journal*, 2009, σ. 370 επ.
52. Βλ. E. Thorson, On thin ice: the failure of the United States and the World Heritage Committee to take climate change mitigation pursuant to the World Heritage Convention seriously, *Environmental Law*, 2008, σ. 139 επ.

αυτοί οι Μη-Κυβερνητικοί Οργανισμοί θα μπορούσαν να παρέμβουν και στην περίπτωση της Μονής Σινά, σε περίπτωση που αυτή δεν ασκεί το δικαίωμα προσφυγής, όχι όμως επιπροσθέτως στην προσφυγή της Μονής Σινά. Ας σημειωθεί ότι οι προσφυγές των Μ.Κ.Ο. έγιναν, όχι τόσο προκειμένου να αναγκαστεί το παραβιάζον κράτος να αναθεωρήσει τη στάση του, αλλά για να δημιουργηθεί ένα αρνητικό πολιτικό/ηθικό περιβάλλον για το κράτος αυτό, ή, όπως λέγεται, "to name and shame"[53].
(β) *Αρμόδιο όργανο* στο οποίο υποβάλλεται η ενδεχόμενη προσφυγή είναι *η Επιτροπή της Σύμβασης του 1972*[54].
(γ) *Τί μπορεί να κάνει* η Επιτροπή της Σύμβασης του 1972 αν διαπιστώσει πράγματι την ύπαρξη απειλής κατά της πολιτιστικής κληρονομιάς; Εάν πρόκειται για πολιτιστική κληρονομιά που είναι εγγεγραμμένη *στον Κατάλογο της Παγκόσμιας Κληρονομιάς*, η Επιτροπή μπορεί, αφού βεβαιωθεί ότι υπάρχει πράγματι απειλή κατά της συγκεκριμένης πολιτιστικής κληρονομιάς, είτε να διατηρήσει την κληρονομιά στον Κατάλογο, με την προϋπόθεση ότι το κράτος θα λάβει τα απαραίτητα μέτρα για την αποκατάσταση της ζημιάς μέσα σε ένα εύλογο χρονικό διάστημα[55], είτε να διαγράψει την κληρονομιά από τον Κατάλογο της Παγκόσμιας Κληρονομιάς[56], είτε, τέλος, να εγγράψει την κληρονομιά αυτή στον *Κατάλογο της Παγκόσμιας Κληρονομιάς σε κίνδυνο* (List of the World Heritage in Danger). Αν το κράτος επιμένει να μη λαμβάνει τα απαραίτητα διορθωτικά μέτρα κατά της απειλής εντός ενός χρονικού ορίου, έχει τη δυνατότητα να *διαγράψει* την πολιτιστική κληρονομιά από *τον Κατάλογο σε κίνδυνο*[57].
Το πρώτο που διαπιστώνει κανείς από την παραπάνω διαδικασία είναι ότι η Επιτροπή δεν έχει τη νομική δυνατότητα να εξαναγκάσει το ενδιαφερόμενο κράτος να αποσύρει τα μέτρα που έλαβε σε βάρος της πολιτιστικής κληρονομιάς. Έτσι, στην περίπτωση της Μονής Σινά, η αρνητική στάση της Επιτροπής δεν μπορεί, στο *νομικό* επίπεδο, να εξαναγκάσει το Αιγυπτιακό κράτος να λάβει νομοθετικά μέτρα προκειμένου να εξαλειφθεί η απειλή που συνιστά για τη Μονή η απόφαση του Εφετείου της Ισμαηλίας, ή, ενδεχομένως, του Ανωτάτου Δικαστηρίου[58]. Η μόνη συμβολή, επομένως, της Επιτροπής είναι η δυνατότητα επίρριψης ευθύνης στο κράτος (Αίγυπτος) και στη συνεπαγόμενη πολιτική «δυσφήμιση» αυτού (name and shame)[59], με ενδεχόμενες επιπτώσεις –που είναι οι *πραγματικές κυρώσεις* στο

53. H. Holleland, G. Hammam, J. Phelps, Naming, shaming and fire alarms: the complication, development and use of the list of World Heritage in Danger, *Transnational Environmental Law*, 2019, σ. 35 επ.
54. Βλ. αναλυτικά, Operational Guidelines, όπ.π., παρ. 19-26.
55. Operational Guidelines, όπ.π., παρ. 176 b).
56. Όπ.π., παρ. 192, b).
57. Όπ.π., παρ. 191, c)
58. Στην πραγματικότητα, τα μέτρα της Επιτροπής θέτουν σε εφαρμογή μία *ήπια ευθύνη* (soft responsibility) που αφορά την περίπτωση παραβίασης νομικών κανόνων οι οποίοι δεν θεσπίζουν υποχρεώσεις, η παραβίαση των οποίων θα μπορούσε να επιφέρει νομικές κυρώσεις. Βλ. C. Bories, όπ.π., υποσημ. (26), σ. 164.
59. Βλ. παραπάνω, κείμενο υποσημ. (55).

πλαίσιο της Σύμβασης του 1972– στην *τουριστική κίνηση* στην περιοχή. Παρ' ότι θα έτεινε κανείς να υποτιμήσει τη σοβαρότητα αυτής της κύρωσης, θεωρείται ότι είναι ένα σημαντικό μέσο προκειμένου να αναγκαστεί το κράτος να προσαρμοστεί[60].

Ένα καίριο νομικό ζήτημα που ενδέχεται να προκύψει σε σχέση με τη Μονή Σινά είναι αν η Επιτροπή μπορεί να κρίνει ότι η αιγυπτιακή δικαστική απόφαση αποτελεί απειλή για τη Μονή. Η απόφαση αφαιρεί, είναι γεγονός, το μεγαλύτερο μέρος της περιουσίας της Μονής «εκτός τειχών», δεν θίγει όμως την ίδια τη Μονή («εντός τειχών»). Μπορεί η κατάσταση αυτή να θεωρηθεί «απειλή» κατά τη Σύμβαση του 1972;

Η πλευρά της Μονής υποστηρίζει, με έντονο τρόπο, αυτή την προοπτική. Όπως ανέφερε ο δικηγόρος και νομικός εκπρόσωπος της Μονής: «Η αμφισβήτηση του ιδιοκτησιακού φαλκιδεύει ουσιαστικά και το μέλλον της Μονής ... και αυτό γιατί η αμφισβήτηση αυτή ανοίγει τον ασκό του Αιόλου στο να έρθουν πράγματα στη Μονή τα οποία θα τη φέρουν σε δυσχερή θέση»[61].

Αλλά και η ελληνική Κυβέρνηση κινείται στο ίδιο μήκος κύματος, με την Υπουργό Παιδείας να τονίζει, κατά την κατάθεση νομοσχεδίου στη Βουλή για τη Μονή: «[...], ότι υπάρχει ανάγκη να διαφυλαχτεί η ιστορική συνέχεια ενός μοναδικού πνευματικού και πολιτιστικού κέντρου, που λειτουργεί αδιαλείπτως από τον έκτο αιώνα και αποτελεί φάρο ορθοδοξίας, γνώσης, συμβίωσης και ειρήνης»[62].

Το ίδιο υποστηρίζεται και στο αίτημα του ευρωβουλευτή του Πα.Σο.Κ. Γ. Μανιάτη προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, προκειμένου να συμπεριληφθεί το ζήτημα της Μονής στη συζήτηση ενώπιον της Ολομέλειας[63].

Ένα άλλο ζήτημα που μπορεί να προκύψει σε σχέση με τους κινδύνους κατά της πολιτιστικής κληρονομιάς που συνιστά η Μονή Σινά, είναι το ζήτημα *της τουριστικής εκμετάλλευσης* του περιβάλλοντος χώρου της Μονής. Έχει επισημανθεί ότι η Μονή Σινά κινδυνεύει από την τουριστική εκμετάλλευση, από τη σύγχρονη στρατηγική των επενδυτών και των κυβερνήσεων, το Real Estate και τον τουρισμό[64]. Όπως επεσήμανε ο δικηγόρος και νομικός εκπρόσωπος της Μονής «αυτή τη στιγμή πολύ κοντά στη Μονή γίνεται ένα τεράστιο τουριστικό project της λεγόμενης μεταμόρφωσης, όπως το αποκαλούν οι Αιγύπτιοι»[65].

Το ζήτημα του τουριστικού κινδύνου έχει απασχολήσει έντονα τη διεθνή βιβλιογραφία[66]. Παράδειγμα παρόμοιου κινδύνου αποτελεί το Great Barrier Reef (κοραλλιογενής ύφαλος) μεταξύ Αυστραλίας και Ινδονησίας, που επισκέπτονται έξι εκατομμύρια τουρίστες ετησίως[67]. Με την ανέγερση των τεράστιων τουριστικών κτιρίων πλησίον της Μονής Σινά είναι βέβαιο ότι ο κίνδυνος αυτός είναι ενώπιον των πυλών. Αλλά, και από μία άλλη άποψη, η ανέγερση των τουριστικών συγκροτημάτων πλησίον της Μονής θέτει σε κίνδυνο την *Εξέχουσα Οικουμενική Αξία* της Μονής. Γιατί, η ίδια η Επιτροπή της Σύμβασης της ΟΥΝΕΣΚΟ του 1972 έχει αποφανθεί ότι η ανέγερση κτιρίων πλησίον μνημείων προστατευόμενων από τη Σύμβαση πολιτιστικής κληρονομιάς συντελεί στην υποβάθμιση της αξίας τους. Αυτό συμβαίνει όχι μόνο όταν τα κτίρια ανεγείρονται πολύ πλησίον της προστατευόμενης πολιτιστικής κληρονομιάς, όπως συνέβη με τον Καθεδρικό ναό της γερμανικής πόλης της Κολωνίας[68], αλλά και όταν η ανθρώπινη κατασκευή βρίσκεται μέσα στη γενικότερα προστατευόμενη περιοχή –και αυτή είναι η ευρύτερη περιοχή της Μονής[69]–, όπως συνέβη με την κατασκευή γέφυρας στην περιοχή της Πεδιάδας του Έλβα της Γερμανίας[70].

Παράλληλα όμως, η Επιτροπή προβαίνει σε μία εξέταση των σχεδίων στην περιοχή της Μονής Σινά, και παρωθεί (urges) την Αίγυπτο να σταματήσει τα σχέδια που προβλέπονται στο πλαίσιο της "*Great Relevation initiative-the Land Peace*", μέχρις ότου πραγματοποιηθεί μία Τεχνική Παρακολούθηση (Technical Review) της Heritage Import Assessment (HIA), που έχει εκπονηθεί από την Αίγυπτο, παρακολούθηση η οποία πραγματοποιήθηκε από τα Συμβουλευτικά Σώματα[71,72]. Επί πλέον, η Επιτροπή επισημαίνει ότι η εγγραφή της Μονής Σινά στον Κατάλογο Τοποθεσιών *Εξέχουσας Οικουμενικής Αξίας* έχει βασιστεί, μεταξύ άλλων, στο τραχύ (rugged) φυσικό περιβάλλον και στην απόμακρη τοποθεσία της (remoteness), στοιχεία τα οποία αποτελούν αναπόσπαστο συστατικό στοιχείο (integral attribute) της *Εξέχουσας Οικουμενικής Αξίας* και καλεί το κράτος Μέρος (Αίγυπτο) να διαφυλάξει αυτά τα χαρακτηριστικά σε όλα τα σχέδια και τις πολιτικές της τα οποία μπορούν να επηρεάσουν την ιδιοκτησία της Μονής Σινά[73]. Τέλος, καλεί την Αίγυπτο να υποβάλλει στο World Heritage Centre (Γραμματεία της Σύμβασης του 1972) μέχρι την 1.2.2026, μία επικαιροποιημένη έκθεση για την κατάσταση της συντήρησης της Μονής και την εφαρμογή των παραπάνω, προκειμένου να εξεταστεί από την World Heritage Committee κατά την 48η Σύνοδό της[74].

60. Ο τουρισμός συμβάλλει στην κλιματική αλλαγή –και, κατά συνέπεια, έχει επιπτώσεις στην πολιτιστική κληρονομιά– με εκπομπές αερίων θερμοκηπίου, προερχόμενων από τουριστική μεταφορά, διαμονή, δραστηριότητες κ.ά. Βλ. M. Hall, Heritage, heritage tourism and climate change, *Journal of Heritage Tourism*, 2016, σ. 1 επ.
61. Βλ. δήλωση του Δ. Κομπιλήρη, όπ.π., υποσημ. (14).
62. *Insider, gr*, 28.7.2025.
63. *TO BHMA*, 6.6.2025.
64. Γ. Μαγκριώτης, *TO BHMA,* 29.7.2025.
65. Δ. Κομπιλήρησ, όπ.π., υποσημ. (14).
66. H. Zeppel, Climate change and tourism in the Great Barrier Reef Marine Park, *Current Issues in Tourism*, 2012, σ. 287 επ.
67. Βλ. C. Michael Hall, Heritage, heritage tourism and climate change, *Journal of Heritage Tourism*, 2016, σ. 1 επ., και την εκεί παρατιθέμενη βιβλιογραφία (σ. 6-9).
68. Βλ. D. Zacharias, Cologne Cathedral versus skyscrabers: World cultural heritage protection as archetype of multilevel system, *Max Planck Yearbook of United Nations Law*, 2006, σ. 273 επ.
69. Βλ. παραπάνω, κείμενο υποσημ. (36).
70. Βλ. B. Gaillard, The legal effect of World Heritage Listing under the 1972 Convention concerning the protection of the world cultural and natural heritage: the example of the Dresden Elbe Valley in the Federal Republic of Germany, στο: H. Holland, S. Solheim (eds.), *Between dream and reality debating the impact of the World Heritage Listing* - Primitive tide special edition, 2014, Representation, 2014, σ. 37 επ.
71. Decision 47 COM 7B 168. Saint Catherine Area (Egypt), παρ. 4.
72. Τα Συμβουλευτικά Σώματα της Επιτροπής είναι το *ICOMOS* (International Council on Monuments and Sites), και το *ICCROM* (International Centre for the Study of the Preservation and Restoration of Cultural Property). Βλ. UNESCO, *Operational Guidelines*, όπ.π., υποσημ. (27), παρ. 32-37.
73. Decision 47 COM 7B, 168, παρ. 9.
74. Όπ.π., παρ. 11.

Το ερώτημα που τίθεται είναι ποιός είναι αρμόδιος να καθορίσει αν πράγματι απειλείται το μέλλον της Μονής και, κατά προέκταση, η ιδιότητά της ως πολιτιστικής κληρονομιάς *Εξέχουσας Οικουμενικής Αξίας;* Θα μπορούσε κανείς να υποστηρίξει ότι αρμοδιότερη είναι η ίδια η Μονή, η οποία γνωρίζει όλες τις παραμέτρους της λειτουργίας της. Από την άλλη πλευρά, θα μπορούσε να προσαφθεί στη Μονή ότι μεροληπτεί στο θέμα για λόγους οικονομικού συμφέροντος. Το αιγυπτιακό Δικαστήριο, από την άλλη πλευρά –που με την απόφασή του έχει ήδη αποφανθεί αρνητικά– δεν φαίνεται να είναι το κατάλληλο όργανο να κρίνει επί του θέματος, και όχι μόνο γιατί δεν γνωρίζει σε βάθος τα δεδομένα, αλλά και γιατί αποτελεί όργανο του μουσουλμανικού, κατά βάση, αιγυπτιακού κράτους.

Θεωρώ ότι το καταλληλότερο προς τούτο όργανο είναι η Επιτροπή της Σύμβασης του 1972, αφενός γιατί αποτελεί έναν ουδέτερο παράγοντα, και αφετέρου γιατί διαθέτει την κατάλληλη «τεχνογνωσία» για να διαπιστώσει αν πράγματι συντρέχει απειλή κατ' αυτής της «*Εξέχουσας Οικουμενικής Αξίας*» πολιτιστικής κληρονομιάς, που η ίδια η Επιτροπή της αναγνώρισε αυτή την ιδιότητα.

V. Quo vadis domine?

Προκειμένου να αντιμετωπιστεί αυτή η δύσκολη για τη Μονή Σινά κατάσταση, η ελληνική Κυβέρνηση προχώρησε στην κατάθεση στη Βουλή νομοσχεδίου του Υπουργείου Παιδείας, Θρησκευμάτων και Αθλητισμού, με το οποίο προβλέπεται ότι η Μονή Σινά θα είναι Νομικό Πρόσωπο Δημοσίου Δικαίου, με την επωνυμία «Ελληνορθόδοξη Ιερά Βασιλική Αυτόνομη Μονή του Αγίου και Θεοβάδιστου Όρους Σινά στην Ελλάδα»[75]. Το νομοσχέδιο στοχεύει στην εκπλήρωση μιας σειράς σκοπών, εκ των οποίων συγκρατώ δύο:

πρώτο, ότι το ΝΠΔΔ θα εκπροσωπεί τη Μονή στην Ελλάδα, μετά από εξουσιοδότηση της Ιεράς Σιναϊτικής Αδελφότητας, και

δεύτερο, και ιδιαίτερα σημαντικό, ότι το ΝΠΔΔ θα έχει τη διαχείριση της κινητής και *ακίνητης* περιουσίας της Μονής, η οποία έχει ανατεθεί από τη Μονή Σινά στο ΝΠΔΔ.

Το σχετικό νομοσχέδιο υπερψηφίστηκε επί της αρχής του *κατά πλειοψηφία* και σε πρώτη ανάγνωση από την Επιτροπή Μορφωτικών Υποθέσεων της Βουλής[76]. Υπέρ τάχθηκε η κυβερνητική πλειοψηφία, καταψηφίστηκε από το ΚΚΕ και τη Νέα Αριστερά, ενώ όλα τα υπόλοιπα κόμματα (Πα.Σο.Κ., Σύριζα κ.ά.) επιφυλάχθηκαν για την ψήφισή του στην Ολομέλεια της Βουλής[77]. Τα παραπάνω όμως στοιχεία δεν δίδουν την πραγματική εικόνα της στάσης των κομμάτων απέναντι στο ζήτημα της Μονής Σινά, δεδομένου ότι το νομοσχέδιο αφορά, μεταξύ άλλων, και το ζήτημα της ενίσχυσης της ασφάλειας στα Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα, θέμα που αποτέλεσε και αποτελεί βασικό σημείο σύγκρουσης ανάμεσα στην Κυβέρνηση και τα κόμματα της αντιπολίτευσης[78].

Από την άλλη πλευρά, το νομοσχέδιο δεν φαίνεται να έχει γίνει δεκτό

75. Β. Μπογιωτης, Η Μονή Σινά αποκτά νομική προσωπικότητα στην Ελλάδα-Έρχεται νομοσχέδιο, *Το Μανιφέστο Newsroom*, 137-2025.
76. Insider, gr, όπ.π., υποσημ. (62).
77. Ibid.
78. Ibid.

ομόφωνα από την πλευρά της Μονής Σινά. Αυτό προκύπτει από το ότι 15 μέλη της Σιναϊτικής Αδελφότητας –αγνοούμε πόσα είναι αυτά τα μέλη της– απέστειλαν εξώδικο στον Πρωθυπουργό, τον Πρόεδρο της Βουλής και τους πολιτικούς αρχηγούς με το οποίο εκφράζουν την αντίθεσή τους με το επίμαχο νομοσχέδιο, προειδοποιούν δε για «ερευνητέα ζητήματα ποινικών ευθυνών για το αδίκημα της απιστίας σε βάρος της Ιεράς Μονής και της περιουσίας αυτής»[79]. Επί πλέον, σύμφωνα με το εξώδικο, το νομοσχέδιο αντιβαίνει στη διαρρέουσα όλα τα δικαιικά συστήματα, και, επομένως τη λειτουργία της Μονής Σινά, αρχή της αυτοτέλειας του νομικού προσώπου της Μονής, ενώ, παράλληλα, καταργεί παρανόμως τη διοικητική και λειτουργική αυτοτέλεια και την αυθυπαρξία του νομικού προσώπου της Μονής Σινά.

VI. Μερικές συμπερασματικές παρατηρήσεις

Η υπόθεση της Μονής Σινά είναι ζήτημα κατά βάση πολιτικό. Εξαρτάται ουσιαστικά από τη στάση της αιγυπτιακής Κυβέρνησης. Και, ενώ υπήρχε ένα κατ' αρχήν σχέδιο συμφωνίας ανάμεσα σε αυτήν και τη Μονή, που της αναγνώριζε πλήρη κυριότητα στα 71 ακίνητά της, αιφνιδίως μεσολάβησε η απόφαση του Εφετείου της Ισμαηλίας, η οποία περιέπλεξε την κατάσταση. Μπορεί να πει κανείς ότι αυτό ήταν αποτέλεσμα αυτοδύναμης πρωτοβουλίας του Εφετείου; Με δεδομένο ότι ήταν γνωστή στο Εφετείο η σημασία της υπόθεσης για τις σχέσεις της Αιγύπτου με την Ελλάδα, φαίνεται μάλλον απίθανο να έχει προχωρήσει το Εφετείο στην απόφασή του, αγνοώντας την ανάγκη αυτή. Μπορεί κανείς να υποθέσει βάσιμα ότι η απόφαση του Εφετείου ελήφθη με τη συναίνεση του αιγυπτιακού κράτους, προκειμένου να έχει αυτό το τελευταίο ένα ισχυρό χαρτί για τη διαπραγμάτευση με την Ελλάδα ορισμένων διμερών θεμάτων ή και σε σχέση με την Ευρωπαϊκή Ένωση. Είναι επίσης πιθανό ότι το Ανώτατο Δικαστήριο της Αιγύπτου, στο οποίο προσέφυγε η Μονή Σινά, θα αναπέμψει την υπόθεση προς εξέταση από το Εφετείο, για διαδικαστικούς λόγους, πράγμα που θα επιτρέψει τις διαπραγματεύσεις ή άλλες κινήσεις ανάμεσα στις δύο χώρες[80].

Ήδη, μία πρώτη κίνηση έχει γίνει με το νομοσχέδιο για τη σύσταση στην Ελλάδα ΝΠΔΔ, στο οποίο η Μονή Σινά μπορεί να εκχωρεί την ακίνητη και κινητή περιουσία της. Αυτό σημαίνει ότι η περιουσία της Μονής μπορεί να

79. Α. Προβολισιανος, Μονή Σινά: Εξώδικο Σιναϊτικής Αδελφότητας σε Μητσοτάκη, Κακλαμάνη και πολιτικούς αρχηγούς για ν/σ Ζαχαράκη, 28. 8.2025. Ας προστεθεί ότι το εξώδικο αυτό έχει –κατά πληροφορίες– τη διακριτική στήριξη του Πατριαρχείου των Ιεροσολύμων. Ibid. Σημειωτέον ότι η ένταση ανάμεσα στην ομάδα αυτή των Σιναϊτών μοναχών και τον ηγούμενο Αρχιεπίσκοπο Δαμιανό έφθασε, μεταγενέστερα, σε τέτοιο σημείο ώστε ο Αρχιεπίσκοπος να δηλώσει δημόσια ότι κινδυνεύει η ζωή του και να ζητήσει από τις Κυβερνήσεις της Αιγύπτου και της Ελλάδας να τον προστατέψουν, βλ. *ΜΜΕ* 28-30 Αυγούστου 2025. Μία τελευταία εξέλιξη σημειώθηκε στις 3.9.2025, όταν ο Αρχιεπίσκοπος Δαμιανός δήλωσε ότι παραιτείται από Ηγούμενος της Μονής Σινά, παραμένει όμως στη θέση αυτή μέχρις ότου ολοκληρωθεί η διαδικασία ορισμού του διαδόχου του, *ΜΜΕ* 4.9.2025.
80. Φαίνεται ότι η προσφυγή της Μονής Σινά δεν αφορά την ουσία της υπόθεσης, καθώς δεν προβλέπεται παρόμοια δυνατότητα. Το Ανώτατο Δικαστήριο της Αιγύπτου μπορεί όμως να αποφανθεί επί *της διαδικασίας* και να ζητήσει, αν χρειαστεί, να επαναληφθεί η δίκη. Βλ. ΔΩΡΑ Αντωνιου, *ΤΟ ΒΗΜΑ*, 18.6.2025.

περιέλθει στην ιδιοκτησία του ΝΠΔΔ, δηλαδή του ελληνικού Κράτους, και να χαίρει πλέον ετεροδικίας κράτους απέναντι στα αιγυπτιακά Δικαστήρια. Η κίνηση όμως αυτή δεν είναι αρκετή. Χρειάζεται να υπάρξει αντίστοιχη κίνηση εκ μέρους του αιγυπτιακού Κράτους που να επιτρέπει τη δυνατότητα εκχώρησης της περιουσίας της Μονής στο ελληνικό Κράτος[81]. Έχει υπάρξει κατ' αρχήν συμφωνία ανάμεσα στις δύο χώρες στο ζήτημα αυτό; Το θεωρώ πιθανό, με την επιφύλαξη της «αντιπαροχής» από την Ελλάδα προς την Αίγυπτο.

81. Δωρα Αντωνιου, *ΤΟ ΒΗΜΑ*, 26.7.2025.

Το Lawfare ως εργαλείο στρατηγικής αποτροπής. Νομική ανάσχεση του τουρκικού αναθεωρητισμού σε Αιγαίο και Ανατολική Μεσόγειο*

3

Διονύσης Τσιριγώτης

Αναπληρωτής Καθηγητής, Πανεπιστημίου Πειραιώς

Εισήγηση στο 7ο Συμπόσιο της ΕΕΔΔΔΣ Ρόδου-Καστελόριζου «Διεθνής Συγκυρία και Εθνικά Ζητήματα: Προοπτικές, Διλήμματα και Νέες Ισορροπίες». 19-21 Σεπτεμβρίου 2025

Εισαγωγή: Από την αμφισβήτηση του δικαίου στην *juris nullification*

Η Συνθήκη της Λωζάνης (1923) αποτέλεσε τη ληξιαρχική πράξη γεννήσεως της σύγχρονης Τουρκικής Δημοκρατίας και καθόρισε το εδαφικό καθεστώς στην Ανατολική Μεσόγειο και το Αιγαίο. Εντούτοις, εκατό χρόνια αργότερα, η Άγκυρα έχει αναπτύξει μια συστηματική ρητορική αμφισβήτησης και αναθεώρησης του περιεχομένου της, παρουσιάζοντάς την όχι ως «οριστική» συνθήκη ειρήνης αλλά ως μεταβατικό στάδιο, ανοιχτό σε επαναδιαπραγμάτευση.

Η αναθεωρητική αυτή στάση έχει αποκτήσει δημόσιο χαρακτήρα τόσο μέσω δηλώσεων αναλυτών όσο και ανώτατων πολιτικών αξιωματούχων. Χαρακτηριστικά, Τούρκοι αναλυτές υποστήριξαν ότι η χώρα τους θα είναι σε θέση, μέσα σε επτά χρόνια, να «επανερμηνεύσει» τη Συνθήκη της Λωζάνης, το δίκαιο της θάλασσας και το διεθνές δίκαιο, εφόσον ενισχύσει την αμυντική της βιομηχανία και αποφύγει την εμπλοκή σε θερμό πόλεμο.[1] Με τον τρόπο αυτό, η έννοια της

* Μέρος των εξόδων για την παρουσίαση του παρόντος άρθρου καλύπτεται από το Κέντρο Ερευνών του Πανεπιστημίου Πειραιώς.

1. Panagiotis Pantazis, "Manifestations of Neo-Ottomanism and the Blue Homeland", (PhD dissertation), (Australia: La Trobe University, 2025). https://opal.latrobe.edu.au/articles/thesis/Manifestations_of_Neo-Ottomanism_and_the_Blue_Homeland_during_the_Era_of_the_Justice_and_Development_Party/29043314?file=54473792 (opal.latrobe.edu.au)

«επανερμηνείας» δεν παραπέμπει σε ακαδημαϊκή ή νομική επεξεργασία, αλλά σε επιβολή μιας νέας πραγματικότητας βάσει της στρατιωτικής ισχύος.

Η γραμμή αυτή υιοθετήθηκε και από κορυφαίους αξιωματούχους, όπως ο Τούρκος υπουργός Ενέργειας Φατίχ Ντονμέζ, ο οποίος το 2023 δήλωσε ότι «με τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και με πολέμους που ακολούθησαν υπήρξαν κάποιες συνθήκες που δεν είναι ξεκάθαρες και ίσως αυτές έβαλαν τα θεμέλια των σημερινών συζητήσεων. Μια από αυτές είναι η Λωζάννη. Όμως πέρασαν 100 χρόνια, πιστεύω ότι αυτά μπορούμε να καθίσουμε να τα συζητήσουμε, να διαπραγματευτούμε».[2] Η τοποθέτηση αυτή καταδεικνύει ότι η αμφισβήτηση της Συνθήκης δεν περιορίζεται στην ακαδημαϊκή ή ρητορική σφαίρα, αλλά συνδέεται άμεσα με ζητήματα ενεργειακής στρατηγικής και γεωοικονομίας στην Ανατολική Μεσόγειο.

Κεντρικός εκφραστής του αναθεωρητικού αφηγήματος παραμένει ο ίδιος ο Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν, ο οποίος από το 2016 και εντεύθεν επαναφέρει συστηματικά το ζήτημα. Στις δηλώσεις του έχει χαρακτηρίσει τη Συνθήκη της Λωζάνης ως «απώλεια» για την Τουρκία, καθώς «δώσαμε στους Έλληνες τα νησιά, που αν φωνάξεις από τις ακτές του Αιγαίου, θα ακουστείς απέναντι».[3] Προδηλώνοντας ότι η Λωζάνη «δεν είναι ούτε ιερό κείμενο, ούτε ιερό βιβλίο» και συνεπώς μπορεί και πρέπει να ξανασυζητηθεί, με στόχο να εξασφαλιστούν «καλύτεροι όροι» για την Τουρκία.[4]

Η αναθεωρητική επιχειρηματολογία του Ερντογάν συνδέεται με το ιδεολόγημα των «συνόρων της καρδιάς» και το Εθνικό Συμβόλαιο (Misak-ı Milli), που θεμελίωσε τον εδαφικό οραματισμό του κεμαλικού κινήματος.[5] Όπως έχει υποστηρίξει, «μπαίνοντας στον πόλεμο της ανεξαρτησίας, ήταν να προστατεύσουμε τα σύνορα του Εθνικού Συμβολαίου. Αλλά, δυστυχώς, ούτε δυτικά ούτε ανατολικά καταφέραμε να τα προστατεύσουμε».[6] Με αυτό τον τρόπο, η Άγκυρα επιδιώκει

"End of Lausanne Treaty, Truth or Myth?" Middle East Times, February 19, 2023. https://me-t.org/journal/en/issues-unraveled/End-of-Lausanne-Treaty-Truth-or-Myth
"Turkey's Defense Industry: Politics, Propaganda, and Reality." Turkish Minute, October 1, 2025. https://turkishminute.com/2025/10/01/opinion-turkeys-defense-industry-politics-propaganda-and-reality/

2. Φατίχ Ντονμέζ, τηλεοπτική συνέντευξη, Άγκυρα, 2023. https://www.kathimerini.com.cy/gr/politiki/anathewrisi-tis-lozannis-zitei-i-agkyra
3. Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν, Ομιλία σε περιφερειακούς διοικητές, Άγκυρα, Σεπτέμβριος 2016. Αναφορά από τον ελληνικό Τύπο: «Ο Ερντογάν αμφισβητεί τη Συνθήκη της Λωζάνης», *Καθημερινή*, 29 Σεπτεμβρίου 2016.
4. https://www.tanea.gr/2016/11/23/politics/erntogan-i-synthiki-tis-lwzanis-den-einai-iero-keimeno-tha-ti-syzitisoyme
5. Ilia Xypolia and Dionysios Tsirigotis, *The Global 1923 and the Treaty of Lausanne*, (Manchester: Manchester University Press, 2025), 7, 20, 28, 83, 104–5, 111, 124, 127, 149, 162, 170–3, 175, 189–90, 209–10. Anthony Deriziotis, "The "Blue Homeland" and Erdoğan's Rhetoric: State Doctrine or Populist Narrative?" in Janković, S. (ed.) *Convergence and Confrontation: The Balkans and the Middle East in the 21st Century,* Belgrade: Institute of international Politics and economics, 9-32. Convergence and Confrontation: The Balkans and the Middle East in the 21st Century [ed. Slobodan Janković]. -(2021), p. 9-32. Anthony Deriziotis, "From grey zones to blue homelands: tales of lost opportunities in Turkish-Greek relations". (June 2022). Conference Proceedings. International Congress on Security, Peace and Stability in the Eastern Mediterranean, 2021.
6. Ό.π.

να παρουσιάσει την Λωζάνη ως προϊόν συμβιβασμού και ήττας, το οποίο μπορεί να ξεπεραστεί στο πλαίσιο μιας νέας στρατηγικής.

Η «Γαλάζια Πατρίδα» (Mavi Vatan)[7] προσφέρει το επιχειρησιακό πλαίσιο εφαρμογής του τουρκικού αναθεωρητισμού. Η στρατηγική αυτή εστιάζει

7. Το διακυρηχθέν στρατιωτικό δόγμα της «Γαλάζιας πατρίδας» δεν είναι τίποτα περισσότερο από την πραγματολογική εφαρμογή της πολιτικής του στρατηγικού βάθους στις κρίσιμες περιφέρειες του Αιγαίου-Ανατολικής Μεσογείου. Τζεμ Γκουρντενίζ «Γαλάζια Πατρίδα» το 2006 όταν ήμουν διευθυντής Σχεδιασμού Πολιτικής στο αρχηγείο του τουρκικού Πολεμικού Ναυτικού. Συνέλαβα ουσιαστικά «το πνεύμα των καιρών» για την τουρκική θαλάσσια γεωπολιτική του 21ου αιώνα. Το δόγμα έχει ουσιαστικά δύο πυλώνες. Ο πρώτος έχει σκοπό να υποδείξει τις τουρκικές περιοχές θαλάσσιας δικαιοδοσίας υπό εθνική κυριαρχία, όπως τα χωρικά ύδατα, η υφαλοκρηπίδα, η ΑΟΖ. Ο δεύτερος σκόπευε να δημιουργήσει μια θαλάσσια κοσμοθεωρία για την Τουρκία.
Αντίστοιχα εν έτει 2014 ο τότε αρχηγός των τουρκικών ενόπλων δυνάμεων (ΤΕΔ) Νετσντέτ Οζέλ, μετά το τέλος της αεροναυτικής άσκησης «Beyaz Firtina '14», θα αναφερθεί σε δήλωσή του δύο φορές στον όρο «Γαλάζια πατρίδα» (Mavi Vatan), για να ακολουθήσει η περιγραφή των επιχειρησιακών στόχων του ναυτικού στρατιωτικού δόγματος, ένα χρόνο μετά από τον Τούρκο, Α/ΓΕΝ, Μπουλέντ Μποστάνογλου:
«Κύρια ευθύνη των τουρκικών ναυτικών δυνάμεων είναι η προστασία των νομίμων δικαιωμάτων της Τουρκίας, και τα ζωτικά συμφέροντα στην σφαίρα επιρροής της, και συγκεκριμένα στο Αιγαίο στην Ανατολική Μεσόγειο και την Μαύρη Θάλασσα. Η οριοθέτηση των περιοχών θαλάσσιας δικαιοδοσίας σε αυτές τις θάλασσες μας, θα πρέπει να καθορίζεται από τις συμφωνίες, στην βάση του διεθνούς δικαίου». «Στο πλαίσιο αυτό εντάσσεται η συνέχιση της ισορροπίας στο Αιγαίο Πέλαγος, το οποίο καθορίστηκε με την Συνθήκη Ειρήνης της Λωζάννης, και επικυρώθηκε με την ανακοίνωση της Τουρκικής Εθνοσυνέλευσης το 1995, είναι ζωτικής σημασίας». Σε διπλωματικό επίπεδο μιλώντας, το δόγμα της «Γαλάζιας πατρίδας» συνιστά την τουρκική ανταπάντηση στον χάρτη της Σεβίλλης, βάση του οποίου αναγνωρίζονται τα ελληνικά επιχειρήματα σχετικά με το εύρος της υφαλοκρηπίδας και την αποστρατιωτικοποίηση των ελληνικών νησιών στο Αιγαίο. **«**Ο χάρτης περιορίζει την υφαλοκρηπίδα της Τουρκίας στα χωρικά της ύδατα και έτσι ευνοεί την Ελλάδα και την Κυπριακή Δημοκρατία. Δείχνοντας τις αποκλειστικές οικονομικές ζώνες (ΑΟΖ) των κρατών μελών της ΕΕ, ο χάρτης της Σεβίλλης υποστήριζε τα θαλάσσια σύνορα που διεκδικεί η Κυπριακή Δημοκρατία». Aurélien Denizeau, "Mavi Vatan, the "Blue Homeland": the Origins, Influences and Limits of an Ambitious Doctrine for Turkey", Etudes de l'Ifri, april 2021. https://www.ifri.org/en/publications/etudes-de-lifri/mavi-vatan-blue-homeland-origins-influences-and-limits-ambitious. Mehmet Bardakçı, "Turkey and the Major Powers in the Eastern Mediterranean Crisis from the 2010s to the 2020s", ό.π., σ. 521. Οι τούρκοι στρατιωτικοί αξιωματούχοι συνέταξαν το δόγμα της «Γαλάζιας πατρίδας» για να ακυρώσουν το γράμμα του χάρτη της Σεβίλλης, διεκδικώντας μιας ευμεγέθη ΑΟΖ για την χώρα τους, εμπερικλείοντας το ανατολικό μισό του Αιγαίου εντός της τουρκικής ΑΟΖ, χωρίς την προσάρτηση των ελληνικών νησιών εντός των ορίων της, παραχωρώντας τους χωρικά ύδατα έξι ναυτικών μιλίων. Το δόγμα της «Γαλάζιας πατρίδας» αναπτύχθηκε περαιτέρω από τον ναύαρχο Cihat Yaycı, απορρίπτοντας τα ελληνικά επιχειρήματα σχετικά με το εύρος της υφαλοκρηπίδας και απαιτώντας την αποστρατιωτικοποίηση των ελληνικών νησιών στο Αιγαίο. Οι ΑΟΖ που κηρύχθηκαν σύμφωνα με το δόγμα της «Γαλάζιας πατρίδας» για το Αιγαίο και την Ανατολική Μεσόγειο συγκρούονται με αυτές που διεκδικούν τα άλλα παράκτια κράτη. Συναφώς ο αντικειμενικός πολιτικός στόχος του δόγματος της «Γαλάζιας πατρίδας» είναι να εδραιώσει την επιρροή και τον έλεγχο της Τουρκίας στις παρακείμενες θάλασσες διευρύνοντας την περιφερειακή και διεθνή επιρροή της για τον έλεγχο των ενεργειακών πόρων της περιοχής. Η «Γαλάζια πατρίδα» θεμελιώνεται σε τρεις κεντρικούς πυλώνες. Ο πρώτος εμπερικλείει τη βαριά στρατιωτικοποίηση της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής, η οποία είναι εμφανής από τη στρατιωτική παρουσία της χώρας στο Ιράκ και την περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου (κυρίως στη Συρία), την ανάπτυξη οπλισμένων drones στην Κύπρο, τη δημιουργία στρατιωτικών βάσεων στη Σομαλία και το Κατάρ και την άμεση εμπλοκή στη σύγκρουση του Ναγκόρνο-Καραμπάχ το 2020.

στη μετατροπή του θαλάσσιου χώρου σε πεδίο κυριαρχικής άσκησης ισχύος, συνδέοντας το ζήτημα της Λωζάνης με την ενεργειακή ασφάλεια και την επιδίωξη ελέγχου των θαλάσσιων οδών και των υδρογονανθράκων.[8] Υπό αυτήν την οπτική, η Τουρκία θέτει στην Ελλάδα και την Κύπρο ένα ξεκάθαρο στρατηγικό δίλημμα: είτε συνεκμετάλλευση χωρίς προσφυγή σε βία, είτε συνεκμετάλλευση κατόπιν εφαρμογής βίαιων μέτρων. Συνεκτιμώντας τα παραπάνω, καθίσταται σαφές ότι η Άγκυρα δεν αντιμετωπίζει τη Συνθήκη της Λωζάνης ως στατικό ιστορικό κείμενο, αλλά ως ζωντανό πεδίο αναθεωρητικής πολιτικής. Με την εργαλειοποίηση της ιστορικής μνήμης, την επίκληση της αδικίας του Μεσοπολέμου και την ανάδειξη της ενεργειακής διάστασης, η Τουρκία επιδιώκει να θέσει υπό αίρεση το ισχύον καθεστώς κυριαρχίας και ασφάλειας στο Αιγαίο και την Ανατολική Μεσόγειο. Πρόκειται για μια στρατηγική που υπερβαίνει την απλή αμφισβήτηση συνόρων και συνιστά συστηματική προσπάθεια μετασχηματισμού της περιφερειακής τάξης πραγμάτων μέσω της ισχύος.

II. Η στρατηγική «αναστολής» του διεθνούς δικαίου από την Τουρκία στην Ανατολική Μεσόγειο

Η μετάβαση από την ιστορική αναθεώρηση στη συστηματική αποδόμηση του ισχύοντος νομικού πλαισίου καταδεικνύει ότι η αναθεωρητική ανάγνωση της Λωζάνης δεν αποτελεί παρά το προοίμιο μιας βαθύτερης στρατηγικής, μέσω της οποίας η Τουρκία επιδιώκει την υποταγή του διεθνούς δικαίου στις πολιτικές αξιώσεις ισχύος. Αναλυτικότερα, η σύγχρονη γεωπολιτική πρακτική της Τουρκίας στο Αιγαίο και στην Ανατολική Μεσόγειο δεν περιορίζεται σε μια συμβατική μορφή αμφισβήτησης των κυριαρχικών δικαιωμάτων τρίτων κρατών. Τουναντίον, διαπιστώνεται η συστηματική εφαρμογή μιας στρατηγικής που μπορεί να χαρακτηριστεί ως juris nullification strategy. Η στρατηγική της *juris nullification* συνιστά μια μεθοδική και πολυεπίπεδη προσέγγιση ακύρωσης ή υπονόμευσης του διεθνούς δικαίου, μέσω της οποίας η Τουρκία επιδιώκει να απονομιμοποιήσει την ισχύουσα διεθνή νομική τάξη και να μετατρέψει

Ο δεύτερος πυλώνας εδράζεται στην ενεργητική άμυνα σε διασυνοριακές περιοχές, η οποία μεταφράζεται άμεσα στην παρουσία στρατευμάτων και στρατιωτικών βάσεων της Τουρκίας στην Κύπρο, τη Λιβύη, το Κατάρ, τη Σομαλία και το βόρειο Ιράκ.
Ο τρίτος πυλώνας είναι εγχώριος και περιλαμβάνει σημαντικές επενδύσεις στην αμυντική βιομηχανία της Τουρκίας, μεταξύ των οποίων η παραγωγή μαχητικών drones, εγχώριων πυραυλικών συστημάτων και συμπαραγωγή επιθετικών ελικοπτέρων, αρμάτων μάχης και πολεμικών πλοίων (κορβέτες και φρεγάτες με τεχνολογία αιχμής) μέσω του ναυτικού προγράμματος MILGEM. Το Εθνικό Πρόγραμμα Πλοίων (MILGEM), είναι ο ακρογωνιαίος λίθος της Τουρκικής ναυτικής στρατηγικής, για την εσωτερική ποιοτική και ποσοτική αναβάθμιση του ναυτικού της απολαμβάνοντας υπεροχή θαλάσσιας ισχύος στην Ανατολική Μεσόγειο. Mehmet Bardakçı, "Turkey and the Major Powers in the Eastern Mediterranean Crisis from the 2010s to the 2020s", ό.π., σ. 521. Βλέπε αναλυτικότερα, Hakan Mehmetcik & Arda Can Çelik, "The Militarization of Turkish Foreign Policy", *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 24:1, (2022): 24-41. Bod Nugent, "The MILGEM Programme: Turkish Naval Procurement and Exports", European Security & Defense (31 May 2023). Retrieved from https://euro-sd.com/2023/05/articles/31367/the-milgem-programme-turkish-naval-procurement-and-exports/

8. Cem Gürdeniz, *Mavi Vatan Yazıları* (İstanbul: Kırmızı Kedi, 2019)]

το δίκαιο σε εργαλείο εξυπηρέτησης των εθνικών στρατηγικών της συμφερόντων. Στην ουσία, πρόκειται για μια μορφή νομικής ρεβιζιονιστικής πρακτικής, στην οποία το διεθνές δίκαιο δεν αντιμετωπίζεται ως ουδέτερο σύστημα κανόνων και αρχών, αλλά ως πεδίο πολιτικής διαπραγμάτευσης και ισχύος, το οποίο μπορεί να επαναερμηνευτεί ή να αγνοηθεί προκειμένου να ενισχυθεί η θέση της Άγκυρας σε περιφερειακό και διεθνές επίπεδο.
Η στρατηγική αυτή εκδηλώνεται σε πολλαπλά διασυνδεδεμένα επίπεδα:

1. Επιλεκτική εφαρμογή & παρερμηνεία του διεθνούς δικαίου

Η πρώτη διάσταση της στρατηγικής της juris nullification εστιάζει στην ερμηνεία και εφαρμογή του διεθνούς δικαίου της θάλασσας. Στο πλαίσιο αυτό, η Τουρκία υιοθετεί επιλεκτικές ερμηνείες των σχετικών συνθηκών και κανόνων, με στόχο την περιορισμένη αναγνώριση των κυριαρχικών δικαιωμάτων άλλων κρατών, ιδίως εκείνων που διεκδικούν θαλάσσιες ζώνες στην Ανατολική Μεσόγειο και στο Αιγαίο.[9] Παρά τη σαφή θέσπι-

9. Η Τουρκία έχει επανειλημμένα εκφράσει την αντίθεσή της στην επέκταση των ελληνικών χωρικών υδάτων πέραν των 6 ναυτικών μιλίων στο Αιγαίο, υποστηρίζοντας ότι μια τέτοια επέκταση θα περιορίσει την ελευθερία πλοήγησης και θα επηρεάσει αρνητικά τα συμφέροντα της Τουρκίας στην περιοχή.
Επιπρόσθετα δεν έχει επικυρώσει τη Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για το Δίκαιο της Θάλασσας (UNCLOS), απορρίπτοντας την εφαρμογή της για τη δική της περίπτωση, ενώ ταυτόχρονα αμφισβητεί την εφαρμογή των κανόνων της UNCLOS για τα ελληνικά νησιά, όπως το Καστελόριζο, υποστηρίζοντας ότι δεν έχουν δικαίωμα σε Αποκλειστική Οικονομική Ζώνη (ΑΟΖ).
Τουναντίον έχει υποβάλει χάρτη θαλάσσιας χωροθέτησης στον ΟΗΕ, ο οποίος αμφισβητεί τις ελληνικές θαλάσσιες ζώνες και δεν έχει νομική ισχύ, καθώς δεν έχει κατατεθεί σε αρμόδιο διεθνή οργανισμό και δεν παράγει νομικές συνέπειες.
Ενώ έχει υπογράψει Μνημόνιο Κατανόησης με τη Λιβύη για τον καθορισμό θαλάσσιων ζωνών στην Ανατολική Μεσόγειο, αγνοώντας τα δικαιώματα των ελληνικών νησιών στην περιοχή, έχει επεκτείνει μονομερώς την περιοχή ευθύνης Έρευνας και Διάσωσης (SAR) στην περιοχή του Αιγαίου και της Ανατολικής Μεσογείου, επικαλούμενη την ανάγκη για ασφάλεια, ενώ η Ελλάδα έχει καταγγείλει αυτήν την επέκταση ως παράνομη και χωρίς νομική βάση.
"Blue Homeland: the doctrine behind Turkey's Mediterranean claims". Andrew Wilks. The National News. 14 August 2020. Retrieved 26 November 2020.
"Τη λύπη του για τη φωτογραφία του Τούρκου προέδρου Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν μπροστά στο χάρτη που δείχνει το Αιγαίο να ανήκει στην Τουρκία, εξέφρασε ο υπουργός Εξωτερικών, Νίκος Δένδιας" [Greek Foreign Minister Nikos Dendias expressed his regret over the photo of Turkish President Recep Tayyip Erdogan in front of a map showing the Aegean belonging to Turkey.]. CNN. 2 September 2019. Retrieved 30 November 2019.
"Turkey eyeing area west of Rhodes". Kathimerini. 28 November 2019. Retrieved 30 November 2019.
Pabst, Volker (12 November 2018). "Im östlichen Mittelmeer sollen Erdgasvorkommen von mehreren Billionen Kubikmetern liegen. Das befeuert den Zypernkonflikt". Neue Zürcher Zeitung. Retrieved 13 November 2018.
"NZZ: Οι γεωτρήσεις αναζωπυρώνουν το Κυπριακό" [NZZ: Boreholes rekindle the Cyprus problem]. Kathimerini. 13 November 2018. Retrieved 13 November 2018.
"Κυπριακή ΑΟΖ και Καστελλόριζο - Το γεωστρατηγικό διακύβευμα του Ερντογάν" [Cypriot EEZ and Kastellorizo - Erdogan's geostrategic stakes]. SLPress. 4 August 2019. Retrieved 5 August 2019.
"Turkey-Libya maritime agreement draws Greek ire". ArabNews. 30 November 2019. Retrieved 30 November 2019. Last year, Wess Mitchell, US assistant secretary of state for European and Eurasian affairs, sent a message to Ankara over the drilling activities for

ση και εφαρμογή της Σύμβασης των Ηνωμένων Εθνών για το Δίκαιο της Θάλασσας (UNCLOS), η Τουρκία αρνείται την υποχρεωτικότητα των διατάξεων για την ίδια, προβάλει δε ρητή διαφοροποίηση από τις ρυθμίσεις που καθορίζουν τα χωρικά ύδατα, την υφαλοκρηπίδα και τις Αποκλειστικές Οικονομικές Ζώνες (ΑΟΖ). Η αμφισβήτηση αυτή υπερβαίνει τη συνήθη νομική διαφωνία, καθώς η Τουρκία επιχειρεί να παρουσιάσει το UNCLOS ως «μη δεσμευτικό» για την ίδια, μολονότι οι κανόνες του εφαρμόζονται εθιμικά και αποτελούν θεμελιώδες μέρος του διεθνούς συστήματος κανόνων που διέπουν τις θαλάσσιες σχέσεις.[10] Στο πλαίσιο αυτό αναπτύσσεται και το δόγμα της Γαλάζιας Πατρίδας (Mavi Vatan), το οποίο προτείνει μια εναλλακτική νομική θεωρία και στοχεύει στη δημιουργία ενός «παράλληλου νομικού πλαισίου». Η στρατηγική αυτή δεν περιορίζεται σε θεωρητικό επίπεδο· εκφράζεται μέσω της εθνικής χαρτογράφησης των θαλάσσιων ζωνών, των διπλωματικών ανακοινώσεων και των στρατιωτικών επιχειρήσεων.[11] Η Γαλάζια Πατρίδα, ως εργαλείο αποδυνάμωσης του διεθνούς

hydrocarbons underway in Cyprus's exclusive economic zone. He said that "Turkey's view is a minority of one versus the rest of the world."
"US official sends clear message to Turkey over Cyprus drilling". Kathimerini. 16 December 2018. Retrieved 16 December 2018. Turkey's view "is a minority of one versus the rest of the world," he said. "The rest of the world has a very clear, straightforward view that the exclusive economic zone of Cyprus is grounded in international law."
"Turkey, Libya delimitation deal raises geopolitical tensions". New Europe. 1 December 2019. Archived from the original on 28 February 2022. Retrieved 2 December 2019. Turkey defines its 'EEZ' to be coextensive with its continental shelf, based the relative lengths of adjacent coastlines, which completely disadvantages islands. It is a 'unique' interpretation not shared by any other country and not in accordance to the United Nations UNCLOS treaty, ratified by 167 countries but not Turkey,"
"Turkey sends non-paper to EU, warning to stay away from Cyprus EEZ". KeepTalkingGreece. 23 June 2019. Retrieved 11 July 2019.
"Greece's maritime claims 'maximalist,' violate international boundaries law". Daily Sabah. 13 June 2019. Archived from the original on 12 May 2019. Retrieved 11 July 2019.
"QA-73, 1 December 2019, Statement of the Spokesperson of the Ministry of the Foreign Affairs, Mr. Hami Aksoy, in Response to a Question Regarding the Statements Made by Greece and Egypt on the Agreement Signed With Libya on the Maritime Jurisdiction Areas". Ministry of the Foreign Affairs of Turkey. 1 December 2019. Retrieved 12 December 2020.
"Turkey defends maritime deal with Libya". Kathimerini. 1 December 2019.
"Νέα πρόκληση της Τουρκίας: Αμφισβητεί ανοιχτά την υφαλοκρηπίδα στο Καστελόριζο" [New provocation by Turkey: disputes openly the continental shelf in Kastellorizo]. in.gr. 1 December 2019. Retrieved 1 December 2019.
"Erdogan claims that Crete, islands have no continental shelf". Kathimerini. 20 January 2020.

10. Turkey's Maritime Disputes Challenge International Law." Greek City Times, January 12, 2025. https://greekcitytimes.com/2025/01/12/turkeys-maritime-disputes-challenge-international-law/.
"Turkey's Legal Approach to Maritime Boundary Delimitation in the Eastern Mediterranean Sea." Insight Turkey, March 9, 2021. https://www.insightturkey.com/articles/turkeys-legal-approach-to-maritime-boundary-delimitation-in-the-eastern-mediterranean-sea.
11. "Turkey's Strategic Autonomy in the Black Sea and the Eastern Mediterranean." SWP Berlin, September 6, 2024. https://www.swp-berlin.org/publikation/turkeys-strategic-autonomy-in-the-black-sea-and-the-eastern-mediterranean. "Between Maritime Law and Politics in the East Mediterranean." The Washington Institute, March 24, 2022. https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/between-maritime-law-and-politics-east-mediterranean.

δικαίου, επιδιώκει να αντικαταστήσει τις διεθνείς συμβατικές και εθιμικές ρυθμίσεις με μονομερείς ερμηνείες, ενισχύοντας τη θέση της Τουρκίας ως καθοριστικού παράγοντα στη ρύθμιση των θαλασσίων ζωνών της Ανατολικής Μεσογείου και του Αιγαίου.

2. Εξουδετέρωση των κυριαρχικών δικαιωμάτων τρίτων

Η δεύτερη διάσταση της στρατηγικής της juris nullification αφορά την πρακτική εξουδετέρωση των κυριαρχικών δικαιωμάτων άλλων κρατών μέσω συνεχών ενεργειών που αμφισβητούν τη διεθνή νομιμότητα και αποδυναμώνουν την εφαρμογή του διεθνούς δικαίου. Στο πλαίσιο αυτό, η Τουρκία προβαίνει σε επαναλαμβανόμενες NAVTEX και διεξάγει ερευνητικές και στρατιωτικές δραστηριότητες σε περιοχές που, σύμφωνα με τη διεθνή νομοθεσία και τη δικαιοδοσία τρίτων κρατών, θεωρούνται δεσμευτικές.[12] Ιδιαίτερα στην περίπτωση της Ελλάδας και της Κύπρου, η τουρκική στρατηγική έχει οδηγήσει στη δημιουργία ενός καθεστώτος «γκρίζων ζωνών», όπου τα νόμιμα κυριαρχικά δικαιώματα αμφισβητούνται διαρκώς και η πρακτική κυριαρχία αποδυναμώνεται.[13]
Η Κύπρος αποτελεί το πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα εφαρμογής της στρατηγικής «juris nullification». Με τη διατήρηση και ενίσχυση του ψευδοκράτους στο βόρειο τμήμα του νησιού, η Τουρκία έχει ουσιαστικά επιβάλει την ακύρωση της διεθνούς νομικής προσωπικότητας της Κυπριακής Δημοκρατίας στην περιοχή αυτή.[14] Το γεγονός αυτό έχει μακροχρόνιες συνέπειες για το διεθνές δίκαιο, καθώς δημιουργεί προηγούμενο όπου η μονομερής στρατιωτική παρέμβαση και η εδαφική κατοχή ανατρέπουν την εφαρμογή διεθνώς αναγνωρισμένων κυριαρχικών δικαιωμάτων.[15]
Συγχρόνως, οι συνεχείς στρατιωτικές και ερευνητικές δραστηριότητες στο Αιγαίο και στην Ανατολική Μεσόγειο δημιουργούν ένα καθεστώς αβεβαιότητας για τις τρίτες χώρες, αποδυναμώνοντας την ερμηνευτική δύναμη του διεθνούς δικαίου και καθιστώντας την πρακτική εφαρμογή των συμβατικών ρυθμίσεων δευτερεύουσα σε σχέση με την πολιτική ισχύ.[16]

3. Το δίκαιο ως πεδίο ισχύος

Η τρίτη διάσταση της τουρκικής στρατηγικής αφορά τη μετατροπή του δικαίου σε πεδίο ισχύος. Η Τουρκία εφαρμόζει επιλεκτικά το διεθνές δίκαιο, προβάλλοντας την τυπική του υποχρεωτικότητα όταν το συμφέρον της το απαιτεί και αναστέλλοντας την εφαρμογή του όταν αυτό περιορίζει τις γεωπολιτικές της φιλοδοξίες. Χαρακτηριστικά παραδείγματα είναι η

"Total Disregard for the Principles of International Law on the Eastern Mediterranean." European Parliament, September 25, 2020. https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/E-9-2019-004174_EN.html
12. European Parliament, *Total disregard for the principles of international law on the delimitation of maritime jurisdiction areas*, E-9-2019-004174
13. Yücel Acer, "Turkey's Legal Approach to Maritime Boundary Delimitation in the Eastern Mediterranean Sea", *Insight Turkey*, Volume 23, Number 1, (Winter 2021), 99-114.
14. Council of Europe, *Loizidou v. Turkey*, HUDOC. https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-58007%22]
15. United Nations, *Security Council Resolution 541*; *Security Council Resolution 353*.
16. Daria Isachenko and Erol Kaymak, "Turkey's Strategic Autonomy in the Black Sea and the Eastern Mediterranean", *SWP* Comment 2024/C 39, 06.09.2024, 7 Seiten, 1-7.

στάση της έναντι χωρών της Μαύρης Θάλασσας, όπου το διεθνές δίκαιο χρησιμοποιείται για να εδραιωθεί η παρουσία και η διπλωματική επιρροή της Τουρκίας,[17] ενώ στην Ανατολική Μεσόγειο η ίδια κατηγορία κανόνων υπονομεύεται για να δημιουργηθούν συνθήκες στρατηγικού πλεονεκτήματος.[18]

Η πρακτική αυτή συνιστά ουσιαστικά μια μορφή *juris nullification*. Το δίκαιο παραμένει τυπικά σε ισχύ, αλλά η εφαρμογή του αναστέλλεται επί του πεδίου. Με αυτό τον τρόπο, η Τουρκία εισάγει ένα προηγούμενο, όπου η ισχύς αντικαθιστά τη νομιμότητα ως κύριο κριτήριο ρύθμισης διεθνών σχέσεων. Η στρατηγική αυτή παραβλέπει τη συμβατική διάσταση του διεθνούς δικαίου και προβάλλει το δόγμα ότι η νομική αναγνώριση και η τυπική νομιμότητα εξαρτώνται από την εθνική ισχύ.

4. Νομικές και θεωρητικές προεκτάσεις

Η στρατηγική της Τουρκίας στο διεθνές πεδίο υπερβαίνει την απλή πρακτική αμφισβήτησης διεθνών κανόνων, εντάσσοντας τη συμπεριφορά της σε ένα ευρύτερο θεωρητικό πλαίσιο που συνδέεται με την έννοια της «στρατηγικής ερμηνείας» του δικαίου, όπως αυτή αναδεικνύεται στη σύγχρονη διεθνολογική θεωρία.[19] Η στρατηγική ερμηνεία επιτρέπει στα κράτη να χρησιμοποιούν το διεθνές δίκαιο ως εργαλείο νομιμοποίησης της ισχύος τους, ενώ παράλληλα να αποδομούν ή να παρακάμπτουν δεσμεύσεις που περιορίζουν τις στρατηγικές τους επιλογές. Στην περίπτωση της Τουρκίας, η πρακτική της juris nullification αποτελεί ενδεικτικό παράδειγμα αυτής της προσέγγισης: οι κανόνες αποδυναμώνονται μέσω μονομερών ερμηνειών, ενώ η στρατιωτική παρουσία λειτουργεί συμπληρωματικά για την εγκαθίδρυση τετελεσμένων στο πεδίο, συνδέοντας το δίκαιο με τη σκληρή ισχύ.[20]

Η διττή αυτή στάση συνάδει με τον εργαλειακό ρεαλισμό στη χρήση του διεθνούς δικαίου, όπου οι κανόνες επικαλούνται ως νομιμοποιητικό πλαίσιο όταν ενισχύουν την κρατική ισχύ, αλλά αμφισβητούνται ή παρακάμπτονται όταν περιορίζουν τη δράση του κράτους.[21] Παράλληλα, η στρατηγική αυτή μπορεί να ερμηνευθεί υπό το πρίσμα του legal opportunism, σύμφωνα με το οποίο κράτη μεσαίας ισχύος επιλέγουν ευκαιριακά πότε να προβάλλουν και πότε να αποδυναμώνουν το δίκαιο, ανάλογα με τις άμεσες γεωπολιτικές ανάγκες τους.[22] Συνεπώς, η τουρκική στρατηγική εντάσσεται στον ρεαλιστικό τρόπο κατανόησης των διεθνών σχέσεων, όπου η ισχύς προκρίνεται έναντι της νομιμότητας ως θεμελιώδης παράγοντας διαμόρφωσης της διεθνούς πολιτικής. Η συνδυασμένη επίκληση μονομερών ερμηνειών του δικαίου και η προβολή στρατιωτικής ισχύος καταδεικνύουν ότι το διεθνές δίκαιο δεν λειτουργεί αποκλειστικά ως μηχανισμός περιορισμού, αλλά και ως εργαλείο συγκρότησης και νομιμοποίησης κρατικών επιλογών, χωρίς σαφή διάκριση μεταξύ συμμόρφωσης και παραβίασης.[23]

Η πρακτική αυτή εγείρει κρίσιμα ζητήματα για τη θεσμική νομιμότητα του διεθνούς δικαίου και την αρχή της επικυριαρχίας. Η σταδιακή διαμφισβήτηση της UNCLOS και η ταυτόχρονη εξουδετέρωση κυριαρχικών δικαιωμάτων τρίτων κρατών υπονομεύουν τη σταθερότητα μιας διεθνούς τάξης βασισμένης σε κανόνες, ενισχύοντας τη λογική του «νόμου της ισχύος», όπου η στρατιωτική και γεωπολιτική βαρύτητα υπερισχύει της κανονιστικής ισχύος του δικαίου.[24] Όπως τονίζει η σύγχρονη θεωρία του διεθνούς δικαίου, η ισχύς του δεν εδράζεται αποκλειστικά στην ικανότητά του να περιορίζει τους δρώντες, αλλά και στη λειτουργία του ως μηχανισμού εξουσιοδότησης, πλαισίωσης και συγκρότησης πολιτικών. Ο Martti Koskenniemi υπογραμμίζει την αμφισημία του δικαίου ως λόγου νομιμοποίησης,

17. Για τη Μαύρη Θάλασσα, η Τουρκία έχει αξιοποιήσει τη Σύμβαση του Μοντρέ (1936) ως νομικό θεμέλιο για να ενισχύσει την περιφερειακή της νομιμοποίηση και να ελέγξει τη ροή ναυτικής ισχύος. Βλ. Montreux Convention Regarding the Regime of the Straits, July 20, 1936, League of Nations Treaty Series, vol. 173. Η ερμηνεία και εφαρμογή της Σύμβασης του Μοντρέ από την Τουρκία ενίσχυσε την εικόνα της ως «θεματοφύλακα» του διεθνούς δικαίου στη Μαύρη Θάλασσα, ιδίως κατά τον πόλεμο στην Ουκρανία το 2022, όταν περιόρισε την είσοδο ρωσικών και νατοϊκών πολεμικών πλοίων, επικαλούμενη αυστηρά το διεθνές καθεστώς. Βλ. Taras Kuzio, *Russian Imperialism and the Black Sea Region* (New York: Routledge, 2023), 198–202. Επίσης, η τουρκική διπλωματία στη Μαύρη Θάλασσα έχει αξιοποιήσει θεσμικά πλαίσια, όπως τον Οργανισμό Οικονομικής Συνεργασίας Ευξείνου Πόντου (BSEC), για να παρουσιάσει τον εαυτό της ως δύναμη που δρα σύμφωνα με τους κανόνες και προωθεί τη συνεργασία μέσω διεθνούς δικαίου. Βλ. Panagiota Manoli, *The Dynamics of Black Sea Subregionalism* (Aldershot: Ashgate, 2012), 75–81.

18. Constantinos Yiallourides, "Maritime Boundary Delimitation in the Eastern Mediterranean Sea: Progress and Outstanding Legal Issues", *Eastern Mediterranean Affairs*, Issue 2 (June 2021). Available at SSRN: https://ssrn.com/abstract=3979875. Στον αντίποδα, στην Ανατολική Μεσόγειο, η Τουρκία υπονομεύει τις αρχές του διεθνούς δικαίου, ιδιαίτερα το Δίκαιο της Θάλασσας (UNCLOS, 1982), το οποίο αρνείται να υπογράψει και να κυρώσει, προβάλλοντας την αντίληψη της "Γαλάζιας Πατρίδας" (Mavi Vatan). Βλ. Michael Tanchum, "Turkey's 'Mavi Vatan' Maritime Doctrine and Its Strategic Implications," *Mediterranean Politics* 26, no. 2 (2021): 295–304.
Οι διεκδικήσεις της Τουρκίας σε ΑΟΖ και υφαλοκρηπίδα στην Ανατολική Μεσόγειο παραβιάζουν τον κανόνα της ίσης απόστασης και της αρχής της μέσης γραμμής, όπως καθορίζεται από το διεθνές εθιμικό δίκαιο και τη νομολογία του Διεθνούς Δικαστηρίου. Ayfer Erdoğan, "The Legal and Political Dimensions of the Eastern Mediterranean Crisis: What Is at Stake?", *Insight Türkiye*, no.1, vol.23, (Winter 2021), 77-98. Χαρακτηριστικό παράδειγμα εργαλειοποίησης είναι το Μνημόνιο Τουρκίας–Λιβύης (2019) για την οριοθέτηση θαλάσσιων ζωνών, το οποίο έρχεται σε αντίθεση με θεμελιώδεις αρχές του διεθνούς δικαίου της θάλασσας, καθώς αγνοεί πλήρως τα νησιωτικά δικαιώματα της Κρήτης, Καρπάθου, Ρόδου και Καστελλόριζου. Βλ. Ergun Özbudun, "Turkey's Foreign Policy under the AKP: Its Quest for Regional Leadership and Its Impact on Democracy," *Turkish Studies* 22, no. 3 (2021): 337–352. Tanchum, M. "The Geopolitics of the Eastern Mediterranean Crisis: A Regional System Perspective on the Mediterranean's New Great Game." *Eastern Mediterranean in Uncharted Waters: Perspectives on Emerging Geopolitical Realities* Report, Konrad Adenauer Stiftung, 2020. Intissar Fakir, Michael Harari, Ahmet Sözen, Hesham Youssef (eds.), *Conflict Resolution in the Mediterranean: Energy as a Potential Game-Changer*. Diplomeds. The Council for Mediterranean Diplomacy and Friedrich-Ebert-Stiftung (FES), Cyprus: Friedrich-Ebert-Stiftung Project on Peace and Security in the MENA Region, 2023.

19. Martti Koskenniemi, *From Apology to Utopia: The Structure of International Legal Argument* (Helsinki: Finnish Lawyers' Publishing Company, 1989), 121-125.
20. Ibid., 130-13.
21. Για την έννοια του εργαλειακού ρεαλισμού, βλ. Jack L. Goldsmith and Eric A. Posner, *The Limits of International Law* (Oxford: Oxford University Press, 2005).
22. William W. Burke-White, "Legal Opportunism and the International Order," *American Journal of International Law* 103, no. 2 (2009): 300-305.
23. Friedrich Kratochwil, *Rules, Norms, and Decisions* (Cambridge: Cambridge University Press, 1989), 15-18.
24. Jack Goldsmith and Eric A. Posner, *The Limits of International Law* (Oxford: Oxford University Press, 2005), 50-55

που μεταβάλλεται ανάλογα με τα πολιτικά συμφραζόμενα.[25] Ο Friedrich Kratochwil αναδεικνύει τον ρόλο των κανόνων ως πρακτικών επιχειρηματολογίας και όχι ως αυτόνομων περιορισμών.[26] Επιπλέον, η κριτική του Jack Goldsmith και του Eric Posner επισημαίνει την ορθολογιστική βάση της επιλογής των κρατών να συμμορφώνονται ή να παραβιάζουν το διεθνές δίκαιο ανάλογα με το συμφέρον τους.[27] Η Beth Simmons τονίζει ότι οι συνθήκες αποκτούν σημασία ακριβώς λόγω της δυνατότητάς τους να περιορίζουν την κρατική ισχύ.[28]

Συνεπακόλουθα, η περίπτωση της Τουρκίας αποκαλύπτει, ότι η σχέση δικαίου και ισχύος είναι περισσότερο σύνθετη από ό,τι παραδέχονται οι παραδοσιακές θεωρήσεις. Το διεθνές δίκαιο δεν αποτελεί ούτε ένα ουδέτερο σύστημα κανόνων υπεράνω της πολιτικής ούτε έναν αμιγώς περιοριστικό μηχανισμό. Αντιθέτως, λειτουργεί ταυτόχρονα ως μέσο νομιμοποίησης, ως πλαίσιο πολιτικής επιχειρηματολογίας και ως εργαλείο γεωπολιτικής στρατηγικής. Η εμπειρική ανάλυση της τουρκικής πρακτικής δείχνει ότι η κανονιστική αξία του δικαίου δεν μπορεί να θεωρείται δεδομένη, αλλά πρέπει να εξετάζεται υπό το πρίσμα της δυναμικής αλληλεπίδρασής του με την ισχύ και τα συμφέροντα των κρατών.

5. Γεωπολιτικές συνέπειες

Οι γεωπολιτικές επιπτώσεις της στρατηγικής *juris nullification* είναι πολυδιάστατες και επηρεάζουν τόσο την περιφερειακή ασφάλεια όσο και τη διεθνή νομική τάξη. Πρώτον, δημιουργείται ένα καθεστώς νομικής αβεβαιότητας για τα κράτη της περιοχής, τα οποία υποχρεώνονται να αναπροσαρμόσουν τη στρατηγική τους σε συνθήκες όπου η πρακτική προστασία των κυριαρχικών τους δικαιωμάτων δεν είναι εγγυημένη. Αυτή η κατάσταση ενισχύει τη διαπραγματευτική ισχύ της Τουρκίας και περιορίζει την αποτελεσματικότητα των διεθνών μηχανισμών επίλυσης διαφορών.[29]

Δεύτερον, η στρατηγική της Τουρκίας διαμορφώνει νέα δεδομένα στο επίπεδο της ναυτικής ισχύος και της έρευνας υδρογονανθράκων. Η δημιουργία «γκρίζων ζωνών» και η μονομερής χάραξη θαλάσσιων ορίων συνοδεύονται από στρατιωτικές δραστηριότητες που εδραιώνουν την τουρκική κυριαρχία στην πράξη, ανεξαρτήτως της διεθνούς αναγνώρισης. Αυτή η πρακτική επηρεάζει άμεσα τη στρατηγική ισορροπία στην Ανατολική Μεσόγειο και διαμορφώνει το πλαίσιο ασφάλειας των κρατών της περιοχής, ενισχύοντας την τουρκική επιρροή στο γεωπολιτικό πεδίο.[30]

Τέλος, η *juris nullification* ενισχύει τον ρόλο της Τουρκίας ως περιφερειακής δύναμης που καθορίζει τους κανόνες

25. Koskenniemi, *From Apology to Utopia*, Cambridge: Cambridge University Press, 2009.
26. Kratochwil, *Rules, Norms, and Decisions,* ό.π.
27. Jack Goldsmith and Eric A. Posner, *The Limits of International Law* (Oxford: Oxford University Press, 2005), 60-5
28. Beth A. Simmons, *Mobilizing for Human Rights: International Law in Domestic Politics* (Cambridge: Cambridge University Press, 2009), 24-7
29. Jonathan I. Charney, "The UNCLOS and the Geopolitics of Maritime Disputes," *International and Comparative Law Quarterly* 54, no. 3 (2005): 569-573; Timo Koivurova, *International Law and the Arctic* (Leiden: Brill Nijhoff, 2011), 45-49
30. Aaron Stein, "Turkey's Maritime Strategy and the Eastern Mediterranean," *Mediterranean Politics* 24, no. 2 (2019): 183-186; Nathalie Tocci, *The EU and Conflict Resolution: Promoting Peace in the Backyard* (London: Routledge, 2007), 102-107.

του παιχνιδιού. Με την πρακτική αμφισβήτηση του διεθνούς δικαίου και την επιβολή νέων κανόνων βασισμένων στη στρατιωτική και γεωπολιτική της βαρύτητα, η Τουρκία επιχειρεί να δημιουργήσει ένα καθεστώς όπου η νομιμότητα αντικαθίσταται από τη βούληση ισχύος.[31] Ολοκληρώνοντας την περιπτωσιολογική ανάλυση της juris nullification strategy της Τουρκίας στο Αιγαίο και στην Ανατολική Μεσόγειο καθίσταται πρόδηλη η τακτική της Άγκυρας ν' απονομιμοποιεί επιλεκτικά το διεθνές δίκαιο, να περιορίζει ή εξουδετερώνει τα κυριαρχικά δικαιώματα τρίτων κρατών και ν' αξιοποιεί το δίκαιο ως εργαλείο γεωπολιτικής ισχύος. Η εφαρμογή αυτής της στρατηγικής έχει σαφείς γεωπολιτικές συνέπειες. Πρωτίστως, εγκαθιδρύεται ένα καθεστώς νομικής αβεβαιότητας που αναγκάζει τα κράτη της περιοχής να αναπροσαρμόσουν τη στρατηγική τους σε ένα περιβάλλον όπου η πρακτική προστασία των κυριαρχικών τους δικαιωμάτων δεν είναι εγγυημένη.[32] Παράλληλα, η στρατηγική αυτή μειώνει τον βαθμό αποτελεσματικότητας των διεθνών μηχανισμών επίλυσης διαφορών, ενώ ενισχύει τη στρατιωτική

31. Η Τουρκία έχει επικαλεστεί επανειλημμένα το Άρθρο 51 του Χάρτη του ΟΗΕ για να δικαιολογήσει στρατιωτικές επεμβάσεις σε γειτονικές χώρες, κυρίως στη Συρία και το Ιράκ. Αυτές οι επεμβάσεις συνδέονται με την αντιμετώπιση τρομοκρατικών απειλών από μη κρατικούς δρώντες, όπως το Εργατικό Κόμμα Κουρδιστάν (PKK) και οι Κούρδοι Πολιτοφύλακες (YPG), οι οποίοι θεωρούνται από την Τουρκία ως τρομοκρατικές οργανώσεις.
1. Επιχείρηση «Ασπίδα του Ευφράτη» (2016)
Στις 24 Αυγούστου 2016, η Τουρκία ξεκίνησε την επιχείρηση «Ασπίδα του Ευφράτη» στη βόρεια Συρία, επικαλούμενη το Άρθρο 51 για το δικαίωμα αυτοάμυνας. Η επιχείρηση είχε στόχο την απομάκρυνση του ISIS και των YPG από περιοχές κοντά στα τουρκικά σύνορα. Η τουρκική κυβέρνηση δήλωσε ότι η στρατιωτική δράση ήταν απαραίτητη για την προστασία της εθνικής ασφάλειας και την αποτροπή της δημιουργίας ενός «τρομοκρατικού διαδρόμου» κατά μήκος των νότιων συνόρων της Τουρκίας.
2. Επιχείρηση «Κλάδος Ελαίας» (2018)
Στις 20 Ιανουαρίου 2018, η Τουρκία ξεκίνησε την επιχείρηση «Κλάδος Ελαίας» στην περιοχή Αφρίν της Συρίας, η οποία τελούσε υπό τον έλεγχο των YPG. Η Τουρκία δικαιολόγησε την επιχείρηση επικαλούμενη το Άρθρο 51 του Χάρτη του ΟΗΕ, δηλώνοντας ότι η δράση ήταν αναγκαία για την αυτοάμυνα απέναντι σε τρομοκρατικές απειλές. Ωστόσο, υπήρξαν νομικές αμφισβητήσεις σχετικά με την αναγκαιότητα και την αναλογικότητα της επιχείρησης, καθώς δεν υπήρξε σαφής απόδειξη άμεσης ένοπλης επίθεσης από τις YPG.
3. Επιχείρηση «Πηγή Ειρήνης» (2019)
Στις 9 Οκτωβρίου 2019, η Τουρκία ξεκίνησε την επιχείρηση «Πηγή Ειρήνης» στη βόρεια Συρία, με στόχο την απομάκρυνση των YPG και την εγκαθίδρυση «ζώνης ασφαλείας» βάθους 30 χιλιομέτρων κατά μήκος των συνόρων της Τουρκίας. Η Τουρκία επικαλέστηκε το Άρθρο 51 του Χάρτη του ΟΗΕ για να δικαιολογήσει την επιχείρηση ως πράξη αυτοάμυνας απέναντι σε τρομοκρατικές απειλές. Η επιχείρηση προκάλεσε διεθνείς ανησυχίες για τις ανθρωπιστικές συνέπειες και τις παραβιάσεις του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου.
Carnegie Endowment for International Peace, "Operation Euphrates Shield: Aims and Gains," *Carnegie Endowment for International Peace*, January 2017, https://carnegieendowment.org/posts/2017/01/operation-euphrates-shield-aims-and-gains. R. Cryer, "Turkey's Military Operations in Syria and International Law," *EJIL: Talk!*, October 21, 2019, https://www.ejiltalk.org/turkeys-military-operations-in-syria/. Opinio Juris, "Turkey's Operation Peace Spring and International Law," *Opinio Juris*, October 21, 2019, https://opiniojuris.org/2019/10/21/turkeys-operation-peace-spring-and-international-law/. Associated Press, Melissa Bell, "Turkey Signals a New Military Intervention in Syria if Kurdish Groups Hold Local Elections," *AP News*, October 2019, https://apnews.com/article/aa75820d804c8888d41b8c7afbc567f9.
32. Charney, Jonathan I., "The UNCLOS and the Geopolitics of Maritime Disputes," *International and Comparative Law Quarterly* 54, no. 3 (2005): 569-573; Koivurova, Timo, *International Law and the Arctic* (Leiden: Brill Nijhoff, 2011), 45-49

και διπλωματική επιρροή της Τουρκίας, επιβεβαιώνοντας ότι στην πράξη η ισχύς υπερισχύει συχνά της νομιμότητας στην εφαρμογή του δικαίου.[33]
Συνολικά, η μελέτη της τουρκικής στρατηγικής υπογραμμίζει ότι το διεθνές δίκαιο δεν αποτελεί απλώς ένα στατικό πλαίσιο κανόνων, αλλά και πεδίο άσκησης στρατηγικής ισχύος. Η juris nullification strategy μετατρέπει την Ανατολική Μεσόγειο σε χώρο όπου η εφαρμογή του διεθνούς δικαίου καθορίζεται σε μεγάλο βαθμό από τη στρατηγική ισχύ των κρατών, θέτοντας νέα δεδομένα τόσο στη θεωρία όσο και στην πράξη των διεθνών σχέσεων.

III. Η χρήση του διεθνούς δικαίου (lawfare) ως Εργαλείο Ανάσχεσης των Αναθεωρητικών πολιτικών Αναθεωρητισμού. Η Περίπτωση των Τουρκικών Αξιώσεων σε Αιγαίο και Κύπρο.

Απέναντι στη στρατηγική *juris nullification* που υιοθετεί η Τουρκία, η Ελλάδα και η Κύπρος ακολουθούν έναν εναλλακτικό προσανατολισμό, επενδύοντας στη δυναμική του διεθνούς δικαίου όχι ως περιοριστικού πλαισίου, αλλά ως εργαλείου ισχύος και θεσμικής θωράκισης των κυριαρχικών τους δικαιωμάτων. Στο πλαίσιο αυτό, η έννοια του lawfare αποκτά κεντρική σημασία, αναδεικνυόμενη ως ένα κρίσιμο στρατηγικό εργαλείο που αποτυπώνει τη μετάβαση από την παραδοσιακή χρήση της στρατιωτικής ισχύος σε πιο σύνθετες μορφές ανταγωνισμού.[34] Ο όρος, προερχόμενος από τη σύνθεση των λέξεων law (δίκαιο) και warfare (πόλεμος), περιγράφει τη συστηματική αξιοποίηση νομικών μηχανισμών και θεσμών με στόχο την επίτευξη πολιτικών, στρατιωτικών ή διπλωματικών σκοπών.[35] Σε αντίθεση με τις κλασικές μορφές πολέμου, όπου η κυριαρχία κατοχυρώνεται μέσω της άμεσης άσκησης ένοπλης ισχύος, το lawfare κινητοποιεί τους διεθνείς κανόνες, τις συνθήκες και τα δικαιοδοτικά όργανα όχι μόνο για τη νομιμοποίηση συγκεκριμένων ενεργειών, αλλά και για την απονομιμοποίηση του αντιπάλου, επηρεάζοντας παράλληλα τη διεθνή κοινή γνώμη και τη στρατηγική

33. Stein, Aaron, "Turkey's Maritime Strategy and the Eastern Mediterranean," *Mediterranean Politics* 24, no. 2 (2019): 183-186; Tocci, Nathalie, *The EU and Conflict Resolution: Promoting Peace in the Backyard* (London: Routledge, 2007), 102-107.
34. Hurd, ό.π., 11.
35. Michael N. Schmitt, *"Lawfare and the Use of Law as a Weapon of War"*, in *Yearbook of International Humanitarian Law*, vol. 12 (2009): 3–42. Ο Schmitt αναλύει τη χρήση του δικαίου ως στρατηγικού εργαλείου για την επίτευξη στρατιωτικών, πολιτικών και διπλωματικών στόχων, επισημαίνοντας τη συστηματική αξιοποίηση νομικών μηχανισμών από κράτη και μη κρατικούς δρώντες. Ο Υποστράτηγος Charles J. Dunlap, Jr., της Πολεμικής Αεροπορίας των Ηνωμένων Πολιτειών (ε.α.), υπήρξε από τους πρώτους που επιχείρησαν να προσδώσουν σαφή θεωρητική οριοθέτηση στην έννοια του lawfare. Σε μια αρχική του διατύπωση, το προσδιόρισε ως «τη χρήση του δικαίου ως όπλου πολέμου». Σε μεταγενέστερη αναθεώρηση, διεύρυνε τον ορισμό του, περιγράφοντάς το ως «τη στρατηγική χρήσης —ή καταχρηστικής χρήσης— του δικαίου ως υποκατάστατου των παραδοσιακών στρατιωτικών μέσων με σκοπό την επίτευξη συγκεκριμένων επιχειρησιακών στόχων». Charles J. Dunlap, Jr., "Law and Military Interventions: Preserving Humanitarian Values in 21st Century Conflicts," Humanitarian Challenges in Military Intervention Conference, Washington, DC, November 29, 2001. 25 Charles J. Dunlap, Jr., "Lawfare Today: A Perspective," Yale Journal of International Affairs (Winter 2008), 146.

πρόσληψη των ζητημάτων.[36]
Η χρησιμότητα του διεθνούς δικαίου ενσωματώνεται στο lawfare ως στρατηγική και τακτική, μέσω της οποίας τα κράτη επιδιώκουν την προώθηση συγκεκριμένων στόχων. Αν και ο όρος έχει συχνά συνδεθεί με την έννοια της κατάχρησης –καθώς σε ορισμένες περιπτώσεις αδύναμα κράτη αξιοποιούν το διεθνές δίκαιο για να περιορίσουν τις δυνατότητες ισχυρότερων δρώντων– η ερμηνεία αυτή παραμένει περιοριστική. Το lawfare δεν αποτελεί αποκλειστικά «όπλο των αδυνάτων» ούτε συνιστά εκτροπή από τους κανόνες.[37] Αντιθέτως, μπορεί να ιδωθεί ως τυπική διάσταση της εφαρμογής του διεθνούς δικαίου, δεδομένου ότι η ισχύς και η επιρροή των μεγάλων δυνάμεων συχνά καθορίζουν το περιεχόμενο των κανόνων, ενώ ταυτόχρονα τους παρέχουν μεγαλύτερη δυνατότητα είτε να τους εφαρμόζουν, είτε να τους παρακάμπτουν. Αυτό καταδεικνύεται, μεταξύ άλλων, από τον ενθουσιασμό των φιλελεύθερων διεθνολόγων στις Ηνωμένες Πολιτείες, οι οποίοι αντιμετωπίζουν τους διεθνείς οργανισμούς και το δίκαιο ως θεσμούς που κατοχυρώνουν τα αμερικανικά συμφέροντα, προσδοκώντας τη συμμόρφωση των άλλων κρατών με τους υφιστάμενους κανόνες αντί για την αμφισβήτησή τους.[38]

36. Orde F. Kittrie, *"Lawfare: Law as a Weapon of War"* (Oxford: Oxford University Press, 2016), 15–28.
37. Η χρήση του δικαίου ως εργαλείου στρατηγικής ή πολιτικής παρέμβασης απασχολεί τη σύγχρονη θεωρία του δικαίου. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η πλατφόρμα *the lawfare project.org*, η οποία επιδεικνύει πώς το δίκαιο μπορεί να λειτουργήσει ως μέσο για την επίτευξη συγκεκριμένων πολιτικών στόχων. Ο Brian Tamanaha κριτικά επισημαίνει αυτήν τη «πολιτική» χρήση του εσωτερικού δικαίου ως «μέσου για έναν σκοπό», διαφοροποιώντας την από τις πιο θεμιτές, καθιερωμένες λειτουργίες του νομικού συστήματος (Tamanaha 2006). Αντιθέτως, ο Hauke Brunkhorst αναγνωρίζει τις ίδιες δυναμικές, αλλά υπογραμμίζει την απελευθερωτική δύναμη του διεθνούς δικαίου, επισημαίνοντας τον ρόλο του ως εργαλείο ενδυνάμωσης για κράτη με περιορισμένη ισχύ, το οποίο μπορεί να μετατρέψει τη νομική τεκμηρίωση σε στρατηγικό πλεονέκτημα (Brunkhorst 2014). Η συνύπαρξη αυτών των προσεγγίσεων καταδεικνύει ότι το δίκαιο μπορεί ταυτόχρονα να αποτελεί μέσο πίεσης και πλατφόρμα ενδυνάμωσης, ανάλογα με το πλαίσιο και τις δυνατότητες των δρώντων. Brian Z. Tamanaha, *Law as a Means to an End: Threat to the Rule of Law* (Cambridge: Cambridge University Press, 2006). Hauke Brunkhorst, *Critical Theory of Legal Revolutions: Evolutionary Perspectives* (London: Bloomsbury, 2014). *The Lawfare Project*, accessed May 11, 2012, https://www.thelawfareproject.org
38. Mark T. N. Chinen, "The Strategic Use of International Law by Powerful States," *American Journal of International Law* 113, no. 2 (2019): 201–230, https://doi.org/10.1017/ajil.2019.10. Ο Chinen επισημαίνει ότι η ισχύς των κρατών καθορίζει σε μεγάλο βαθμό τον σχεδιασμό των διεθνών κανόνων και τη δυνατότητα εφαρμογής ή παράκαμψής τους. Αναλύεται επίσης η προσέγγιση των ΗΠΑ, όπου οι διεθνείς οργανισμοί και κανόνες χρησιμοποιούνται για την προάσπιση των αμερικανικών συμφερόντων, αναμένοντας από άλλα κράτη να συμμορφωθούν με αυτούς τους κανόνες αντί να τους αναδιαμορφώσουν. Γενικότερα για αναλύσεις Αμερικανών νεοφιλελεύθερων στοχαστών που επισημαίνουν την ιδιάζουσα σημασία των διεθνών θεσμών βλέπε: G. John Ikenberry, *Liberal Leviathan: The Origins, Crisis, and Transformation of the American World Order* (Princeton: Princeton University Press, 2011). Χαρακτηριστικά στην ανάλυση του, ο Ikenberry υπογραμμίζει ότι οι Ηνωμένες Πολιτείες διαμόρφωσαν μεταπολεμικά θεσμικούς μηχανισμούς που δεν περιορίζονταν μόνο στη διεθνή συνεργασία, αλλά εξασφάλιζαν και εδραίωναν ένα διεθνές πλαίσιο ευνοϊκό προς τα αμερικανικά συμφέροντα, όπου οι οργανισμοί και οι κανόνες λειτουργούν ως δομή που προστατεύει και αναπαράγει την ηγεμονική τους θέση. Robert O. Keohane, *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy* (Princeton: Princeton University Press, 1984). Kenneth W. Abbott and Duncan Snidal, "Why States Act through Formal International Organizations," *Journal of Conflict Resolution* 42, no. 1 (1998): 3–32. Anne-

Η αυξανόμενη σημασία του lawfare εδράζεται σε δύο αλληλένδετες τάσεις του σύγχρονου διεθνούς συστήματος. Πρώτον, η εντεινόμενη αλληλεξάρτηση των κρατών και η αμεσότητα των παγκόσμιων πληροφοριακών ροών καθιστούν τα νομικά επιχειρήματα ένα ισχυρό μέσο στρατηγικής επικοινωνίας και άσκησης πολιτικής πίεσης.[39] Δεύτερον, η μετάβαση από τις παραδοσιακές μορφές διακρατικής σύγκρουσης σε πιο σύνθετες, υβριδικές μορφές ανταγωνισμού –τις λεγόμενες γκρίζες ζώνες (gray zones)– επιτρέπει την επίτευξη στρατηγικών στόχων χωρίς την άμεση καταφυγή στη στρατιωτική βία.[40]

Υπό αυτό το πρίσμα, το lawfare δεν περιορίζεται στη χρήση των διεθνών κανόνων ως εργαλείων νομιμοποίησης· αναδεικνύεται σε μέσο στρατηγικής αποτροπής και πολιτικής πίεσης, όπου οι νομικοί μηχανισμοί αξιοποιούνται για την επίτευξη στόχων σε νέα πεδία ανταγωνισμού, όπως ο κυβερνοχώρος, η θάλασσα ή οι οικονομικές σχέσεις.[41] Η στρατηγική αξιοποίηση του διεθνούς δικαίου στις γκρίζες ζώνες παρέχει τη δυνατότητα στα κράτη –και ενίοτε σε διεθνικούς δρώντες– να επηρεάζουν τις ισορροπίες ισχύος χωρίς την άμεση χρήση στρατιωτικής βίας, συγκροτώντας έτσι ένα νέο πλαίσιο όπου η νομική ισχύς και η στρατηγική επιρροή αλληλοσυμπληρώνονται.[42]

Στρατηγικά, το lawfare εκδηλώνεται σε τρεις βασικές διαστάσεις: (α) τη νομιμοποίηση ενεργειών μέσω της επίκλησης του διεθνούς δικαίου, (β) την απονομιμοποίηση του αντιπάλου μέσω νομικών επιχειρημάτων, και (γ) τη διαμόρφωση κανόνων μέσω επαναλαμβανόμενης ερμηνείας και πρακτικής.[43] Η αξιοποίηση του δικαίου ως εργαλείου ισχύος δεν αποτελεί φαινόμενο σύγχρονο· χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν οι αποικιοκρατικές συνθήκες, όπου οι νομικοί κανόνες χρησιμοποιούνταν για την εδραίωση της κυριαρχίας των αποικιοκρατικών δυνάμεων.[44] Στη σύγχρονη εποχή, ωστόσο, η θεσμική και επικοινωνιακή διάσταση αποκτούν μεγαλύτερη ένταση, καθώς οι νομικές αφηγήσεις λειτουργούν ταυτόχρονα ως εργαλεία στρατηγικής επιρροής και νομιμοποίησης.[45]

Η ρωσική εισβολή στην Ουκρανία το 2014 αναδεικνύει τη χρήση του lawfare για τη νομιμοποίηση διεθνών νομικών επιχειρήσεων και την επιδίωξη αποζημιώσεων μέσω διεθνών δικαστηρίων, αξιοποιώντας το διεθνές επενδυτικό και ανθρωπιστικό δίκαιο.[46] Αντίστοιχα, η ισραηλινοπαλαιστινιακή σύγκρουση καταδεικνύει τη στρατηγική αξιοποίηση του lawfare από το Ισραήλ, με στόχο την ενίσχυση της νομιμότητας των στρατιωτικών του ενεργειών και την απονομιμοποίηση των αντιπάλων του μέσω νομικών επιχειρημάτων.[47]

Συνολικά, οι τρεις διαστάσεις του lawfare συγκροτούν ένα πολυδιάστατο εργαλείο στρατηγικής, στο οποίο το διεθνές δίκαιο υπερβαίνει το πλαίσιο απλής συμμόρφωσης και μετατρέπεται σε μέσο προώθησης εθνικών και περιφερειακών συμφερόντων, ενσωματώνοντας τόσο την επικοινωνιακή όσο και τη θεσμική διάσταση της σύγχρονης στρατηγικής ισχύος.[48]

1. Η Ανάσχεση μέσω Lawfare: Από την Αμυντική στην Επιθετική Νομιμότητα

Επανερχόμενοι στην παραδοσιακή στρατηγική της Ελλάδας και της Κύπρου έναντι της τουρκικής juris nullification, η οποία, αν και κατά κύριο λόγο αμυντική, εδράζεται στην επίκληση της διεθνούς νομιμότητας και στην αποτροπή μέσω διπλωματικών και πολυμερών μηχανισμών, διαπιστώνεται ότι η εφαρμογή του lawfare υπερβαίνει την απλή διάψευση των μονομερών διεκδικήσεων του αντιπάλου, ακολουθώντας μια προδραστική/ενεργητική αξιοποίηση του διεθνούς δικαίου, με σκοπό την ενίσχυση της στρατηγικής θέσης ενός κράτους μέσω της νομικής δέσμευσης του δι-

Marie Slaughter, *A New World Order* (Princeton: Princeton University Press, 2004). G. John Ikenberry, "State Power and the Institutional Bargain: America's Ambivalent Multilateralism," in *U.S. Hegemony and International Dilemmas*, ed. Rosemary Foot, S. Neil MacFarlane, and Michael Mastanduno (Basingstoke: Palgrave, 2003).

39. Aurel Sari, "Legal Resilience in an Era of Gray Zone Conflicts and Hybrid Threats," *European Centre of Excellence for Countering Hybrid Threats* Working Paper 2019/1 (forthcoming in *Cambridge Review of International Affairs*), https://www.exeter.ac.uk/v8media/universityofexeter/collegeofsocialsciencesandinternationalstudies/lawimages/research/Sari_-_Legal_Resilience_ECIL_WP_2019-1.pdf.
40. Michael J. Mazarr, *Mastering the Gray Zone: Understanding a Changing Era of Conflict* (Carlisle Barracks, PA: United States Army War College Press, 2015), https://press.armywarcollege.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1427&context=monographs. Η χρήση σταδιακών, πολυεπίπεδων στρατηγικών από την Κίνα, με στόχο τη διαμόρφωση μιας ισχυρής νομικής βάσης για τις διεκδικήσεις της στη Νότια Σινική Θάλασσα, αποτελεί το κυριότερο παράδειγμα αυτής της εν λόγω προσέγγισης. Ωστόσο, οι πρόσφατες ενέργειες της Ρωσίας στην Ανατολική Ευρώπη, αν και χαρακτηρίζονται από πολύ πιο άμεσες δράσεις και χρήση βίας, συνιστούν επίσης μια παραλλαγή αυτής της τακτικής. Η επιδίωξη του Ιράν να αποκτήσει πυρηνικά όπλα και περιφερειακή επιρροή μπορεί επίσης να θεωρηθεί μια μορφή στρατηγικής «γκρίζας ζώνης». Ακόμη και οι αναδυόμενες διπλωματικές-οικονομικές στρατηγικές δυνάμεων όπως η Βραζιλία, η Τουρκία και η Ινδία μπορούν να θεωρηθούν σαφώς πιο περιορισμένες, αλλά παρ' όλα αυτά αξιοσημείωτες περιπτώσεις καμπανιών «γκρίζας ζώνης».
41. George C. Marshall Center for Security Studies, "Lawfare as the New Frontline," *George C. Marshall Center News*, June 24, 2025, https://www.dvidshub.net/news/501299/lawfare-new-frontline.
42. Aurel Sari, "Legal Deterrence by Denial: Strategic Initiative and International Law in the Gray Zone," *Texas National Security Review* 8, no. 2 (2025), https://tnsr.org/2025/06/legal-deterrence-by-denial-strategic-initiative-and-international-law-in-the-gray-zone/.
43. Michael J. Mazarr, *Mastering the Gray Zone: Understanding a Changing Era of Conflict* (Carlisle Barracks, PA: United States Army War College Press, 2015), https://press.armywarcollege.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1427&context=monographs
44. Aurel Sari, "Legal Resilience in an Era of Gray Zone Conflicts and Hybrid Threats," *European Centre of Excellence for Countering Hybrid Threats* Working Paper 2019/1 (forthcoming in *Cambridge Review of International Affairs*), https://www.exeter.ac.uk/v8media/universityofexeter/collegeofsocialsciencesandinternationalstudies/lawimages/research/Sari_-_Legal_Resilience_ECIL_WP_2019-1.pdf.
45. George C. Marshall Center for Security Studies, "Lawfare as the New Frontline," *George C. Marshall Center News*, June 24, 2025, https://www.dvidshub.net/news/501299/lawfare-new-frontline.
46. Michael J. Mazarr, "Lawfare in Ukraine: Weaponizing International Investment Law and the Law of Armed Conflict," *Institute for National Strategic Studies*, National Defense University, 2014, https://inss.ndu.edu/Media/News/Article/3121179/lawfare-in-ukraine-weaponizing-international-investment-law-and-the-law-of-arme/
47. Lawfare Media, "On Strategy, Law, and Morality in Israel's Gaza Operation," *Lawfare*, 2025, https://www.lawfaremedia.org/article/on-strategy-law-and-morality-in-israel-s-gaza-operation
48. Aurel Sari, "Legal Deterrence by Denial: Strategic Initiative and International Law in the Gray Zone," *Texas National Security Review* 8, no. 2 (2025), https://tnsr.org/2025/06/legal-deterrence-by-denial-strategic-initiative-and-international-law-in-the-gray-zone/.

εθνούς συστήματος υπέρ των δικών του συμφερόντων. Σε αυτό το πλαίσιο, η στρατηγική μπορεί να συνδυάζει την επίκληση προηγούμενων διεθνών αποφάσεων και εθιμικού δικαίου, την αξιοποίηση διπλωματικών διαύλων, αλλά και τη δημιουργία δεσμευτικών συμφωνιών με τρίτους δρώντες, ώστε να εξασφαλίζεται η προστασία των κυριαρχικών δικαιωμάτων και η αμυντική ανάσχεση των μονομερών τουρκικών ενεργειών, όπως παρατηρήθηκε, για παράδειγμα, στην πρακτική της Ελλάδας και της Κύπρου σε θέματα θαλάσσιας δικαιοδοσίας κατά την περίοδο των εντάσεων στην Ανατολική Μεσόγειο από το 2010 και εντεύθεν.

Σε πραγματολογικό επίπεδο η στρατηγική lawfare –η συστηματική αξιοποίηση του διεθνούς δικαίου ως εργαλείου πολιτικής και στρατηγικής πίεσης– μπορεί να διακριθεί σε τέσσερις διαστάσεις, καθεμία από τις οποίες έχει ιδιαίτερη σημασία για την αντιμετώπιση και διαχείριση των αναθεωρητικών διεκδικήσεων στην Ανατολική Μεσόγειο.

1.1. Διεθνοποίηση μέσω πολυμερούς νομικής προσφυγής

Η στρατηγική της διεθνοποίησης μέσω πολυμερούς νομικής προσφυγής αποτελεί για τα μικρά και μεσαία κράτη μια συνειδητή επιλογή θεσμικής εξισορρόπησης απέναντι σε αναθεωρητικούς δρώντες.[49] Στην περίπτωση της Ελλάδας και της Κυπριακής Δημοκρατίας, η αξιοποίηση διεθνών δικαιοδοτικών οργάνων όπως το Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης (International Court of Justice, ICJ) και το Διεθνές Δικαστήριο για το Δίκαιο της Θάλασσας (International Tribunal for the Law of the Sea, ITLOS) υπερβαίνει την απλή αναζήτηση ad hoc λύσεων. Στόχος είναι η διαμόρφωση ενός κανονιστικού πλαισίου που παράγει δεσμεύσεις, δημιουργεί νομολογιακή συνέχεια και επιβάλλει κόστος σε μονομερείς ή αναθεωρητικές πρακτικές. Η προσφυγή στα εν λόγω fora λειτουργεί ως μηχανισμός «νομικής αποτροπής» (lawfare deterrence), περιορίζοντας την αυθαιρεσία των ισχυρών μέσω της θεσμοποίησης της σύγκρουσης.[50] Παράλληλα, ενισχύει τη διαπραγματευτική θέση των μικρών κρατών, τα οποία από «παθητικοί αποδέκτες» εξελίσσονται σε ενεργούς διαμορφωτές της διεθνούς νομολογίας. Η νομολογιακή συνέχεια που προκύπτει από τις αποφάσεις του ICJ και του ITLOS προσφέρει προβλεψιμότητα στο διεθνές σύστημα και περιορίζει τον χώρο για ad hoc ή μονομερείς ερμηνείες του διεθνούς δικαίου. Παραδείγματα όπως η υπόθεση Κατάρ κατά Μπαχρέιν (2001, ICJ) και η υπόθεση Μπαγκλαντές κατά Μιανμάρ (2012, ITLOS) αποδεικνύουν ότι η διεθνοποίηση δεν περιορίζεται σε τεχνικές διευθετήσεις, αλλά συνεισφέρει στη διαμόρφωση γενικότερων αρχών του Δικαίου της Θάλασσας.[51]

Η στρατηγική αυτή εντάσσεται και σε θεωρητικά πλαίσια των Διεθνών Σχέσεων. Από την οπτική του νεο-ινστιτουσιοναλισμού, η προσφυγή σε διεθνή δικαστήρια λειτουργεί ως μηχανισμός δέσμευσης (lock-in mechanism), αυξάνοντας το κόστος της μη συμμόρφωσης και περιορίζοντας την αναθεωρητική δράση.[52] Αντίστοιχα, ο κονστρουκτιβισμός αναδεικνύει τη δημιουργία ενός «κανονιστικού αφηγήματος» (normative narrative), όπου η νομιμότητα και η προβλεψιμότητα της διεθνούς τάξης αποτελούν κεντρικές αξίες που δεσμεύουν τη συμπεριφορά των κρατών.[53]

Η σημασία της διεθνοποίησης ενισχύεται ιδιαίτερα σε περιοχές όπως

49. Η προσφυγή σε διεθνή δικαστήρια δεν περιορίζεται αποκλειστικά στην επίλυση συγκεκριμένων διαφορών, αλλά στοχεύει στη δημιουργία νομικών δεσμεύσεων και κανονιστικών πλαισίων που ενισχύουν τη θέση του μικρού κράτους. Βασικές θεωρητικές αναλύσεις για την εν λόγω στρατηγική εντοπίζονται στη βιβλιογραφία της διεθνούς θεσμικής θεωρίας και της στρατηγικής των μικρών κρατών, όπως στο έργο του Andrew Moravcsik, *The Choice for Europe* (1998), όπου αναδεικνύεται ο ρόλος των θεσμών ως μηχανισμών δέσμευσης (*commitment devices*) για κράτη με περιορισμένη ισχύ. Επιπλέον, αναλυτικές μελέτες για τη χρήση διεθνούς δικαίου ως εργαλείου στρατηγικής από τα μικρά κράτη περιλαμβάνονται στα άρθρα των Kleinfeld (2011) και Alter (2014), που εξετάζουν την επίδραση της δικαστικής νομολογίας στην αναδιάρθρωση της εθνικής ισχύος στο διεθνές σύστημα. Andrew Moravcsik, *The Choice for Europe: Social Purpose and State Power from Messina to Maastricht* (Ithaca: Cornell University Press, 1998); Karen J. Alter, *The New Terrain of International Law: Courts, Politics, Rights* (Princeton: Princeton University Press, 2014); Rachel Kleinfeld, "Advancing Rule of Law Abroad: The Strategic Use of Legal Institutions by Small States," *Yale Journal of International Law* 36 (2011): 1–50.
50. Ο όρος «νομική αποτροπή» (*lawfare deterrence*) περιγράφει την ικανότητα των μικρών κρατών να περιορίζουν την αυθαιρεσία ισχυρότερων δρώντων μέσω της θεσμοποίησης της σύγκρουσης και της μετατροπής της σε νομική διαδικασία**.** Η προσέγγιση αυτή αναλύεται διεξοδικά από τους Burke-White και von Staden (2006), οι οποίοι υποστηρίζουν ότι η στρατηγική της νομικής αποτροπής συνιστά προέκταση της έννοιας της ήπιας ισχύος (soft power), καθώς επιτρέπει την έμμεση επιβολή κόστους στους ισχυρούς δρώντες χωρίς προσφυγή σε στρατιωτική αντιπαράθεση.William W. Burke-White & Anne-Marie Slaughter von Staden, "The Future of International Law Is Domestic (or, The European Way of Law)" *Harvard International Law Journal* 47, no. 2 (2006): 327-352.
51. Παραδείγματα όπως η υπόθεση Κατάρ κατά Μπαχρέιν (ICJ, 2001) και η υπόθεση Μπαγκλαντές κατά Μιανμάρ (ITLOS, 2012) καταδεικνύουν την ικανότητα της διεθνοποίησης να παράγει νομολογιακή συνέχεια και γενικές αρχές Δικαίου της Θάλασσας. Στην υπόθεση Κατάρ/Μπαχρέιν, η δικαστική διαδικασία κατέληξε σε δεσμευτική απόφαση που διευκρίνισε τις θαλάσσιες οριοθετήσεις στη Χερσόνησο του Αραβικού Κόλπου, ενισχύοντας τη σημασία της νομολογίας για τη διαχείριση διενέξεων μικρών κρατών. Αντίστοιχα, η υπόθεση Μπαγκλαντές/Μιανμάρ οδήγησε σε απόφαση του ITLOS για την οριοθέτηση ΑΟΖ και υφαλοκρηπίδας, δημιουργώντας προηγούμενο που συνεισφέρει στη σταθερότητα του δικαίου της θάλασσας. Βλ. International Court of Justice, *Case Concerning Maritime Delimitation and Territorial Questions between Qatar and Bahrain* (2001), και International Tribunal for the Law of the Sea, *Bangladesh/Myanmar* (2012). International Court of Justice, *Case Concerning Maritime Delimitation and Territorial Questions between Qatar and Bahrain*, ICJ Reports 2001; International Tribunal for the Law of the Sea, *Case Concerning Maritime Delimitation in the Bay of Bengal (Bangladesh/Myanmar)*, ITLOS Case No. 16, 2012.
52. Από τη σκοπιά του νεο-ινστιτουσιοναλισμού, η προσφυγή σε διεθνή δικαστήρια λειτουργεί ως μηχανισμός δέσμευσης (lock-in mechanism), αυξάνοντας το κόστος μη συμμόρφωσης. Η θεωρία αυτή αναλύεται από τον Keohane (*After Hegemony*, 1984), ο οποίος υπογραμμίζει ότι οι διεθνείς θεσμοί επιτρέπουν στα κράτη να διαχειρίζονται αναθεωρητικούς δρώντες μέσω δεσμευτικών κανόνων, μειώνοντας την αβεβαιότητα και ενισχύοντας τη σταθερότητα. Παρόμοια επιχειρήματα βρίσκουμε στον Abbott & Snidal (1998), που εξετάζουν τη λειτουργία των διεθνών θεσμών ως μηχανισμών δέσμευσης και επιβολής κόστους. Robert O. Keohane, *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy* (Princeton: Princeton University Press, 1984); Kenneth W. Abbott and Duncan Snidal, "Hard and Soft Law in International Governance," *International Organization* 54, no. 3 (1998): 421–456.
53. Ο κονστρουκτιβισμός προσφέρει συμπληρωματική θεώρηση, εστιάζοντας στη δημιουργία «κανονιστικού αφηγήματος» (normative narrative). Σύμφωνα με τον Wendt (*Social Theory of International Politics*, 1999), η νομιμότητα και η προβλεψιμότητα της διεθνούς τάξης αποτελούν κεντρικές αξίες που καθορίζουν τη συμπεριφορά των κρατών και επιτρέπουν στα μικρά κράτη να αναβαθμίσουν τη θέση τους μέσω θεσμικής νομιμοποίησης. Το κανονιστικό αυτό πλαίσιο ενισχύεται από τη δημιουργία νομολογίας μέσω του ICJ και του ITLOS, καθώς κάθε απόφαση συμβάλλει στη διαμόρφωση συλλογικών προσδοκιών για την εφαρμογή του διεθνούς δικαίου. Alexander Wendt, *Social Theory of International Politics* (Cambridge: Cambridge University Press, 1999).

η Ανατολική Μεσόγειος, όπου αλληλοσυγκρουόμενες θαλάσσιες διεκδικήσεις δημιουργούν ευνοϊκό πεδίο για την ανάπτυξη νομικών «γκρίζων ζωνών» από αναθεωρητικούς δρώντες. Τοιουτοτρόπως συγκριτικά παραδείγματα, όπως η προσφυγή των Φιλιππίνων κατά της Κίνας στη Νότια Σινική Θάλασσα, δείχνουν τη στρατηγική αξία της διεθνοποίησης. Παρά την απόρριψη της απόφασης από το Πεκίνο, η απόφαση του Μονίμου Διαιτητικού Δικαστηρίου το 2016 ενίσχυσε τη θέση της Μανίλα, δημιουργώντας διεθνές νομικό προηγούμενο που περιορίζει την πολιτική αυθαιρεσία και ενδυναμώνει τη διαπραγματευτική ισχύ των μικρότερων κρατών.[54]

Συνολικά, η διεθνοποίηση μέσω πολυμερούς νομικής προσφυγής δεν λειτουργεί απλώς ως αμυντικό εργαλείο. Τουναντίον, συνιστά στρατηγική αναβάθμισης και θεσμικής κατοχύρωσης, επιτρέποντας στα μικρά και μεσαία κράτη να αντιμετωπίζουν αναθεωρητικές δυνάμεις μέσω μηχανισμών δεσμεύσεων, προβλεψιμότητας και κανονιστικής νομιμοποίησης. Εντούτοις, η πρακτική εφαρμογή της διεθνοποίησης δεν είναι απαλλαγμένη από δυσκολίες, με βασικότερη πρόκληση τη διασφάλιση της συμμόρφωσης των εμπλεκόμενων δρώντων.

Όπως έδειξε η περίπτωση της Νικαράγουας, η άρνηση των ΗΠΑ να αποδεχθούν τη δικαιοδοσία του διεθνούς δικαστηρίου και να συμμορφωθούν με την απόφαση του ανέδειξε τα δομικά όρια της διεθνούς δικαιοσύνης: τα δικαστήρια δεν διαθέτουν μηχανισμό επιβολής πέραν της πολιτικής και ηθικής πίεσης.[55] Στο ίδιο πλαίσιο, η πρόσφατη απόφαση του ICJ για τη Γάζα (2024), όπου διατάχθηκαν προσωρινά μέτρα κατά του Ισραήλ, αποδεικνύει ότι οι αποφάσεις μπορούν να αγνοηθούν όταν το εμπλεκόμενο κράτος θεωρεί ότι διαθέτει αρκετά πολιτικά και στρατηγικά ερείσματα για να απορροφήσει το κόστος της μη συμμόρφωσης.[56]

Ένα δεύτερο όριο αφορά τη διαθεσιμότητα της συναίνεσης. Το ICJ και το

54. Η υπόθεση της προσφυγής των Φιλιππίνων κατά της Κίνας στη Νότια Σινική Θάλασσα (PCA Case No. 2013-19, 2016) αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα στρατηγικής διεθνοποίησης. Παρά τη μη συμμόρφωση της Κίνας, η απόφαση δημιούργησε διεθνές νομικό προηγούμενο που ενίσχυσε τη διαπραγματευτική θέση της Μανίλα και περιόρισε μονομερείς αυθαιρεσίες. Permanent Court of Arbitration, *The South China Sea Arbitration (Philippines v. China)*, PCA Case No. 2013-19, Award, 12 July 2016. Η στρατηγική σημασία αυτού του προηγούμενου αναλύεται εκτενώς στη βιβλιογραφία για τη διευθέτηση θαλάσσιων διαφορών και την αντιμετώπιση αναθεωρητικών δρώντων, βλ. Robert Beckman, *The Philippines v. China Arbitration: Implications for the Law of the Sea* (Leiden: Brill, 2016); Pierre-Marie Dupuy and Sylvie Vité, *A Legal Analysis of the South China Sea Arbitration: Philippines v. China* (The Hague: T.M.C. Asser Press, 2017).
55. Η υπόθεση Νικαράγουας κατά Ηνωμένων Πολιτειών (1986) παραμένει ορόσημο, καθώς απέδειξε ότι ακόμη και όταν η υπερδύναμη αρνήθηκε να αποδεχθεί τη δικαιοδοσία του ICJ, η ύπαρξη της απόφασης δημιούργησε ένα βαρύ πολιτικό και διπλωματικό κόστος, ενισχύοντας το διεθνές κύρος της Νικαράγουας και υπονομεύοντας τη νομιμοποίηση της αμερικανικής στρατηγικής. International Court of Justice, *Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America)*, ICJ Reports 1986. https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/70/9615.pdf
Thomas M. Franck, *Fairness in International Law and Institutions* (Oxford: Oxford University Press, 1995), 202–210; Curtis A. Bradley και Jack L. Goldsmith, "Treaties, Human Rights, and Conditional Consent," *Harvard Law Review* 110, no. 7 (1997): 1055–1110
56. International Court of Justice, *Request for Provisional Measures in the Case Concerning Legal Consequences of the Israeli Occupation of Palestinian Territories (2024)*, ICJ Press Release 2024/06. https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/186/186-20240719-pre-01-00-en.pdf
Karen J. Alter, *The New Terrain of International Law: Courts, Politics, Rights* (Princeton: Princeton University Press, 2014), 115–140

ITLOS απαιτούν τη συναίνεση των μερών για να κρίνουν μια υπόθεση, εκτός αν υπάρχει προηγούμενη αποδοχή δικαιοδοσίας. Στην περίπτωση της Τουρκίας, η οποία δεν έχει υπογράψει τη Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για το Δίκαιο της Θάλασσας (UNCLOS, 1982), η δυνατότητα μονομερούς προσφυγής σε νομικά fora είναι περιορισμένη. Το γεγονός αυτό μειώνει την άμεση αποτελεσματικότητα της στρατηγικής διεθνοποίησης των διαφορών και ενισχύει την ανάγκη συνδυασμού της με άλλα μέσα ισχύος, όπως η διπλωματία των συμμαχιών και η αποτρεπτική στρατιωτική ισχύς.[57]

Επιπρόσθετα, η υπερβολική εστίαση στη στρατηγική της διεθνοποίησης μέσω διεθνών δικαστηρίων μπορεί να δημιουργήσει φαινόμενα «νομικού εφησυχασμού» (legal complacency), δηλαδή την ψευδαίσθηση ότι η ύπαρξη μιας δικαστικής απόφασης επαρκεί από μόνη της για την αλλαγή των πραγματικών συνθηκών επί του πεδίου. Η διεθνής εμπειρία υποδεικνύει ότι, χωρίς ισχυρή πολιτική βούληση και επαρκή υλική- στρατιωτική ισχύ, οι δικαστικές αποφάσεις σπάνια παράγουν χειροπιαστά αποτελέσματα ή επιδρούν καθοριστικά στη συμπεριφορά των κρατών.[58]

Τέλος, η διεθνοποίηση ενδέχεται να επιφέρει και ανεπιθύμητες συνέπειες. Η δικαστική διαδικασία ενέχει τον κίνδυνο μιας απόφασης που ενδέχεται να μην δικαιώσει πλήρως τις ελληνικές ή κυπριακές θέσεις, περιορίζοντας έτσι την ευελιξία της διπλωματίας και εγκλωβίζοντας τη στρατηγική σε ένα ανεπιθύμητο νομικό πλαίσιο.[59] Αυτό καθιστά τη διεθνοποίηση μια στρατηγική υψηλού ρίσκου, η οποία απαιτεί σχολαστική προετοιμασία, επαρκή διεθνή στήριξη και συνδυασμό με άλλα εργαλεία ισχύος, όπως η διπλωματία των συμμαχιών και η αποτρεπτική στρατιωτική ικανότητα.

Καταληκτικά, η διεθνοποίηση μέσω πολυμερούς νομικής προσφυγής συνιστά ένα ισχυρό στρατηγικό εργαλείο για την Ελλάδα και την Κύπρο, καθώς ενισχύει τη θεσμική τους θέση, αναδεικνύει το διεθνές δίκαιο ως πεδίο άσκησης ισχύος και δημιουργεί συνθήκες πολιτικής και διπλωματικής αποτροπής. Ωστόσο, η αποτελεσματικότητά της εξαρτάται από την ικανότητα συνδυασμού της με στρατιωτική ισχύ, πολιτική βούληση και συμμαχική διπλωματία. Μόνο τότε η διεθνοποίηση μπορεί να λειτουργήσει ως πολλαπλασιαστής ισχύος και όχι ως μονομερής στρατηγική περιορισμένου αντίκτυπου.

57. United Nations Convention on the Law of the Sea (UNCLOS), 10 December 1982, 1833 U.N.T.S. 3, άρθρα 287–298. Robert O. Keohane, *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy* (Princeton: Princeton University Press, 1984), 187–195; Kenneth W. Abbott και Duncan Snidal, "Hard and Soft Law in International Governance," *International Organization* 54, no. 3 (1998): 421–456.
58. Thomas M. Franck, *Fairness in International Law and Institutions* (Oxford: Oxford University Press, 1995), 220–230; Karen J. Alter, *The New Terrain of International Law: Courts, Politics, Rights* (Princeton: Princeton University Press, 2014), 115–140; Curtis A. Bradley και Jack L. Goldsmith, "Treaties, Human Rights, and Conditional Consent," *Harvard Law Review* 110, no. 7 (1997): 1055–1110.
59. Robert O. Keohane, *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy* (Princeton: Princeton University Press, 1984), 187–195; Kenneth W. Abbott και Duncan Snidal, "Hard and Soft Law in International Governance," *International Organization* 54, no. 3 (1998): 421–456.

1.2. Ενίσχυση του διεθνούς νομικού λόγου (Legal Narrative Framing)

Η δεύτερη διάσταση της στρατηγικής του lawfare αφορά την διαμόρφωση και προβολή μιας συνεκτικής νομικής αφήγησης (*legal narrative framing*), η οποία επιδιώκει να καθορίσει το πλαίσιο εντός του οποίου η διεθνής κοινότητα αντιλαμβάνεται κρίσιμες έννοιες όπως η νομιμότητα, η κυριαρχία και η συμμόρφωση με το διεθνές δίκαιο. Σε αντίθεση με την πρώτη διάσταση, η οποία επικεντρώνεται στην παραγωγή δεσμευτικών αποφάσεων μέσω δικαστικών διαδικασιών, η νομική πλαισίωση (*legal framing)* δρα κυρίως στο πεδίο της εθιμοτυπικής-κανονιστικής επικοινωνίας και της συμβολικής ισχύος, ενισχύοντας τη θεσμική θέση των μικρών-μεσαίων κρατών χωρίς την ανάγκη άμεσης στρατιωτικής εξισορρόπησης.[60]

Η Ελλάδα και η Κυπριακή Δημοκρατία αξιοποιούν ένα ευρύ φάσμα εργαλείων για τη συγκρότηση αυτής της νομικής αφήγησης.[61] Μεταξύ των κυριότερων μεθόδων συγκαταλέγονται: (α) η παραγωγή επιστημονικών μελετών και νομικών γνωμοδοτήσεων από αναγνωρισμένους ακαδημαϊκούς και θεσμικούς φορείς· (β) η κατάθεση ψηφισμάτων, δηλώσεων και αναφορών σε διεθνή fora, όπως τα Ηνωμένα Έθνη, η Ευρωπαϊκή Ένωση και άλλοι περιφερειακοί οργανισμοί· και (γ) η συνεργασία με διεθνή think tanks και ερευνητικά ιδρύματα για τη διάχυση τεκμηριωμένων επιχειρημάτων[62]. Μέσω αυτών των πρακτικών συγκροτείται ένα συνεκτικό corpus επιχειρημάτων, το οποίο αφενός ενισχύει τη νομιμοποίηση των ελληνικών και κυπριακών θέσεων και αφετέρου υπονομεύει την επιχειρηματολογία της Τουρκίας, παρουσιάζοντάς την ως παρεκκλίνουσα από το διεθνές δίκαιο. Το σύνολο των επιχειρημάτων που αναπτύσσεται δεν περιορίζεται στην ενίσχυση της νομιμοποίησης· αντιθέτως, εντάσσεται σε ένα θεωρητικό επίπεδο όπου το legal framing αξιοποιεί τις αρχές του soft

60. Karen J. Alter, *The New Terrain of International Law: Courts, Politics, Rights* (Princeton: Princeton University Press, 2014), 115–140; Bradley, Curtis A. and Goldsmith, Jack L., "Treaties, Human Rights, and Conditional Consent", in 149 University of Pennsylvania Law Review 2000, 399-468.
61. Maria Gavouneli, "Whose Sea? A Greek International Law Perspective on the Greek-Turkish Disputes", Hellenic Foundation For European and Foreign Policy, 2020, Retrieved from, https://www.eliamep.gr/en/media/poianou-ydata-mia-elliniki-optiki-tou-diethnous-dikaiou-gia-tis-ellinotourkikes-diafores-tis-m-gavouneli/
Efthymios Papastavridis, "The Greek-Turkish Maritime Disputes: An International Law Perspective", Hellenic Foundation For European and Foreign Policy, 2020, Retrieved from, chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.eliamep.gr/wp-content/uploads/2020/07/Policy-paper-36-Papastavridis-final-10.07.pdf
Maria Androulaki, "Greek-Turkish Maritime Disputes: An International Law Perspective", Hellenic Foundation For European and Foreign Policy, 2020, Retrieved from https://coilink.org/20.500.12592/n0rgdx on 25 Oct 2025.
Zenonas Tziarras, "The Stakes for Greece and Cyprus in the Eastern Mediterranean" in Talbot V (ed), The Scramble for the Eastern Mediterranean (Milan: ISPI, 2021), 29-45.
United Nations, *Report on the Question of Cyprus*, A/RES/37/253 (May 13, 1983); Council of the European Union, *Conclusions on the Eastern Mediterranean* (Brussels: Council Press, 14 August 2020).
62. Jeremy Stöhs, Dr. Sebastian Bruns, (eds), "Maritime Security in the Eastern Mediterranean", *Nomos,* 1, 2018. Kenneth W. Abbott και Duncan Snidal, "Hard and Soft Law in International Governance," *International Organization* 54, no. 3 (1998): 421–456.

law και της δικαιικής επικοινωνίας για τη δημιουργία συμβολικής ισχύος και πολιτικής επιρροής.

Η στρατηγική του *legal framing* συνδέεται στενά με τις θεωρητικές έννοιες του *soft law* και της δικαιικής επικοινωνίας. Το *soft law* αναφέρεται σε κανόνες και κατευθυντήριες αρχές που, αν και στερούνται τυπικής δεσμευτικότητας, δημιουργούν ισχυρές προσδοκίες συμμόρφωσης και επηρεάζουν τη διεθνή συμπεριφορά.[63] Σε συνδυασμό με τη συστηματική διάχυση νομικών επιχειρημάτων, το legal framing μετατρέπει τη νομική γνώση σε εργαλείο πολιτικής επιρροής και λειτουργεί ως μορφή ήπιας ισχύος. Διαδικασία που ενισχύεται από τη θεωρία της επιτελεστικότητας του δικαίου (performativity of law), η οποία δείχνει ότι η επαναλαμβανόμενη χρήση συγκεκριμένων νομικών ισχυρισμών αυξάνει σταδιακά την κανονιστική τους ισχύ και διαμορφώνει κοινωνικές και πολιτικές πραγματικότητες.[64]

Η στρατηγική αυτή δεν αποτελεί ελληνική ή κυπριακή ιδιομορφία, αλλά έχει εφαρμοστεί και σε άλλες περιπτώσεις. Στην περίπτωση της Ινδίας και του Πακιστάν, μέσω συνεχούς παραγωγής νομικών και τεχνικών αναλύσεων για τους υδάτινους πόρους του Ινδού ποταμού,[65] οι δύο χώρες ενίσχυσαν τη διεθνή προβολή των θέσεών τους, συμβάλλοντας στη διατήρηση της Συνθήκης του 1960.[66] Στη Σιγκαπούρη, η χώρα αξιοποίησε εκτενές νομικό και ακαδημαϊκό corpus στην οριοθέτηση θαλάσσιων συνόρων, παρουσιάζοντας εαυτήν ως υπόδειγμα συμμόρφωσης με το διεθνές δίκαιο και ενισχύοντας τη θέση της στο Διεθνές Δικαστήριο (ICJ)[67]. Στην περίπτωση της Σλοβενίας και της Κροα-

63. Abbott, Kenneth, and Duncan Snidal, "Hard and Soft Law in International Governance." *International Organization* 54 (2000): 421–456. Richard R. Baxter, "International Law in 'Her Infinite Variety", *International and Comparative Law Quarterly* 29.4 (1980): 549–566. Weil, Prosper. "Towards Relative Normativity in International Law?" *American Journal of International Law* 77 (1983): 413–442. Dinah, Shelton, (ed.), *Commitment and Compliance: The Role of Non-binding Norms in the International Legal System*. Oxford: Oxford University Press, 2000. Christine M. Chinkin, "The Challenge of Soft Law: Development and Change in International Law." *International and Comparative Law Quarterly* 38.4 (1989): 850–866. Jean, D'Aspremont, and Tanja Aalberts, eds. "Symposium on Soft Law." *Leiden Journal of International Law* 25.2 (2012): 309–372. Jan Klabbers, "The Redundancy of Soft Law." *Nordisk Journal of International Law* 65.2 (1996): 167–182. Andrew T. Guzman, "International Soft Law," *Journal of Legal Analysis* 2, no. 1 (2010): 171–225, https://academic.oup.com/jla/article-pdf/2/1/171/23562581/2-1-171.pdf.
64. Julie Stone Peters, *A History of Law as Performance* (Columbia University Press, 2022), https://news.columbia.edu/news/history-law-performance. Jack M. Balkin, "Law and Performance," *Yale University* (accessed September 14, 2025), https://jackbalkin.yale.edu/law-performance. Randy Gordon, *The Performance of Law. Everyday Lawyering at the Intersection of Advocacy and Imagination*, London: Routledge, 2022. Emma Lees, Ole W. Pedersen, "Performative Environmental Law", Modern Law Review, Volume88, Issue1, (2025), 124-154.
65. Η Συνθήκη για τα ύδατα του Ινδού (Indus Waters Treaty, IWT) υπογράφηκε το 1960 μεταξύ Ινδίας και Πακιστάν, με τη μεσολάβηση της Παγκόσμιας Τράπεζας, και καθορίζει τη χρήση των υδάτων του Ινδού ποταμού, παρέχοντας στην Ινδία τον έλεγχο των τριών ανατολικών ποταμών (Ravi, Beas, Sutlej) και στο Πακιστάν τον έλεγχο των τριών δυτικών ποταμών (Indus, Jhelum, Chenab). https://www.britannica.com/event/Indus-Waters-Treaty
66. Manu Sanan, "The Indus Waters Treaty—Recurring Conflicts, Non-Participation and Parallel Proceedings in the Kishenganga and Ratle Disputes", *Insights,* Volume: 29 Issue: 6, (2025) p. 1-6 https://www.asil.org/insights/volume/29/issue/6?utm_source=chatgpt.com
67. Robert Beckman and Clive Schofield, "Moving Beyond Disputes Over Island Sovereignty:

τίας, η Σλοβενία συνδύασε το νομικό *framing* με διπλωματική δράση, προβάλλοντας το ζήτημα της θαλάσσιας οριοθέτησης σε ευρωπαϊκά fora και εντάσσοντάς το στην ευρύτερη αφήγηση της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης.[68] Η στρατηγική του *legal framing* φέρει έντονο χαρακτήρα *agenda-setting*: ο φορέας που καθορίζει το πλαίσιο της διεθνούς συζήτησης επηρεάζει άμεσα το εύρος των αποδεκτών λύσεων, καθορίζοντας ποια ζητήματα θεωρούνται νόμιμα και επείγοντα και ποια παραμένουν περιθωριοποιημένα.[69] Στο πλαίσιο της Ανατολικής Μεσογείου, η Ελλάδα και η Κύπρος έχουν αξιοποιήσει συστηματικά τη νομική τεκμηρίωση για να καθορίσουν τα όρια του διεθνούς διαλόγου γύρω από την ΑΟΖ, την υφαλοκρηπίδα και τη συμφωνία της UNCLOS, υποχρεώνοντας την Τουρκία να αιτιολογεί τις αμφισβητούμενες θέσεις της.[70]

Η δημιουργία συνεκτικού νομικού λόγου επιτρέπει στα κράτη αυτά όχι μόνο να διεκδικούν νομιμοποίηση για τις εθνικές τους αξιώσεις, αλλά και να διαμορφώνουν το πλαίσιο μέσα στο οποίο αξιολογούνται οι δράσεις τρίτων. Η στρατηγική αυτή λειτουργεί ως πολλαπλασιαστής συμμαχιών: think tanks, διεθνείς οργανισμοί, ακαδημαϊκοί και η διεθνής κοινή γνώμη τείνουν να ευθυγραμμίζονται με αφηγήσεις που προβάλλονται ως τεκμηριωμένες και συνεκτικές, ενισχύοντας την πολιτική επιρροή των πρωταγωνιστών.[71] Στο πλαίσιο αυτό, ελληνικοί και κυπριακοί φορείς έχουν επιτύχει σημαντική προβολή των νομικών τους θέσεων σε διεθνή fora, όπως τα Ηνωμένα Έθνη και το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο.[72]

ICJ Decision Sets Stage for Maritime Boundary Delimitation in the Singapore Strait." *Ocean Development & International Law* 40:1, (2009) 1–35.

68. Case C-457/18 Slovenia v Croatia, Opinion of AG Pikamäe, ECLI:EU:C:2019:1067. https://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?num=C-457/18
E. Kassoti, Between a Rock and a Hard Place: The Court of Justice's Judgment in Case Slovenia v. Croatia, 5 European Papers 1061 (2020), 1061-1070.
69. Finnemore, Martha, and Kathryn Sikkink. "International Norm Dynamics and Political Change." *International Organization* 52, no. 4 (1998): 887–917; Keck, Margaret E., and Kathryn Sikkink. *Activists Beyond Borders: Advocacy Networks in International Politics.* Ithaca: Cornell University Press, 1998.
70. Christian Schaller, "Hardly Predictable and yet an Equitable Solution: Delimitation by Judicial Process as an Option for Greece and Turkey in the Eastern Mediterranean." *Leiden Journal of International Law* 35, no. 3 (2022): 549–68. Efthymios Papastavridis, "The Greek-Turkish Maritime Disputes: An International Law Perspective." Hellenic Foundation for European and Foreign Policy (ELIAMEP), Policy Paper #36/2020. Md. Monjur Hasan, Sheikh Mehbuba Moitree, C.A.M. Al Wahi, Md. Al Mehedi Hasan Talukder, Md. Syful Islam, "Eastern Mediterranean Sea Dispute: Exploring Sustainable Resolutions." *Open Journal of Marine Science* 15 (2025): 74–99. doi: 10.4236/ojms.2025.152005.
71. Nye, Joseph S. *Soft Power: The Means to Success in World Politics.* New York: PublicAffairs, 2004; Stone, Diane. *Capturing the Political Imagination: Think Tanks and the Policy Process.* London: Routledge, 2000.
72. Η Ελλάδα υπέβαλε επιστολή στον Γενικό Γραμματέα του ΟΗΕ στις 30 Μαΐου 2025, παρουσιάζοντας τις θέσεις της σχετικά με τις θαλάσσιες ζώνες στην Ανατολική Μεσόγειο. https://greekcitytimes.com/2025/08/09/greece-un-letter-eastern-mediterranean/
Η Κύπρος έχει υποβάλει επίσημες καταχωρίσεις στο πλαίσιο της UNCLOS, αναγνωρίζοντας τις υποχρεώσεις της σύμφωνα με τη Σύμβαση. https://www.un.org/depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/STATEFILES/CYP.htm
Το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο έχει υιοθετήσει ψηφίσματα που αναγνωρίζουν τις θέσεις της Ελλάδας και της Κύπρου σχετικά με τις θαλάσσιες ζώνες τους και τις διαφορές τους με την Τουρκία. https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/RC-9-2020-0260_

Ωστόσο, η στρατηγική του *legal framing* δεν είναι χωρίς περιορισμούς. Η υπερβολική έμφαση στη ρητορική-συμβολική ισχύ ενδέχεται να περιορίσει την προσέγγιση σε ήδη ευνοϊκά ακροατήρια, δημιουργώντας φαινόμενα ακαδημαϊκής αυτοαναφορικότητας. Παράλληλα, η συνεχής προβολή νομικών αφηγήσεων μπορεί να οδηγήσει σε ακαμψία, περιορίζοντας τη διπλωματική ευελιξία και την ικανότητα συμβιβασμού σε διαπραγματεύσεις υψηλής έντασης.[73]

Η αποτελεσματικότητα του legal framing εξαρτάται άμεσα από την ενσωμάτωσή του σε ένα ευρύτερο στρατηγικό πλαίσιο, το οποίο συνδυάζει στρατιωτική ισχύ, διπλωματική συνεργασία και οικονομικά εργαλεία πίεσης. Χωρίς αυτόν τον συνδυασμό, η νομική ρητορική κινδυνεύει να παραμείνει σε επίπεδο θεωρητικής τεκμηρίωσης, χωρίς ουσιαστική επίδραση στις διεθνείς σχέσεις. Στην περίπτωση της Ελλάδας και της Κύπρου, η στρατηγική αυτή συνδέεται με τη διεύρυνση των συνεργασιών στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, καθώς και με στρατηγικές συνεργασίες με χώρες της περιοχής, όπως η Αίγυπτος και το Ισραήλ, ενισχύοντας παράλληλα την περιφερειακή σταθερότητα και την αποτροπή μονομερών ενεργειών.[74]

1.3. Αντεπιχειρηματολογία και αποδόμηση του τουρκο-λιβυκού μνημονίου. Θεωρητική και εμπειρική προσέγγιση.

Η στρατηγική χρήση του δικαίου στις διεθνείς σχέσεις αποτελεί διαχρονικό πεδίο αντιπαράθεσης, όπου η νομική επιχειρηματολογία λειτουργεί όχι μόνο ως εργαλείο επίλυσης διαφορών αλλά και ως μέσο άσκησης επιρροής.[75] Στο πλαίσιο αυτό, η έννοια της αντιεπιχειρηματολογίας συνιστά κρίσιμο εργαλείο· αφορά τη συστηματική αποδόμηση νομικών ισχυρισμών που επιδιώκουν να εδραιώσουν αναθεωρητικές πρακτικές και να νομιμοποιήσουν μονομερείς ενέργειες. Η αντιεπιχειρηματολογία δεν περιορίζεται σε μια τεχνική διαδικασία ερμηνείας κανόνων, αλλά συνδέεται άρρηκτα με τη διαμόρφωση αφηγημάτων και την κατασκευή κανονιστικής νομιμοποίησης στη διεθνή σφαίρα.[76]

Από θεωρητική σκοπιά, η πρακτική αυτή εντάσσεται στη στρατηγική του *lawfare*, όπου το δίκαιο χρησιμοποιείται ως «όπλο» για την ενίσχυση ή τον περιορισμό της δράσης κρατών, χωρίς την άμεση καταφυγή σε στρατιωτικά μέσα.[77] Το *lawfare* δεν αφορά αποκλειστικά την επιθετική χρήση του δικαίου από αναθεωρητικούς δρώ-

EN.html?utm_source=chatgpt.com

73. William I. Zartman, *Negotiation and Conflict Management: Essays on Theory and Practice.* London: Routledge, 2007; Thomas Risse, "Transnational Actors and World Politics." In *Handbook of International Relations*, edited by Walter Carlsnaes, Thomas Risse, and Beth A. Simmons, 255–274. London: Sage, 2002.
74. Dimitrios Grekos, "Greece and Tripartite Partnerships in the Eastern Mediterranean: a recommended policy for Greek strategic interests", *Journal of Liberty and International Affairs*, 9: 3, (2023), 328-341.
75. Για τη θεωρητική κατανόηση της στρατηγικής χρήσης του δικαίου και της αντιεπιχειρηματολογίας βλέπε, Anne, Orford, *International Authority and the Responsibility to Protect.* Cambridge: Cambridge University Press, 2011. Andrew Clapham, *Human Rights Obligations of Non-State Actors.* Oxford: Oxford University Press, 2006.
76. Lewis Paul, and Daniel Moran. *Lawfare: Law as a Weapon of War.* London: Routledge, 2016; McNeal, Gregory S. "Lawfare in Contemporary International Relations." *Journal of Strategic Studies* 42, no. 3 (2019): 367–390.
77. Lewis and Moran, *Lawfare: Law as a Weapon of War*, 12–38; McNeal, "Lawfare in

ντες· περιλαμβάνει επίσης την αμυντική στρατηγική των κρατών που, μέσω αντιεπιχειρηματολογίας, επιδιώκουν να υπονομεύσουν την αξιοπιστία των αντίπαλων αφηγήσεων και να ενισχύσουν τη διεθνή νομιμοποίηση των δικών τους θέσεων.[78] Έτσι, η αντιεπιχειρηματολογία καθίσταται μορφή «αντίνομικού πολέμου», που αξιοποιεί το δίκαιο όχι μόνο ως πεδίο αλλά και ως εργαλείο στρατηγικής αντιπαράθεσης.[79]

Η Ελλάδα και η Κύπρος έχουν αξιοποιήσει συστηματικά την αντιεπιχειρηματολογία στο πεδίο της Ανατολικής Μεσογείου, προκειμένου να αντιπαρατεθούν στις τουρκικές αναθεωρητικές πρακτικές. Χαρακτηριστική περίπτωση αποτελεί το τουρκολιβυκό μνημόνιο του 2019, το οποίο συνιστά απόπειρα μονομερούς αναδιαμόρφωσης της κανονιστικής τάξης στην περιοχή.[80] Η συμφωνία αυτή παρακάμπτει θεμελιώδεις αρχές του διεθνούς δικαίου της θάλασσας, ενώ αγνοεί τα δικαιώματα τρίτων κρατών, επιχειρώντας να επιβάλει ένα εναλλακτικό νομικοπολιτικό πλαίσιο.[81] Στο πλαίσιο αυτό, η ελληνική-κυπριακή στρατηγική εστιάζουν στην απονομιμοποίηση της συμφωνίας, τόσο σε νομικό όσο και σε πολιτικό επίπεδο, με στόχο τη διασφάλιση της εφαρμογής του διεθνούς δικαίου και την εδραίωση ενός αφηγήματος νομιμότητας που θα καθορίσει τις μελλοντικές εξελίξεις.[82] Μέσω της συστηματικής επίκλησης και εφαρμογής του διεθνούς δικαίου, και ειδικότερα της UNCLOS, η Ελλάδα και η Κύπρος επιχειρούν να εδραιώσουν ένα αφήγημα νομιμότητας το οποίο υπερβαίνει το διμερές πλαίσιο αντιπαράθεσης με την Τουρκία.[83] Με τον τρόπο αυτό, η πολιτική και διπλωματική τους θέση ενισχύεται σταδιακά, καθώς η θεσμική αποτύπωση των επιχειρημάτων τους ενσωματώνεται στον διεθνή λόγο και καθίσταται σημείο αναφοράς για τις μελλοντικές εξελίξεις στην Ανατολική Μεσόγειο.[84]

1.4. Νομικός Αποκλεισμός του Αναθεωρητισμού. Θεωρητική και Εμπειρική Διάσταση

Η Ελλάδα, λειτουργώντας σε ένα διεθνές περιβάλλον που χαρακτηρίζεται από αβεβαιότητα, ρευστότητα και έντονη γεωπολιτική ένταση, έχει αναπτύξει έναν ολοκληρωμένο στρατηγικό άξονα που εδράζεται στη νομική θωράκιση των κυριαρχικών της δικαιωμάτων και της θαλάσσιας ασφάλειας. Μέσω της δημιουργίας νομικών φραγμών, η χώρα περιορίζει τις δυνατότητες αναθεωρητικών διεκδικήσεων και ενισχύει τη διεθνή νομιμοποίηση των ελληνικών θέσεων.[85] Η στρατηγική αυτή υπερβαίνει τα όρια της παραδοσιακής διπλωματίας, αξιοποιώντας το διεθνές δίκαιο ως εργαλείο γεωστρατηγικής πρόληψης. Σε αυτό το πλαίσιο, η ασύμμετρη νομική ισχύς (asymmetric legal power) παρέχει σε μικρά και μεσαία κράτη τη δυνατότητα να πολλαπλασιάζουν την επιρροή τους μέσω της νομικής κατοχύρωσης.[86] Η δυνατότητα πολλαπλασιασμού της επιρροής μέσω νομικής κατοχύρωσης μετατρέπεται σε στρατηγικό εργαλείο με την υπογραφή διμερών και πολυμερών συμφωνιών οριοθέτησης θαλασσίων ζωνών με κράτη όπως η Αίγυπτος και η Ιταλία. Αυτές οι συμφωνίες ενισχύουν την κατοχύρωση των ελληνικών θέσεων στο πλαίσιο του διεθνούς δικαίου της θάλασσας και συγκροτούν ένα ισχυρό «νομικό τείχος» απέναντι σε μονομερείς αναθεωρητικές ενέργειες.[87] Πα-

Contemporary International Relations," 368–374.

78. Για τη διττή διάσταση της lawfare, αμυντική και επιθετική, βλέπε, David Kretzmer, *The Occupation of Justice: The Supreme Court of Israel and the Occupied Territories.* Albany: SUNY Press, 2002. Michael L. Gross, *Lawfare: When Law Becomes a Weapon of War.* Cambridge: Cambridge University Press, 2018.
79. Luca Belli, "Law as a Battlefield: Strategic Litigation and the Politics of International Law." *European Journal of International Law* 30, no. 2 (2019): 399–423; Marco Sassòli, *International Humanitarian Law: Rules, Controversies, and Solutions.* Cheltenham: Edward Elgar, 2020.
80. Memorandum of understanding between the government of the republic of turkey and the government of national accord-state of Libya on delimitation of the maritime jurisdiction areas in the mediterranean. chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.un.org/depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/TREATIES/Turkey_11122019_%28HC%29_MoU_Libya-Delimitation-areas-Mediterranean.pdf
81. Gallia Lindenstrauss, Sarah J. Feuer, and Ofir Winter, "The Perils of the Turkey-Libya Maritime Delimitation Deal", INSS Insight No. 1238, December 18, 2019, p.1-4. chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.inss.org.il/wp-content/uploads/2019/12/No.-1238.pdf
    Murat Yorulmaz, Sina Kısacık, Gamze Helvacıköylü, "Rivalry in the New Geopolitics of the Mediterranean: Turkey's Geostrategic Vision and Its Effects on Foreign (Energy) and Security Policies", *Journal of Social Sciences of Mus Alparslan University*, Volume: 10 Issue: 1, (2022): 417-431.
82. Permanent Mission of Greece to the United Nations, *Letter dated 14 February 2020 addressed to the Secretary-General*, UN Doc. A/74/706, 14 February 2020, https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n20/041/94/pdf/n2004194.pdf; Permanent Mission of the Republic of Cyprus to the United Nations, *Letter dated 24 April 2020 addressed to the Secretary-General*, UN Doc. A/74/819, 24 April 2020, https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n20/108/89/pdf/n2010889.pdf
83. Jon M. Van Dyke, "The Role of Islands in Delimiting Maritime Zones: The Case of the Aegean Sea," *Ocean Yearbook* 8 (1989): 44–69, https://doi.org/10.1163/221160089X00047. Papastavridis, *The Greek-Turkish Maritime Disputes,* ό.π. United Nations, *Handbook on the Delimitation of Maritime Boundaries* (New York: Division for Ocean Affairs and the Law of the Sea, 1997), https://www.un.org/depts/los/doalos_publications/publicationstexts/Handbook%20on%20the%20delimitation%20of%20maritime%20boundaries_Eng.pdf
84. Baldur Thorhallsson (ed.), *Small States and Shelter Theory: Iceland's External Affairs* (London: Routledge, 2018), ch. on shelter strategies and legal/institutional reliance by small states; Peter J. Katzenstein, *Small States in World Markets: Industrial Policy in Europe* (Ithaca: Cornell University Press, 1985), discussion of institutional leverage; Michael N. Schmitt, "International Law as an Instrument of Power Politics," *Harvard International Law Journal* 61, no. 2 (2020): 367–402, https://harvardilj.org/2020/06/international-law-as-an-instrument-of-power-politics/; European External Action Service, *Declaration by the High Representative on behalf of the EU on the Memorandum of Understanding between Turkey and Libya on the delimitation of maritime jurisdictions in the Mediterranean* (9 December 2019), https://www.eeas.europa.eu/eeas/libya%C3%BCrkiye-statement-spokesperson-reported-agreement-hydrocarbons_en.
85. John C. Reiss, *International Law and Small States: Strategic Legal Positioning in a Multipolar World* (Cambridge: Cambridge University Press, 2021), 45–67. United Nations, *United Nations Convention on the Law of the Sea*, Montego Bay, 10 December 1982, entry into force 16 November 1994, https://www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/unclos/unclos_e.pdf.
86. Michael N. Schmitt, "International Law as an Instrument of Power Politics," *Harvard International Law Journal* 61, no. 2 (2020): 367–402, https://harvardilj.org/2020/06/international-law-as-an-instrument-of-power-politics/. Baldur Thorhallsson (ed.), *Small States and Shelter Theory: Iceland's External Affairs* (London: Routledge, 2018), ch. 3, 58–76.
87. Efthymios Papastavridis, *The Greek-Turkish Maritime Disputes: An International Law Perspective*, ELIAMEP Policy Paper No. 36 (July 2020), 12–24, https://www.eliamep.gr/wp-content/uploads/2020/07/Policy-paper-36-Papastavridis-final-10.07.pdf; Nicholas A. Ioannides, *Maritime Claims and Boundary Delimitation: Tensions and Trends in the Eastern Mediterranean Sea* (London: Routledge, 2021), 101–130.

ράλληλα, η πρακτική αυτή αυξάνει την προβλεψιμότητα του διεθνούς περιβάλλοντος, προσφέροντας σταθερότητα σε κρίσιμες ζώνες συγκρούσεων και περιορίζοντας την αβεβαιότητα για τις στρατηγικές κινήσεις των κρατικών δρώντων.[88] Αναλυτικότερα η στρατηγική της θεσμικής θωράκισης (*institutional entrenchment*), εδράζεται σε τρεις αλληλοσυνδεόμενους άξονες, οι οποίοι λειτουργούν συμπληρωματικά και αλληλοενισχυόμενα: δεσμευτικότητα, προβλεψιμότητα και συμβολική ισχύς.

1. Δεσμευτικότητα (Bindingness)

Η σύναψη διμερών ή πολυμερών συμφωνιών καθιστά τη μη συμμόρφωση εξαιρετικά δύσκολη, καθώς κάθε κράτος που παραβιάζει τις διεθνείς του υποχρεώσεις (απότοκες των συμφωνιών που επισυνάπτει) εκτίθεται σε νομική, διπλωματική και πολιτική πίεση και ενίοτε σε ενδεχόμενες κυρώσεις από διεθνείς οργανισμούς.[89] Οι δεσμευτικές συμφωνίες λειτουργούν ως «νομικό τείχος», εμποδίζοντας μονομερείς ενέργειες και καθιστώντας τις νομικά και πολιτικά δυσχερείς.[90] Η πρακτική αυτή αποτελεί εφαρμογή της θεωρίας της στρατηγικής πρόληψης μέσω κανόνων, όπου οι κανόνες όχι μόνο καθορίζουν τη νόμιμη συμπεριφορά αλλά περιορίζουν και τα περιθώρια στρατηγικής αβεβαιότητας.[91]

2. Προβλεψιμότητα (Predictability)

Η συστηματική κατοχύρωση διεθνών συμφωνιών δημιουργεί ένα σταθερό και αξιόπιστο κανονιστικό πλαίσιο, το οποίο μειώνει την αβεβαιότητα και ενισχύει τη στρατηγική προβλεψιμότητα. Σε περιοχές υψηλής γεωπολιτικής έντασης, όπως η Ανατολική Μεσόγειος, η προβλεψιμότητα αποτελεί καθοριστικό στοιχείο για τον στρατηγικό σχεδιασμό, καθώς επιτρέπει στα κράτη να προγραμματίζουν τις πολιτικές και στρατιωτικές τους κινήσεις με σαφή γνώση των δεσμεύσεων και περιορισμών των άλλων δρώντων.[92] Μέσω αυτής, η Ελλάδα μπορεί να μεγιστοποιήσει την ικανότητα αποτροπής, δεδομένου ότι οι αναθεωρητικοί δρώντες αναγνωρίζουν το αυξημένο κόστος κάθε μονομερούς ενέργειας.[93]

88. United Nations, *Handbook on the Delimitation of Maritime Boundaries* (New York: Division for Ocean Affairs and the Law of the Sea, 1997), ch. 2, 33–48; Alexandros Zachariades, "Between a Rock and a Hard Place: Small States, Vulnerabilities and Greek Foreign Policy," *International Politics* 62, no. 2 (2025): 215–234, https://link.springer.com/article/10.1057/s41311-025-00713-w.
89. Nico Krisch, "Unequal Power and the Shaping of the International Legal Order," *European Journal of International Law* 16, no. 3 (2005): 369–408, https://www.ejil.org/pdfs/16/3/301.pdf.
90. Nicolas de Sadeleer, "The Principles of Prevention and Precaution in International Environmental Law," in *Research Handbook on International Environmental Law*, ed. Daniel Bodansky, Jutta Brunnée, and Ellen Hey (Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2021), 105–130, https://tradevenvironment.eu/wp-content/uploads/2021/10/Research-Handbook-of-IEL.pdf
91. John C. Reiss, *International Law and Small States: Strategic Legal Positioning in a Multipolar World* (Cambridge: Cambridge University Press, 2021), 45–67.
92. Nico Krisch, "Unequal Power and the Shaping of the International Legal Order," *European Journal of International Law* 16, no. 3 (2005): 369–408, https://www.ejil.org/pdfs/16/3/301.pdf; United Nations, *Handbook on the Delimitation of Maritime Boundaries* (New York: Division for Ocean Affairs and the Law of the Sea, 1997), ch. 2, 33–48.
93. Michael N. Schmitt, "International Law as an Instrument of Power Politics," *Harvard International Law Journal* 61, no. 2 (2020): 367–402, https://harvardilj.org/2020/06/international-law-as-an-instrument-of-power-politics/. John C. Reiss, *International Law and Small States: Strategic Legal Positioning in a Multipolar World* (Cambridge: Cambridge University Press, 2021), 45–67.

3. Συμβολική Ισχύς (Symbolic Power)

Η ενεργός συμμετοχή των κρατών σε διεθνείς θεσμούς, όπως η UNCLOS, καθιστά το διεθνές δίκαιο στρατηγικό εργαλείο αποτροπής και πολλαπλασιαστή επιρροής.[94] Μέσω αυτής της συμμετοχής, τα μικρά και μεσαία κράτη ενισχύουν τη διεθνή τους νομιμοποίηση και αποκτούν τη δυνατότητα να επηρεάζουν τις διαδικασίες θέσπισης κανόνων, μετατρέποντας το νομικό πλαίσιο σε ουσιαστικό μοχλό στρατηγικής ισχύος. Η συμμόρφωση με διεθνείς κανόνες ενισχύει την εικόνα ενός κράτους ως υπεύθυνου και αξιόπιστου δρώντος, αυξάνοντας παράλληλα τη δυνατότητα επιρροής του σε πολυμερείς διαπραγματεύσεις και διεθνείς οργανισμούς.[95]

1.5. Ιστορικά και Διεθνή Παραδείγματα

Η αποτελεσματικότητα της στρατηγικής της νομικής θωράκισης τεκμηριώνεται από διεθνή παραδείγματα. Η συμφωνία Αλγερίας-Μάλτας για την ΑΟΖ απέτρεψε μονομερείς ενέργειες και διασφάλισε διμερή σταθερότητα, ενώ οι διμερείς συμφωνίες Σιγκαπούρης–Ινδονησίας απέδειξαν ότι η σαφής νομική κατοχύρωση μειώνει εντάσεις και ενισχύει την προβλεψιμότητα στις διμερείς σχέσεις.[96] Στην Ανατολική Μεσόγειο, οι ελληνικές συμφωνίες με Αίγυπτο - Ιταλία προωθούν σταδιακά την κανονικοποίηση των ελληνικών θέσεων στο διεθνές δίκαιο και ενισχύουν τη διαπραγματευτική ισχύ της χώρας απέναντι σε αναθεωρητικούς γείτονες.[97] Συνεπακόλουθα, η εν λόγω στρατηγική προσφέρει πολυδιάστατα στρατηγικά οφέλη. Πρώτον, αυξάνει το κόστος για αναθεωρητικούς δρώντες, περιορίζοντας την πιθανότητα μονομερών ενεργειών και καθιστώντας τυχόν παραβιάσεις υψηλού ρίσκου.[98] Δεύτερον, ενισχύει την προβλεψιμότητα και τη σταθερότητα, μειώνοντας τη στρατηγική αβεβαιότητα και διευκολύνοντας τον σχεδιασμό πολιτικών και αμυντικών πρωτοβουλιών.[99] Τρίτον, μετατρέπει το διεθνές δίκαιο σε εργαλείο πολλαπλασιασμού

94. United Nations, *United Nations Convention on the Law of the Sea*, Montego Bay, 10 December 1982, entry into force 16 November 1994, https://www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/unclos/unclos_e.pdf. Nico Krisch, "Unequal Power and the Shaping of the International Legal Order," *European Journal of International Law* 16, no. 3 (2005): 369–408, https://www.ejil.org/pdfs/16/3/301.pdf.
95. Michael N. Schmitt, "International Law as an Instrument of Power Politics," *Harvard International Law Journal* 61, no. 2 (2020): 367–402, https://harvardilj.org/2020/06/international-law-as-an-instrument-of-power-politics/. Baldur Thorhallsson (ed.), *Small States and Shelter Theory,* ό.π., ch. 3, 58–76.
96. Abdul Q. Ahmad, *Maritime Boundary Agreements: Case Studies in International Law* (Leiden: Brill, 2019), 102–125; Lionel Wee, "Singapore-Indonesia Maritime Boundaries: Legal Certainty and Conflict Prevention," *Journal of Maritime Law & Commerce* 51, no. 4 (2020): 567–590, https://scholarship.law.duke.edu/jmlc/vol51/iss4/7.
97. Efthymios Papastavridis, *The Greek-Turkish Maritime Disputes,* ό.π., 12–24. Nicholas A. Ioannides, *Maritime Claims and Boundary Delimitation: Tensions and Trends in the Eastern Mediterranean Sea* (London: Routledge, 2021), 101–130.
98. United Nations, *Handbook on the Delimitation of Maritime Boundaries* (New York: Division for Ocean Affairs and the Law of the Sea, 1997), 33–48.
99. Michael N. Schmitt, "International Law as an Instrument of Power Politics," *Harvard International Law Journal* 61, no. 2 (2020): 367-402, https://harvardilj.org/2020/06/international-law-as-an-instrument-of-power-politics/.

ισχύος, ενισχύοντας τη θέση του κράτους στο διεθνές σύστημα και περιορίζοντας τις στρατηγικές αβεβαιότητες.[100] Συμπερασματικά, η στρατηγική νομικής θωράκισης αποκτά κρίσιμη σημασία, ως απόρροια της παρουσίας ενεργειακών πόρων, της δράσης αναθεωρητικών πολιτικών δρώντων και της ύπαρξης πολλαπλών θεσμικών κέντρων ισχύος. Η νομική κατοχύρωση παρέχει στην Ελλάδα τη δυνατότητα να μεγιστοποιήσει την επιρροή της, διατηρώντας παράλληλα ευελιξία στη διπλωματία και στις πολυμερείς συμμαχίες.[101] Η εφαρμογή της UNCLOS συνιστά μια ολοκληρωμένη πολιτικοθεσμική προσέγγιση, που συνδυάζει διεθνή νομιμοποίηση, γεωπολιτική σταθερότητα και στρατηγική αποτροπή, ενισχύοντας τη θέση της Ελλάδας ως μικρού αλλά υπολογίσιμου δρώντος στο διεθνές σύστημα.[102] Μέσω αυτής της στρατηγικής, η χώρα δύναται να δημιουργήσει ένα σταθερό, προβλέψιμο και δεσμευτικό νομικό περιβάλλον, περιορίζοντας τα περιθώρια στρατηγικής αβεβαιότητας για τους αντιπάλους και ενισχύοντας την προληπτική και αποτρεπτική της ικανότητα στο πλαίσιο διεθνών διενέξεων.[103]

Συμπεράσματα: Lawfare, Νόμος και Μελαγχολία του Διεθνούς Δικαίου

Η ανάλυση της στρατηγικής δυναμικής στην Ανατολική Μεσόγειο αναδεικνύει τη σημασία του *lawfare* ως εργαλείου γεωστρατηγικής προσαρμογής για μικρά και μεσαία κράτη. Η περίπτωση της Τουρκικής εξωτερικής πολιτικής αποτελεί μια εναργή μορφή στρατηγικής *juris nullification*, δηλαδή συστηματικής αποδόμησης του υφιστάμενου νομικού πλαισίου, μέσω της άρνησης της ισχύος της UNCLOS και της προώθησης αμφιλεγόμενων ερμηνειών περί «μη επήρειας» νησιών όπως το Καστελόριζο. Παράλληλα, η Άγκυρα επιχειρεί να δημιουργήσει τετελεσμένα, όπως το τουρκολιβυκό μνημόνιο του 2019 και η αποστολή γεωτρύπανων στην κυπριακή ΑΟΖ, υποστηριζόμενα από επιθετική νομική επιχειρηματολογία που στοχεύει στην αμφισβήτηση της διεθνούς ερμηνείας του δικαίου της θάλασσας. Η παρατήρηση των διεθνών δρώμενων σε επίπεδο διακρατικών σχέσεων και διεθνών θεσμών αναδεικνύει μια αίσθηση που μπορεί να περιγραφή ως «μελαγχολία του διεθνούς δικαίου».[104] Η αίσθηση αυτή προκαλείται από την αποδρομή και αμφισβήτηση του διεθνούς κανονιστικού πλαισίου, τον ανακόλουθο βηματισμό στην εφαρμογή διεθνών υποχρεώσεων και την ανέξοδη-παραβατική συμπεριφορά κρατών στο όνομα της πολιτικής της ισχύος. Οι τρέχουσες συρράξεις στην Ουκρανία και στη Μέση Ανατολή υπογραμμίζουν τη διάσταση διεθνοποιημένων συγκρούσεων, με την εμπλοκή πολλών κρατών και διεθνικών δρώντων, συμπεριλαμβανομένων νομικών αντιπαραθέσεων μέσω *lawfare* ενώπιον του Διεθνούς Δικαστηρίου της Χάγης.

Υπό αυτό το πρίσμα, η Ελλάδα και η Κυπριακή Δημοκρατία μπορούν να μετατρέψουν το διεθνές δίκαιο από πεδίο αμυντικής αντίδρασης σε εργαλείο ανάκτησης πρωτοβουλίας. Η ενεργητική του αξιοποίηση δεν περιορίζεται στην αντιμετώπιση των τουρκικών ισχυρισμών· αποσκοπεί επίσης στη θεσμική εδραίωση κανόνων, στην αποδόμηση του τουρκο-λιβυκού μνημονίου και στην ενίσχυση των συμφωνιών οριοθέτησης με τρίτα κράτη. Η συγκρότηση εξειδικευμένων επιτελείων στρατηγικού νομικού σχεδιασμού (legal strategic task forces) ενισχύει την ικανότητα παραγωγής συστηματικού νομικού λόγου με σαφή γεωπολιτική διάσταση, ενσωματώνοντας νομική τεκμηρίωση και στρατηγική οπτική σε ενιαίο πλαίσιο δράσης.[105]

Η UNCLOS λειτουργεί ως κανονιστικό και στρατηγικό εργαλείο, παρέχοντας στα κράτη τη δυνατότητα καθιέρωσης Αποκλειστικής Οικονομικής Ζώνης (ΑΟΖ), υφαλοκρηπίδας και δικαιωμάτων έρευνας-εκμετάλλευσης. Μέσω διμερών συμφωνιών με τρίτα κράτη, όπως η Αίγυπτος και η Ιταλία, η Ελλάδα κατοχυρώνει περιοχές στρατηγικής σημασίας, ενισχύοντας παράλληλα την ικανότητά της για αποτροπή απέναντι σε αναθεωρητικούς δρώντες. Η εμπειρική τεκμηρίωση από διεθνείς συμφωνίες, όπως η συμφωνία Αλγερίας-Μάλτας και οι διμερείς συμφωνίες Σιγκαπούρης-Ινδονησίας, αποδεικνύει ότι η σαφής νομική κατοχύρωση μειώνει εντάσεις και ενισχύει τη σταθερότητα στις διμερείς σχέσεις.[106]

Στρατηγικά, η νομική θωράκιση αυξάνει το κόστος για τους αναθεωρητικούς δρώντες, προσδίδει προβλεψιμότητα και σταθερότητα ως προς τις πολιτικοστρατηγικές κρατικές συμπεριφορές και λειτουργεί ως πολλαπλασιαστής ισχύος, ενδυναμώνοντας την επιρροή της Ελλάδας και της Κύπρου. Ιδιαίτερα σε περιοχές υψηλής γεωπολιτικής έντασης, όπως η Ανατολική Μεσόγειος, η στρατηγική αυτή αποκτά κρίσιμη σημασία, καθώς επιτρέπει στα μικρά κράτη να μεγιστοποιήσουν την επιρροή τους χωρίς να βασίζονται αποκλειστικά στη στρατιωτική ισχύ. Η προβληματική της «μελαγχολίας» του διεθνούς δικαίου υπενθυμίζει ότι η ισχύς συχνά επισκιάζει τη νομιμότητα και ότι η εφαρμογή του δικαίου παραμένει ετεροβαρής. Συνεπακό-

100. John C. Reiss, *International Law and Small States: Strategic Legal Positioning in a Multipolar World* (Cambridge: Cambridge University Press, 2021), 45–67; Baldur Thorhallsson (ed.), *Small States and Shelter Theory: Iceland's External Affairs* (London: Routledge, 2018), ch. 3, 58–76.
101. John C. Reiss, *International Law and Small States: Strategic Legal Positioning in a Multipolar World* (Cambridge: Cambridge University Press, 2021), 45–67; Michael N. Schmitt, "International Law as an Instrument of Power Politics," *Harvard International Law Journal* 61, no. 2 (2020): 367-402, https://harvardilj.org/2020/06/international-law-as-an-instrument-of-power-politics/
102. Efthymios Papastavridis, *The Greek-Turkish Maritime Disputes: An International Law Perspective*, ELIAMEP Policy Paper No. 36 (July 2020), 12–24, https://www.eliamep.gr/wp-content/uploads/2020/07/Policy-paper-36-Papastavridis-final-10.07.pdf; Baldur Thorhallsson (ed.), *Small States and Shelter Theory: Iceland's External Affairs* (London: Routledge, 2018), ch. 3, 58–76.
103. Nicholas A. Ioannides, *Maritime Claims and Boundary Delimitation: Tensions and Trends in the Eastern Mediterranean Sea* (London: Routledge, 2021), 101–130; United Nations, *Handbook on the Delimitation of Maritime Boundaries* (New York: Division for Ocean Affairs and the Law of the Sea, 1997), 33–48
104. Στέλιος Περράκης, «Η μελαγχολία του Διεθνούς Δικαίου», Τετράδια Διεθνούς Δικαίου και Διεθνούς Πολιτικής, τχ. 12-13, (Αθήνα: Ι. Σιδέρης, 2025), 14-17.
105. Baldur Thorhallsson (ed.), *Small States and Shelter Theory,* ό.π., ch. 3, 58–76.
106. Alberto Alvarez-Jimenez, "Boundary Agreements in the International Court of Justice's Case Law, 2000–2010", *European Journal of International Law*, 23:2, (2012), 495–515. Oude Elferink, Alex G., Tore Henriksen, and Signe Veierud Busch, (eds.), *Maritime Boundary Delimitation: The Case Law: Is It Consistent and Predictable?,* Cambridge: Cambridge University Press, 2018. Natasya Auliaul Lathifah Putri, Wildan Fauzi, Pardomuan Daniel V, Ria Tri Vinata, "Resolving the maritime border conflict between Indonesia and Singapore in the Singapore Strait", *International Journal of Law, Policy and Social Review*, Volume 7, Issue 3, 2025, Page No. 32-35

λουθα, η στρατηγική αξιοποίηση του lawfare αποκτά πολλαπλές διαστάσεις– προστασία κυριαρχίας, ενίσχυση διεθνούς νομιμοποίησης, θεσμική ηγεμονία και προδραστική ικανότητα επίδρασης στο περιφερειακό ισοζύγιο ισχύος. Το διεθνές δίκαιο μετατρέπεται από «σιωπηλό» πεδίο σε ενεργό εργαλείο στρατηγικής, ικανό να αντισταθμίσει τις αδυναμίες και τα κενά του διεθνούς συστήματος, ενισχύοντας τη σταθερότητα και την ειρήνη στην Ανατολική Μεσόγειο.

Θέση σε λειτουργία του φράγματος GERD στην Αιθιοπία. Λύση ενός προβλήματος ή παραβίαση του διεθνούς δικαίου;

4

Φανή Λιβαδά

Επίτιμη Νομική Σύμβουλος του Υπουργείου Εξωτερικών
Πρώην Ειδική Νομική Σύμβουλος, Ειδική Νομική Υπηρεσία ΥΠΕΞ

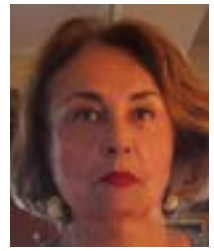

Εισήγηση στις ΧΧ Διεθνολογικές Συναντήσεις Ναυπλίου. 3-5 Οκτωβρίου 2025

Θα ήθελα πρώτα από όλα να πω ότι χαίρομαι πολύ που βρίσκομαι εδώ σήμερα για πολλούς λόγους.
Πρωτίστως γιατί πάντα με γοητεύει το Ναύπλιο, όπως φαντάζομαι και όλους.
Ακόμη περισσότερο, γιατί βρίσκομαι ανάμεσα σε συναδέλφους και φίλους, γεγονός που αποτελεί πάντοτε μια ευτυχή συγκυρία.
Και, βέβαια, γιατί οι συζητήσεις πάνω σε θέματα διεθνούς δικαίου –του οποίου η εφαρμογή τίθεται πλέον εν αμφιβόλω καθώς ο κόσμος λειτουργεί μέσα ένα εξαιρετικά ασταθές και απρόβλεπτο διεθνές πολιτικό περιβάλλον– αποκτούν, θεωρώ, τον καιρό αυτό, ιδιαίτερη βαρύτητα και ενδιαφέρον.

Από πλευράς μου διάλεξα, ωστόσο, να ξεφύγω, στον βαθμό του εφικτού, από την μονοθεματική μέγγενη που πνίγει την στιγμή αυτή, την παγκόσμια επικαιρότητα, και που είναι, βέβαια, τα φοβερά τεκταινόμενα στην Γάζα και στην Ουκρανία, και να μιλήσω για ένα φαινομενικά ίσως ήσσονος εμβέλειας θέμα, το οποίο όμως θέτει, παρά ταύτα, μείζονα ζητήματα διεθνούς δικαίου που αφορούν τα διεθνή ή διασυνοριακά ύδατα, ζητήματα που ασφαλώς ενδιαφέρουν καίρια και την Ελλάδα.
Πρόκειται, λοιπόν, για την απόφαση της Αιθιοπίας να θέσει σε λειτουργία το GERD, το Grand Ethiopian Renaissance Dam, που χτίστηκε πάνω στον Νείλο στην περιοχή Benishangul-Gumuz της Αιθιοπίας, κοντά στην πόλη Guba. Πρόκειται για το μεγαλύτερο φράγμα στην Αφρική και το δέκατο μεγαλύτερο στον κόσμο, το οποίο κατασκευαζόταν τα τελευταία

δέκα χρόνια με διεθνή χρηματοδότηση, κυρίως Κινεζική. Το κόστος ανήλθε στα περίπου πέντε δισεκατομμύρια δολάρια και το όλο εγχείρημα έφτασε στην ολοκλήρωσή του παρά τις σοβαρές αντιρρήσεις της Αιγύπτου και του Σουδάν οι οποίες ως αμιγώς κατάντη του Νείλου χώρες, αναμφίβολα θα πληγούν από την λειτουργία του Αιθιοπικού φράγματος. Πράγματι, το έργο εγκαινιάστηκε με τις εξυπακουόμενες φανφάρες, στις 9 του περασμένου Σεπτεμβρίου.

Την ίδια ημέρα η Αίγυπτος, η οποία επί χρόνια εξέφραζε εντονότατες αντιρρήσεις για την κατασκευή του φράγματος αυτού, έστειλε επιστολή στο Συμβούλιο Ασφαλείας των Ηνωμένων Εθνών διαμαρτυρόμενη για τις μονομερείς πράξεις της Αιθιοπίας σε σχέση με το φράγμα GERD, τις οποίες η Αίγυπτος θεωρεί ότι αποτελούν παραβίαση του διεθνούς δικαίου, και, επιφυλασσόμενη των δικαιωμάτων της κατά το διεθνές δίκαιο και τον Χάρτη του ΟΗΕ, δηλώνει έτοιμη να υπερασπιστεί τα δικαιώματα του Αιγυπτιακού λαού.

Αλλά ας δούμε τί σημαίνει στην πράξη η κατασκευή του φράγματος αυτού.

Κατ' αρχάς σημαίνει ότι η Αιθιοπία, μια χώρα με πληθυσμό 132,1 εκατομμυρίων κατοίκων (απογραφή 2024) και με έκταση ενός εκατομμυρίου τετραγωνικών χιλιομέτρων, αναμένεται να παράγει εφεξής περί τα 15,700 GWh ηλεκτρικής ενέργειας ετησίως από τις 13 τουρμπίνες του φράγματος του GERD, διπλασιάζοντας, δηλαδή, την μέχρι σήμερα παραγωγή ηλεκτρισμού από την Αιθιοπία. Μολονότι σκοπός της Αιθιοπίας είναι πρωτίστως να καλύψει τις ανάγκες της χώρας η οποία είναι ανάμεσα στις φτωχότερες της Αφρικής και του κόσμου, η Αιθιοπική κυβέρνηση επιδιώκει περαιτέρω να εξάγει το επιπλέον παραγόμενο ηλεκτρικό ρεύμα σε γειτονικές χώρες που είναι επίσης ελλειμματικές σε αυτό, όπως είναι η Κένυα, το Τζιμπουτί, το Βόρειο και το Νότιο Σουδάν και η Τανζανία με την οποία έχει ήδη συνάψει πρόσφατα σχετική συμφωνία. Συμφωνία φαίνεται να υπάρχει ήδη επίσης μεταξύ της Αιθιοπίας και του Νοτίου Σουδάν. Οι εξαγωγές αυτές θα βοηθήσουν ασφαλώς την Αιθιοπία να προωθήσει τους ευρύτερους αναπτυξιακούς της στόχους.

Ας δούμε, όμως, τώρα, τί σημαίνει η λειτουργία του GERD για την Αίγυπτο αλλά και για το Σουδάν –κυρίως το Βόρειο– που βρίσκονται πάνω στην προς Βορράν πορεία του Νείλου αμέσως μετά την Αιθιοπία.

Σημαίνει πρωτίστως μεγάλη απώλεια διατροφικών πόρων αφού η διαθέσιμη ποσότητα υδάτων από τον Νείλο δεν θα επαρκεί πιθανότατα για την άρδευση των κρίσιμων για τις χώρες αυτές γεωργικών καλλιεργειών. Μήν ξεχνάμε ότι η Αίγυπτος είναι και αυτή μια μεγάλη εδαφικά χώρα ενός εκατομμυρίου τετραγωνικών χιλιομέτρων ενώ ο πληθυσμός της φτάνει τα 110 εκατομμύρια με μεγάλες, συνεπώς, και αυτός, διατροφικές ανάγκες. Ακόμη, απώλεια εισοδήματος αναμένεται να προκύψει από την πιθανή συρρίκνωση της δυνατότητας χρησιμοποίησης των ποτάμιων μεταφορών είτε για εμπορική είτε για τουριστική εκμετάλλευση.

Τέλος, μεγάλες αναμένεται να είναι οι επιπτώσεις της λειτουργίας του GERD για το Αιγυπτιακό φράγμα του Ασουάν (Aswan High Dam) περιλαμβανομένης της πιθανής μείωσης των υδάτων της Λίμνης Νάσερ (που είναι το reservoir του φράγματος του Ασουάν) με επακόλουθο και την χαμηλότερη παραγωγή ηλεκτρικού ρεύματος από το φράγμα αυτό.

Ως εκ τούτου, το Κάιρο επιμένει ότι η

λειτουργία του GERD συνιστά «υπαρξιακή απειλή» (existential threat) για τις κατάντη του Νείλου χώρες (downstream countries) οι οποίες είναι οι εξ ορισμού και εκ φύσεως αδικημένες έναντι των ανάντη χωρών (upstream countries).

Αλλά ας πάρουμε, για ακόμη μία φορά, τα πράγματα από την αρχή. Και εν αρχή ήν ο Νείλος.

Ο Νείλος έχει μήκος 6.650 χιλιομέτρων, γεγονός που τον καθιστά τον μεγαλύτερο σε μήκος ποταμό του κόσμου. Ξεκινάει την διαδρομή του νοτίως του Ισημερινού και οι πηγές του βρίσκονται στο Μπουρούντι και στην Ρουάντα με κύριο τροφοδότη τον ποταμό Kagera, ο οποίος καταλήγει στην λίμνη Βικτώρια στην Ουγκάντα. Η Βικτώρια δέχεται ακόμη τα ύδατα της λίμνης Kyoga, που κείται βορειοανατολικά της Βικτώριας, καθώς επίσης και τα ύδατα της λίμνης του Αλβέρτου (Lake Albert) που βρίσκεται πάνω στην δυτική οριογραμμή μεταξύ της Λαϊκής Δημοκρατίας του Κογκό (DRC-Congo) και της Ουγκάντας.

Η λίμνη Βικτώρια θεωρείται -και είναι ουσιαστικά- η απαρχή του Νείλου. Αξίζει να λεχθεί, στο σημείο αυτό, γιατί είναι πράγματι εντυπωσιακό, ότι η λεκάνη απορροής του Νείλου (catchment area ή drainage basin), δηλαδή οι περιοχές από τις οποίες ο Νείλος συγκεντρώνει τα ύδατά του, εκτείνονται σε 11 χώρες, οι οποίες είναι η Λαϊκή Δημοκρατία του Κογκό, η Τανζανία, το Μπουρούντι, η Ρουάντα, η Ουγκάντα, η Κένυα, η Αιθιοπία, η Ερυθραία, το Νότιο Σουδάν, το Βόρειο Σουδάν και η Αίγυπτος. Μετά την λίμνη Βικτώρια ο ποταμός ακολουθεί μια γενικά βορειοανατολική πορεία φθάνοντας στο Νότιο Σουδάν. Μέχρι εκεί έχει το όνομα Νείλος του Βουνού, ενώ από εκεί και πέρα και αφού συναντήσει τον ποταμό Sobat στο Νότιο Σουδάν, ονομάζεται Λευκός Νείλος. Στη συνέχεια συναντάται και ενοποιείται στο Χαρτούμ, πρωτεύουσα του Βόρειου Σουδάν, με τον ονομαζόμενο Γαλάζιο Νείλο (Blue Nile) που πηγάζει από την Λίμνη Τάνα της Αιθιοπίας. Να επισημάνουμε ότι ο Γαλάζιος Νείλος είναι ο μεγαλύτερος παραπόταμος του Νείλου ο οποίος και συνεισφέρει την μεγαλύτερη ποσότητα υδάτων και ιζήματος, δηλ. φερτών υλικών.

Ο Γαλάζιος Νείλος ξεκινάει από τα υψίπεδα της Αιθιοπίας και η πηγή του είναι, όπως ήδη ελέχθη, η λίμνη Τάνα. Αφού οι δύο ποταμοί ενοποιηθούν, ο ενιαίος πλέον Νείλος εισέρχεται στην Αίγυπτο και την διασχίζει προς Βορράν σχηματίζοντας ένα πελώριο και εξαιρετικά εύφορο Δέλτα πριν εκβάλει στην Μεσόγειο Θάλασσα.

Στο σημείο αυτό πρέπει να τεθεί νομίζω, το βασικό ερώτημα που συνίσταται στο τί έγινε και τί θα μπορούσε να έχει γίνει μέχρι σήμερα προκειμένου να διευθετηθεί το ζήτημα αυτό το οποίο αφορά γενικά τον επιμερισμό των υδάτων του Νείλου.

Για να απαντηθεί το ερώτημα αυτό, ωστόσο, θα πρέπει, να ανατρέξουμε στο παρελθόν. Βασικό στοιχείο του παρελθόντος αυτού είναι ότι κατά την διάρκεια της Βρετανικής αποικιοκρατίας στην Αφρική, όλες οι παρόχθιες του Νείλου χώρες ήταν αποικίες της Μεγάλης Βρετανίας πλην του Κογκό το οποίο ανήκε στο Βέλγιο, και της Αιθιοπίας η οποία δεν είχε υπάρξει αποικία πλην δύο σύντομων περιόδων κατά τις οποίες είχε κατακτηθεί από την Ιταλία. Ως μεγάλη αποικιοκρατική δύναμη, επομένως, η Μεγάλη Βρετανία όπως, εξ άλλου, και κάθε άλλη, ενδιαφερόταν πρωτίστως για την εξυπηρέτηση των δικών της συμφερόντων. Το δικό της συμφέρον στην συγκεκριμένη περίπτωση ήταν η προστασία και ο έλεγχος της Διώρυ-

γας του Σουέζ η οποία επέτρεπε την μεγάλης σημασίας για την Βρετανία απρόσκοπτη και ταχύτερη πρόσβαση των πλοίων της στην Ινδία. Προφανώς τούτο αποτελούσε καίριο λόγο για την Βρετανία να ενδιαφέρεται και να υποβοηθεί κατ' εξοχήν τα συμφέροντα της Αιγύπτου.

Έτσι, το 1929 η Αίγυπτος και η Μεγάλη Βρετανία (εκπροσωπώντας το Σουδάν) συνήψαν Συμφωνία για τα ύδατα του Νείλου (Nile Water Agreement), η οποία, έχοντας ως κύριο σκοπό την κατασκευή αρδευτικών έργων στο Σουδάν, αναγνώριζε, ταυτόχρονα, τα «φυσικά» και «ιστορικά» δικαιώματα της Αιγύπτου πάνω στο Νείλο, παραδοχή μεγάλης σημασίας προκειμένου να αναδειχθεί γενικότερα η σπουδαιότητα και η μοναδικότητα των συμφερόντων της Αιγύπτου σε σχέση με τον Νείλο. Επί πλέον, η συμφωνία αυτή έδινε στην Αίγυπτο το δικαίωμα να επιτηρεί οποιοδήποτε έργο κατασκευαζόταν στις ανάντη του Νείλου χώρες προκειμένου να αποτραπεί οποιαδήποτε αρνητική συνέπεια επί των υδάτων του ποταμού, δικαίωμα, βέβαια, που καθιστούσε δυνατό, όπως ήδη ελέχθη, το γεγονός ότι σχεδόν όλες οι ανάντη του Νείλου χώρες βρίσκονταν τότε υπό την Βρετανική αποικιοκρατική εξουσία.

Πριν από την συμφωνία του 1927, η Μεγάλη Βρετανία είχε επίσης συνάψει μιάν άλλη με την Αιθιοπία το 1902, η οποία αφενός καθόριζε την μεθόριο μεταξύ Αιθιοπίας και Σουδάν και αφετέρου απαγόρευε οποιοδήποτε έργο στον περίγυρο της λίμνης Τάνα, από όπου ξεκινάει ο Γαλάζιος Νείλος, αλλά και στον ποταμό Σομπάτ στην Αιθιοπία, εάν αυτό θα μπορούσε να έχει αντίκτυπο στον ρου του Νείλου προς το Σουδάν. Παρόμοια συμφωνία είχε επίσης συνάψει η Μεγάλη Βρετανία και με το Κογκό προκειμένου να μην επηρεαστεί η ποσότητα του νερού που έρεε προς την λίμνη του Αλβέρτου. Τέλος, το 1959, η Αίγυπτος και το Σουδάν (το οποίο είχε μόλις ανεξαρτοποιηθεί) συνήψαν, με μεγάλες δυσκολίες, νέα Συμφωνία η οποία καθόριζε τις ποσότητες ύδατος από τον Νείλο που ανήκαν σε κάθε μια από τις δύο αυτές χώρες, γεγονός που επέτρεψε την κατασκευή του φράγματος του Ασουάν από την Αίγυπτο το 1970.

Οι συμφωνίες αυτές κατακρίθηκαν από τις άλλες παρόχθιες του Νείλου χώρες ως συναφθείσες ερήμην τους και χωρίς να ληφθούν υπόψιν οι δικές τους ανάγκες, εξ ού και τις εκήρυξαν άκυρες απέναντί τους. Τούτο σημαίνει ότι το πρόβλημα του συγκερασμού των απόψεων όλων των παρόχθιων του Νείλου χωρών παρέμενε και παραμένει ακόμη ζωντανό.

Μια σχετικά πρόσφατη αλλά σημαντική προσπάθεια προκειμένου να λυθεί το πρόβλημα ήταν η ονομαζόμενη "Nile Basin Initiative" (Πρωτοβουλία για την Λεκάνη του Νείλου), που ξεκίνησε το 1999 και στην οποία μετείχαν 10 παρόχθιες του Νείλου χώρες (Αίγυπτος, Σουδάν, Νότιο Σουδάν, Αιθιοπία, Ουγκάντα, Κένυα, Τανζανία, Μπουρούντι, Ρουάντα, DRC Congo). Η προσπάθεια υποστηρίχθηκε από την World Bank (Παγκόσμια Τράπεζα). Στο πλαίσιο της προσπάθειας αυτής δημιουργήθηκε μία επιτροπή προκειμένου να εργαστεί πάνω στο θέμα και να διαχειριστεί το συσταθέν από τους δωρητές Nile Basin Trust Fund. Μετά από μια δεκαετία εργασιών, η Επιτροπή παρουσίασε, το 2010, την Cooperative Framework Agreement (Συνεργατική Συμφωνία- Πλαίσιο ή Συμφωνία του Entebbe). Έξι από τις χώρες που προαναφέραμε υπέγραψαν την Συμφωνία, όχι όμως η Αίγυπτος και το Σουδάν, και τούτο γιατί δεν είχαν γίνει δεκτές οι υδατικές ποσοστώσεις (water quotas) που προέβλεπε η Συμφωνία του 1959. Αργότερα η Συνεργατική Συμφωνία έγινε δεκτή και από την Αιθιοπία, την Ρουάντα και την Τανζανία.

Να παρατηρήσουμε, στο σημείο αυτό, ότι η τελευταία αυτή Συμφωνία εμπνεύσθηκε σε μεγάλο βαθμό από την Συμφωνία του 1997 του ΟΗΕ για τις Non-Navigational Uses of International Watercourses που τέθηκε σε ισχύ το 2014 από την οποία πήρε πολλά στοιχεία, όπως τις αρχές της ισότιμης και λογικής χρήσης και την αρχή της μη βλάβης (No harm rule).

Τελειώνοντας, ας λεχθεί obiter ότι η περίπτωση της Αιγύπτου σε συνάρτηση με τον Νείλο και τις εκβολές του στην θάλασσα της Μεσογείου είναι τυπική των ωφελημάτων, αναπτυξιακών, οικονομικών και πολιτιστικών που απολαμβάνουν οι χώρες που γειτνιάζουν με την θάλασσα, και μάλιστα μια θάλασσα όπως η Μεσόγειος, που υπήρξε λίκνο μεγάλων πολιτισμών, ερχόμενες σε επαφή με αυτούς και αναπτυσσόμενες πολιτιστικά και οικονομικά ταχύτερα από τις χώρες που δεν έχουν την ευκαιρία αυτή. Τούτο ασφαλώς δεν σημαίνει ότι και οι τελευταίες αυτές δεν πρέπει να έχουν την ίδιες δυνατότητες ανάπτυξης μέσω των υδατικών τους πόρων και μάλιστα σε μία εποχή που προσφέρει τεράστιες τεχνικές δυνατότητες γι' αυτό.

«The Potential Contamination of Water by Uranium in Iran: Legal and Environmental Dimensions in the Context of the Iran–Israel Conflict»

5

Irini P. Perperidis

LL.M, LL.M (2) & M.A, Founder of Gender Equality Assembly, Athens Bar Association

Ανακοίνωση στις XX Διεθνολογικές Συναντήσεις Ναυπλίου. 3-5 Οκτωβρίου 2025

1. Introduction

The interrelationship between armed conflict and environmental degradation has increasingly become a subject of international legal concern, particularly in regions marked by protracted warfare, fragile ecosystems, and geopolitical instability. Among these regions, the Middle East occupies a distinctive position. It is both environmentally vulnerable and politically volatile, rendering it highly susceptible to environmental harm generated by military action. Water scarcity, in particular, has emerged as one of the gravest challenges for the region's long-term stability. This scarcity is exacerbated by severe droughts, unsustainable groundwater extraction, and political mismanagement. Against this precarious background, the potential contamination of water resources by uranium, whether through sabotage, targeted attacks on nuclear infrastructure, or collateral damage during military operations, constitutes a profound humanitarian and environmental threat.

The focus of this paper is the potential contamination of Iranian water resources with uranium in the context of the Iran–Israel conflict. Israel and Iran are engaged in a complex strategic rivalry that spans cyber warfare, covert operations, targeted strikes, proxy conflicts, and disinformation campaigns. Over the last decade, multiple incidents have occurred at Iranian nuclear facilities, including explosions, fires, and suspected sabotage, raising concerns about the

release of radioactive materials into the environment. Although definitive evidence of widespread uranium contamination is limited and sometimes politically contested, the possibility itself is not hypothetical. The region's geological and hydrological characteristics, including the broad reliance on groundwater, aquifers, and river systems near industrial zones, create an environment in which even small releases can pose long-lasting dangers.

This article provides a comprehensive 7,000-word analysis of the scientific, legal, and geopolitical dimensions of uranium contamination in Iran. It evaluates the issue through the framework of International Humanitarian Law («IHL»), international environmental law, human rights law, and the developing concept of ecocide. It also examines state responsibility under the International Law Commission's Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts («ARSIWA»), and the supervisory role of the International Atomic Energy Agency («IAEA»). Comparative case studies from Iraq, Kosovo, and Afghanistan demonstrate how uranium contamination has manifested in previous conflicts and the long-term consequences that may ensue.

The central argument advanced in this article is that any military action or sabotage that foreseeably risks contaminating Iranian water sources with uranium would likely constitute a violation of multiple areas of international law. It would breach IHL provisions protecting the environment and civilian populations, violate the right to water, and trigger state responsibility. Moreover, the scale and duration of such environmental damage may meet the threshold for ecocide, an emerging international crime proposed for inclusion in the Rome Statute. The article concludes by offering policy recommendations for strengthening environmental protections during armed conflict, enhancing accountability mechanisms, and promoting regional collaboration on water security.

2. Geopolitical Context of the Iran–Israel Conflict

2.1. Historical and Ideological Roots of the Rivalry

The antagonistic relationship between Iran and Israel traces its origins to the geopolitical upheavals that followed the 1979 Iranian Revolution. Before the revolution, Iran had maintained diplomatic ties with Israel and was considered one of its key regional partners. Following the rise of the Islamic Republic, Iranian foreign policy adopted an anti-Israeli stance grounded in ideological, religious, and geopolitical motives. Israel, for its part, viewed Iran's new regime as a fundamental threat to its security due to Iran's support for militant groups, its pursuit of regional influence, and its nuclear ambitions.

Throughout the late twentieth and early twenty-first centuries, these tensions manifested in indirect confrontations across the Middle East. The Iran–Israel conflict has never escalated into full-scale war between the two states directly, but instead operates through proxy conflicts in Lebanon, Syria, Gaza, and beyond. This strategic rivalry is characterised by asymmetrical tactics, covert intelligence operations, targeted assassinations, cyber warfare, and repeated sabotage of critical infrastructure.

2.2. The Evolution of Hybrid Warfare – Analytical Perspective

Cyber operations have emerged as a central feature of contemporary hybrid warfare between Iran and Israel, with the Stuxnet attack of 2010 serving as a paradigmatic example. Although cyberattacks are intangible and operate in the digital domain, they can produce significant real-world physical consequences. By compromising Iranian centrifuges, Stuxnet disrupted the operation of critical nuclear infrastructure, creating conditions in which environmental contamination became a tangible risk. Malfunctioning centrifuges and associated nuclear systems can lead to accidental release of uranium hexafluoride or other radiotoxic substances, thereby transforming a virtual attack into a real-world ecological hazard. The implications of such operations extend beyond traditional military considerations: they demonstrate that cyberwarfare must be evaluated under international humanitarian law, not solely under conventional military rules. In this context, potential violations of Article 35(3) and Article 55 of Additional Protocol I to the Geneva Conventions arise, as these provisions prohibit methods of warfare expected to cause widespread, long-term, and severe damage to the natural environment. Cyber-enabled environmental impacts, although indirect, fall squarely within this legal framework and demand careful scrutiny.

Targeted killings of Iranian nuclear scientists, while strategically intended to impede the progress of Iran's nuclear program, also carry significant indirect environmental risks. By destabilizing the operational safety of nuclear facilities, such assassinations may trigger unplanned technical failures, lapses in containment measures, or disruptions in safety protocols. Even when the primary aim of an attack is tactical or strategic, the resultant environmental risk cannot be ignored. Under the principle of proportionality in international humanitarian law, commanders must weigh incidental civilian and environmental damage against anticipated military advantage. Harm to environmental systems and civilian populations, even if indirect, may render targeted killings legally problematic. The foreseeable consequences of destabilizing nuclear infrastructure underscore the need to integrate environmental considerations into the assessment of military operations, particularly when civilian resources such as water are potentially affected.

Explosions and fires at nuclear sites, including repeated incidents at Natanz, highlight the intrinsic vulnerability of critical nuclear infrastructure in conflict zones. Physical damage to nuclear facilities significantly increases the probability of uranium release, with long-lasting consequences due to uranium's chemical and radiological persistence. Even minor facility damage can result in prolonged environmental contamination, affecting groundwater, soil, and local ecosystems. Legally, direct attacks on nuclear facilities are subject to strict protection under international law, particularly when civilian populations or essential infrastructure, such as water systems, are at risk. Under Additional Protocol I, attacks must not be expected to cause excessive damage to civilian objects, and the potential exposure of surrounding communities to radioactive contamination may

render an otherwise strategic operation unlawful.

Proxy battles, conducted through indirect confrontations in Syria and other regional territories, further complicate the environmental and legal landscape. Disruptions to supply chains, storage facilities, or transport networks for nuclear material can inadvertently result in uranium release, creating risks for populations far removed from the immediate theater of combat. Attribution of responsibility becomes complex in these contexts, as environmental harm may occur indirectly through the actions of proxy forces. Nevertheless, principles codified in the International Law Commission's Articles on State Responsibility remain applicable: a state may still bear legal liability if the harm was a foreseeable consequence of activities it directed, controlled, or significantly supported. Hybrid conflicts thus highlight the intersection of environmental law and state responsibility, emphasizing the need for careful assessment of indirect environmental effects.

Covert sabotage operations, including fires, power outages, and unexplained explosions near industrial or nuclear zones, present perhaps the most insidious risks for uranium contamination. While these operations may be politically deniable, the legal accountability for environmental harm persists regardless of plausible deniability. Uranium, once released into the environment, remains persistent and bioaccumulative, creating long-term hazards for human health and ecosystems. Under both international humanitarian law and emerging frameworks addressing ecocide, acts that foreseeably cause widespread and long-term environmental damage, regardless of their clandestine nature, may constitute violations of international norms. Covert sabotage thus represents a critical nexus where military strategy, environmental protection, and legal accountability intersect.

2.3. Water as a Geostrategic Asset in Iran – Analytical Perspective

Iran's chronic water scarcity amplifies the strategic and humanitarian significance of groundwater resources, making them highly sensitive to contamination. Declining rainfall and recurrent severe droughts exacerbate dependence on limited water reserves, particularly aquifers. In such conditions, any contamination event is magnified, as alternative water sources are scarce and often geographically distant. The vulnerability of the population is thereby heightened, positioning water as both a critical target and a key concern in military and hybrid operations. International legal norms, encompassing both human rights law and IHL, impose obligations to minimize foreseeable harm to essential resources such as water, reinforcing the imperative for protective measures.

Inefficient agricultural practices further stress Iran's water infrastructure. Overconsumption of water for irrigation not only accelerates aquifer depletion but also reduces the buffering capacity of water systems in the event of contamination. Even minor releases of uranium can rapidly infiltrate drinking water and irrigated crops, multiplying exposure risks and integrating contaminants into the food chain. From a legal perspective, environmental law emphasizes prevention and anticipatory measures, under-

scoring that poor water management exacerbates the consequences of conflict-related contamination. States and operators bear a shared responsibility to mitigate these compounding risks.

Over-extraction of aquifers compounds the challenge. When aquifers are under significant stress, their dilution capacity is diminished, meaning that uranium introduced into groundwater can reach toxic concentrations much more rapidly and affect broader areas. This amplifies the scale and severity of potential contamination, transforming localized incidents into regional crises. From the standpoint of IHL, contamination under these conditions may meet the thresholds for "widespread" and "long-term" damage, triggering heightened legal scrutiny and obligations to prevent such harm.

Salinisation of soils and freshwater further increases the mobility of uranium contaminants. High salinity levels enhance uranium solubility, making contamination more difficult to control and remediate. The accelerated spread of pollutants in saline environments heightens the ecological and health risks, creating cascading effects for agriculture, ecosystems, and human populations. Legal principles, including the no-harm rule in international environmental law, are engaged when contamination spreads due to pre-existing environmental vulnerabilities. States are therefore obliged to account for both the intrinsic hazard of uranium and the heightened susceptibility of affected environments.

Pre-existing industrial pollution compounds the effects of uranium contamination. In regions where rivers and aquifers are already burdened by chemical and heavy-metal pollutants, the addition of uranium can generate synergistic toxicity, increasing health risks and complicating remediation efforts. Communities near nuclear and industrial facilities face heightened exposure, and the complexity of cleanup operations underscores the legal and moral imperative for states to adopt precautionary measures under both domestic and international law.

Population pressures and urban expansion create additional vulnerabilities. As cities grow and water demand rises, contamination events can affect millions of people, producing potential humanitarian crises. Urban water infrastructure may become a strategic target or collateral victim during conflicts, elevating the stakes for civilian protection. Under IHL, foreseeable harm to essential civilian resources, such as drinking water, implicates principles of distinction and proportionality, emphasizing the need to carefully balance military objectives against environmental and civilian impacts.

3. Scientific Background: Uranium Contamination

3.1. Uranium as a Toxic and Radiological Element – Analytical Perspective

Uranium presents a dual threat to both human health and ecological systems, combining chemical toxicity with radiological hazards. Its chemical toxicity primarily manifests through nephrotoxicity, as chronic ingestion via contaminated groundwater can lead to irreversible kidney damage. Populations dependent on local aquifers are especially vulnerable, making the presence of uranium in water supplies a serious public health concern. Legally, this chemical toxicity underscores the argument that uranium contamination constitutes a violation of human rights law, particularly the rights to health and to safe drinking water. Moreover, under international humanitarian law, states and actors have an obligation to protect civilians from hazardous substances, including heavy metals, which are capable of causing long-term harm.

Beyond chemical toxicity, uranium's radiological properties create significant long-term health risks. Alpha radiation, though unable to penetrate the skin, is highly damaging when ingested or inhaled, increasing the incidence of cancers, particularly in the kidneys and bones. Even chronic low-level exposure may produce epidemiological effects over decades, compounding the severity of environmental damage. From a legal standpoint, these radiological hazards elevate uranium contamination to the category of "widespread, long-term, and severe" environmental damage, thereby triggering protections under Articles 35 and 55 of Additional Protocol I to the Geneva Conventions. This dual chemical and radiological impact creates a form of "double jeopardy" for human health, making prevention and remediation a critical international obligation.

Uranium also induces genetic damage, with teratogenic effects that can result in congenital malformations and reproductive disorders. Such intergenerational harm expands the scope of liability, as emerging concepts in international law, including discussions surrounding ecocide, increasingly recognize long-term environmental destruction affecting future generations as a distinct legal concern. Additionally, uranium's bioavailability allows it to enter and accumulate in food chains, creating cascading ecological effects that disrupt aquatic and terrestrial ecosystems. Legal frameworks, including customary international environmental law and state responsibility principles codified in ARSIWA, support accountability when human actions or negligence lead to such foreseeable ecological harm. Collectively, uranium's persistence in the environment, combined with its dual toxicity and ecological impacts, establishes a compelling nexus between scientific assessment and legal responsibility, framing contamination as both a scientific and juridical problem.

3.2. Mechanisms of Water Contamination – Analytical Perspective

The contamination of water systems by uranium in Iran can occur through multiple pathways, each presenting unique environmental and legal implications. Physical damage to nuclear facilities, such as explosions at Natanz or Isfahan, poses a direct risk of releasing uranium hexafluoride, a highly reactive and toxic compound, along with radioactive coolant water that can infiltrate rivers or aquifers. Under international humanitarian law, attacks on nuclear facilities are only permissible if these facilities are used directly for military purposes, and incidental environmental damage must adhere to the principle of proportionality. Given uranium's long-term chemical and radiological effects, military operations near such facilities risk violating Articles 35(3) and 55 of

Additional Protocol I, and may even fall within emerging discussions on the crime of ecocide.

The sabotage of uranium storage equipment represents another critical contamination pathway. Storage facilities situated near rivers or aquifers are inherently vulnerable, and minor accidents or deliberate tampering can lead to significant environmental exposure. States have due diligence obligations under customary international law to secure hazardous materials, and negligence or failure to prevent contamination can trigger liability under ARSIWA principles. Even if contamination originates from third-party sabotage, legal responsibility may still extend to states that fail to implement adequate preventative measures.

Although the use of depleted uranium («DU») munitions in Iran remains unconfirmed, regional precedent illustrates the risks associated with such weapons. DU spreads fine radioactive particles that contaminate both soil and water, with long-term ecological and health consequences. Deploying DU in areas inhabited by civilians may constitute a violation of international humanitarian law due to disproportionate environmental and civilian harm. Precautionary principles in international environmental law further reinforce the obligation to prevent exposure when the risk is foreseeable and potentially severe.

Industrial runoff represents a chronic contamination pathway, as waste from uranium processing plants can gradually infiltrate aquifers if mismanaged. Such contamination is often slow to manifest, with health effects only observable after prolonged exposure, making early detection and mitigation crucial. Under the no-harm principle, states have an obligation to prevent environmental damage, and private entities may incur liability if negligence leads to contamination. Similarly, soil contamination acts as a secondary vector, transferring uranium into groundwater over time. Such delayed contamination is considered "foreseeable harm" under both human rights and IHL frameworks, and failure to prevent or remediate it can constitute an internationally wrongful act. These mechanisms collectively demonstrate that uranium contamination may result from intentional acts, negligence, or unintended accidents, highlighting the critical role of foreseeability in assigning legal responsibility.

3.3. Persistence and Mobility in the Environment – Analytical Perspective

Environmental conditions in Iran exacerbate the mobility and persistence of uranium, amplifying hydro-ecological risk. High salinity in soils and aquifers increases uranium solubility, allowing contaminants to disperse more readily through groundwater systems. This enhanced mobility strengthens the argument that contamination can achieve "widespread" status under international humanitarian law, satisfying thresholds for both legal accountability and emerging ecocide frameworks. Arid climates further concentrate pollutants through evaporation, increasing chemical and radiological toxicity and intensifying exposure risks. Such environmental amplification underscores the foreseeability of harm and the heightened responsibility of states and actors to implement protective measures.

Groundwater mobility is another critical factor. Contaminants can travel long distances from the initial release site, affecting populations far removed from the source. Transboundary effects invoke the no-harm principle and may create liability under international law if neighboring countries experience secondary contamination. Additionally, the lack of vegetation in arid and deforested regions reduces natural filtration capacity, allowing uranium to enter water systems unimpeded. Reduced natural mitigation increases the foreseeability of harm and strengthens the legal duty of actors to prevent contamination. Together, these environmental factors demonstrate how local incidents can escalate into regional-scale hazards, emphasizing the need for strict monitoring, regulation, and international cooperation.

3.4. Documented Health Effects – Analytical Perspective

Exposure to uranium-contaminated water produces severe, long-lasting, and multifaceted health effects. Chronic ingestion is strongly associated with kidney failure and nephrotoxicity, as the element accumulates in renal tissues. Alpha radiation exposure increases the incidence of leukemia and kidney cancers, while heavy metal neurotoxicity can lead to neurological disorders and cognitive impairment in both children and adults. Uranium exposure also compromises the immune system, reducing resistance to infectious diseases, and causes congenital malformations and reproductive toxicity in affected populations. The cumulative severity and duration of these health impacts meet the criteria for "severe" and "long-term" harm under international humanitarian law. Empirical evidence from Iraq, particularly in Basra and Fallujah, demonstrates a clear link between DU contamination and increased childhood leukemia, validating both environmental and human rights arguments. From a legal standpoint, uranium exposure violates the human right to health and water, contravenes IHL prohibitions against foreseeable civilian harm, and, under ARSIWA, may impose liability on states failing to mitigate or remediate contamination.

3.5. Ecological and Agricultural Consequences – Analytical Perspective

Uranium contamination has profound ecological and socioeconomic consequences. Contaminated soil loses fertility, reducing agricultural productivity and threatening food security. Aquatic ecosystems are particularly sensitive, with uranium exposure leading to mass mortality among fish and amphibians, disrupting local biodiversity and altering ecosystem services. Microbial communities in rivers, essential for nutrient cycling and water purification, are also disrupted, further compromising ecosystem health. Bioaccumulation in livestock translates into secondary human exposure through the food chain, compounding public health risks.

In Iran, where agriculture represents a significant component of the economy and employs a large portion of the population, uranium contamination constitutes a serious socioeconomic threat in addition to its environmental implications. The widespread and long-term nature of these consequences meets the "widespread, long-term, and severe" threshold under IHL, supporting argu-

ments for accountability and emerging legal recognition of ecocide. States are obligated to protect ecosystems, safeguard food security, and prevent harm to civilian populations. Military or state actions that predictably cause contamination may violate international humanitarian law, human rights obligations, and customary environmental law. The long-term ecological harm resulting from uranium contamination also strengthens the case for international litigation, reparations, or the establishment of environmental trust mechanisms to address sustained damage.

4. International Humanitarian Law and Environmental Protection

4.1. The Legal Status of Environmental Protections in Armed Conflict

International Humanitarian Law («IHL») regulates the conduct of hostilities and seeks to protect civilians and civilian objects. The environment is recognised as a civilian object under IHL, although its protection is relatively recent in the history of legal doctrine. The **1977 Additional Protocol I (AP I)** to the Geneva Conventions includes two major environmental protections:

- **Article 35(3)** prohibits means or methods of warfare expected to cause *widespread, long-term, and severe* environmental damage.
- **Article 55(1)** requires that care be taken to protect the natural environment against such damage and prohibits reprisals against the natural environment. Contamination of water with uranium could easily meet these criteria, given its long-term and severe impact.

4.2. The Principle of Distinction

The principle of distinction requires parties to distinguish between military objectives and civilian objects. Water systems, such as pipelines, reservoirs, treatment facilities, dams, and aquifers, are unquestionably civilian objects. Attacks that endanger or damage such systems without direct military necessity violate this foundational principle.
In many cases, nuclear infrastructure in Iran is located near civilian populations and water resources. Therefore, even if the facility itself is considered a military objective, the environmental collateral risk may render the attack unlawful.

4.3. The Principle of Proportionality

The principle of proportionality in international humanitarian law prohibits attacks in which the anticipated incidental harm to civilians, property, or the environment is excessive relative to the concrete and direct military advantage expected. In the context of uranium contamination, the long-lasting and severe nature of environmental harm means that any military operation that risks spreading radioactive material would almost certainly constitute excessive collateral damage. Uranium can persist in groundwater for decades or even centuries, disperse unpredictably across aquifers, cause severe illness and fatalities, and produce intergenerational genetic damage. The foreseeable magnitude and duration of such effects render incidental harm disproportionate unless the military objective is of extraordinary significance. Consequently, under the proportionality rule, any military action that risks uranium contamination must be carefully scrutinized and justified, as the environmental and humanitarian costs are inherently likely to outweigh potential strategic benefits.

4.4. Precautions in Attack and Military Necessity

International humanitarian law requires that parties to a conflict take all feasible precautions to avoid or minimize environmental damage, even when pursuing military objectives. The principle of military necessity does not provide blanket justification for operations that cause disproportionate environmental harm. Attacks on nuclear facilities are widely recognized as high-risk due to the potential release of radioactive substances, meaning that enhanced scrutiny and rigorous risk assessment are required. If uranium contamination is foreseeable, such attacks could constitute a violation of IHL regardless of the subjective intent of the attacking state. Legal accountability arises not only from deliberate action but also from recklessness or negligence that results in severe environmental damage to civilian populations and ecosystems.

5. International Environmental Law

5.1. The No-Harm Principle

A foundational concept in international environmental law is the no-harm principle, articulated in the Trail Smelter Arbitration (United States v. Canada, 1938–1941), which establishes that states must prevent their territory from being used in a way that causes environmental damage to other states. Although uranium contamination in Iran may initially appear to be a domestic issue, transboundary risks—such as the flow of contaminated rivers into neighboring countries—render this principle relevant. Both the state of Iran and any external actor that contributes to contamination have a legal obligation to prevent foreseeable environmental damage that could extend beyond national borders. This principle, recognized as customary international law, reinforces the duty to mitigate transboundary harm and highlights the potential international liability for radioactive water contamination.

5.2. Prevention and Precautionary Principles

The Rio Declaration (1992) codifies prevention and precaution as central principles in environmental governance. Even in contexts of scientific uncertainty, states are obliged to anticipate environmental risks and implement protective measures. In armed conflict, this precautionary principle mandates that any military operation with a foreseeable risk of uranium contamination be avoided or substantially mitigated. Uranium's long-term chemical and radiological persistence, coupled with its potential to produce intergenerational harm, reinforces the necessity of preventive action. Legally, this principle strengthens the argument that both attacking states and the state in control of nuclear facilities bear responsi-

bility for anticipating and preventing environmental harm.

5.3. The ENMOD Convention (1976)

The ENMOD Convention, formally prohibiting the hostile use of environmental modification techniques with widespread, long-lasting, or severe effects, traditionally addresses intentional manipulations such as weather warfare. However, its protective scope can be interpreted more broadly to encompass attacks likely to release uranium into water systems if the resulting environmental impact is severe and foreseeable. In this context, uranium contamination aligns with ENMOD's core objectives, complementing IHL and international environmental law by emphasizing the protection of natural systems and civilian populations from extreme ecological disruption.

5.4. Customary International Law

The International Court of Justice, in the Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons advisory opinion (1996), affirmed that states are obligated under customary international law to protect the environment during armed conflict. This encompasses avoiding the release of toxic or radiological substances that may harm ecosystems, civilian populations, or natural resources. Uranium contamination of water systems in Iran exemplifies the type of environmental harm addressed by this customary law obligation, given its long-term persistence, widespread dispersion, and severe ecological and human health consequences.

6. Human Rights Law: The Right to Water

6.1. Recognition of the Right

The human right to water, formally recognized by the UN General Assembly in Resolution 64/292 (2010), affirms that access to safe drinking water and sanitation is essential for the fulfillment of all other human rights. Uranium contamination directly threatens this right by introducing toxic chemical and radiological hazards into groundwater, compromising both public health and water security. Exposure to contaminated water not only endangers individuals but also undermines community resilience, livelihoods, and broader social stability.

6.2. Extraterritorial Application

Although often considered a domestic obligation, the right to water has extraterritorial dimensions. When external actors engage in actions that foreseeably contaminate water resources, international human rights law may impose accountability. For example, if a foreign military operation contributes to uranium contamination in Iran, these actions could implicate human rights responsibilities, including the obligation to protect populations from foreseeable environmental harm and ensure the availability of safe water.

6.3. State Obligations

Iran, as the primary custodian of its water resources, bears significant obligations under human rights law. These include protecting civilian populations from contamination, monitoring and securing nuclear and industrial facilities, responding promptly to environmental emergencies, and ensuring access to clean water through alternative sources if contamination occurs. These responsibilities underscore the dual need for preventive and remedial measures in safeguarding water security, with legal frameworks reinforcing the imperative to mitigate foreseeable risks.

7. Ecocide: An Emerging International Crime – Expanded Analysis

7.1. Definition and Legal Elements – Expanded Analysis

Ecocide is increasingly recognized as one of the most significant evolutions in international criminal law since the adoption of the Rome Statute. Although not yet codified as a formal international crime, the concept has gained considerable normative and political momentum. Proposed definitions, including the 2021 Independent Expert Panel for the Legal Definition of Ecocide, converge on the view that ecocide consists of *unlawful or wanton acts committed with knowledge that there is a substantial likelihood of severe and either widespread or long-term damage to the environment*. This formulation embeds several important legal elements.

First, *severity* is assessed through the irreversibility of environmental harm, the magnitude of ecological disruption, and the impacts on human life and natural systems. Uranium contamination squarely fits this category because its radiological and chemical effects persist for generations and fundamentally alter ecosystems, water resources, and human health.

Second, the concept of *widespread* damage implies spatial consequences that extend beyond a limited geographic location. Uranium contamination, due to groundwater mobility and atmospheric dispersion of radioactive particles, can affect entire regions, potentially spreading across provincial or national borders. This territorial extensiveness aligns with the ecological realities of hydrological systems, where contamination rarely remains localized.

Third, *long-term* refers to temporal impacts lasting months, years, or decades. Uranium's half-life ensures that any contamination of water resources stands to endure for centuries, meeting and exceeding the duration required satisfying long-term harm thresholds under both IHL and emerging ecocide definitions.

Fourth, the mental element, or mens rea, does not require *intent* to destroy the environment. It is sufficient that the perpetrator acts with knowledge that their conduct carries a significant risk of causing the prohibited environmental damage. This is crucial for conflict scenarios: even if contamination is not the primary military objective, the foreseeability of environmental devastation makes the conduct compatible with the mental element of ecocide. For example, an attack on a nuclear facility in Iran is inherently likely to release radioactive materials, and the actor cannot plausibly claim ignorance of these consequences.

By combining these elements, ecocide advances a legal framework that acknowledges the environment as a protected legal interest in its own right. It moves beyond anthropocentric harm to encompass planetary se-

curity, ecological integrity, and intergenerational justice.

7.2. Application to the Iran–Israel Context – Expanded Analysis

Applying the concept of ecocide to the Iran–Israel context reveals how modern conflicts involving nuclear infrastructure bring the doctrine to the forefront of international accountability. Uranium contamination resulting from an attack on Iranian nuclear or industrial facilities would not be a merely incidental or collateral environmental impact; it would constitute a foreseeable outcome of striking sites known to contain radioactive material. The highly predictable nature of such contamination satisfies not only scientific foreseeability but also legal foreseeability, which is central to establishing criminal responsibility under an ecocide framework.
Given the hydrological characteristics of Iran, where groundwater serves as a primary drinking source for millions, the release of uranium would compromise water security on a vast scale. This is not a temporary disruption but a structural transformation of water systems, rendering them unsafe for human consumption, agriculture, and ecological functioning. Such a transformation would satisfy the criteria of “severe” and “long-term” environmental damage, as the toxic and radiological properties of uranium persist indefinitely.
Furthermore, the potential geographical spread of contamination amplifies the “widespread” element. Should groundwater flows carry radioactive pollutants beyond Iranian territory, transboundary environmental harm could materialize, affecting neighboring states such as Iraq or Afghanistan. This expands the legal ramifications, potentially triggering state responsibility not only under ecocide frameworks but also under the no-harm principle and other rules of international environmental law.
It is also important to consider that the applicability of ecocide does not depend on whether the actor is a state, a military commander, or a non-state entity. The emerging definitions envisage individual criminal responsibility similar to other crimes under the Rome Statute. Thus, if a decision is made at a command level to target a nuclear installation, and such a decision is taken with awareness of the environmental risks, individual actors could be liable for ecocide irrespective of their national status.
In the Iran–Israel context, such accountability could also extend to covert operations. Sabotage of nuclear facilities using explosives, cyber attacks that destabilize cooling systems, or covert infiltration leading to material damage all fall within conduct that could foreseeably release radioactive contaminants. The covert nature of the action does not insulate the perpetrator from liability under an ecocide framework if the environmental harm is foreseeable and substantial.

7.3. Legal and Normative Implications – Expanded Analysis

The inclusion of ecocide as an international crime would mark a profound shift in the legal landscape, particularly for conflicts involving hazardous materials such as uranium. Codifying

ecocide would elevate environmental protection to the same hierarchical status as genocide, war crimes, and crimes against humanity. This is especially significant given that existing IHL and environmental law frameworks, although robust in their principles, often lack enforceability and clarity when it comes to holding individuals personally accountable for environmental destruction during conflict.
Recognizing ecocide would impose an enhanced duty of care on military planners and policymakers. Decision-making processes would need to incorporate environmental risk assessments, similar to human rights impact assessments, to determine whether foreseeable environmental harm surpasses lawful thresholds. In practice, this could deter attacks on nuclear infrastructure or other installations capable of causing catastrophic environmental harm, thereby strengthening preventive norms in armed conflict.
From a normative perspective, ecocide reinforces the idea that environmental protection is inseparable from human rights, public health, and sustainable development. Water resources, biodiversity, and ecological systems are foundational to human survival, and their destruction undermines not only national security but global stability. In the Iran–Israel context, recognition of ecocide would make it far more difficult for any actor to justify military operations that risk contaminating water systems with uranium.
Additionally, ecocide would provide a legal mechanism to address structural and intergenerational harm. Unlike conventional war crimes, which focus on immediate and direct impacts, ecocide accounts for environmental damage that unfolds over decades, affecting future generations who have no involvement in the conflict. This intergenerational dimension is particularly relevant for uranium contamination, where the radiological effects may persist long after the cessation of hostilities.
Finally, the recognition of ecocide strengthens the broader architecture of international law by integrating environmental protection into mechanisms of accountability and justice. It fills an existing normative gap and aligns legal doctrine with contemporary scientific understanding of environmental vulnerability. In doing so, it contributes to the global shift toward perceiving environmental destruction not as a collateral side effect but as a grave violation demanding legal redress.

8. State Responsibility under ARSIWA

8.1. Internationally Wrongful Acts

Under the Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts («ARSIWA», 2001), a state is internationally responsible when its conduct is attributable to it and constitutes a breach of an international obligation. Actions that foreseeably result in uranium contamination breach multiple obligations, including environmental protections under IHL, the right to water under human rights law, and the no-harm principle in international environmental law.

8.2. Reparation and Remedies

ARSIWA establishes that states responsible for wrongful acts must

cease the wrongful conduct, provide guarantees of non-repetition, and offer restitution, compensation, and satisfaction. In cases of uranium contamination, restitution could include environmental remediation, compensation for health impacts, and restoration of water systems. Given the complexity and long-lasting nature of radioactive contamination, full remediation may be impractical, highlighting the crucial role of preventive measures.

8.3. Attribution

Responsibility extends beyond direct state actors to include agents acting under the authority or control of the state. Covert operations or sabotage that result in uranium contamination are attributable to the state orchestrating or tacitly approving these actions, thereby creating potential international liability even when the actions are politically deniable.

9. Role of the International Atomic Energy Agency («IAEA»)

9.1. Monitoring and Compliance

The International Atomic Energy Agency («IAEA») plays a foundational role in overseeing nuclear safety, security, and non-proliferation. Its mandate, derived from the IAEA Statute and reinforced by safeguards agreements under the Nuclear Non-Proliferation Treaty («NPT»), obliges the agency to verify that nuclear materials are not diverted for military purposes and that nuclear activities comply with international safety standards. In the Iranian context, the IAEA's role has been particularly prominent due to long-standing concerns about the nature and scope of Iran's nuclear programme. Under the Joint Comprehensive Plan of Action («JCPOA»), the IAEA gained enhanced inspection rights, including continuous surveillance, access to declared facilities, and the use of advanced verification technologies. These mechanisms have significantly strengthened the agency's capacity to assess Iran's compliance with its international obligations.

However, monitoring activities have been intermittently hindered by political tensions, domestic pressures within Iran, and shifts in the geopolitical environment, particularly following the United States' unilateral withdrawal from the JCPOA in 2018. The reduction in cooperation has affected the continuity of knowledge, a critical element of effective nuclear verification. The reliability of IAEA assessments is therefore increasingly dependent on restoring full access to Iran's nuclear infrastructure and ensuring stable international engagement. This political volatility highlights the fragility of monitoring mechanisms in situations where nuclear governance intersects with regional conflict, sanctions regimes, and competing security priorities.

9.2. Environmental Assessment

In addition to its verification mandate, the IAEA conducts scientific and technical assessments of radiological hazards arising from both routine and accidental releases of radioactive materials. In situations involving potential uranium contamination of water systems,whether following military strikes, sabotage, or operational failures, the IAEA possesses the expertise and tools necessary to measure radiation levels, identify isotopic signatures, and evaluate the pathways through which contamination may spread through soil, groundwater, and ecosystems. These assessments are essential not only for determining immediate risks to human health but also for understanding long-term ecological degradation, bioaccumulation in agricultural products, and impacts on biodiversity.

The agency's environmental assessments can form the evidentiary basis for international responses. IAEA findings are frequently transmitted to the UN Security Council and the General Assembly, enabling coordinated political, humanitarian, and technical actions. In severe contamination scenarios, such assessments may trigger appeals for emergency assistance under the Convention on Early Notification of a Nuclear Accident and the Convention on Assistance in the Case of a Nuclear Accident or Radiological Emergency. Thus, the IAEA acts as both a technical authority and a conduit linking scientific evidence with global decision-making processes. In the context of uranium contamination in Iran, the IAEA's capacity to provide objective, scientifically grounded information is indispensable for establishing the extent of harm, informing public health responses, and guiding long-term remediation strategies.

9.3. Limitations

Despite its extensive powers and global legitimacy, the IAEA faces significant structural and political limitations that can undermine its effectiveness in conflict-affected environments. First, the agency's access to facilities depends entirely on host-state consent. In volatile geopolitical conditions, states may restrict or delay inspections, limit environmental sampling, or withhold operational data, thereby impairing the accuracy and completeness of IAEA assessments. Second, the IAEA is not an enforcement body. It cannot compel compliance, impose sanctions, or intervene militarily to secure contaminated sites. Its influence derives primarily from diplomacy, transparency, and the political weight of its reporting-tools that may be insufficient in the face of active conflict or entrenched political resistance.

Additionally, the agency's neutrality, one of its greatest strengths, can become a vulnerability when powerful states politicize nuclear governance to advance strategic goals. Accusations of bias, selective enforcement, or disproportionate scrutiny frequently arise and can erode trust between the agency and member states, limiting cooperation. In the Iran–Israel context, these challenges are amplified by regional hostilities, allegations of sabotage, and the absence of diplomatic relations. The IAEA's ability to conduct independent environmental assessments following a radiological incident would therefore depend on an unusually high degree of cooperation from all relevant parties, cooperation that is unlikely in periods of heightened tension. As a result, even though the IAEA is the most competent institution for assessing uranium contamination, its operational constraints highlight the need for stronger legal frameworks and more resilient mechanisms for environmental monitoring during armed conflict.

10. Comparative Case Studies

Iraq, Kosovo, and Afghanistan provide instructive precedents for uranium contamination during military operations. In Iraq, both the Gulf War (1991) and the Iraq War (2003) involved widespread use of depleted uranium munitions, producing long-term ecological and public health consequences, including elevated cancer rates and congenital abnormalities. In Kosovo (1999), NATO operations resulted in DU contamination in certain regions, prompting UNEP to call for long-term monitoring. In Afghanistan, similar contamination occurred, though insecurity limited remediation and data collection. These case studies demonstrate that uranium contamination is predictable, persistent, and difficult to remediate, emphasizing the need for preventive action, legal monitoring, and international accountability mechanisms applicable to Iran.

11. Geopolitical and Humanitarian Implications of Uranium Contamination

Domestically, uranium contamination in Iran would generate a humanitarian crisis, compromising health, food security, and infrastructure, potentially leading to social unrest. Regionally, transboundary contamination could affect shared waterways, trigger population displacement, provoke diplomatic tensions, and exacerbate security dilemmas. For Israel, environmental consequences carry reputational, legal, and diplomatic risks, including challenges to adherence with IHL and potential international scrutiny. A comprehensive risk assessment framework incorporating environmental impact assessments, emergency response mechanisms, epidemiological monitoring, and regional cooperation is therefore essential to mitigate humanitarian and ecological consequences.

12. Legal and Policy Recommendations

International law and policy must integrate environmental protection into military planning. IHL protections should codify environmental precautions, prohibit attacks on nuclear facilities except under strict military necessity, and enhance accountability for environmentally destructive actions. International environmental law measures, including operationalizing the no-harm and precautionary principles, establishing remediation funds, and enforcing monitoring protocols, are critical. Human rights strategies must safeguard the right to water, ensure extraterritorial accountability, and monitor reporting. Ecocide should be recognized as a criminal offense under international law, with defined thresholds and enforcement mechanisms. Finally, the IAEA should expand inspection authority, codify environmental monitoring protocols, and establish early warning systems. Lessons from Iraq, Kosovo, and Afghanistan underscore the necessity of preventive measures, long-term monitoring, and public awareness programs to avert catastrophic consequences.

13. Conclusion

Uranium contamination of Iran's water resources is an environmental, legal, humanitarian, and geopolitical challenge. The predictable and severe consequences violate International Humanitarian Law, breach international environmental and human rights law, and may constitute internationally wrongful acts or ecocide. Preventive action, rigorous monitoring, state accountability, and international cooperation are imperative. Protecting water resources transcends technical management, becoming a legal, ethical, and strategic imperative. Lessons from past conflicts illustrate that the costs of inaction are foreseeable and avoidable, and the international community must act decisively to safeguard both people and the environment from the enduring consequences of uranium contamination.

Beyond its immediate destructive capacity, uranium contamination represents a profound threat to **intergenerational justice**. The enduring persistence of radioactive and chemically toxic substances means that communities not yet born may inherit irreversible health risks, degraded ecosystems, and diminished access to safe water. Such outcomes challenge the very foundations of international law, which presupposes that states act not only in the interest of present populations but also with a duty of care toward future generations. This intergenerational dimension strengthens the argument for recognizing severe environmental destruction as a jus cogens concern and reinforces the urgency of embedding environmental protection more deeply into the architecture of international humanitarian and environmental law.

Furthermore, the Iran–Israel context demonstrates a broader gap in the international legal system regarding the protection of the environment during hostilities. Current frameworks—though comprehensive in principle—remain fragmented and inadequately enforced. The absence of explicit prohibitions on specific materials such as depleted uranium, combined with the lack of a universally accepted definition of ecocide, creates legal ambiguity that enables harmful practices to persist without accountability. Strengthening enforcement mechanisms, expanding the jurisdiction of international courts, and promoting state transparency in military and industrial activities are essential steps toward closing this gap. Ultimately, safeguarding water resources and preventing uranium contamination require not only legal reform but also a collective global commitment to environmental peacebuilding and the prevention of ecological harm as a core component of international security.

14. References

Allan JA, The Middle East Water Question: Hydropolitics and the Global Economy (I.B. Tauris 2002).

Ambos K, Treatise on International Criminal Law (OUP 2013).

Berti B, Armed Political Organizations: From Conflict to Integration (Johns Hopkins University Press 2016).

Birnie P, Boyle A, Redgwell C, International Law and the Environment (OUP 2021).

Boothby W, Weapons and the Law of Armed Conflict (OUP 2009).

Bodansky D, The Art and Craft of International Environmental Law (Harvard University Press 2011).

Bouvier A, 'Protection of the Environ-

ment in Time of Armed Conflict' (ICRC 1991).
Byman D, A High Price: The Triumphs and Failures of Israeli Counterterrorism (OUP 2011).
Cordesman A, Iran, Israel, and the Changing Nature of Warfare in the Middle East (CSIS Report 2021).
Dinstein Y, The Conduct of Hostilities under the Law of International Armed Conflict (CUP 2022).
Eisenstadt M, 'Iran's Hybrid Warfare Strategy' (Washington Institute 2020).
Expert Panel for the Legal Definition of Ecocide, Proposed Amendment to the Rome Statute (Stop Ecocide Foundation 2021).
FAO, AQUASTAT: Water Resources in Iran (UN Food and Agriculture Organization 2020).
Fukushima Nuclear Accident Independent Investigation Commission, Official Report (Government of Japan 2012).
Gleick PH, 'Water and Conflict: Fresh Water Resources and International Security' (1993) International Security 18(1).
Gray C, International Law and the Use of Force (OUP 2018).
Haque A, 'Environmental Protection and International Humanitarian Law: The Complementary Role of Human Rights' (2015) RECIEL.
Higgins P, Short D, South N, Ecocide: A New Crime Against Peace? (Zed Books 2013).
Hindin R et al, 'Teratogenicity of Depleted Uranium Aerosols' (2005) Environment International.
IAEA, Environmental Consequences of the Chernobyl Accident (IAEA 2006).
ICJ, Gabcikovo-Nagymaros Project (Hungary/Slovakia) [1997] ICJ Rep.
ICJ, Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons (Advisory Opinion, 1996).
ICRC, Customary International Humanitarian Law (Cambridge University Press 2005).
International Law Commission, Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts (ARSIWA, 2001).
Klamberg M (ed), Commentary on the Rome Statute of the International Criminal Court (OUP 2017).
Koester V, 'Protection of the Environment during Armed Conflict' in Fleck D (ed), Handbook of International Humanitarian Law (CUP 2020).
Nollkaemper A, Attribution of Responsibility for Environmental Harm (CUP 2003).
Noyes H, Radioactive Waste and Environmental Security (MIT Press 2017).
OECD, Transboundary Pollution Liability Report (OECD 2019).
Ostovar A, Vanguard of the Imam: Religion, Politics, and Iran's Revolutionary Guards (OUP 2016).
Rio Declaration on Environment and Development (UN 1992).
Sandoz Y, Swinarski C, Zimmermann B (eds), Commentary on the Additional Protocols of 1977 to the Geneva Conventions (ICRC 1987).
Schabas WA, An Introduction to the International Criminal Court (CUP 2020).
Schmitt MN, 'Green War: An Assessment of the Environmental Law of Armed Conflict' (2010) Yale Journal of International Law.
Trail Smelter Arbitration (United States v Canada) (1941) 3 RIAA 1905.
UNDP, Climate Change and Water Scarcity Assessment – Iran (UNDP 2020).
UNEP, Depleted Uranium in Kosovo: Post-Conflict Environmental Assessment (UNEP 1999).
UNEP, Middle East Regional Water Stress Report (UNEP 2021).
UN GA Resolution 64/292 (2010) (Right to Water).
UN GA, Draft Principles on Protection of the Environment in Relation to Armed Conflicts (2022).
UN Security Council, Reports on IAEA Activities (various years).
UNSCEAR, Report to the General Assembly: Sources and Effects of Ionizing Radiation (2020).
Voigt C, 'State Responsibility for Environmental Damage' (2019) Nordic Journal of International Law.
Voss K et al, 'Groundwater Depletion in the Middle East from GRACE Satellite Data' (2013) Water Resources Research.
WHO, Depleted Uranium: Sources, Exposure and Health Effects (WHO 2001).
Convention on the Prohibition of Military or Any Other Hostile Use of Environmental Modification Techniques (ENMOD) (1976).

V. Επισημάνσεις και Σχολιασμοί

Το Κυπριακό στον δρόμο για την προεδρία της ΕΕ

1

Γιώργος Αρέστης

πρώην δικαστής του Ανωτάτου Δικαστηρίου και τέως δικαστής του Δικαστηρίου της ΕΕ

Μετά την ένταξή της στην ΕΕ τον Μάιο του 2004, η Κυπριακή Δημοκρατία (ΚΔ) ανέλαβε για πρώτη φορά την Προεδρία του Συμβουλίου το δεύτερο εξάμηνο του 2012. Τότε όντας ακόμη δικαστής στο Δικαστήριο της ΕΕ (ΔΕΕ) ήμουν μέλος αποστολής του Δικαστηρίου, η οποία πραγματοποίησε επίσημη επίσκεψη στο πλαίσιο της Προεδρίας. Το Δικαστήριο εν όψει της ανάληψης της Προεδρίας του Συμβουλίου από την ΚΔ για δεύτερη φορά το πρώτο εξάμηνο του 2026 πραγματοποιεί επίσημη επίσκεψη στην Κύπρο τον ερχόμενο Νοέμβριο. Είναι η τρίτη φορά που το Δικαστήριο έρχεται για επίσημη επίσκεψη με αντιπροσωπεία μελών του στην Κύπρο. Η πρώτη έγινε τον Μάιο του 2005, μετά την ένταξη της Κύπρου στην ΕΕ και υπήρξα και τότε μέλος αυτής της αποστολής.

Εισήγηση στις ΧΧ Διεθνολογικές Συναντήσεις Ναυπλίου. 3-5 Οκτωβρίου 2025

Πέραν από τη γενικότερη αξία που τέτοιες επισκέψεις έχουν, ώστε οι Δικαστές του ΔΕΕ να γνωρίζουν από κοντά τα νομικά και δικαστικά συστήματα των κρατών μελών, για την Κύπρο έχουν μία ιδιαίτερη αξία και βαρύτητα. Μόνο η επί τόπου γνωριμία της κατάστασης καθιστά καλύτερα κατανοητό το κυπριακό πρόβλημα και τις ιδιαιτερότητες τού νομικού και δικαστικού συστήματος σε μία ημικατεχόμενη χώρα. Μόνο έτσι καθίσταται καλύτερα κατανοητό το γεγονός ότι ένα μεγάλο τμήμα της χώρας είναι εκτός του ελέγχου του νομικού και δικαστικού συστήματος της ΚΔ. Ότι τα ανθρώπινα δικαιώματα, περιουσιακά και άλλα, καταπατούνται από την ξένη κατοχική δύναμη, η οποία αυθαίρετα εφαρμόζει συστήματα δικαίου προορισμένα να καταστρατηγούν

τα ανθρώπινα δικαιώματα πολιτών της ΕΕ.

Αξίζει να σημειώσω ότι στη διάρκεια των πιο πάνω επισκέψεων του ΔΕΕ πλείστοι συνάδελφοι μού ομολόγησαν ότι μόνον όταν κάποιος δει επί τόπου την κατάσταση στην Κύπρο αποκτά πλήρη εικόνα της πραγματικότητας που έχει δημιουργήσει η εισβολή και η κατοχή. Ιδιαίτερο δε συγκλονισμό ένοιωσαν ατενίζοντας από τα κράσπεδα της Δερύνειας την αιχμάλωτη, άδεια πόλη της Αμμοχώστου, το στολίδι της Κύπρου πριν από την εισβολή, η οποία και υπήρξε η γενέθλια πόλη μου.

Αλλά ας επιστρέψουμε στην Προεδρία του Συμβουλίου, την οποία η ΚΔ αναλαμβάνει για δεύτερη το πρώτο εξάμηνο του ερχόμενου έτους. Είναι μεγάλη η πρόκληση για την Κύπρο, ώστε να πραγματοποιήσει μία επιτυχημένη Προεδρία εν' όψει των ταραγμένων καιρών στον ευρωπαϊκό χώρο, ιδιαίτερα όμως εν' όψει των όσων τραγικά εκτυλίσσονται μόλις μερικές εκατοντάδες χιλιόμετρα από εμάς. Το δράμα του παλαιστινιακού λαού μοιάζει ατέλειωτο και η ανασφάλεια του Ισραήλ προβληματίζει. Η Κύπρος είναι ο ανατολικότερος βραχίονας της ΕΕ στην περιοχή της Μέσης Ανατολής, όπου τα όσα δραματικά εξελίσσονται είναι ικανά να επηρεάσουν τις παγκόσμιες εξελίξεις. Αναλαμβάνει την Προεδρία σε μια κρίσιμη στιγμή, κατά την οποία γίνεται μια πολύ σοβαρή προσπάθεια οριστικής ειρήνευσης και επίλυσης των προβλημάτων. Η Κύπρος έδειξε ήδη από την αρχή της κρίσης ότι μπορεί να συμβάλει μέσα από προγράμματα υποστηριζόμενα και από την ΕΕ στον μετριασμό του ανθρώπινου πόνου των Παλαιστινίων. Αναλαμβάνοντας σύντομα την Προεδρία αυτή την κρίσιμη στιγμή μπορεί να συμβάλει θετικά στα όσα επίκεινται να συμβούν, πολύ περισσότερο αν η ίδια η ΕΕ θελήσει να διαδραματίσει πρωταγωνιστικό ρόλο στις εξελίξεις που έρχονται. Οι καλές της σχέσεις τόσο με το Ισραήλ όσο και με τους Παλαιστινίους μπορούν να συμβάλουν ώστε η Ευρώπη να βρίσκεται στο κέντρο των εξελίξεων, κάτι που ας μου επιτραπεί να πω, απέφυγε μέχρι σήμερα, παρά την εγγύτητά της και τα συμφέροντα που έχει στην περιοχή, στον βαθμό που όφειλε να το πράξει.

Ανεξάρτητα όμως από το πρόβλημα της Παλαιστίνης, η Κύπρος ως η ανατολικότερη εσχατιά της Ευρώπης έχει την ευχέρεια ένεκα των ιδιαίτερα καλών σχέσεων της με πλείστες αραβικές-μουσουλμανικές χώρες της περιοχής να φέρει την ΕΕ εγγύτερα και να γίνει η γέφυρα μεταξύ της ΕΕ και των χωρών αυτών. Η ΚΔ μ' έναν κατά μεγάλη πλειοψηφία Χριστιανικό πληθυσμό, θα έλεγα το ανατολικότερο προπύργιο τού Χριστιανισμού στην περιοχή, και περιβαλλόμενη από μουσουλμανικές χώρες, μπορεί καλύτερα να συμβάλει στην πολιτισμική κατανόηση μεταξύ της Χριστιανικής Ευρώπης και του κόσμου του Ισλάμ. Η Κύπρος είναι η πύλη των αραβικών χωρών προς την Ευρώπη και η ασφαλής έξοδος του Ισραήλ προς δυσμάς.

Η μεγάλη πρόκληση για την κυπριακή Προεδρία είναι να φέρει γενικότερα την ΕΕ εγγύτερα στην περιοχή της Μέσης Ανατολής, μια περιοχή από κάθε άποψη σημαντική για τις παγκόσμιες εξελίξεις, οικονομικές, εμπορικές, ενεργειακές, πολιτικές, και να συμβάλει στη σύσφιξη των σχέσεών τους σε ένα ευρύ φάσμα τομέων και δράσεων προς αμοιβαίο όφελος αλλά και προς όφελος της παγκόσμιας ειρήνης και σταθερότητας. Η Κύπρος παρά το μέγεθος της και το δικό της ιδιαίτερο πρόβλημα έχει τη δυνατότητα να προσφέρει θετικά στην εξέλιξη των παγκόσμιων πραγμάτων.

Οι δασμοί Τραμπ απέναντι στους κανόνες του διεθνούς δικαίου

2

Αντώνης Μπρεδήμας

Ομότ. Καθηγητής Διεθνούς Δικαίου, Νομική Σχολή ΕΚΠΑ

Εισήγηση στις ΧΧ Διεθνολογικές Συναντήσεις Ναυπλίου. 3-5 Οκτωβρίου 2025

Ι. Εισαγωγή

Οι ΗΠΑ ακολούθησαν, στο πλαίσιο της παγκοσμιοποίησης, μία πολιτική δασμών που εκφραζόταν με την επιβολή χαμηλών δασμών στα εισαγόμενα προϊόντα, πλην ορισμένων εξαιρέσεων[1]. Η στάση αυτή των αμερικανικών κυβερνήσεων άρχισε να αλλάζει σταδιακά με την άνοδο του ανταγωνισμού στις διεθνείς εμπορικές σχέσεις με άλλες χώρες, όπως ιδιαίτερα της Κίνας[2], αλλά και της Ευρωπαϊκής Ένωσης[3], καθώς και άλλων αναδυόμενων οικονομιών[4], κατάσταση οφειλόμενη στη μείωση της ανταγωνιστικότητας των αμερικανικών προϊόντων[5]. Η χρήση του δασμολογικού όπλου εκ μέρους των ΗΠΑ, προκειμένου να αποκατασταθούν οι ισορροπίες

1. Οι ΗΠΑ υπήρξαν διαπρύσιοι υπέρμαχοι της ελευθερίας του διεθνούς εμπορίου κατά τη μεταπολεμική περίοδο (1945-1995), ενώ στην πρωτοβουλία τους οφείλεται η ίδρυση της Γενικής Συμφωνίας για τους Δασμούς και το Εμπόριο (GATT) (1948) και του Παγκόσμιου Οργανισμού Εμπορίου (ΠΟΕ) (1994).
2. Η Κίνα έχει αναδυθεί σε παγκόσμια οικονομική δύναμη, και, σύμφωνα με προβλέψεις του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου, θα έχει γίνει μέχρι το 2030 η μεγαλύτερη οικονομική δύναμη. Βλ.
3. Η Ευρωπαϊκή Ένωση υπήρξε ανταγωνιστικός παράγων στο διεθνές εμπόριο απέναντι στις ΗΠΑ, και παρ' ότι έχει χάσει τη δύναμή της στις διεθνείς οικονομικές σχέσεις, παραμένει βασικός ανταγωνιστής.
4. Όπως λ.χ. η Βραζιλία,
5. Ενώ οι ΗΠΑ κατηγορούν τις άλλες χώρες, και πρώτα απ' όλα την Κίνα, ότι ευθύνονται για την επιδείνωση της οικονομίας τους, στην πραγματικότητα τα αίτια αυτής της κατάστασης οφείλονται στον υπερβολικό δανεισμό και στην κατανάλωση των ΗΠΑ.

στο εξωτερικό εμπόριο, ανάγεται ήδη στη δεκαετία του 1980[6], πραγματοποιήθηκε όμως με σχετικά ήπιο τρόπο. Για πρώτη φορά τέθηκε από τις ΗΠΑ με έντονο, ριζοσπαστικό τρόπο επί *της πρώτης Προεδρίας* Τραμπ (2017-2020), που ζήτησε να υπάρχει πλήρης αμοιβαιότητα στους δασμούς στις εμπορικές σχέσεις με όλες τις άλλες χώρες[7]. Ήδη, το 2018 επιβλήθηκαν δασμοί στις εισαγωγές χάλυβα και αλουμινίου, ενώ το 2019 απείλησε να επιβάλει δασμούς στο Μεξικό ύψους 25% με στόχο τον περιορισμό της παράνομης μετανάστευσης Μεξικανών στις ΗΠΑ[8]. Κατά τη διακυβέρνηση Μπάϊντεν από το Δημοκρατικό κόμμα (2020-2024) συνεχίστηκε η επιβολή δασμών, αλλά με κάπως ηπιότερο τρόπο, πλην της περίπτωσης της Κίνας, που συνεχίστηκε να αντιμετωπίζεται από τις ΗΠΑ ως ο κύριος οικονομικός, και όχι μόνο, αντίπαλός τους[9].

Κατά τη δεύτερη θητεία του (2025), ο Τραμπ επέβαλε δασμούς σε τρίτες χώρες, μεγαλύτερους από ό,τι κατά την πρώτη θητεία του –επιβολή που είχε ήδη αναγγείλει κατά την προεκλογική του εκστρατεία–: 60% στην Κίνα, 10% στο Μεξικό, 20% σε όλες τις άλλες χώρες[10]. Παράλληλα δε πρότεινε την επιβολή δασμών σε αμερικανικές εταιρείες που παρήγαγαν βιομηχανικά προϊόντα στο εξωτερικό ύψους ακόμα και 200%, προκειμένου να εξαναγκαστούν να επιστρέψουν στις ΗΠΑ[11]. Αμέσως μετά την ανάληψη των καθηκόντων του, ο Τραμπ επέβαλε δασμούς ύψους 25% στα περισσότερα προϊόντα εισαγωγής από το Μεξικό και τον Καναδά, αλλά μόνο 10% στα κινεζικά προϊόντα[12]. Η πολιτική αυτή όμως του Τραμπ υπέστη τροποποιήσεις προς δύο κατευθύνσεις: αφενός, ανεστάλησαν οι δασμοί στα εισαγόμενα από Καναδά και Μεξικό προϊόντα, αφετέρου αυξήθηκαν σε σχέση με τα κινεζικά προϊόντα[13]. Παράλληλα, εξέφρασε την πρόθεσή του να επιβάλει «αμοιβαίους δασμούς» σε όλες τις χώρες που υιοθετούν εμπορικά εμπόδια σε βάρος των αμερικανικών εξαγωγών[14]. Έτσι, από τις 2.4.2025, οι δασμοί για προϊόντα προερχόμενα από 57 κράτη αυξήθηκαν μεταξύ 11% ως 50%, αύξηση όμως που ανεστάλη μέσα σε λίγες ώρες, εκτός από την Κίνα[15]. Τέλος, οι ΗΠΑ επέβαλαν, στις 12.3.2025, δασμούς ύψους 25% στα προϊόντα χάλυβα και αλουμινίου, και στη συνέχεια 25% στα εισαγόμενα αυτοκίνητα[16].

Στις γραμμές που ακολουθούν, θα εξετάσουμε τους δασμούς Τραμπ στο πλαίσιο των επιχειρημάτων που έχουν προβληθεί από τις ΗΠΑ, προκειμένου να στηρίξουν τη νομιμότητά τους, και συγκεκριμένα, *πρώτο*, ότι οι δασμοί αυτοί δικαιολογούνται στη βάση της αρχής της αμοιβαιότητας, και *δεύτερο*, ότι, ακόμα και αν θεωρηθεί ότι οι εν λόγω δασμοί παραβιάζουν τους κανόνες του Παγκόσμιου Οργανισμού Εμπορίου, η παραβίαση αυτή είναι επιτρεπτή από το άρθρο XXI της Γενικής Συμφωνίας για τους Δασμούς και το Εμπόριο (GATT). Τέλος, θα περιγραφεί η κρίση του δικαιοδοτικού συστήματος του ΠΟΕ, κρίση που καταλήγει στην αδυναμία υιοθέτησης τελεσίδικων αποφάσεων που θα καταδίκαζαν τους δασμούς του Τραμπ, ως αντίθετους με τους κανόνες του ΠΟΕ.

Ι. Η επιβολή των δασμών και η αρχή της αμοιβαιότητας

Ήδη από την πρώτη προεδρία Τραμπ, οι ΗΠΑ απαίτησαν να υπάρχει *πλήρης* αμοιβαιότητα των δασμών, δηλαδή να υπάρχει ισορροπία του ύψους των δασμών, και γενικά, αλλά κυρίως σε σχέση με τα επί μέρους προϊόντα. Έτσι, οι ΗΠΑ θεώρησαν ότι η επιβολή δασμών ύψους 2,5% στα εισαγόμενα από την Κίνα αυτοκίνητα, σε αντίθεση με τους δασμούς ύψους 25% που επέβαλλε η Κίνα στα εισαγόμενα αμερικανικά αυτοκίνητα[17], παραβίαζε την αρχή της αμοιβαιότητας, και, κατά συνέπεια, δικαιολογούσε την επιβολή από τις ΗΠΑ υψηλότερων δασμών στα κινεζικά αυτοκίνητα.

Δεδομένου ότι η αρχή της αμοιβαιότητας αποτελεί κανόνα του διεθνούς δικαίου[18], φαίνεται, *εκ πρώτης όψεως*, ότι το επιχείρημα των ΗΠΑ έχει επαρκή νομική βάση. Η πραγματικότητα όμως είναι διαφορετική. Είναι μεν γεγονός ότι η αρχή της αμοιβαιότητας περιλαμβάνεται στους κανόνες του ΠΟΕ, όμως πρόκειται για μία *συνολική* αμοιβαιότητα που διέπει τις εμπορικές σχέσεις ανάμεσα στα κράτη μέλη κατά τη διάρκεια των κατά καιρούς εμπορικών διαπραγματεύσεων (Γύρων), μεταξύ των οποίων ο τελευταίος Γύρος της Ουρουγουάης (1986-1994). Αυτό σημαίνει ότι τα κράτη έρχονται σε διαπραγματεύσεις ανάμεσά τους, στη βάση *διμερών* διαπραγματεύσεων μεταξύ του κύριου προμηθευτή και του κύριου εισαγωγέα ενός συγκεκριμένου προϊόντος, το αποτέλεσμα των οποίων είναι ο προσδιορισμός ανάμεσά τους συγκεκριμένου ύψους δασμών, οι οποίοι επεκτείνονται στα υπόλοιπα κράτη μέλη μέσω της Ρήτρας του Μάλλον Ευνοούμενου Κράτους[19]. Μετά τη λήξη των διαπραγματεύσεων και την υπογραφή από τα κράτη μέλη των σχετικών συμφωνιών, η αρχή της αμοιβαιότητας παύει να λειτουργεί. Όπως έχει λεχθεί: "*Reciprocity becomes a dead letter the day after concluding the original association*"![20]

6. Βλ. P. Taddonio, Tramp's tariff strategy can be traced to the 1980, *PBS*, 6.5.2019.
7. Βλ. V. Mosati, The WTO Agreement in government procurement: a necessary evil in the legal strategy for development of the poor countries, *University of Pensylvania Journal of International Economic Law,* 2004, σ. 628.
8. Sprunt, Trump: U.S., Mexico reach deal to avoid new tariffs, *NPR*, 7.6.2019.
9. D. lynch, Why, Biden hassn't killed Trump's China tariffs and made imports cheaper, *Washington Post*, 20.5.2022.
10. S. Horsley, Trump imposes new tariff on imports from Mexico, Canada and China in new phase to trade war, *NPR*, 1.2.2025.
11. "Tariffs in the second Trump administration", *Wikipedia*, <https://en. wikipedia.org/w/index.php?
12. S. Horsley, Trump imposes new tariff on imports from Mexico, Canada and China in new phase to trade war, *WPR*, 1.2.2025.
13. E. Green, D. Ljunggren, Canada, Mexico not subject to new global rates a fontaly tariff still in place, *Reuters*, 2.4.2025, K. Breuninger, Trump says Mexico, Canada tariff will start March 4, additional 10% on China, *CNDC*, 27.2.2025.
14. N. Sherman, Tramp launches plan to target countries with new tariffs, *B.B.C. News*, 23.2.2025.
15. A. Hutzler, Trump explain dramatic revel on tariffs: people getting "a little afraid", *Reuters*, 14.4.2025.
16. J. Lalljee, Trump pauses reciprocal tariffs, but these ones are still in effect, *Axios*, 9.4.2025.
17. V. Mosati, όπ.π., υποσημ. (7), σ. 628.
18. F. Parisi, N. Chei, The role of reciprocity in international law, *Cornell International Law Journal*, 2003, σ. 44. Cf. E. Decaux, *La réciprocité en droit international*, Paris, 1980, σ. 266 επ.
19. Βλ. Α. Μπρεδημα, Τ. Γουργουρινη, *Το Δίκαιο του Παγκόσμιου Οργανισμού Εμπορίου*, Αθήνα, 2015, σ. 33, 41 επ.
20. B. Hoekman, P. Mavroidis, Preventing the bad from getting worse: the end of the World

Για να δώσουμε ένα παράδειγμα της λειτουργίας της αμοιβαιότητας στο πλαίσιο του ΠΟΕ, θα αναφέρουμε ότι μπορεί σε ένα προϊόν, λ.χ. τον χάλυβα, ένα κράτος Α να επιβάλλει δασμούς ύψους 10% όταν εισάγεται από τη χώρα Β, αλλά ταυτόχρονα το ίδιο κράτος Α να επιβάλει δασμούς ύψους 30% στις εισαγωγές ενός άλλου προϊόντος, λ.χ. αυτοκίνητα, από το κράτος Β. Με τον τρόπο αυτό πραγματοποιείται μία ισορροπία στις εμπορικές σχέσεις ανάμεσα στις δύο χώρες Α και Β. Έρχομαι στο παράδειγμα που προαναφέρθηκε για την επιβολή από τις ΗΠΑ δασμών στις εισαγωγές αυτοκινήτων ύψους 2,5% έναντι δασμών ύψους 25% από την Κίνα, θα πρέπει να παρατηρήσουμε ότι η αμοιβαιότητα ανάμεσα στις δύο χώρες εξασφαλίζεται με την επιβολή από τις ΗΠΑ υψηλών δασμών σε έναν άλλο εμπορικό τομέα, όπως λ.χ. οι υπηρεσίες, και με την Κίνα να επιβάλλει χαμηλότερους δασμούς[21].

Από τη στιγμή, λοιπόν, που οι ΗΠΑ δέχθηκαν, με την υπογραφή (και επικύρωση) των σχετικών συμφωνιών, το παραπάνω σχήμα ανταλλαγών, που επιφέρει μία εξισορρόπηση των αμερικανικών συμφερόντων σε σχέση με την Κίνα, έχει ικανοποιηθεί η αρχή της αμοιβαιότητας, με αποτέλεσμα να μην μπορούν οι ΗΠΑ να μεταβάλλουν *μονομερώς* τα συμφωνηθέντα, επί ποινή της παραβίασης των κανόνων του ΠΟΕ.

ΙΙ. Το επιχείρημα της εθνικής ασφάλειας

Η Γενική Συμφωνία για τους Δασμούς και το Εμπόριο (GATT) χαρακτηρίζεται από μία μεγάλη ευλυγισία των κανόνων της, που συνίσταται στην ύπαρξη *εξαιρέσεων* από τους γενικούς κανόνες, εξαιρέσεων που εφαρμόζονται σε περίπτωση εξαιρετικών δυσκολιών[22]. Εκτός από τις εξαιρέσεις σε επί μέρους ζητήματα, τεχνικού χαρακτήρα, υπάρχουν και ορισμένες άλλες εξαιρέσεις γενικού και ευρύτερου χαρακτήρα που αποσκοπούν στην προστασία της κυριαρχίας των κρατών μελών σε σημαντικούς τομείς δραστηριοτήτων, ή, ακόμα, και σε σχέση με το σύνολο των κανόνων της GATT. Στην πρώτη περίπτωση υπάγονται οι διατάξεις του άρθρου XX της GATT, που εξαιρεί από τους κανόνες ορισμένα βασικά θέματα που παραμένουν στην αποκλειστική δικαιοδοσία των κρατών μελών, όπως η υγεία, τα δημόσια ήθη, η προστασία της ζωής των ανθρώπων, φυτών και ζώων, η προστασία των πολιτιστικών αγαθών κ.ά.[23]. Στη δεύτερη κατηγορία υπάγεται το άρθρο XXI της GATT, το οποίο επικαλούνται οι ΗΠΑ, προκειμένου να νομιμοποιήσουν τους δασμούς Τραμπ.

Το άρθρο XXI είναι διατυπωμένο ως εξής:

«Ουδεμία διάταξις της παρούσης Συμφωνίας δύναται να ερμηνευθή: α) ως απαιτούσα την παρά τινός συμβαλλομένου μέρους παροχών πληροφορι-

(Trade Organization) as we know it?, *European Journal of International Law*, 2021, σ. 757-758.

21. Το ίδιο συνέβαινε και με το εμπόριο των ΗΠΑ με την Ευρωπαϊκή Ένωση, όπου το έλλειμμα των ΗΠΑ στα εμπορεύματα ισοφαρίζονταν με το πλεόνασμά τους στον τομέα των υπηρεσιών. Βλ. J. Rankin, Tariffs: EU's "carrot and stick", policy under Trump presidency, *The Guardian*, 16.1.2025.
22. Βλ. για τις εξαιρέσεις αυτές, Α. Μπρεδήμα, Α. Γουργουρίνη, όπ.π., σ. 184-185.
23. Για την έννοια και έκταση της διάταξης αυτής, βλ. Α. Μπρεδημα, Α. Γουργουρινη, όπ.π., σ. 50 επ.

ών, ών η αποκάλυψις θεωρείται υπ' αυτού ως αντιτιθεμένη προς ουσιώδη συμφέροντα ασφαλείας τους, ή
β) ως απαγορεύουσα την παρά τίνος συμβαλλομένου μέρους λήψιν οιωνδήποτε μέτρων, άτινα κρίνει αναγκαία προς προστασίαν ουσιωδών συμφερόντων ασφαλείας του,
i) σχετικών με εκρηκτικάς ύλας ή τας πρώτας ύλας εξ ών αύται παρασκευάζονται,
ii) σχετικών με το εμπόριον όπλων, πολεμοφοδίων και υλικού πολέμου και με παν εμπόριον άλλων ειδών και υλών προοριζομένων αμέσως ή εμμέσως διά την εξασφάλισιν του εφοδιασμού των ενόπλων δυνάμεων,
iii) λαμβανομένων εν καιρώ πολέμου ή εις περίπτωσιν διεθνούς εντάσεως,
γ) ως απαγορεύουσα την παρά του συμβαλλομένου μέρους λήψιν μέτρων επί τη βάσει των κατά τον Χάρτην των Ηνωμένων Εθνών υποχρεώσεών των διά την διατήρησιν της διεθνούς ειρήνης και ασφαλείας».

Μία πρώτη ανάγνωση της διάταξης αυτής φαίνεται να δείχνει ότι δίνει «λευκή επιταγή» στα κράτη μέλη να παραβιάζουν τους κανόνες της GATT/ΠΟΕ, όταν αυτό γίνεται προκειμένου να προστατευθούν σημαντικά συμφέροντά τους που έχουν σχέση με την εθνική ασφάλεια του κράτους. Αυτή όμως η ανάγνωση έχει προκαλέσει αποκλίνουσες τοποθετήσεις, τόσο των κρατών μελών, όσο και της θεωρίας, ενώ η υπάρχουσα, και σχετικά περιορισμένη, νομολογία των δικαιοδοτικών οργάνων του ΠΟΕ δεν αποσαφηνίζει πλήρως τα πράγματα, ούτε η πρακτική των κρατών είναι τέτοια που να συμβάλλει στη δημιουργία ενός εθιμικού κανόνα υπέρ της στενής ερμηνείας της διάταξης.

Η ερμηνεία της εξαίρεσης αυτής, στη βάση των «*προπαρασκευαστικών εργασιών*» (travaux préparatoires)[24], δείχνει ότι οι συντάκτες του κειμένου συμφώνησαν σε δύο θέματα: *πρώτο*, ότι η εξαίρεση έπρεπε, για πολιτικούς λόγους να είναι *ευρεία*, δηλαδή να περιλαμβάνει το σύνολο των διατάξεων της GATT, και *δεύτερο*, ότι η εφαρμογή της υπόκειται, εξαιτίας της δυνατότητας κατάχρησής της, σε εξέταση στο πλαίσιο του δικαιοδοτικού συστήματος του ΠΟΕ[25].

Από την άλλη πλευρά έχει υποστηριχθεί ότι, με δεδομένο ότι τα travaux préparatoires παίζουν ένα περιορισμένο ρόλο στην ερμηνεία των διεθνών συνθηκών[26], θα πρέπει να προσφύγει κανείς στην *πρακτική των κρατών*, και αυτό γιατί η νομολογία της GATT/ΠΟΕ είναι περιορισμένη[27]. Η πρακτική των κρατών ως μέσο ερμηνείας των διεθνών συνθηκών προβλέπεται από τη Σύμβαση της Βιέννης για το δίκαιο των διεθνών συνθηκών (άρθρο 31, 3 (β)[28]), ενώ και το άρθρο XVI, 1 του ΠΟΕ προβλέπει ότι «*ο ΠΟΕ θα καθοδηγείται από τις αποφάσεις, διαδικασίες και εθιμική πρακτική που ακολουθούνται από τα*

24. Για τις «προπαρασκευαστικές εργασίες» στο πλαίσιο του διεθνούς δικαίου, βλ. Y. La Bouthiller, Article 32. Supplementary means of interpretation, στο: O. Corten, P. Klein, (eds.), *The Vienna Convention on the Law of Traffic's: A Commentary*, v. II, Oxford, 2011, σ. 852 επ.
25. Όπ.π., σ. 855.
26. Όπ.π., σ. 857.
27. Βλ. R. Alford, The self-judging security exception, *Utah Law Review*, 2011, σ. 701 επ., 706 επ.
28. Βλ. G. Distefano, La pratique subséquente des États Parties à un traité, *Annuaire Français de Droit International*, 1994, σ. 41 επ.

CONTRACTING PARTIES στην GATT 1947»[29].

1. Ποιός προσδιορίζει ποιά ζητήματα αφορούν τα ουσιώδη συμφέροντα ασφάλειας;

Τρία ζητήματα θα μας απασχολήσουν στις παρακάτω γραμμές: (1) Η έννοια της εξαίρεσης των ουσιωδών συμφερόντων ασφαλείας, και το ποιός προσδιορίζει ποιά ζητήματα αφορούν τα συμφέροντα αυτά. (2) Το ζήτημα της πολιτικής φύσης των ουσιωδών συμφερόντων ασφαλείας, και (3) ποιά είναι η έννοια του όρου «κατεπείγουσα κατάσταση» ή «ένταση» στις διεθνείς σχέσεις της χώρας, ενώ σε μία τελευταία παράγραφο θα εξεταστεί η επιβολή των δασμών Τραμπ υπό το φως της πρόσφατης νομολογία των Panels του ΠΟΕ.

Στην υπόθεση της διαφοράς μεταξύ *ΗΠΑ και Τσεχοσλοβακίας* (1949), οι ΗΠΑ και άλλα κράτη ερμήνευσαν τη διάταξη του άρθρου XXI σε «οποιαδήποτε δράση που το κράτος θεωρεί ως απαραίτητη για την προστασία των ουσιωδών συμφερόντων ασφαλείας του», και ότι «παρέχει στο κράτος αυτό οιονεί απεριόριστη διακριτική ευχέρεια, που μπορεί μόνο να περιοριστεί από τη γενική πολιτική (policy), με την έννοια ότι το σύστημα της GATT δεν έδιδε λευκή επιταγή στα συμβαλλόμενα κράτη, προκειμένου να αποφύγουν τις δεσμεύσεις τους»[30]. Αντίθετα, η Τσεχοσλοβακία υποστήριξε ότι το άρθρο XXI της GATT δεν έδιδε λευκή επιταγή στα συμβαλλόμενα κράτη προκειμένου να αποφύγουν τις δεσμεύσεις τους[31]. Το ίδιο συνέβη με την υπόθεση *Γκάνα κατά Πορτογαλίας* (1961), όπου η Γκάνα ισχυρίστηκε ότι είναι η μόνη που μπορεί να κρίνει σχετικά με το ποιά είναι τα ουσιώδη συμφέροντα ασφαλείας της[32]. Στην περίπτωση της διαφοράς *Ευρωπαϊκής Ένωσης - Αργεντινής* (1982), η Ε.Ε. επέβαλε την αναστολή εισαγωγών από την Αργεντινή, επικαλούμενη «τα εγγενή δικαιώματα που *αντανακλώνται* στο άρθρο XXI της GATT[33]. Στην περίπτωση αυτή, η Ε.Ε. επικαλέστηκε κανόνες εκτός του κανονιστικού πλαισίου της GATT, δηλαδή έξω από το άρθρο XXI, σημειώνοντας απλώς ότι η ίδια ρύθμιση υπάρχει στην εν λόγω διάταξη[34]. Ορισμένα κράτη, ιδίως της Λατινικής Αμερικής, εξέφρασαν την αντίθεσή τους στην άρνηση της Ε.Ε. να αποδεχθεί ότι οι κυρώσεις κατά της Αργεντινής καλύπτονταν από το άρθρο XXI της GATT, θεωρώντας ότι αυτό αποτελεί επικίνδυνο προηγούμενο[35]. Από τα 37 κράτη μέρη που παρενέβησαν στην υπόθεση αυτή, τα 20 θεώρησαν ότι οι κυρώσεις της Ε.Ε. ενέπιπταν στο εγγενές δικαίωμα των κρατών μερών, και ήταν, κατά συ-

29. J. Jackson, *World trade and the law of GATT*, 1969, σ. 749.
30. Βλ. *Reply of the vice chairman of the U.S. Delegation to the speech of the Head of the Tchechoslovak Delegation under item 14 of the agenda*, σ. 4 επ., <https://sol-deritatives-stanford, edu/deritative? C.N.D: 903?0196&media Type? application/pdf>
31. *Statement of the Head of the Tcechoslovak Delegation to item 14 of the Agenda* (30.5.1949), σ. 6, <http://www.wto.org/gatt//_does/English/SuLFD/ 90320183.pdf?>
32. Contracting Parties to the GATT, *Basic Instruments and Selected Documents*, Supp. Nº 12, 1961 σ. 196.
33. GATT Council, *Minutes of Meeting in the Centre William Rapport on May 7, 1982,* C/M/159 (22.6.1982), σ. 12.
34. Ibid.
35. H. Hahn, Vital interests and the law of GATT: an analysis of the GATT's security exception, *Michigan Journal of International Law*, 1991, σ. 573.

νέπεια εκτός της αρμοδιότητας της GATT, 6 κράτη θεώρησαν ότι οι κυρώσεις αυτές υπόκεινται σε εξέταση εκ μέρους της GATT, ενώ 11 κράτη εκφράστηκαν αρνητικά για την κρίση, αλλά δεν συζήτησαν το θέμα της εξέτασης των μέτρων από την GATT[36].

Στην υπόθεση της διαφοράς *Νικαράγουα-ΗΠΑ* (1985), οι ΗΠΑ θεώρησαν ότι οι πολιτικές και οι πράξεις της κυβέρνησης της Νικαράγουα συνιστούσαν μέσο ασύνηθες και εξαιρετική απειλή για την εθνική τους ασφάλεια[37]. Πολλές χώρες αντιτάχθηκαν στις αμερικανικές θέσεις, θεωρώντας είτε ότι μία μικρή χώρα, όπως η Νικαράγουα, δεν μπορεί να αποτελεί εξαιρετική απειλή για τις ΗΠΑ, είτε ότι τα αμερικανικά μέτρα ήταν δυσανάλογα[38]. Οι ΗΠΑ επέμεναν στη θέση τους ότι μόνο αυτές μπορούν να αποφασίζουν για το ποιά μέτρα είναι αναγκαία για την προστασία των ουσιωδών συμφερόντων της, ενώ ταυτόχρονα υποστήριξαν ότι η GATT αποτελούσε λάθος forum για την αντιμετώπιση των θεμάτων ασφαλείας[39]. Ενδιαφέρουσα είναι η θέση που υιοθέτησε η Ε.Ε., η οποία συμφώνησε μεν με τα μέτρα των ΗΠΑ, επεσήμανε όμως ότι το ενδιαφερόμενο κράτος δεν μπορεί να εφαρμόζει το επιχείρημα αυτό με αυθαίρετο τρόπο[40]. Μία τελευταία περίπτωση ήταν οι οικονομικές κυρώσεις της Ε.Ε. κατά *της Γιουγκοσλαβίας* (1991). Η Γιουγκοσλαβία προσέφυγε στο Συμβούλιο της GATT, υποστηρίζοντας ότι οι κυρώσεις αυτές υιοθετήθηκαν για μη-οικονομικούς λόγους[41], ενώ η Ε.Ε. υποστήριξε ότι οι κυρώσεις λήφθηκαν με βάση τα ουσιώδη συμφέροντα ασφαλείας της στη βάση του άρθρου XXI της GATT[42].

Ενδιαφέρον παρουσιάζει το θέμα της παρέμβασης των δικαιοδοτικών οργάνων της GATT στο θέμα της εφαρμογής του άρθρου XXI. Μέχρι το 1989, το εναγόμενο κράτος μπορούσε είτε να αρνηθεί τη συγκρότηση ενός Panel, είτε να την αποδεχθεί υπό τον όρο ότι το Panel δεν θα εξέταζε και δεν θα έκρινε τη βασιμότητα της επίκλησης του άρθρου XXI. Αυτή την τελευταία εκδοχή επέλεξαν οι ΗΠΑ στην υπόθεση της Νικαράγουα, μπλοκάροντας έτσι την υιοθέτηση της έκθεσης του Panel. Το 1989 όμως, το Συμβούλιο της GATT υιοθέτησε μία ενδυναμωμένη διαδικασία επίλυσης των διαφορών, με κύριο χαρακτηριστικό ότι στο νέο σύστημα υπάρχει αυτόματη συγκρότηση του Panel, στην οποία το εναγόμενο κράτος δεν μπορεί να εναντιωθεί[43]. Ήταν μέσα σε αυτό το

36. Βλ. GATT Council, όπ.π., σ. 7-11, 2-9, 4-9 αντιστοίχως.
37. Βλ. R. Whitt, The politics of procedure: an examination of the GATT dispute settlement panel and the Article XXI defense in the context of the U.S. embargo of Nicaragua, *Law and Policy in International Business*, 1987, σ. 603 επ.
38. 10 από τα 43 κράτη που παρέστησαν στο Συμβούλιο υποστήριξαν ότι το άρθρο XXI δεν είναι "self-judging", ενώ 15 δεν εξέφρασαν γνώμη επί τούτου. GATT Council, *Minutes of meeting* (29.5.2985), GATT Doc. C/M/1988 (28.6.1985).
39. Όπ.π., παρ. 2.4, και παρ. 7.
40. GATT Council, όπ.π., παρ. 13.
41. Communication from Yugoslavia, *Trade measures against Yugoslavia for non-economic reasons*, L/1945 (26.12.1991), παρ. 2, <http://www.wto.org/gatt_docs/English/SULPDF/91600027.pdf>
42. Statement by the Delegation of the European Communities, *Trade measures taken against Yugoslavia for non-economic reasons*, L/6950 (10.12.1991), <http://www.wto/gatt_does/English/SULPDF/91600140.pdf>
43. GATT Council Decision of 12 April 1989, *Improvements to the GATT Dispute Settlement*

πλαίσιο που κρίθηκαν οι μεταγενέστερες αποφάσεις των δικαιοδοτικών οργάνων του ΠΟΕ σχετικά με την εφαρμογή του άρθρου XXI. Συγκεκριμένα:
Στην υπόθεση *Russia-Measures Concerning Traffic in Transit* (2016)[44] η Ουκρανία υποστήριξε ότι η Ρωσία παραβίαζε το άρθρο V, 2 της GATT, που εγγυάται την ελευθερία transit μέσω του εδάφους των κρατών μερών. Η Ρωσία επικαλέστηκε το άρθρο XXI για να υποστηρίξει ότι το Panel δεν είχε δικαιοδοσία να εξετάσει την εξαίρεση εθνικής ασφάλειας, δηλαδή ότι η διάταξη αυτή ήταν "self-judging"[45]. Οι ΗΠΑ, παρεμβαίνουσες, ως τρίτο μέρος, υποστήριξαν ότι το άρθρο XXI μπορεί να μην είναι "self-judging", αλλά το θέμα δεν υπόκειται στη δικαιοδοσία του Panel, επειδή αποτελεί «πολιτικό θέμα»[46].
Το Panel απέρριψε τα επιχειρήματα τόσο της Ρωσίας όσο και των ΗΠΑ, θεωρώντας ότι θα ήταν αντίθετα με το αντικείμενο και τον σκοπό της GATT να γίνεται ερμηνεία του άρθρου XXI με υποκειμενικό τρόπο, γιατί αυτό θα υπήγαγε την ύπαρξη των υποχρεώσεων ενός κράτους μέρους σε μία απλή έκφραση της μονομερούς βούλησης του μέρους αυτού[47].
Σε μία δεύτερη υπόθεση, *Saudi Arabia-Measures concerning the protection of Intellectual Property Rights* (2020)[48], η Σαουδική Αραβία επικαλέστηκε για άμυνά της τη διάταξη του άρθρου 73 (α) της Συμφωνίας TRIPs, που είναι ταυτόσημα με το άρθρο XXI της GATT, θεωρώντας ότι τα μέτρα που έλαβε σε βάρος του Κατάρ ήταν απαραίτητα για την προστασία ουσιωδών συμφερόντων ασφαλείας[49]. Το Panel ακολούθησε την απόφαση *Russia-Traffic in Transit*, και θεώρησε ότι μπορεί να ελέγξει το κατά πόσο η Σαουδική Αραβία θεμελίωσε επαρκώς την ύπαρξη ουσιωδών συμφερόντων ασφαλείας, κρίνοντας ότι η διάταξη του άρθρου XXI δεν είναι "self-judging"[50].
Σε μία τρίτη περίπτωση, την *U.S. Origin Marking* (2022) μεταξύ ΗΠΑ και Χονκ Κονγκ[51], το τελευταίο υποστήριξε ότι δεν δημιουργείται δικαίωμα αυτοπροσδιορισμού της πράξης, δηλαδή δεν είναι "self-judging"[52], και το αν η πράξη είναι σύμφωνη με το άρθρο XXI, μόνο αρμόδιο είναι το Panel, το οποίο θα κρίνει με αντικειμενικά κριτήρια[53]. Το δε Panel έκρινε ότι οι πράξεις του κράτους υπόκεινται σε δικαστικό έλεγχο.

Panels Procedures, 1/6489 (13.4.1989), σημ. 3-4, <http:// ww.wto.org/gatt_does/English/SULPDF/91420188_pdf>
44. Panel Report, *Measures concerning traffic in transit*, WT/DS 512/R and Act of 1 (26.4.2019), VIII.
45. Βλ. αναλυτικότερα, J. Gladysz, The national security exception in WTO law: embracing jurisprudence and future direction, *Georgetown Journal of International Law*, 2021, σ. 844.
46. Βλ. Response of the United States to the Panels Additional Questions to the Parties, *United States Certain Measures on Steal and Aluminium Product*, παρ. 50-52, WTO/DS 544 (29.9.2020).
47. J. Cladysz, όπ.π., σ. 860.
48. Panel Report, *Saudi Arabia-Measures concerning the protection of intellectual property*, WTO/DS 567/8 (16.6.2020).
49. Όπ.π., παρ. 7.145, 7. 136-137.
50. Όπ.π., παρ. 7.280,-7.282.
51. Panel Report, *United States-Origin Marking Requirement*, NT/DS 597/R and Add. 1 (21.12.2022), appealed (26.1.2023).
52. Όπ.π., παρ. 7. 29-7.31.
53. Βλ. παρακάτω, παρ. 4.

Συμπερασματικά, τα Panels του ΠΟΕ δέχθηκαν, *πρώτο*, ότι οι πράξεις των κρατών υπόκεινται σε δικαστικό έλεγχο, αλλά, *δεύτερο*, ότι ο έλεγχος αυτός πραγματοποιείται στο πλαίσιο ενός υψηλού standard ευμενούς στάσης (deference) προς το ελεγχόμενο κράτος. Παράλληλα όμως, παρά τη συμβολή των παραπάνω αποφάσεων των Panels στην αποσαφήνιση της έννοιας και εφαρμογής του άρθρου XXI, υπήρξαν πολλά αναπάντητα ερωτήματα, που μπορούν να απαντηθούν σε μεταγενέστερες αποφάσεις των Panels. Προοπτική όμως που παρουσιάζει το μειονέκτημα ότι είναι δύσκολο να υπάρξουν αποφάσεις των Panels εν όψει της κρίσης του δικαιοδοτικού συστήματος του ΠΟΕ[54].

2. Η πολιτική φύση των ουσιωδών συμφερόντων ασφαλείας

Ένα δεύτερο θέμα που απασχόλησε την GATT/ΠΟΕ και τα δικαιοδοτικά της όργανα είναι αν τα μέτρα που υιοθετούνται από τα κράτη μέρη στη βάση του άρθρου XXI πρέπει να προέρχονται *αποκλειστικά* από *πολιτικούς λόγους*, ή μπορεί να προέρχονται και από *οικονομικούς* λόγους. Το ζήτημα αντιμετωπίστηκε από την GATT το 1975, όταν η Σουηδία εισήγαγε ένα σύστημα ποσοστώσεων (quotas) στις εισαγωγές ορισμένων ειδών ένδυσης, υποστηρίζοντας ότι τα μέτρα αυτά ήταν συμβατά με το πνεύμα του άρθρου XXI. Συγκεκριμένα δε υποστήριξε ότι η μείωση της εγχώριας παραγωγής στα είδη αυτά αποτελεί απειλή για τον προγραμματισμό *της οικονομικής άμυνας* της χώρας, και κατά συνέπεια αποτελεί αναπόσπαστο μέρος της πολιτικής της ασφάλειας.
Κατά τη συζήτηση στα πλαίσια του Συμβουλίου της GATT, πολλά κράτη εξέφρασαν αμφιβολίες για το κατά πόσο οι λόγοι που πρόβαλε η Σουηδία στηρίζονταν στις διατάξεις της GATT, και, εν προκειμένω στο άρθρο XXI. Τελικά, η Σουηδία, εν όψει αυτών των αντιρρήσεων, απέσυρε τις εν λόγω ποσοστώσεις το 1979[55].
Πιο πρόσφατα, το Panel στην υπόθεση *Russia-Traffic in Transit* επέσυρε την προσοχή ενάντια στην ονομασία εμπορικών συμφερόντων ως ουσιαστικών συμφερόντων ασφαλείας και αναφέρθηκε στην υποχρέωση των μερών να σέβονται την αρχή *της καλής πίστης*[56].
Από τις παραπάνω περιπτώσεις καθίστανται σαφές ότι τα κράτη μέρη της GATT/ΠΟΕ μπορούν να επικαλούνται το άρθρο XXI για *πολιτικούς λόγους και μόνο*, ενώ, αντίθετα, λόγοι που έχουν ένα καθαρά *οικονομικό χαρακτήρα*, δηλαδή την προστασία της εγχώριας οικονομίας, βρίσκονται σε αντίθεση με τη διάταξη αυτή.

3. Η έννοια του όρου «κατεπείγουσα κατάσταση στις διεθνείς σχέσεις» και η πρακτική

Στην υπόθεση των κυρώσεων της Ε.Ε. και άλλων κρατών κατά της Αργεντινής για την κρίση των *νησιών*

54. *Sweden-Import restrictions on certain footwear*, GATT Doc. 1/4250 (17.11.1975).
55. Η περίπτωση της Σουηδίας παραμένει μέχρι σήμερα ως το παράδειγμα της κατάχρησης της εξαίρεσης εθνικής απόκλισης. Βλ. R. Bhala, National security and international trade law; what the GATT says and what the United States does, *University of Pensylvania Journal of International Economic Law*, 1998, σ. 273, που χαρακτηρίζει τα επιχειρήματα της Σουηδίας ως "outrageous and cause a slippery slope".
56. *Russia-Traffic in Transit*, όπ.π., παρ. 7.131-7.132.

Φώκλαντ, η Αργεντινή ζήτησε από το Συμβούλιο της GATT να προβεί σε ερμηνεία του άρθρου XXI. Πράγματι, το Συμβούλιο κάλεσε τα μέρη να απέχουν από την υιοθέτηση περιοριστικών εμπορικών μέτρων για λόγους μη-οικονομικού χαρακτήρα και ασύμβατων προς τη Γενική Συμφωνία. Ορισμένες χώρες[57] υποστήριξαν την Αργεντινή, ενώ ορισμένες άλλες θεώρησαν ότι τα μέτρα της Ε.Ε., στο βαθμό που θα κρίνονταν απαραίτητα για την προστασία των ουσιωδών συμφερόντων των κρατών μελών της Ε.Ε., θα αποτελούσαν ένα επικίνδυνο προηγούμενο για το μέλλον.

Το 1985 οι ΗΠΑ απαγόρευσαν όλες τις εισαγωγές αγαθών και υπηρεσιών από τη *Νικαράγουα*, καθώς και όλες τις εξαγωγές προς τη χώρα αυτή. Η Νικαράγουα υποστήριξε ότι τα μέτρα αυτά δεν είχαν σχέση με την εθνική ασφάλεια των ΗΠΑ, αλλά αποτελούσαν μέτρα εξαναγκασμού (coercion) και κατά συνέπεια δεν μπορούσαν να βασιστούν στο άρθρο XXI της GATT[58]. Το Panel δεν αποφάνθηκε επί του θέματος, δεδομένου ότι οι όροι (reference) του Panel απέκλειαν τη δυνατότητα εξέτασης του άρθρου XXI.

Στην υπόθεση των περιοριστικών μέτρων *της Ε.Ε.*, σε βάρος *της Γιουγκοσλαβίας* (1991), η Ε.Ε. υποστήριξε ότι τα εν λόγω μέτρα υιοθετήθηκαν λαμβάνοντας υπόψη τα ουσιώδη συμφέροντα της ασφάλειας στη βάση του άρθρου XXI[59]. Η Γιουγκοσλαβία ζήτησε τη σύσταση ενός Panel, θεωρώντας ότι τα μέτρα της Ε.Ε. παραβίαζαν διάφορες διατάξεις της GATT και ιδίως το άρθρο XXI. Το Συμβούλιο της GATT προχώρησε πράγματι στη σύσταση ενός Panel, το οποίο όμως δεν έγινε κατορθωτό να λειτουργήσει, εξαιτίας του ότι υπήρχε πρόβλημα διαδοχής της Σερβίας στην (πρώην) Ομοσπονδία της Γιουγκοσλαβίας[60].

Στην υπόθεση *Russia-Traffic in Transit*, το Panel κατέστησε σαφές ότι εναπόκειται στο Μέρος που επικαλείται τα ουσιώδη συμφέροντα ασφαλείας να τα συνδέσει επαρκώς με την κατεπείγουσα κατάσταση στις διεθνείς σχέσεις. Δέχθηκε δε ότι πράγματι η Ρωσία πραγματοποίησε αυτή τη σύνδεση με ικανοποιητικό τρόπο, αποδεικνύοντας ότι η ένταση των σχέσεων των δύο χωρών (Ουκρανία) δικαιολογούσε τα μέτρα αυτά[61]. Αποφάνθηκε δε το Panel ότι δεν χρειάζεται να προσδιοριστεί το κράτος που είναι υπεύθυνο για τη δημιουργία έντονης έντασης ανάμεσα στις δύο χώρες, θεωρώντας ότι οι σχέσεις Ουκρανίας - Ρωσίας είχαν διαταραχθεί σε τέτοιο βαθμό που προκαλούσαν ανησυχία στη διεθνή κοινότητα.

Στην υπόθεση, τέλος, *U.S.-Steel and Aluminium Products* (μεταξύ ΗΠΑ και Τουρκίας)[62], το Panel του ΠΟΕ προέβη σε ανάλυση της έννοιας «*κατεπείγουσα κατάσταση στις διεθνείς σχέσεις*», προσδιορίζοντας ότι η κατάσταση αυτή πρέπει να είναι, αν όχι συγκρίσιμη ως προς τη σοβαρότητα με ένα πόλεμο, τουλάχιστον συγκρίσιμη με αυτόν όσον αφορά τις επιπτώσεις της στις διεθνείς σχέσεις. Το Panel θεώρησε ότι οι ΗΠΑ δεν

57. Σιγκαπούρη, Φιλιππίνες, Βραζιλία.
58. C/M/188, σ. 4.
59. L/69.48.
60. C/M/264, σ. 3.
61. Panel Report, *Russia-Traffic in Transit*, παρ. 7.138.
62. Panel Report, *United States-Certain Measures on Aluminium Products*, WT/DS 546/R. Add. 1 and Suppl. 1 (9.12.2022), appealed (26.1.2023).

μπόρεσαν να αποδείξουν ότι η κατεπείγουσα κατάσταση ήταν επαρκώς σοβαρή ώστε να επιτρέψει την εφαρμογή του άρθρου XXI, και απέρριψε τη θέση των ΗΠΑ[63].

4. Η επιβολή δασμών Τραμπ υπό το φως της πρόσφατης νομολογίας των Panels του ΠΟΕ

Η εκτενής στις παραπάνω σελίδες αναφορά στη νομολογία και πρακτική της GATT/ΠΟΕ σχετικά με τη διάταξη του άρθρου XXI της GATT κρίθηκε αναγκαία, προκειμένου να διερευνηθεί η νομιμότητα των δασμών Τραμπ απέναντι στους κανόνες του Οργανισμού.

Οι δασμοί αυτοί δεν έχουν δώσει, για την ώρα, την ευκαιρία στα δικαιοδοτικά όργανα του ΠΟΕ να εκφράσουν την αντίληψή τους σχετικά με την εθνική ασφάλεια, που θα προβάλλουν αναμφίβολα οι ΗΠΑ. Μία υπόθεση που θα μπορούσε να εκδικαστεί πρώτη είναι η *United States-Certain Measures on Steel and Aluminium*, που έχει περιληφθεί στον κατάλογο του DSB (Dispute Settlement Body) του ΠΟΕ και αναμένεται η εκδίκασή της από ένα Panel. Αν και δεν φαίνεται να υπάρχει προοπτική για έκδοση μιας τελεσίδικης απόφασης, εξαιτίας του γεγονότος ότι η όλη διαδικασία επίλυσης των διαφορών έχει μπλοκαριστεί από τις ΗΠΑ[64], αυτό δεν παρεμποδίζει, σε τυπικό επίπεδο, την έκδοση από ένα Panel που θα οριστεί για την υπόθεση αυτή να εκδώσει σχετική απόφαση (report) όπου θα εκτίθενται τα επιχειρήματα των δύο πλευρών και η θέση του Panel.

Η παραπάνω υπόθεση αφορά τους δασμούς που επέβαλε η κυβέρνηση Τραμπ, ήδη από την πρώτη θητεία του (2018), ύψους 25% για τον χάλυβα και 10% για το αλουμίνιο, στη βάση της Section 232[65]. Πρώτη έφερε το θέμα αυτό στον ΠΟΕ η Κίνα[66] που ζήτησε τη διεξαγωγή διαβουλεύσεων με τις ΗΠΑ, ως ένα προκαταρκτικό βήμα στην όλη δικαιοδοτική διαδικασία[67], ενώ ακολούθησαν μία σειρά από κράτη μέρη που θίγονταν από αυτά τα μέτρα. Οι ΗΠΑ επανέλαβαν, ως βάση άμυνας την επιχειρηματολογία που πρόβαλλαν σε σχέση με την υπόθεση *Russia-Traffic in Transit*, δηλαδή ότι το άρθρο XXI είναι *"self - judging"*[68]. Παρ' ότι είναι πολύ νωρίς για να προβλέψει κανείς ποιά θα είναι η έκβαση της υπόθεσης αυτής, θα πρέπει να αναφερθούν δύο στοιχεία: το *πρώτο* είναι η δήλωση του Georges Abi Saab, πρώην Προέδρου του Εφετειακού Σώματος του ΠΟΕ, και προέδρου του Panel στην υπόθεση *Russia-Traffic in Transit*, σε σχέση με μία άλλη υπόθεση που αφορούσε τη Section 232 των ΗΠΑ, ότι δηλαδή η εφαρμογή του

63. Όπ.π., παρ. 7.162-7.163.
64. Βλ. αναλυτικά, παρακάτω, υπό III.
65. 19 USC, παρ. 1862.
66. Συνήθως, η Κίνα αντιδρά στην επιβολή (ή αύξηση) δασμών από τις ΗΠΑ με την υιοθέτηση αντιμέτρων. Μόνο πρόσφατα η Κίνα προσέφυγε στα δικαιοδοτικά όργανα του ΠΟΕ. Βλ. C. Bown, *22-1 Trump ended WTO dispute settlement. Trade remedies are needed to fix it*, Peterson Institute for International Economics Working Paper, Jan. 2022, σ. 12.
67. Οι διαβουλεύσεις αυτές αποτελούν υποχρεωτικό προκαταρκτικό στάδιο της δικαιοδοτικής διαδικασίας του ΠΟΕ. Βλ. S. Lester, B. Mercurio, A. Davies, *World Trade Law*, 3rd ed., Hart 2018, σ. 154.
68. First Written Submission of the United States, *United States-Certain measures on steel and aluminium products*, WT/DS 548 (22.6.2019).

άρθρου XXI είναι ευκολότερη όσον αφορά *πρώτες ύλες στρατηγικού χαρακτήρα*, από ό,τι ένα *τελικό προϊόν* (εν προκειμένω αυτοκίνητα)[69].

Το *δεύτερο* στοιχείο είναι η προσέγγιση που θα ακολουθήσει το Panel στην υπόθεση αυτή, προσέγγιση που θα είναι *τυπική* (formal) είτε πρακτική[70].

Σύμφωνα με την *τυπική προσέγγιση*, το κράτος που επικαλείται την εφαρμογή του άρθρου XXI της GATT/ΠΟΕ, δηλαδή την ύπαρξη ενός ουσιώδους συμφέροντος ασφαλείας, πρέπει να αποδείξει *την αληθοφάνειά* (veracity) της, προκειμένου να ικανοποιηθεί η ύπαρξη καλής πίστης[71].

Δεν είναι όμως σαφές αν αυτό γίνεται *με αντικειμενικό* τρόπο, στη βάση του εύλογου χαρακτήρα (reasonableness) του συμφέροντος ασφαλείας ή με *υποκειμενικό* τρόπο, δηλαδή με εξέταση *των πραγματικών* συμφερόντων ασφαλείας του κράτους. Αυτή η ασάφεια ανάγκασε το Panel στην υπόθεση *Russia-Traffic in Transit* να επιλέξει μία *πρακτική* προσέγγιση: δέχθηκε δηλαδή ότι η ύπαρξη μιας κατάστασης ένοπλης σύγκρουσης της Ρωσίας με την Ουκρανία θα ήταν αρκετή για να γίνει δεκτό ότι η Ρωσία είχε ένα ουσιώδες συμφέρον ασφάλειας[72].

Στην περίπτωση όμως των δασμών Τραμπ, η κατάσταση είναι διαφορετική, εξαιτίας του ότι οι ΗΠΑ δεν βρίσκονται, σε σχέση με τα κράτη στα οποία επέβαλαν δασμούς στον χάλυβα και στο αλουμίνιο, στην ίδια κατάσταση «οιονεί πολέμου», ή, εν πάση περιπτώσει, σοβαρής διατάραξης των μεταξύ τους σχέσεων, όπως συνέβη στις υποθέσεις ανάμεσα στη *Ρωσία / Ουκρανία* ή ανάμεσα στο *Κατάρ/Σαουδική Αραβία*, έστω και αν οι σχέσεις αυτές είχαν απλώς διαταραχθεί[73].

Επί πλέον, θα ετίθετο ένας ακόμα λόγος που θα απέτρεπε την εφαρμογή του άρθρου XXI, και συγκεκριμένα η ύπαρξη ή όχι καλής πίστης εκ μέρους της κυβέρνησης των ΗΠΑ. Και όπως έχει παρατηρηθεί, ο Πρόεδρος Τραμπ είχε δηλώσει, πριν και μετά την επιβολή των δασμών στη βάση της Section 232, ότι οι δασμοί αυτοί επιβλήθηκαν προκειμένου να περιοριστεί η ζημία στην αμερικανική βιομηχανία, παρά σε λόγους εθνικής ασφάλειας.

Όσον αφορά την εφαρμογή *της πρακτικής* προσέγγισης στους δασμούς Τραμπ, το ή τα Panels θα πρέπει να εξετάσουν, *πρώτο*, αν η επιβολή των δασμών συνδέεται *αντικειμενικά* με το άρθρο XXI, και *δεύτερο*, αν η αντικειμενικά υπάρχουσα κατάσταση *εξυπονοεί* (implies) κάποια *δυνητική* βάση για την επιβολή των δασμών. Ως προς το *πρώτο*, οι ΗΠΑ δεν χρειάζεται να προσδιορίσουν πώς η επιβολή δασμών συνδέεται με το άρθρο XXI, δεδομένου ότι ούτε η Ρωσία το έκανε στην υπόθεση *Russia-Traffic in Transit*. Αρκεί δηλαδή να διαπιστώσει το ίδιο το Panel ότι οι δασμοί συνδέονται με κάποιο τρόπο με το άρθρο XII. Από εκεί και πέρα, θα πρέπει το Panel να διαπιστώσει την ύπαρξη μιας ελάχιστης *ευλογοφάνειας* (plausibility) ως προς τη σχέση των δασμών με τα συμφέροντα ασφαλείας. Θα μπορούσε δηλαδή το Panel να θεωρήσει ότι οι δασμοί των ΗΠΑ συνδέονται με μία άλλη περίπτωση του άρθρου XXI, αυτή *του στρατιωτικού υλικού*. Δεδομένου ότι οι ΗΠΑ έχουν πράγματι ένα ουσιώδες συμφέρον στρατιωτικής ετοιμότητας, θα μπορούσε να θεωρηθεί ευλογοφανές ότι οι ΗΠΑ περιόρισαν τις εισαγωγές χάλυβα ή αλουμινίου προκειμένου να διατηρήσουν τη βιωσιμότητα των βιομηχανιών τους που είναι απαραίτητη για την προμήθεια της στρατιωτικής βιομηχανικής τους βάσης[74].

Από τα παραπάνω εκτεθέντα, προκύπτει ότι η μέχρι σήμερα νομολογία των Panels του ΠΟΕ προσφέρει σε μελλοντικά Panels μία ευρεία *διακριτική ευχέρεια* στο θέμα της εξαίρεσης της εθνικής ασφάλειας. Αυτή όμως η διακριτική ασφάλεια πρέπει να ασκείται με προσοχή από τα Panels, προκειμένου να μη δικαιολογούνται ενέργειες των κρατών που είναι προφανώς αστήρικτες, γιατί αυτό θα ωθούσε τις ενδιαφερόμενες χώρες να παραβιάζουν στο μέλλον τους κανόνες του ΠΟΕ. Χρειάζεται να υπάρχει μία *ισορροπία* ανάμεσα στις ανάγκες προστασίας των ουσιωδών συμφερόντων ασφαλείας του κράτους και στην προστασία των κανόνων του διεθνούς εμπορίου. Παρόμοια όμως ισορροπία δεν φαίνεται να προκύπτει σε σχέση με τους δασμούς Τραμπ.

III. Η επίλυση των διαφορών από την επιβολή των δασμών Τραμπ στα πλαίσια του ΠΟΕ: ένα (προσωρινό;) αδιέξοδο;

Πολλές από τις θιγόμενες χώρες από τους δασμούς Τραμπ που επιβλήθηκαν κατά τη διάρκεια της πρώτης θητείας του, προσέφυγαν στα πρωτόδικα όργανα του ΠΟΕ (Panels), τα οποία αποφάνθηκαν ότι οι εν λόγω δασμοί παραβιάζουν τους κανόνες της GATT/ΠΟΕ[75], στήριξαν δε αυτές τις αποφάσεις τους στο ότι οι ΗΠΑ επικαλέστηκαν εσφαλμένως το επιχείρημα της εθνικής ασφάλειας. Οι ΗΠΑ υποστήριξαν ότι είχαν χάσει όλες σχεδόν τις δίκες στο πλαίσιο του ΠΟΕ, ισχυρισμός που ήταν κατά το ήμισυ μόνο αληθής. Πράγματι, οι ΗΠΑ είχαν χάσει τις δίκες αυτές (85%) όταν ήταν εναγόμενες, αλλά είχαν κερδίσει το 91% των υποθέσεων όταν ήταν προσφεύγουσες[76]. Κατόπιν τούτου, οι ΗΠΑ απέσυραν την εμπιστοσύνη τους στο δικαιοδοτικό σύστημα του ΠΟΕ, και συγκεκριμένα στο Εφετειακό Σώμα (Ε.Σ.) για λόγους που εξηγούνται παρακάτω. Αν και η κρίση αυτή είχε ξεκινήσει ήδη επί προεδρίας Μ. Ομπάμα[77], οξύνθηκε επί της πρώτης προεδρίας Τραμπ, όταν οι ΗΠΑ μπλόκαραν συστηματικά τον διορισμό των μελών του Ε.Σ.[78], με αποτέλεσμα το Ε.Σ. να

69. Βλ. T. Miles, Adjudicator says any security defense of U.S. auto tariffs at WTO "very difficult", *Reuters* (25.5.2019).
70. Βλ. αναλυτικά, J. Gladysz, όπ.π., υποσημ. (45), σ. 857 επ.
71. T. Voon, Testing the limits of WTO exception, *East Asia Forum, 14.6.2023,* <https://www.eastasiaforum.org/2024/06/14/testing-the-limits-of- security-exception/>
72. Βλ. γενικότερα, Symposium: International trade in the Trump era, *Yale Journal of International Law*, 2018.
73. J. Gladysz, όπ.π., σ. 852.
74. J. Gladysz, όπ.π., σ. 858-859.
75. T. Voon, Can international trade law recover? The security exception in WTO law entering a new era, *AJIL Unbound*, 2019, σ. 47.
76. Για το θέμα ποιά κράτη είναι κερδισμένα και ποιά χαμένα από την εφαρμογή του συστήματος επίλυσης των διαφορών του ΠΟΕ, βλ. B. Hoekman, P. Mavroidis, M. Solustre, Informing WTO reform dispute settlement performance, 1995-2020, *Journal of World* Trade, 2021, σ. 21 επ.
77. Office of the United States Trade Representative, *United States laws regulation and methodology for calculating dumping margin ("Zeroing") – Recourse to article 22.6 of the DSU by the United States*, 2020.
78. Βλ. Sh. Guo, Q. Kong, A holistic approach to WTO dispute settlement mechanism reforms,

μείνει χωρίς κανένα δικαστή. Στόχος των ενεργειών αυτών των ΗΠΑ ήταν να ματαιωθούν οι εφέσεις όσον αφορά τις αρνητικές αποφάσεις των Panels και, κατά συνέπεια, να μην μπορούν να καταστούν τελεσίδικες και εκτελεστές[79].

Τα επιχειρήματα που διατυπώθηκαν από τις ΗΠΑ για τη στήριξη της αρνητικής στάσης τους απέναντι στο Ε.Σ. ήταν τα εξής[80]:

πρώτο, ότι το Ε.Σ. παραβίασε επανειλημμένως τους κανόνες του ΠΟΕ όσον αφορά την προθεσμία έκδοσης των αποφάσεών του (90 ημέρες). Αυτό ήταν αληθές, αλλά για ορισμένες περιπτώσεις, και οφείλονταν στην τεράστια αύξηση των υποθέσεων ενώπιόν του[81].

Δεύτερο, ότι το Ε.Σ. παραβίασε τους κανόνες του ΠΟΕ[82], με το να δεχθεί τη συμμετοχή μελών του των οποίων είχε λήξει η θητεία σε υποθέσεις που εκδικάστηκαν μετά το πέρας αυτής. Έχει παρατηρηθεί όμως ότι ο κανόνας 15 των Working Procedures του Ε.Σ. προβλέπει ότι ένα πρώην μέλος του μπορεί να συνεχίσει την εκδίκαση υποθέσεων που δεν ολοκληρώθηκαν κατά τη διάρκεια της θητείας του, αν του δοθεί άδεια προς τούτο από το Ε.Σ.[83] Αλλά οι ΗΠΑ αμφισβητούν το κατά πόσο το Ε.Σ. διαθέτει παρόμοια εξουσία.

Τρίτο, ότι το Ε.Σ. παραβιάζει τους κανόνες του ΠΟΕ που προβλέπουν ότι η δικαιοδοσία του Ε.Σ. περιορίζεται *σε νομικά θέματα και νομικές ερμηνείες* που έχουν σχέση με τις αποφάσεις των Panels[84]. Οι ΗΠΑ θεωρούν ότι το Ε.Σ. παραβιάζει τον κανόνα αυτόν, από τη στιγμή που εξετάζει νομικά θέματα και πραγματικά ζητήματα που έχουν σχέση με το εσωτερικό δίκαιο των κρατών μελών, αφού αυτά αποτελούν θέματα *πραγματικά* (facts) και *όχι νομικά θέματα*. Σε αυτό αντιτάσσεται ότι η ερμηνεία του εσωτερικού δικαίου δεν μπορεί να αφεθεί στις μονομερείς αντιλήψεις των κρατών, αλλά απαιτείται νομική ανάλυση εκ μέρους του Ε.Σ.[85].

U.S. demands and the restoration of the Appellate Body, *Asian Journal of WTO and International Health Policy*, 2024, σ. 320 επ.

79. Έχει υπολογιστεί ότι μέχρι το 2024, 23 αποφάσεις των Panels έχουν πέσει σε αυτό «το κενό», ενώ αναμένεται να γίνει το ίδιο και για πολλές μεταγενέστερες αποφάσεις των Panels. Βλ. WTO, Dispute settlement: *Appellate Body*, <https:www.wto/english/tratop_e/appellate_body_e. htm>
80. Βλ. Office of the United States trade Representation, *U.S. views on the functioning of the WTO Dispute Settlement system, Issue areas-enforcement*, <https://ustr.gov/inve-areas/enforcement//us-views-function-ing-wto-dis-pute-settlement-systems>. Cf. Sh. Guo, Q. Kong, όπ.π., σ. 320-325.
81. Θα μπορούσε, συγκριτικά, να αναφερθεί ότι το Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης, αποτελούμενο από 15 δικαστές, εξέδωσε κατά την περίοδο 1995-2021 77 περίπου αποφάσεις, ενώ το Εφετειακό Σώμα αποτελούμενο από 7 μέλη εξέδωσε, για την ίδια περίοδο, περισσότερες από 160 αποφάσεις https://www.icj-cij.org/en/decisions/judgment/1995/2021/descs και <https://www.wto.orgs αντίστοιχα.
82. Το άρθρο 17,2 του ΠΟΕ προβλέπει ότι το Σώμα Επίλυσης των Διαφορών (DSB) ορίζει πρόσωπα για να υπηρετήσουν στο Εφετειακό Σώμα για μία θητεία 4 ετών, και κάθε πρόσωπο μπορεί να επαναοριστεί για μία ακόμη φορά.
83. WTO, *Working Procedures for Appellate Review*, WTO Doc. WT/AB/ WP/6 (16.8.2010).
84. Σύμφωνα με το άρθρο 17,6 του ΠΟΕ, μία έφεση θα περιορίζεται σε θέματα δικαίου που καλύπτονται από το Reports των Panels και από νομικές ερμηνείες που αναπτύσσονται από τα Panels. Βλ. γενικότερα, P. Van Den Bossche, W. Zdouc, *The law and policy of the World Trade Organization*, 4th ed., Cambridge, 2017, σ. 238
85. Βλ. Sh. Guo, Q. Kong, όπ.π., σ. 321.

Τέταρτο, ότι το Ε.Σ. παραβιάζει τους κανόνες του ΠΟΕ[86] όταν εκδίδει *γνωμοδοτήσεις* (advisory opinions) για μη-ουσιώδη ζητήματα που σχετίζονται με την επίλυση της διαφοράς. Οι ΗΠΑ υποστηρίζουν ότι η ερμηνεία των συμφωνιών του ΠΟΕ μπορεί να γίνεται μόνο από τα κράτη μέλη σε υπουργικές συνδιασκέψεις ή από το Γενικό Συμβούλιο του ΠΟΕ και όχι από τα όργανα επίλυσης των διαφορών. Το επιχείρημα αυτό φαίνεται να έχει μία νομική βάση.

Πέμπτο, ότι το Ε.Σ. παραβιάζει τους κανόνες του ΠΟΕ όταν θεωρεί ότι οι αποφάσεις του αποτελούν *δεσμευτικό προηγούμενο* (precedent) που πρέπει να ακολουθείται από τα Panels[87]. Το Ε.Σ. υποστηρίζει, αντίθετα, ότι το άρθρο 3,2 του Dispute Settlement Understanding (DSU) του επιτρέπει να επιλύει παρόμοια νομικά ζητήματα σε επόμενες υποθέσεις με τον ίδιο τρόπο, εκτός αν υπάρχουν ισχυροί λόγοι διαφοροποίησης από προηγούμενες αποφάσεις του[88]. Οι ΗΠΑ θεωρούν όμως ότι μόνο τα κράτη μέλη έχουν δικαιοδοσία για την ερμηνεία των κανόνων του ΠΟΕ.

Έκτο, ότι το Ε.Σ. παραλείπει να δίδει τις απαραίτητες *συστάσεις* όταν ορισμένα μέτρα καθίστανται αναποτελεσματικά μετά από τη σύσταση ενός Panel. Το Ε.Σ. θεωρεί ότι οι συστάσεις αυτές πρέπει να γίνονται με επιλεκτικό τρόπο, ενώ οι ΗΠΑ υποστηρίζουν ότι το Ε.Σ. δεν έχει παρόμοια διακριτική ευχέρεια[89].

Μία γενική εκτίμηση των παραπάνω διαπιστώσεων είναι ότι οι ΗΠΑ υιοθετούν κατά κανόνα μία στενή και άτεγκτη ερμηνεία των συμφωνιών του ΠΟΕ και ένα νομικισμό που αγνοεί τις πρακτικές δυσκολίες του Μηχανισμού Επίλυσης των Διαφορών (DSU), καθώς επίσης και την ανάγκη προαγωγής των κανόνων του διεθνούς εμπορίου[90].

Οι ενέργειες των ΗΠΑ σε σχέση με το δικαιοδοτικό σύστημα του ΠΟΕ είχε ως αποτέλεσμα ότι μέχρι το 2024 23 αποφάσεις των Panels δεν μπορούσαν να καταστούν τελεσίδικες και να εκτελεστούν, ενώ αναμένεται να γίνει το ίδιο με πολλές μεταγενέστερες αποφάσεις των Panels[91]. Η κατάσταση αυτή έχει φέρει σε αδιέξοδο τη λειτουργία του ΠΟΕ, και, όπως έχει σημειωθεί: "The different pillars of the WTO are interdependent. A collapse of its adjudicatory function risks generating domino effect"[92].

Πώς μπορεί να αντιμετωπιστεί αυτή η κατάσταση; Έχουν γίνει διάφορες προτάσεις από τα κράτη μέλη του ΠΟΕ, προκειμένου να υπερπηδηθεί αυτό το αδιέξοδο[93]. Προτάσεις όμως που δεν έχουν ευοδωθεί, κυρίως εξαι-

86. Άρθρα 3,7 και IX, 2 της Συμφωνίας που ίδρυσε τον ΠΟΕ. Βλ. αναλυτικά, ως προς τη δεύτερη διάταξη, P. Van Bossche, W. Zdouc, όπ.π., σ. 190 επ.
87. Βλ. J. Bacchus, S. Lester, The rule of precedent and the role of the Appellate Body, *Journal of World Trade*, 2020, σ. 183 επ.
88. Βλ. D. Aronofsky, Global trade dispute settlement and how to service the WTO Appellate Body crisis quite nicely, *South Western Journal of International Law*, 2024, σ. 345-346.
89. Συστάσεις που προβλέπονται από το άρθρο 19,1 του Μνημονίου Επίλυσης των Διαφορών (DSU).
90. Βλ. Sh. Guo, Q. Kong, όπ.π., σ. 322.
91. A. Rathore, A. Bajpai, The World trade Appellate Body crisis: how we can got here and what lies ahead?, *JURIS News*, 14.4.2020 <https://www. jurist.org/commentary/2020/04/rathore-bajpai-wto.appellate-body-crisis>
92. Βλ. παραπάνω, υποσημ. (79).
93. B. Hoekman, P. Mavroidis, όπ.π., υποσημ. (76), σ. 744.

τίας της στάσης των ΗΠΑ που θέλουν μία ριζική αλλαγή του δικαιοδοτικού συστήματος του ΠΟΕ, ιδιαίτερα με την κατάργηση του Εφετειακού Σώματος, ενώ, παράλληλα, αυτή η παράλυση του δικαιοδοτικού συστήματος διευκολύνει τις ΗΠΑ, με την ματαίωση της τελεσιδικίας των αρνητικών για αυτές αποφάσεων των Panels.

Μία εναλλακτική λύση έχει προταθεί από την Ε.Ε., με τη σύσταση της MPIA (Multi Party Interim Arbitration Agreement)[94] και με τη συμμετοχή 54 από τα 154 κράτη μέλη του ΠΟΕ[95]. Με τη συμφωνία αυτή, τα κράτη μέρη συμφωνούν να υποβάλλουν τις αποφάσεις των Panels του ΠΟΕ που δεν μπορούν να εφεσιβληθούν ενώπιον του Ε.Σ. σε υποχρεωτική διαιτησία[96]. Από την άλλη πλευρά, το γεγονός ότι οι ΗΠΑ έχουν αρνηθεί να συμμετέχουν σε αυτή τη συμφωνία[97], την καθιστά άχρηστη σε σχέση με την δικαιοδοτική επίλυση των διαφορών που αφορούν τους δασμούς Τραμπ.

IV. Συμπεράσματα

Η επιβολή των δασμών Τραμπ κατά τη δεύτερη θητεία του (2025) υπήρξε συνέχεια των δασμών της πρώτης θητείας του (2017-2020), αλλά με πλέον ριζοσπαστικό τρόπο, περιλαμβάνοντας όχι μόνο αντίπαλους (Κίνα), αλλά και συμμάχους (Ευρωπαϊκή Ένωση) και συνεταίρους (Καναδάς, Μεξικό). Αυτή η «ριζοσπαστικότητα» οφείλεται στο γεγονός ότι διαθέτει πλήρη έλεγχο των δύο νομοθετικών σωμάτων, ενώ κατά την πρώτη θητεία του ο έλεγχος της Γερουσίας από το Δημοκρατικό κόμμα εμπόδιζε την επιβολή υπερβολικών δασμών σε χώρες φιλικές προς τις ΗΠΑ. Όσον αφορά όμως την Κίνα, υπήρξε, τόσο κατά την πρώτη όσο και δεύτερη θητεία του Τραμπ, αλλά και κατά την προεδρία του Μπάϊντεν, σχεδόν πλήρης σύμπτωση θέσεων και συνεργασία απέναντι στην Κίνα, πράγμα που οδήγησε σε εμπορικό πόλεμο ανάμεσα στις δύο χώρες (2018), ένταση που μειώθηκε με την υπογραφή της συμφωνίας το 2020, η οποία όμως δεν τηρήθηκε και από τις δύο πλευρές. Ο πόλεμος αυτός φαίνεται ότι αναβιώνει επί της δεύτερης προεδρίας Τραμπ, με τον τελευταίο να απειλεί πρόσφατα (Οκτώβριος 2025) την Κίνα με την επιβολή πρόσθετων δασμών ύψους 100% στα κινέζικα προϊόντα.

Στο *νομικό επίπεδο*, είναι αναμφίβολο ότι οι δασμοί Τραμπ, όπως επίσης και η συνέχεια αυτών επί προεδρίας Μπάϊντεν, βρίσκονταν σε άμεση αντίθεση με τους βασικούς κανόνες του ΠΟΕ, και αυτό έχει γίνει δεκτό από τις αποφάσεις των Panels. Οι ΗΠΑ επιμένουν ότι οι δασμοί τους αυτοί είναι νόμιμοι, στηριζόμενες κυρίως στην διάταξη του άρθρου XXI του ΠΟΕ σχετικά με την ύπαρξη καταστάσεων που απειλούν την εθνική κυριαρχία. Αν και κατά την περίοδο της GATT (1948-1993), η ρύθμιση αυτή του άρθρου XXI ερμηνεύθηκε, μέσα από την πρακτική των κρατών, ότι έδιδε «λευκή επιταγή» στα κράτη μέλη να επιβάλλουν τους δασμούς που αυτά, και μόνο αυτά, έκριναν ότι απειλούνται τα συμφέροντα ασφάλειάς τους, η κατάσταση άλλαξε ριζικά στο πλαίσιο της λειτουργίας του ΠΟΕ (1994 μέχρι σήμερα). Αυτό οφείλεται στην ανάδυση, στο πλαίσιο της παγκοσμιοποίησης των διεθνών οικονομικών σχέσεων, διαφόρων κρατών, μεγάλων ή μικρότερων, ιδιαίτερα δε της Κίνας, που συνέβαλε στον κατακερματισμό της οικονομικής εξουσίας στις διεθνείς σχέσεις και στην αλλαγή του συσχετισμού δυνάμεων στο πλαίσιο του ΠΟΕ, με αποδυνάμωση των παραδοσιακών οικονομικών δυνάμεων και ιδιαίτερα των ΗΠΑ. Αλλά που αντανακλάται και στις αποφάσεις των δικαιοδοτικών οργάνων του ΠΟΕ.

Παρατηρούμε έτσι μία απομάκρυνση της νομολογίας των δικαιοδοτικών οργάνων του ΠΟΕ από το δόγμα της απόλυτης διακριτικής ευχέρειας των κρατών να αποφασίζουν, αυτά και μόνο αυτά, για τη νομιμότητα των δασμών τους. Ταυτόχρονα, αυτή η «στροφή» της νομολογίας αφήνει κενά και ασάφειες, που είναι αποτέλεσμα της προσπάθειας των δικαιοδοτικών οργάνων να συμβιβάσουν δύο αποκλίνουσες ανάγκες: αφενός της αναγνώρισης της ζωτικής σημασίας που έχει για τα κράτη το θέμα της προστασίας της εθνικής τους ασφάλειας, και αφετέρου της προστασίας της ακεραιότητας του διεθνούς εμπορικού συστήματος, που απειλείται άμεσα από την ανεξέλεγκτη επιβολή δασμών, όπως αυτοί του προέδρου Τραμπ.

Οι ΗΠΑ έχουν επιλέξει να λειτουργήσουν ως προς τις διεθνείς εμπορικές σχέσεις τους ανεξάρτητα από τους κανόνες του ΠΟΕ, ρίχνοντας το βάρος στη σύναψη ορισμένων πολυμερών, αλλά κυρίως διμερών συμφωνιών, στις οποίες έχουν ασφαλώς «το επάνω χέρι». Η διόρθωση της κατάστασης αυτής δεν φαίνεται να είναι ορατή στο άμεσο μέλλον, με αποτέλεσμα, αφενός οι ΗΠΑ να συνεχίζουν την πολιτική των δασμών σύμφωνα με τα άμεσα συμφέροντά τους, ιδιαίτερα απέναντι στην Κίνα, αφετέρου να επέρχεται μία αποδυνάμωση του πολυμερούς εμπορικού συστήματος, όπως αυτό εκφράζεται από τον ΠΟΕ. Όλα αυτά δείχνουν μία εξέλιξη στην κατεύθυνση του κατακερματισμού των διεθνών εμπορικών σχέσεων, με την ανάδυση εμπορικών μπλοκ –Δυτικών κρατών, BRICS, και ενδεχομένως αναπτυσσόμενες χώρες– και την προοπτική ενός γενικευμένου εμπορικού πολέμου, η έκβαση του οποίου είναι άδηλη, και μάλλον θα αποβεί ζημιογόνος για όλα τα μέρη.

94. Βλ. σχετικά, J. Pauwelyn, The WTO's Multi-Party Interim Appeal Arbitration Arrangement (MPIA): what's new?, *World Trade Review*, 2023, σ. 693 επ.
95. Περιλαμβανομένων και των δύο μεγαλυτέρων οικονομικών / εμπορικών δυνάμεων (Ευρωπαϊκή Ένωση και Κίνα).
96. Πρέπει όμως να υπάρχει συναίνεση των μερών για την υποβολή στη διαιτησία. Τη δυνατότητα αυτή προσφέρει το άρθρο 25 της GATT, ως ένα υποκατάστατο για την «επίσημη» επίλυση των διαφορών, εφόσον τα μέρη στη διαφορά συμφωνούν προς τούτο.
97. Την οποία έχουν παραλληλίσει με «τη χειρότερη πρακτική του Εφετειακού Σώματος».

«Η ανατομία μιας Αναδυόμενης νέας Γεωπολιτικής Τάξης: Αναγνώσεις στρατηγικού foresight σε ένα μετα-κανόνων διεθνές σύστημα»

3

Δρ Ελευθερία Φτακλάκη

Διδάκτωρ Ευρωπαϊκής & Διεθνούς πολιτικής/ Πανεπιστήμιο Αιγαίου
Policy Maker & Αναλύτρια Strategic Foresight

Εισήγηση στις XX Διεθνολογικές Συναντήσεις Ναυπλίου. 3-5 Οκτωβρίου 2025

1. Εισαγωγικές σκέψεις

Η νέα διακυβέρνηση του Ντόναλντ Τραμπ δεν σηματοδοτεί μια απλή παλινδρόμηση στην πολιτική «America First» της πρώτης διακυβέρνησης, αλλά μια συστηματική προσπάθεια επαναθεμελίωσης της αμερικανικής ηγεμονίας πάνω σε νέους άξονες οικονομικού εθνικισμού, ενεργειακής αρπαγής και τεχνολογικής/διαστημικής κυριαρχίας.
Η νέα Εθνική Στρατηγική Ασφαλείας (*National Security Strategy*/NSS) του 2025[1] κωδικοποιεί αυτή τη μετάβαση, παρουσιάζοντας έναν κόσμο όπου ο ανταγωνισμός μεγάλων δυνάμεων διασταυρώνεται με τους πολέμους για πόρους, τις εφοδιαστικές αλυσίδες, τα δίκτυα δεδομένων και την κυριαρχία στο Διάστημα.

Το Στρατηγικό κείμενο μετατοπίζει το κέντρο βάρους της αμερικανικής στρατηγικής από τον θεσμικό ατλαντισμό σε μια σκληρή λογική συναλλαγών με τους συμμάχους. Η έμφαση στον «οικονομικό πόλεμο» – δασμοί, έλεγχοι εξαγωγών, επαναπατρισμός παραγωγής, επιθετική βιομηχανική πολιτική– καθιστά τους συμμάχους όχι τόσο συνδιαμορφωτές κανόνων, όσο υποχρεωτικούς πολλαπλασιαστές ισχύος ενός επαναπατρισμένου αμερικανικού imperium.
Σε αυτό το πλαίσιο, οι ευρωατλαντικές σχέσεις, η επανανοηματοδότηση του Δόγματος Μονρόε, η στρατηγική απέναντι στην Κίνα, καθώς και η άμεση επέμβαση στη Βενεζουέλα και οι απειλές προς άλλες χώρες - όπως η Κούβα και η Γροιλανδία, ενδεχομένως να μην αποτελούν αποσπασματικά επεισόδια, αλλά όψεις ενός ενιαίου γεωπολιτικού σχεδίου της διακυβέρνησης Τραμπ 2.0. Η Ευρώπη σε αυτό το νέο στρατηγικό αφήγημα αποτυπώνεται ως «προβληματικός» εταίρος, με έμφαση σε δημογραφική στασιμότητα, σχετική οικονομική υποχώρηση και υποτιθέμενη «πολιτισμική» κόπωση.

1. National Security Council. *National Security Strategy of the United States of America*. Washington, DC: The White House, 2025.

Το κρίσιμο ερώτημα, επομένως, δεν είναι αν ο Τραμπ επιδιώκει απλώς έναν κλασικό διαμελισμό του πλανήτη σε σφαίρες επιρροής, αλλά αν στοχεύει σε μια πιο ριζική αναδιάρθρωση της παγκόσμιας ιεραρχίας. Αυτό περιλαμβάνει τη συστημική εξόντωση της Κίνας από ισότιμο πόλο ισχύος, την προοδευτική αποδυνάμωση –έως και αποσύνθεση– της Ευρωπαϊκής Ένωσης ως ενιαίου πολιτικού υποκειμένου και την παράλληλη οικοδόμηση επιλεκτικών διμερών συμμαχιών με επιμέρους ευρωπαϊκά κράτη, τα οποία αναβαθμίζονται σε προνομιακούς εταίρους μιας αμερικανοκεντρικής αρχιτεκτονικής.
Η στρατηγική Trump 2.0 δεν περιορίζεται στην αμφισβήτηση του παραδοσιακού rules-based διεθνούς συστήματος, αλλά τείνει προς την απονομιμοποίησή του και την αντικατάστασή του από ένα ιδιότυπο «America-based order», όπου οι κανόνες δεν είναι καθολικοί και θεσμικά εγγυημένοι, αλλά διαμορφώνονται κατά περίπτωση, με γνώμονα τις προτεραιότητες ισχύος και ασφάλειας της Ουάσιγκτον.
Αυτό το σχήμα, από ευρωπαϊκή σκοπιά, αναδεικνύει ένα σύνθετο διακύβευμα: αφενός την ανάγκη ενίσχυσης της στρατηγικής αυτονομίας της ΕΕ, και αφετέρου την αντίσταση σε μια ολοένα πιο συναλλακτική, γεωοικονομικά δομημένη σχέση με τις ΗΠΑ, όπου η λογική της συμμαχικής αλληλεγγύης υποχωρεί σταδιακά έναντι ενός παζαριού ισχύος, ανταλλαγών και αντισταθμισμάτων.
Η κατανόηση αυτής της μετατόπισης από ένα rules-based διεθνές σύστημα σε ένα ιδιότυπο America-based order απαιτεί όχι μόνο κλασική ανάλυση εξωτερικής πολιτικής, αλλά και μια συστηματική διερεύνηση εναλλακτικών μελλοντικών εξελίξεων. Στο πλαίσιο αυτό, υιοθετείται μια προσέγγιση στρατηγικού foresight, η οποία αντιμετωπίζει τη νέα Εθνική Στρατηγική Ασφαλείας των ΗΠΑ (2025) ως «σημείο καμπής» και όχι ως σταθερό τελεσίδικο ορίζοντα. Μέσα από σενάρια, ανάλυση βασικών κινητήριων δυνάμεων και αναγνώριση κρίσιμων αβεβαιοτήτων, διερευνώνται οι πιθανές τροχιές της αμερικανικής ηγεμονίας, η προοδευτική αποδυνάμωση ή ανασυγκρότηση της ΕΕ και οι προϋποθέσεις για ουσιαστική ευρωπαϊκή στρατηγική αυτονομία.

2. Ευρωατλαντικές σχέσεις: από τον κλασικό ατλαντισμό στις επιλεκτικές συνεργασίες

Το πρόσφατο κείμενο Εθνικής Στρατηγικής Ασφάλειας επισημοποιεί την τάση «αποσύνδεσης» μεταξύ των δύο πλευρών του Ατλαντικού, όχι μόνο σε όρους οικονομικών αλυσίδων αξίας και αμυντικών προτεραιοτήτων, αλλά και στο επίπεδο της πολιτισμικής περιγραφής της Δύσης. Η «Δύση» επανανοηματοδοτείται σταδιακά με φυλετικούς και θρησκευτικούς όρους – ως λευκή, χριστιανική κοινότητα που φέρεται να απειλείται από «άλλους»,

μετανάστες και μη-Δυτικούς, οι οποίοι παρουσιάζονται ως φορείς αποσταθεροποίησης της κοινωνικής και πολιτισμικής ομοιογένειας και, στην περίπτωση της Ευρώπης, ως υπαρξιακή δημογραφική απειλή. Μια τέτοια ιδεοτυπική κατασκευή της Δύσης λειτουργεί διττά: αφενός νομιμοποιεί πιο σκληρές, αποκλειστικές πολιτικές σε θέματα μετανάστευσης, ασφάλειας και ταυτότητας και αφετέρου διευκολύνει την αμερικανική πλευρά να αντιμετωπίζει την Ευρώπη όχι ως ισότιμο πολιτικό εταίρο σε ένα κοινό norm-based εγχείρημα, αλλά ως ευάλωτο, εσωτερικά διχασμένο χώρο που οφείλει να ευθυγραμμίζεται σε μια ηγεμονική, πολιτισμικά φορτισμένη εκδοχή του «Δυτικού» συμφέροντος.

Επιπροσθέτως, η απαίτηση για σημαντική αύξηση των ευρωπαϊκών αμυντικών δαπανών –με ορόσημο τη «Δέσμευση της Χάγης» για στόχο 5% του ΑΕΠ[2]– λειτουργεί ως καταλύτης για μια βαθιά αναδιάταξη της διατλαντικής σχέσης σε τρία επίπεδα:

-Πρώτον, μετατοπίζει τη βάση της συμμαχίας από το αφήγημα κοινών αξιών σε μια σχέση όπου η αξιοπιστία των Ευρωπαίων μετριέται κυρίως με δημοσιονομικούς δείκτες: πόσα δαπανούν για εξοπλισμούς, αγορές οπλικών συστημάτων και το κόστος της αμερικανικής αποτροπής.

-Δεύτερον, αυτό ενισχύει την ασυμμετρία εντός ΝΑΤΟ, καθώς τα ευρωπαϊκά κράτη ανακατανέμουν πόρους από κοινωνικές, πράσινες ή βιομηχανικές πολιτικές προς την άμυνα, χωρίς αντίστοιχη θεσμική αναβάθμιση του ρόλου τους στον στρατηγικό σχεδιασμό, ενώ η Ουάσινγκτον λειτουργεί ως «τιμολογών» ηγεμόνας, απαιτώντας περισσότερες δαπάνες αλλά διατηρώντας τον έλεγχο των βασικών επιλογών από την Κίνα έως τις περιφερειακές κρίσεις.

-Τρίτον, η κούρσα προς το 5% δημιουργεί μια de facto εσωτερική αποσύνδεση στην Ευρώπη, ανάμεσα σε κράτη μέλη που μπορούν να αντέξουν το βάρος και σε άλλα που κινδυνεύουν να παγιωθούν σε καθεστώς στρατηγικής εξάρτησης, εντείνοντας την πίεση για ευρωπαϊκή στρατηγική αυτονομία – αλλά υπό αμερικανική ατζέντα και όχι με βάση μια αυτόνομη, συνεκτική ευρωπαϊκή αντίληψη απειλών και ρόλου στο διεθνές σύστημα. Κοντολογίς, η Ευρώπη καλείται να χρηματοδοτήσει την αποτρεπτική αρχιτεκτονική που σχεδιάζεται στην Ουάσινγκτον, με αντάλλαγμα μια επισφαλή, όλο και πιο συνθήκη-εξαρτώμενη αμερικανική δέσμευση για την ασφάλειά της.

3. Η Ευρωπαϊκή Ένωση μπροστά σε ένα ιστορικό στρατηγικό σταυροδρόμι: Στρατηγική Αυτονομία ως πόλος ισχύος ή Στρατηγική εξάρτηση;

Η Ευρωπαϊκή Ένωση βρίσκεται πράγματι μπροστά σε ένα ιστορικό στρατηγικό δίλημμα, το οποίο οξύνει η Trump 2.0 αρχιτεκτονική ασφάλειας. Συνεπώς, η ΕΕ καλείται είτε να αποδεχθεί τον ρόλο του δευτερεύοντα, εξαρτημένου πυλώνα σε μια ευρωατλαντική τάξη που επανακαθορίζεται μονομερώς και σε μεγάλο βαθμό εξωδικαιϊκά από τις ΗΠΑ, είτε να επιταχύνει μια δύσκολη, αλλά αναγκαία μετάβαση προς ουσιαστική στρατηγική αυτονομία, με δικές της αμυντικές, βιομηχανικές και –κρίσιμα– διαστημικές πολιτικές.

2. BBC News. “Nato Agrees Spike in Defence Spending and Stresses ‘5% Commitment’ at The Hague Summit.” 25 June 2025. https://www.bbc.com/news/articles/cj4en8djwyko.

Τα τελευταία βήματα σε επίπεδο ευρωπαϊκής αμυντικής αρχιτεκτονικής –η ενίσχυση των πόρων– Rearm2030, Safe, κα. για την αμυντική βιομηχανία, η συζήτηση για ένα «αμυντικό Schengen» με διευκολύνσεις στη διασυνοριακή μετακίνηση στρατευμάτων και υλικού, οι κοινές πρωτοβουλίες για προμήθειες οπλικών συστημάτων και αναπλήρωση αποθεμάτων – συνιστούν πρώιμα, αλλά ουσιαστικά στοιχεία μιας αυτόνομης ευρωπαϊκής αμυντικής βάσης. Παράλληλα, η κοινή δημόσια στάση κρατών-μελών απέναντι στις πλέον ακραίες κινήσεις της αμερικανικής διοίκησης, όπως οι δηλώσεις και πράξεις του Τραμπ έναντι της Ευρώπης, σηματοδοτεί μια αργή, αλλά υπαρκτή ωρίμανση της αντίληψης ότι η ΕΕ δεν μπορεί να παραμένει απλός αποδέκτης στρατηγικών αποφάσεων που λαμβάνονται στην Ουάσινγκτον.

Υπό αυτή τη σκοπιά, το «τραμπικό δίλημμα» λειτουργεί ως αρνητικός, αλλά ισχυρός καταλύτης. Η κλιμάκωση της πίεσης (γεωοικονομικός εκβιασμός, απαιτήσεις αμυντικών δαπανών, ιδεολογική αμφισβήτηση της Ευρώπης ως «παρακμάζοντος» εταίρου) καθιστά πιο ορατό το κόστος της στρατηγικής ανωριμότητας και ενισχύει τα επιχειρήματα υπέρ μιας ευρωπαϊκής στρατηγικής αυτονομίας. Ωστόσο, αυτή η δυναμική δεν είναι δεδομένη: μπορεί να ανατραπεί εάν επικρατήσουν διασπαστικές κινήσεις, εθνικιστικοί ανταγωνισμοί ή εάν ενισχυθούν στην εξουσία ακραίες πολιτικές δυνάμεις που βλέπουν την ΕΕ περισσότερο ως «όχημα» εθνικής αποδόμησης παρά ως πλαίσιο συλλογικής ισχύος.

4. Η μετεξέλιξη του Δόγματος Μονρόε: Από τη Βενεζουέλα στη Γροιλανδία

Η στρατιωτική επέμβαση των ΗΠΑ στη Βενεζουέλα το 2025-26 λειτουργεί ως εργαστήριο της νέας εκδοχής του Δόγματος Μονρόε, όπου η λογική της «ζωτικής σφαίρας» στο Δυτικό Ημισφαίριο συνδέεται ευθέως με πόρους, ενέργεια και καθεστώτα ασφαλείας. Επισήμως, η επιχείρηση πλαισιώνεται με όρους αντιμετώπισης της «ναρκο-τρομοκρατίας», αποκατάστασης της δημοκρατίας και προστασίας της περιφερειακής ασφάλειας, σε πλήρη αντιστοίχιση με τη ρητορική της Εθνικής Στρατηγικής Ασφαλείας περί «κράτους δικαίου», καταπολέμησης των καρτέλ και εξάλειψης «τρομοκρατικών» δικτύων στο Δυτικό Ημισφαίριο. Στην πράξη, όμως, η επέμβαση συνδέεται άμεσα με τον έλεγχο των τεράστιων πετρελαϊκών αποθεμάτων της χώρας, τη διασφάλιση προνομιακής πρόσβασης αμερικανικών εταιρειών στον ενεργειακό τομέα και την ενίσχυση της διαπραγματευτικής ισχύος των ΗΠΑ στις παγκόσμιες αγορές ενέργειας.

Η ρητή πρόβλεψη, στη στρατηγική, δικαιώματος «προληπτικών μέτρων» εντός του Δυτικού Ημισφαιρίου –ιδίως κατά καρτέλ και «τρομοκρατικών» οργανώσεων– αναβαθμίζει το Δόγμα Μονρόε από αρνητική αρχή μη-ευρωπαϊκής παρέμβασης σε εργαλείο θετικής, ενεργητικής στρατιωτικής διαχείρισης της περιφέρειας. Η Βενεζουέλα αναδεικνύεται σε εμβληματικό πεδίο όπου η αρχή της κυριαρχίας και της μη επέμβασης υποχωρεί μπροστά σε μια ιεράρχηση ασφαλείας και πόρων που ορίζεται μονομερώς από την Ουάσινγκτον, με de

facto ανάληψη ελέγχου του πετρελαϊκού τομέα και καθεστώτα «μεταβατικής διακυβέρνησης» υπό αμερικανική επιτήρηση.

5. Διεθνές δίκαιο ή δίκαιο του ισχυρού στην εποχή Trump 2.0;

Η μονομερής χρήση βίας εναντίον κυρίαρχου κράτους, χωρίς ρητή εξουσιοδότηση του Συμβουλίου Ασφαλείας του ΟΗΕ ή σαφή, τεκμηριωμένη επίκληση του δικαιώματος αυτοάμυνας κατά το άρθρο 51 του Χάρτη, εγείρει σοβαρά ερωτήματα συμβατότητας με το διεθνές δίκαιο και τους κανόνες jus ad bellum. Η επίκληση της «ναρκο-τρομοκρατίας» και των διασυνδέσεων με διακρατικά εγκληματικά δίκτυα παραμένει νομικά αμφιλεγόμενη ως βάση ένοπλης επέμβασης, ιδίως όταν δεν συνοδεύεται από διαφανή, διαμοιρασμένα αποδεικτικά στοιχεία ούτε από ευρεία διεθνή συναίνεση.
Η de facto ανάληψη διακυβέρνησης («θα τρέξουμε εμείς τη χώρα μέχρι τη μετάβαση») προσεγγίζει μορφές ντε φάκτο κηδεμονίας και επαναφέρει, σε νέα μορφή, πρακτικές που παραπέμπουν σε παλαιότερα αποικιοκρατικά καθεστώτα, σε ευθεία ένταση με την αρχή της αυτοδιάθεσης των λαών και της πολιτικής ανεξαρτησίας των κρατών. Η σύμπλευση τμημάτων της αντιπολίτευσης με την επέμβαση –η οποία παρουσιάζεται ως «ευκαιρία για ελευθερία» και «αποκατάσταση της δημοκρατίας»– δημιουργεί ένα ισχυρό αφηγηματικό πλαίσιο ανθρωπιστικής απελευθέρωσης, χωρίς όμως να αίρει το γεγονός ότι η δομή της επιχείρησης καθορίζεται από τις στρατηγικές προτεραιότητες και τις ενεργειακές επιδιώξεις των ΗΠΑ.
Η επιλογή μιας «rules-based order» χωρίς σταθερή αναφορά στον Χάρτη του ΟΗΕ και στις πηγές του διεθνούς δικαίου υπονομεύει τη θεσμική συνοχή του συστήματος, αποδυναμώνει τον δικαστικό έλεγχο και μετατρέπει το κανονιστικό πλαίσιο σε εργαλείο γεωπολιτικής ισχύος. Ταυτόχρονα, η επιμονή πολλών κρατών στις διαδικασίες του ΟΗΕ, στις γνωμοδοτήσεις του ΔΔΧ και στη δικαιοδοσία διεθνών και περιφερειακών δικαστηρίων δείχνει μια αντίρροπη δέσμευση στη διεθνή νομιμότητα και την έννοια του διεθνούς δικαίου ως «κοινής κληρονομιάς της ανθρωπότητας».[3]
Σε αυτό το σημείο, ο κλασικός διάλογος Αθηναίων-Μηλίων στον Θουκυδίδη προσφέρει έναν διαχρονικό φακό ερμηνείας. Οι Αθηναίοι απορρίπτουν τις εκκλήσεις των Μηλίων σε δικαιοσύνη και δίκαιο, διατυπώνοντας ωμά την αρχή ότι «οι ισχυροί πράττουν όσα τους επιτρέπει η δύναμή τους, ενώ οι αδύναμοι υπομένουν όσα είναι αναγκασμένοι»[4]. Η λογική αυτή αντανακλάται στο σύγχρονο δίλημμα: η Βενεζουέλα καθίσταται case study για τη σύγκρουση μεταξύ διακηρυγμένης norm-based νομιμοποίησης και πραγματιστικής, power-based άσκησης ηγεμονίας, όπου το διεθνές δίκαιο επιστρατεύεται ρητορικά, αλλά στην πράξη υποκαθίσταται από το «δίκαιο του ισχυρού».

3. Στ. Περράκης, «Γίνεται “διεθνής τάξη με βάση κανόνες” χωρίς διεθνές δίκαιο;», στο Π. Ήφαιστος (επιμ.), Το διεθνές σύστημα σε ιστορική μετάβαση, Εκδ. Ποιότητα, Αθήνα, 2025, σ. 481-485.
4. Βλ. και ανάλυση στο: Π. Ήφαιστος, «Θουκυδίδης: Ο Διάλογος Αθηναίων-Μηλίων», διαθέσιμο στο ifestos.edu.gr.

6. Γροιλανδία: κόμβος στο νέο αρκτικό «μεγάλο παιχνίδι»

Η «υπόθεση Γροιλανδίας» εντάσσεται πλήρως στη λογική ενός διευρυμένου Δόγματος Μονρόε, το οποίο δεν περιορίζεται πλέον στο κλασικό δυτικό ημισφαίριο, αλλά αγκαλιάζει και την Αρκτική ως ζωτικό χώρο πόρων, στρατιωτικών υποδομών και διαστημικής επιτήρησης. Η επιμονή του Τραμπ να φέρει τη Γροιλανδία υπό αμερικανικό έλεγχο –αρχικά με τη μορφή «αγοράς», πλέον με ρητορική περί προσάρτησης ή ειδικών καθεστώτων σύνδεσης για λόγους εθνικής ασφάλειας– συνδέεται με την ενεργειακή, μεταλλευτική και στρατηγική σημασία του νησιού, ιδίως ως πηγής σπάνιων γαιών, ως μελλοντικού κόμβου νέων θαλάσσιων οδών στην Αρκτική και ως πλατφόρμας για προηγμένες δυνατότητες έγκαιρης προειδοποίησης και διαστημικής επιτήρησης.
Θεσμικά, η Γροιλανδία αποτελεί αυτοδιοικούμενο τμήμα του Βασιλείου της Δανίας. Με το Home Rule (1979) και το Self-Government Act (2009) απέκτησε δικό της κοινοβούλιο και κυβέρνηση για τα περισσότερα εσωτερικά ζητήματα, ενώ η Δανία διατηρεί τις αρμοδιότητες σε εξωτερική πολιτική, άμυνα και νόμισμα. Ιστορικά, υπήρξε πλήρες μέλος της τότε ΕΟΚ μαζί με τη Δανία και αποχώρησε το 1985 μετά από δημοψήφισμα, αποκτώντας ειδικό καθεστώς ως «Υπερπόντια Χώρα και Επικράτεια» (Overseas Country and Territory – OCT), συνδεδεμένη με την ΕΕ μέσω της Δανίας, με ιδιαίτερη έμφαση στη συνεργασία στην αλιεία, την εκπαίδευση και την πράσινη ανάπτυξη. Το διπλό αυτό καθεστώς – εσωτερική αυτοδιοίκηση, εξωτερική ενσωμάτωση σε δανικό/ευρωπαϊκό πλαίσιο – καθιστά τη Γροιλανδία τόσο αντικείμενο διεκδίκησης όσο και υποκείμενο με δικές του, αυξανόμενες, πολιτικές φιλοδοξίες.
Το θεσμικό πλαίσιο της Γροιλανδίας έχει μεταβληθεί τρεις φορές, ενώ οι κάτοικοί της –αν και Ευρωπαίοι πολίτες– δεν διαθέτουν πλήρη ευρωπαϊκά διαβατήρια. Παράλληλα, η σχέση με τη Δανία παραμένει ιστορικά σύνθετη και ενίοτε συγκρουσιακή. Τι σημαίνουν, λοιπόν, όλα αυτά για την ουσιαστική κυριαρχία και ασφάλεια του νησιού; Πώς επηρεάζει αυτή η αμφίσημη θεσμική ταυτότητα τη δυνατότητα χάραξης αυτόνομης εξωτερικής πολιτικής; Και, τελικά, πού αρχίζει και πού τελειώνει η ευρωπαϊκή κυριαρχία όταν το διακύβευμα αφορά στα αρκτικά εδάφη; Ερωτήματα κρίσιμα, που αποκτούν νέα ένταση όσο ο Τραμπ επαναφέρει την ιδέα προσάρτησης ή «στρατηγικής ενσωμάτωσης» της Γροιλανδίας.
Οι αποκαλύψεις για αμερικανικά σχέδια εφάπαξ πληρωμών ύψους 10.000–100.000 δολαρίων ανά κάτοικο, ώστε να ενθαρρυνθεί η απόσχιση από τη Δανία και η ενδεχόμενη ένταξη στις ΗΠΑ, καθώς και η διερεύνηση ενός Συμφώνου Ελεύθερης Σύνδεσης παρόμοιου με αυτό που ισχύει με τη Μικρονησία, τα Νησιά Μάρσαλ και το Παλάου, αναδεικνύουν μια σαφώς αποικιακή λογική «αγοράς συναίνεσης» με δημόσιο χρήμα, που θα μπορούσε να φτάσει συνολικά έως και τα 6 δισ. δολάρια για έναν πληθυσμό περίπου 57.000 κατοίκων, σε σύγκριση με τις σημερινές ετήσιες επιδοτήσεις από τη Δανία (~591 εκατ. δολάρια, περίπου το 60% του προϋπολογισμού). Παρά τις διαβεβαιώσεις Τραμπ ότι οι Γροιλανδοί «θέλουν να είναι μαζί μας», δημοσκοπήσεις του 2025 δείχνουν ότι περίπου το 85% του πληθυσμού αντιτίθεται στην ένταξη στις

ΗΠΑ, ενώ σχεδόν οι μισοί βλέπουν το αυξανόμενο ενδιαφέρον της Ουάσιγκτον ως απειλή για την κυριαρχία τους.

Η τοπική πολιτική σκηνή επιβεβαιώνει αυτή την αντίσταση: η κυβέρνηση της Γροιλανδίας επιμένει σε αειφόρο ανάπτυξη, τοπικό έλεγχο των πόρων και διεθνή συνεργασία σε ισότιμη βάση, ενώ το κεντροδεξιό κόμμα Demokraatit, που αναδείχθηκε πρώτο στις εκλογές του Μαρτίου 2025, απορρίπτει ρητά τις φιλοδοξίες των ΗΠΑ για άσκηση ελέγχου επί του νησιού. Παράλληλα, πρόσφατη δημόσια παρέμβαση του αρχηγού της αντιπολίτευσης της Γροιλανδίας κατηγορεί τη Δανία ότι θέτει σε κίνδυνο το ΝΑΤΟ, επικρίνοντας ανοικτά τη Δανία υποστηρίζοντας ότι δεν μπορεί να λαμβάνει αποφάσεις για την Αρκτική και για ζητήματα που αφορούν άμεσα τη Γροιλανδία χωρίς τη σύμφωνη γνώμη της, όπως και πολλές άλλες αντίστοιχες απόψεις αναδεικνύουν την αυξανόμενη τάση ανεξαρτησίας του νησιού ως διακριτού πολιτικού υποκειμένου και φωτίζει την εσωτερική ένταση μεταξύ de jure δανικής κυριαρχίας και de facto επιδίωξης μεγαλύτερης αυτονομίας. Άλλωστε, ο τέως Πρωθυπουργός της Γροιλανδίας, Μúte Egede, τον Ιανουάριο 2025 είχε δηλώσει δημόσια πως «ήλθε η ώρα για το επόμενο βήμα προς την ανεξαρτησία»[5].

Σε ευρωπαϊκό επίπεδο, η ΕΕ έχει ενισχύσει τη θεσμική της παρουσία ανοίγοντας γραφείο στη Νουούκ (2024) και υπογράφοντας Μνημόνιο Στρατηγικής Συνεργασίας για βιώσιμες αλυσίδες πρώτων υλών (2023), αναγνωρίζοντας τη γεωπολιτική και «πράσινη» σημασία της Γροιλανδίας. Ταυτόχρονα, έχει καταστεί σαφές ότι μια ένοπλη αμερικανική επέμβαση ή προσπάθεια επιβολής κυριαρχίας δεν θα ήταν απλώς διμερές θέμα ΗΠΑ–Δανίας: ως τμήμα του Βασιλείου της Δανίας, η Γροιλανδία ενεργοποιεί τη ρήτρα αμοιβαίας άμυνας της ΕΕ (άρθρο 42(7) ΣΕΕ), ενώ καλύπτεται και από το άρθρο 5 του ΝΑΤΟ. Αυτό θα δημιουργούσε ένα πρωτοφανές νομικοπολιτικό παράδοξο, όπου ο επιτιθέμενος θα ήταν ο ίδιος ο σύμμαχος που υποτίθεται εγγυάται τη συλλογική άμυνα.

Μέσα σε αυτή τη συνθήκη, η Γροιλανδία γίνεται κομβικό σημείο του «νέου μεγάλου παιχνιδιού» στην Αρκτική: πεδίο όπου τέμνονται οι φιλοδοξίες των ΗΠΑ για ενεργειακή, στρατιωτική και διαστημική υπεροχή, οι ευρωπαϊκές προσπάθειες για προστασία της κυριαρχίας και βιώσιμη αξιοποίηση πόρων, καθώς και οι ευρύτεροι ανταγωνισμοί για τον έλεγχο των βόρειων θαλάσσιων οδών και των υποδομών επιτήρησης. Έτσι, συνδέεται οργανικά με τη συνολική εικόνα ενός αναθεωρημένου, τραμπικού Μονρόε που επεκτείνεται από τη Βενεζουέλα στην Αρκτική, από τα κοιτάσματα πετρελαίου έως τα ραντάρ και τους δορυφόρους, αποτυπώνοντας μια νέα αποικιακή φαντασίωση σε συνθήκες 21ου αιώνα.

7. Trump 2.0: Η Κίνα ως συστημικός αντίπαλος

Η Εθνική Στρατηγική Ασφαλείας του 2025 αναγνωρίζει την Κίνα ως τον κύριο στρατηγικό ανταγωνιστή, συνδυάζοντας ρητορική περί «δίκαιου

5. Sam Meredith (2026). Why most Greenlanders favor a future without Trump – or Denmark PUBLISHED MON, JAN 12 2026. Διαθέσιμο στο σύνδεσμο: https://www.cnbc.com/2026/01/12/greenland-independence-denmark-trump-military-operation.html

ανταγωνισμού» με μια σειρά σκληρών μέτρων οικονομικής, τεχνολογικής και χρηματοπιστωτικής πίεσης. Η κλιμάκωση δασμών, οι απειλές για 100% δασμούς σε κινεζικά προϊόντα, οι περιορισμοί σε επενδύσεις, οι έλεγχοι εξαγωγών προηγμένης τεχνολογίας και νομοθετικές πρωτοβουλίες τύπου BIOSECURE Act[6] συγκροτούν μια στρατηγική «ασφυξίας» της κινεζικής τεχνολογικής και βιομηχανικής ανόδου, χωρίς πλήρη αποσύνδεση, αλλά με διατήρηση επιλεκτικών εξαρτήσεων όπου εξυπηρετούν την αμερικανική βιομηχανική πολιτική.

Στην περίπτωση της Βενεζουέλας, η Κίνα υπήρξε ένας από τους σημαντικότερους πιστωτές και επενδυτές της Βενεζουέλας, ιδιαίτερα στον ενεργειακό τομέα, μέσω ενός πλέγματος δανείων με εξασφάλιση πετρελαϊκές ροές («oil-for-loans»), στα οποία κεντρικό ρόλο είχαν κρατικές τράπεζες και δημόσιες πετρελαϊκές εταιρείες, όπως η CNPC και η Sinopec. Από τις αρχές της δεκαετίας του 2000, κινεζικές κρατικές τράπεζες και ενεργειακοί όμιλοι έχουν διαθέσει προς τη Βενεζουέλα ποσά που εκτιμώνται περίπου στα 60 δισεκατομμύρια δολάρια, καθιστώντας το Καράκας έναν από τους μεγαλύτερους μεμονωμένους αποδέκτες κινεζικής κρατικά υποστηριζόμενης χρηματοδότησης στη Λατινική Αμερική. Παράλληλα, εκκρεμούν χρέη της τάξης των 10-12 δισεκατομμυρίων δολαρίων, συνδεδεμένα με μακροπρόθεσμες συμβάσεις «πετρέλαιο έναντι χρηματοδότησης», γεγονός που καθιστά το Πεκίνο άμεσα εκτεθειμένο σε κάθε διαταραχή της παραγωγής και εξαγωγής από τη Βενεζουέλα, τόσο σε επίπεδο δημόσιων οικονομικών όσο και ισολογισμών κρατικών πετρελαϊκών.

Η αμερικανική επέμβαση, σε συνδυασμό με τις κυρώσεις, πολλαπλασιάζει τον κίνδυνο μη αποπληρωμής, αναδιάρθρωσης υπό δυσμενείς όρους ή και απώλειας μέρους των κινεζικών επενδύσεων, αποκαλύπτοντας τα τρωτά σημεία μιας στρατηγικής χρηματοοικονομικής διπλωματίας που στηρίζεται σε μεγάλο βαθμό σε δημόσιους πόρους και κρατικές ενεργειακές εταιρείες. Η χρονική συγκυρία καθιστά την κατάσταση ακόμη πιο αμήχανη για το Πεκίνο: λίγες ώρες πριν από το αμερικανικό πλήγμα, ο Κινέζος ειδικός απεσταλμένος Qiu Xiaoqi είχε συναντηθεί με τον Μαδούρο για να επαναβεβαιώσει τους διμερείς δεσμούς και τη στήριξη της κινεζικής κυβέρνησης, γεγονός που υπογραμμίζει την αιφνιδιαστική υπονόμευση των κινεζικών –και κατ' επέκταση κρατικοεταιρικών– προσπαθειών σταθεροποίησης της σχέσης[7].

Η εμπειρία της Βενεζουέλας αναδεικνύεται ως case study στις εσωτερικές κινεζικές συζητήσεις για τους κινδύνους υπερέκθεσης σε πολιτικά ασταθείς χώρες σε περιοχές όπου οι ΗΠΑ θεωρούν ότι έχουν «ειδικά προνόμια» βάσει ενός εκσυγχρονισμένου Δόγματος Μονρόε.

Σε βραχυπρόθεσμο επίπεδο, η Κίνα εμφανίζεται ως «χαμένη» σε όρους οικονομικών συμφερόντων και γεωπολιτικής θέσης στη Λατινική

6. BIOSECURE Act είναι αμερικανική νομοθεσία που αποσκοπεί στο να αποκόψει την ομοσπονδιακή κυβέρνηση και τους δικαιούχους ομοσπονδιακής χρηματοδότησης από βιοτεχνολογικό εξοπλισμό και υπηρεσίες που παρέχονται από «εταιρείες βιοτεχνολογίας ανησυχίας» συνδεδεμένες με ξένους αντιπάλους (κυρίως κινεζικές).
7. Maduro received Chinese representative hours before Trump's claim he's been captured», Anadolu Agency, 2 January 2026· βλ. επίσης Reuters, «China caught off guard by US capture of Venezuela's Maduro», 8 January 2026.

Αμερική: οι ροές πετρελαίου διαταράσσονται, τα δάνεια τίθενται υπό αμφισβήτηση και η εικόνα της Κίνας ως αξιόπιστου, μακροπρόθεσμου εταίρου χάνει έδαφος απέναντι στην αμερικανική στρατιωτική ισχύ. Ωστόσο, η κρίση προσφέρει στο Πεκίνο και μια διαφορετική ευκαιρία: να ενισχύσει την αντι-αμερικανική του ρητορική, παρουσιάζοντας την επέμβαση ως απόδειξη ότι οι ΗΠΑ παραμένουν αναθεωρητικός ηγεμόνας που εργαλειοποιεί την καταπολέμηση του εγκλήματος και της τρομοκρατίας για να επιβάλλει καθεστώτα επιρροής και να αποκλείει τρίτες δυνάμεις από κρίσιμες αγορές. Στο μεσο-μακροπρόθεσμο επίπεδο, η αναστάτωση στην παραγωγή και εξαγωγή βενεζουελάνικου πετρελαίου υποχρεώνει το Πεκίνο να επαναξιολογήσει την εξάρτησή του από διμερή σχήματα «πετρέλαιο έναντι χρηματοδότησης» στη Λατινική Αμερική και να αναζητήσει πιο διαφοροποιημένες, ανθεκτικές ενεργειακές διαδρομές.

8. Χρήση ισχύος για περιορισμό περιφερειακών αντιπάλων και αποτροπή στρατηγικής σύγκλισης Μόσχας–Πεκίνου;

Μέση Ανατολή: Σε αυτή την εξίσωση πρέπει να προστεθεί και το σκληρό «πόκερ» που παίζεται στη Μέση Ανατολή, όπου η αντιπαράθεση για τον έλεγχο κυβερνήσεων, καθεστώτων και ενεργειακών ροών λειτουργεί ως κρίσιμο υποσύστημα της ευρύτερης σύγκρουσης ΗΠΑ-Κίνας, αλλά και της μετατόπισης ισχύος από τον παγκόσμιο Βορρά προς τον παγκόσμιο Νότο. Η περιοχή δεν είναι πλέον μόνο πεδίο κλασικής γεωπολιτικής: αποτελεί κόμβο ενός ενεργειακού και τεχνολογικού ανταγωνισμού που συνδέεται με τη μετάβαση σε νέα καύσιμα, τη διαμόρφωση των τιμών υδρογονανθράκων και τον έλεγχο κρίσιμων υποδομών (λιμένες, αγωγοί, data routes, 5G), τις οποίες διεκδικούν ενεργά τόσο οι παραδοσιακές δυνάμεις του Βορρά όσο και οι ανερχόμενοι παίκτες του Νότου. Οι εξελίξεις στο Ιράν –από την εντατικοποίηση των κυρώσεων και των επιχειρήσεων «σκιώδους πολέμου» έως τις προσπάθειες αλλαγής συμπεριφοράς του καθεστώτος– αναδεικνύουν το πώς οι ΗΠΑ επιδιώκουν να περιορίσουν τη δυνατότητα της Τεχεράνης να λειτουργεί ως περιφερειακός πυλώνας για εναλλακτικές προς τη Δύση διαδρομές ενέργειας και επιρροής, στις οποίες επενδύει και η Κίνα. Για το Πεκίνο, η πρόσβαση σε ιρανικό πετρέλαιο και φυσικό αέριο, όπως και η συμμετοχή σε έργα υποδομών στο πλαίσιο της Belt and Road Initiative, αποτελεί μέρος μιας στρατηγικής ενεργειακής διαφοροποίησης και γεωοικονομικής εδραίωσης στη Δυτική Ασία και, ευρύτερα, μιας πολιτικής ανάδειξης του παγκόσμιου Νότου ως αυτόνομου γεωπολιτικού χώρου. Για την Ουάσινγκτον, η ίδια κίνηση εκλαμβάνεται ως απειλή για την αμερικανική δυνατότητα να διαμορφώνει τις τιμές και τις ροές ενέργειας και να διατηρεί τον έλεγχο κρίσιμων θαλάσσιων αρτηριών (Hormuz, Bab el-Mandeb κ.ά.).

Σε αυτό το σκηνικό εντάσσεται και ο India-Middle East-Europe Corridor (IMEC), ως εναλλακτική –ή συμπληρωματική– διαδρομή συνδεσιμότητας και εμπορίου έναντι των κινεζικών διαδρόμων της Belt and Road. Η Ινδία προβάλλει μέσω του IMEC ως αναδυόμενος πόλος που επιδιώκει να συνδέσει τον Ινδικό Ωκεανό με τη Μεσόγειο παρακάμπτοντας ορισμένα κινεζικά hubs, ενώ το Ισραήλ, μαζί με κράτη του Κόλπου, διεκδικεί ρόλο κεντρικού κόμβου λιμενικών, ενεργειακών και ψηφιακών υποδομών στην αναδυόμενη αρχιτεκτονική του διαδρόμου. Από αμερικανική σκοπιά, ο IMEC λειτουργεί ως εργαλείο «περιορισμού» της κινεζικής επιρροής και ταυτόχρονα ως μέσο ανάσχεσης της ιρανικής περιφερειακής διασύνδεσης· από την οπτική του παγκόσμιου Νότου, όμως, εντάσσεται σε μια ευρύτερη τάση πολλαπλασιασμού επιλογών συνδεσιμότητας και διαπραγμάτευσης μεταξύ ανταγωνιζόμενων κέντρων ισχύος.

Έτσι, η Μέση Ανατολή εξελίσσεται σε κρίσιμο πεδίο της μάχης ΗΠΑ-Κίνας (και εν μέρει Ινδίας) για τον έλεγχο όχι μόνο των παραδοσιακών υδρογονανθράκων, αλλά και των μελλοντικών ενεργειακών και βιομηχανικών αλυσίδων αξίας: από τις συμφωνίες εξαγωγής LNG και τα διυλιστήρια, μέχρι τις επενδύσεις σε πετροχημικά, logistics, ψηφιακές υποδομές και «πράσινη» ενέργεια που συνοδεύουν τις ενεργειακές ροές. Σε αυτό το πλαίσιο, κάθε κίνηση πίεσης ή αποσταθεροποίησης κυβερνήσεων (όπως στο Ιράν, αλλά και σε άλλα σημεία της περιοχής) δεν πρέπει να ιδωθεί ως μεμονωμένο επεισόδιο, αλλά ως τμήμα μιας βαθύτερης γεωοικονομικής και γεωπολιτικής αντιπαράθεσης, στην οποία ο παγκόσμιος Νότος –με κεντρικούς ενδιάμεσους παίκτες όπως η Ινδία και το Ισραήλ– καθίσταται πεδίο όπου ΗΠΑ και Κίνα παλεύουν να «κλειδώσουν» φιλικά καθεστώτα, αποκλειστικές συμβάσεις και πρόσβαση σε κρίσιμες ενεργειακές και γεωστρατηγικές θέσεις.

Εδώ αναδύεται το ερώτημα-κλειδί: επιδιώκει ο Τραμπ τη διαχείριση της Κίνας ως «αναγκαίου κακού» σε ένα πολυπολικό σύστημα περιορισμένης κυριαρχίας, ή τη συστημική εξόντωσή της ως ισότιμου πόλου, μέσω ενός συνδυασμού οικονομικής αποδυνάμωσης, τεχνολογικού αποκλεισμού και διαστημικής υπεροχής; Η απάντηση δεν είναι μονοσήμαντη, αλλά τα δεδομένα υποδεικνύουν ότι η στρατηγική κινείται προς μια ελεγχόμενη, διαρκή αποσταθεροποίηση της κινεζικής ανόδου, παρά προς μια σταθερή, θεσμοθετημένη συνύπαρξη ισότιμων πόλων.

Ρωσία: Η σχέση Trump–Ρωσίας ενσαρκώνει αυτή τη διπλή λογική. Σε επίπεδο ρητορικής, ο Τραμπ συχνά εμφανίζεται διατεθειμένος να «κάνει μια συμφωνία» με τη Μόσχα, να αναγνωρίσει τη Ρωσία ως αναπόφευκτο μεγάλο παίκτη και να αποδυναμώσει τη ρητορική ενός νέου Ψυχρού Πολέμου. Πίσω όμως από τον λόγο, η στρατηγική γραμμή παραμένει σαφής: η Ρωσία δεν πρέπει να αποκτήσει καθαρό στρατηγικό κέρδος από την ουκρανική σύγκρουση ούτε να αισθανθεί αρκετά ασφαλής ώστε να εμβαθύνει ακόμη περισσότερο τη σύμπραξή της με την Κίνα. Η Ουκρανία λειτουργεί έτσι ως μόνιμος μηχανισμός κόστους και αποτροπής, αλλά και ως ευέλικτο «χαρτί» σε ένα ευρύτερο παιχνίδι αναδιάταξης ισχύος, όπου ο τελικός αντίπαλος παραμένει η Κίνα και η πιθανότητα συγκρότησης ενός ευρασιατικού άξονα Μόσχας–Πεκίνου.

Σε αυτό το πλαίσιο, **η Ουκρανία** αντιμετωπίζεται λιγότερο ως αυτόνομος στρατηγικός σκοπός και περισσότερο ως εργαλείο για τρεις στόχους: τον περιορισμό της ρωσικής αναθεωρητικής ισχύος στην ευρύτερη Ανατολική Ευρώπη, την αποτροπή μιας βαθιάς και θεσμοθετημένης στρατηγικής σύγκλισης Μόσχας–Πεκίνου σε μια ενιαία ευρασιατική «αντι-συσπείρωση» και την πίεση προς τους Ευρωπαίους συμμάχους να αναλάβουν μεγαλύ-

τερο μέρος του κόστους σε πόρους, εξοπλισμούς και πολιτικό ρίσκο. Η στρατιωτική και οικονομική βοήθεια προς το Κίεβο λειτουργεί έτσι και ως διαπραγματευτικός μοχλός – προς τη Ρωσία, προς την Κίνα και προς την ίδια την Ευρώπη.

9. Τι παίζεται στο Διάστημα: προς μια αμερικανική κυριαρχία τροχιάς;

Η διαστημική διάσταση αποτελεί ίσως το πιο υποτιμημένο, αλλά στρατηγικά κρίσιμο, σκέλος της Trump 2.0 γεωπολιτικής. Η Εθνική Στρατηγική Ασφαλείας ανάγει το Διάστημα σε πυλώνα της αμερικανικής αποτροπής και επιτήρησης, προωθώντας την ιδέα ενός «χρυσού θόλου» που θα συνδυάζει αντιαεροπορικές, αντιπυραυλικές και διαστημικές δυνατότητες, ώστε κανένας αντίπαλος να μην μπορεί να κρατά τις ΗΠΑ «όμηρο» μέσω πυραυλικών ή διαστημικών απειλών.
Παράλληλα, εντείνεται ο ανταγωνισμός για αντιδορυφορικές δυνατότητες, την προστασία κρίσιμων δορυφορικών υποδομών, την εκμετάλλευση σπάνιων πόρων στη Σελήνη και σε αστεροειδείς, καθώς και η αξιοποίηση ιδιωτικών εταιρειών ως προέκταση της κρατικής ισχύος. Στο σημείο αυτό, το Δόγμα Μονρόε τέμνεται με το Διάστημα: η αξίωση ότι κανένας ανταγωνιστής δεν μπορεί να αποκτήσει ανατρεπτική παρουσία σε «γειτονικούς» προς τις ΗΠΑ χώρους επεκτείνεται από το Δυτικό Ημισφαίριο στις τροχιές, στα σημεία Lagrange και στις κρίσιμες διαστημικές οδούς επικοινωνίας.

10. Προς μια νέου τύπου αμερικανική κυριαρχία: Αναγνώσεις στρατηγικού foresight σε ένα μετα-κανόνων διεθνές σύστημα

Σε έναν ολοένα πιο **V.U.C.A. World** (Volatility, Uncertainty, Complexity, Ambiguity)[8] όπου η αστάθεια, η αβεβαιότητα, η πολυπλοκότητα και η ασάφεια δεν αποτελούν εξαίρεση αλλά πλέον τον κανόνα, η ικανότητα στρατηγικού foresight και μιας προληπτικής διακυβέρνησης (anticipatory governance) μετατρέπεται από «πολυτέλεια ανάλυσης» σε προϋπόθεση επιβίωσης και νομιμοποίησης των διεθνών δρώντων. Σε αυτό το πλαίσιο, η αξιοποίηση σεναρίων foresight, δηλαδή μια συστηματική προσπάθεια χαρτογράφησης εναλλακτικών εκδοχών του μέλλοντος, αντί της πρόβλεψης ενός και μοναδικού «γραμμικού» αποτελέσματος, αποκτά ιδιαίτερη αξία στην μελέτη των διεθνών σχέσεων.
(i) Η **μελέτη «The Future of the Rules-Based International Order του Voros» (OPEN – Allied Command Transformation/NATO)[9],** χρησιμοποιεί κλασικά εργαλεία στρατηγικής προοπτικής –το σχήμα των Τριών Οριζόντων (H1–H2–H3), το Futures Triangle και τα αρχετυπικά σενάρια continuation, collapse, constrained/new equilibrium, transformation– για να χαρτογραφήσει εναλλακτικά μέλλοντα της διεθνούς τάξης σε μια περίοδο δομικής μετάβασης του συστήματος. Μέσα από τα σενάρια που περιγράφονται στη συνέχεια, χαρτογραφούνται οι πιθανές μορφές διε-

8. What VUCA Really Means for You, Harvard Business Review, 2014
9. Voros, J. (2025). The Future of the Rules-Based International Order. OPEN Publications, Allied Command Transformation (NATO). Norfolk, VA.

θνούς τάξης σε ένα συνεχές πλαίσιο «διάχυσης της ισχύος» από πιο συνταγματικές/φιλελεύθερες εκδοχές, μέσω ισορροπίας ισχύος, έως ηγεμονικές αρχιτεκτονικές, αξιοποιώντας αναλύσεις για το πώς η συγκέντρωση ή η διάχυση ισχύος διαμορφώνει θεσμούς, κανόνες και βαθμούς δέσμευσης των μεγάλων δυνάμεων και τυπολογίες τύπου Ikenberry[10]– μια θεωρητική προσέγγιση που υποστηρίζει ότι ο τύπος διεθνούς τάξης, δηλαδή ο τρόπος οργάνωσης των θεσμών, των κανόνων και των δεσμεύσεων μεταξύ κρατών εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από την κατανομή ισχύος στο διεθνές σύστημα: όταν η ισχύς είναι συγκεντρωμένη σε μια ηγεμονική δύναμη, τείνουν να προκύπτουν περισσότερο ιεραρχικές, ηγεμονικές ή “συνταγματικές-ηγεμονικές” μορφές τάξης, ενώ όταν η ισχύς είναι πιο διαχεόμενη μεταξύ πολλών μεγάλων δυνάμεων, κυριαρχούν πιο διαπραγματευμένες, πολυμερείς και ισορροπημένες θεσμικές ρυθμίσεις, στις οποίες καμία δύναμη δεν μπορεί να επιβάλει μονομερώς τους κανόνες.
-**Στον πρώτο ορίζοντα (H1) τοποθετείται η παρακμάζουσα μεταψυχροπολεμική rules-based order**, με κεντρικούς θεσμούς όπως ΟΗΕ, ΝΑΤΟ, ΕΕ, να παραμένουν μεν σημείο αναφοράς, αλλά υπό αυξανόμενη πίεση από αναδυόμενες δυνάμεις, εσωτερικές κρίσεις νομιμοποίησης και εντεινόμενο στρατηγικό ανταγωνισμό.
-**Ο δεύτερος ορίζοντας (H2) περιγράφεται ως ρευστή, συγκρουσιακή «ζώνη μετάβασης»,** όπου πολλαπλές εικόνες του μέλλοντος διεθνούς συστήματος συνυπάρχουν και ανταγωνίζονται, ενώ ο τρίτος ορίζοντας (H3) αποτυπώνει ριζικά διαφορετικές, δυνητικά μεταφιλελεύθερες ή και μετακανόνων αρχιτεκτονικές παγκόσμιας τάξης. Στο **αρχετυπικό σενάριο της συνέχισης (continuation**), η διεθνής τάξη εξελίσσεται ως επιμήκυνση της υφιστάμενης φιλελεύθερης τάξης, με προσαρμογές, αλλά χωρίς ρήξη: η πολυμέρεια, οι κανόνες και οι θεσμοί επιβιώνουν, αν και λιγότερο δυτικοκεντρικά και με μεγαλύτερο μερίδιο επιρροής για αναδυόμενες δυνάμεις.
-**Στο σενάριο κατάρρευσης (collapse**), αντίθετα, οι θεσμοί και οι κανόνες της rules-based order διαβρώνονται σε τέτοιο βαθμό ώστε η ωμή ισχύς, οι ζώνες επιρροής και οι ad hoc συνασπισμοί να γίνονται ο βασικός μηχανισμός ρύθμισης των σχέσεων, με αυξημένη αστάθεια, κίνδυνο κρίσεων και δραστική μείωση της δυνατότητας για αποτελεσματική συλλογική δράση σε παγκόσμιες προκλήσεις.
-Ανάμεσα σε αυτά τα δύο άκρα, **το τρίτο σενάριο της ισορροπίας υπό περιορισμούς (constrained/new equilibrium)** περιγράφει την ανάδυση ενός πιο πολυκεντρικού, «μετα-κανόνων» συστήματος, όπου πολλαπλά κέντρα ισχύος και θεσμών συνυπάρχουν σε ένα νέο, αλλά περιορισμένο ισοζύγιο: η παλιά τάξη ούτε συνεχίζεται πλήρως ούτε καταρρέει ολότελα, αλλά μετασχηματίζεται σε μωσαϊκό περιφερειακών και θεματικών ρυθμίσεων, με επιλεκτική συμμόρφωση σε κανόνες και έντονη διαπραγμάτευση για το ποιοι κανόνες ισχύουν πού και για ποιους.
-Το **τέταρτο σενάριο του μετασχηματισμού (transformation**) αντιστοιχεί σε βαθιά, δομική αλλαγή του τρόπου με τον οποίο ορίζονται και οργανώνονται η κυριαρχία, η ασφάλεια, η ανάπτυξη και τα δικαιώματα στο διεθνές

10. G. John Ikenberry, After Victory: Institutions, Strategic Restraint, and the Rebuilding of Order after Major Wars (Princeton: Princeton University Press, 2001)

σύστημα, υπό την πίεση τεχνολογικών, οικολογικών και γεωπολιτικών τομών. Σε αυτή τη λογική, το μέλλον μπορεί να πάρει τη μορφή είτε ενός σταδιακά σταθεροποιημένου, μετα-φιλελεύθερου πολυπολικού πλαισίου κανόνων, είτε μιας πιο φιλόδοξης, νέας πολυμερούς αρχιτεκτονικής παγκόσμιας διακυβέρνησης· σε κάθε περίπτωση όμως, πρόκειται για τάξη ποιοτικά διαφορετική από τη μεταψυχροπολεμική. Η μελέτη χρησιμοποιεί αυτή την τυπολογία για να αναδείξει ότι η παρούσα φάση αντιστοιχεί σε έναν Η2 κόσμο, όπου η μεταψυχροπολεμική λογική της «διεύρυνσης» της φιλελεύθερης τάξης υποχωρεί, ενώ διαμορφώνονται περισσότερο κατακερματισμένες, πολυπολικές και εν δυνάμει συγκρουσιακές διατάξεις ισχύος, ανοίγοντας τον δρόμο για έναν μετα-κανόνων διεθνή χώρο στον οποίο η αναζήτηση νέου ισοζυγίου μεταξύ ηγεμονίας, ισορροπίας και θεσμών παραμένει ανοιχτή

(ii) Το **«Diplomacy and the Future of World Order»**[11], διατυπώνει τρία (3) βασικά σενάρια-πλαίσια για την εξέλιξη της διεθνούς τάξης, τα οποία συνδέονται άμεσα με τις τυπολογίες διεθνούς τάξης και τις συζητήσεις για την μεταψυχροπολεμική φιλελεύθερη τάξη. Το πρώτο σενάριο είναι **ένας κόσμος όπου τα κράτη «πάνε μόνα τους» (go-it-alone/state-centric world)**: η διεθνής τάξη γίνεται πιο ανταγωνιστική, κρατοκεντρική και συναλλακτική, με έμφαση σε ανταγωνιστική/εργαλειακή διπλωματία και περιορισμένη εμπιστοσύνη σε θεσμούς και κανόνες. Το δεύτερο σενάριο είναι μια προσπάθεια επιστροφής ή αναζωογόνησης **μιας φιλελεύθερης rules-based order,** όπου η έμφαση μετατοπίζεται σε **πιο «governance-based» διπλωματία, ενίσχυση διεθνών οργανισμών και κανόνων** και επιδίωξη ενός πιο συνεργατικού, θεσμικού πλαισίου, έστω με αναγκαίες μεταρρυθμίσεις. Το τρίτο σενάριο είναι ένα υβριδικό, **«à la carte» ή variable-geometry μέλλον**, στο οποίο τα κράτη –και άλλοι δρώντες– συνεργάζονται κατά περίπτωση γύρω από συγκεκριμένα προβλήματα και θεματικά πεδία, σχηματίζοντας ad hoc πολυμερείς ή μινι-πολυμερείς διαμορφώσεις. Σε αυτό το πλαίσιο, η διεθνής τάξη δεν οργανώνεται γύρω από έναν ενιαίο, συνεκτικό φιλελεύθερο κανόνα-πλαίσιο, αλλά γύρω από πλέγματα επιλεκτικής συνεργασίας, κάτι που συνομιλεί άμεσα με σενάρια «constrained/new equilibrium» και «μετα-κανόνων» τάξης, όπως αυτά που αναδεικνύει και η μελέτη The Future of the Rules-Based International Order.

(iii)Παράλληλα, **η μελέτη του Mazarr για τη RAND(2018)**[12] διακρίνει τέσσερα (4) εναλλακτικά μοντέλα μελλοντικής διεθνούς τάξης, διαφοροποιημένα από τη μέχρι τότε υφιστάμενη: (i) **το A Realist's View**, έναν πιο επικίνδυνο κόσμο εθνικιστικών, πιο διεκδικητικών κρατών με εντεινόμενο ανταγωνισμό, αυξημένο κίνδυνο διακρατικής σύγκρουσης και ρευστές ισορροπίες ισχύος, σε συγγένεια με την ιδέα μιας «συναυλίας» μεγάλων δυνάμεων (Great Power Concert), (ii) **τη Global Constitutional Order,** μια παγκόσμια συνταγματική τάξη αυστηρά θεσμοποιημένων κανόνων που δεσμεύουν και τις μεγάλες δυνάμεις, (iii) **τις εκδοχές Liberal Internationalism**, όπου ενισχυμένοι θεσμοί επιτρέπουν τη συνέχιση της συνεργασίας ακόμη και

11. The Future of the Rules-Based International Order, pp. 28-29.
12. Mazarr, Michael, Timothy Heath, and Astrid Cevallos. China and the International Order. Research Reports, RR-2423-OSD. RAND Corporation, 2018. https://doi.org/10.7249/RR2423.

υπό σχετική υποχώρηση της αμερικανικής ηγεμονίας, και (iv) **το Pragmatic Cooperation**, ένα είδος «κοντσέρτου εθνών» με αποδυναμωμένη αμερικανική ηγεμονία, αναδυόμενη πολυπολικότητα (Κίνα, Ινδία, Ευρώπη) και επιστροφή σε σφαίρες επιρροής υπό μια Westphalian λογική «μη παρέμβασης». Ήδη από το 1997, ο Zbigniew Brzezinski προειδοποιούσε ότι το πιο επικίνδυνο σενάριο θα ήταν ένας ευρύς συνασπισμός Κίνας, Ρωσίας και ενδεχομένως Ιράν, ενωμένων όχι τόσο από μια κοινή ιδεολογία όσο από «συμπληρωματικές μνησικακίες» – την «εκατονταετία ταπείνωσης» στην περίπτωση της Κίνας και την ταπείνωση της μεταψυχροπολεμικής περιόδου στην περίπτωση της Ρωσίας.

Σε αυτό το νέο περιβάλλον, η μετεξέλιξη του Δόγματος Μονρόε σε παγκόσμιο δόγμα ενεργητικής επιβολής –από τη Βενεζουέλα και την Αρκτική έως τις γήινες τροχιές και τις σεληνιακές αποστολές– λειτουργεί ως επιταχυντής μετάβασης από έναν rules-based σε έναν de facto America-based order, στον οποίο οι κανόνες γίνονται ολοένα περισσότερο εργαλείο των ισχυρών παρά κοινό πλαίσιο δέσμευσης.

Ταυτόχρονα, η **σε εξέλιξη Μεγατάση (Mega trend) μετατόπισης ισχύος από τον παγκόσμιο Βορρά προς τον παγκόσμιο Νότο** – με κεντρικό ρόλο της διεύρυνσης των BRICS/BRICS+ ως οχήματος αναδιάταξης της παγκόσμιας ισχύος, αλλά και τη διεύρυνση των μορφών συνεργασίας Νότου-Νότου – αναδιαμορφώνει το «τρίγωνο» των πιθανών μελλοντικών μορφών διεθνούς τάξης. Η κίνηση αυτή δεν περιορίζεται σε παραλλαγές φιλελεύθερου διεθνισμού και «απρόθυμης» διεθνούς τάξης, αλλά ωθεί προς σενάρια πιο ρεαλιστικής ισορροπίας ισχύος, συνασπισμού/συνεννόησης μεγάλων δυνάμεων και, στο όριο, προς εκδοχές κινεζοκεντρικής ηγεμονίας, όπως αποτυπώνονται στα σενάρια Η3 στη μελέτη *The Future of the Rules-Based International Order.*

Η «τραμπική» στρατηγική, με την έμφαση σε ωμή ισχύ, γεωοικονομικό καταναγκασμό, ad hoc διμερείς «συμφωνίες» και επιλεκτικές συμμαχίες, μπορεί βραχυπρόθεσμα να φρενάρει τη μετατόπιση ισχύος μέσω πίεσης και αποδυνάμωσης ανεπιθύμητων καθεστώτων, αλλά μακροπρόθεσμα κινδυνεύει να επιταχύνει τη διαφοροποίηση του παγκόσμιου Νότου και να ενισχύσει τη διάχυση ισχύος προς εναλλακτικά κέντρα.

Σε αυτό το μετα-κανόνων σκηνικό, η **Ευρωπαϊκή Ένωση** παύει να μπορεί να λειτουργεί μόνο ως «πρεσβευτής» του rule of law και καλείται να πάρει θέση μέσα σε ένα κινούμενο συνεχές μεταξύ συνταγματικής τάξης, ισορροπίας ισχύος και ηγεμονίας. **Το υπαρξιακό της δίλημμα** δεν αφορά πλέον μόνο το αν θα παραμείνει παράρτημα ενός σκληρότερου America-based order ή αν θα επιχειρήσει να λειτουργήσει ως γέφυρα Δύσης–παγκόσμιου Νότου, αλλά και το κατά πόσο είναι διατεθειμένη να επενδύσει –με πραγματικό πολιτικό και υλικό κόστος– στη δική της **στρατηγική αυτονομία**: από την άμυνα, την τεχνολογία και τη διαστημική παρουσία μέχρι τη διαμόρφωση νέων, πιο συμμετρικών παγκόσμιων αλυσίδων αξίας.

Το αν η παγκόσμια τάξη θα σταθεροποιηθεί τελικά σε μια νέα, έστω διαφορετική, «συνταγματική» μορφή ή θα ολισθήσει σε βαθύτερα στρώματα απο-θεσμοποίησης και αστάθειας θα εξαρτηθεί, σε μεγάλο βαθμό, από τις επιλογές των ΗΠΑ, της Κίνας, του ενισχυόμενου παγκόσμιου Νότου και από το αν η Ευρώπη θα τολμήσει να συμπεριφερθεί ως στρατηγικός πα-

γκόσμιος δρών (Global actor) και όχι απλώς ως διαχειριστής ή χειρότερα ως παρατηρητής της παρακμής μιας παγκόσμιας τάξης που φθίνει.
Θα κλείσω αυτό το άρθρο αντλώντας από τη «μελαγχολία του διεθνούς δικαίου» του ομ. καθηγητή Στέλιου Περράκη[13], ο οποίος περιγράφει τη μελαγχολία ως εκείνο το αίσθημα που γεννά το χάσμα ανάμεσα στην τυπική κανονιστική πληρότητα της διεθνούς δικαιοταξίας και στην ελλειμματική πολιτική βούληση εφαρμογής της. Όπως αναδεικνύεται ιδίως στις περιπτώσεις της Ουκρανίας και της Γάζας, όπου σωρεύονται παραβιάσεις jus ad bellum και jus in bello, η κρίση δεν αφορά τον ίδιο τον κανόνα αλλά τη διεθνή πολιτική και την «επιλογή» των κρατών να απομακρύνονται από τις νομικές δεσμεύσεις τους, συχνά πίσω από το άλλοθι της εθνικής ασφάλειας ή του εθνικού συμφέροντος.

13. Περράκης, Στέλιος (2025), «Η μελαγχολία του διεθνούς δικαίου», Τετράδια Διεθνούς Δικαίου και Διεθνούς Πολιτικής, τόμ. 12-13, σ. 15-17.

Η Ευρώπη/ΕΕ σε σταυροδρόμι: ποιός δρόμος;

4

Γιώργος Κρεμλής

Διευθυντής ε.τ. της Ευρωπαϊκής Επιτροπής
Μέλος ΔΣ Ευρωπαϊκού Οργανισμού Δημοσίου Δικαίου (EPLO), Διευθυντής Ινστιτούτου κυκλικής οικονομίας και κλίματος του Οργανισμού, πρέσβυς του EPLO στη Βουλγαρία

Εισήγηση στις ΧΧ Διεθνολογικές Συναντήσεις Ναυπλίου. 3-5 Οκτωβρίου 2025

Εισαγωγικές παρατηρήσεις

Η Ευρώπη όπως τη βιώνουμε σήμερα, είναι αυτή που μας αξίζει; «Περισσότερη και καλύτερη Ευρώπη» όπως την οραματιζόμαστε ή δυστυχώς μια Ευρώπη που έχει χάσει το βηματισμό της και συχνά παραπαίει.
Η απάντηση είναι προφανής και το αποτέλεσμα της διαπίστωσης είναι έντονος ευρωσκεπτικισμός, ευρωαπαισιοδοξία και αντισυστημικές τάσεις που αναπτύσσονται σχεδόν στην πλειοψηφία των κρατών μελών της.

Τα αίτια της κατάστασης αυτής είναι πολλαπλά, σύνθετα και αλληλένδετα. Η επικράτηση του νέου μοντέλου διακυβέρνησης που επέβαλε ο Trump, οι συνέπειες του πολέμου στην Ουκρανία που γίνονται ιδιαίτερα αισθητές στην Ευρώπη, η αύξηση των μεταναστευτικών ροών, η οικονομική κρίση και ραγδαία αύξηση των τιμών, λόγω και της αύξησης των τιμών της ενέργειας που οφείλεται σε εισαγωγή υδρογονανθράκων στην ΕΕ, κυρίως από τις ΗΠΑ, που έχουν πολύ υψηλότερη τιμή σε σχέση με τους ρωσικούς που η Ευρώπη εισήγαγε στο παρελθόν, η κλιματική κρίση και οι συνέπειες της που επιβαρύνουν τον προϋπολογισμό της ΕΕ και τους κρατικούς προϋπολογισμούς, η αυξανόμενη οικονομική ενίσχυση της Ουκρανίας και τέλος οι κοστοβόρες πρωτοβουλίες της ΕΕ για να αναπτύξει τον –πάντως επιβεβλημένο– αμυντικό της βραχίονα.
Απέναντι σε όλες αυτές τις προκλήσεις που λει-

τουργούν σωρευτικά, η ΕΕ αντιμετωπίζει ένα προφανές έλλειμμα ηγεσίας. Το έλλειμμα είναι έντονο σε επίπεδο επικεφαλής των θεσμικών οργάνων της ΕΕ, ιδίως σε αυτό της Ύπατης Εκπρόσωπου της ΕΕ για Θέματα Εξωτερικής Πολιτικής και Πολιτικής Ασφάλειας που είναι και Αντιπρόεδρος της Επιτροπής. Έντονο όμως είναι το έλλειμμα και σε επίπεδο αρχηγών κρατών και κυβερνήσεων των κρατών μελών.

Το γαλλογερμανικό δίδυμο που αποτελούσε την κινητήρια δύναμη της Ευρώπης έχει αποσυντονιστεί. Ενώ στο παρελθόν λειτουργούσε θεσμικά μέσω πρωτοβουλιών που οι ηγέτες του δρομολογούσαν στο πλαίσιο των θεσμικών οργάνων προσδίδοντας τους θεσμική νομιμοποίηση και νομική υπόσταση, το φαινόμενο μεμονωμένων πρωτοβουλιών και εξωθεσμικών μορφωμάτων εμφανίζεται αρκετά συχνά, κάτι που δείχνει και την έλλειψη εμπιστοσύνης προς την παρούσα ηγεσία της ΕΕ. Μορφώματα όπως *η συμμαχία των πρόθυμων* (*coalition of the willing*) με συμμετοχή μάλιστα και του Ηνωμένου Βασίλειου –ενίοτε δίκην Δούρειου Ίππου– αλλοιώνουν την κοινή εξωτερική πολιτική και πολιτική ασφάλειας της ΕΕ και υπονομεύουν την αξιοπιστία της. Ανάγλυφο στο πλαίσιο αυτό γίνεται και το ζήτημα της ομοφωνίας, το οποίο εκδηλώνεται συνήθως χωρίς ψηφοφορία ως *consensus*, που ακριβώς λόγω της ύπαρξής της εξωθεί κάποια κράτη μέλη σε εξωθεσμικές πρωτοβουλίες, χωρίς όμως να πληρούνται οι προϋποθέσεις της *ενισχυμένης συνεργασίας* του άρθρου 20 ΣΕΕ και του άρθρου 328 ΣΛΕΕ. Στο σημείο αυτό αξίζει κανείς να παρατηρήσει ότι η Συνθήκη της Λισαβώνας που τέθηκε σε ισχύ την 1η Δεκεμβρίου 2009 –παρά το ότι χρειάζεται αναθεώρηση λόγω της παρόδου του χρόνου και των νέων προκλήσεων που αντιμετωπίζει ο πλανήτης και η ΕΕ– προβλέπει προωθημένες ρυθμίσεις και δυνατότητες που δεν έχουν από νομικής απόψεως διερευνηθεί και αξιοποιηθεί πλήρως. Εύλογα τίθεται το ερώτημα αν ακόμη και όσοι ασχολούνται συστηματικά με **τα θέματα της ΕΕ έχουν εντρυφήσει στη μελέτη και ανάλυση του συνόλου των διατάξεων των Συνθηκών και της διάδρασης της ΣΕΕ με τη ΣΛΕΕ.**

Οι κρίσιμες διατάξεις λήψης αποφάσεων και οι σχετικές διαδικασίες

Υπό το φως των ανωτέρω αξίζει να παρατεθούν οι διατάξεις των Συνθηκών για την ενισχυμένη συνεργασία, που σημειωτέον έχει εφαρμοσθεί πέντε φορές μέχρι σήμερα, όχι όμως σε θέματα ΚΕΠΑ, όπου οι προϋποθέσεις εφαρμογής της είναι πιο αυστηρές.

Σύμφωνα με το άρθρο 20 ΣΕΕ:

«1. Τα κράτη μέλη που επιθυμούν να καθιερώσουν μεταξύ τους ενισχυμένη συνεργασία στο πλαίσιο των μη αποκλειστικών αρμοδιοτήτων της Ένωσης μπορούν να προσφεύγουν στα θεσμικά όργανα της Ένωσης και να ασκούν τις αρμοδιότητες αυτές εφαρμόζοντας τις κατάλληλες διατάξεις των Συνθηκών, εντός των ορίων και σύμφωνα με τις ρυθμίσεις που προβλέπονται από το παρόν άρθρο, καθώς και από τα άρθρα 326 έως 334 της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Οι ενισχυμένες συνεργασίες έχουν ως σκοπό να διευκολύνουν την πραγμάτωση των στόχων της Ένωσης, να διαφυλάσσουν τα συμφέροντά της και να ενισχύουν τη διαδικασία ολοκλήρω-

σής της. Είναι ανοικτές σε όλα τα κράτη μέλη ανά πάσα στιγμή, σύμφωνα με το άρθρο 328 της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

2. Η απόφαση με την οποία εγκρίνεται ενισχυμένη συνεργασία εκδίδεται από το Συμβούλιο ως έσχατη λύση, εφόσον αυτό διαπιστώσει ότι οι επιδιωκόμενοι στόχοι της συνεργασίας αυτής δεν μπορούν να επιτευχθούν μέσα σε εύλογο χρόνο από την Ένωση στο σύνολό της, και υπό τον όρο ότι θα συμμετέχουν σε αυτήν τουλάχιστον εννέα κράτη μέλη. Το Συμβούλιο αποφασίζει σύμφωνα με τη διαδικασία του άρθρου 329 της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

3. Κάθε μέλος του Συμβουλίου μπορεί να συμμετέχει στις συσκέψεις του, ψηφίζουν όμως μόνον τα μέλη του Συμβουλίου που αντιπροσωπεύουν τα κράτη μέλη τα οποία συμμετέχουν στην ενισχυμένη συνεργασία. Οι λεπτομερείς κανόνες της ψηφοφορίας καθορίζονται στο άρθρο 330 της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

4. Οι πράξεις που θεσπίζονται στο πλαίσιο ενισχυμένης συνεργασίας δεσμεύουν μόνο τα κράτη μέλη που συμμετέχουν σε αυτήν. Οι πράξεις αυτές δεν θεωρούνται ως κεκτημένο το οποίο χρήζει αποδοχής από τα κράτη που είναι υποψήφια για προσχώρηση στην Ένωση».

Εξάλλου, σύμφωνα με το άρθρο 329 ΣΛΕΕ:

«1. Τα κράτη μέλη που επιθυμούν να καθιερώσουν μεταξύ τους ενισχυμένη συνεργασία σε κάποιον από τους τομείς που αναφέρουν οι Συνθήκες, εκτός των τομέων αποκλειστικών αρμοδιοτήτων και της κοινής εξωτερικής πολιτικής και πολιτικής ασφαλείας, απευθύνουν αίτηση στην Επιτροπή καθορίζοντας το πεδίο εφαρμογής και τους επιδιωκόμενους στόχους της προτεινόμενης ενισχυμένης συνεργασίας. Η Επιτροπή δύναται να υποβάλει στο Συμβούλιο σχετική πρόταση. Εάν η Επιτροπή δεν υποβάλει πρόταση, ανακοινώνει τους λόγους στα ενδιαφερόμενα κράτη μέλη.

Η αναφερόμενη στο πρώτο εδάφιο εξουσιοδότηση για την καθιέρωση ενισχυμένης συνεργασίας παρέχεται από το Συμβούλιο, βάσει προτάσεως της Επιτροπής και μετά από έγκριση του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου.

2. Η αίτηση των κρατών μελών που επιθυμούν να καθιερώσουν μεταξύ τους ενισχυμένη συνεργασία στο πλαίσιο της κοινής εξωτερικής πολιτικής και πολιτικής ασφαλείας απευθύνεται στο Συμβούλιο. Διαβιβάζεται στον ύπατο εκπρόσωπο της Ένωσης για θέματα εξωτερικής πολιτικής και πολιτικής ασφαλείας, ο οποίος δίνει τη γνώμη του ως προς τη συμβατότητα της σχεδιαζόμενης ενισχυμένης συνεργασίας με την κοινή εξωτερική πολιτική και πολιτική ασφαλείας της Ένωσης, καθώς και στην Επιτροπή, η οποία δίνει τη γνώμη της ιδίως ως προς τη συμβατότητα της προτεινόμενης ενισχυμένης συνεργασίας με τις άλλες πολιτικές της Ένωσης. Διαβιβάζεται επίσης στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο προς ενημέρωση.

Η εξουσιοδότηση για την καθιέρωση ενισχυμένης συνεργασίας χορηγείται με απόφαση του Συμβουλίου, το οποίο αποφασίζει ομόφωνα».

Στα θέματα κοινής εξωτερικής και πολιτικής ασφάλειας ακόμη και στο πλαίσιο της ενισχυμένης συνεργασίας η ομοφωνία είναι επιβεβλημένη με εγγυήσεις συμμετοχής και του Ύπατου εκπροσώπου της ΕΕ, κάτι που προφανώς καταστρατηγείται με τα προαναφερόμενα εξωθεσμικά μορφώματα όπως αυτό της συμμαχίας

των πρόθυμων που αποδυναμώνουν την εικόνα και το κύρος της ΕΕ.
Σημειωτέον ότι η ομοφωνία δεν μπορεί να παρακαμφθεί με την μικρή αναθεώρηση των Συνθηκών του άρθρου 48 ΣΕΕ.
Πράγματι η τελευταία αφορά σε προτάσεις ήσσονος σημασίας που δεν αλλάζουν ουσιαστικά την κατανομή αρμοδιοτήτων μεταξύ των κρατών-μελών και της Ένωσης, καθώς δεν αυξάνουν τις αρμοδιότητες της ΕΕ παραβιάζοντας την αρχή της δοτής αρμοδιότητας. Μια τέτοια διαδικασία απαιτεί αναθεώρηση της ΣΕΕ.

Οι διαδικασίες αναθεώρησης των Συνθηκών

Το άρθρο 48 ΣΕΕ καθιερώνει δύο διαδικασίες για την αναθεώρηση των Συνθηκών:

1. **Συνήθης αναθεώρηση.** Αυτή αφορά τις αλλαγές των αρμοδιοτήτων της ΕΕ και απαιτεί τη σύγκληση μιας διακυβερνητικής διάσκεψης ώστε να εγκριθούν προτάσεις τροποποιήσεων με κοινή συμφωνία (ομοφωνία).
2. **Απλοποιημένη αναθεώρηση.** Όταν οι προτεινόμενες τροποποιήσεις αφορούν πολιτικές της ΕΕ και εσωτερικά μέτρα που λαμβάνει, το Συμβούλιο εγκρίνει ομόφωνα απόφαση για τις τροποποιήσεις, αφού πρώτα έχει διαβουλευθεί με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα (εφόσον η τροποποίηση αφορά θεσμικές μεταβολές στο νομισματικό τομέα).
Οι νέες διατάξεις της Συνθήκης ισχύουν μόνο μετά την κύρωσή τους από όλα τα κράτη μέλη της ΕΕ, σύμφωνα με τις εκάστοτε συνταγματικές διαδικασίες τους.

Η εποικοδομητική αποχή από τη διαδικασία λήψης απόφασης

Όπως προαναφέρθηκε, κατά κανόνα, όλες οι αποφάσεις που λαμβάνονται σε θέματα κοινής εξωτερικής πολιτικής και πολιτικής ασφαλείας εγκρίνονται ομόφωνα. Ωστόσο, σε ορισμένες περιπτώσεις, ένα κράτος μέλος μπορεί να επιλέξει να απέχει από την ψηφοφορία για συγκεκριμένη δράση χωρίς να την παρεμποδίζει. Αυτό θα μπορούσε να προκύψει, για παράδειγμα, όταν η ΕΕ προτίθεται να καταδικάσει τις δράσεις μιας τρίτης χώρας.
Δυνάμει του άρθρου 31 ΣΕΕ, το κράτος μέλος που απείχε εποικοδομητικά μπορεί να υποστηρίξει την αποχή του μέσω επίσημης δήλωσης. Σε αυτήν την περίπτωση, δεν υποχρεούται να εφαρμόσει αυτή την απόφαση, αλλά αποδέχεται ότι η απόφαση δεσμεύει την ΕΕ.

Σύμφωνα με το άρθρο 31 ΣΕΕ,
«1. Οι εμπίμπτουσες στο παρόν κεφάλαιο αποφάσεις λαμβάνονται ομόφωνα από το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο και από το Συμβούλιο, πλην των περιπτώσεων στις οποίες το παρόν κεφάλαιο ορίζει άλλως. Η θέσπιση νομοθετικών πράξεων αποκλείεται.
Σε περίπτωση αποχής κατά τη διεξαγωγή ψηφοφορίας, ένα μέλος του Συμβουλίου δύναται να συνοδεύσει την αποχή του με τυπική δήλωση, σύμφωνα με το παρόν εδάφιο. Σ' αυτή την περίπτωση, δεν υποχρεούται να εφαρμόσει την απόφαση, αλλά αποδέχεται ότι η απόφαση δεσμεύει την Ένωση. Εκφράζοντας πνεύμα αμοιβαίας αλληλεγγύης, το εν λόγω κράτος μέλος απέχει από οποιαδήποτε δράση, η οποία ενδέχεται να αντιτίθεται ή να εμποδίζει τη δράση της Ένωσης που βασίζεται σ' αυτή την απόφαση, ενώ τα άλλα κράτη μέλη σέβονται τη θέση του. Εάν τα μέλη του Συμβουλίου που συνόδευσαν την αποχή τους με τη δήλωση αυτή αντιπροσωπεύουν τουλάχιστον το ένα τρίτο των κρατών μελών και ο πληθυσμός τους συγκεντρώνει τουλάχιστον το ένα τρίτο του πληθυσμού της Ένωσης, η απόφαση δεν εκδίδεται.
2. Κατά παρέκκλιση από τις διατάξεις της παραγράφου 1, το Συμβούλιο αποφασίζει με ειδική πλειοψηφία:
— όταν εκδίδει απόφαση που καθορίζει δράση ή θέση της Ένωσης βάσει απόφασης του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου που αφορά τα στρατηγικά συμφέροντα και τους στόχους της Ένωσης, όπως προβλέπεται στο άρθρο 22, παράγραφος 1,
— όταν εκδίδει απόφαση που καθορίζει δράση ή θέση της Ένωσης μετά από πρόταση του ύπατου εκπροσώπου της Ένωσης για θέματα εξωτερικής πολιτικής και πολιτικής ασφαλείας, που υποβλήθηκε κατόπιν συγκεκριμένου αιτήματος που του υπέβαλε το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, εξ ιδίας πρωτοβουλίας ή με πρωτοβουλία του ύπατου εκπροσώπου,
— όταν υιοθετεί απόφαση που προβλέπει την εφαρμογή απόφασης που καθορίζει δράση ή θέση της Ένωσης,
— όταν διορίζει ειδικό εντεταλμένο σύμφωνα με το άρθρο 33.
Αν μέλος του Συμβουλίου δηλώσει ότι, για ζωτικούς και δεδηλωμένους λόγους εθνικής πολιτικής, προτίθεται να αντιταχθεί στην θέσπιση απόφασης η οποία πρόκειται να ληφθεί με ειδική πλειοψηφία, δεν διεξάγεται ψηφοφορία. Ο ύπατος εκπρόσωπος αναζητεί, σε στενή διαβούλευση με το ενδιαφερόμενο κράτος μέλος, λύση που να είναι αποδεκτή για το εν λόγω κράτος μέλος. Εάν δεν το επιτύχει, το Συμβούλιο μπορεί, με ειδική πλειοψηφία, να ζητήσει την παραπομπή του θέματος στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, ώστε να ληφθεί ομόφωνα απόφαση.
3. Το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο μπορεί να εκδώσει ομόφωνα απόφαση που ορίζει ότι το Συμβούλιο αποφασίζει με ειδική πλειοψηφία σε περιπτώσεις πέραν των προβλεπομένων στην παράγραφο 2.
4. Οι παράγραφοι 2 και 3 δεν ισχύουν για αποφάσεις με στρατιωτικές συνέπειες ή με συνέπειες στην άμυνα.
5. Όσον αφορά τα διαδικαστικά θέματα, το Συμβούλιο αποφασίζει με την πλειοψηφία των μελών του».

Η ρήτρα ευελιξίας

Σημαντικό είναι και το άρθρο 352 ΣΛΕΕ, γνωστό και ως *ρήτρα ευελιξίας*, σύμφωνα με το οποίο:
«1. Εάν, στο πλαίσιο των πολιτικών που καθορίζονται από τις Συνθήκες, η δράση της Ένωσης θεωρείται απαραίτητη για την επίτευξη ενός από τους στόχους που τίθενται με τις Συνθήκες, χωρίς αυτές να προβλέπουν τις εξουσίες δράσης που απαιτούνται για τον σκοπό αυτό, το Συμβούλιο, αποφασίζοντας ομόφωνα μετά από πρόταση της Επιτροπής και την έγκριση του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, θεσπίζει τις κατάλληλες διατάξεις. Όταν το Συμβούλιο θεσπίζει τις διατάξεις αυτές σύμφωνα με ειδική νομοθετική διαδικασία, αποφαίνεται επίσης ομόφωνα προτάσει της Επιτροπής και μετά από την έγκριση του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου.
2. Η Επιτροπή, στο πλαίσιο της διαδικασίας ελέγχου της αρχής της επικουρικότητας που αναφέρεται στο άρθρο 5, παράγραφος 3, της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση, εφιστά την προσοχή των εθνικών κοινοβουλίων

στις προτάσεις που βασίζονται στο παρόν άρθρο.
3. Τα μέτρα που βασίζονται στο παρόν άρθρο δεν μπορούν να περιλαμβάνουν εναρμόνιση των νομοθετικών και κανονιστικών διατάξεων των κρατών μελών στις περιπτώσεις στις οποίες οι Συνθήκες αποκλείουν την εναρμόνιση αυτή.
4. Το παρόν άρθρο ***δεν δύναται να χρησιμοποιηθεί ως βάση για την επίτευξη στόχου που εμπίπτει στην κοινή εξωτερική πολιτική και πολιτική ασφαλείας*** *και κάθε πράξη θεσπιζόμενη σύμφωνα με το παρόν άρθρο σέβεται τα όρια που θέτει το άρθρο 40, εδάφιο δεύτερο της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση».*
Πέραν από την ομοφωνία που απαιτείται, η παράγραφος 4 αποκλείει ρητά την εφαρμογή του στα θέματα της ΚΕΠΑ.

Η ανάγνωση των προαναφερόμενων διατάξεων αναδεικνύει την πολυπλοκότητά τους, το σημαντικό ρόλο του ύπατου εκπροσώπου και τη διάδρασή του με το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο. Εύλογο τίθεται το ερώτημα αν η Γραμματεία του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου και το επιτελείο της ύπατης εκπροσώπου τις γνωρίζουν ενδελεχώς και τις τηρούν ευλαβικά. Είναι προφανές ότι διαμορφώνεται μια δυναμική μεμονωμένα και κατά περίπτωση από τη Γαλλία ή τη Γερμανία, ενώ οι απόψεις της ομάδας Βίσεγκραντ εκδηλώνονται από την Πολωνία με μια έντονη ρωσοφοβία και την επίκληση απειλής έναντι της εδαφικής τους ακεραιότητας. Παράλληλα εμπλέκεται ολοένα και περισσότερο στα θέματα της ΚΕΠΑ και το Ηνωμένο Βασίλειο, με αποτέλεσμα λόγω του ότι είναι τρίτο κράτος, η οποιαδήποτε συνεργασία να μετατίθεται σε διακυβερνητικό επίπεδο εκτός θεσμικού πλαισίου της ΕΕ, καθιστώντας εκ των πραγμάτων αδύνατη την εφαρμογή των προαναφερόμενων διατάξεων των Συνθηκών.
Είναι προφανές ότι οι Συνθήκες παρά τις πλούσιες δυνατότητες που παρέχει η Συνθήκη της Λισαβώνας χρειάζονται αναθεώρηση. Δεν είναι μόνο λόγω των αναγκών επικαιροποίησής τους ενόψει των νέων διακυβευμάτων αλλά και λόγω της επικείμενης διεύρυνσης στις χώρες των δυτικών Βαλκανίων αλλά και στη Μολδαβία, Ουκρανία και Γεωργία.

Διεύρυνση και νέα αρχιτεκτονική

Μια νέα μεγάλη διεύρυνση, που μπορεί μεν να γίνει τμηματικά, επιβάλλει όμως μια νέα αρχιτεκτονική, ώστε το διευρυμένο σχήμα να μην καταλήξει να λειτουργεί ως μια μικρογραφία ενός οιονεί ΟΗΕ.
Τίθεται λοιπόν εν προκειμένω το δίλημμα που είχε τεθεί και στο παρελθόν. Διεύρυνση ή εμβάθυνση; Η απάντηση είναι ότι η μια δεν αναιρεί την άλλη και ότι ιδανικά μια νέα Διακυβερνητική Διάσκεψη θα μπορούσε να συγκληθεί με συμμετοχή και των υποψηφίων κρατών μελών, ώστε να ληφθούν υπόψη και οι απόψεις τους, χωρίς όμως δικαίωμα veto από πλευράς τους, αν υπάρχει ομοφωνία των εν ενεργεία κρατών μελών.
Είναι προφανές ότι μια διευρυμένη ΕΕ θα είναι πιο ισχυρή στη διεθνή σκηνή και σε κάθε περίπτωση αυτό θα έχει και το πλεονέκτημα ότι θα αποτρέπονται οι παρεμβάσεις που σημειώνονται επί του παρόντος από τρίτες χώρες στα υποψήφια κράτη μέλη της, οι οποίες δημιουργούν «παράσιτα» και αποτελούν εστίες τριβής αλλά και προβλήματα στη συνοχή της ΕΕ και την εξωτερική της εικόνα.

Οι τομείς που θα πρέπει να ενταχθούν στη νέα αρχιτεκτονική των Συνθηκών είναι ενδεικτικά:
1) η Άμυνα ώστε να δημιουργηθεί μια ΕΕ Άμυνας, ενισχυμένης σε σχέση με το τότε πρότυπο της Ευρωπαϊκής Κοινότητας Άμυνας που ναυάγησε.
2) η Ενέργεια με τη δημιουργία ΕΕ Ενέργειας –που θα ενσωματώσει και τη Συνθήκη Ευρατομ– κατά το πρότυπο της ΕΚΑΧ.
3) το Κλίμα που πρέπει να αποκτήσει αυτοτελή Τίτλο στη ΣΛΕΕ και να μην εξαρτάται από τη νομική βάση του περιβάλλοντος.
4) η Μετανάστευση που αποτελεί τη μεγάλη πρόκληση του μέλλοντος λόγω και της κλιματικής κρίσης αλλά και ραγδαίας αύξησης του πληθυσμού της Αφρικής.
5) η Τεχνητή νοημοσύνη που αποτελεί τη μεγάλη πρόκληση των καιρών μας.
6) η Νησιωτικότητα που είναι ιδιαίτερα σημαντική για τη Χώρα μας αλλά και για την Κύπρο. Η κυπριακή Προεδρία στο πρώτο εξάμηνο του 2026 θα πρέπει να τη συμπεριλάβει στις προτεραιότητές της, το ίδιο και η ελληνική τον Ιούνιο του 2027. (Σχετικά με την αναθεώρηση των Συνθηκών, βλ. Γιώργος Κρεμλής, *Οι προκλήσεις της Διάσκεψης για το μέλλον της Ευρώπης: προτάσεις για εν δυνάμει ελληνικές θέσεις,* Τετράδια Διεθνούς Δικαίου και Διεθνούς πολιτικής 1/2021, σελ. 61).

Είναι επίσης σημαντικό στο πλαίσιο αυτό, αλλά και ανεξάρτητα από αυτό, να διευκρινισθεί η σχέση ΝΑΤΟ και αμυντικού βραχίονα της ΕΕ. Αν δηλαδή η δέσμευση δαπανών στο πλαίσιο του 5% για το ΝΑΤΟ περιλαμβάνει και το ποσοστό για τις ανάγκες του ευρωπαϊκού αμυντικού βραχίονα, άλλως η επιβάρυνση του προϋπολογισμού των κρατών μελών της ΕΕ θα ήταν δυσβάστακτη.

Να διευκρινισθεί επίσης πως θα διατεθούν τα κονδύλια που έχουν εξαγγελθεί και για τις αμυντικές δαπάνες της ΕΕ εν ευρεία εννοία.
800 δις σε σχέση με τα 150 του SAFE στο οποίο επιθυμεί να συμμετάσχει και η Τουρκία –με αυστηρούς όρους που πρέπει να καθοριστούν– ως ένα sui generis κατ' εξουσιοδότηση μόρφωμα, λόγω της σχετικής συμφωνίας που θα υπογραφεί, που θέτει εύλογα ερωτήματα σε ποιο βαθμό θα υπάγεται σε μηχανισμούς ελέγχου και επιβολής της ΕΕ, και τέλος το ποσό του 1,5 δις για την ευρωπαϊκή αμυντική βιομηχανία.

Το πρόγραμμα SAFE

Το πρόγραμμα SAFE εγκρίθηκε με τον Κανονισμό (ΕΕ) 2025/1106 του Συμβουλίου της 27 Μαΐου 2025 *για τη θέσπιση του μέσου δράσης για την ασφάλεια στην Ευρώπη μέσω της ενίσχυσης της Ευρωπαϊκής Αμυντικής Βιομηχανίας* (Security Action for Europe-SAFE) (ΕΕ L 2025/1106, 28.5.2025) Η νομική του βάση είναι το άρθρο 122 ΣΛΕΕ που χρησιμοποιείται συνήθως σε καταστάσεις έκτακτης ανάγκης ή σοβαρών οικονομικών δυσκολιών και επιτρέπει στην ΕΕ να θεσπίζει προσωρινά μέτρα στήριξης των κρατών μελών εκτός της συνήθους διαδικασίας συναπόφασης. Η Επιτροπή αιτιολόγησε τη χρήση του άρθρου 122 με το σκεπτικό ότι οι *επενδυτικές ανάγκες στην άμυνα* και η ανάγκη ενίσχυσης της ευρωπαϊκής ετοιμότητας αποτελούν *επείγουσα κατάσταση* που απαιτεί συντονισμένη δράση σε επίπεδο ΕΕ.
Σύμφωνα με το άρθρο 122 ΣΛΕΕ:

«1. Με την επιφύλαξη άλλων διαδικασιών που προβλέπονται στις Συνθήκες, το Συμβούλιο, προτάσει της Επιτροπής, μπορεί να θεσπίζει, σε

πνεύμα αλληλεγγύης μεταξύ κρατών μελών, τα κατάλληλα μέτρα για την αντιμετώπιση της οικονομικής κατάστασης, ιδίως εάν ανακύψουν σοβαρές δυσκολίες στον εφοδιασμό με ορισμένα προϊόντα, ιδίως στον τομέα της ενέργειας.
2. Όταν ένα κράτος μέλος αντιμετωπίζει δυσκολίες ή διατρέχει μεγάλο κίνδυνο να αντιμετωπίσει σοβαρές δυσκολίες, οφειλόμενες σε φυσικές καταστροφές ή έκτακτες περιστάσεις που εκφεύγουν από τον έλεγχό του, το Συμβούλιο, προτάσει της Επιτροπής, μπορεί να αποφασίσει να του χορηγήσει, υπό ορισμένους όρους, χρηματοδοτική ενίσχυση της Ένωσης. Ο πρόεδρος του Συμβουλίου ενημερώνει το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο για τη ληφθείσα απόφαση».
Οι αποφάσεις του άρθρου 122, λαμβάνονται από το Συμβούλιο:
με ειδική πλειοψηφία, μετά από πρόταση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και αφού ενημερωθεί το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο (δεν απαιτείται η έγκρισή του, μόνο ενημέρωση).
Αυτός ο τρόπος ψηφοφορίας επιλέχθηκε ώστε η ΕΕ να μπορεί να δράσει **γρήγορα και αποτελεσματικά** σε κρίσεις (π.χ. ενεργειακές ή φυσικές καταστροφές), χωρίς να μπλοκάρεται από την ανάγκη ομοφωνίας.
Παραδείγματα εφαρμογής του άρθρου 122:

- Ο Μηχανισμός Στήριξης της Ελλάδας το 2010
- Το Ταμείο Ανάκαμψης (NextGenerationEU) που βασίστηκε εν μέρει σε αυτό το άρθρο.

Σκοπός του Κανονισμού SAFE

Προβλέπει τη δυνατότητα της ΕΕ να χορηγήσει έως **€150 δισ.** σε μακροχρόνια δάνεια χαμηλού κόστους προς τα κράτη-μέλη που επιθυμούν να επενδύσουν στην άμυνα μέσω κοινών προμηθειών. Τα δάνεια χορηγούνται βάσει εθνικών επενδυτικών σχεδίων που θα υποβάλουν τα κράτη-μέλη.
Ο κανονισμός SAFE θεσπίστηκε για να **ενισχύσει τη βιομηχανική και τεχνολογική βάση της ευρωπαϊκής άμυνας**, ιδίως μετά τις επιπτώσεις του πολέμου στην Ουκρανία.
Κύριος στόχος του είναι να **προωθήσει κοινές προμήθειες στρατιωτικού εξοπλισμού** από τα κράτη μέλη και να **μειώσει την εξάρτηση από τρίτες χώρες**, ενισχύοντας παράλληλα την ανταγωνιστικότητα των ευρωπαϊκών εταιρειών άμυνας.

Τα κύρια σημεία του κανονισμού είναι:
1) Κοινές προμήθειες
Η ΕΕ χρηματοδοτεί κοινές αγορές στρατιωτικού εξοπλισμού από δύο ή περισσότερα κράτη μέλη.
Οι προμήθειες πρέπει να προέρχονται **κατά πλειονότητα από την ΕΕ ή από επιλέξιμες χώρες**.

2) Επιλέξιμες οντότητες
Δικαίωμα συμμετοχής έχουν εταιρείες εγκατεστημένες στην ΕΕ, στον ΕΟΧ (Ελβετία, Νορβηγία, Ισλανδία, Λιχτενστάιν) ή στην Ουκρανία. Εταιρείες που ελέγχονται από τρίτες χώρες (π.χ. ΗΠΑ, Τουρκία, Ην. Βασίλειο) μπορούν να συμμετέχουν **μόνο υπό αυστηρές προϋποθέσεις**.

3) Συμμετοχή τρίτων χωρών (άρθρα 16–17)
Η συμμετοχή χωρών εκτός ΕΕ είναι **δυνατή μόνο** αν υπάρχει **ειδική διμερής ή πολυμερής συμφωνία με την ΕΕ**. Οι όροι συμμετοχής πρέπει να διασφαλίζουν ότι **δεν τίθενται σε κίνδυνο τα συμφέροντα ασφάλειας της ΕΕ**. Επιτρέπεται η χρήση υποδομών ή πόρων εκτός ΕΕ μόνο **σε εξαιρετικές περιπτώσεις**.
Οι εταιρείες από τρίτες χώρες πρέπει να υποβληθούν σε **έλεγχο ασφάλειας (screening)** και ενδεχομένως σε **μέτρα περιορισμού κινδύνου (mitigation measures)**.

4) Χρηματοδότηση
Ο προϋπολογισμός του SAFE για την περίοδο 2025-2027 ανέρχεται περίπου σε 150 δισ. ευρώ, από τα οποία η Ελλάδα θα λάβει 787,6 εκατ. για αμυντικά δάνεια και η Κύπρος 1,181,503,924.
Η χρηματοδότηση μπορεί να καλύπτει έως 20% της αξίας των κοινών προμηθειών.

5) Πολιτικές προτεραιότητες
Ενίσχυση της παραγωγικής ικανότητας στην ΕΕ.
Κοινά πρότυπα και διαλειτουργικότητα εξοπλισμών.
Μείωση της εξάρτησης από μη ευρωπαϊκούς προμηθευτές.

Η συμμετοχή της Τουρκίας

Η συμμετοχή της Τουρκίας στο πρόγραμμα SAFE είναι **εν εξελίξει, τελεί υπό όρους** και δεν έχει ακόμη πλήρως καθοριστεί.
Η κατάσταση έχει επί του παρόντος ως εξής:
Η Τουρκία έχει υποβάλει επίσημα εκδήλωση ενδιαφέροντος για συμμετοχή στο SAFE. Το κανονιστικό πλαίσιο του SAFE προβλέπει ότι κράτη εκτός ΕΕ μπορούν να συμμετέχουν **μέσω καθορισμένων διαδικασιών**, για παράδειγμα προβλέπεται ότι σε κοινές προμήθειες, ποσοστό έως **35%** της αξίας του εξοπλισμού μπορεί να προέρχεται από τρίτη χώρα. Ωστόσο, υπάρχουν **ρήτρες διασφάλισης** στον κανονισμό που προβλέπουν αποκλεισμό ή περιορισμούς εάν η συμμετοχή τρίτης χώρας υπονομεύει τα συμφέροντα ασφάλειας της ΕΕ ή των κρατών μελών. Σύμφωνα με το άρθρο 16 παρ. 10, in fine «Για το σκοπό των προμηθειών που λαμβάνουν στήριξη από το μέσο SAFE, κανένα κατασκευαστικό στοιχείο δεν προέρχεται από τρίτη χώρα που αντιβαίνει στα συμφέροντα ασφάλειας και άμυνας της Ένωσης και των κρατών μελών της». Η μετάφραση στην ελληνική δεν είναι ιδιαίτερα επιτυχής. Ορθότερη διατύπωση «δεν μπορεί να προέρχεται .... που παραβιάζει τα συμφέροντα...».
Παρά το έντονο ενδιαφέρον της Τουρκίας και τη μεροληπτική στάση υπέρ της ορισμένων κρατών μελών, η συμμετοχή της **εξαρτάται από προϋποθέσεις**: πρέπει να υπογραφεί **διμερής συμφωνία** μεταξύ ΕΕ και Τουρκίας ως τρίτης χώρας, σύμφωνα με το άρθρο 218 ΣΛΕΕ που κατά κανόνα προβλέπει λήψη αποφάσεων με ειδική πλειοψηφία, εκτός αν η συμφωνία αφορά τομέα για τον οποίο απαιτείται ομοφωνία για τη θέσπιση πράξης της Ένωσης.
Η Ελλάς και η Κύπρος αντιτίθενται στη συμμετοχή της Τουρκίας για λόγους προφανείς.
Συγκεκριμένα η Ελλάδα δήλωσε ότι δεν θα συμφωνήσει σε συμμετοχή της Τουρκίας στο SAFE όσο παραμένει η «casus belli» (αιτία ή αφορμή πολέμου) καθώς και οι άλλες εδαφικές διεκδικήσεις της Τουρκίας.
Η Τουρκία θα μπορούσε να συμμετάσχει μόνο αν υπογραφεί ειδική συμφωνία ΕΕ–Τουρκίας βάσει του άρθρου 17 του Κανονισμού SAFE του οποίου η παράγραφος 1 προβλέπει ότι «Η Ένωση μπορεί να συνάπτει διμερείς ή πολυμερείς συμφωνίες με προσχωρούσες χώρες, με δυνάμει υποψήφιες και υποψήφιες χώρες εκτός της Ουκρανίας και άλλες τρίτες χώρες με τις

οποίες η Ένωση έχει συνάψει εταιρική σχέση για την ασφάλεια και την άμυνα (μη δεσμευτικό μέσο) με σκοπό να ανοίξει για τις εν λόγω χώρες και τα εδάφη τους όρους επιλεξιμότητας που αναφέρονται στο άρθρο 16, σύμφωνα με τις παραγράφους 2 και 3 του παρόντος άρθρου».

Νομικά ζητήματα που εγείρονται από τη χρήση του άρθρου 122 ΣΛΕΕ ως νομικής βάσης του SAFE

Η χρήση του στηρίζεται στην εξής επιχειρηματολογία:
Το άρθρο 122 παρ. 1 ΣΛΕΕ προβλέπει ότι σε πνεύμα αλληλεγγύης μεταξύ κρατών μελών, το Συμβούλιο μπορεί, με πρόταση της Επιτροπής, να αποφασίζει μέτρα «σε περίπτωση σοβαρών δυσχερειών στον εφοδιασμό ορισμένων προϊόντων, κυρίως στον τομέα της ενέργειας».
Το άρθρο 122 παρ. 2 ΣΛΕΕ προβλέπει ότι «όταν ένα κράτος μέλος αντιμετωπίζει ή απειλείται να αντιμετωπίσει σοβαρές δυσχέρειες λόγω ... εξαιρετικών περιστάσεων που εκφεύγουν από τον έλεγχό του», τότε με πρόταση Επιτροπής το Συμβούλιο μπορεί να εγκρίνει **χρηματοδοτική συνδρομή της Ένωσης** προς το κράτος-μέλος.
Η Επιτροπή στην πρότασή της για το SAFE επικαλέστηκε ότι έχουμε «απρόβλεπτη και εξαιρετική κατάσταση ασφαλείας/γεωπολιτικό περιβάλλον» που επηρεάζει τις βιομηχανικές ικανότητες άμυνας, την παραγωγή και τον εφοδιασμό με προϊόντα άμυνας των κρατών-μελών. Επομένως, το επιχείρημα που χρησιμοποιήθηκε είναι ότι η κατάσταση αυτή συνιστά «εξαιρετική» ή «απρόβλεπτη» δυσχέρεια (ή απειλή τέτοιας) που επηρεάζει τη διαθεσιμότητα «καθορισμένων προϊόντων» (προϊόντα άμυνας) — άρα εμπίπτει στο πεδίο του άρθρου 122. Σε αυτήν την βάση, η Ένωση μπορεί να παράσχει χρηματοδοτική υποστήριξη προς τα κράτη-μέλη ώστε να ενισχύσουν τις αμυντικές ικανότητές τους και την παραγωγή. Η εν προκειμένω χρήση του άρθρου 122 για το SAFE γίνεται υπό την έννοια του «σύντομου, έκτακτου μέτρου αλληλεγγύης» μεταξύ κρατών μελών, όπως έχει χρησιμοποιηθεί και για προηγούμενα εργαλεία κρίσης (π.χ. SURE Regulation) όπου η πανδημία αποτέλεσε «εξαιρετικό γεγονός».
Ωστόσο, υπάρχουν σημαντικά ερωτήματα για το αν η χρήση του άρθρου 122 στο SAFE πληροί της προϋποθέσεις του. Καταρχάς αφίσταται τελείως του **γράμματος** του συγκεκριμένου άρθρου, με μια τραβηγμένη προσπάθεια της Επιτροπής να το εντάξει στο πνεύμα και στη ratio του.

Συγκεκριμένα:
Ο όρος «εξαιρετικές περιστάσεις που εκφεύγουν από τον έλεγχο» απαιτεί οι περιστάσεις να είναι αιφνίδιες, απρόβλεπτες ή έκτακτες – και όχι αργά εξελισσόμενα, συνήθη προβλήματα.
Το άρθρο 122, ειδικά η παρ. 2, έχει στην πράξη χρησιμοποιηθεί για την παροχή βοήθειας προς *μεμονωμένα* κράτη-μέλη που αντιμετωπίζουν κρίση, όχι απαραίτητα για κανονικοποίηση μόνιμων μηχανισμών σε επίπεδο Ένωσης, πόσο μάλλον έναντι τρίτων χωρών.
Το SAFE προβλέπει μεγάλες επενδύσεις και ενίσχυση παραγωγικών δυνατοτήτων σε επίπεδο Ένωσης και πολλών κρατών-μελών αλλά και τρίτων χωρών. Αμφισβητείται έτσι αν η χρήση του άρθρου 122 (που παραδοσιακά θεωρείται «έκτακτο» και προσωρινό) είναι κατάλληλη για ένα ευρύτερο, ενδεχομένως μόνιμο μηχανισμό.

Επίσης, θεσμικά έχουν εκφραστεί αμφιβολίες από το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο (ιδιαίτερα την Επιτροπή Νομικών Υποθέσεων – JURI) ότι η χρήση αυτής της νομικής βάσης παρακάμπτει τη τακτική νομοθετική διαδικασία και μειώνει τη δημοκρατική λογοδοσία.
Συμπερασματικά η έωλη λογική που υποστηρίζει τη χρήση του άρθρου 122 για το SAFE είναι ότι η τρέχουσα γεωπολιτική κρίση και κρίση ασφαλείας δημιουργεί **εξαιρετικές συνθήκες** που απειλούν τη διαθεσιμότητα προϊόντων άμυνας (εφοδιασμό, παραγωγή) πράγμα που απαιτεί «συλλογική παρέμβαση» της Ένωσης σε πνεύμα αλληλεγγύης μεταξύ των κρατών-μελών. Ωστόσο, η εφαρμογή του στο συγκεκριμένο πλαίσιο, όπως καταδείχθηκε δεν είναι αδιάβλητη –δηλαδή υπάρχουν σοβαρές νομικές και πολιτικές ενστάσεις– ως προς το αν η κατάσταση θεωρηθεί όντως έκτακτη, αν το μέτρο είναι όντως προσωρινό, και αν η νομική βάση που έχει επιλεγεί έχει αιτιολογηθεί κατάλληλα (π.χ. ποια παράγραφος του άρθρου 122).
Η χρήση του άρθρου 122 μπορεί προφανώς να αμφισβητηθεί ενώπιον του Δικαστηρίου της ΕΕ (ΔΕΕ) του οποίου βέβαια η τάση είναι σε περιπτώσεις ιδιάζουσας πολιτικής σημασίας που βρίσκονται στη γκρίζα ζώνη να μην ανατρέπει ότι έχει «πολιτικά αποφασισθεί», έστω και με ισχνή νομική επιχειρηματολογία.
Τα βασικά επιχειρήματα υπέρ και κατά της συγκεκριμένης νομικής βάσης είναι τα εξής:

Υποστηρικτικά επιχειρήματα για τη χρήση του Άρθρου 122

Έκτακτη κατάσταση / εξαιρετικές περιστάσεις
Η Επιτροπή και ορισμένες αναλύσεις υποστηρίζουν ότι η κατάσταση που προκάλεσε ο πόλεμος στη Ουκρανία και η διαταραχή της ευρωπαϊκής βιομηχανίας αμυντικού εξοπλισμού συνιστούν «εξαιρετικές περιστάσεις» που εκφεύγουν από τον έλεγχο των κρατών-μελών – προϋπόθεση για την εφαρμογή της παραγράφου 2 του άρθρου 122.
Σύνδεση με «προμήθειες» και «προϊόντα»
Το ίδιο το άρθρο 122 παρ. 1 αναφέρεται στη «διαθεσιμότητα ορισμένων προϊόντων, κυρίως στον τομέα της ενέργειας». Η Επιτροπή επιχειρηματολογεί ότι η έλλειψη επαρκούς παραγωγής/προμήθειας αμυντικού εξοπλισμού πληροί τον όρο «προϊόντων» και επομένως μπορεί να ενταχθεί στο πεδίο του άρθρου.
Αλληλεγγύη μεταξύ κρατών μελών
Το άρθρο 122 εμπεριέχει ρητά την αρχή της «αλληλεγγύης μεταξύ των κρατών μελών». Το SAFE προορίζεται να ενισχύσει τις αμυντικές ικανότητες των κρατών μελών συλλογικά, υποστηρίζοντας έτσι ότι η δράση δικαιολογείται από την αρχή αυτή.
Προηγούμενες αντίστοιχες χρήσεις του άρθρου 122
Το άρθρο 122 έχει ήδη χρησιμοποιηθεί για την αντιμετώπιση κρίσεων (π.χ. οικονομική, ενεργειακή, πανδημίας) ως εργαλείο «έκτακτης δράσης».
Ταχύτητα δράσης
Δεδομένης της χρονικής πίεσης στον τομέα της άμυνας, η χρήση του άρθρου 122 επιτρέπει την ταχύτερη ενεργοποίηση μηχανισμών χωρίς πλήρεις κοινοβουλευτικές διαδικασίες – κάτι που παρουσιάζεται ως πλεονέκτημα σε κατάσταση έκτακτης ανάγκης.

Επιχειρήματα κατά και νομικές αδυναμίες
Ακατάλληλη νομική βάση
Η επιτροπή νομικών υποθέσεων του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου (JURI) έκρινε ότι το άρθρο 122 **δεν** είναι η

κατάλληλη νομική βάση για το SAFE, κυρίως επειδή:
αφορά ιδίως οικονομικές ή φυσικές δυσχέρειες, όχι δομικές αλλαγές ασφάλειας/άμυνας.
το άρθρο 122 παρ. 1 αναφέρει ρητά «προϊόντα ... κυρίως στον τομέα της ενέργειας», γεγονός που δημιουργεί αμφιβολία για την εφαρμογή του σε τομέα άμυνας.

Χρονική διάρκεια και προσωρινότητα

Η νομολογία του ΔΕΕ και νομικές αναλύσεις υπογραμμίζουν ότι η χρήση του άρθρου 122 παρ. 2 προϋποθέτει **προσωρινό** και έκτακτο μέτρο για κράτος-μέλος που αντιμετωπίζει δυσχέρεια. Η δρομολόγηση μόνιμων ή διαρθρωτικών μέτρων ενδέχεται να υπερβαίνει τις προϋποθέσεις.

Αμφιβολία ως προς την ορθή νομική βάση στο πλαίσιο του ίδιου του άρθρου 122

Το SAFE δεν αιτιολογεί επακριβώς αν στηρίζεται στο άρθρο 122 παρ. 1 ή παρ. 2 –ή και στα δύο– γεγονός που αποδυναμώνει την τεκμηρίωση της νομικής βάσης.

Δημοκρατική λογοδοσία & ρόλος του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου

Η επιλογή του άρθρου 122 επιτρέπει διαδικασία όπου το Κοινοβούλιο έχει περιορισμένο ρόλο (απλή ενημέρωση) σε αντίθεση με τον κανονικό νομοθετικό (συν-νομοθέτηση). Αυτό εγείρει ζητήματα θεσμικής ισορροπίας, λογοδοσίας και δημοκρατικής νομιμότητας.

Κίνδυνος προσφυγής ενώπιον ΔΕΕ

Το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο κατέθεσε, βάσει του άρθρου 263 ΣΛΕΕ, ενώπιον του ΔΕΕ, στις 20 Αυγούστου 2025, αίτηση ακυρώσεως με αίτημα την ακύρωση του κανονισμού, με διατήρηση όμως της ισχύος του μέχρι να αντικατασταθεί από νόμιμη πράξη (υπόθεση C-560/25, Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο κατά Συμβουλίου).

Πιθανές νομικές οδοί και εξελίξεις

Ακύρωση της ρύθμισης: Αν το ΔΕΕ κρίνει ότι το άρθρο 122 δεν ήταν νόμιμη βάση, μπορεί να ακυρώσει τη ρύθμιση του SAFE ή να την αναπέμψει. Ο κανονισμός μπορεί να κατατεθεί με νέα νομική βάση λ.χ. το άρθρο 173 ΣΛΕΕ, νομικής βάσης για τη βιομηχανία.

Το ΔΕΕ μπορεί επίσης να αποφασίσει τη μερική ακύρωση του κανονισμού, περιορίζοντας λ.χ. τη διάρκεια ή το εύρος των εξουσιών που δόθηκαν ως «έκτακτες», διατηρώντας σε ισχύ τις νόμιμες διατάξεις του.

Μακροπρόθεσμα, ενδέχεται να υπάρξει πρόταση για αναθεώρηση της νομικής βάσης έκτακτης ανάγκης ώστε να καλύπτει ρητά και τον τομέα άμυνας.

Πέραν του SAFE η ΕΕ έχει αναλάβει και άλλες πρωτοβουλίες στον τομέα της άμυνας και της αμυντικής βιομηχανίας.

Η ΕΕ έχει θέσει ως στόχο να ενισχύσει τη στρατιωτική της ετοιμότητα, την αμυντική της βιομηχανική βάση και τη συνεργασία μεταξύ των κρατών-μελών.

Στις 4 Μαρτίου 2025 η πρόεδρος της Ευρωπαϊκής Επιτροπής παρουσίασε το σχέδιο **ReArm Europe Plan/Readiness 2030 (ή «Readiness 2030»)** που φιλοδοξεί να κινητοποιήσει μέχρι και ~ **€800 δισ.** για επενδύσεις στην άμυνα.

Παράλληλα, παρουσιάστηκε η πρώτη ενιαία **«Στρατηγική για τη Ευρωπαϊκή Αμυντική Βιομηχανική και Τεχνολογική Βάση»** (European Defence Industrial Strategy (EDIS)) τον Μάρτιο 2024.

Επιπλέον, η Επιτροπή πρότεινε τον Ιούνιο 2025 «*omnibus*» μέτρο απλοποίησης (fast-track) για επενδύσεις στην άμυνα, με στόχο να μειώσει τη γραφειοκρατία, να επιταχύνει τις διαδικασίες αδειοδότησης και να διευκολύνει την πρόσβαση στη χρηματοδότηση, λ.χ. στόχος «fast-track» 60 ημερών, ενιαίο σημείο επαφής ανά κράτος-μέλος.

Άλλες ειδικότερες πρωτοβουλίες στον τομέα της άμυνας:

Το μέσο **EDIRPA – Instrument for the Reinforcement of the Defence Industry through Common Procurement** που ξεκίνησε στις 19 Οκτωβρίου 2023, με προϋπολογισμός περίπου €310 εκ. (με €300 εκ. από τον προϋπολογισμό της ΕΕ) για να ενισχυθεί η κοινή προμήθεια αμυντικών προϊόντων. Στόχος του: να ενθαρρύνει τα κράτη-μέλη να αγοράζουν από κοινού, ώστε να επιτύχουν οικονομίες κλίμακος, να μειωθεί η κατακερματισμένη αγορά και να ενισχυθεί η ευρωπαϊκή αμυντική βιομηχανία.

Το **European Defence Industry Programme (EDIP)** που καλύπτει την περίοδο 2025-2027. Προβλέπει ~ **€1,5 δισ.** σε επιχορηγήσεις για την ενίσχυση της ευρωπαϊκής αμυντικής βιομηχανίας, την ασφάλεια εφοδιασμού, την υποστήριξη της συνεργασίας, την αύξηση της παραγωγικής ικανότητας. Στο πλαίσιο του EDIP θα δημιουργηθεί καθεστώς «ασφάλειας εφοδιασμού» (security of supply regime) στην άμυνα – δηλαδή εξασφάλιση ότι η ΕΕ θα έχει έγκαιρη και αξιόπιστη πρόσβαση σε κρίσιμα αμυντικά προϊόντα και εξαρτήματα.

Από το πρόγραμμα SAFE που αποτελεί τη ναυαρχίδα των πρωτοβουλιών σε θέματα άμυνας και αμυντικής βιομηχανίας καθώς και από τις ανωτέρω πρωτοβουλίες προκύπτει ότι έχουν τεθεί τα θεμέλια για μία Ευρωπαϊκή Ένωση Άμυνας που θα πρέπει να θεσμοθετηθεί εν καιρώ στο πλαίσιο της αναθεώρησης των Συνθηκών, όπως σκιαγραφήθηκε ανωτέρω.

Ιδιαίτερη όμως σημασία έχει να καθορισθεί η σχέση του ευρωπαϊκού αμυντικού βραχίονα και της εν δυνάμει Ένωσης με το ΝΑΤΟ ώστε να αποφευχθούν οι επικαλύψεις, τα επιπρόσθετα κόστη και η υπερβολική εξάρτηση από την πολεμική βιομηχανία των ΗΠΑ.

Δίκην συμπερασμάτων

Στη σημερινή τάξη πραγμάτων είναι προφανές ότι η ΕΕ ετεροπροσδιορίζεται. Απαιτείται μια νέα ιεράρχηση των προτεραιοτήτων της και η ανάληψη πλήρως των ευθυνών που αντιστοιχούν σε κάθε ένα από τα θεσμικά της όργανα ώστε το σύστημα να μη λειτουργεί όπως τώρα με κεντρικό πρόσωπο την Πρόεδρο της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, εμφανή απουσία της ύπατης εκπροσώπου, και το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο να λειτουργεί με γνώμονα τα εθνικά συμφέροντα και κάποιες εμμονές απειλής πολέμου.

Πέραν από τη διεύρυνση και την εμβάθυνση που είναι απαραίτητες πρέπει να δοθεί έμφαση στη λειτουργικότητα της ΕΕ. Οι εκθέσεις Draghi και Letta συμβάλλουν προς την κατεύθυνση αυτή και πρέπει να μετουσιωθούν σε δεσμευτικούς κανόνες.

Ας αναπολήσουμε όμως και τη *méthode communautaire* που μας καθοδήγησε ως τρόπος σκέψης και δράσης στα καλά χρόνια λειτουργίας της ΕΕ δίνοντας της μια νέα πνοή!

Η σημασία ανακήρυξης Συνορεύουσας Ζώνης νότια της Κρήτης

5

Λυκούργος Λιακάκος

Διδάκτωρ Διεθνούς Δικαίου
Πάντειο Πανεπιστήμιο

Ανακοίνωση στις XX Διεθνολογικές Συναντήσεις Ναυπλίου. 3-5 Οκτωβρίου 2025

Από την «οδό του Αιγαίου» στο «διάδρομο Λιβύη–Γαύδος/Κρήτη», 2015-2025: νομικό πλαίσιο, επιχειρησιακές πρακτικές και γεωπολιτική διάσταση

Περίληψη

Την τελευταία δεκαετία οι θαλάσσιες ροές προς την Ευρώπη μετατοπίστηκαν επανειλημμένα: από την Ανατολική Μεσόγειο (2015-2016) προς την Κεντρική και Δυτική, και –από τα μέσα του 2024– ενισχύεται σημαντικά ο «νότιος ελληνικός διάδρομος» (Λιβύη/Αίγυπτος → Γαύδος/Κρήτη). Ειδικά το 2025, έως τις αρχές Οκτωβρίου, οι αφίξεις παράτυπων μεταναστών στην Κρήτη και τη Γαύδο ανήλθαν σε 12.000, καθιστώντας την περιοχή το ταχύτερα αυξανόμενο μεταναστευτικό ρεύμα στην Ελλάδα και ένα από τα ισχυρότερα στην Ευρώπη [1][2].

Η ανακήρυξη Συνορεύουσας Ζώνης (UNCLOS άρθρο 33) έως 24 ν.μ., σε συνδυασμό με κοινή ναυτική επιχείρηση υπό τη Frontex (Κανονισμός (ΕΕ) 656/2014): (1) επιτρέπει έγκαιρους προληπτικούς ελέγχους/νηοψίες με σεβασμό στις υποχρεώσεις έρευνας-διάσωσης (SAR) και μη επαναπροώθησης, (2) μειώνει τα «τεχνικά σενάρια κινδύνου» που αξιοποιούν τα κυκλώματα διακινητών, και (3) θωρακίζει μια περιοχή στρατηγικής σημασίας (υπεράκτια ενεργειακά έργα, καλώδια-αγωγούς, θαλάσσιες οδούς) σε μια συγκυρία όπου οι μεγάλες ενεργειακές επενδύσεις

(ExxonMobil, Chevron, κάθετος διάδρομος) και η διεθνής ρητορική (π.χ. επίσημες δηλώσεις ΗΠΑ 2025) συνηγορούν υπέρ της ανάληψης πρωτοβουλιών που αντανακλούν στο διεθνές δίκαιο. Το άρθρο τεκμηριώνει τις μεταναστευτικές ροές, καταγράφει το ισχύον νομικό πλαίσιο (UNCLOS, Πρωτόκολλο Παλέρμο, ευρωπαϊκό κεκτημένο) και εισηγείται λειτουργική αρχιτεκτονική άμεσης εφαρμογής του τρίπτυχου «Συνορεύουσα Ζώνη/Frontex/EUROSUR», με παράλληλη επέκταση των χωρικών υδάτων στα 12 ν.μ. νότια της Κρήτης.

1. Εισαγωγή: Οι ροές 2015-2025 και η μετατόπιση νότια της Κρήτης

Το 2015 καταγράφηκαν πάνω από 1.000.000 αφίξεις προσφύγων και μεταναστών διά θαλάσσης στην Ευρώπη, εκ των οποίων περίπου 856.700 στην Ελλάδα, κυρίως μέσω των νησιών του Ανατολικού Αιγαίου [3]. Η Δήλωση ΕΕ–Τουρκίας (18.3.2016) –συνοδευόμενη από σημαντική χρηματοδοτική ενίσχυση προς την Τουρκία– οδήγησε σε δραστική μείωση των ροών από το Αιγαίο: οι αφίξεις υποχώρησαν από περίπου 856.000 το 2015 σε 173.500 το 2016 [3]. Έτσι, το κέντρο βάρους μετατοπίστηκε προς την Κεντρική Μεσόγειο (κυρίως προς την Ιταλία) κατά το διάστημα 2016–2017 [4][5]. Το 2016, η διαδρομή Λιβύης–Ιταλίας κατέγραψε ρεκόρ ~181.000 αφίξεων, καθιστώντας την τότε τον κυρίαρχο δρόμο προς την Ευρώπη [4]. Λίγα χρόνια αργότερα, οι ροές ενισχύθηκαν και στη Δυτική Μεσόγειο: το 2018 η Ισπανία εξελίχθηκε σε κύρια πύλη εισόδου, δεχόμενη περίπου 57.000 αφίξεις (σχεδόν το ήμισυ του συνόλου στη Μεσόγειο) [6][7]. Η μετατόπιση αυτή αποδόθηκε, εν μέρει, στο κλείσιμο των λιμανιών Ιταλίας-Μάλτας και στη συνέχιση της εφαρμογής της συμφωνίας ΕΕ-Τουρκίας [6][7].

Από την άνοιξη του 2024, ωστόσο, αναδύθηκε νέα θαλάσσια οδός μέσω Βόρειας Αφρικής προς την Κρήτη. Συγκεκριμένα, σκάφη από τη Λιβύη ή την Αίγυπτο ακολουθούν νοτιοδυτική πορεία προς τη Γαύδο, εκμεταλλευόμενα το μεγάλο άνοιγμα των ελληνικών θαλασσών στη Μεσόγειο. Μέχρι την 1/10/2025, οι αφίξεις παράτυπων μεταναστών στην Κρήτη ανέρχονταν σε περίπου 12.000 άτομα – αύξηση κατά 300 % σε σχέση με το προηγούμενο έτος [8]. Ενδεικτικά, μόνο στις 14/9/2025, καταγράφηκαν 578 άτομα στη Γαύδο μέσα σε διάστημα 24 ωρών [1]. Παρά τη σκλήρυνση της ελληνικής μεταναστευτικής πολιτικής, το ρεύμα προς την Κρήτη έχει εκτοξευθεί και πλέον αντιστοιχεί περίπου στο ένα τρίτο των συνολικών αφίξεων στην Ελλάδα [8]. Υπό το φως αυτών των δεδομένων, ο διάδρομος «Λιβύη–Κρήτη» έχει αναδειχθεί σε μία από τις πλέον δραστήριες πύλες παράτυπης εισόδου στην Ευρώπη το 2025, προσελκύοντας το εύλογο και αυξανόμενο ενδιαφέρον των ευρωπαϊκών αρχών [1].

Όσον αφορά τη σύνθεση εθνικοτήτων και τις δεξαμενές αναχώρησης, στη Λιβύη εκτιμάται ότι βρίσκονται περίπου 894.000 πρόσφυγες και μετανάστες (μέσα 2025), εκ των οποίων 56 % συγκεντρώνονται στη δυτική Λιβύη (Τρίπολη–Μισράτα) και 35 % στην ανατολική (Βεγγάζη) [9][10]. Οι κυριότερες ομάδες προέρχονται από το Σουδάν (35 %), τον Νίγηρα (21 %) και την Αίγυπτο (19 %) [11] – γεγονός που συνδέεται με τον πόλεμο στο Σουδάν (2023) και τη γειτνίαση με τις χώρες του Σαχέλ.

Παράλληλα, στην Αίγυπτο φιλοξενούνται σχεδόν 1.000.000 πρόσφυγες/αιτούντες άσυλο (καταγεγραμμένοι από την Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ), επί συνόλου περίπου 9 εκατομμυρίων διεθνών μεταναστών στη χώρα [12]. Η συνεχιζόμενη οικονομική κρίση και οι αυστηρότεροι έλεγχοι παραμονής καθιστούν την κατάσταση μη βιώσιμη για πολλούς, οδηγώντας όλο και περισσότερους προς τη Λιβύη και από εκεί διά θαλάσσης προς την Κρήτη [13][12].

2. Μεθοδολογία και Πηγές

Η παρούσα μελέτη βασίζεται σε επαληθευμένα σύνολα δεδομένων και πρωτογενείς νομικές πηγές. Ειδικότερα, αξιοποιούνται:

- οι επίσημες στατιστικές σειρές του *UNHCR Operational Data Portal – Sea Arrivals* και του *IOM Displacement Tracking Matrix (DTM) Libya*,
- δημοσιογραφικές αναφορές από διεθνή πρακτορεία ειδήσεων (*AP, Reuters*),
- στοιχεία της Eurostat και του Συμβουλίου της Ευρώπης για επιμέρους κοινωνικούς και σωφρονιστικούς δείκτες,
- καθώς και τα πρωτογενή νομοθετικά κείμενα του διεθνούς και ενωσιακού δικαίου, μέσω των βάσεων δεδομένων UN και EUR-Lex.

Όλες οι κρίσιμες πληροφορίες και ισχυρισμοί τεκμηριώνονται με υποσημειώσεις στις αντίστοιχες πηγές, εξασφαλίζοντας ακρίβεια, διασταύρωση και διαφάνεια των δεδομένων.

2.1. Μεθοδολογικοί περιορισμοί

Παρά τη χρήση αξιόπιστων και διεθνώς αναγνωρισμένων πηγών, η παρούσα μελέτη **αντιμετωπίζει ορισμένους αντικειμενικούς περιορισμούς**:

1. Περιορισμένη πρόσβαση σε πρωτογενή δεδομένα πεδίου, ιδίως στη Λιβύη και σε τμήματα της Βόρειας Αφρικής, λόγω της αστάθούς ασφάλειας και της απουσίας κεντρικού κρατικού ελέγχου. Ως αποτέλεσμα, οι εκτιμήσεις του Διεθνούς Οργανισμού Μετανάστευσης (ΔΟΜ) και των συνεργαζόμενων ΜΚΟ στηρίζονται εν μέρει σε δειγματοληπτικές απογραφές και σε δευτερογενείς πηγές.
2. Ασάφεια στον ορισμό και την κατηγοριοποίηση πληθυσμών**:** οι όροι «μετανάστης», «πρόσφυγας» και «αιτών άσυλο» συχνά επικαλύπτονται στα στατιστικά, ανάλογα με το στάδιο της διαδικασίας αναγνώρισης ή τη χώρα αναφοράς, γεγονός που δυσχεραίνει την απόλυτη σύγκριση των δεδομένων μεταξύ φορέων (UNHCR, IOM, Eurostat).
3. Χρονική υστέρηση στη δημοσίευση δεδομένων: σε αρκετές περιπτώσεις, τα πιο πρόσφατα διαθέσιμα στοιχεία αφορούν προγενέστερους μήνες ή τρίμηνα**,** γεγονός που μπορεί να αποκλίνει από τις πραγματικές τάσεις κατά τον χρόνο συγγραφής (Q4 2025).
4. Περιορισμοί διασταύρωσης εθνικοτήτων: λόγω ελλιπών στοιχείων ταυτοποίησης στα πεδία υποδοχής, τα ποσοστά ανά χώρα προέλευσης ενδέχεται να διαφοροποιούνται από τις εκτιμήσεις εθνικών αρχών.

Παρά τους ανωτέρω περιορισμούς, η σύνθεση των δεδομένων από πολλαπλές, ανεξάρτητες πηγές (UNHCR, IOM, Eurostat, Συμβούλιο Ευρώπης, Frontex) διασφαλίζει επαρκή στατιστική αξιοπιστία και αντιπροσωπευτικότητα των συμπερασμάτων.

3. Επιχειρησιακές πρακτικές των κυκλωμάτων (2024-2025)

Τα κυκλώματα διακίνησης που δραστηριοποιούνται στη νέα θαλάσσια οδό προς τη νότια Κρήτη υιοθετούν επαναλαμβανόμενες, τεχνικά σχεδιασμένες τακτικές, ώστε να μεγιστοποιούν την πιθανότητα παράνομης εισόδου και να ελαχιστοποιούν τον κίνδυνο δίωξής τους:

- **«Ghost ships»**: Χρήση μεγάλων φορτηγών ή αλιευτικών τα οποία μετατρέπονται σε «πλωτά φαντάσματα» μετά την αναχώρηση – τίθενται σε αυτόματο πιλότο ή εγκαταλείπονται από το πλήρωμα κοντά στον προορισμό. Συχνά εκπέμπονται σκόπιμα σήματα κινδύνου (*distress*) λίγο έξω από τα ελληνικά χωρικά ύδατα, με στόχο την πρόκληση επιχείρησης ρυμούλκησης/διάσωσης. Τα πλοία αυτά μεταφέρουν συχνά εκατοντάδες άτομα.
- **«Runaway boats»**: Χρήση μικρότερων ταχύπλοων ή αλιευτικών που προσεγγίζουν τα όρια των 12 ν.μ. (6 στην περίπτωση της Κρήτης) και στη συνέχεια οι χειριστές σβήνουν τις μηχανές ή εγκαταλείπουν το σκάφος, δημιουργώντας τεχνητή «κατάσταση διάσωσης». Οι επιβαίνοντες, πολλές φορές χωρίς σωστικά μέσα, αφήνονται ακυβέρνητοι κοντά στις ακτές, εξαναγκάζοντας τις αρχές σε περίπλοκες επιχειρήσεις περισυλλογής.
- **Επαναλαμβανόμενο μοτίβο 2025 (Λιβύη → Κρήτη/Γαύδος)**: Κατά το 2025 αναδείχθηκε συγκεκριμένο μοτίβο: μεγάλα αλιευτικά απέπλεαν από τη Λιβύη, μετέφεραν ομάδες σε σημεία εγγύτητας προς την Κρήτη και είτε ακινητοποιούνταν σε αποστάσεις ~20-25 ν.μ. καλώντας σε βοήθεια, είτε πλησίαζαν πολύ κοντά σε βραχονησίδες (π.χ. Γαύδος) ώστε οι επιβαίνοντες να εγκαταλείψουν το σκάφος και να επιχειρήσουν να προσεγγίσουν κολυμπώντας. Τα σχετικά οπτικοακουστικά ντοκουμέντα δημοσιεύθηκαν στα ελληνικά μέσα τον Ιούλιο 2025, αποτυπώνοντας τα περιστατικά αυτά [14][15]. Οι σκηνές αυτές συγκλόνισαν την κοινή γνώμη και ανέδειξαν την ευρηματικότητα αλλά και την επικινδυνότητα των ύπουλων τακτικών των διακινητών. Σε άλλο περιστατικό, περίπου 430 άτομα εντοπίστηκαν σε σαπιοκάραβο 25 ν.μ. ανοικτά της Γαύδου και διασώθηκαν από το Λιμενικό [16]. Συνολικά, οι παραπάνω πρακτικές επιδιώκουν να δημιουργήσουν τετελεσμένα SAR στα όρια των χωρικών υδάτων και της ανοικτής θάλασσας, έτσι ώστε αφενός να αποφευχθεί η σύλληψη των διακινητών, και αφετέρου να διασφαλιστεί ότι οι επιβαίνοντες θα περισυλλεγούν και θα οδηγηθούν σε διαδικασίες προστασίας, με αποτέλεσμα οι οργανωτές να αποφεύγουν την ποινική ευθύνη.

Τέτοιου είδους τακτικές αποτελούν κατάχρηση του διεθνούς δικαίου διάσωσης: εκμεταλλεύονται την υποχρέωση των κρατών να σώζουν ανθρώπινες ζωές στη θάλασσα, δημιουργώντας τεχνητές καταστάσεις κινδύνου και περιπλέκοντας την ορθή εφαρμογή του SAR και της εμπέδωσης της τάξης στη θάλασσα.

4. Ισχύον νομικό πλαίσιο στη θάλασσα

- **Δίκαιο της Θάλασσας (UNCLOS, 1982)**

Η Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για το Δίκαιο της Θάλασσας (UNCLOS, 1982) καθορίζει ρητά τα δικαιώματα του παράκτιου κράτους στη Συνορεύουσα Ζώνη. Σύμφωνα με το άρθρο 33 UNCLOS, η Συνορεύουσα Ζώνη δικαιούται να εκταθεί έως 24 ναυτικά μίλια από τις γραμμές βάσης, εφόσον ανακηρυχθεί προηγουμένως από το παράκτιο κράτος [17]. Εντός της ζώνης αυτής, το κράτος δεν ασκεί πλήρη κυριαρχία, αλλά διαθέτει δικαίωμα ελέγχου για την πρόληψη και τιμωρία παραβάσεων των νόμων του σε τελωνειακά, φορολογικά, μεταναστευτικά και υγειονομικά ζητήματα, εφόσον οι παραβάσεις αυτές συνδέονται με την επικράτειά του ή την εδαφική του θάλασσα [17].

Πρακτικά, στη θαλάσσια ζώνη 6–24 ν.μ. (ή 12–24 στο Ιόνιο) η Ελλάδα δύναται να επεμβαίνει σε πλοία που εγείρουν εύλογες υποψίες παραβίασης της μεταναστευτικής της νομοθεσίας, όπως στην περίπτωση οργανωμένης λαθροδιακίνησης. Η Συνορεύουσα Ζώνη δεν αποτελεί επέκταση της γενικής ποινικής δικαιοδοσίας, καθώς οι επεμβάσεις περιορίζονται αποκλειστικά στους τέσσερις αυτούς τομείς και διέπονται από τις αρχές αναγκαιότητας και αναλογικότητας.

Το άρθρο 111 UNCLOS θεσπίζει το δικαίωμα συνεχούς καταδίωξης (hot pursuit): επιτρέπει στις αρχές του παράκτιου κράτους να καταδιώκουν και να συλλαμβάνουν στην ανοικτή θάλασσα πλοίο που παραβίασε τους νόμους του εντός της αιγιαλίτιδας ζώνης ή της Συνορεύουσας Ζώνης, υπό τον όρο ότι η καταδίωξη άρχισε ενόσω το πλοίο βρισκόταν εντός αυτών και συνεχίστηκε αδιάλειπτα. Το παραπάνω παρέχει ουσιώδες νομικό εργαλείο για την αντιμετώπιση σκαφών διακινητών που επιχειρούν να διαφύγουν σε διεθνή ύδατα, αφού παραβίασαν π.χ. την απαγόρευση παράνομης εισόδου. Ωστόσο, οι προϋποθέσεις εφαρμογής είναι ιδιαιτέρως αυστηρές, και κάθε σύλληψη εκτός χωρικών υδάτων μπορεί να αμφισβητηθεί αν δεν τηρηθεί η διαδικασία *in flagrante delicto*.

Επιπλέον, το άρθρο 110 UNCLOS κατοχυρώνει το δικαίωμα νηοψίας σε πλοία αγνώστου ιθαγένειας (stateless vessels) στην ανοικτή θάλασσα – ιδιαίτερα σημαντικό, καθώς πολλά διακινητικά σκάφη δεν φέρουν σημαία ή χρησιμοποιούν πλαστές νηολογήσεις. Υπό αυτό το πρίσμα, δίδεται η δυνατότητα στα κράτη να τα επιθεωρούν νόμιμα δίχως προηγούμενη συναίνεση.

Συνολικά, το διεθνές δίκαιο προσφέρει ένα σαφές νομικό πλαίσιο εντός του οποίου μια παράκτια χώρα, όπως η Ελλάδα, δικαιούται να προστατεύει τα σύνορά της και να επιβάλλει τον νόμο ενάντια στη διακίνηση, ακόμη και πέραν των 12 ν.μ., υπό την προϋπόθεση ότι τηρούνται οι αρχές της νομιμότητας, αναγκαιότητας και αναλογικότητας.

- **Πρωτόκολλο Παλέρμο – Λαθρεμπόριο Μεταναστών (2000)**

Το Πρωτόκολλο κατά της Λαθραίας Διακίνησης Μεταναστών διά θαλάσσης (συμπληρωματικό της Σύμβασης UNTOC για το οργανωμένο έγκλημα) ρυθμίζει τα «μέτρα στη θάλασσα» στο άρθρο 8. Προβλέπει ότι ένα κράτος-μέρος, εφόσον έχει εύλογες υπόνοιες ότι πλοίο που φέρει τη σημαία άλλου κράτους-μέρους εμπλέκεται σε λαθροδιακίνηση, οφείλει να ζητήσει τη συναίνεση του κράτους σημαίας πριν προβεί σε νηοψία ή άλλα μέτρα. Αν το πλοίο δεν φέρει εθνικότητα ή υπάρχουν βάσιμες ενδείξεις ψευδούς σημαίας, το κράτος δύναται να ενεργήσει χωρίς συναίνεση, σύμφωνα με

το διεθνές δίκαιο. Το Πρωτόκολλο ενισχύει έτσι τη διακρατική συνεργασία για επιχειρήσεις στην ανοικτή θάλασσα και προβλέπει ότι κάθε ενέργεια οφείλει να σέβεται την ασφάλεια των ατόμων και την αρχή της αναλογικότητας.

- **Ενωσιακό Δίκαιο και Frontex**

Ο Κανονισμός (ΕΕ) 656/2014 θεσπίζει δεσμευτικούς κανόνες για τις επιχειρήσεις θαλάσσιας επιτήρησης που συντονίζει η Frontex (νυν Ευρωπαϊκή Συνοριοφυλακή–Ακτοφυλακή). Το νομοθέτημα αυτό, που αφορά τα εξωτερικά θαλάσσια σύνορα, ενσωματώνει τις βασικές αρχές του διεθνούς δικαίου – ρητές αναφορές σε UNCLOS και Πρωτόκολλο Παλέρμο, καθώς και στις αρχές μη επαναπροώθησης (non-refoulement) και αναλογικότητας.

Σύμφωνα με το άρθρο 8 του Κανονισμού [18], τα συμμετέχοντα μέσα (πλοία ή αεροσκάφη) σε κοινές επιχειρήσεις νομιμοποιούνται να λαμβάνουν μέτρα εντός της Συνορεύουσας Ζώνης του κράτους που φιλοξενεί την επιχείρηση (ή γειτονικού συμμετέχοντος κράτους). Τα συγκεκριμένα μέτρα αντιστοιχούν σε νηοψίες, επιβιβάσεις, συλλήψεις κ.λπ., όπως προβλέπονται ήδη για τα χωρικά ύδατα (άρθρο 6). Η κρίσιμη διαφοροποίηση αφορά τον θαλάσσιο χώρο μεταξύ 12 και 24 ν.μ. (ή 6-24 ν.μ. νότια της Κρήτης), όπου η δικαιοδοσία τελεί υπό την προϋπόθεση ύπαρξης σκοπού πρόληψης παραβάσεων των μεταναστευτικών κανόνων εντός της επικράτειας ή της αιγιαλίτιδας ζώνης, σύμφωνα με το άρθρο 33 UNCLOS [19]. Αναφορικά με τα πλοία ξένης σημαίας, απαιτείται διαδικασία επιβεβαίωσης και συναίνεσης από το κράτος σημαίας προ της επέμβασης [20].

Εφόσον η συναίνεση δεν δοθεί, τα συμμετέχοντα μέσα περιορίζονται σε παρακολούθηση και καθοδήγηση του ύποπτου σκάφους μέχρι να εισέλθει στα ελληνικά χωρικά ύδατα (οπότε αναλαμβάνεται δράση) ή να απομακρυνθεί [20]. Για σκάφη άνευ σημαίας, ο Κανονισμός παραπέμπει στο άρθρο 110 UNCLOS και στο άρθρο 7(11) του ίδιου Κανονισμού, επιτρέποντας νηοψία οπουδήποτε, ακόμη και πέραν της Συνορεύουσας Ζώνης.

Ο Κανονισμός 656/2014 ορίζει επίσης σαφείς κανόνες χρήσης βίας, υπό την αρχή της αναλογικότητας και του σεβασμού της ανθρώπινης ζωής. Επιπλέον, κατοχυρώνει απαγόρευση επαναπροώθησης, σύμφωνα με τη Σύμβαση της Γενεύης (1951, άρθρο 33), την ΕΣΔΑ με την απαγόρευση των βασανιστηρίων (άρθρο 3) και τον Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ (άρθρο 19) [22][22α][22β]. Κατ' αυτό τον τρόπο, απαγορεύεται η αποβίβαση διασωθέντων ή μεταφερόμενων σε χώρες όπου απειλείται η ζωή ή η ελευθερία τους λόγω φυλής, θρησκεύματος, εθνικότητας, πολιτικών πεποιθήσεων ή κινδύνου βασανιστηρίων και απάνθρωπης μεταχείρισης [21].

- **Θεμελιώδη Δικαιώματα και Αναλογικότητα**

Η αρχή της αναλογικότητας στη θάλασσα έχει επιβεβαιωθεί από τη νομολογία του Διεθνούς Δικαστηρίου για το Δίκαιο της Θάλασσας (ITLOS, Αμβούργο).

Στην υπόθεση M/V Saiga (No. 2) [23], το Δικαστήριο έκρινε ότι η άσκηση αστυνομικών μέτρων επί πλοίου (π.χ. πυρά, ρεσάλτο) πρέπει να είναι **βαθμιαία και αναλογική**, ενώ κάθε χρήση

βίας να περιορίζεται στο **απολύτως απαραίτητο** και να αποφεύγει **αδικαιολόγητα ρίσκα για ανθρώπινες ζωές ή για το ίδιο το σκάφος** [24]. Το Δικαστήριο τόνισε επίσης ότι οι «επιταγές ανθρωπισμού» αποτελούν θεμελιώδη αρχή του Δικαίου της Θάλασσας [23] [24], θέτοντας φραγμό σε υπέρμετρες ενέργειες καταστολής. Παράλληλα, το άρθρο 98 UNCLOS καθιερώνει την υποχρέωση έρευνας και διάσωσης (SAR): κάθε πλοίο, κρατικό ή ιδιωτικό, υποχρεούται να συνδράμει άμεσα αν αντιληφθεί ανθρώπους σε κίνδυνο στη θάλασσα *[17α]*.

Η εφαρμογή των συγκεκριμένων αρχών εγγυάται ότι η αυξημένη επιτήρηση δεν μετατρέπεται σε πηγή ανθρώπινου πόνου, αλλά λειτουργεί υπό καθεστώς σεβασμού του διεθνούς δικαίου και των θεμελιωδών δικαιωμάτων.

Όπου ασκείται πραγματικός ή αποτελεσματικός έλεγχος επί πλοίου ή προσώπων, ισχύουν πλήρως οι εγγυήσεις μη επαναπροώθησης και οι προστασίες της νομολογίας του ΕΔΔΑ (*Hirsi Jamaa, S.S. και άλλοι κατά Ιταλίας*), επιβεβαιώνοντας τη δέσμευση της Ελλάδας στο κράτος δικαίου [31].

5. Γιατί χρειάζονται τώρα «Συνορεύουσα Ζώνη + Frontex» – Το λειτουργικό επιχείρημα

Η δημιουργία Συνορεύουσας Ζώνης (ΣΖ) στα 24 ν.μ., σε συνδυασμό με κοινές επιχειρήσεις της Frontex, δεν αποτελεί τυπική γραφειοκρατική μεταρρύθμιση αλλά αναγκαία επιχειρησιακή αναβάθμιση. Προσφέρει στο ελληνικό κράτος τα εργαλεία να προλαμβάνει και να αποτρέπει παράνομες ροές πριν μετατραπούν σε περιστατικά SAR ή σε καταστάσεις κινδύνου.

- **Έγκαιρη νοηψία και προληπτικός έλεγχος**

Χωρίς ανακήρυξη Συνορεύουσας Ζώνης, τα περιθώρια νόμιμης επέμβασης πέραν των 6 ν.μ. είναι ουσιαστικά μηδενικά. Η θέσπιση ΣΖ έως τα 24 ν.μ. δημιουργεί ένα «προωθημένο φίλτρο επιτήρησης», που επιτρέπει στην Ελλάδα να σταματά και να ελέγχει ύποπτα σκάφη εγκαίρως, προτού εισέλθουν στα χωρικά ύδατα.

Σύμφωνα με το άρθρο 33 UNCLOS *[17α]*, ένα παράκτιο κράτος δύναται να ασκήσει έλεγχο στη Συνορεύουσα Ζώνη για την πρόληψη παραβάσεων των μεταναστευτικών νόμων του, που θα εκδηλώνονταν εντός της επικράτειάς του ή της αιγιαλίτιδας ζώνης.

Υπό κοινή επιχείρηση με την Frontex, η παραπάνω διαδικασία αποκτά θεσμικό χαρακτήρα: τα συμμετέχοντα κράτη ακολουθούν τα τυποποιημένα εγχειρίδια επιχειρήσεων (Standard Operating Procedures) της Ευρωπαϊκής Συνοριοφυλακής, τα οποία καθορίζουν σαφή βήματα κλιμάκωσης ενεργειών (κλήσεις ασυρμάτου, προειδοποιητικά σήματα, επίδειξη σημαίας, έγκριση νηοψίας κ.ο.κ.).

Με αυτό τον τρόπο, κλείνει το υφιστάμενο «κενό» μεταξύ 6 και 12 ν.μ., το οποίο εκμεταλλεύονται οι διακινητές: παραμένοντας δηλαδή στο όριο της εδαφικής θάλασσας και προκαλώντας ύστερα τεχνητές καταστάσεις κινδύνου (*distress*) λίγο πριν την είσοδο, γνωρίζοντας ότι οι ελληνικές αρχές έως τότε *περιορίζονται στο να* παρακολουθούν.

Με την ανακήρυξη ΣΖ, η αναχαίτιση καθίσταται νομικά δυνατή σε προγενέστερο στάδιο, πριν οι διακινητές απενεργοποιήσουν τις μηχανές ή

εγκαταλείψουν τους επιβάτες στη θάλασσα.

- **Ταυτοποίηση και δίωξη διακινητών**

Η επιχειρησιακή προστιθέμενη αξία ενισχύεται μέσω της ενσωμάτωσης του EUROSUR – ενός πολυεπίπεδου δορυφορικού συστήματος, ραντάρ και οπτικής επιτήρησης που παρέχει σε πραγματικό χρόνο εικόνα κινήσεων στη θάλασσα. Η συνεργασία με τη Frontex επιτρέπει την ανάπτυξη μη επανδρωμένων αεροσκαφών (UAVs) και εναέριων μέσων επιτήρησης, προσφέροντας συνεχή ροή εικόνας (live feed) στα κέντρα συντονισμού [32].

Συνεπώς, καθίσταται δυνατή η καταγραφή ύποπτων χειρισμών –όπως μεταφορτώσεις από μεγάλα σε μικρότερα σκάφη ή ταχύπλοα που αποχωρούν διακριτικά– επιτρέποντας τη συλλογή αποδεικτικών στοιχείων και τη στοχευμένη δίωξη συγκεκριμένων δραστών.

Μέχρι σήμερα, οι περισσότεροι διακινητές διαφεύγουν είτε εγκαταλείποντας το σκάφος είτε αναμειγνυόμενοι με τους διασωθέντες. Η εφαρμογή συνεχούς παρακολούθησης επιτρέπει πλέον ταυτοποίηση υπόπτων με χρήση βιομετρικών δεδομένων, διασταύρωση στοιχείων με τις βάσεις δεδομένων της Europol/Interpol και ενίσχυση των ποινικών φακέλων.

Αυτό συνδέεται άμεσα με την αυστηροποίηση του ελληνικού ποινικού πλαισίου που προβλέπει βαριές ποινές για διακινητές [33]. Όμως άνευ έγκαιρης επέμβασης και αποδεικτικών στοιχείων στο πεδίο, η δίωξη παραμένει ανεφάρμοστη – κάτι που η νέα επιχειρησιακή αρχιτεκτονική θεραπεύει αποτελεσματικά.

- **«Συνεχής καταδίωξη» στην ανοικτή θάλασσα**

Όπως προβλέπει το άρθρο 111 UNCLOS *[17α]*, εφόσον διαπραχθεί παράβαση εντός της χωρικής θάλασσας ή της Συνορεύουσας Ζώνης, η Ελλάδα διατηρεί **δικαίωμα συνεχούς καταδίωξης (hot pursuit)** έως και την ανοικτή θάλασσα, υπό την προϋπόθεση ότι η καταδίωξη εκκίνησε νομίμως και συνεχίζεται αδιάλειπτα.

Η συγκεκριμένη ρύθμιση ενέχει κρίσιμη σημασία **νότια της Κρήτης,** όπου η μετάβαση από εθνικά σε διεθνή ύδατα είναι άμεση. Παράδειγμα: αν σκάφος διακινητών **εισέλθει 5 ν.μ.** εντός ελληνικών χωρικών υδάτων, **αποβιβάσει ανθρώπους** σε βραχονησίδα και επιχειρήσει να διαφύγει προς τη Λιβύη, το **Λιμενικό Σώμα** νομιμοποιείται να το καταδιώξει **πέραν των 6 ν.μ.,** υπό συνεχή οπτική ή ραντάρ επαφή, έως τη σύλληψή του.

Η ύπαρξη **Συνορεύουσας Ζώνης** ενισχύει το νομικό θεμέλιο, διότι ακόμη και αν η παράβαση εκκινήσει **εντός εύρους 6–20 ν.μ.,** η καταδίωξη θεωρείται **νόμιμα εκκινούσα.** Επομένως, αίρεται η ψευδαίσθηση «ασυλίας» που απολαμβάνουν σήμερα οι διακινητές μόλις υπερβούν μια νοητή γραμμή στη θάλασσα.

- **Ανθρώπινη ασφάλεια και αποτροπή τραγωδιών**

Η καθιέρωση Συνορεύουσας Ζώνης **δεν περιορίζει αλλά ενισχύει** την **προστασία της ανθρώπινης ζωής,** καθώς επιτρέπει την **έγκαιρη παρέμβαση πριν από την κρίση**. Αντί της παθητικής αναμονής, η Ελλάδα αποκτά **προληπτικό ρόλο** – προλαβαίνει να εντοπίσει, να αναχαιτίσει και να διασώσει, προτού μια μεταναστευτική αποστολή μετατραπεί σε θαλάσσια τραγωδία.

Η παραπάνω στρατηγική ευθυγραμμίζεται πλήρως με το **άρθρο 98 UNCLOS** και τις **υποχρεώσεις SAR**·

εξισορροπεί **το δίκαιο της ασφάλειας** με την προστασία της ανθρώπινης ζωής. Συνεπώς**,** η **πρόληψη αντικαθιστά την παθητικότητα**, μειώνοντας τις απώλειες και αποδυναμώνοντας τα κυκλώματα που εκμεταλλεύονται την απόσταση μεταξύ **νομικής δικαιοδοσίας και ηθικής υποχρέωσης.**

Εν κατακλείδι, η σύζευξη «Συνορεύουσας Ζώνης + Frontex» προσφέρει στη χώρα νομική κατοχύρωση, τεχνολογική υπεροχή και πολιτική νομιμοποίηση. Πρόκειται για τον μόνο συνδυασμό που επιτρέπει στην Ελλάδα να ελέγχει αποτελεσματικά τα σύνορά της, προστατεύοντας ταυτόχρονα ανθρώπινες ζωές και το κύρος του διεθνούς δικαίου.

6. Τι αλλάζει πρακτικά – Σύγκριση σημερινού καθεστώτος και μετά την ανακήρυξη Συνορεύουσας Ζώνης (ΣΖ)

- **Σήμερα – χωρίς Συνορεύουσα Ζώνη**

Πέραν των 6 ναυτικών μιλίων της ελληνικής αιγιαλίτιδας ζώνης ισχύει η αρχή της ελευθερίας της ανοικτής θάλασσας. Οι ελληνικές αρχές δεν έχουν αρμοδιότητα να διατάξουν στάση ή να επιβιβαστούν σε ξένο σκάφος στα διεθνή ύδατα, εκτός εάν συντρέχουν οι περιορισμένες εξαιρέσεις του διεθνούς δικαίου: πειρατεία, δουλεμπόριο, έλλειψη σημαίας ή ρητή συναίνεση του κράτους σημαίας.
Στο πλαίσιο κοινών επιχειρήσεων με τη Frontex, εφαρμόζεται ο Κανονισμός (ΕΕ) 656/2014 για τα εξωτερικά θαλάσσια σύνορα. Εντούτοις, η δυνατότητα επέμβασης πέραν των 6 ν.μ. εξαρτάται από το αν το παράκτιο κράτος έχει ανακηρύξει Συνορεύουσα Ζώνη – κάτι που η Ελλάδα δεν έχει πράξει έως σήμερα.
Κατά συνέπεια, τα ευρωπαϊκά και ελληνικά μέσα περιορίζονται ουσιαστικά εντός των χωρικών υδάτων, ενώ πέραν αυτών επιτρέπεται μόνο παρακολούθηση ύποπτων κινήσεων έως ότου δοθεί σήμα διάσωσης ή το σκάφος εισέλθει στα 6 ν.μ.
Κατ' επέκταση, δημιουργείται ένα επιχειρησιακό και νομικό κενό, το οποίο τα κυκλώματα διακίνησης εκμεταλλεύονται συστηματικά, παραμένοντας εκτός ελληνικής δικαιοδοσίας.

- **Με Συνορεύουσα Ζώνη 24 ν.μ.**

Η ανακήρυξη Συνορεύουσας Ζώνης έως τα 24 ν.μ. δημιουργεί μια πρόσθετη ζώνη ελέγχου 12 ν.μ. (έως 18 ν.μ. με την τρέχουσα αιγιαλίτιδα ζώνη), όπου η Ελλάδα ασκεί κυριαρχικά δικαιώματα ειδικού σκοπού, σύμφωνα με το άρθρο 33 UNCLOS *[17α]*, για την πρόληψη και καταστολή μεταναστευτικών, τελωνειακών και λοιπών παραβάσεων.
Στο πλαίσιο επιχειρήσεων Frontex, τα ελληνικά και ευρωπαϊκά μέσα θα διαθέτουν πλέον την αρμοδιότητα να λαμβάνουν μέτρα αναχαίτισης εντός της ΣΖ, βάσει του άρθρου 8 του Κανονισμού (ΕΕ) 656/2014 [18].
Αυτό περιλαμβάνει:

- εντολή στάσης σε ύποπτο πλοίο,
- επιβίβαση για έλεγχο,
- σύλληψη προσώπων ή κατάσχεση του σκάφους, εφόσον διαπιστωθεί παράνομη διακίνηση, με τήρηση των διαδικαστικών εγγυήσεων (όπως η ειδοποίηση του κράτους σημαίας).

Αν το πλοίο φέρει άγνωστη ή ύποπτη σημαία, θεωρείται stateless και ελέγχεται χωρίς περαιτέρω διατυπώσεις, σύμφωνα με το άρθρο 110 UNCLOS. Σε περίπτωση άρνησης συναίνεσης από το κράτος σημαίας, τα μέσα του Λιμενικού και της Frontex συνεχίζουν παρακολούθηση και καθοδήγηση του σκάφους μέχρι να εισέλθει στην ελληνική αιγιαλίτιδα ζώνη ή να απομακρυνθεί [20]. Ακολούθως, κανένα ύποπτο πλοίο δεν διαφεύγει ελέγχου, ενώ η Ελλάδα αποκτά νομικά τεκμηριωμένο και επιχειρησιακά αποτελεσματικό εργαλείο θαλάσσιας αστυνόμευσης.

- **Επέκταση αιγιαλίτιδας ζώνης στα 12 ν.μ. νότια της Κρήτης**

Παράλληλα με την ανακήρυξη της ΣΖ, επιβάλλεται η επέκταση της αιγιαλίτιδας ζώνης στα 12 ν.μ. νότια της Κρήτης. Η κίνηση αυτή ευθυγραμμίζει το νότιο παράκτιο μέτωπο με το καθεστώς του Ιονίου (επέκταση 2021), ενισχύει τη συνέπεια άσκησης κυριαρχίας, διευκολύνει τη μελλοντική οριοθέτηση υφαλοκρηπίδας και ΑΟΖ, **ακυρώνοντας στην πράξη τις θαλάσσιες αξιώσεις που απορρέουν από το παράνομο τουρκολιβυκό μνημόνιο. Παράλληλα, προσδίδει** ασφάλεια στις αμερικανικές επενδύσεις.
Επιπροσθέτως, σύμφωνα με το άρθρο 3 UNCLOS, κάθε κράτος έχει μονομερές δικαίωμα επέκτασης των χωρικών του υδάτων έως τα 12 ν.μ., πράξη που δεν απαιτεί συναίνεση τρίτων, ενώ εδράζεται και στο εθιμικό δίκαιο. Συνεπώς, η Ελλάδα δύναται να καταστήσει το τμήμα 6–12 ν.μ. νότια της Κρήτης πλήρως ελληνική επικράτεια, ακυρώνοντας στην πράξη το αφήγημα της «Γαλάζιας Πατρίδας», το οποίο αμφισβητεί την ελληνική κυριαρχία στα νότια θαλάσσια όρια.
Επιπλέον, η συγκεκριμένη δυνητική επέκταση ενισχύει τη νομική ασφάλεια και τη σταθερότητα της περιοχής, διασφαλίζοντας τις αμερικανικές και ευρωπαϊκές ενεργειακές επενδύσεις που αναπτύσσονται νοτίως της Κρήτης (ExxonMobil, Chevron, Hellenic Energy). Η σαφής οριοθέτηση βάσει διεθνούς δικαίου δημιουργεί προβλέψιμο επενδυτικό περιβάλλον, μειώνει τον γεωπολιτικό κίνδυνο και ενισχύει το προφίλ της Ελλάδας ως πυλώνα νομιμότητας και ασφάλειας στην Ανατολική Μεσόγειο.

- **Συνολική αποτίμηση**

Η σημερινή απουσία νομικού πλαισίου επέμβασης μεταξύ 6 και 24 ν.μ. αποδυναμώνει την εθνική και ευρωπαϊκή ασφάλεια. Η ανακήρυξη Συνορεύουσας Ζώνης, μαζί με την επέκταση των χωρικών υδάτων στα 12 ν.μ., αποτελεί αναγκαίο βήμα για την αποκατάσταση της συνέχειας της ελληνικής κυριαρχίας και της άσκησης ειδικών κυριαρχικών δικαιωμάτων.
Με αυτή την ενέργεια, η Ελλάδα θεσπίζει ένα διαβαθμισμένο σύστημα θαλάσσιων ζωνών:

- πλήρης κυριαρχία έως τα 12 ν.μ.,
- ζώνη ελέγχου και επιβολής δικαίου έως τα 24 ν.μ.

Πρόκειται για ένα μοντέλο απολύτως συμβατό με το Δίκαιο της Θάλασσας, το οποίο αποτελεί αναπόσπαστο μέρος του ευρωπαϊκού κεκτημένου και εγγυάται ασφάλεια, νομιμότητα και προστασία της ανθρώπινης ζωής. Παράλληλα, στέλνει σαφές μήνυμα ότι κανένα αναθεωρητικό δόγμα δεν *τυγχάνει καμίας αποδοχής* από μια κυρίαρχη, δημοκρατική και ευρωπαϊκή Ελλάδα.

7. Ευρύτερο πλαίσιο ΕΕ και γεωπολιτική διεθνοποίηση

- **Ευρωπαϊκό πλαίσιο: Νέος Μηχανισμός Αλληλεγγύης**

Σε ευρωπαϊκό επίπεδο, η Δέσμη Συμφωνιών για το Άσυλο και τη Μετανάστευση (*New Pact on Migration & Asylum*, Μάιος 2024) [25] θεσπίζει έναν μηχανισμό υποχρεωτικής αλληλεγγύης, με μετεγκαταστάσεις αιτούντων άσυλο ή εναλλακτικά χρηματοδοτική συνεισφορά, ταχύτερες συνοριακές διαδικασίες και αυστηρότερη επιτήρηση των εξωτερικών συνόρων [25]. Η Ελλάδα, προβάλλοντας ότι το νότιο μέτωπο Κρήτης–Γαύδου αποτελεί πλέον νέα εξωτερική πύλη της ΕΕ, διαθέτει ισχυρό επιχείρημα για ενισχυμένες ευρωπαϊκές χρηματοδοτήσεις και τεχνική συνδρομή.
Ο Οργανισμός Ευρωπαϊκής Συνοριοφυλακής (Frontex) έχει ήδη συγκροτήσει μόνιμο σώμα 10.000 στελεχών (Standing Corps) που αναπτύσσονται όπου απαιτείται. Η Ελλάδα διαθέτει τη θεσμική δυνατότητα να αιτηθεί ταχεία επέμβαση (Rapid Intervention) της Frontex, αξιοποιώντας το νέο πλαίσιο αλληλεγγύης, ενισχύοντας με αυτό τον τρόπο και τυχόν ανακήρυξη Συνορεύουσας Ζώνης.
Η παρουσία ευρωπαϊκών μέσων θα μοιράσει το επιχειρησιακό βάρος και ταυτόχρονα θα προσδώσει ευρωπαϊκή σφραγίδα νομιμοποίησης στην ελληνική πρωτοβουλία, δυσχεραίνοντας αντιδράσεις τρίτων χωρών.

- **Διεθνοποίηση και αμερικανική διάσταση**

Στην 80ή Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ (Νέα Υόρκη, Σεπ. 2025), ο Πρόεδρος των ΗΠΑ υιοθέτησε σκληρή ρητορική για το μεταναστευτικό, *γνώμονας της οποίας ήταν πρόσφατα πορίσματα του Συμβουλίου της Ευρώπης*, τα οποία δείχνουν ότι περίπου το 54% των κρατουμένων στις ελληνικές φυλακές είναι αλλοδαποί [21][22]. Με δηλώσεις του υπογράμμισε ότι «όταν οι φυλακές σας γεμίζουν με λεγόμενους αιτούντες άσυλο που ανταποδίδουν την καλοσύνη με έγκλημα, είναι ώρα να τελειώσετε το αποτυχημένο σας πείραμα των ανοικτών συνόρων» [21][22]. Η ωμή αυτή τοποθέτηση κατέδειξε ένα νέο momentum: οι ΗΠΑ ουσιαστικά καλούν την Ευρώπη να θωρακίσει τα σύνορά της.
Η Ελλάδα διαθέτει τα μέσα –και οφείλει– να αξιοποιήσει αυτό το αφήγημα, προβάλλοντας ότι μια κοινή επιχείρηση νότια της Κρήτης εξυπηρετεί όχι μόνο τα δικά της συμφέροντα, αλλά και την ενεργειακή ασφάλεια της Δύσης.
Η προστασία των θαλάσσιων περιοχών όπου δραστηριοποιούνται αμερικανικές εταιρείες όπως η ExxonMobil και η Chevron συνιστά έμπρακτη εφαρμογή του Δικαίου της Θάλασσας και εγγύηση σταθερότητας για επενδύσεις δισεκατομμυρίων.
Το 2025, η Chevron, σε συνεργασία με τη Hellenic Energy (πρώην ΕΛΠΕ), υπέβαλε προσφορά για τα υπεράκτια μπλοκ «Α2», «Νότια της Πελοποννήσου», «Νότια της Κρήτης Ι» και «Νότια της Κρήτης ΙΙ» [26][27]. Τον Σεπτέμβριο του 2025, η ελληνική κυβέρνηση απέδωσε επίσημα τα δύο θαλάσσια μπλοκ νότια της Κρήτης στην κοινοπραξία Chevron–Hellenic Energy, ανοίγοντας τον δρόμο για την έναρξη ερευνητικών εργασιών. Παράλληλα, η ExxonMobil ηγείται ήδη κοινοπραξίας σε παρακείμενες περιοχές, όπου διεξάγονται σεισμικές έρευνες [27]. Τα ευρήματα σε γειτονικές ΑΟΖ, όπως το κοίτασμα Zohr στην Αίγυπτο, ενισχύουν τις προσδοκίες

ότι και τα ελληνικά ύδατα ενδέχεται να διαθέτουν σημαντικούς ενεργειακούς πόρους [26][27]. Η σταθερότητα και η νομική σαφήνεια στην περιοχή αποτελούν κρίσιμη προϋπόθεση για να μπορέσει η Ελλάδα να συμβάλει ουσιαστικά στην ενεργειακή απεξάρτηση της Ευρώπης από το ρωσικό φυσικό αέριο.
Επιπλέον, η ελληνική πρωτοβουλία λειτουργεί ως ανάχωμα στο τουρκικό αναθεωρητικό δόγμα της «Γαλάζιας Πατρίδας», που επιχειρεί να υπονομεύσει τα ελληνικά και κυπριακά δικαιώματα μέσω του τουρκολιβυκού μνημονίου του 2019 [28][29]. Η «Γαλάζια Πατρίδα» αποτελεί νεο-οθωμανική σύλληψη θαλασσοκρατίας σε Αιγαίο και Ανατολική Μεσόγειο, με επεκτατικές αξιώσεις που παραβιάζουν το Δίκαιο της Θάλασσας [30][30α][31]. Με την ανακήρυξη Συνορεύουσας Ζώνης και την επέκταση της εδαφικής θάλασσας στα 12 ν.μ., η Ελλάδα αποκλείει το παραπάνω επαίσχυντο αφήγημα νοτίως της Κρήτης, επιβεβαιώνοντας έμπρακτα την κυριαρχία και τη δικαιοδοσία της· μια στάση που έχει ήδη αναγνωριστεί από την ΕΕ και τις ΗΠΑ ως νόμιμη και επιθυμητή (οι ΗΠΑ χαρακτήρισαν το τουρκολιβυκό deal «προκλητικό και μη βοηθητικό» [32]).

8. Προτεινόμενη αρχιτεκτονική εφαρμογής

Με βάση τα παραπάνω, προτείνεται μια ολοκληρωμένη παρέμβαση που συνδυάζει νομικά, επιχειρησιακά, τεχνολογικά και θεσμικά εργαλεία, ώστε η Ελλάδα να ασκήσει τα κυριαρχικά της δικαιώματα εντός του πλαισίου του διεθνούς και ευρωπαϊκού δικαίου.

- **Νομική πράξη**

Άμεση ανακήρυξη Συνορεύουσας Ζώνης έως 24 ν.μ. στο Νότιο Κρητικό Πέλαγος, με προεδρικό διάταγμα που θα καθορίζει τις ακριβείς συντεταγμένες. Παράλληλα, επέκταση της αιγιαλίτιδας ζώνης στα 12 ν.μ. στην ίδια περιοχή, μέσω νομοθετικής ρύθμισης ή διατάγματος, κατ' εφαρμογή του ν. 4001/2011, άρθρου 156. Οι πράξεις αυτές θα γνωστοποιηθούν στον Γενικό Γραμματέα του ΟΗΕ (κατάθεση συντεταγμένων) και θα καταχωριστούν στις «Notification Circulars» του Διεθνούς Ναυτιλιακού Οργανισμού (IMO) για ενημέρωση ναυτιλλομένων.

- **Επιχειρησιακή δομή**

Δρομολόγηση κοινής επιχείρησης Frontex στην περιοχή «Libya – Crete Route» και δημιουργία Διεθνούς Κέντρου Συντονισμού (International Coordination Centre) στην Κρήτη, όπως προβλέπει ο Κανονισμός (ΕΕ) 656/2014.
Το Κέντρο θα στελεχωθεί με αξιωματικούς κρατών-μελών και θα λειτουργεί βάσει Επιχειρησιακού Σχεδίου (Operational Plan) που θα ορίζει αρμοδιότητες, κανόνες εμπλοκής και διαδικασίες επικοινωνίας για δράση εντός της Συνορεύουσας Ζώνης.
Θα ενεργοποιηθεί το Μόνιμο Σώμα (Standing Corps) της Frontex, με διάθεση προσωπικού κατηγορίας 1, δηλαδή εντεταλμένων συνοριοφυλάκων που στελεχώνουν σκάφη του Λιμενικού Σώματος στο πλαίσιο κοινής εντολής, καθώς και εναέριων μέσων και κινητών μονάδων παρακολούθησης στην Κρήτη. Παράλληλα, ενεργοποίηση του Rapid Reaction Equipment Pool για την άμεση αποστολή πλοίων ανοικτής θαλάσσης, εναέριων μέσων επιτήρησης (UAVs, ελικόπτερα) και

κινητών μονάδων παρακολούθησης στην Κρήτη.
Με αυτό το σχήμα, η Ελλάδα αποκτά ένα πλήρως ευρωπαϊκό, νομικά τεκμηριωμένο και επιχειρησιακά επαρκές πλαίσιο θαλάσσιας αστυνόμευσης σε μια περιοχή υψηλής γεωπολιτικής σημασίας.

- **Τεχνοεπιτήρηση – EUROSUR**

Η πλήρης ενεργοποίηση των EUROSUR Fusion Services στο Νότιο Κρητικό Πέλαγος, όπως προβλέπεται από το Κεφάλαιο III (EUROSUR) του Κανονισμού (ΕΕ) 2019/1896 για την Ευρωπαϊκή Συνοριοφυλακή και Ακτοφυλακή, αποτελεί κρίσιμο πυλώνα της θαλάσσιας επιτήρησης. Το σύστημα θα αξιοποιεί σε συνδυασμό:

- δορυφορική επιτήρηση μέσω των προγραμμάτων EMSA/Copernicus, για ανίχνευση ύποπτων σκαφών σε μεγάλη ακτίνα,
- μη επανδρωμένα αεροσκάφη (UAVs) και αεροπλάνα επιτήρησης με θερμικούς αισθητήρες και ραντάρ μεγάλης εμβέλειας (π.χ. αεροσκάφη τύπου *Beechcraft* της Frontex),
- σταθερά παράκτια ραντάρ και κάμερες υψηλής ευκρίνειας εγκατεστημένα στις νότιες ακτές της Κρήτης.

Όλα τα δεδομένα συγχωνεύονται σε πραγματικό χρόνο στο Εθνικό Κέντρο Συντονισμού, το οποίο λειτουργεί ως «Εθνικό Κέντρο EUROSUR» (National Coordination Centre), και ανταλλάσσονται με το Διεθνές Συντονιστικό Κέντρο της κοινής επιχείρησης Frontex, σύμφωνα με τις απαιτήσεις διαμοιρασμού πληροφοριών του Κανονισμού 2019/1896.
Το τεχνολογικό αυτό πλέγμα διασφαλίζει διαρκή (24/7) επίγνωση κατάστασης (situational awareness) και έγκαιρη ανίχνευση πλοίων που προσεγγίζουν από τον νότο, ενισχύοντας τόσο την επιχειρησιακή ετοιμότητα όσο και τη συμμόρφωση με το ευρωπαϊκό πλαίσιο διαχείρισης συνόρων.

- **Κράτος δικαίου και δικονομικές εγγυήσεις**

Θα εκπονηθούν Τυποποιημένες Διαδικασίες Λειτουργίας (Standard Operating Procedures – SOPs) που θα ρυθμίζουν κάθε στάδιο της διαδικασίας: από την προειδοποίηση και επιβίβαση μέχρι τη σύλληψη και μεταφορά. Οι SOPs θα ενσωματώνουν:

- την αρχή της αναλογικότητας και τις υποχρεώσεις έρευνας–διάσωσης (SAR),
- απόλυτη προτεραιότητα στη διάσωση ανθρώπινης ζωής σε οποιαδήποτε κατάσταση κινδύνου,
- τεκμηρίωση αποδεικτικών στοιχείων, μέσω φωτογραφικής/βιντεοσκοπικής καταγραφής δράσεων διακινητών,
- πλήρη συμμόρφωση με το ευρωπαϊκό και διεθνές δίκαιο ασύλου, εξασφαλίζοντας απρόσκοπτη πρόσβαση στη διαδικασία διεθνούς προστασίας σε όσους διασωθούν και μεταφερθούν σε ελληνικό έδαφος,
- άμεση ενεργοποίηση του μηχανισμού μετεγκατάστασης (relocation) σε άλλα κράτη-μέλη, σύμφωνα με το Νέο Σύμφωνο για το Άσυλο και τη Μετανάστευση.

Με αυτό το τετράπτυχο δράσης, η Ελλάδα δεν στρατιωτικοποιεί τη Μεσόγειο· ασκεί τα νόμιμα κυριαρχικά της δικαιώματα βάσει του Δικαίου της Θάλασσας, σε πλήρη ευθυγράμμιση

με το ευρωπαϊκό κεκτημένο και τις αρχές του κράτους δικαίου. Πρόκειται για ένα ολιστικό μοντέλο εφαρμογής διεθνούς νομιμότητας, όπου:

- η νομική πράξη (Συνορεύουσα Ζώνη + επέκταση αιγιαλίτιδας ζώνης στα 12 ν.μ.),
- η ευρωπαϊκή επιχειρησιακή συνεργασία,
- η τεχνολογική επιτήρηση
- και η προστασία θεμελιωδών δικαιωμάτων συγκροτούν ένα ενιαίο πλαίσιο υπεύθυνης κυριαρχίας και αποτελεσματικής διαχείρισης συνόρων.

9. Συμπεράσματα

Η ανακήρυξη **Συνορεύουσας Ζώνης νοτίως της Κρήτης**, σε συνδυασμό με την **επέκταση των χωρικών υδάτων στα 12 ν.μ.** στην ίδια περιοχή, δεν συνιστά κλιμάκωση ή επιθετική ενέργεια, αλλά **άσκηση κυριαρχίας στην αιγιαλίτιδα ζώνη και ειδικών κυριαρχικών δικαιωμάτων στη Συνορεύουσα Ζώνη**, που προβλέπονται ρητώς από το Δίκαιο της Θάλασσας. Πρόκειται για μία **νόμιμη, θεσμικά τεκμηριωμένη και απολύτως αμυντική πράξη**, η οποία επιτρέπει στην Ελλάδα – με ευρωπαϊκή συνδρομή – να μεταβεί από τη **μεταγενέστερη αντίδραση** (καταδίωξη μετά το συμβάν) στην **προληπτική δράση** (έλεγχο πριν εκδηλωθεί η παράβαση).
Σε μια περίοδο όπου ο θαλάσσιος διάδρομος **Λιβύη → Γαύδος/Κρήτη** έχει εξελιχθεί σε **κορυφαίο σημείο πίεσης** για την Ελλάδα και ένα από τα **μεγαλύτερης σημασίας περάσματα** προς την Ευρώπη, η χώρα οφείλει να **θωρακίσει θεσμικά και επιχειρησιακά** το νότιο θαλάσσιο μέτωπό της.
Ο συνδυασμός **Συνορεύουσας Ζώνης - Frontex - EUROSUR - χωρικών υδάτων στα 12 ν.μ.,** μεταφράζεται σε ένα **πολυεπίπεδο σύστημα πρόληψης και προστασίας**, που εγγυάται:

- **έγκαιρο έλεγχο**,
- **αδιάλειπτη επιτήρηση**,
- **τεκμηριωμένη δίωξη εγκληματικών δικτύων**,

με **απόλυτο σεβασμό** στις αρχές του διεθνούς δικαίου, της έρευνας–διάσωσης και των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.
Ταυτόχρονα, η πρωτοβουλία αυτή **ενισχύει τη γεωπολιτική θέση της Ελλάδας**, ενσωματώνει την εθνική πολιτική ασφάλειας στο **ευρωπαϊκό πλαίσιο** και **διασφαλίζει τη σταθερότητα των ενεργειακών επενδύσεων** στην Ανατολική Μεσόγειο.
Τέλος, στέλνει σαφές μήνυμα αποτροπής: κανένα αναθεωρητικό δόγμα – όπως η τουρκική *«Γαλάζια Πατρίδα»* – **δεν δύναται να τυγχάνει ανοχής** απέναντι σε μια **κυρίαρχη, δημοκρατική και ευρωπαϊκή Ελλάδα**, η οποία προστατεύει τα νότια θαλάσσια σύνορά της – και **κατ' επέκταση της Ευρώπης** – ως **αδιάσπαστα, νόμιμα και ασφαλή**.

Λίστα Συντομογραφιών

Συντομογραφία	Επεξήγηση / Πλήρης Ονομασία
AOZ	Αποκλειστική Οικονομική Ζώνη (Exclusive Economic Zone – EEZ)
COPERNICUS	Ευρωπαϊκό πρόγραμμα δορυφορικής παρακολούθησης γης
CZ	Contiguous Zone (Συνορεύουσα Ζώνη)
DTM	Displacement Tracking Matrix (Πλατφόρμα συλλογής δεδομένων – IOM)
ΕΕ	Ευρωπαϊκή Ένωση (European Union – EU)
EEZ	Exclusive Economic Zone (Αποκλειστική Οικονομική Ζώνη – AOZ)
ΕΔΔΑ	Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου
EMSA	European Maritime Safety Agency (Ευρωπαϊκός Οργανισμός για την Ασφάλεια στη Θάλασσα)
ΕΣΔΑ	Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου
EUROSUR	European Border Surveillance System (Ευρωπαϊκό Σύστημα Επιτήρησης Συνόρων)
Frontex	European Border and Coast Guard Agency (Ευρωπαϊκή Συνοριοφυλακή και Ακτοφυλακή)
ICC	International Coordination Centre (Διεθνές Κέντρο Συντονισμού)
IMO	International Maritime Organization (Διεθνής Ναυτιλιακός Οργανισμός)
IOM	International Organization for Migration (Διεθνής Οργανισμός Μετανάστευσης)
ITLOS	International Tribunal for the Law of the Sea (Διεθνές Δικαστήριο για το Δίκαιο της Θάλασσας)
NCC	National Coordination Centre (Εθνικό Κέντρο Συντονισμού – EUROSUR)
NGO	Μη Κυβερνητική Οργάνωση (Non-Governmental Organisation)
SAR	Search and Rescue (Έρευνα και Διάσωση)
SOP	Standard Operating Procedure (Τυποποιημένη Διαδικασία Λειτουργίας)
UNCLOS	United Nations Convention on the Law of the Sea (Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για το Δίκαιο της Θάλασσας)
UNGA	United Nations General Assembly (Γενική Συνέλευση Ηνωμένων Εθνών)
UNHCR	United Nations High Commissioner for Refugees (Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες)
UNTOC	United Nations Convention against Transnational Organized Crime (Σύμβαση ΗΕ κατά του Διακρατικού Οργανωμένου Εγκλήματος)
UAV	Unmanned Aerial Vehicle (Μη Επανδρωμένο Αεροσκάφος)
VSAT	Very Small Aperture Terminal (σύστημα δορυφορικής επικοινωνίας μικρής εμβέλειας)
ΔΕΕ	Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Βιβλιογραφία

Νομικά Κείμενα & Διεθνείς Συμβάσεις

United Nations. (1982). *United Nations Convention on the Law of the Sea*. Retrieved from https://www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/unclos/unclos_e.pdf

United Nations. (2000). *Protocol against the Smuggling of Migrants by Land, Sea and Air*, supplementing the United Nations Convention against Transnational Organized Crime.

European Union. (2014). *Regulation (EU) No 656/2014* of the European Parliament and Council of 15 May 2014. EUR-Lex.

European Union. (2013, 2019). *Regulation establishing EUROSUR*. EUR-Lex.

Ελληνική Δημοκρατία. (2023). *Νόμος 5038/2023: Κώδικας Μετανάστευσης* (ΦΕΚ Α΄ 81/01.04.2023).

Νομολογία

M/V Saiga (No. 2) (Saint Vincent and the Grenadines v. Guinea), Case No. 2, ITLOS (1999).

Hirsi Jamaa and others v. Italy, No. 27765/09, ECHR (2012).

Διεθνείς Οργανισμοί – Αναφορές & Δεδομένα

UNHCR. (2025). *Operational Data Portal – Greece arrivals*. Retrieved October 2025 from https://data.unhcr.org

IOM. (2024-2025). *Displacement Tracking Matrix: Libya – Round 53–55*.

Council of Europe. (2024). *SPACE I Report*. Strasbourg: Council of Europe.

Ειδησεογραφία & Αναλύσεις

Africanews. (2025, September 16). *Migrant surge overwhelms Greek islands of Crete and Gavdos*.

InfoMigrants/UNHCR. (2025, September 14). *Crete: Nearly 800 new migrant arrivals place island under pressure once again*.

Reuters. (2025, September 10). *Chevron bids in tender for gas exploration offshore Greece*.

Reuters. (2025, June 11). *Egypt's crackdown drives Sudanese refugees via Libya and beyond*.

eKathimerini. (2025, September 14). *578 migrant arrivals in Gavdos in less than 24 hours*.

Proto Thema (English Edition). (2025, September 24). *Trump claims more than half of Greek prisoners are foreigners*.

The Guardian. (2024, April 10). *EU passes migration pact after eight years of deadlock*.

Ακαδημαϊκές/Think Tank Πηγές

Samson, E. (2025). *Turkey's "Blue Homeland" doctrine and NATO's strategic dilemma*. Middle East Forum.

Ančić, B. (Ed.). (2024). *Global Maritime Geopolitics*. Routledge.

[1] Africanews, *Migrant Surge Overwhelms Greek Islands of Crete and Gavdos*, 16 Sept. 2025. Διαθέσιμο στο: https://www.africanews.com/2025/09/16/migrant-surge-overwhelms-greek-islands-of-crete-and-gavdos/ (πρόσβαση: 14.11.2025).

[2] InfoMigrants, *Crete: Nearly 800 New Migrant Arrivals Places Greek Island under Pressure Once Again*. Διαθέσιμο στο: https://www.infomigrants.net/en/post/66945/crete-nearly-800-new-migrant-arrivals-places-greek-island-under-pressure-once-again (πρόσβαση: 14.11.2025).

[3] Open Migration, *EU–Turkey deal*

two years after: the burden on refugees in Greece. Διαθέσιμο στο: https://openmigration.org/en/analyses/eu-turkey-deal-the-burden-on-refugees-in-greece/.

[4] [5] European Commission & High Representative of the Union for Foreign Affairs and Security Policy, *Joint Communication to the European Parliament, the European Council and the Council*, 52017JC0004. Διαθέσιμο στο: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52017JC0004.

[6] [7] *Mediterranean crossing: Spain sees new record in migrant arrivals in 2018*, *El País English*, 2 Jan. 2019. Διαθέσιμο στο: https://english.elpais.com/elpais/2019/01/02/inenglish/1546421799_623057.html.

[8] *Migration inflow rising, 578 arrivals to Gavdos in 24 hours*, *eKathimerini*. Διαθέσιμο στο: https://www.ekathimerini.com/news/1280846/578-migrants-reach-gavdos-in-less-than-24-hours/.

[9] [10] [11] *IOM reports nearly 900,000 migrants in Libya*, *Libyan Express*. Διαθέσιμο στο: https://www.libyanexpress.com/iom-reports-nearly-900000-migrants-in-libya/.

[12] [13] Reuters, *Egypt's crackdown drives Sudanese refugees on new route to Libya and beyond*, 11 June 2025. Διαθέσιμο στο: https://www.reuters.com/world/europe/egypts-crackdown-drives-sudanese-refugees-new-route-libya-beyond-2025-06-11/.

[15] Dramatic Scenes as Over 840 Migrants Arrive on Crete.

[14] [16] Reuters, *Greece rescues hundreds of migrants over weekend off islands of Gavdos and Crete*, 6 July 2025. Διαθέσιμο στο: https://www.reuters.com/world/africa/greece-rescues-hundreds-migrants-over-weekend-off-islands-gavdos-crete-2025-07-06/. Βλ. επίσης: *Dramatic Scenes as Over 840 Migrants Arrive on Crete, Some Landing on Beaches Amid Bathers*, *Greek Reporter*, 7 July 2025. Διαθέσιμο στο: https://greekreporter.com/2025/07/07/over-840-migrant-arrivals-crete-beach-landings-amidst-bathers/.

[17] *United Nations Convention on the Law of the Sea (UNCLOS)*, Μέρος II «Χωρική Θάλασσα και Συνορεύουσα Ζώνη», Τμήμα 2 «Όρια της χωρικής θάλασσας», OJ L 179, 10.12.1982.

[17α] United Nations Convention on the Law of the Sea (UNCLOS), πλήρες κείμενο. Διαθέσιμο στο: http://data.europa.eu/eli/convention/1998/392/oj και https://www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/unclos/unclos_e.pdf.

[18] [19] [20] Κανονισμός (ΕΕ) αριθ. 656/2014 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 15ης Μαΐου 2014, για τη θέσπιση κανόνων επιτήρησης των εξωτερικών θαλάσσιων συνόρων στο πλαίσιο της επιχειρησιακής συνεργασίας που συντονίζει ο Ευρωπαϊκός Οργανισμός για τη Διαχείριση της Επιχειρησιακής Συνεργασίας στα Εξωτερικά Σύνορα των κρατών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Διαθέσιμο στο: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32014R0656.

[21] *Trump's reference to Greek prisons: More than half of the prisoners are foreigners*, *ProtoThema English*, 24 Sept. 2025. Διαθέσιμο στο: https://en.protothema.gr/2025/09/24/trumps-reference-to-greek-prisons-more-than-half-of-the-prisoners-are-foreigners/.

[22] Σύμβαση της Γενεύης της 28.4.1951 για το Καθεστώς των Προσφύγων (και το Πρωτόκολλο του 1967). Ελληνική έκδοση διαθέσιμη στο: https://migration.gov.gr/wp-content/uploads/2020/05/geneva_convention_el.pdf.

[22α] *Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών* (ΕΣΔΑ), Συμβούλιο της Ευρώπης. Ελληνικό κείμενο διαθέσιμο στο: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_ell.

[22β] *Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο. Ελληνικό κείμενο διαθέσιμο στο: https://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_el.pdf.

[23] – [24] International Tribunal for the Law of the Sea (ITLOS), *M/V Saiga (No. 2) (Saint Vincent and the Grenadines v. Guinea)*, Απόφαση της 1.7.1999. Παρουσίαση σε: Trevisanut, S., *25th Anniversary of UNCLOS – Saiga (No. 2)*, Utrecht University. Διαθέσιμο στο: https://www.uu.nl/sites/default/files/rebo_sustainableocean_trevisanut_presentation_25th_unclos.pdf.

[25] *EU passes asylum and migration pact after eight years of deadlock*, *The Guardian*, 10 Apr. 2024. Διαθέσιμο στο: https://www.theguardian.com/world/2024/apr/10/eu-passes-asylum-and-migration-pact-after-eight-years-of-deadlock.

[26] [27] Reuters, *Chevron bids in tender for gas exploration offshore Greece*, 10 Sept. 2025. Διαθέσιμο στο: https://www.reuters.com/business/energy/chevron-bids-tender-gas-exploration-offshore-greece-2025-09-10/.

[28] [29] [31] [32] E. Samson, *Will NATO Counter the Brazenness of Turkey's Blue Homeland Doctrine?*, Middle East Forum (MEF Observer). Διαθέσιμο στο: https://www.meforum.org/mef-observer/will-nato-counter-the-brazenness-of-turkeys-blue-homeland-doctrine.

[30] *Blue Homeland (Mavi Vatan)*, στο: G. Hooper, C. Paraskevas (επιμ.), *Global Maritime Geopolitics*, Routledge, 2023. Απόσπασμα διαθέσιμο μέσω Google Books: https://www.google.gr/books/edition/Global_Maritime_Geopolitics/E29ZEAAAQBAJ?hl=en&gbpv=0.

[30α] *"Blue Homeland": the doctrine behind Turkey's Mediterranean claims*, *The National*, 2020. Διαθέσιμο στο: https://www.thenationalnews.com/world/europe/blue-homeland-the-doctrine-behind-turkey-s-mediterranean-claims-1.1063591.

[31] European Court of Human Rights, *Case of Hirsi Jamaa and Others v. Italy*, Application no. 27765/09, Judgment of 23 February 2012.

[32] Κανονισμός (ΕΕ) αριθ. 1052/2013 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 22ας Οκτωβρίου 2013, για τη θέσπιση του Ευρωπαϊκού Συστήματος.
Επιτήρησης των Συνόρων (EUROSUR), καθώς και Κανονισμός (ΕΕ) 2019/1896 για την Ευρωπαϊκή Συνοριοφυλακή και Ακτοφυλακή (κεφάλαιο EUROSUR).

[33] Νόμος 5038/2023, *Κώδικας Μετανάστευσης*, ΦΕΚ Α΄ 81/01.04.2023.

Διαχείριση προσφυγικών αφίξεων στην Κρήτη και παραβιάσεις του διεθνούς δικαίου

6

Ελένη Κουτσουράκη

Επίκουρη Καθηγήτρια, Ελληνικό Μεσογειακό Πανεπιστήμιο

Μιχάλης Μαρκοδημητράκης

Μεταδιδακτορικός Ερευνητής, Ελληνικό Μεσογειακό Πανεπιστήμιο

Εισήγηση στο 7ο Συμπόσιο της ΕΕΔΔΔΣ Ρόδου-Καστελόριζου «Διεθνής Συγκυρία και Εθνικά Ζητήματα: Προοπτικές, Διλήμματα και Νέες Ισορροπίες». 19-21 Σεπτεμβρίου 2025

Εισαγωγή

Η εκθετική αύξηση των αφίξεων μεταναστών και προσφύγων δημιούργησε πλήθος προκλήσεων στην Κρήτη κατά τη διάρκεια του 2025. Το νησί βρέθηκε –σκοπίμως– απροετοίμαστο για τη διαχείρισή τους, αφού δεν είχαν ληφθεί εγκαίρως μέτρα για την έλλειψη υποδομών. Εκτός της παραβίασης θεμελιωδών ανθρωπίνων δικαιωμάτων, οι νεοαφιχθέντες βρέθηκαν αντιμέτωποι και με τη στέρηση του δικαιώματος πρόσβασης στη διαδικασία ασύλου και τον κίνδυνο αναγκαστικής επιστροφής στη Λιβύη ή στις χώρες καταγωγής τους. Η εν λόγω παραβίαση της αρχής της μη επαναπροώθησης προβλέφθηκε με νομοθετική τροπολογία στα μέσα Ιουλίου. Αν και δεν υπάρχουν επίσημα στοιχεία που να το επιβεβαιώνουν, φαίνεται ότι δεν πραγματοποιήθηκε καμία αναγκαστική επιστροφή-επαναπροώθηση, χάρις στα γρήγορα αντανακλαστικά του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου.

Εν τω μεταξύ, οι εθνικοί και οι διεθνείς εποπτικοί μηχανισμοί για τα ανθρώπινα δικαιώματα, κατέδειξαν, για ακόμα μία φορά, τη μη συμμόρφωση της Ελλάδας με το διεθνές δίκαιο για την προστασία των προσφύγων. Οι αιτίες της πολιτικής απόφασης για παραβίαση της αρχής της μη επαναπροώθησης, μέσω νομοθετικής πρόβλεψης, αξίζει να συζητηθούν παρά τη μη ενεργοποίησή της. Το ίδιο το μέτρο πρέπει, άλλωστε, να μελετηθεί υπό το πρίσμα των κλιμακούμενων παραβιάσεων του δικαιώματος πρόσβασης στο άσυλο. Είτε αυτές συμβαίνουν με τη μορφή άτυπων επαναπροωθήσεων με χρήση βίας (*pushbacks*) από την Ελλάδα προς την Τουρκία, είτε με αποτυχημένες απόπειρες «νομοθετικής νομιμοποίησης» των παραβιάσεων, όπως αυτή του Ιουλίου 2025.

Στις επόμενες σελίδες θα συζητηθούν οι παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων κατά τη διαχείριση των αφίξεων στην Κρήτη (I) και ο ρόλος του διεθνούς δικαίου για την προστασία των προσφύγων σύμφωνα με την αρχή της μη επαναπροώθησης (II). Ως προς τη διαχείριση των αφίξεων ειδικότερα, θα αναφερθούν οι συγκεκριμένες παραβιάσεις που σχετίζονται με την ανεπάρκεια των συνθηκών υποδοχής (I.A) και θα παρουσιαστεί η νομοθετική τροπολογία για την αναστολή του δικαιώματος πρόσβασης στο άσυλο (I.B). Σε ό,τι αφορά τον ρόλο του διεθνούς δικαίου, θα συνοψιστούν οι αντιδράσεις των εποπτικών μηχανισμών ως προς την τροπολογία (II.A) και θα συζητηθούν οι αιτίες και οι συνέπειες της κλιμάκωσης των παραβιάσεων του δικαιώματος πρόσβασης στο άσυλο. (II.B).

I. Οι παραβιάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων

Η ανεπάρκεια των υποδομών πρώτης υποδοχής και καταγραφής μεικτών μεταναστευτικών αφίξεων στην Κρήτη είχε διαπιστωθεί πριν την εκθετική αύξηση του 2025[1]. Οι παραβιάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων που καταγράφηκαν κατά τη διάρκεια του έτους οφείλονται, αφενός, στις απάνθρωπες συνθήκες διαβίωσης κατά την προσωρινή παραμονή στο νησί, πριν τη μεταφορά στην ηπειρωτική Ελλάδα (I.A), και αφετέρου στην αναστολή του δικαιώματος πρόσβασης στο άσυλο, όπως προβλέφθηκε με το άρθρο 79 του Νόμου 5218/2025 κατά παραβίαση της αρχής της μη επαναπροώθησης (II.B).

I.A. Ανεπάρκεια των συνθηκών υποδοχής

Το 2025 έφτασαν στην Ελλάδα 48.795 πρόσφυγες και μετανάστες, εκ των οποίων οι 41.720 από τη θάλασσα. Τα διαθέσιμα στατιστικά στοιχεία που περιλαμβάνουν και τον Σεπτέμβριο, δείχνουν ότι η Κρήτη δέχθηκε την πλειονότητα των νέων αφίξεων σε ποσοστό 44%, ακολουθούμενη από τα Δωδεκάνησα με 21%, τη Σάμο με 13%, τη Λέσβο με 9%, τη Χίο με 8% και άλλα νησιά με 6%. Όσον αφορά στις εθνικότητες των νεοαφιχθέντων στα νησιά συνολικά, πρόκειται κυρίως για οικογένειες από το Αφγανιστάν, λιγότερους πολίτες Αιγύπτου και Σουδάν, και σημαντικά λιγότερους από τη Συρία και το Μπαγκλαντές. Οι νεοαφιχθέντες στην Κρήτη μέχρι και τον Σεπτέμβριο ήταν κυρίως Αιγύπτιοι (47%), Σουδανοί (27%), Μπαγκλαντεσιανοί (19%) και κάποιοι από την Ερυθραία (1%) και το Αφγανιστάν (0,5%), ενώ 6% είχαν άλλες εθνικότητες[2].

Το προηγούμενο διάστημα η Κρήτη συμμετείχε με επιτυχία στα προγράμματα προσωρινής μετεγκατάστασης αιτούντων άσυλο ESTIA και ESTIA II,

1. Βλ. ενδεικτικά Refugee Support Aegean, *Crete – Gavdos: Sixfold increase in refugee arrivals in 2024 – Lack of organised first reception and accommodation infrastructure,* 30/1/2025
2. Operational Data Portal https://data.unhcr.org/en/situations/europe-sea-arrivals/location/24489 και Greece Sea arrivals Dashboard - September 2025 https://data.unhcr.org/en/documents/details/119359

αποφεύγοντας τη δημιουργία μεγάλων δομών υποδοχής. Το πλαίσιο, οι κανόνες και η οργάνωση της φιλοξενίας 2.500 ανθρώπων ήταν «*υποδειγματική και δεν έδωσε κανένα περιθώριο στην ξενοφοβία που αρχικά είχε εκφραστεί*», σύμφωνα με τον Πρόεδρο της Αναπτυξιακής Ηρακλείου και Δήμαρχο Αρχανών Αστερουσίων[3]. Η συντριπτική πλειοψηφία των προσωρινά φιλοξενούμενων μετεγκαταστάθηκαν σε χώρες του εξωτερικού. Η τεράστια, ωστόσο, αύξηση των αφίξεων στο νησί, η οποία ξεκίνησε το 2024 και κορυφώθηκε το 2025, βρήκε τους κρατικούς και τους τοπικούς μηχανισμούς απροετοίμαστους.

Όταν οι αφίξεις διπλασιάστηκαν από 2.000 το 2023, σε 4.000 το 2024, ξεκίνησαν οι συζητήσεις για τη δημιουργία δομών «προσωρινής φιλοξενίας» κατά τις οποίες οι τοπικές αρχές ζητούσαν εγγυήσεις ότι οι νεοαφιχθέντες δεν θα έμεναν στο νησί για περισσότερες από 24 ώρες. Ενστάσεις για τη δημιουργία μεγάλων δομών διατυπώνονταν, μεταξύ άλλων, από τοπικούς παράγοντες, δημάρχους, την Περιφέρεια και επαγγελματικές ενώσεις[4]. Εν τω μεταξύ, η πρόσβαση των νεοαφιχθέντων σε θεμελιώδη δικαιώματα, όπως η στέγαση, η σίτιση και η υγειονομική περίθαλψη, εναπόκειντο στη διακριτική ευχέρεια των τοπικών αρχών και στην ανταπόκριση της κοινωνίας των πολιτών[5]. Επιπλέον, μέχρι την άνοιξη του 2024 οι νεοαφιχθέντες μεταφέρονταν απευθείας σε προαναχωρησιακά κέντρα κράτησης χωρίς να υποβάλλονται σε καμία διαδικασία υποδοχής και ταυτοποίησης, κατά παράβαση της ισχύουσας νομοθεσίας[6].

Σε αυτό το πλαίσιο, η κορύφωση των αφίξεων το 2025 δημιούργησε ιδιαίτερη πίεση όχι μόνο για την Κρήτη, αλλά και για τη Γαύδο από την οποία οι νεοαφιχθέντες μεταφέρονταν συνήθως αυθημερόν προς την Κρήτη. Εκτός από την παραβίαση θεμελιωδών δικαιωμάτων, σημειώθηκε επίσης έλλειψη συντονισμού κατά τη μεταφορά από τα νότια παράλια προς τα αστικά κέντρα του Βορρά, δημιουργήθηκαν αυτοσχέδιες δομές με σοβαρές ελλείψεις υγιεινής και ειδών πρώτης ανάγκης όπου ξεσπούσαν αναταραχές, παρατηρήθηκαν εξάρσεις μολυσματικών ασθενειών, και εκδηλώθηκαν αντιδράσεις από την τοπική κοινωνία[7]. Τον Σεπτέμβριο του 2025 ο Υπουργός Μετανάστευσης και Ασύλου και ο Περιφερειάρχης Κρήτης ανακοίνωσαν τη δημιουργία δύο κλειστών δομών, παρά τις αντιδράσεις μέρους της τοπικής κοινωνίας και των αυτοδιοικητικών αρχών[8].

Ι.Β. Αναστολή του δικαιώματος πρόσβασης στο άσυλο

Το άρθρο 79 «Αναστολή της υποβολής αιτήσεων χορήγησης ασύλου» του Νόμου 5218/2025 δημοσιεύθηκε τον Ιούλιο τους 2025. Η διατύπωσή του συνιστά ευθεία παραβίαση του διεθνούς, ευρωπαϊκού και ενωσιακού

3. Ekriti, *Κρήτη: Τέλος το πρόγραμμα φιλοξενίας για τους πρόσφυγες*, 2/1/2023
4. ΣΚΑΪ, *Μεταναστευτικό: Χώρο προσωρινής παραμονής και όχι κλειστή δομή κράτησης θέλουν οι δήμαρχοι Κρήτης,* 14/7/2025
5. Asylum Information Database, Country report Greece 2024 Update, σελ. 66.
6. *Ibid*.
7. ΣΚΑΙ ΚΡΗΤΗΣ, *Υγειονομική «βόμβα» το εκθεσιακό κέντρο της Αγυιάς – Ψώρα, ελονοσία, εκατοντάδες μετανάστες και λιμενικοί σε κίνδυνο,* 21/1/2026.
8. Η Καθημερινή, *Μεταναστευτικό: Ενστάσεις για τη δομή στην Κρήτη – Αντιδρούν οι τοπικοί φορείς,* 12/7/2025

δικαίου, όπως αναλύεται στην επόμενη ενότητα. Στην αιτιολογική έκθεση του νόμου παρουσιάστηκε ως η βέλτιστη λύση για την αντιμετώπιση της τοπικής κρίσης[9]. Συγκεκριμένα, το άρθρο 79 προβλέπει ότι:

1. Αναστέλλεται η υποβολή αιτήσεων χορήγησης ασύλου από άτομα που εισέρχονται στη χώρα παράνομα με οποιοδήποτε πλωτό μέσο που προέρχεται από τη Βόρεια Αφρική. Τα άτομα αυτά επιστρέφονται, χωρίς καταγραφή, στη χώρα προέλευσης ή καταγωγής.

2. Η διάταξη της παρ. 1 ισχύει από την κατάθεση του παρόντος και για χρονικό διάστημα τριών (3) μηνών.

3. Με Πράξη Υπουργικού Συμβουλίου το χρονικό διάστημα της παρ. 2 δύναται να συντέμνεται.

Επιγραμματικά σημειώνεται ότι η παραπάνω διατύπωση που φωτογραφίζει το γεωγραφικό πεδίο εφαρμογής της στην Κρήτη και στη Γαύδο, στερεί από τους νεοαφιχθέντες το δικαίωμα πρόσβασης στο άσυλο και συνιστά ευθεία παραβίαση της αρχής της μη επαναπροώθησης, όπως κατοχυρώνεται, μεταξύ άλλων, από το άρθρο 33 της Σύμβασης της Γενεύης για το καθεστώς των προσφύγων, το άρθρο 3 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και της Διεθνούς Σύμβασης κατά των βασανιστηρίων, καθώς και πλήθος διατάξεων του ενωσιακού δικαίου. Η Οδηγία 2013/32/ΕΕ *σχετικά με κοινές διαδικασίες για τη χορήγηση και ανάκληση του καθεστώτος διεθνούς προστασίας (αναδιατύπωση)* διευκρινίζει στην αιτιολογική σκέψη 25 πως κάθε πρόσωπο που χρήζει διεθνούς προστασία θα πρέπει να έχει αποτελεσματική πρόσβαση στις διαδικασίες ασύλου, ενώ το άρθρο 6 «Πρόσβαση στη διαδικασία» παραθέτει αναλυτικά τις υποχρεώσεις των κρατών μελών. Επιπλέον, η αιτιολογική σκέψη 8 της Οδηγίας 2008/115/ΕΕ *σχετικά με τους κοινούς κανόνες και διαδικασίες στα κράτη μέλη για την επιστροφή των παρανόμως διαμενόντων υπηκόων τρίτων χωρών* αναγνωρίζει ότι «*είναι νόμιμο τα κράτη μέλη να επιστρέφουν τους παρανόμως διαμένοντες υπηκόους τρίτων χωρών, υπό την προϋπόθεση ότι εφαρμόζονται δίκαια και αποτελεσματικά συστήματα ασύλου, τα οποία τηρούν πλήρως την αρχή της μη επαναπροώθησης*». Το άρθρο 1 της ίδια Οδηγίας προβλέπει ότι «*η παρούσα οδηγία θεσπίζει τους κοινούς κανόνες και διαδικασίες που εφαρμόζουν στα κράτη μέλη για την επιστροφή των παρανόμως διαμενόντων υπηκόων τρίτων χωρών, σύμφωνα με τα θεμελιώδη δικαιώματα, ως γενικές αρχές του κοινοτικού και του διεθνούς δικαίου, συμπεριλαμβανομένων των υποχρεώσεων προστασίας των προσφύγων και των υποχρεώσεων για τα ανθρώπινα δικαιώματα*» και το άρθρο 5 ότι κατά την εφαρμογή της «*τα κράτη μέλη* […] *τηρούν την αρχή της μη επαναπροώθησης*».

Όσον αφορά στο εθνικό νομικό πλαίσιο, το άρθρο 79 παράγραφος 1 «Προστασία από απέλαση» του Νόμου 3386/2005 *Είσοδος, διαμονή και κοινωνική ένταξη υπηκόων τρίτων χωρών στην Ελληνική Επικράτεια* προβλέπει ότι η απέλαση απαγορεύεται σε περί-

9. Νόμος 5218/2025 ΦΕΚ 125/Α/14-7-2025 Αναμόρφωση του πλαισίου για την επαγγελματική κατάρτιση υπαλλήλων που χειρίζονται δημόσιες συμβάσεις, του πλαισίου για την προετοιμασία και την ανάθεση δημοσίων συμβάσεων και την έννομη προστασία στον τομέα των δημοσίων συμβάσεων, του πλαισίου εθνικών υποδομών ποιότητας και του πλαισίου ίδρυσης, επέκτασης και εκσυγχρονισμού των μεταποιητικών δραστηριοτήτων στην Περιφέρεια Αττικής και λοιπές διατάξεις.

πτωση που ο αλλοδαπός έχει ζητήσει άσυλο. Προφανές είναι βέβαια ότι η στέρηση του δικαιώματος πρόσβασης στο άσυλο εκ μέρους του κράτους δεν απαλλάσσει το ίδιο από την υποχρέωση τήρησης της συγκεκριμένης διάταξης. Ο Νόμος 3907/2011 για τη μεταφορά της Οδηγίας 2008/115/ΕΕ στην ελληνική έννομη τάξη προβλέπει, επίσης, στο άρθρο 41 παράγραφος 1 ότι η επιστροφή αλλοδαπού απαγορεύεται εάν έχει ζητήσει την παροχή καθεστώτος διεθνούς προστασίας. Επίσης, ο Νόμος 4939/2022 για τη μεταφορά της Οδηγίας 2013/32/ΕΕ στην ελληνική έννομη τάξη προβλέπει στο άρθρο 1 στοιχείο γ΄ ότι «*αιτών διεθνή προστασία*» ή «*αιτών άσυλο*» ή «*αιτών*» είναι ο πολίτης τρίτης χώρας ή ο ανιθαγενής, ο οποίος δηλώνει προφορικώς ή εγγράφως ενώπιον οποιασδήποτε ελληνικής αρχής ότι ζητά άσυλο ή επικουρική προστασία στη χώρα μας ή με οποιονδήποτε τρόπο ζητά να μην απελαθεί σε κάποια χώρα εκ φόβου δίωξης λόγω φυλής, θρησκείας, εθνικότητας, πολιτικών πεποιθήσεων ή συμμετοχής σε ιδιαίτερη κοινωνική ομάδα, σύμφωνα με τη Σύμβαση της Γενεύης ή επειδή κινδυνεύει να υποστεί σοβαρή βλάβη. Ακόμα, στο άρθρο 69 παράγραφος 8 του ίδιου νόμο προβλέπεται ότι «*το πρόσωπο που εκφράζει επιθυμία κατάθεσης αίτησης διεθνούς προστασίας είναι αιτών άσυλο*». Σύμφωνα με το άρθρο 73 παράγραφος 1 «*οι αιτούντες επιτρέπεται να παραμένουν στη χώρα μέχρι την ολοκλήρωση της διαδικασίας εξέτασης της αίτησης διεθνούς προστασίας στον πρώτο βαθμό και απαγορεύεται η απομάκρυνσή τους με οποιονδήποτε τρόπο*».

Η αιτιολογική έκθεση του Νόμου 5218/2025 παραβλέπει, ωστόσο, όλα τα παραπάνω και υποστηρίζει τα εξής[10]:

1) Ότι θεμελιώνεται απόλυτη αντικειμενική αδυναμία εξέτασης των αιτήσεων ασύλου σε εύλογο χρόνο στην οποία συντείνει η έλλειψη υποδομών στις περιοχές της Κρήτης.

2) Ότι οι πληθυσμοί που μετακινούνται από τη Βόρεια Αφρική προέρχονται κατεξοχήν από ασφαλείς χώρες προέλευσης και θεμελιώνονται συνθήκες που υπερβαίνουν τη δικαιολογητική βάση του διεθνούς και ενωσιακού δικαίου για διαδικασία παροχής ασύλου.

3) Ότι συντρέχουν οι προϋποθέσεις του άρθρου 15 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, σύμφωνα με το οποίο τα συμβαλλόμενα κράτη, σε περίπτωση δημοσίου κινδύνου, που απειλεί τη ζωή του έθνους, μπορούν να λάβουν μέτρα ακόμα και κατά παράβαση των υποχρεώσεων που προβλέπει η Σύμβαση.

4) Ότι η αναστολή υποβολής αιτήσεων ασύλου στηρίζεται σε κυριαρχικό δικαίωμα και συνταγματική υποχρέωση της Ελληνικής Δημοκρατίας να διαφυλάσσει την ακεραιότητά της, και γι'αυτόν τον σκοπό μπορεί να υιοθετήσει κάθε μέτρο.

5) Ότι η νομοθετική τροπολογία στηρίζεται στις διατάξεις των άρθρων 8, 9, 32 και 33 Σύμβασης του 1951 για καθεστώς των προσφύγων, σχετικά με έκτακτα και προσωρινά μέτρα για λόγους εθνικής ασφάλειας και δημόσιας τάξης, αναλογικώς εφαρμοζόμενα, ενώ εναρμονίζεται και προς τις κρίσεις του μεν Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης της 6ης Σεπτεμβρίου 2017 στις συνεκδικαζόμενες υποθέσεις C-643/15 και C-647/15, Σλοβακική Δημοκρατία και Ουγγαρία κατά Συμβουλίου Ευρωπαϊκής Ένωσης, του δε Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου της 13ης Φεβρουαρίου 2020 N.D. και N.T. κατά Ισπανίας, A.A. κατά Βόρειας Μακεδονίας, 5 Απριλίου 2022, όπως επίσης εξ αντιδιαστολής Shahzad κατά Ουγγαρίας, 8ης Ιουλίου 2021.

6) Ότι στόχος της ρύθμισης είναι η διαφύλαξη της ασφάλειας και κοινωνικής σταθερότητας της χώρας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η οποία απειλείται από την οργανωμένη εργαλειοποίηση των διαρκώς αυξανόμενων μεταναστευτικών ροών που εισέρχονται παράνομα από τη Βόρεια Αφρική.

Η αστοχία των παραπάνω επιχειρημάτων ως προς την απόπειρα αιτιολόγησης της νομοθετικής παραβίασης των διεθνών υποχρεώσεων της Ελλάδας καταδεικνύεται εμπεριστατωμένα στις απαντήσεις των διεθνών οργανισμών, των εθνικών εποπτικών μηχανισμών και της Ένωσης Διοικητικών Δικαστικών, όπως παρουσιάζονται στην επόμενη ενότητα.

II. Ο ρόλος του διεθνούς δικαίου

Η παραβίαση του δικαιώματος πρόσβασης στο άσυλο αυτή καθαυτή, αλλά και η σαθρότητα των επιχειρημάτων της αιτιολογικής έκθεσης, η οποία δεν κατάφερε να πείσει (πώς θα μπορούσε, άλλωστε;) για τη συμβατότητα του μέτρου με το διεθνές δίκαιο, δεν έμεινε αναπάντητη από τους εθνικούς και διεθνείς εποπτικούς μηχανισμούς για τα ανθρώπινα δικαιώματα (II.A). Το πραγματικό σκεπτικό της νομοθετικής υιοθέτησης ενός τέτοιου μέτρου αξίζει, ωστόσο, να αναζητηθεί στο πλαίσιο της κλιμάκωσης των παραβιάσεων του διεθνούς δικαίου προστασίας των προσφύγων από την επαναπροώθηση (II.B).

II.A. Αντιδράσεις των εποπτικών μηχανισμών

Αμέσως μόλις ανακοινώθηκε η νομοθέτηση της παραβίασης της αρχής της μη επαναπροώθησης από τις ελληνικές αρχές, ο Επίτροπος Δικαιωμάτων του Ανθρώπου του Συμβουλίου της Ευρώπης, η Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους πρόσφυγες και ο Συνήγορος του Πολίτη, έσπευσαν να την καταδικάσουν με διαδοχικές ανακοινώσεις τους στις 10 Ιουλίου 2025. Την επόμενη ημέρα ακολούθησαν αντίστοιχες θέσεις της Εθνικής Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου και της Ένωσης Διοικητικών Δικαστών[11].

Ο Επίτροπος Δικαιωμάτων του Αν-

10. Διαθέσιμη στο https://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/bbb19498-1ec8-431f-82e6-023bb91713a9/13000939.pdf (τελευταία επίσκεψη 21/12/2025).

11. Συνήγορος του Πολίτη, *Υπόμνημα Αναστολή υποβολής αιτημάτων ασύλου και αφίξεις πολιτών τρίτων χωρών στην Κρήτη, Υπόμνημα | Αναστολή υποβολής αιτημάτων ασύλου και αφίξεις πολιτών τρίτων χωρών στην Κρήτη,* 10/7/2025
Ύπατη Αρμοστεία ΟΗΕ για τους πρόσφυγες, *Ύπατη Αρμοστεία: Έντονη ανησυχία για την αναστολή των αιτήσεων ασύλου στην Ελλάδα,* 10/7/2025
Commissioner for Human Rights, *The Commissioner urges the Greek parliament to refrain from suspending the registration of asylum applications,* 10/7/2025
Ένωση Διοικητικών Δικαστών, *Δελτίο τύπου για την τροπολογία περί αναστολής για 3 μήνες της δυνατότητας υποβολής αιτήσεων χορήγησης ασύλου από άτομα που εισέρχονται στη χώρα παράνομα με οποιοδήποτε πλωτό μέσο που προέρχεται από τη Βόρεια Αφρική, καθώς και της επιστροφής των ατόμων αυτών, χωρίς καταγραφή, στη χώρα προέλευσης ή καταγωγής*, 11/7/2025
Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, *Δήλωση της ΕΕΔΑ: Η αναστολή της υποβολής αιτήσεων ασύλου και η παραβίαση του διεθνούς δικαίου*, 11/7/2025

θρώπου του Συμβουλίου της Ευρώπης κάλεσε τους Έλληνες βουλευτές να καταψηφίσουν την αναστολή της καταγραφής των αιτήσεων ασύλου και τη βίαιη επιστροφή των νεοαφιχθέντων χωρίς καταγραφή, επισημαίνοντας ότι η κατατεθείσα νομοθετική τροπολογία παραβιάζει τις υποχρεώσεις της Ελλάδας που απορρέουν, μεταξύ άλλων, από την Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, τη Σύμβαση της Γενεύης του 1951, το Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα και τον Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Υπογράμμισε, επίσης, ότι η σύλληψη και κράτηση όλων όσων αφορά αυτή η τροπολογία εγείρει περαιτέρω ζητήματα συμμόρφωσης με το διεθνές δίκαιο ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Αναγνωρίζοντας ότι οι αυξανόμενες αφίξεις στη Γαύδο και την Κρήτη έχουν δημιουργήσει νέες προκλήσεις για τις ελληνικές αρχές, τόνισε ότι η κατάσταση θα ήταν διαχειρίσιμη εάν είχαν αντιμετωπιστεί εγκαίρως οι ελλείψεις του συστήματος υποδοχής. Η δήλωση του Επιτρόπου καταλήγει ότι, για την αντιμετώπιση των προκλήσεων, τα μέτρα που λαμβάνονται πρέπει να τηρούν τις ισχύουσες διατάξεις των διεθνών νομικών κειμένων, οι αρχές να διασφαλίζουν ότι τα ανθρώπινα δικαιώματα γίνονται σεβαστά, οι ανάγκες προστασίας αξιολογούνται ατομικά και αποτελεσματικά και ότι όσοι πληρούν τις προϋποθέσεις έχουν πρόσβαση σε ουσιαστικά μέτρα προστασίας.

Με δελτίο τύπου, η Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες, αναγνώρισε αρχικά την πίεση που δέχονται η Γαύδος και η Κρήτη από τις πρόσφατες αφίξεις και «*το δικαίωμα των κρατών να διαχειρίζονται τα σύνορά τους και να αντιμετωπίζουν την παράτυπη μετανάστευση*». Επισήμανε, ωστόσο, ότι «*ο έλεγχος των συνόρων πρέπει να συνάδει με τους κανόνες του διεθνούς και του ευρωπαϊκού δικαίου*». Εκφράζοντας σοβαρή ανησυχία για την τροπολογία, υπογράμμισε ότι «*το θεμελιώδες δικαίωμα αναζήτησης ασύλου κατοχυρώνεται στο διεθνές, ευρωπαϊκό και εθνικό δίκαιο και ισχύει για κάθε άτομο, ανεξάρτητα από το πώς ή από το πού έφτασε σε μια χώρα*». Σύμφωνα με την Ύπατη Αρμοστεία, «*η επιστροφή ανθρώπων σε μέρη όπου ενδέχεται να αντιμετωπίσουν απειλές για τη ζωή ή την ελευθερία τους*» συνιστά παραβίαση της αρχής της μη επαναπροώθησης, από την οποία τα κράτη δεν μπορούν να παρεκκλίνουν. Το δελτίο τύπου αναφέρει, επίσης, ότι «*πολλοί από τους νεοαφιχθέντες στην Ελλάδα μέσω της Λιβύης είναι μετανάστες, αλλά άλλοι είναι πρόσφυγες που διαφεύγουν από συγκρούσεις, βία και διωγμούς, ιδίως άτομα από το Σουδάν*».

Στο υπόμνημά του σχετικά με την τροπολογία, ο Συνήγορος του Πολίτη θέτει υπ' όψιν του Κοινοβουλίου τον «*κίνδυνο σοβαρών αποκλίσεων από τις πρόνοιες του διεθνούς και ενωσιακού δικαίου, αλλά και του κράτους δικαίου γενικότερα, που συνιστούν και την ειδοποιό διαφορά του νομικού πολιτισμού της Ευρωπαϊκής Ένωσης από πλείστες όσες άλλες χώρες*». Απαντά επίσης στον ισχυρισμό της αιτιολογικής έκθεσης ότι το μέτρο δήθεν εναρμονίζεται προς την κρίση του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου της 13ης Φεβρουαρίου 2020 στην υπόθεση *N.D. και N.T. κατά Ισπανίας*. Η συγκεκριμένη απόφαση τεκμηριώνει ακριβώς το αντίθετο, αφού η τροπολογία προβλέπει απομακρύνσεις χωρίς καταγραφή αιτήσεων ασύλου χωρίς να υφίστανται, στην περίπτωση της Ελλάδας, άλλοι πρόσφοροι τρόποι

πρόσβασης στη διαδικασία ασύλου, όπως η αίτηση σε συνοριακό φυλάκιο και στις διπλωματικές και προξενικές αρχές της χώρας στο κράτος καταγωγής ή διέλευσης[12].

Στην αντίστοιχη δήλωσή της, η Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου τονίζει ότι το διεθνές δίκαιο δεν προβλέπει ρήτρες παρέκκλισης από την εφαρμογή της αρχής της μη επαναπροώθησης και του δικαιώματος πρόσβασης στο άσυλο. Η επιστροφή χωρίς καταγραφή και χωρίς εξατομικευμένη εξέταση αιτήσεων ασύλου ή και ισχυρισμών περί υποβολής σε βασανιστήρια ή σε απάνθρωπη και εξευτελιστική μεταχείριση συνιστά ευθεία παραβίασή τους και δεν μπορεί να νομιμοποιηθεί κατά παρέκκλιση λόγω έκτακτων συνθηκών. Η δήλωση της Εθνικής Επιτροπής εντοπίζει επίσης την «*παντελώς εσφαλμένη επίκληση*» του άρθρου 15 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου σχετικά με την κατάστασης ανάγκης, επισημαίνοντας ότι «*σύμφωνα με τα διδάγματα της κοινής πείρας και λογικής δεν απειλείται η ζωή του έθνους*», ενώ το συγκεκριμένο άρθρο δεν έχει ενεργοποιηθεί ούτε σε δυσχερέστερες καταστάσεις αφού οι προϋποθέσεις εφαρμογής του ταυτίζονται με αυτές του άρθρου 48 του Συντάγματος για την κατάσταση πολιορκίας. Κατά την Εθνική Επιτροπή, η αυξημένες αφίξεις στην Κρήτη δεν θέτουν ζήτημα «*διαφύλαξης της ασφάλειας και της κοινωνικής σταθερότητας της χώρας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης από την οργανωμένη εργαλειοποίηση*», καθώς αυτός ο ισχυρισμός δεν δικαιολογείται από τα διαθέσιμα στοιχεία και τις πραγματικές συνθήκες, λαμβανομένης υπόψη της πολυετούς εμπειρίας της Ελλάδας στη διαχείριση μεικτών μεταναστευτικών ροών και της λειτουργίας των υπηρεσιών ασύλου και υποδοχής. Ως προς το επιχείρημα της αιτιολογικής έκθεσης ότι «*οι πληθυσμοί που μετακινούνται από τη Βόρεια Αφρική προέρχονται κατεξοχήν από ασφαλείς χώρες προέλευσης*», η δήλωση υπενθυμίζει ότι «*χωρίς την εξατομικευμένη αξιολόγηση αιτημάτων διεθνούς προστασίας δεν είναι δυνατός ο εκ των προτέρων συλλήβδην χαρακτηρισμός των προσώπων που προέρχονται από τη Βόρεια Αφρική ως στερούμενων προσφυγικού προφίλ*».

Η Ένωση Διοικητικών Δικαστών, εκπροσωπώντας τους εφαρμοστές του προσφυγικού δικαίου, ζήτησε με δελτίο τύπου την απόσυρση της τροπολογίας, επισημαίνοντας την παραβίαση του διεθνούς, ευρωπαϊκού και ενωσιακού δικαίου. Το δελτίο τύπου αναφέρεται ειδικότερα και στην επίκληση του άρθρου 15 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου από την αιτιολογική έκθεση, υπογραμμίζοντας ότι αυτό δεν επιτρέπει παρέκκλιση από το άρθρο 3 της Σύμβασης και ότι σε κάθε περίπτωση δεν συντρέχουν τέτοιες συνθήκες «*και μάλιστα λόγω έλλειψης δομών, όπως αναφέρεται στην αιτιολογική έκθεση*».

II.Β. Αιτίες και συνέπειες της κλιμάκωσης των παραβιάσεων

Η μη επαναπροώθηση συνιστά θεμελιώδη αρχή του διεθνούς δικαίου[13].

12. Βλ. και Thym, D., "The End of Human Rights Dynamism? Judgments of the ECtHR on 'Hot Returns' and Humanitarian Visas as a Focal Point of Contemporary European Asylum Law and Policy", *International Journal of Refugee Law,* 32(4), 2020, σελ. 569-596
13. Allain, J., "The Jus Cogens Nature of Non-Refoulement", *International Journal of Refugee Law*, 13(4), 2001, σελ. 533-558.

Εκτός από τη βασική διάταξη του άρθρου 33 παράγραφος 1 της Σύμβασης της Γενεύης σχετικά με το καθεστώς των προσφύγων, περιλαμβάνεται στη Διεθνή Σύμβαση κατά των βασανιστηρίων και άλλων τρόπων σκληρής, απάνθρωπης ή ταπεινωτικής μεταχείρισης ή τιμωρίας, στη Διεθνή Σύμβαση για την Προστασία Όλων των Προσώπων από την Αναγκαστική Εξαφάνιση, στη Συνθήκη για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, στον Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης κ.α.[14]. Έχει, επίσης, παγιωθεί από τη νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου[15]. Η παραβίασή της στην Ελλάδα δεν είναι, ωστόσο, νέο φαινόμενο. Η εν λόγω νομοθετική τροπολογία έπεται μίας πολυετούς μαζικής και συστηματικής πρακτικής άτυπων επαναπροωθήσεων (*pushbacks*) με χρήση βίας από την Ελλάδα προς την Τουρκία[16]. Επιπλέον, η ευθεία παραβίαση της αρχής της μη επαναπροώθησης με διάταξη νόμου συμβαίνει για δεύτερη φορά εντός της τελευταίας πενταετίας.

Ως προς την παραβίαση της αρχής της μη επαναπροώθησης με τη μορφή *pushbacks*, αξίζει να σημειωθεί ότι το 2025 η Ελλάδα καταδικάστηκε για πρώτη φορά από το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου για τη συστηματική πρακτική άτυπων επαναπροωθήσεων με χρήση βίας στην Τουρκία (*A.R.E. κατά Ελλάδας*, 7/1/2025). Η προσφεύγουσα, έχοντας καταδικαστεί σε ποινή φυλάκισης για αποδιδόμενες πολιτικές πεποιθήσεις, κατέφυγε στην Ελλάδα στις 4 Μαΐου 2019 μέσω του Έβρου για να ζητήσει άσυλο. Στο Δικαστήριο προσκόμισε έγγραφα και οπτικοακουστικό υλικό που επιβεβαίωνε την είσοδο και ολιγόωρη παραμονή της στη χώρα. Αφού συνελήφθη στην πλατεία της Νέας Βύσσας μεταφέρθηκε στο τμήμα Νέου Χειμωνίου, όπου κρατήθηκε άτυπα χωρίς να καταγραφεί η βούλησή της για κατάθεση αίτησης ασύλου. Αργά το απόγευμα της ίδιας ημέρας μεταφέρθηκε σε άλλο αστυνομικό τμήμα και αφού κατασχέθηκαν τα προσωπικά της αντικείμενα, άτομα που φορούσαν κουκούλες την επιβίβασαν μαζί με άλλους αλλοδαπούς σε φορτηγό για να τους μεταφέρουν στον ποταμό Έβρο. Περίπου στις 11 το βράδυ αναγκάστηκε να επιβιβαστεί σε φουσκωτό σκάφος και επαναπροωθήθηκε στην Τουρκία, όπου συνελήφθη και φυλακίστηκε διότι είχε διαφύγει στο εξωτερικό παρά την επιβολή απαγόρευσης εξόδου από τουρκικό δικαστήριο. Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου διαπίστωσε ότι η συστηματική πρακτική των ελληνικών αρχών να στέλνουν πίσω στην Τουρκία από την περιοχή του Έβρου και τα νησιά αλλοδαπούς που εισήλθαν παράνομα στη χώρα για να ζητήσουν άσυλο περιγράφεται λεπτομερώς από πολλές επίσημες εκθέσεις. Οι καταγγελίες και οι μαρτυρίες θυμάτων περιγράφουν έναν ομοιόμορφο τρόπο δράσης των αρχών. Στην ίδια διαπίστωση είχαν καταλήξει εθνικοί εποπτικοί μηχανισμοί, καθώς και διεθνείς οργανισμοί, όπως το Συμβούλιο της Ευρώπης και ο Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών. Ο Ειδικός Εισηγητής του τελευταίου για τα ανθρώπινα δικαιώματα των μεταναστών είχε μάλιστα υποστηρίξει ότι, στην Ελλάδα, οι επαναπροωθήσεις στα χερσαία και θαλάσσια σύνορα ήταν πλέον συνήθης πρακτική. Λαμβάνοντας υπόψη τον σημαντικό αριθμό, την ποικιλία και τη συμφωνία των σχετικών πηγών, το Δικαστήριο κατέληξε στο συμπέρασμα ότι υπήρχαν ισχυρές ενδείξεις συστηματικής πρακτικής επαναπροωθήσεων από την περιοχή του Έβρου στην Τουρκία, κρίνοντας ότι η κυβέρνηση δεν αντέκρουσε επιτυχώς τα αποδεικτικά στοιχεία που προσκόμισε η προσφεύγουσα.

Ως προς την επανάληψη του φαινομένου της παραβίασης της αρχής της μη επαναπροώθησης μέσω «νομοθετικής θέσπισής» της, υπενθυμίζεται η ομοίου περιεχομένου Πράξη Νομοθετικού Περιεχομένου που εκδόθηκε στις 2 Μαρτίου 2020. Η συγκεκριμένη διάταξη για την αναστολή υποβολής αιτήσεων ασύλου από άτομα που εισέρχονταν παράνομα στη χώρα και την επιστροφή τους, χωρίς καταγραφή, υιοθετήθηκε κατόπιν «εργαλειοποίησης» μεταναστών και προσφύγων από την Τουρκία δημιουργώντας πρωτοφανή κρίση στα ελληνοτουρκικά σύνορα, όπου είχαν υποκινηθεί να συγκεντρωθούν αλλοδαποί για να εισέλθουν παράνομα στην Ελλάδα. Η συγκεκριμένη κρίση ήταν εξάλλου ένας από τους λόγους που οδήγησαν στην υιοθέτηση του Κανονισμού 2024/1359 *για την αντιμετώπιση καταστάσεων κρίσης και ανωτέρας βίας στον τομέα της μετανάστευσης και του ασύλου* που περιλαμβάνει το νέο Σύμφωνο για τη Μετανάστευση και το Άσυλο, όπως αναφέρεται στην αιτιολογική έκθεση της πρότασης της Ευρωπαϊκής Επιτροπής.

Η συνδυαστική μελέτη των προηγούμενων παραβιάσεων της αρχής της μη επαναπροώθησης και της πρόσφατης νομοθετικής τροπολογίας για την αναστολή υποβολής αιτήσεων ασύλου είναι ενδιαφέρουσα για τον ρόλο του δικαίου γενικότερα, αλλά και σε περιόδους έντασης και κρίσεων ειδικότερα[17]. Αδιαμφισβήτητα, η αύξηση των αφίξεων στην Κρήτη δεν θα δημιουργούσε τοπική κρίση αν το κεντρικό κράτος είχε ενεργήσει εγκαίρως για τη δημιουργία υποδομών σύμφωνα με τις συστάσεις των εθνικών και διεθνών εποπτικών μηχανισμών. Αλλά ακόμα και με τις υφιστάμενες συνθήκες, το ελληνικό σύστημα ασύλου και υποδοχής θα μπορούσε να διαχειριστεί με επάρκεια τον συγκεκριμένο αριθμό νεοαφιχθέντων χωρίς παραβιάσεις του διεθνούς δικαίου, δεδομένης της εμπειρίας των προηγούμενων ετών. Η Ελλάδα, βρέθηκε ωστόσο πάλι υπόλογη για παραβιάσεις των διεθνών της υποχρεώσεων, αφού αφενός οι διεθνείς οργανισμοί απηύθυναν ισχυρές συστάσεις για συμμόρφωση με το διεθνές δίκαιο (βλ. παραπάνω), και αφετέρου το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου υπέδειξε τη λήψη προσωρινών μέτρων για μη απομάκρυνση των θιγόμενων που προσέφυγαν σε αυτό[18]. Ως εκ τούτου φαίνεται ότι δεν πραγματοποιήθηκε καμία αναγκα-

14. Βλ. ενδεικτικά Hamdan, E., *The Principle of Non-Refoulement Under the European Convention on Human Rights and the United Nations Convention Against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment*, Brill/ Nijhoff, 2016 :
15. Delas, O., "La création du principe de non-refoulement en droit international des droits de la personne par la Cour européenne des droits de l'homme : un chef-d'oeuvre à protéger", *Revue québécoise de droit international / Quebec Journal of International Law / Revista quebequense de derecho internacional*, 2020, σελ. 395-416.
16. Koros, D., "The Normalization of Pushbacks in Greece: Biopolitics and Racist State Crime", *State Crime Journal*, 10 (2), 2021, σελ. 238-256.
17. Βλ. και UNHCR, "Legal considerations on asylum and non-refoulement in the context of 'instrumentalization'", *International Journal of Refugee Law*, 37 (2), 2025, σελ. 280-288.
18. Refugee Support Aegean, *«Φρένο» του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Αν-*

στική επιστροφή νεοαφιχθέντων που στερήθηκαν το δικαίωμα πρόσβασης στο άσυλο κατά τη διάρκεια ισχύος του μέτρου, δηλαδή από τις 14 Ιουλίου 2025 έως τις 14 Οκτωβρίου 2025.

Με βάση τα παραπάνω, προκύπτουν εύλογα ερωτήματα σχετικά με τους λόγους της συγκεκριμένης πολιτικής επιλογής. Η παραβίαση του διεθνούς δικαίου (αρχή μη επαναπροώθησης) με διάταξη νόμου θα μπορούσε να έχει ως πιθανή εξήγηση τη βέβαιη απουσία σοβαρών συνεπειών, καθώς οι άτυπες επαναπροωθήσεις εφαρμόζονται συστηματικά από διαφορετικές κυβερνήσεις για πολλά χρόνια χωρίς να επιφέρουν σοβαρές κυρώσεις, ούτε αντιδράσεις σημαντικού μέρους της κοινωνίας. Αντιθέτως, φαίνεται να επικροτούνται, ή, τουλάχιστον, να μην αποτελούν ανασταλτικό παράγοντα για τους ψηφοφόρους των κυβερνόντων πολιτικών κομμάτων. Αφού λοιπόν οι άτυπες επαναπροωθήσεις προς τη Λιβύη θα συνεπάγονταν αυξημένες τεχνικές δυσκολίες σε σχέση με αυτές που πραγματοποιούνται προς την Τουρκία, λόγω μεγαλύτερης απόστασης και κινδύνων, ίσως προκρίθηκε η λύση των «επίσημων και νομοθετικά κατοχυρωμένων» επαναπροωθήσεων. Η απουσία σοβαρών κυρώσεων, ή, με άλλα λόγια, η ατιμωρησία για τις παραβιάσεις των δικαιωμάτων των προσφύγων, φαίνεται πως οδήγησε στη συγκεκριμένη νομοθετική εκτροπή (και όχι τα διόλου πειστικά επιχειρήματα της αιτιολογικής έκθεσης ως προς τη συμβατότητα του μέτρου με το διεθνές δίκαιο και την πάγια νομολογία των δύο ευρωπαϊκών δικαστηρίων). Το διεθνές δίκαιο μπορεί να μην διαθέτει τα μέσα για πλήρη πρόληψη και αποτελεσματική τιμωρία των παραβιάσεων, αλλά ευτυχώς, είναι σε θέση να προστατεύσει όσους πρόσφυγες έχουν την ευκαιρία να προσφύγουν στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου πριν επαναπροωθηθούν και να παρέχει δίκαιη ικανοποίηση σε κάποια από τα θύματα[19]. Ακόμα και αν οι δυσκολίες κατάθεσης προσφυγής και απόδειξης της εισόδου τους στην Ελλάδα, πριν της επαναπροώθηση, είναι απαγορευτικές για τη συντριπτική πλειοψηφία των προσφύγων.

Συμπεράσματα

Όσα συζητήθηκαν παραπάνω δυστυχώς δεν προκαλούν έκπληξη. Ούτε η συστηματική έλλειψη συμμόρφωσης με τις συστάσεις των διεθνών οργανισμών για τη βελτίωση των συνθηκών υποδοχής, ούτε η παραβίαση της αρχής της μη επαναπροώθησης συμβαίνουν για πρώτη φορά στην Ελλάδα. Αντιθέτως, πρόκειται για ένα μάλλον επαναλαμβανόμενο μοτίβο, τουλάχιστον κατά την τελευταία εικοσαετία. Η παραβίαση της αρχής της μη επαναπροώθησης μέσω νομοθετικής πρόβλεψης, αν και δεν είναι ούτε αυτή πρωτότυπη, αφού συμβαίνει για δεύτερη φορά μέσα στην τελευταία πενταετία, δημιουργεί προβληματισμό. Ακόμα και αν δεν φαίνεται να υπάρχει εναλλακτική εξήγηση, είναι δύσκολο να αποδεχτούμε ότι η θρασύτατη παραβίαση του διεθνούς δικαίου στη συγκεκριμένη περίπτωση οφείλεται αποκλειστικά στην έλλειψη μέσων

θρώπου στην απέλαση προσφύγων που κρατούνται λόγω της παράνομης αναστολής του δικαιώματος στο άσυλο, 18/8/2025 και *Νέα απόφαση ΕΔΔΑ: Απαγορεύει την απέλαση προσφύγων μέχρι να έχουν πρόσβαση σε διαδικασία ασύλου,* 2/9/2025.

19. Βλ. και Jakulevičienė, L., "Principle of non-refoulement in the context of recent ECtHR caselaw and the EU migration and asylum pact", *ERA Forum,* 24, 2023, σελ. 379-396.

πρόληψης και αποτελεσματικής τιμωρίας των παραβιάσεων του. Σε αυτή τη δύσκολη συγκυρία, η νέα νομοθεσία της Ευρωπαϊκής Ένωσης για το άσυλο επιχειρεί να θέσει μία ισορροπία μεταξύ της πλήρους καταπάτησης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων από τα κράτη μέλη που επηρεάζονται δυσανάλογα, και την αποφυγή της ευθύνης προστασίας από αυτά που επηρεάζονται λιγότερο, ή καθόλου, από τις μεταναστευτικές πιέσεις και κρίσεις. Η αποτελεσματικότητα του μηχανισμού αλληλεγγύης που προβλέπεται στον Κανονισμό 2024/1351 *για τη διαχείριση του ασύλου και της μετανάστευσης* και των μέτρων αλληλεγγύης του Κανονισμού 2024/1359 *για την αντιμετώπιση καταστάσεων κρίσης και ανωτέρας βίας στον τομέα της μετανάστευσης και του ασύλου* θα κριθεί σύντομα στην πράξη. Οι σχετικές διατάξεις είναι βέβαια αρκετά περίπλοκες και ίσως να μην καταφέρουν να ξεπεράσουν τα εμπόδια που υπάρχουν μέχρι σήμερα και οφείλονται στην έλλειψη πολιτικής βούλησης για κατανομή της ευθύνης προστασίας των προσφύγων μεταξύ των κρατών μελών[20]. Επί του παρόντος αξίζει να σημειωθεί ότι, όπως και το ισχύον ενωσιακό δίκαιο, ο Κανονισμός 2024/1359 προφανώς και δεν επιτρέπει σε καμία περίπτωση την αναστολή κατάθεσης αιτήσεων ασύλου, ακόμα και σε καταστάσεις κρίσης, ανωτέρας βίας και εργαλειοποίησης. Συνεπώς η Ελλάδα οφείλει να αντιμετωπίζει τη μεταναστευτική πίεση που δέχεται, καθώς και τις προκλήσεις για το σύστημα υποδοχής και ασύλου, τηρώντας τις υποχρεώσεις της που απορρέουν από το διεθνές δίκαιο. Παράλληλα, οφείλει να έχει ισχυρή παρουσία στους ευρωπαϊκούς θεσμούς για να διασφαλίσει την όσο το δυνατόν πιο επωφελή εφαρμογή του νέου ενωσιακού δικαίου για τον μηχανισμό και τα μέτρα αλληλεγγύης, λαμβάνοντας υπόψη ότι σε αυτό το ζήτημα το εθνικό συμφέρον ταυτίζεται με αυτό των προσφύγων.

20. Vara, J. S., "Flexible Solidarity in the New Pact on Migration and Asylum: A New Form of Differentiated Integration?", *European Papers*, 7(3), 2023, σελ. 1243-1263. Η εφαρμογή της νέας ενωσιακής νομοθεσίας ασύλου θα επιφορτίσει κράτη μέλη στα εξωτερικά σύνορα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, όπως η Ελλάδα, με νέες ευθύνες βλ. ενδεικτικά: Abrisketa Uriarte, J., "The European Pact on Migration and Asylum: Border Containment and Frontline States", *European Journal of Migration and Law*, 24 (4), 2022, σελ. 463-488.

Ο Κανόνας του Νομισματικού Χρυσού και το Παραδεκτό της Προσφυγής της Νικαράγουα κατά της Γερμανίας

7

Μάνος Μποζουτσίδης

ΜΔΕ «Διεθνές Δίκαιο και Διπλωματικές Σπουδές» Παντείου Πανεπιστημίου

Ανακοίνωση στις ΧΧ Διεθνολογικές Συναντήσεις Ναυπλίου. 3-5 Οκτωβρίου 2025

1. Εισαγωγή

Στις 21 Οκτωβρίου 2025, η Γερμανία ήγειρε προδικαστικές ενστάσεις επί τόσο του παραδεκτού όσο και της δικαιοδοσίας του Διεθνούς Δικαστηρίου[1] (εφεξής Δικαστήριο) ως προς την προσφυγή που κατέθεσε η Νικαράγουα εναντίον της την 1η Μαρτίου 2024.[2] Στη φάση των προσωρινών μέτρων το Δικαστήριο απέφυγε να εξετάσει ζητήματα παραδεκτού και δικαιοδοσίας του, αφήνωντάς τα ανοιχτά για εξέταση σε επόμενη φάση.[3] Δεν προκαλεί, λοιπόν, έκπληξη που η Γερμανία εμπροθέσμως[4] ήγειρε προδικαστικές ενστάσεις τόσο ως προς το παραδεκτό όσο και προς τη δικαιοδοσία του Δικαστηρίου,[5] μιας και ήδη από την φάση των Προσωρινών Μέτρων είχε ήδη εγείρει προφορικά –αν και ανεπιτυχώς, δεδομένου ότι το Δικαστήριο σε μια μόλις συνοπτική παράγραφο απέρριψε το γερμανικό αίτημα για διαγραφή της υπόθεσης από το πινάκιο–[6] αυτά τα ζητήματα.[7] Σκοπός της παρούσας ανάλυσης είναι να εξετάσει το κατά πόσο έγκυρες είναι αυτές ως προς το παραδεκτό της προσφυγής, όπως φαίνεται να έχουν μάλλον διατυπωθεί από τα δημοσίως διαθέσιμα στοιχεία[8] και αν η Νικαράγουα μπορεί τελικά, υπό το πρίσμα μιας εναλλακτικής προσέγγισης της συναίνεσης του τρίτου απόντος κράτους, να υπερκεράσει τον σκόπελο της αρχής –για κάποιους, κανόνας για άλλους–[9] του Νομισματικού Χρυσού. Αξίζει να σημειωθεί ότι στην παρούσα ανάλυση δεν θα εξεταστεί το κατά πόσο επί της ουσίας είναι βάσιμα τα αιτήματα της Νικαράγουας.

Προς απόδειξη της θέσης ότι ο Νομισματικός Χρυσός δεν αποτελεί δικονομικό κώλυμα στην συγκεκριμένη υπόθεση ενώπιον του Δικαστηρίου, η ακόλουθη ανάλυση που ακολουθεί θα χωριστεί σε τρία μέρη. Πρώτα, θα παρουσιαστεί η Διαταγή για τα Προσωρινά Μέτρα της 30ής Απριλίου 2024 του Δικαστηρίου. Στο δεύτερο μέρος, θα αναλυθούν τα νομικά προηγούμενα του Δικαστηρίου που σχετίζονται με την αρχή του Νομισματικού Χρυσού και το πως καθορίζεται μέσω αυτών η προστασία τρίτων απόντων κρατών αλλά και πως αυτά μπορεί δυνητικά να συναινούν. Στο τρίτο μέρος θα εφαρμοστεί το θεωρητικό υπόβαθρο στα πραγματικά περιστατικά της υπόθεσης *Φερόμενες Παραβιάσεις Ορισμένων Υποχρεώσεων σχετικά με την Κατεχόμενη Παλαιστινιακή Περιοχή (Νικαράγουα κατά Γερμανίας)* (εφεξής *Νικαράγουα κατά Γερμανίας*) και θα παρουσιαστούν τα αιτήματα της Νικαράγουας, που μπορούν να διχοτομηθούν σε αιτήματα σχετικά με το Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο και αιτήματα σχετικά με τη Σύμβαση για την Πρόληψη και την Τιμωρία του Εγκλήματος της Γενοκτονίας του 1948 (εφεξής Σύμβαση της Γενοκτονίας). Έτσι

1. *Alleged Breaches of Certain International Obligations in respect of the Occupied Palestinian Territory (Nicaragua v. Germany)* (Order) (2025), σελ. 1 <https://icj-web.leman.un-icc.cloud/sites/default/files/case-related/193/193-20251022-ord-01-00-en.pdf>.
2. *Alleged Breaches of Certain International Obligations in respect of the Occupied Palestinian Territory (Nicaragua v. Germany)* (Provisional Measures) [2024] I.C.J. Rep. 560, παρ. 1.
3. *Ibid.*, παρ. 25.
4. Η προθεσμία για τις προδικαστικές ενστάσεις βάση του Κανόνα 79*bis* του Δικαστηρίου (*infra σημ. 74*) είναι 90 ημέρες από την λήξη της προθεσμίας παράδοσης του Δικογράφου (Memorial) του προσφεύγοντος. Εν προκειμένω, ήταν η 21η Οκτωβρίου, ημέρα που κατέθεσε η Γερμανία το έγγραφο με το οποίο εγείρει προδικαστικές ενστάσεις. Βλέπε ενδεικτικά: Stefan Talmon, 'Nicaragua v. Germany: Germany Files Preliminary Objections at the Last Minute - GPIL - German Practice in International Law' (*GPIL - German Practice in International Law* 10 Νοεμβρίου 2025) <https://gpil.jura.uni-bonn.de/2025/11/nicaragua-v-germany-germany-files-preliminary-objections-at-the-last-minute/> πρόσβαση 2 Ιανουαρίου 2026.

5. *Alleged Breaches of Certain International Obligations in respect of the Occupied Palestinian Territory (Nicaragua v. Germany)* (Order) (2025), σελ. 1 <https://icj-web.leman.un-icc.cloud/sites/default/files/case-related/193/193-20251022-ord-01-00-en.pdf>.
6. [2024] I.C.J. Rep. 560, παρ. 21.
7. *Alleged Breaches of Certain International Obligations in respect of the Occupied Palestinian Territory (Nicaragua v. Germany)* (Public sitting held on Tuesday 9 April 2024, at 10 a.m., at the Peace Palace, President Salam presiding, in the case concerning Alleged Breaches of Certain International Obligations in respect of the Occupied Palestinian Territory (Nicaragua v. Germany)) CR 2024/16 (Wordsworth), σελ. 23-33 <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/193/193-20240409-ora-01-00-bi.pdf>.
8. Κατά πάγια πρακτική, τα δικόγραφα των διαδίκων όπως και οι Προδικαστικές Ενστάσεις δημοσιεύονται στο κοινό μετά την ολοκλήρωση του σχετικού γύρου προφορικών καταθέσεων ενώπιον του Δικαστηρίου.
9. Για το αν το Δικαστήριο στην Απόφαση του για τον Νομισματικό Χρυσό (*infra σημ.* 29) εξέφρασε έναν δικονομικό κανόνα ή αν απλά το νομικό αυτό προηγούμενο αποκρυσταλλώνει γενική αρχή δικονομικού δικαίου: Juliette McIntyre, 'Rules Are Rules: Reconceiving Monetary Gold as a Rule of Procedure' (2021) 115 *AJIL Unbound* 144. Οι Stendel και Wentker υποστηρίζουν ότι για την βιβλιογραφία οι όροι «*αρχή*» και «*κανόνας*» χρησιμοποιούνται στην συγκεκριμένη περίπτωση ως ταυτόσημοι όροι: Robert Stendel και Alexander Wentker, *Monetary Gold in the Age of Public Interest Litigation*, *European Journal of International Law*, 2025;, chaf044, https://doi.org/10.1093/ejil/chaf044, 3, υποσημ. 9.

πρώτα θα προσεγγιστούν τα αιτήματα σχετικά με το Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο και θα παρουσιαστεί η μη ανάγκη εξέτασης συμπεριφοράς τρίτου απόντος κράτους. Ως προς την εξέταση των σχετικών αιτημάτων υπό τη Σύμβαση της Γενοκτονίας, η ανάλυση υιοθετείται μια πιο ευέλικτη προσέγγιση επί του Καταστατικού και του Πινακίου του Δικαστηρίου δείχνοντας ότι η αρχή του Νομισματικού Χρυσού μπορεί τελικά να μην στέκεται εμπόδιο στην εξέταση επί της ουσίας των αιτημάτων της Νικαράγουας.

2. Πραγματικά Περιστατικά της Νικαράγουας κατά Γερμανίας

Στις 2 Φεβρουαρίου 2024 η Νικαράγουα απέστειλε ρηματική διακοίνωση στην Γερμανία,[10] εγκαλώντας την δεύτερη για αντιδιεθνείς της ενέργειες υπό τις Συμβάσεις της Γενεύης του 1949 και τη Σύμβαση της Γενοκτονίας, ειδικά και στο τότε πρόσφατο πλαίσιο απόφασης της Γερμανίας να παύσει να χρηματοδοτεί το United Nations Relief and Works Agency for Palestine Refugees in the Near East (εφεξής UNRWA) μετά από κατηγορίες του Ισραήλ ότι μεγάλο μέρος των εργαζομένων του συνδέονταν με την Hamas.[11] Πέντε μέρες αργότερα σε συνέντευξη τύπου το Υπουργείο Εξωτερικών της Γερμανίας απαντώντας σε σχετική ερώτηση δημοσιογράφου, αρνούνταν τις κατηγορίες που ασκούσε η Νικαράγουα σε δελτίου τύπου σχετικά με το περιεχόμενο της ρηματικής διακοίνωσης της προς τη Γερμανία.[12] Η Νικαράγουα έλαβε με ρηματική διακοίνωση επιβεβαίωση ότι ελήφθη η δική της ρηματική διακοίνωση στις 14 Φεβρουαρίου του 2024. Σύμφωνα με τον Wordsworth, η Γερμανία ήθελε να απαντήσει στη ρηματική διακοίνωση της Νικαράγουα νωρίτερα, αλλά φέρεται η τελευταία να την έστειλε σε λάθος διεύθυνση και έτσι η Γερμανία δεν μπορούσε να απαντήσει νωρίτερα στη Νικαράγουα.[13] Εν τέλει η Γερμανία δεν χρειάστηκε να απαντήσει ποτέ στην ρηματική διακοίνωση καθώς την 1η Μαρτίου 2024 η Νικαράγουα κατέθεσε στο Δικαστήριο προσφυγή κατά της Γερμανίας για αντιδιεθνείς της ενέργειες κατά παράβαση του Άρθρου 1, Κοινού στις Τέσσερις Συμβάσεις της Γενεύης του 1941, του εθιμικού Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου, και της Σύμβασης της Γενοκτονίας.[14] Συνημμένη στο κείμενο της προσφυγής ήταν και η αίτηση για έκδοση προσωρινών μέτρων.

Τα αιτήματα της Νικαράγουα για προσωρινά μέτρα απορρίφθηκαν με μια ελάχιστα επεξηγηματική,[15] ασυνήθιστη[16] και γενικόλογη[17] Διαταγή από το Δικαστήριο.[18] Ωστόσο, απορρίφθηκε και το γερμανικό αίτημα για τη διαγραφή της υπόθεσης από το Πινάκιο.[19] Το Δικαστήριο σε μια μόλις παράγραφο απέρριψε το γερμανικό αίτημα δεδομένου ότι η προσφυγή δεν είναι εκδήλως αβάσιμη από πλευράς δικαιοδοσίας και έτσι δεν μπορεί να την διαγράψει από το Πινάκιο του,[20] αφήνοντας αυτό το θέμα να εξεταστεί σε επόμενο στάδιο της υπόθεσης.[21]

Παρά την διαφωνία στην ακαδημαϊκή κοινότητα για το αν το αν ο Νομισματικός Χρυσός αφορά το παραδεκτό ή τη δικαιοδοσία της υπόθεσης,[22] το Δικαστήριο δεν μπορούσε να αξιολογήσει την ένσταση του Νομισματικού Χρυσού, γιατί αυτή φαίνεται ότι αποτελεί ένσταση επί του παραδεκτού της υπόθεσης και για την έκδοση προσωρινών μέτρων αρκεί το Δικαστήριο να έχει *prima facie* δικαιοδοσία,[23] χωρίς

10. *Alleged Breaches of Certain International Obligations in respect of the Occupied Palestinian Territory (Nicaragua v. Germany)* (Application Instituting Proceedings) Annex I <https://api.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/193/193-20240301-app-01-01-en.pdf> πρόσβαση 28 Ιανουαρίου 2026.
11. Σημειώνεται πως μετά από τη δημοσίευση αυτών των κατηγοριών τα Ηνωμένα Έθνη δημιούργησαν ένα Review Group για να ελέγξει τις κατηγορίες του Ισραήλ. Το Review Group παρατήρησε πως το Ισραήλ είχε στη διάθεση του αρκετά τακτικά τις λίστες με τους εργαζομένους στην UNRWA και είχε να εγείρει ενστάσεις για εργαζομένους στον οργανισμό από το 2011. Βλέπε σχετικά: Pierre Emmanuel Ngendakumana, 'Germany to Restart Cooperation with UNRWA after Suspension over Alleged Terror Ties' (*POLITICO* 24 Απριλίου 2024) <https://www.politico.eu/article/germany-resume-cooperation-unrwa-relief-agency-palestine-israel/> πρόσβαση 30 Δεκεμβρίου 2025· Šejla Ahmatović, 'Israel "yet to Provide Evidence" of UNRWA Staff Terrorist Links, Independent Report Says' (*POLITICO* 22 Απριλίου 2024) <https://www.politico.eu/article/israel-unrwa-united-nations-palestine-gaza-hamas-humanitarian-aid/> πρόσβαση 30 Δεκεμβρίου 2025· Independent Review Group on the United Nations Relief and Works Agency for Palestine Refugees in the Near East, *Independent Review of Mechanisms and Procedures to Ensure Adherence by UNRWA to the Humanitarian Principle of Neutrality* (Report, 20 Απριλίου 2024) <https://www.un.org/unispal/wp-content/uploads/2024/04/unrwa_independent_review_on_neutrality.pdf> πρόσβαση 30 Δεκεμβρίου 2025.
12. 'Erklärungen Des Auswärtigen Amts in Der Regierungspressekonferenz Vom 07.02.2024' (*Auswärtiges Amt* 2024) <https://www.auswaertiges-amt.de/de/newsroom/regierungspressekonferenz/2643166> πρόσβαση 30 Δεκεμβρίου 2025.
13. *Alleged Breaches of Certain International Obligations in respect of the Occupied Palestinian Territory (Nicaragua v. Germany)* (Public sitting held on Tuesday 9 April 2024, at 10 a.m., at the Peace Palace, President Salam presiding, in the case concerning Alleged Breaches of Certain International Obligations in respect of the Occupied Palestinian Territory (Nicaragua v. Germany)) CR 2024/16 (Wordsworth), σελ. 31-3.
14. [2024] I.C.J. Rep. 560, παρα. 1-2.
15. Michael A. Becker, 'Nicaragua Comes up Empty' <https://verfassungsblog.de/nicaragua-comes-up-empty/> πρόσβαση 31 Δεκεμβρίου 2025.
16. *Alleged Breaches of Certain International Obligations in respect of the Occupied Palestinian Territory (Nicaragua v. Germany)* (Provisional Measures) (Dissenting Opinion of Judge Al-Khasawneh) [2024] I.C.J. Rep. 603, παρ. 1.
17. *Alleged Breaches of Certain International Obligations in respect of the Occupied Palestinian Territory (Nicaragua v. Germany)* (Provisional Measures) (Separate Opinion of Vice-President Sebutinde) [2024] I.C.J. Rep. 570, παρ. 1 και 3.
18. Το Δικαστήριο αναφέρει συγκεκριμένα: «*Based on the factual information and legal arguments presented by the Parties, the Court concludes that, at present, the circumstances are not such as to require the exercise of its power under Article 41 of the Statute to indicate provisional measures*», [2024] I.C.J. Rep. 560, παρ. 20.
19. *Ibid.*, παρ. 26.
20. *Ibid.*, παρ. 21. Ο όρος που χρησιμοποιεί το Δικαστήριο είναι «*manifest lack of jurisdiction*.»
21. *Ibid.*, παρ. 25.
22. Martins Paparinskis, 'Long Live Monetary Gold *Terms and Conditions Apply'* (2021) 115 *AJIL Unbound* 154, 156.
23. Βλέπε ενδεικτικά: *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide in the Gaza Strip (South Africa v. Israel)* (Provisional Measures) [2024] I.C.J. Rep. 3, παρ. 15; *Application of the Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (Canada and Netherlands v. Syrian Arab Republic)* (Provisional Measures) [2023] I.C.J. Rep. 587, παρ. 20; *Allegations of Genocide under the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Ukraine v. Russian Federation)* (Provisional Measures) [2022] I.C.J. Rep. 211, παρ. 24; *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (The Gam-*

να χρειάζεται κρίνει από τώρα αν σε επόμενο στάδιο αυτή του την δικαιοδοσία οφείλει να την εξασκήσει ή αν υπάρχει κάποιος λόγος άρνησης άσκησης της.[24] Αν, λοιπόν, κρίνουμε από το λεκτικό της Διαταγής[25] της 22ης Οκτωβρίου 2025 σε συνδυασμό με τα επιχειρήματα τα οποία προέβαλε προφορικά η Γερμανία ενώπιον του Δικαστηρίου,[26] δεν είναι παράλογο να συμπεράνουμε ότι άσκησε προδικαστικές ενστάσεις ως προς το παραδεκτό της υπόθεσης υπό το πρίσμα του Νομισματικού Χρυσού.[27]

3. Θεωρητικό Υπόβαθρο

3.1. Υπόθεση Νομισματικός Χρυσός

Προτού προχωρήσουμε στην ανάλυση που ακολουθεί, αξίζει να σταθούμε συνοπτικά πάνω στην υπόθεση του Νομισματικού Χρυσού, που πρόσφατα βρέθηκε στο επίκεντρο συζήτησης περί της σχετικότητας και της αξίας διατήρησης του στο διεθνές δίκαιο.[28] Ως προς τα πραγματικά περιστατικά, η υπόθεση αυτή μεταξύ Ιταλίας από τη μία, και Ηνωμένου Βασιλείου, Γαλλίας και Ηνωμένων Πολιτειών από την άλλη, αφορά το ποιος είναι ο δικαιούχος του χρυσού που περιήλθε στην κυριότητα της Αλβανίας μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο: το Ηνωμένο Βασίλειο, έναντι του οποίου η Αλβανία έπρεπε να καταβάλει αποζημιώσεις μετά την απόφαση του Δικαστηρίου στην υπόθεση *Στενά της Κέρκυρας*, ή η Ιταλία, η οποία αξίωνε ότι ο χρυσός είναι δικός της ως αποζημίωση για ζημίες που υπέστη λόγω ενός Αλβανικού νόμου του 1945.[29] Η Ιταλία, παρότι ενάγουσα, ήγειρε προδικαστικές ενστάσεις. Το Δικαστήριο εξέφρασε την αρχή του Νομισματικού

bia v. Myanmar) (Provisional Measures) [2020] I.C.J. Rep. 3, παρ. 16.; *Alleged Violations of the 1955 Treaty of Amity, Economic Relations, and Consular Rights (Islamic Republic of Iran v. United States of America)* (Provisional Measures) [2018] I.C.J. Rep. 623, para. 24; *Jadhav (India v. Pakistan)* (Provisional Measures) [2017] I.C.J. Rep. 231, παρ. 15.

24. *Appeal Relating to the Jurisdiction of the ICAO Council (India v. Pakistan)* (Judgment) [1972] I.C.J. Rep. 46, παρ. 13· *Northern Cameroons (Cameroon v. United Kingdom)* (Preliminary Objections) [1963] ICJ Rep 15, σελ. 29.
25. *Alleged Breaches of Certain International Obligations in respect of the Occupied Palestinian Territory (Nicaragua v. Germany)* (Order) (2025), σελ. 1 <https://icj-web.leman.un-icc.cloud/sites/default/files/case-related/193/193-20251022-ord-01-00-en.pdf>.
26. *Alleged Breaches of Certain International Obligations in respect of the Occupied Palestinian Territory (Nicaragua v. Germany)* (Public sitting held on Tuesday 9 April 2024, at 10 a.m., at the Peace Palace, President Salam presiding, in the case concerning Alleged Breaches of Certain International Obligations in respect of the Occupied Palestinian Territory (Nicaragua v. Germany)) CR 2024/16 (Wordsworth), σελ. 23-33 <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/193/193-20240409-ora-01-00-bi.pdf>.
27. Adil Ahmad Haque, 'Nicaragua v. Germany: Israel Is Not an Indispensable Third Party' (*Just Security* 20 Νοεμβρίου 2025) <https://www.justsecurity.org/124907/nicaragua-germany-israel-indispensable/> πρόσβαση 30 Δεκεμβρίου 2025.
28. Αντιπαράβαλε: Dapo Akande, 'Introduction to the Symposium on Zachary Mollengarden & Noam Zamir "The Monetary Gold Principle: Back to Basics"' (2021) 115 *AJIL Unbound* 140; και Zachary Mollengarden και Noam Zamir, 'The Monetary Gold Principle: Back to Basics' (2021) 115 *AJIL* 41.
29. *Monetary Gold Removed from Rome in 1943 (Italy v. France, United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland and United States of America)* (Preliminary Question) [1954] I.C.J. Rep. 19, σελ. 21-7.

Χρυσού[30] βάση της οποίας, μιας και η συναίνεση των Κρατών αποτελεί τον ακρογωνιαίο λίθο για την άσκηση δικαιοδοσίας του Δικαστηρίου,[31] όταν διάδικοι καλούν το Δικαστήριο να εξετάσει μια υπόθεση που χρειάζεται αυτό να τοποθετηθεί με τρόπο που δεν επηρεάζει απλά τα συμφέροντα ενός τρίτου απόντος κράτους, αλλά στην πραγματικότητα τα συμφέροντα αυτά να βρίσκονται στον πυρήνα της υπόθεσης όπου είναι πρακτικά αδύνατον στο Δικαστήριο να καταλήξει σε μια Απόφαση χωρίς να εξετάσει δικαιώματα και υποχρεώσεις τρίτων κρατών,[32] τότε οι προσφυγές αυτές πρέπει να κρίνονται απαράδεκτες.[33] Ουσιαστικά, φαίνεται να λειτουργεί ως εγγύηση για την εφαρμογή της θεμελιώδους δικονομικής αρχής *audiatur et altera pars*.[34] Αν, όμως, η συμπεριφορά του τρίτου κράτους μπορεί να διαφοροποιηθεί από αυτή του εναγομένου,[35] ή αποτελεί απλώς εξακρίβωση πραγματικού περιστατικού χωρίς κάποιον συνοδευτικό νομικό χαρακτηρισμό αυτού,[36] τότε η αρχή του Νομισματικού Χρυσού δεν αποτελεί υποχρεωτικά δικονομικό κώλυμα παρότι μπορεί να επηρεάζονται συμφέροντα τρίτων απόντων κρατών.

3.2. Το Ανατολικό Τιμόρ και οι δεδομένες καταστάσεις (givens)

Το Δικαστήριο στην υπόθεση του *Ανατολικού Τιμόρ (Πορτογαλία κατά Αυστραλίας)* δεν απορρίπτει την πιθανότητα η συμπεριφορά ενός κράτους να θεωρηθεί «δεδομένη» (*given*), αν για παράδειγμα υπάρχει σχετική Απόφαση του Συμβουλίου Ασφαλείας των Ηνωμένων Εθνών, ή αν υπάρχει σχετικό Ψήφισμα της Γενικής Συνέλευσης των Ηνωμένων Εθνών.[37] Εδώ σχετική είναι η χρήση της νομολογίας του ίδιου του Δικαστηρίου. Το Καταστατικό του Δικαστηρίου στο Άρθρο 38, παράγραφος 1, υποπαράγραφος δ, ορίζει ρητά ότι οι αποφάσεις του Δικαστηρίου αποτελούν επικουρικές πηγές δικαίου,[38] ενώ το Άρθρο 59 ορίζει εξίσου ρητά ότι οι Αποφάσεις του Δικαστηρίου είναι δεσμευτικές μόνο προς τους διαδίκους της εκάστοτε

30. Το Δικαστήριο στην Απόφαση του χρησιμοποιεί την έκφραση «*well-established principle of international law embodied in the Court's Statute*». *Ibid.*, σελ. 32
31. Η αρχή της συναίνεσης για πρώτη φορά αναφέρθηκε ως καλά θεμελιωμένη αρχή στο Διεθνές Δίκαιο στην Γνωμοδότηση του Διαρκούς Δικαστηρίου Διεθνούς Δικαιοσύνης στην Γνωμοδότηση για το Καθεστώς της Ανατολικής Καρέλιας: *Status of Eastern Carelia* (Advisory Opinion) [1923] PCIJ Rep Series B No 5, σελ. 27. («*It is well established in international law that no State can, without its consent, be compelled to submit its disputes with other States either to mediation or to arbitration, or to any other kind of pacific settlement.*»).
32. Christine Chinkin, *Third Parties in International Law* (OUP 1993) 207.
33. [1954] I.C.J. Rep. 19, σελ. 32-3.
34. Shabtai Rosenne, *The Law and Practice of the International Court* (AW Sijthoff 1965) 310.
35. *Certain Phosphate Lands in Nauru (Nauru v. Australia)* (Preliminary Objections) [1992] I.C.J. Rep. 240, παρ. 54-5.
36. *Larsen v Hawaiian Kingdom*, PCA Case No 1999-01, Award (5 Φεβρουαρίου 2001) ICGJ 378, παρ. 11.24.
37. *East Timor (Portugal v. Australia)* (Judgment) [1995] I.C.J. Rep. 90, παρ. 32. Το Δικαστήριο χρησιμοποιεί εδώ τον όρο «*givens*».
38. Statute of the International Court of Justice (υιοθετήθηκε την 26 Ιουνίου 1945, τέθηκε σε ισχύ την 24 Οκτωβρίου 1945) 33 UNTS 993, αρθ. 38.1.d.

υπόθεσης.[39] Ωστόσο, είναι «*γενικώς αποδεκτό πως η αλήθεια είναι διαφορετική*».[40]

Στην πραγματικότητα, τα ευρήματα και οι ερμηνείες του Δικαστηρίου θεωρούνται αυθεντικές αποφάσεις για την τρέχουσα κατάσταση του Διεθνούς Δικαίου.[41] Πόσω δε μάλλον, δεδομένης της σημασίας που δείχνει το Δικαστήριο στην νομολογιακή του συνέπεια[42] και την πάγια νομολογία του,[43] αναγνωρίζεται πως οι λόγοι ανατροπής της πρέπει να είναι επιτακτικοί και κατ'εξαίρεση.[44] Έτσι, αν δεν συντρέχουν τέτοιοι λόγοι, δεν υπάρχει λόγος το Δικαστήριο να μην ανατρέξει σε νωρίτερα ευρήματα του,[45] τα οποία στην νέα υπόθεση μπορούν να θεωρηθούν ως δεδομένα.[46] Άλλωστε, το ότι η νομολογία συνιστά επικουρική πηγή δικαίου δεν σημαίνει ότι δεν είναι σημαντική.[47]

3.3. Μορφές συναίνεσης του τρίτου απόντος κράτους

Το Δικαστήριο ποτέ δεν έχει ασχοληθεί περαιτέρω με ορισμένα κομβικά σημεία για την εκπλήρωση των προϋποθέσεων του Νομισματικού Χρυσού. Πως το τρίτο κράτος μπορεί να εκφράσει τη συναίνεση του στην συνέχεια διεξαγωγής της δίκης που μπορεί

39. *Ibid*., αρθ. 59. Επιπρόσθετα, υπό το αρθ. 63 οι Αποφάσεις του Δικαστηρίου γίνονται δεσμευτικές σε όλα τα παρεμβαίνοντα κράτη τα οποία παρεμβαίνουν σε μια υπόθεση υπό το άρθρο αυτό με σκοπό να παράσχουν στο Δικαστήριο την κατασκευή διατάξεων επίδικης πολυμερούς σύμβασης στην οποία είναι και αυτά Συμβαλλόμενα Μέρη.
40. Rosalyn Higgins, *Problems and Process: International Law and How We Use It* (Clarendon Press 1994) 202 («*it is commonplace that the reality is otherwise*»). Βλέπε επίσης: Christine M Chinkin, 'Third-Party Intervention before the International Court of Justice' (1986) 80 *AJIL* 495, 502.
41. *Ibid.*
42. *Ibid.*
43. Παρ'ότι τυπικά στο Διεθνές Δίκαιο δεν υπάρχει το *stare decisis*, όπως για παράδειγμα υπάρχει στο σύστημα του κοινού δικαίου (βλέπε ενδεικτικά: *Dobbs v. Jackson Women's Health Organization* 597 US ___ (2022), 37), το Δικαστήριο υιοθετεί τη έννοια της *jurisprudence constante*: Alexander Orakhelashvili, *Akehurst's Modern Introduction to International Law* (9h εκδ., Routledge 2022), 50· Christian J Tams, 'The ICJ as a 'Law-Formative Agency': Summary and Synthesis' στο Christian J Tams και James Sloan (επιμ.), *The Development of International Law by the International Court of Justice* (OUP 2013) 389· Iain Scobbie, 'Res Judicata, Precedent and the International Court: A Preliminary Sketch' (1999) 20 *Australian Year Book of International Law* 299, 317· *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Croatia v. Serbia)* (Preliminary Objections) [2008] I.C.J. Rep. 412, παρ. 53.
44. *Obligations concerning Negotiations relating to Cessation of the Nuclear Arms Race and to Nuclear Disarmament (Marshall Islands v. United Kingdom)* (Declaration of President Abraham) [2016] I.C.J. Rep. 858, παρ. 11· Bola Ajibola, 'The International Court of Justice and Absent Third States' (1996) 4 *African Yearbook of International Law* 85, 86.
45. *Mavrommatis Jerusalem Concessions (Readaptation)* (Jurisdiction) [1927] PCIJ Rep Series A No 11, 18.
46. Martins Paparinskis, 'Revisiting the Indispensable Third Party Principle' (2020) 1 *Rivista di Diritto Internazionale* 49, 84· Dylan Jesse Andrian, 'Corroded Monetary Gold (Part II): A Nicaragua-Germany-Israel Boogaloo' (Opinio Juris, 10 Ιουνίου 2024) <https://opiniojuris.org/2024/06/10/corroded-monetary-gold-a-nicaragua-germany-israel-boogaloo/> πρόσβαση 17 Δεκεμβρίου 2025.
47. Martins Paparinskis, 'Long Live Monetary Gold *Terms and Conditions Apply'* (2021) 115 *AJIL Unbound* 154, 154.

συμφέροντα του να καθορίζονται από την έκβαση της δίκης; Κατά πάγια νομολογία, η συναίνεση δεν προκύπτει μόνο από ρητές δηλώσεις αποδοχής της δικαιοδοσίας του Δικαστηρίου, αλλά μπορεί να προκύπτει και από πράξεις που ξεκάθαρα το καταδεικνύουν,[48] καθώς η έκφραση συναίνεσης δεν εκφράζεται απαραίτητα με κάποια τυπική φόρμα.[49] Άρα, εγείρεται και το ερώτημα: σε τι ακριβώς πρέπει να συναινέσει το τρίτο κράτος ακριβώς: στη διαδικασία, στην ουσία της υπόθεσης, ή στη δεσμευτικότητα που προκύπτει από τις αποφάσεις του Δικαστηρίου;[50] Τι συμβαίνει όταν υπάρχει σχετική ρήτρα δικαιοδοσίας του Δικαστηρίου σε πολυμερή συνθήκη χωρίς επιφύλαξη από πλευράς τρίτου απόντος κράτους; Αρκεί μόνο η συναίνεση που δίνεται από το τρίτο κράτος ως Συμβαλλόμενο Μέρος στην σύμβαση; Ο Tams για την περίπτωση της Σύμβασης της Γενοκτονίας υποστηρίζει ότι ο Νομισματικός Χρυσός σαν λόγος απαραδέκτου οφείλει να γίνει δεκτός μόνο στην περίπτωση που το τρίτο απόν κράτος δεν είναι συμβαλλόμενο μέρος στη Σύμβαση της Γενοκτονίας.[51] Ή είναι μήπως κάτι παραπάνω απαραίτητο για την έκφραση συναίνεσης όπως για παράδειγμα να παρέμβει ως διάδικος; Το Ινστιτούτο Διεθνούς Δικαίου τάσσεται ανοιχτά υπέρ αυτής της άποψης.[52] Αυτή την άποψη φαίνεται να ασπάζεται και η Επιτροπή Διεθνούς Δικαίου, όπου στα Άρθρα για την Ευθύνη των Κρατών για Αντιδιεθνείς Ενέργειες ζητήματα παροχής βοήθειας σε αντιδιεθνείς ενέργειες τρίτου κράτους δύναται να εμπίπτουν εντός του απαραδέκτου υπό τον Νο-

48. Yaël Ronen, 'Forum Prorogatum' στο *Max Planck Encyclopedia of International Procedural Law* (OUP 2020) <https://opil.ouplaw.com/display/10.1093/law-mpeipro/e1575.013.1575/law-mpeipro-e1575> πρόσβαση 17 Δεκεμβρίου 2025, παρ. 22· *Armed Activities on the Territory of the Congo (New Application: 2002) (Democratic Republic of the Congo v Rwanda)* (Jurisdiction and Admissibility) [2006] ICJ Rep 6, παρ. 21· *Rights of Minorities in Upper Silesia (Minority Schools) (Germany v Poland)* (Merits) [1928] PCIJ Series A No 15, 24.
49. Gleider I. Hernandez, *International Law* (Oxford University Press 2019) 312· Abdul G Koroma, 'International Justice in relation to the International Court of Justice' στο Kalliopi Koufa (επιμ.), *Thesaurus Acroasium International Justice* vol xxvi (Sakkoulas 1997) 433· Guillaume Fouda, 'La justice Internationale et le Consentement des Etats' στο Kalliopi Koufa (επιμ.), *Thesaurus Acroasium International Justice* vol xxvi (Sakkoulas 1997) 892· *Corfu Channel Case (UK v Albania)* (Preliminary Objection) [1948] ICJ Rep 15, 27.
50. Tom Sparks, 'Reassessing State Consent to Jurisdiction: The Indispensable Third Party Principle before the ICJ' (2022) 91 *Nordic Journal of International Law* 216, 241.
51. Christian J Tams, Lars Berster και Björn Schiffbauer, *The Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide: A Commentary* (CH Beck/Hart 2014) 306 («*Read properly, for a third state to be an 'indispensable' third party, its conduct has to constitute the very subject-matter of the proceedings before the Court. With respect to Article IX, one might e.g. think of proceedings brought against a state for failure to prevent genocidal conduct, if the acts in question had been committed by another, third, state not bound by Article IX. In this setting, the Court could only pronounce on the allegation (failure to prevent) if it took a stance on whether genocide had been committed by another state (not subject to its jurisdiction). Under these circumstances, it could indeed be said– adapting a phrase used by the Court– that 'a finding … regarding the existence or the content of the responsibility' of the absent third party would not only 'have implications for the legal situation of the two other States concerned' but would be 'needed as a basis for the Court's decision' on the claims before it. If (and only if) this is the case, the 'indispensable third party' precludes the Court from exercising jurisdiction.*»)
52. Institut de Droit International, *Judicial and Arbitral Settlement of International Disputes Involving more than Two States* (1999), παρ. 19.

μισματικό Χρυσό.[53] Ωστόσο, ανάλογα με τα σχετικά αιτήματα του προσφεύγοντος,[54] η Επιτροπή αναγνωρίζει ότι η αρχή αυτή δεν αποτελεί πάντα εμπόδιο ως προς το παραδεκτό της υπόθεσης.[55] Το Δικαστήριο φαίνεται να υποδεικνύει ότι μάλλον συμφωνεί με την θεραπεία του δικονομικού κωλύματος του Νομισματικού Χρυσού μόνο μέσω της παρέμβασης με σκοπό να γίνει διάδικο το τρίτο κράτος,[56] χωρίς όμως να έχει ποτέ κληθεί ξεκάθαρα να λάβει θέση επί τούτου.

4. Εφαρμογή θεωρητικού υποβάθρου στα πραγματικά περιστατικά της Νικαράγουα κατά Γερμανίας

Τα αιτήματα που παρουσιάζει η Νικαράγουα ενώπιον του Δικαστηρίου μπορούν να διχοτομηθούν στα εξής: α) τα αιτήματα που αφορούν την Σύμβαση της Γενοκτονίας, β) τα αιτήματα που αφορούν το συμβατικό και εθιμικό Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο. Στα αιτήματα αυτά υπάρχουν και συνοδευτικά αιτήματα υπό το δίκαιο ευθύνης των κρατών και αξιώνουν την παύση πράξεων και παραλήψεών της που συνιστούν αντιδιεθνείς ενέργειες. Στην ανάλυση που ακολουθεί, θα προσεγγιστεί το παραδεκτό των δύο πρώτων κατηγοριών αιτημάτων υπό το φως του Νομισματικού Χρυσού.

4.1. Παραδεκτό Αιτιάσεων περί παραβιάσεων Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου

Ως προς τα αιτήματα που αφορούν το Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο, η Νικαράγουα δίνει έμφαση στις υποχρεώσεις της Γερμανίας υπό το Άρθρο 1, Κοινό και στις Τέσσερις Συμβάσεις της Γενεύης του 1949,[57] οι οποίες

53. International Law Commission, 'Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, with Commentaries' (2001) II(2) *Yearbook of the International Law Commission* 2001, αρθ. 16, και σχολιασμός στο αρθ. 16, 67.
54. Pierre d'Argent, 'The Monetary Gold Principle: A Matter of Submissions' (2021) 115 *AJIL Unbound* 149, 151-2.
55. James Crawford, *Brownlie's Principles of Public International Law* (9η εκδ, OUP 2019) 672· International Law Commission, 'Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, with Commentaries' (2001) II(2) *Yearbook of the International Law Commission* 2001, αρθ. 16, και σχολιασμός στο αρθ. 16, 67.
56. Παρ'ότι η Ιταλία δεν ήγειρε προδικαστική ένσταση επί του παραδεκτού λόγω πιθανού κωλύματος υπό τον Νομισματικό Χρυσό, το Δικαστήριο έκρινε σκόπιμο να ξεκαθαρίσει πως αποφασίζοντας επί της εκτέλεσης των αποφάσεων των ελληνικών δικαστηρίων, όπως αυτές εκτελέστηκαν από τα ιταλικά δικαστήρια, το Δικαστήριο δεν εισέρχεται σε κρίση για τη νομιμότητα των ελληνικών αποφάσεων, καθώς η Ελλάδα παρότι παρεμβαίνει δεν είναι διάδικος ενώπιον του Δικαστηρίου: *Jurisdictional Immunities of the State (Germany v. Italy: Greece intervening)* (Judgment) [2012] I.C.J. Rep. 99, παρ. 127 («*it is unnecessary, in order to determine whether the Florence Court of Appeal violated Germany's jurisdictional immunity, to rule on the question of whether the decisions of the Greek courts did themselves violate that immunity — something, more over, which it could not do, since that would be to rule on the rights and obligations of a State, Greece, which does not have the status of party to the present proceedings*»).
57. Geneva Convention for the Amelioration of the Condition of the Wounded and Sick in Armed Forces in the Field (υιοθετήθηκε 12 Αυγούστου 1949, τέθηκε σε ισχύ 21 Οκτωβρίου 1950) 75 UNTS 31, αρθ. 1· Geneva Convention for the Amelioration of the Condition of

αφορούν τα μέτρα που έχει λάβει η Γερμανία για να βεβαιώνει το σεβασμό του ανθρωπιστικού δικαίου στις συρράξεις στη Γάζα, καθώς το άρθρο πρακτικά ορίζει ότι τα συμβαλλόμενα μέρη οφείλουν να δείξουν την δέουσα επιμέλεια ώστε η βοήθεια που δίνουν σε εμπόλεμο να μην χρησιμοποιηθεί για παράνομες ενέργειες.[58] Έτσι, δεν είναι απαραίτητο για να κριθεί ότι η Γερμανία παραβίασε τις υποχρεώσεις της υπό το Κοινό Άρθρο 1, ότι το Ισραήλ παραβίασε κανόνες του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου, αλλά επαρκεί απλά να υπάρχει γνώση, ή να πρέπει να γνωρίζει η Γερμανία, ότι υπάρχει κίνδυνος το Ισραήλ να χρησιμοποιήσει τη γερμανική στρατιωτική βοήθεια για πράξεις που παραβιάζουν τις υποχρεώσεις του υπό το Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο.[59] Αφού το Δικαστήριο δεν χρειάζεται να αποφανθεί για το αν το Ισραήλ διέπραξε εγκλήματα πολέμου κατά τη διάρκεια της σύρραξης στη Γάζα, και η συμπεριφορά και η ευθύνη της Γερμανίας μπορεί να διαφοροποιηθεί από αυτή του Ισραήλ, τότε ο Νομισματικός Χρυσός για αυτά τα αιτήματα δεν αποτελεί δικονομικό κώλυμα, λόγω του προηγούμενου της υπόθεσης *Ορισμένες Περιοχές Φωσφορικών Αλάτων στο Ναούρου (Ναουρού κατά Αυστραλίας)*, όπου η συμπεριφορά του εναγομένου μπορεί να διαφοροποιηθεί από τη συμπεριφορά τρίτων κρατών, των οποίων τα συμφέροντα μπορεί παρόλα αυτά να σχετίζονται με την υπόθεση.[60]

4.2. Εξέταση των σχετικών αιτημάτων αναφορικά με τη Σύμβαση της Γενοκτονίας υπό το πρίσμα του Νομισματικού Χρυσού

Τα μόνα αιτήματα στα οποία υπάρχει *prima facie* το δικονομικό κώλυμα του Νομισματικού Χρυσού είναι αυτά τα οποία αφορούν τις πράξεις της Γερμανίας που εμπίπτουν στη Σύμβαση της Γενοκτονίας.[61] Συγκεκριμένα, η Γερμανία κατηγορείται ότι αποτυγχάνει την πρόληψη της γενοκτονίας στη Γάζα υπό το Αρθ. 1 της Σύμβασης και

Wounded, Sick and Shipwrecked Members of Armed Forces at Sea (υιοθετήθηκε 12 Αυγούστου 1949, τέθηκε σε ισχύ 21 Οκτωβρίου 1950) 75 UNTS 85, αρθ. 1· Geneva Convention relative to the Treatment of Prisoners of War (υιοθετήθηκε 12 Αυγούστου 1949, τέθηκε σε ισχύ 21 Οκτωβρίου 1950) 75 UNTS 135, αρθ. 1· Geneva Convention relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War (υιοθετήθηκε 12 Αυγούστου 1949, τέθηκε σε ισχύ 21 Οκτωβρίου 1950) 75 UNTS 287, αρθ. 1. («*The High Contracting Parties undertake to respect and to ensure respect for the present Convention in all circumstances*.»)
58. ICRC, *Commentary on the Fourth Geneva Convention: Protection of Civilian Persons in Time of War* (2025) Article 1, παρ. 228. <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/gciv-1949/article-1/commentary/2025?activeTab=> πρόσβαση 16 Δεκεμβρίου 2025.
59. Marco Longobardo, 'The Monetary Gold Principle and States' Obligations Triggered by a Serious Risks of Atrocities Being Committed by Another State: The Cases of the Duty to Prevent Genocide and the Duty to Ensure Respect for IHL' (2025) 27(3) *International Community Law Review* 282, 389· Alexander Wentker και Robert Stendel, 'Conspicuously Absent: The Indispensable Third Party Principle at the ICJ in Nicaragua v Germany' (*VerfassungsBlog*, 13 Μαρτίου 2024) <https://verfassungsblog.de/conspicuously-absent/> πρόσβαση 16 Δεκεμβρίου 2025· Marco Longobardo, 'Alleged Violations of the Duty to Ensure Respect for IHL and the Monetary Gold Principle' (*EJIL:Talk!* 11 Μαρτίου 2024) <https://www.ejiltalk.org/alleged-violations-of-the-duty-to-ensure-respect-for-ihl-and-the-monetary-gold-principle/> πρόσβαση 16 Δεκεμβρίου 2025.
60. [1992] I.C.J. Rep. 240, παρ. 55.
61. [2024] I.C.J. Rep. 570, παρ. 12-3.

ότι με την στρατιωτική της βοήθεια προς το Ισραήλ, το βοηθά στο να τελεί τη γενοκτονία, αφαιρώντας παράλληλα την εθελοντική της χρηματοδότηση από τον UNRWA. Εδώ λοιπόν φαίνεται ότι πρέπει πρώτα να αποδειχθεί ότι τελείται από το Ισραήλ γενοκτονία στη Γάζα, ώστε να υπάρχει και ευθύνη της Γερμανίας. Αφού λοιπόν το Ισραήλ εδώ είναι το τρίτο απόν κράτος, απαιτείται η συναίνεση του. Η ακόλουθη ανάλυση θα προσεγγίσει το πως αυτή φαίνεται να μπορεί να επιβεβαιωθεί.

4.2.1. Η συναίνεση του Ισραήλ

Το Ισραήλ είναι Συμβαλλόμενο Μέρος στη Σύμβαση της Γενοκτονίας,[62] της οποίας το Αρθ. IX λειτουργεί ως ρήτρα δικαιοδοσίας του Δικαστηρίου. Το Αρθ. IX είναι μια από τις ίσως πιο σαφείς ρήτρες δικαιοδοσίας που ορίζει το Δικαστήριο ως το μόνο και άμεσα διαθέσιμο *forum* για πιθανές διαφορές –που συμπεριλαμβάνει της πιθανότητας μη πρόληψης της γενοκτονίας υπό το Άρθρο I της Σύμβασης της Γενοκτονίας–[63] που θα προκύψουν μεταξύ των Συμβαλλομένων Μερών,[64] χωρίς να τίθενται άλλοι όροι που πρέπει πρώτα να ικανοποιηθούν προτού η υπόθεση παραπεμφθεί έστω και μονομερώς στο Δικαστήριο.[65] Μόνη πρακτικά προϋπόθεση για την μονομερή προσφυγή είναι να υπάρχει μια διαφορά μεταξύ των αντιδίκων.[66] Κατά την πάγια νομολογία του Δικαστηρίου για να υπάρχει μια διαφορά πρέπει να υφίσταται μία διαφωνία των διαδίκων για ένα θέμα δικαίου ή γεγονότος, ή μια σύγκρουση νομικών απόψεων ή συμφερόντων τους,[67] πρέπει οι απόψεις τους να είναι διαμετρικά αντίθετες[68] ως προς την μη τήρηση ορισμένων υποχρεώσεων,[69] και μπορεί να υφίσταται ανεξαρτήτως σχετικής άρνησης της ύπαρξης της από τον εναγόμενο.[70]

62. 'UNTC' (*Un.org* 2025) <https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-1&chapter=4> πρόσβαση 16 Δεκεμβρίου 2025.
63. Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (υπεγράφη 9 Δεκεμβρίου 1948, τέθηκε σε ισχύ 12 Ιανουαρίου 1951) 78 UNTS 277, αρθ. IX: «*Disputes between the Contracting Parties relating to the interpretation, application or fulfilment of the present Convention, including those relating to the responsibility of a State for genocide or for any of the other acts enumerated in article III, shall be submitted to the International Court of Justice at the request of any of the parties to the dispute.*» Εν προκειμένω, έμφαση πρέπει να δοθεί στο ρήμα «*including*», το οποίο υποδηλώνει συμπερίληψη εντός του πεδίου εφαρμογής της διάταξης τις πράξεις που αναφέρει το Αρθ. III, όπου και αυτό οδηγεί στο λογικό συμπέρασμα ότι και πράξεις υπό άλλα άρθρα υπάγονται και αυτές στη δικαιοδοσία του Δικαστηρίου *ratione materiae*. Βλέπε ακόμη: William A Schabas, *Genocide in International Law: The Crime of Crimes* (3η εκδ., Cambridge University Press 2025) 574.
64. Tams, Berster και Schiffbauer, *The Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide* (*σημ.* 51) 315.
65. Schabas, *Genocide in International Law: The Crime of Crimes* (*σημ.* 63) 574.
66. *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (The Gambia v. Myanmar)* (Preliminary Objections) [2022] I.C.J. Rep. 477, σελ. 63.
67. *Mavrommatis Palestine Concessions* (Jurisdiction) [1924] PCIJ Rep Series A No 2, 11.
68. *South West Africa Cases (Ethiopia and Liberia v South Africa)* (Preliminary Objections) [1962] I.C.J. Rep 319, 328.
69. *Question of the Delimitation of the Continental Shelf between Nicaragua and Colombia beyond 200 nautical miles (Nicaragua v Colombia)* (Preliminary Objections) [2016] I.C.J. Rep 3, παρ. 50· *Interpretation of Peace Treaties with Bulgaria, Hungary and Romania, First Phase* (Advisory Opinion) [1950] I.C.J. Rep 65, 74.
70. [2022] I.C.J. Rep. 211, παρ. 28· *Land and Maritime Boundary between Cameroon and Nigeria, (Cameroon v. Nigeria: Equatorial Guinea intervening)* (Preliminary Objections) [1978] I.C.J. Rep. 275, παρ. 89.
71. [2024] I.C.J. Rep. 3, παρ. 1.
72. *Ibid.*, παρ. 28.
73. *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide in the Gaza Strip (South Africa v. Israel)* (Public sitting held on Friday 12 January 2024, at 10 a.m., at the Peace Palace) (2024) CR 2024/2, παρ. 29 («*29*. […] *Mud is thrown at a stage before conclusive proof and it may stick even if the accusation is comprehensively disproved at the merits phase as we expect. A serious political and security price may be paid by the grantee of such measures, even though it may later be shown to be completely unwarranted. This must surely require that the Court acts with caution and understanding, particularly in evaluating the components of the allegation in law. Provisional measures are intended to constitute a shield and not a sword. To preserve not undermine rights.*»)
74. Rules of Court (υιοθετήθηκαν 14 Απριλίου 1978, όπως τροποποιήθηκαν 21 Οκτωβρίου 2019) αρθ. 79.
75. *Ibid.* αρθ. 79*bis*.
76. *Ibid.*

Για την εξεύρεση της συναίνεσης του Ισραήλ οφείλουμε να λάβουμε μια πιο σφαιρική οπτική του Πινακίου του Δικαστηρίου. Στις 29 Δεκεμβρίου 2023 η Νότιος Αφρική κατέθεσε προσφυγή κατά του Ισραήλ για παραβίαση των υποχρεώσεων του υπό τη Σύμβαση της Γενοκτονίας.[71] Στη φάση των προσωρινών μέτρων το Ισραήλ διαφώνησε ότι υπάρχει διαφορά μεταξύ του και της Νοτίου Αφρικής. Το Δικαστήριο απέρριψε αυτόν τον ισχυρισμό του Ισραήλ για το στάδιο των προσωρινών μέτρων[72] καθώς πριν την κατάθεση της προσφυγής η Νότιος Αφρική είχε κάνει σχετικές δηλώσεις σε πολυμερή *fora* που συμμετείχε και το Ισραήλ, ενώ μάλιστα αυτό είχε δημοσιεύσει έγγραφο το οποίο απέρριπτε πάσα σχετική κατηγορία, δημιουργώντας έτσι τις προϋποθέσεις για να θεμελιωθεί μια αντικειμενική διαφορά μεταξύ των διαδίκων.

Ως προς την αποδοχή της δικαιοδοσίας του Δικαστηρίου από πλευράς του Ισραήλ, μπορεί να ληφθεί υπόψη και η φράση του Malcolm Shaw, δικηγόρου του Ισραήλ, ότι οι κατηγορίες που προσάπτει η Νότιος Αφρική στο Ισραήλ θα αποδειχθούν λανθασμένες στην φάση της Ουσίας, χρησιμοποιώντας μάλιστα το ρήμα «*expect*»[73] χωρίς να συνεχίζει με μια υποθετική πρόταση για το αν ποτέ φτάσει σε αυτή τη φάση η υπόθεση, υποδηλώνοντας αποδοχή της δικαιοδοσίας του Δικαστηρίου.

4.2.2. Κανόνες 79 και 79bis του Κανονισμού του Δικαστηρίου

Μέχρι στιγμής το Ισραήλ δεν έχει καταθέσει προδικαστικές ενστάσεις ούτε επί της δικαιοδοσίας του Δικαστηρίου, ούτε και επί του παραδεκτού της υπόθεσης. Ο Κανονισμός του Δικαστηρίου ορίζει ότι ρητά πως αν το ίδιο το Δικαστήριο δεν κρίνει πως ζητήματα δικαιοδοσίας και παραδεκτού οφείλουν να εξεταστούν ξεχωριστά από την ουσία της διαφοράς,[74] τότε ο εναγόμενος έχει περιθώριο το αργότερο τρεις (3) μήνες από την τελευταία ημέρα προθεσμίας κατάθεσης του Memorial του προσφεύγοντος για να εγείρει προδικαστικές ενστάσεις.[75] Αντίστοιχα, ο προσφεύγων έχει την ικανότητα να εγείρει προδικαστικές ενστάσεις ως την τελευταία ημέρα της προθεσμίας κατάθεσης του δικού του Memorial.[76] Η προθεσμία αυτή έχει παρέλθει, ενώ το Ισραήλ έχει λάβει μέχρι στιγμής και δεύτερη

παράταση κατάθεσης του δικού του Counter-Memorial ώστε να τοποθετηθεί επί των στοιχείων που παραθέτει στο Memorial της η Νότιος Αφρική για την ουσία της υπόθεσης.[77] Συνεπώς, είναι προφανές ότι το Ισραήλ φέρεται με τρόπο συμβατό με το συμπέρασμα ότι έχει αποδεχτεί τη δικαιοδοσία του Δικαστηρίου.

Ενδιαφέρον βέβαια έχει, από την πλευρά της πρακτικής του Δικαστηρίου, η *Avena και άλλοι Μεξικανοί Υπήκοοι (Μεξικό κατά Ηνωμένων Πολιτειών Αμερικής)*, όταν οι Κανόνες είχαν μια παρόμοια φρασεολογία,[78] όπου αυτό υιοθέτησε μια εξαιρετικά χαλαρή προσέγγιση ως προς το χρονικό περιθώριο χρήσης του δικαιώματος άσκησης προδικαστικών ενστάσεων. Συγκεκριμένα, η μη χρήση του Κανόνα 79 μπορεί να αποδεικνύει τη συναίνεση στη δικαιοδοσία του Δικαστηρίου από τους διάδικους· αυτοί, παρόλα αυτά, μπορούν να εγείρουν προδικαστικές ενστάσεις, που απλά θα εξεταστούν μαζί με την ουσία της διαφοράς και δεν θα εξεταστούν ζητήματα προδικασίας σε νωρίτερη διαδικασία που παγώνει τη διαδικασία της ουσίας.[79]

Από άποψη πάντως δικηγορικής στρατηγικής, η χρήση των προδικαστικών ενστάσεων αποτελεί κλασική κίνηση[80] η οποία καθυστερεί την επίλυση της διαφοράς, ειδικά όταν ο εναγόμενος επιθυμεί είτε περισσότερο χρόνο για να προετοιμάσει τις δικές του γραπτές καταθέσεις, είτε βρίσκεται σε αναμονή για μια εξέλιξη στο διεθνές δίκαιο ή και αλλαγή σύνθεσης πιο φιλική προς τις θέσεις του.[81] Μάλιστα έχει υποστηριχθεί πως «[δ]*εν υπάρχει κανένας βάσιμος λόγος –είτε από νομική είτε από πολιτική άποψη– για τον οποίο ένα κράτος δεν πρέπει να χρησιμοποιεί κάθε μέσο που έχει στη διάθεσή του και δεν συνιστά παραβίαση του καταστατικού ή των κανόνων ή του γενικού διεθνούς δικαίου – για να προστατεύσει τα συμφέροντά του ή να εμποδίσει τον αντίπαλο από την επίτευξη του στόχου του*».[82] Παρότι μπορεί να φαίνεται μερικές φορές σαν μια απεγνωσμένη προσπάθεια του ενός διαδίκου να καθυστερήσει το διασυρμό του ενώπιον της διεθνούς κοινότητας για αντιδιεθνείς ενέργειες του, η έγερση προδικαστικών ενστάσεων μπορεί να είναι και ένα σχετικά αποτελεσματικό μέσο να

77. *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide in the Gaza Strip (South Africa v. Israel)* (Order) (2025), 1-2 <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/192/192-20251020-ord-01-00-en.pdf> πρόσβαση 16 Δεκεμβρίου 2025.
78. Το 2019 οι κανόνες 79 και 79*bis* τροποποιήθηκαν.
79. *Avena and Other Mexican Nationals (Mexico v. United Slates of America)* (Judgment) [2004] I. C. J. Rep. 12, παρ. 24.
80. Στέλιος Περράκης και Μαρία Ντανιέλλα Μαρούδα, *Διεθνής Δικαιοσύνη* (2η εκδ, Σακκουλας 2018) 198· Terry D Gill, *Litigation Strategy at the International Court: A Case Study of the Nicaragua v. United States Dispute* (Martinus Nijhoff Publishers 1989) 74· Philip C Jessup, *The Price of International Justice* (Columbia University Press 1971) 14.
81. Alain Pellet και Tessa Barsac, 'Litigation Strategy' στο *Max Planck Encyclopedia of International Procedural Law* (OUP 2019), παρ. 70 <https://opil.ouplaw.com/display/10.1093/law-mpeipro/e3109.013.3109/law-mpeipro-e3109> πρόσβαση 16 Δεκεμβρίου 2025.
82. Terry D Gill, *Litigation Strategy at the International Court: A Case Study of the Nicaragua v. United States Dispute* (*σημ.* 80) 75. («*There is no valid reason -either from a legal or a political viewpoint- why a State should not use every means at its disposal which does not constitute a violation of the Statute or Rules or of general international law - to protect its interests or prevent the opponent from achieving its goals.*»)

λήξει αυτός ο νομικός –συχνά και πολιτικός– εφιάλτης.[83] Πόσω δε μάλλον όταν ο εναγόμενος κατηγορείται για γενοκτονία.[84]

5. Συμπεράσματα

Στην πραγματικότητα, το αν η αρχή του Νομισματικού Χρυσού αποτελεί δικονομικό κώλυμα για την συνέχεια της προσφυγής της Νικαράγουας κατά της Γερμανίας αποτελεί μια συζήτηση που μπορούν να λεχθούν πολλά τόσο υπέρ της θέσης όσο και της άρσης. Η παρούσα ανάλυση δεν αποσκοπεί στο να αμφισβητήσει ούτε το κανονιστικό καθεστώς της εν λόγω αρχής ούτε το σκοπό ύπαρξης της. Αυτό που αποπειράθηκε είναι να φωτίσει με μια νέα ματιά τα συστατικά τα οποία είναι απαραίτητα για να θεραπευτεί ένα πιθανό δικονομικό κώλυμα στην *Νικαράγουα κατά Γερμανίας.* Εν προκειμένω, δεδομένου ότι η συμπεριφορά του Ισραήλ βρίσκεται ήδη υπό εξέταση υπό το πρίσμα της Σύμβασης της Γενοκτονίας, και δεδομένου ότι όλα τα δημοσίως διαθέσιμα στοιχεία αποδεικνύουν πως το Ισραήλ δεν ενίσταται στη δικαιοδοσία του Δικαστηρίου στην υπόθεση *Νότιος Αφρική κατά Ισραήλ*, και μιας και τα δεδικασμένα αποτελούν νομικά προηγούμενα που μπορούν να χρησιμοποιηθούν σε επόμενες υποθέσεις, και η συμπεριφορά της Γερμανίας για την εξέταση των αιτημάτων της Νικαράγουα υπό το Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο μπορεί να διαφοροποιηθεί από αυτή του Ισραήλ, φαίνεται ότι ο σκόπελος αυτής της δικονομικής αρχής μπορεί να ξεπεραστεί. Σαφέστατα, η θέση αυτή ίσως να φαίνεται αιρετική και στα όρια της πρόσκλησης του δικαστικού ακτιβισμού. Ωστόσο, παρότι ο ακτιβισμός μέσω της δικαστικής αίθουσας μπορεί να αποδειχθεί παγίδα για το Δικαστήριο, αυτό οφείλει να μην υιοθετήσει στάση «*δικαστικής συστολής που κλείνει παράθυρα που θα έπρεπε να ανοίξουν*»[85] και έτσι σημαντικά θέματα της διεθνούς δικαιοταξίας να παραμένουν άλυτα.

83. Christian J Tams, 'The International Court of Justice' στο Malcolm Evans (επιμ.), *International Law* (6η εκδ, OUP 2024) 555, 571.
84. Tams, Berster και Schiffbauer, *The Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide: A Commentary* (*σημ.* 51), 294.
85. Pieter H. Kooijmans, 'The ICJ in the 21st Century: Judicial Restraint, Judicial Activism, or Proactive Judicial Policy' (2007) 56 International and Comparative Law Quarterly 741, 753.

VI. 20 Χρόνια ΔΣΝ

20 ΧΡΟΝΙΑ
2005-2025
Διεθνολογικές Συναντήσεις Ναυπλίου

Retour à Nauplie 1

Emmanuel Decaux

Professeur Émérite Université Panthéon-Assas – Paris II, Président Fondation René Cassin, Président de la Cour de Conciliation et d'Arbitrage OSCE

Message pour le XX Anniversaire des "Rencontres de Nauplie" 3-5 Octobre 2025

Je suis particulièrement heureux de contribuer à ce recueil de témoignages publié pour marquer le XX° anniversaire des « rencontres de Nauplie », crées à l'initiative de notre cher collègue et ami Stelios Perrakis en 2004. A vrai dire, j'ai croisé la route de Stelios tant de fois à travers toute l'Europe, de Strasbourg à Stockholm, d'Athènes à Venise, que mes souvenirs se brouillent, pour autant à chaque fois sa force de conviction, son amitié chaleureuse et de son enthousiasme généreux m'ont frappé, tout comme son engagement européenne et son art de combiner avec éloquence une technique juridique minutieuse avec une vue d'ensemble des relations internationales.

Mais Nauplie évoque pour moi des souvenirs personnels très précis. C'est d'abord celui d'un premier voyage en Grèce, dès le retour de la démocratie, après en avoir tant rêvé durant mes études. Mon professeur de latin-grec en hypokhâgne ne nous disait-il pas « *Nous avons 2.500 ans* ». Après un périple aride dans le Péloponnèse, de ruines antiques en forteresses vénitiennes, j'avais découvert comme par surprise, une sorte de « paradis perdu » à Nauplie, où la lumière éblouissait des flots tranquilles, face la silhouette estompée de la forteresse Bourdzi. L'histoire tragique et la vie quotidienne se mêlaient dans la première capitale de la Grèce moderne, où le comte Capo d'Istria avait été assassiné en 1831 sur les marches de Saint-Spyridon. La vieille capitale était devenue une bourgade tranquille, loin

des circuits touristiques, où il faisait bon se promener dans la fraicheur du soir et de boire un verre d'ouzo en regardant « *la mer, la mer toujours recommencée* ».
Je n'étais pas revenu à Nauplie jusqu'en 2021 pour recevoir *le prix Anastasios Polyzoidis et Geoges Tertsetis*. Cela a été un immense honneur pour moi de recevoir ce prix, en même temps que des personnalités éminentes, comme l'académicien Emmanuel Roucounas, notre maître à tous. Au-delà de moi, c'est sans doute un parcours alliant l'enseignement en France et à l'étranger avec la « pratique » dans les enceintes européennes comme internationales qui a été remarqué.
Ces dernières années, j'ai eu la charge de présider le Comité des disparitions forcées des Nations Unies, mis en place à la suite de l'entrée en vigueur de la convention éponyme en 2011, cela a été une responsabilité passionnante, faite de patience et d'impatience, douloureuse au contact des familles de disparus, mais prometteuse avec de nouveaux mécanismes, marquant des avancées concrètes du droit à la justice. J'avoue que la lenteur de la Cour européenne des droits de l'homme à rendre un arrêt sur le fond dans l'affaire *Chypre c.Turquie*, à la suite de l'invasion de l'Ile en 1974, puis à se prononcer pour des réparations assez dérisoires, m'a semblé une interminable épreuve pour les familles, concernées seulement comme « victimes indirectes » de la passivité de l'Etat. La Convention internationale – aujourd'hui ratifiée par 77 Etats parties à travers le monde - est beaucoup plus ambitieuse, en consacrant un droit à la vérité, à la justice, à la réparation…En l'occurrence le droit international des droits de l'homme et le droit international pénal vont beaucoup plus loin que notre système régional, même si la jurisprudence européenne dans les années récentes a abandonné une approche minimaliste, casuistique et procédurale pour une vision systémique du « crime » de disparition forcée. Cette expérience m'a renforcé dans la conviction profonde de l'importance des recours internes et des recours internationaux qui doivent se renforcer mutuellement. En ce sens, l'effectivité des droits de l'homme est inséparable de la démocratie et de l'Etat de droit, avec un rôle central donné à la séparation des pouvoirs et à la garantie des droits, au sens de l'article 16 de la Déclaration française des droits de l'homme et du citoyen de 1789. C'et bien aussi le message que nous laisse les deux grands juristes qui ont illustré cette vertu du droit à l'aube du XIXème siècle, comme leurs successeurs au milieu du XXème siècle.
Cela a été également un agréable privilège de diner à cette occasion la présidente de la République hellénique, Katerina Sakellaropoulos qui avait présidé le Conseil d'Etat avant d'accéder à la tête du pays. Dans cette belle soirée, sous un ciel étoilé, où la conversation allait du droit à la politique, de la diplomatie à la poésie, je songeais à son lointain prédécesseur, le premier président de la IIIème République. En faisant des recherches sur René Cassin j'avais en effet découvert qu'au lendemain de son prix Nobel de la Paix reçu en 1968 – pour le vingtième anniversaire de la Déclaration universelle des droits de l'homme – le nouveau lauréat avait présenté trois noms pour recevoir à leur tour ce prix : Don Helder Camara en 1970 et Andreï Sakharov en 1974, mais également à deux reprises, en 1971 et en 1972, Michel Stassinopoulos, afin de

saluer son courage, son indépendance et son intégrité de haut-magistrat face au « régime des colonels ». Ce geste resté longtemps caché dans les archives du Comité Nobel, atteste s'il en était nécessaire, les liens profonds de René Cassin avec les juristes grecs. N'avait-il pas préfacé le *Traité de droit administratif* de M. Stassinopoulos, publié par l'Institut français d'Athènes en 1954. Le témoignage personnel de Nicole Questiaux qui seule contre tous avait soulevé la « question grecque » devant la Sous-Commission des droits de l'homme, tout comme celui de Nicolas Valticos, lui aussi très actif dans l'entourage de Cassin, trouvaient ainsi une magnifique confirmation. D'avoir modestement succédé à Nicole Questiaux et à Louis Joinet comme expert indépendant « élu au titre de la France » au sein de la Sous-Commission des droits de l'homme m'inscrivait dans cette lignée, faite d'engagements au service du droit. « *Le droit c'est la justice en action* », disait Joseph Joubert, par ailleurs grand ami de Chateaubriand, autre visiteur passionné de la Grèce qui a fondé à Paris en 1825 un « comité philhellène ». Loin de toute résignation face à l'injustice, il faut non seulement enseigner et défendre le droit, mais également le « construire » , voire le reconstruire.

E.D.

Χαιρετισμός στις Διεθνολογικές Συναντήσεις Ναυπλίου

2

Νικόλας Ιωαννίδης

Δρ Διεθνούς Δικαίου, Υφυπουργός Μετανάστευσης και Διεθνούς Προστασίας της Κύπρου.

Είναι με μεγάλη χαρά και τιμή που βρίσκομαι ξανά μαζί σας εδώ στο Ναύπλιο.
Αναντίλεκτα, μέσω των «Διεθνολογικών Συναντήσεων», το Ναύπλιο έχει αναδειχθεί σε σημείο αναφοράς, καθώς εδώ και πολλά χρόνια, σ' αυτή την ιστορική πόλη διεξάγεται ένας εμβριθής διάλογος σχετικά με το διεθνές και ενωσιακό δίκαιο, τη διεθνή πολιτική και τις μεγάλες προκλήσεις της εκάστοτε εποχής.

XX Διεθνολογικές Συναντήσεις Ναυπλίου. 3-5 Οκτωβρίου 2025

Θα ήθελα, λοιπόν, να συγχαρώ θερμά την Οργανωτική και Ακαδημαϊκή Επιτροπή, καθώς και όλους τους συντελεστές αυτού του σπουδαίου θεσμού.
Ιδιαίτερη μνεία αξίζει στο Forum Νέων Ερευνητών—επένδυση στο μέλλον της επιστήμης. Σε αυτό το σημείο, θα ήθελα να καταθέσω την προσωπική μου εμπειρία. Οι ζείδωρες αναμνήσεις από τις συναντήσεις της ελληνικής διεθνολογικής κοινότητας παραμένουν ανεξίτηλα χαραγμένες στο μυαλό μου. Το, όχι και τόσο μακρινό, 2014, βρέθηκα για πρώτη φορά σε αυτό τον χώρο ενώπιον εκλεκτών καθηγητών, και μετέπειτα συναδέλφων και φίλων, για να παρουσιάσω τη μέχρι τότε πρόοδο της υπό εκπόνηση διδακτορικής μου διατριβής. Το γεγονός και μόνο ότι οι αγαπητοί καθηγητές αφιέρωσαν χρόνο να ακούσουν και να σχολιάσουν την έρευνά μου ήταν πολύ σημαντικό και με βοήθησε στη συνέχεια, καθώς ήταν από τις πρώτες εξωτερικές ανατροφοδοτήσεις που είχα λάβει. Πέραν αυτού, οι φιλίες που άρχισαν εδώ, καθώς και η μοναδικότητα της πόλης, καθιστούν τη συμμετοχή στις Διεθνολογικές Συναντήσεις μία εμπειρία ζωής.
Η φετινή θεματική, «Απέναντι στο αύριο του κόσμου», μας καλεί να συνδέσουμε τη θεωρία με την πράξη, την έρευνα με την εφαρμογή στοχευμένων πολιτικών.
Επιτρέψτε μου να αναφερθώ σε τρία σημεία που προκύπτουν από το πρόγραμμα της φετινής περιόδου:
Πρώτον, την επιτακτική ανάγκη για προσήλωση στους κανόνες που διέπουν τη διεθνή συνομοταξία: η διάλεξη «Γεώργιος Τενεκίδης» για την αξιακή ενότητα του διεθνούς δικαίου, μαζί με την ενότητα για τα 80 χρόνια του ΟΗΕ, μας θυμίζουν ότι οι κανόνες του διεθνούς δικαίου, όσο και αν δοκιμάζονται στην πράξη, συνιστούν το νομικό πλαίσιο που είναι επάναγκες να τυγχάνει σεβασμού, ούτως ώστε η ανθρώπινη ζωή να είναι όντως αξιοπρεπής.
Δεύτερον, τη νηφάλια αντιμετώπιση των προκλήσεων: η συζήτηση για την «Προστασία των παγκόσμιων κοινών» συνδέει κλίμα και ωκεανούς, καταδεικνύοντας τη σημασία της συλλογικής αντιμετώπισης των ζητημάτων που ταλανίζουν την ανθρωπότητα.
Τρίτον, την ανάλυση των επιπτώσεων της τεχνολογίας στη δημοκρατία, ένα θέμα όπου οι νομικοί καλούμαστε να διαχειριστούμε τις πραγματικότητες. Η τεχνολογία πρέπει να αξιοποιείται για αποτελεσματικές και δίκαιες πολιτικές χωρίς να υποσκάπτεται η διαφάνεια, η λογοδοσία και τα θεμελιώδη δικαιώματα. Η «δημοκρατία των δεδομένων» δεν υποκαθιστά τη δημοκρατία των πολιτών· την υπηρετεί, όταν υπάρχουν σαφείς κανόνες και όρια.
Η φετινή «Συνάντηση» έχει για την Κύπρο ένα ιδιαίτερο χαρακτήρα. Η θεματική ενότητα για το Κυπριακό, με αναφορά στην επερχόμενη ανάληψη της Προεδρίας του Συμβουλίου της ΕΕ από την ΚΔ, υπενθυμίζει ότι το πρόβλημα που δημιούργησε η παράνομη τουρκική εισβολή του 1974 και η συνεχιζόμενη πολεμική κατοχή της βόρειας Κύπρου από την Τουρκία πρέπει να λυθεί εντός του πλαισίου που ορίζουν οι κανόνες του διεθνούς και ενωσιακού δικαίου.

Κυρίες και κύριοι,
Ως ο πρώτος Υφυπουργός Μετανάστευσης και Διεθνούς Προστασίας της Κυπριακής Δημοκρατίας, θα ήθελα να αναφερθώ και στο προσφυγικό/μεταναστευτικό ζήτημα. Ως γνωστό, η Ανατολική Μεσόγειος αποτελεί διάδρομο παράτυπων μεταναστευτικών ροών. Αφ' ενός, έχουμε υποχρέωση να εκπληρώνουμε τις διεθνείς και ενωσιακές μας υποχρεώσεις έναντι εκείνων που χρήζουν διεθνούς προστασίας. Αφ' ετέρου, οφείλουμε να επιδεικνύουμε τη δέουσα αυστηρότητα σε περιπτώσεις ατόμων που επιχειρούν να καταχραστούν και να εκμεταλλευτούν το σύστημα ασύλου. Συνεπώς, η καταπολέμηση των εγκληματικών δικτύων διακινητών, με σκοπό την αποτροπή της παράνομης διακίνησης προσώπων, η συνεπής εφαρμογή του δικαίου στα σύνορα/σημεία εισόδου, και οι αποτελεσματικές επιστροφές όσων δεν δικαιούνται παραμονή, αποτελούν προτεραιότητες για την Κύπρο, την Ελλάδα και την ΕΕ.
Ως εκ των ανωτέρω, συνάγεται πως έχουμε να αντιμετωπίσουμε τη σημαντική πρόκληση της εξισορρόπησης δύο μεγάλων ζητημάτων. Από τη μία, την προστασία των συνόρων και των υποδομών των κρατών μας και από την άλλη τη διατήρηση ενός βιώσιμου, λειτουργικού και αξιόπιστου συστήματος ασύλου για τους πραγματικά ευάλωτους. Οι στόχοι αυτοί δεν είναι αντικρουόμενοι. Τουναντίον, αποτελούν αλληλένδετες συνιστώσες μιας δίκαιης και ανθρώπινης πολιτικής. Γι' αυτό και εργαζόμαστε ενισχύοντας την επιτήρηση συνόρων, εξετάζοντας

ταχύτερα αιτήσεις ασύλου, καταπολεμώντας την εμπορία προσώπων, αλλά και δημιουργώντας νόμιμες οδούς μετανάστευσης και εφαρμόζοντας πολιτικές ένταξης.

Η Ευρώπη βρίσκεται σε κομβικό σημείο. Η στρατηγική αυτονομία, η διεύρυνση και η ανθεκτικότητα των θεσμών της ΕΕ, μαζί με την υλοποίηση της νέας ευρωπαϊκής αρχιτεκτονικής για το άσυλο και τη μετανάστευση, είναι προτεραιότητες που θα μας απασχολήσουν. Η Κυπριακή Δημοκρατία, αναλαμβάνοντας την Προεδρία του Συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης τον Ιανουάριο του 2026, θα εργαστεί για μια ισορροπημένη και αποφασιστική ευρωπαϊκή ατζέντα: πλήρη εφαρμογή του ευρωπαϊκού κεκτημένου στα εξωτερικά σύνορα, ουσιαστικές εταιρικές σχέσεις με χώρες προέλευσης και διέλευσης, αποτελεσματικό σύστημα επιστροφών, καταπολέμηση των δικτύων διακινητών και έμπρακτη αλληλεγγύη μεταξύ κρατών-μελών.

Εν κατακλείδι, προστατεύουμε τα σύνορά μας για να προστατεύσουμε και το σύστημα ασύλου. Επιδεικνύουμε αυστηρότητα στην κατάχρηση, ακριβώς για να έχουμε τη δυνατότητα να παράσχουμε τα απαραίτητα στον πρόσφυγα που έχει πραγματική ανάγκη. Αυτό είναι το μέτρο μιας Ευρώπης που σέβεται το αξιακό της σύστημα.

Εύχομαι παραγωγικές συζητήσεις και προσβλέπω στους καρπούς αυτής της εξαιρετικής «Συνάντησης». Η αξία του θεσμού βρίσκεται, μεταξύ άλλων, στη μεθοδικότητα της σκέψης και τη νηφαλιότητα του διαλόγου – αρετές που οι «Διεθνολογικές Συναντήσεις Ναυπλίου» καλλιεργούν υποδειγματικά εδώ και δύο δεκαετίες.

Αντιφώνηση στην απονομή του «Αριστείου Ιωάννης Καποδίστριας για τις Επιστήμες, τα Γράμματα και τις Τέχνες»

3

Φίλιππος Δρακονταειδής

Λογοτέχνης, Δοκιμιογράφος

XX Διεθνολογικές Συναντήσεις Ναυπλίου. 3-5 Οκτωβρίου 2025

Το Δημαρχείο Ναυπλίου στεγάζεται στο κτήριο όπου ως το 1978 στεγαζόταν το παράρτημα του Γαλλικού Ινστιτούτου Αθηνών. Έχουν παρέλθει έξι δεκαετίες, αλλά ζωντανεύουν στο νου μου τα πρόσωπα των παιδιών και των εφήβων που έφταναν από τις τρεις το απόγευμα και μετά να παρακολουθήσουν τα μαθήματα, δεν υπερβάλω αν υπολογίσω πως εκατόν είκοσι αγόρια και κορίτσια γέμιζαν την αίθουσα διδασκαλίας σε ωριαία μαθήματα ως τις εννιά το βράδυ, χρονικό όριο κυκλοφορίας της μαθητιώσας νεολαίας τότε. Ήμουν ο νεότερος διευθυντής παραρτήματος, μόλις 22 ετών, είχα μαθητές και μαθήτριες της τελευταίας τάξης του Γυμνασίου, τελούσα, όπως ήταν φυσικό, υπό το εξεταστικό βλέμμα γονέων και κηδεμόνων, διότι δεν περιοριζόμουν στην διδακτέα ύλη, ξεκινούσαν συζητήσεις για τον γαλλικό πολιτισμό, υπήρχαν ευκαιρίες που το μάθημα γινόταν περιπατητικά προς την Αρβανιτιά. Επικρατούσε μια ασταθής ισορροπία.

Εγκατέλειψα το Ναύπλιο για να συνεχίσω σπουδές στην Σορβόννη με την στήριξη του Γαλλικού Ινστιτούτου Αθηνών, δεν έχασα όμως την επαφή με μερικούς μαθητές μου και λίγες μαθήτριες. Η περίπτωση του Στέλιου Περράκη αποτελούσε εξαίρεση: ορθολογικά πείσμων, φιλοπερίεργος, ήταν από τότε αυτός που βλέπετε τώρα, αυτός που ωρίμασε και αποτελεί πλέον προσωπικότητα εντός της πόλης του, της χώρας του, του κόσμου.

Η εισήγησή του στο Δήμο Ναυπλιέων και η έγκριση του Δημοτικού Συμβουλίου για την βράβευσή με

το «Αριστείον Ιωάννης Καποδίστριας για τις Επιστήμες, τα Γράμματα και τις Τέχνες» στο πλαίσιο της 20ής Διεθνολογικής Συνάντησης Ναυπλίου έχει δύο όψεις: η πρώτη είναι η χαρά του δασκάλου που δέχεται τον χαιρετισμό του μαθητή του. Η δεύτερη έχει συμβολικό περιεχόμενο: όταν έφτασα στο Ναύπλιο το 1962, είχα ήδη εκδώσει το πρώτο βιβλίο μου.

Το σκεπτικό της Επιτροπής για την απονομή του «Αριστείου» επιβραβεύει τον μόχθο της συγγραφής και της μετάφρασης, επιβραβεύει δηλαδή αυτό που υπήρξα και αυτό που είμαι. Ευχαριστώ το Δημοτικό Συμβούλιο του Δήμου Ναυπλιέων για την έγκριση της βράβευσής μου, τιμώ τον Στέλιο Περράκη για την πρωτοβουλία του.

Αντιφώνηση στην απονομή του Βραβείου «Α. Πολυζωίδης – Γ. Τερτσέτης για τη Δικαιοσύνη και το Δίκαιο»

4

Κωνσταντίνος Μενουδάκος

Επί Τιμή Πρόεδρος του Συμβουλίου της Επικρατείας, Επί Τιμή Πρόεδρος της Αρχής Διαχείρισης Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα

ΧΧ Διεθνολογικές Συναντήσεις Ναυπλίου. 3-5 Οκτωβρίου 2025

Κυρίες και κύριοι,
Αγαπητοί φίλοι,

Η βράβευση για τη Δικαιοσύνη και το Δίκαιο, και μάλιστα με αναφορά σε δύο εμβληματικά ονόματα δικαστών που αποτελούν ιστορικά πρότυπα ακεραιότητας, εντιμότητας και θάρρους, είναι πραγματικά ιδιαίτερη τιμή για έναν άνθρωπο που υπηρέτησε τη δικαιοσύνη για πολλές δεκαετίες. 41 χρόνια στο Συμβούλιο της Επικρατείας, στα οποία θα προσέθετα και τα 9 περίπου χρόνια της θητείας μου στην Αρχή Προστασίας Προσωπικών Δεδομένων που επίσης έχει ρόλο στην απονομή δικαιοσύνης σε ένα τομέα των ατομικών δικαιωμάτων εξαιρετικά σημαντικό, ιδιαίτερα την εποχή μας της γενικευμένης χρήσης τεχνολογιών πληροφορικής και τεχνητής νοημοσύνης σε όλες τις δραστηριότητες του ανθρώπου.

Αισθάνομαι ιδιαίτερη ικανοποίηση και έντονη συγκίνηση για τη βράβευση αυτή που περιβάλλεται με το κύρος των Διεθνολογικών Συναντήσεων του Ναυπλίου και πραγματοποιείται μάλιστα σε μία εκδήλωση που έχει και επετειακό χαρακτήρα αφού είναι η Συνάντηση, με την οποία ολοκληρώνεται η δεύτερη δεκαετία των σημαντικών αυτών συναντήσεων επιστημονικού προβληματισμού που έχουν δημιουργό και εμψυχωτή όλα αυτά τα χρόνια τον καθηγητή Στέλιο Περράκη, τον οποίο ευχαριστώ και για την ευκαιρία που μου έδωσε να παρακολουθήσω κάποιες από τις συναντήσεις αυτές. Ευχαριστώ ιδιαιτέρως και το Δήμο Ναυπλίου για την απόφα-

ση να μου απονεμηθεί το βραβείο «Αναστάσιος Πολυζωίδης – Γεώργιος Τερτσέτης Για τη Δικαιοσύνη και το Δίκαιο», το οποίο θεωρώ πραγματικά εξαιρετική τιμή.

Όταν πήρα στα χέρια μου για πρώτη φορά δικογραφία για να την επεξεργαστώ ως βοηθός εισηγητής στο Συμβούλιο της Επικρατείας σε ηλικία 26 ετών, δεν φανταζόμουνα ότι μετά από 53 χρόνια θα βρίσκομαι εδώ να παραλαμβάνω ένα βραβείο από φορείς που έχουν το κύρος των οργανωτών των Διεθνολογικών Συναντήσεων του Ναυπλίου και του Δήμου Ναυπλιέων. Δεν φανταζόμουνα καν ότι θα αποχωρούσα από το Συμβούλιο της Επικρατείας ως πρόεδρος αφού δεν πορεύτηκα στην επαγγελματική ζωή μου έχοντας κατά νου αυτή την προοπτική. Ούτε βεβαίως περίμενα να βρεθώ επικεφαλής μιας πολύ σημαντικής Ανεξάρτητης Αρχής και μάλιστα σε περίοδο, κατά την οποία κλήθηκε να χειριστεί και επιλύσει υποθέσεις που υπήρξαν για μεγάλο χρονικό διάστημα και σε κάποιο βαθμό παραμένουν αντικείμενο έντονων πολιτικών και κομματικών αντιπαραθέσεων και αγγίζουν τη λειτουργία της δημοκρατίας και των θεσμών της.

Με την εμπειρία πέντε δεκαετών στην υπηρεσία της δικαιοσύνης, μπορώ να υποστηρίξω ότι μετά την αποκατάσταση της δημοκρατίας το 1974 έχουμε περάσει και στην Ελλάδα σε εποχή, στην οποία ευτυχώς δεν χρειάζεται τον ηρωισμό του Τερτσέτη και του Πολυζωίδη για να επιτελέσει ο δικαστής με ευσυνειδησία το καθήκον του. Αν προσεγγίζει τις υποθέσεις με ψυχραιμία και ενσυναίσθηση, χωρίς να επηρεάζεται από την ιδιότητα του ελεγχομένου ή του διαδίκου, αν πρόκειται δηλαδή για ισχυρό πολιτικό, κοινωνικό ή οικονομικό παράγοντα ή για αδύναμο πολίτη, αν ασκεί τα καθήκοντα του χωρίς δικαστικό λαϊκισμό και αν δεν επιτρέπει στις φιλοδοξίες του να επηρεάσουν την κρίση του, ο δικαστής μπορεί να ασκεί το έργο του χωρίς ανησυχίες και φόβο, έχοντας μόνο να αντιμετωπίσει τις δυσκολίες των σταθμίσεων που απαιτούνται σε κάθε υπόθεση και που σε ορισμένες περιπτώσεις αποτελούν πραγματικά δύσκολη πνευματική άσκηση.

Παρά το ότι όμως ο έλληνας δικαστής είναι εφοδιασμένος με θεσμικές εγγυήσεις ισχυρότερες από εκείνες που ισχύουν σε άλλες χώρες, ο δείκτης εμπιστοσύνης στη δικαιοσύνη ως τρίτη εξουσία βρίσκεται σε πολύ χαμηλό επίπεδο στη χώρα μας, και μάλιστα βαίνει μειούμενος. Φαίνεται, ότι δεν έχει κατακτηθεί η αναγκαία ισορροπία μεταξύ αφενός των θεσμών και των αρχών του κράτους δικαίου και αφετέρου της εφαρμογής τους. Αυτό οφείλεται σε πολλούς παράγοντες και κυρίως στις πρακτικές του πολιτικού συστήματος, στον τρόπο που διατυπώνουν απόψεις όσοι έχουν δημόσιο λόγο, αλλά και σε συμπεριφορές δικαστικών λειτουργών. Διάφοροι διεθνείς οργανισμοί, αλλά και η ίδια η Ευρωπαϊκή Επιτροπή καταγράφουν τη γενικευμένη αίσθηση που επικρατεί στην Ελλάδα για παρεμβάσεις ή πιέσεις στον χώρο της Δικαιοσύνης. Λόγω αυτής της γενικευμένης αμφισβήτησης για την ανεξαρτησία της Δικαιοσύνης, η Ευρωπαϊκή Ένωση οδηγήθηκε σε υποδείξεις για την ανάγκη συμμετοχής του δικαστικού σώματος στη διαδικασία διορισμού των προέδρων και αντιπροέδρων των ανώτατων δικαστηρίων, ενώ η τήρηση τέτοιας διαδικασίας δεν αποτελεί κανόνα στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης ούτε γνωρίζω να έχει υποβληθεί τέτοια υπόδειξη σε άλλες χώρες.

Για να αντιμετωπιστούν οι πραγματικές παθογένειες ή ακόμη και η υφιστάμενη, δικαιολογημένα ή όχι, διάχυτη αίσθηση νοσηρότητας στο χώρο της δικαιοσύνης αναζητούνται λύσεις σε συνταγματικές μεταβολές οι οποίες όμως δεν εξασφαλίζουν, κατά τη γνώμη μου, την άρση των υφιστάμενων αδυναμιών στη λειτουργία των θεσμών και μπορεί στην πράξη να αποδειχθούν εξίσου ατελέσφορες. Θα αρκούσε η εμπέδωση της έννοιας της δικαστικής ανεξαρτησίας και η ορθή εφαρμογή από όλους τους εμπλεκόμενους παράγοντες των ισχυουσών διατάξεων και αρχών του Συντάγματος. Πρωταρχική η ευθύνη των ίδιων των δικαστών. «Ο κάθε δικαστής επιβεβαιώνει ή διαψεύδει τη δικαστική ανεξαρτησία». Αυτή είναι μία φράση του καθηγητή Γιάννη Μανωλεδάκη, την οποία ασπάζομαι ανενδοίαστα.

Σας ευχαριστώ πολύ

Αντιφώνηση στην απονομή του Βραβείου «Α. Πολυζωίδης – Γ. Τερτσέτης για τη Δικαιοσύνη και το Δίκαιο»

5

Αθανάσιος Ράντος

Επί Τιμή Πρόεδρος του Συμβουλίου της Επικρατείας, Γενικός Εισαγγελέας του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης

XX Διεθνολογικές Συναντήσεις Ναυπλίου. 3-5 Οκτωβρίου 2025

Νομίζω ότι η ύψιστη τιμή και αναγνώριση που μπορεί να λάβει κάποιος που από τα 25 μέχρι τα 72 του χρόνια είναι **συνεχώς** δικαστής, εθνικός και ευρωπαίος, είναι ένα βραβείο που απονέμεται στο όνομα των δύο εμβληματικότερων δικαστών της σύγχρονης Ελλάδας, του Πολυζωίδη και του Τερτσέτη. **Τιμή και συγκίνηση** – και ευχαριστώ θερμά και υπό τις δύο ιδιότητές μου.

Δύο μόνον παρατηρήσεις σε σχέση με τις ιδιότητές μου αυτές.

Η πρώτη αφορά το ρόλο των υπερεθνικών και διεθνών δικαστηρίων **στη διαμόρφωση και εξέλιξη** των οργανισμών στους οποίους εντάσσονται. Φυσικά **και** τα εθνικά δικαστήρια συμβάλλουν στη διαμόρφωση των θεσμών του οικείου κράτους. Ο αντίστοιχος ρόλος των υπερεθνικών, όμως, δικαστηρίων **είναι σημαντικότερος** για τη διαμόρφωση των διεθνών οργανισμών. Η Ευρωπαϊκή Ένωση, λόγου χάριν, θα ήταν κάτι πολύ λιγότερο σημαντικό αν δεν είχε «ωθηθεί» από τη νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου. Το ίδιο και για το εν γένει διεθνές δίκαιο. Τα δικαστήρια αυτά πρέπει να ερμηνεύσουν και εφαρμόσουν ενίοτε **μη αποτελεσματικές (ας τις πούμε, χαλαρές)** διατάξεις, που είναι είτε εντελώς γενικές και αόριστες στη διατύπωση, πολλές φορές δε και απλώς εθιμικές, είτε προϊόν ατέλειωτων συμβιβασμών μεταξύ κυρίαρχων κρατών**. Η νομολογία** είναι αυτή που τους δίνει ουσιαστικό περιεχόμενο, **προωθώντας έτσι τη διεθνή συνεργασία**.

Τα Δικαστήρια αυτά έχουν, βέβαια, και ένα, σχετικό έστω, πλεονέκτημα. Αντιμετωπίζουν μεν και αυτά, όπως ήδη ακούστηκε και το πρωί, αλλά όχι στον ίδιο βαθμό, τη διαρκώς αυξανόμενη κριτική και δυσπιστία που αντιμετωπίζουν τα εθνικά δικαστήρια στα εθνικά κράτη.

Και αυτή η υπόμνηση με οδηγεί στη δεύτερη και τελευταία παρατήρηση.

Είναι προφανές ότι διάφορα κοινωνικά φαινόμενα και μετασχηματισμοί στη δυτική δημοκρατική κοινωνία οδηγούν **σε αύξηση** του κύκλου των προσώπων που θεωρούν ότι έχουν το δικαίωμα να κρίνουν δικαστικές αποφάσεις και σε **αυξημένη δυσπιστία** έναντι των δικαστηρίων και των αποφάσεών τους – ιδίως με προσπάθεια ελέγχου «των εικαζόμενων κινήτρων» των δικαστών.

Να ξεκαθαρίσω: Η κριτική των δικαστικών ενεργειών και αποφάσεων είναι **στοιχείο** της δημοκρατικής κοινωνίας και είναι **επιθυμητή** από τα δικαστήρια και τους δικαστές. **Τους βοηθάει να βελτιώνονται**. Να ξεκαθαρίσω, όμως, και κάτι άλλο: Το κριτήριο με το οποίο κρίνεται η ορθότητα μιάς απόφασης δεν είναι η απλή προβολή της βούλησης κάθε πολίτη: «Ορθή είναι η απόφαση η οποία μου αρέσει και με την οποία συμφωνώ, λάθος είναι η απόφαση με την οποία απλώς δεν συμφωνώ ή δεν με βολεύει, σε ό,τι γενικότερο ή και ιδιοτελές επιδιώκω». Κριτήριο είναι **μόνον η συμφωνία της ή μη με το νόμο,** είτε μου αρέσει ο, δημοκρατικά πάντως θεσπισμένος, νόμος είτε δεν μου αρέσει.

Και μία έκκληση. Την κάνει κάποιος που του έλαχε να είναι εθνικός και διεθνής δικαστής επί 47 συνεχόμενα χρόνια και που προέρχεται από δικαστική οικογένεια επί 107 συναπτά έτη στην υπηρεσία της Δικαιοσύνης **και του πολίτη**. Ας κρίνουμε τις δικαστικές αποφάσεις όσο θέλουμε. Ας προσπαθήσουμε, όμως, μόνον, κατά την άσκηση της κριτικής, να μην **απονομιμοποιούμε** τη Δικαιοσύνη στα μάτια των πολιτών που δεν γνωρίζουν. Διότι, η εναλλακτική λύση στη Δικαιοσύνη είναι η βία. Και αυτό, πιστέψτε με, δεν το θέλουμε. Και όταν έλθει η ώρα να αποζητήσουμε τη Δικαιοσύνη, δεν θα την έχουμε. Αλλά τότε θα είναι αργά ...

Ναύπλιο 4 Οκτωβρίου 2025.

Αντιφώνηση στην απονομή του Βραβείου «Α. Πολυζωίδης – Γ. Τερτσέτης για τη Δικαιοσύνη και το Δίκαιο»

6

Χρήστος Ν. Ράμμος

Επί Τιμή Αντιπρόεδρος του Συμβουλίου της Επικρατείας, Επί Τιμή Πρόεδρος της Αρχής Διασφάλισης Απορρήτου των Επικοινωνιών

XX Διεθνολογικές Συναντήσεις Ναυπλίου. 3-5 Οκτωβρίου 2025

«Καλησπέρα σε όλους,
Θέλω πριν απ' όλα να εκφράσω στον Καθηγητή Περράκη και στο Δήμο Ναυπλίου τις ειλικρινείς και εκ καρδίας ευχαριστίες μου για την τιμητική για το πρόσωπο μου απόφαση, να μου απονεμηθεί φέτος το βραβείο Α. Πολυζωίδης-Γ. Τερτσέτης για την προσφορά μου στην Δικαιοσύνη και στο Κράτος Δικαίου. Με συγκινεί ιδιαίτερα η αναγνώριση του γεγονότος ότι κατά τα 45 έτη δημοσίου βίου μου (πρώτα ως δικαστής στο Συμβούλιο της Επικρατείας και ακολούθως ως Πρόεδρος της Ανεξάρτητης Αρχής Αρχή Διασφαλίσεως του Απορρήτου των Επικοινωνιών-ΑΔΑΕ) εξετέλεσα το καθήκον μου, υπηρετώντας πιστά και ανυποχώρητα το κράτος δικαίου και τον θεσμό αλλά και την ιδέα της Δικαιοσύνης.

Έχει δε ιδιαίτερη σημασία το γεγονός ότι η αναγνώριση αυτή έγινε με την απονομή ενός τέτοιου ειδικού βραβείου με τόσο έντονο συμβολισμό. Συμβολισμό που προκύπτει πρώτα απ' όλα από τα ίδια τα ονόματα που περιέχονται στον τίτλο του βραβείου. Τα ονόματα των δύο Τιτάνων της Δικαιοσύνης, που κατά την αυγή της νεότερης ιστορίας μας υπηρέτησαν τον θεσμό όχι μόνο με θεωρητικό επιστημονικό ή ακαδημαϊκό λόγιο έργο, αλλά εκεί που αυτή η υπηρεσία μετράει πιο πολύ. Στο πεδίο της εν στενή εννοία απονομής της Δικαιοσύνης, με θεσμική απόφαση που έλαβαν, η οποία είχε γι' αυτούς μεγάλο προσωπικό κόστος και προϋπέθεσε μεγάλη διακινδύνευση.
Υπάρχει, όμως, και ένας ακόμη πιο προσωπικός λόγος, για τον οποίο είναι για μένα ιδιαίτερα σημαντική η συγκεκριμένη αυτή βράβευση. Κατάγομαι από την πλευρά της μητέρας μου από την ευρύτερη οικογένεια Τερτσέτη από την Ζάκυνθο. Με το βραβείο, επομένως, αυτό συνδέονται οι πορείες των δυο μας. Του Γεωργίου Τερτσέτη και η δική μου.
Η δημόσια πορεία μου δεν ήταν ανέφελη και υπήρξε, μάλιστα, εξαιρετικά δύσκολη στην τελική της φάση, όταν ήμουν Πρόεδρος της Ανεξάρτητης Αρχής ΑΔΑΕ. Δεν θα αναφερθώ πιο αναλυτικά στα γεγονότα αυτής της όχι ευχάριστης περιόδου. Είναι, εξ άλλου, γνωστά σε όλους και εν πάση περιπτώσει δεν είναι η σημερινή μέρα η κατάλληλη για μια τέτοια περιγραφή.
Θέλω μόνο να μοιραστώ μαζί σας τις ακόλουθες σκέψεις. Το μήνυμα ή αν θέλετε το δίδαγμα που απορρέει από την επίμαχη περίοδο και όσα συνέβησαν κατά τη διάρκεια της και το οποίο πρέπει, κατά τη γνώμη μου, να κρατήσουμε, είναι ότι τους θεσμούς του Κράτους Δικαίου οφείλουμε να τους προσέχουμε ιδιαίτερα να μην τους κακομεταχειριζόμαστε και να μην τους πληγώνουμε, διότι είναι ιδιαίτερα εύθραυστοι. Η εμπειρία της κρίσης και απομείωσης του κράτους δικαίου που απειλεί όλες τις σύγχρονες δημοκρατίες, μεταξύ τους και τις ευρωπαϊκές, είναι ανησυχητικά προειδοποιητική περί αυτού.
Τώρα, το αν έχουν πάρει το σχετικό μήνυμα ή έχουν καταλάβει αυτό το δίδαγμα αυτοί που κυρίως πρέπει να το λάβουν και να το καταλάβουν, είναι μια άλλη ιστορία. Η Ιστορία και το μέλλον θα δείξει. Οι πρώτες πάντως ενδείξεις δεν είναι καθόλου ενθαρρυντικές.
Πριν κλείσω θέλω να ευχαριστήσω και πάλι ιδιαίτερα τον αγαπητό Κο Περράκη ο οποίος εμπνεύστηκε με τόσο μεράκι τον θεσμό των Διεθνολογικών Συναντήσεων Ναυπλίου και εισηγήθηκε την βράβευση μου και να του ευχηθώ υγεία, μακροημέρευση και καλή επιτυχία για το μέλλον του στις εμπνεύσεις του και στις δραστηριότητες του".

About the State of International Law

7

John Dugard

Professor of International Law, Member International Law Commission, Judge at hoc ICJ

XX International Law Conference Nafplion. 3-5 October 2025

Professor Perrakis,
International Law colleagues,
You have done me a great honour in bestowing the Polyzoides – Tertsetis Award on me and thank you.
I deeply regret that I cannot be with you today. In my absence, I will share with you a few comments about the state of international law, as I see it.
At present, I am editing a new edition of a book on International Law in South Africa for practitioners and students. As I do so, I become increasingly aware of the problem of writing about International Law, when I have serious doubts about the relevance and future of International Law myself.

Why? We live in a world in which we have a wonderful/magnificent international legal system, prepared over centuries by jurists, states and international institutions. We have a legal system designed to regulate relations between states in time of peace and in time of war. A legal system that since 1945 has evolved to include respect for the human rights of nationals of a State, for foreigners and refugees and for the self-determination of peoples.
Following the end of World War II, International Law has evolved laying down clear rules for the prevention of war, for the settlement of disputes by international means, for the treatment of people in occupied territories, for the limitation of brutality in times of armed conflict and for the accountability of those who commit War Crimes, crimes against Humanity and Genocide.

However, now we see, these rules ignored by the most powerful States in the World. A state which took an active part in the dereliction of international Law, particularly since WW II has not only abandoned International Law, it has come to ignore it. I think we must agree that the Trump Administration completely ignores International Law. Has anyone ever heard President Trump or Mr. Rubio use the term International Law? It is completely unknown to them.
The results are clear. In Ukraine there is no talk of International Law. It is all a question of deals that must be reached between states. In Gaza, International Law in not just ignored, it is completely violated. Genocide is approved, ethnic cleansing is heralded. Mr. Trump is even proposed that the people of Gaza be removed ethnically cleansed to make way for a US reveled colony in Gaza. And of course, there is the proposed annexation of Greenland, Canada and Panama.
If this apply to the United States alone, it would be tolerable. However, it is not. Many western States follow the United States, they sell arms to Israel, they continue to trade with Israel. The same states that a few decades ago imposed cultural, economic and sporting sanctions on South Africa for practicing apartheid have now defended Israel.
What is the role of international lawyers in a society of this kind characterized by a lawless world?
In the first place, it is to ensure that International Law is at least applying at those states that continue to believe in International Law as opposed at Trumpian “Law of Deals”.
It is to urge governments to observe International Law.
It is for international lawyers to use their skills to promote International Law.
Above all, I believe that international lawyers must have the courage to judge and to condemn those states and individuals violating International Law. It is incurbing upon international lawyers to condemn their enemies, particular it is to judge their friends.
I wish a great success at your Conference. Thank you.

Αντιφώνηση στην απονομή του «Αριστείου Ιωάννης Καποδίστριας για τις Επιστήμες, τα Γράμματα και τις Τέχνες»

8

Σταύρος Μπένος

Πρώην Υπουργός Πολιτισμού, πρώην Δήμαρχος, Ιδρυτής του «Διαζώματος»

Αγαπητέ πρόεδρε,
Αεικίνητε κ. Περράκη.
Σας ευχαριστώ θερμά για την τόσο τιμητική πρόσκληση. Έχω πραγματικά εντυπωσιαστεί από το οικογενειακό κλίμα της συνάντησης, τον καινοτομικό τρόπο ανανέωσης και μετάδοσης της γνώσης γύρω από το διεθνές δίκαιο, αλλά και το ευρύ και γενναιόδωρο πεδίο εναλλακτικής παιδείας και μάθησης από τα παιδιά σας, τους φοιτητές σας.

Προσωπικά, έχω το προνόμιο ότι ταξίδεψα και γνώρισα βαθιά το φαινόμενο του Δημόσιου χώρου, αφού διέτρεξα και τις τρεις συνιστώσες του: την τοπική αυτοδιοίκηση, το κεντρικό κράτος και τώρα ως εθελοντής, την Κοινωνία των Πολιτών.
Αν διδάχθηκα κάτι στο πεδίου του σχεδιασμού και της υλοποίησης δημόσιων πολιτικών, είναι η αξία της μεγάλης εικόνας, σε συνδυασμό με την ολιστική φιλοσοφία. Επίσης, με διαποτίζει η πεποίθηση ότι τίποτα μεγάλο δεν μπορεί να γίνει, χωρίς ισχυρό πνευματικό πυρήνα.
Αν συνειδητοποίησα κάτι είναι ότι τα μνημεία είναι το μεγαλύτερο περιουσιακό στοιχείο της Πατρίδας μας και εκπέμπουν τριπλή αειφορία: περιβαλλοντική, κοινωνική και οικονομική. Ποτέ, αλίμονο, δεν τα είδαμε έτσι.
Το Διάζωμα γεννήθηκε για να φέρει τα μνημεία της φύσης και του πολιτισμού στο κέντρο της ζωής και της βιώσιμης ανάπτυξης, με τη συνομιλία άλλων δυο πυλώνων της πολιτιστικής, κοινωνικής και οικονομικής ζωής της χώρας: την αγροδιατροφή και τον τουρισμό.

XX Διεθνολογικές Συναντήσεις Ναυπλίου. 3-5 Οκτωβρίου 2025

Μέσα από αυτό τον διάλογο διαμορφώνουμε σταδιακά το νέο παραγωγικό μοντέλο στην ελληνική περιφέρεια που στηρίζεται στο δόγμα «ΟΛΟΙ ΟΙ ΠΟΡΟΙ ΕΝΑ ΠΡΟΪΟΝ».
Αυτή είναι η πνευματική και βιωματική μου κατάθεση ως αντίδωρο στη μεγάλη τιμή που μου προσδίδετε σήμερα.

«Απέναντι στο Αύριο του Κόσμου»: Η 20ή Διεθνολογική Συνάντηση Ναυπλίου

9

Αντώνης Παπαγιαννίδης

Δικηγόρος-Δημοσιογράφος

Σε σχέση με προηγούμενες διοργανώσεις της Διεθνολογικής Συνάντησης του Ναυπλίου (με κεντρικό διοργανωτή το Κέντρο Διεθνούς Δικαίου και Διπλωματίας, σε σύμπραξη και με την Ελληνική Εταιρεία Διεθνούς Δικαίου και Διεθνών Σχέσεων, τα Τετράδια Διεθνούς Δικαίου και Διεθνούς Πολιτικής, την Ιονική Ακαδημία 1808 και τις Rencontres Francohelléniques) η φετινή του τιτλοφόρηση βγάζει έναν συνδυασμό ανασφάλειας και ίσως-ίσως άγχους, δίπλα από την αναζήτηση (κάποιας) προοπτικής. «Απέναντι στο Αύριο του Κόσμου» εκεί που προηγουμένως είχαμε «Ελληνική Εξωτερική Πολιτική και Διεθνές Δίκαιοι», «Διαφύλαξη των δημοκρατικών θεσμών σε μιαν Ευρώπη σε κρίση», «Ασφάλεια και Δικαιώματα του Ανθρώπου», «Ανθρώπινη Αξιοπρέπεια σε περιόδους σύγκρουσης και κρίσης;», ακόμη-ακόμη «Ο Ιωάννης Καποδίστριας ως υπόσχεση για το μέλλον».

XX Διεθνολογικές Συναντήσεις Ναυπλίου. 3-5 Οκτωβρίου 2025

Το κλίμα στην, ακαδημαϊκή στον πυρήνα της αλλά ανοιχτή ευρύτερα στα ρεύματα των διεθνών σχέσεων, 20ή ήδη διοργάνωση ήταν φορτισμένο με την αίσθηση ότι η υποχώρηση του διεθνούς δικαίου στην διαχείριση των διεθνών σχέσεων –και τούτο σε μια φάση πύκνωσης των συγκρούσεων– ή πάλι η αμφιθυμία περί την Ευρωπαϊκή προσέγγιση στα πράγματα, δημιουργεί ένα προβληματικό σκηνικό. Στο οποίο ζούμε, στο οποίο λειτουργεί ή όποια διεθνής πολιτική. Στα πλαίσια της Διεθνολογικής Συνάντησης προβλεπόταν και φέτος η βράβευση προσωπικοτήτων που σφράγισαν με την παρουσία τους είτε τον Τομέα του Δικαίου (χαρακτηριστικά, τα Βραβεία αυτά είναι ονοματισμένα «Αναστάσιος Πολυζωΐδης – Γεώργιος Τερτσέτης για την Δικαιοσύνη και το Δίκαιο») είτε τα γράμματα και τις τέχνες της εποχής (εδώ, πρόκειται για τα Αριστεία «Ιωάννης Καποδίστριας»). Φέτος, στην δεύτερη κατηγορία βραβεύθηκε η Μαρία Φαραντούρη – εκφραστής μιας ολόκληρης εποχής... – ο Σταύρος Μπένος, μνήμης σεισμών Καλαμάτας, ήδη ψυχής του «Διαζώματος» που επιχειρεί να συμφιλιώσει τα μνημεία με την ανάπτυξη και την τοπική κοινωνία και ο Φίλιπππος Δρακονταειδής, τόσο στο μυθιστόρημα όσο και στο δοκίμιο.

Στα νομικά, πάλι, αναγνωρίσθηκε η προσφορά του Κωνσταντίνου Μενουδάκου, επίτιμου Προέδρου του ΣτΕ αλλά και της (δοκιμαζόμενης!) Αρχής Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα· του Νάσου Ράντου επίσης επιτίμου Προέδρου ΣτΕ αλλά και Γενικού Εισαγγελέα του Δικαστηρίου της ΕΕ· του Χρήστου Ράμμου, επίτιμου Αντιπροέδρου του ΣτΕ και αντιστοίχως Προέδρου της (ακόμη δεινότερα δοκιμασθείσης από την υπόθεση των υποκλοπών) Αρχής Διαφύλαξης του Απορρήτου των Επικοινωνιών· καθώς και του ΝοτιοΑφρικανού Καθηγητή John Dugard, που βρέθηκε στο προσκήνιο με την υπόθεση των Κατεχόμενων Παλαιστινιακών Εδαφών.

Και στην μια, και στην άλλη σειρά βραβεύσεων αισθητή μια ορισμένη «ανάγνωση» του Δίκαιου, της Πολιτικής, της δημόσιας σφαίρας.

Το σχήμα του 3ημέρου, πέρα από ατμόσφαιρα αναγνώρισης των προσπαθειών που οδήγησαν στον εορτασμό των 20χρονων αδιάκοπης λειτουργίας εκείνου που ξεκίνησε ως Σεμινάρια Διεθνούς Δικαίου για να εξελιχθεί – με την πεισματική συνεισφορά του Στέλιου Περράκη και με διάθεση ανοίγματος προς ευρύτερους προβληματισμούς, κάλυψε ευρύ φάσμα. Άλλωστε, ήδη η δυνατότητα που παρέχεται δίπλα σε εισηγήσεις ή στρογγυλά τραπέζια σημαντικών συντελεστών της δημόσιας συζήτησης και/ή φτασμένων πανεπιστημιακών να γίνεται παρουσίαση της δουλειάς μεταπτυχιακών, διδακτορικών και μεταδικτατορικών εργασιών (που είτε βρίσκονται εν εξελίξει, είτε έχουν ολοκληρωθεί), δίνει στις Συναντήσεις του Ναυπλίου μια διάσταση συνεχούς αναζήτησης. Σε μια εποχή όπου υποχωρούν-αν-μη-χάνονται οι βεβαιότητες, αυτό έχει μεγάλη σημασία: έως πού οδηγεί η στάση «εμείς πιστεύουμε στο Διεθνές Δίκαιο»; με βάση ποια στοιχεία διαμορφώνονται οι συσχετισμοί; πώς χαρίζει κανείς «στρατηγική»; ποια είναι τα όρια των καιρών;

Έτσι, από τις κυρίως ανασκοπήσεις του πού βρίσκεται η επικαιρότητα του Διεθνούς Δικαίου – Παλαιστινιακό, δασμοί Τραμπ, Δίκαιο της Θάλασσας, συνορεύουσα ζώνη νοτίως της Κρήτης, θαλάσσιος χωροταξικός σχεδιασμός, σημασία της Αρκτικής, πτυχές του Ουκρανικού – και από τις αιχμές μέλλοντος όπως π.χ. γύρω από την προστασία των Παγκόσμιων Κοινών/Commons (που υπόσχονται) απειλούν να είναι τα σύνορο του αύριο – ο θαλάσσιος βυθός ή/και η θαλάσσια μάζα σε αντιστοιχία με το διάστημα), ή ακόμη η ενσωμάτωση θεμάτων Διεθνούς Δικαίου στην εκπαίδευση ανοίχτηκε μια πολυπρισματική αναζήτηση του «πού πάμε».

Πάντα στις Συναντήσεις του Ναυπλίου φιλοξενείται μια διάσταση Κυπριακού: φέτος, η Κύπρος ετοιμάζει επιπλέον την Προεδρία της στην ΕΕ (το α΄ 6μηνο του 2026 – εμείς μην τα ακούμε αμέριμνα, έχουμε β’ 6μηνο του 2027). Όμως την αίσθηση αναζήτησης κάποιου ερείσματος στην αναταραχή της εποχής έφερε η συζήτηση – Στ. Περράκη/Λίνου Σισιλιάνου/Χ.

Γκακουμόπουλου –με αναφορές στην διαδικασία του Στρασβούργου– στο κατά πόσον η Διεθνής Δικαιοσύνη μπορεί να (πει ότι) αποτελεί σήμερα προπύργιο. Ή πάλιν η διερώτηση «ποιον δρόμο θα πάρει η Ευρώπη, στο σταυροδρόμι όπου βρίσκεται» - Γ. Μανιάτης, Γ. Κρεμλής, Μ. Χρυσομάλλης, Π. Γρηγορίου. Μια ευρύχωρη περιβάλλουσα στην θεματική της Δημοκρατίας («την εποχή των αλγορίθμων και των big data») και στην αναζήτηση ερεισμάτων ουμανισμού στην πολιτική του σήμερα (από δίπλα και «λογοδοσίας στην δημόσια σφαίρα») επεστράτευσε μεταξύ άλλων Βαγγέλη Βενιζέλο, Αλέκο Παπαδόπουλο, Γιάννη Πανούση. Ενώ στο πάνελ «Ποια στρατηγική για την Ελλάδα» θα μπορούσε να πει κανείς ότι κυριάρχησε η … αβεβαιότητα.

Όπως ήδη επισημάναμε, αν αυτά ήταν τα πεδία που προσέγγισαν οι 20ές Διεθνολογικές Συναντήσεις του Ναυπλίου, ιδιαίτερο ενδιαφέρον είχαν και οι εργασίες-εν-εξελίξει τις οποίες παρουσίασαν νεότεροι ερευνητές. Σταχυολογούμε, εντελώς (μα εντελώς:!) ενδεικτικά: πώς διαμορφώθηκαν οι Ευρωπαϊκές Σπουδές στην Ελλάδα – ξεκινώντας από χρόνια άρνησης: «ΕΟΚ και ΝΑΤΟ, ίδιο συνδικάτο!» και καταλήγοντας σε ένα σοβαρό πλέγμα ακαδημαϊκού προβληματισμού/πώς εξασφαλίζεται η αμεροληψία (και… τι σημαίνει) των διεθνών δικαστών/τι απέμεινε από την «ήπια ισχύ» στις διεθνείς σχέσεις. Συν κάποιες συγκριτικές προσπάθειες όσον αφορά την αντιτρομοκρατική νομοθεσία (θεμελιώδη δικαιώματα/Ευρωπαϊκά δίκαια), ακόμη-ακόμη και γλωσσική ανάλυση των κατά καιρούς Ελληνικών θέσεων απέναντι στις διαχρονικές Τουρκικές αιτιάσεις…

Δεν μπορεί παρά να αναγνωρίσει κανείς τον πλούτο, αλλά και την διαφαινόμενη μη-μονομέρεια των προβληματισμών.

Κλείνοντας αυτή την –κατ' ανάγκην– αποσπασματική παρουσίαση/επισκόπηση του 3ημέρου, μια παρατήρηση: εκείνο που ζούσε κανείς στο Ναύπλιο ήταν μια αντίληψη κοινότητας. «Κοινότητα διεθνολόγων;» θα διερωτηθεί ο αναγνώστης. Η απάντηση είναι … ναι! Παρά το τεχνικό και αρκετά αποστειρωμένο στερεότυπο περί Διεθνούς Δικαίου, Διεθνών Σχέσεων κοκ., και παρά τις αυτονόητες διαφορές απόψεων και διαφοροποιήσεις προσεγγίσεων, αποκόμιζες την αίσθηση ότι αυτή η ομάδα –διαφορετικών, άλλωστε, γενεών και διαδρομών ζωής– αναγνωρίζει στον εαυτό της μιαν παραλληλία προσθέσεων. Και, εν τέλει, κάτι σαν κοινή αποστολή.

Πέτρος Μάστακας

Ύπατη Αρμοστεία Ηνωμένων Εθνών για τους Πρόσφυγες

XX Διεθνολογικές Συναντήσεις Ναυπλίου. 3-5 Οκτωβρίου 2025

Στις Διεθνολογικές Συναντήσεις Ναυπλίου δεν κατάφερα να έρθω ποτέ. Στα είκοσι χρόνια, τέσσερεις φορές δεσμεύτηκα ότι «θα συμμετέχω», όμως δεν τα κατάφερα ούτε μια φορά. Πάντα κάτι απρόοπτο αλλά εξαιρετικά επείγον ή μη διαχειρίσιμο συνέβαινε, και ακύρωνα τη συμμετοχή μου. Προκύπτει βέβαια οι 3 από τις 4 ακυρώσεις οφείλονται σε υποχρέωση μου που αφορούσε το Τσαντ. Οπότε ίσως χρήζει περαιτέρω επιστημονικής έρευνας εάν και κατά πόσο το Ναύπλιο έχει ανοιχτούς λογαριασμούς με το Τσαντ και το τελευταίο εκδικείται…

Το 2006 είχα ήδη ζητήσει τη διαγραφή μου από τη λίστα των υποψηφίων διδακτόρων του Παντείου Πανεπιστημίου. Ο επιβλέπων μου τον οποίο πάντοτε αποκαλούσα Δάσκαλο (= Στέλιος Περράκης) έφριξε. Για χρόνια μετά, Προδότη με ανέβαζε, Ισκαριώτη με κατέβαζε, με αγάπη και τρυφερότητα όμως. Αναφερόταν στην προδοσία μου έναντι της επιστήμης μιας και εγκατέλειπα τον μαραθώνιο ενός διδακτορικού που είχε ξεκινήσει δειλά το 1999. Όμως εγώ είχα ήδη περάσει 18 μήνες απόλυτης ερευνητικής ξηρασίας μιας και η επιδίωξη καριέρας στα Ηνωμένα Έθνη μου είχε φέρει στο δόξα πατρί ένα διορισμό ως επικεφαλής γραφείου της UNHCR στο Τσαντ, με ευθύνη τον πιο κρίσιμο συνοριακό τομέα πάνω στην οριογραμμή με το Σουδάν. Εννοείται χωρίς ίντερνετ, χωρίς κινητά και χωρίς σόσιαλ μίντια. Α, και χωρίς ρεύμα. Μόνο μια γερασμένη γεννήτρια που δούλευε 4-5 ώρες την ημέρα για να φορτίζουμε τον εξοπλισμό (λάπτοπ, ασύρματους, δορυφορικά

τηλέφωνα). Ήταν ο πρώτος πόλεμος του Νταρφούρ. Μόνο στον τομέα ευθύνης μου έπρεπε να φάνε, να πιουν νερό, να κοιμηθούν και να έχουν περίθαλψη 100.000 πρόσφυγες που κατάφεραν να ξεφύγουν από την σφαγή. Όλοι αυτοί στη μέση του Sahel, στην έρημο δηλαδή αλλά όχι αυτήν με τους αμμόλοφους όπως στην ταινία της Βλαχοπούλου, στην άλλη με τους καχεκτικούς θάμνους και κάτι υποτυπώδη ξερόχορτα που σε τρυπάνε σαν καρφιά, διαπερνώντας ακόμα και σόλες παπουτσιών.

Τα χρόνια πέρασαν, η προδοσία ξεχάστηκε και νάσου η πρόσκληση για το 2015 Αυτήν τη φορά θα ήμουν ομιλητής σε μια από τις θεματικές των «experts». Το θέμα ήταν η «προσφυγική κρίση κρίση» που βίωνε ολόκληρη η Ευρώπη. Δεν θυμάμαι καν τι έγινε και χρειάστηκε να ακυρώσω. Μάλλον κάποια συνάντηση της τελευταίας στιγμής στις Βρυξέλλες. Ήταν η εποχή όπου το ECHO χρηματοδότησε για πρώτη φορά στην ιστορία του δράσεις ανθρωπιστικής βοήθειας ΕΝΤΟΣ της Ευρωπαϊκής Ένωσης και συγκεκριμένα στην Ελλάδα. Θυμάμαι και το ποσό: 1,2 δισεκατομμύρια ευρώ ως το τέλος του 2016. Όλοι έτρεχαν πανικόβλητοι, ιδίως όσοι ανέλαβαν να υλοποιήσουν έργα με αυτά τα χρήματα.

Οι επόμενες δυο φορές, ήταν το 2023 και το 2025 (φέτος). Μια κατεπείγουσα ανάγκη είχε/έχει επιφέρει την προσωρινή μετακίνησή μου για ένα τρίμηνο, πάλι στα πολύπαθα σύνορα του Τσαντ με το Σουδάν. Ήταν όμως το λάθος τρίμηνο σε ό,τι αφορά τη διοργάνωση της ναυπλιώτικης συνάντησης.

Δεν συμμετείχα λοιπόν δια ζώσης στο γίγνεσθαι των συναντήσεων, κανένα από τα κρίσιμα τριήμερά τους..

Συμμετείχα όμως στο πριν και το μετά τους.

Είδα νέα παιδιά, συμφοιτητές μου αλλά και νεότερους, να εξελίσσονται σε ώριμους ερευνητές, επιστήμονες, καταξιωμένους δασκάλους.

Είδα πλούτο έρευνας και γνώσης που όμως μένει, κατά βάση, αναξιοποίητος.

Είδα δυο γενιές επιστημόνων να αναλαμβάνουν θέσεις ευθύνης σε κυβερνητικούς φορείς, στα Ηνωμένα Έθνη, σε μικρές και μεγάλες ΜΚΟ, στο διεθνές κίνημα του Ερυθρού Σταυρού. Γιατί άραγε κανείς ποτέ δεν μάζεψε τους Έλληνες υπαλλήλους στους διεθνείς διακυβερνητικούς οργανισμούς;

Είδα επιστημονικά πεδία να διαστέλλονται, να ξεχειλώνουν και να αδειάζουν από περιεχόμενο, μένοντας μόνο με ένα άδειο περίβλημα από μεγάλα λόγια και φανφάρες όπως τα άστρα πριν τα καταπιεί μια μαύρη τρύπα, χάνουν εντελώς τη μάζα τους αλλά καλύπτουν μια τεράστια έκταση απλά και μόνο με αέρα.

Είδα την πολιτική ορθότητα να αποφεύγει και στη συνέχεια να παρεμποδίζει την ουσιαστική συζήτηση σε θέματα που απασχολούν την κοινωνία. Χαρίστηκαν έτσι όλα αυτά τα θέματα στους ακραίους είτε της δεξιάς είτε της αριστεράς.

Είδα επίσης την άσβεστη σπίθα ορισμένων ανθρώπων, και σε αυτούς κατατάσσω πρώτον από όλους, το σεβαστό μου Δάσκαλο, να συνεχίσουν να συμμετέχουν όχι μόνο στην παραγωγή της νέας γνώσης και την αναζήτησή της αλλά και στην αμφισβήτησή της.

Και έτσι, τούτη την ώρα που στο γνωστικό πεδίο του διεθνούς δικαίου των δικαιωμάτων του ανθρώπου αμφισβητούνται τα πάντα και που πολλοί πανεπιστημιακοί αναρωτιούνται αν πρέπει να κάψουν τα πτυχία τους και να αλλάξουν επάγγελμα και επιστημονικό πεδίο, εγώ νιώθω αισιόδοξος ότι

μέσα από αυτή τη σύγκρουση της μεταπολεμικής βεβαιότητας με τον σημερινό κυνισμό, θα προκύψει το καινούριο οικοδόμημα που θα στεγάσει τις ελπίδες των ανθρώπων για ειρήνη και ευημερία.

Η αισιοδοξία μου πηγάζει από πρωτοβουλίες ακριβώς όπως αυτή των Διεθνολογικών Συναντήσεων του Ναυπλίου.

Εύχομαι να τα κατοστήσουν

Σας ευχαριστώ

Πέτρος Μάστακας
N'DJAMENA, 2 Οκτωβρίου 2025

Θα πεις και ένα τραγούδι... 11

Βαγγέλης Παρράς

ΜΔΕ Διεθνούς Δικαίου και Διπλωματικών Σπουδών, ΔΕΠΣ Πάντειο
Υποψ. Δρ. Τομέα Διεθνούς Δικαίου Νομικής Σχολής ΕΚΠΑ

XX Διεθνολογικές Συναντήσεις Ναυπλίου. 3-5 Οκτωβρίου 2025

Κυρίες και κύριοι Καθηγητές,
Ήταν 15 Σεπτεμβρίου 2025, όταν ο Καθηγητής Περράκης μου ανακοίνωσε -λες και δεν είχα δεύτερη επιλογή-:

- «*Ευάγγελε, θα μιλήσεις στην επετειακή εκδήλωση στο Φουγάρο*».
- «*Κύριε Περράκη, δεν είμαι σίγουρος ότι χρειάζεται να μιλήσω. Θα μιλήσει τόσος κόσμος και δεν νομίζω ότι θα υπάρξει προσθετική αξία*», απάντησα.
- «*Θα το κάνεις και θα πεις και ένα τραγούδι*» (κατά την γνωστή λαϊκή ρήση).

Φυσικά, δεν θα μπορούσε να υποψιαστεί ότι μου έδωσε την ιδέα να πω όντως ένα τραγούδι.
Αφού συνθέτης δεν ήμουν, έπρεπε να ξεκινήσω βρίσκοντας έτοιμο ήχο από κάποιο τραγούδι γνωστό με πανηγυρικό ρυθμό και ενωτικό χαρακτήρα. Απέρριψα στα γρήγορα τους ύμνους των γνωστών ποδοσφαιρικών ομάδων και κατέληξα στον -εκλιπόντα πλέον- Δ. Σαββόπουλο.
Από στιχουργικής άποψης, διαπίστωσα ότι η επιλογή του εν λόγω τραγουδιού με οδήγησε σε δυσκολίες, αφού έπρεπε να παίζω με δωδεκασύλλαβες και δεκατρισύλλαβες φράσεις. Έπειτα, έπρεπε σε ένα τραγούδι που μιλάει για τις ΔΣΝ να υπάρχουν ισορροπημένες αναφορές στα «θεσμικά συστατικά» ή «εθιμικές πρακτικές» που είναι συνυφασμένες με αυτές (πχ αναφορά στον Δήμο Ναυπλιέων, αναφορά στο Βουλευτικό, αναφορά στον «Καρώνη», αναφορά στο Παλαμήδι, αναφορά στο Forum των Ερευνητών, αναφορά στα Βραβεία).

Άρχισα, λοιπόν, να γράφω και να σβήνω σε ένα χαρτί πιθανές ομοιοκαταληξίες και κατέληξα σε θεματικές ενότητες. Το τραγούδι ακολουθεί τελικά τον γενικό σκελετό των προγραμμάτων των ΔΣΝ των τελευταίων ετών (ξεκινά με την διαβούλευση του Περράκη με τον Δήμο και το ΔΟΠΠΑΤ (Δημοτικός Οργανισμός Πολιτισμού - Περιβάλλοντος - Αθλητισμού - Τουρισμού) για την παραχώρηση του Βουλευτικού, περνά από το ποτοπωλείο του Καρώνη με το παραδοσιακό κρασί, περνά από το Forum των Ερευνητών με την Επιτροπή Αξιολόγησης (και εσάς όλους) και καταλήγει με τα Βραβεία σε προσωπικότητες. Μια ακόμη στιχουργική δυσκολία/σπαζοκεφαλιά ήταν να συμπεριληφθούν όσο περισσότερα ονόματα γινόταν...
Οι στίχοι γράφτηκαν σε 45 λεπτά με δυο-τρεις παραλλαγές, που τελικά δεν επικράτησαν στην τελική version.
Ακολούθησε το κλείσιμο ραντεβού σε studio για την ηχογράφηση στο κέντρο της Αθήνας. 3 ώρες το τραγουδούσα ξανά και ξανά για να καταλήξουμε στο καλύτερο δυνατό ηχητικό αποτέλεσμα mutatis mutandis. Ευτυχώς, τελικά δεν ήταν στο ακροατήριο η Φαραντούρη...
Αυτή ήταν η ιστορία πίσω από το τραγούδι για τα 20χρονα των ΔΣΝ.
Σχετικά με την παρουσία(-σή) μου στο επετειακό μέρος των Διεθνολογικών Συναντήσεων Ναυπλίου, ακούστηκαν πολλά υπερβολικά σχόλια, όπως ότι επρόκειτο για το «απόλυτο highlight» ή ότι θα αποτελούσε επάξιο «ύμνο των ΔΣΝ». Κρατώ ότι υπήρξε μια ευχάριστη στιγμή με θετική απήχηση για όλους σας και ξεκαθαρίζω ότι αυτή για εμένα ήταν η προσωπική μαρτυρία μου για το πως έχω βιώσει τα τελευταία χρόνια τις ΔΣΝ.

Σας ευχαριστώ που είστε πηγή έμπνευσης σε επιστημονικό και ...καλλιτεχνικό επίπεδο!
Απολαύστε υπεύθυνα!

Με εκτίμηση και πάντα σεβασμό,

Ευάγγελος Παρράς

Τραγούδι για τα 20χρονα Διεθνολογικών Συναντήσεων Ναυπλίου

Μουσική: Διονύσης Σαββόπουλος (Ας κρατήσουν οι χοροί)
Διασκευή - Στίχοι: Ευάγγελος Παρράς

20 χρόνια χαρές,
σήμερα γιορτάζουμε.
Επέτειο τ' ονομάζουμε, ΒΡΕ!
Συναντήσεις εκπληκτικές
του Ναυπλίου είναι οι Διεθνολογικές.

Σεμινάρια με φοιτητές,
μα και Διεθνείς Διασκέψεις,
διεθνείς προσωπικότητες
μ' ενδιαφέρουσες διαλέξεις.

Η Δημοτική Αρχή,
πάντα υποστήριζε,
αδιάφορα δεν σφύριζε, ΒΡΕ!
Το ΔΟΠΠΑΤ να χορηγεί
το Βουλευτικό απ' το βράδυ ως την αυγή.

Και στης νύχτας το λαμπάδιασμα,
Άκη, πάμε στου Καρώνη
για να πιούμε μαζί
φημισμένο κρασί
κι η παρέα να ξεφαντώνει!

Στο Forum των Ερευνητών
εργασίες γίνονται
και παρουσιάζονται σε
panel αξιολογητών
έμπειρων δασκάλων ακαδημαϊκών.

Και είτε είναι ο Κυριακόπουλος,
είτε είναι ο Γρηγορίου,
δίνουν κρίσεις μ' επιείκεια,
όπως και η Αγαπίου!

Χατζηκώνσταντίνου εκεί,
Δίπλα, Γαβουνέλη, Μαρούδα και Αντωνόπουλος, ΒΡΕ!
Και ο Μπρεδήμας είναι εκεί,
με ZOOM ο Ακριβούλης απ' την Αμερική.

Και η Γαλάνη από το Πάντειο
Λέει στο αυτί του Τσάλτα:
«*Καλέ το ξέρατε εσείς,*
μου είπε ο Υφαντής,
Η Παπαϊωάννου πήγε Μάλτα»!

Σισιλιάνος βραβευθείς,
Ρούκουνας, Ροζάκης,
Μουσούρης, Μαυριάς και Αρβελέρ,
Μεταξάς και Ζερεφός
με την παρουσία τους πάντα δίνουν φως!

Και τιμή να αποδώσουμε
Παλαμήδι, Κέλλυ, πάμε.
Το Βραβείο να επιδώσουμε
στον Cançado τον Trindade!

Να μας έχει ο Θεός γερούς!
Πάντα ν' ανταμώνουμε
και να ξεφαντώνουμε, ΒΡΕ!
Σε κύκλους διεθνολογικούς
να συζητάμε πάντα τους δύσκολους καιρούς.

Στου Περράκη αυτό το ξέσπασμα
της ονειροφαντασίας,
Γνώση, γέλιο, χαρές
στις Συναντήσεις αυτές
στου Πλατάνου την πλατεία.

VII. Ειδικό αφιέρωμα «Από την Σύγκρουση στην Ειρήνη: η Μεταπολεμική Γάζα και ο ρόλος του ΟΗΕ. Προκλήσεις για το Διεθνές Δίκαιο και την Συλλογική Ασφάλεια»

Η Γάζα μετά την λήξη του πολέμου και ο ρόλος του ΟΗΕ: μία μαγική εικόνα

1

Βιβή Κεφαλά

Καθηγήτρια Διεθνών Σχέσεων στην ευρύτερη Μέση Ανατολή και Βόρεια Αφρική, Διευθύντρια του Κέντρου Ανάλυσης Μεσανατολικής Πολιτικής (ΚΕΑΜΕΠ).

Εισήγηση στο ετήσιο Συνέδριο της ΕΕΔΔΔΣ «Από την Σύγκρουση στην Ειρήνη: η Μεταπολεμική Γάζα και ο ρόλος του ΟΗΕ. Προκλήσεις για το Διεθνές Δίκαιο και την Συλλογική Ασφάλεια». 19-21 Δεκεμβρίου 2025

Εισαγωγή

Παρά τους διθυράμβους που συνόδευσαν την αποδοχή της Συμφωνίας των 20 σημείων που παρουσίασε ο Πρόεδρος Τραμπ από το Ισραήλ και την Χαμάς, ο πόλεμος στην Γάζα κάθε άλλο παρά πλησιάζει στο τέλος του. Ωστόσο, ως είθισται, εν μέσω του πολέμου γίνονται οι διαπραγματεύσεις για το μέλλον της εμπόλεμης περιοχής.

Στην περίπτωση της Γάζας οι διαπραγματεύσεις, κατ' αρχήν, δεν προέβλεπαν έναν ενεργό ρόλο για τα Ηνωμένα Έθνη, που θα σήμαινε ότι το Παλαιστινιακό, κομμάτι του οποίου είναι και ο πόλεμος στην Γάζα, αναγνωρίζεται ως ένα διεθνές πρόβλημα και όχι ένα διμερές ζήτημα, που αφορά αποκλειστικά την νόμιμη άμυνα του Ισραήλ απέναντι στην ισλαμική τρομοκρατία.

Το Ισραήλ έχει καταστήσει σαφές ότι πόλεμος στην Γάζα θα τελειώσει με τους δικούς του όρους και επιδιώκει την επιβολή τους στην μεταπολεμική Γάζα, μέσα από ένα σχήμα που τυπικά είναι πολυμερές, εφ' όσον θα συμμετάσχουν αραβικές και μη χώρες, όχι όμως και στην ουσία, ενώ αποκλείει στην πραγματικότητα τους Παλαιστίνιους από τις διαβουλεύσεις για το ίδιο τους το μέλλον.

Παράλληλα, τα μέλη του Συμβουλίου Ασφαλείας δεν συζητούν ούτε επαρκώς ούτε επί της ουσίας το ζήτημα της Γάζας. Έτσι, όταν αναφέρεται ο ρόλος του ΟΗΕ στις συζητήσεις για την μεταπολεμική Γάζα, μοιάζει με μία μαγική εικόνα, την οποία προ-

σπαθεί να διακρίνει κανείς στο ρευστό και θολό τοπίο που διαμορφώνουν η λεγόμενη προσωπική και συναλλακτική διπλωματία που ασκεί ο Πρόεδρος Τραμπ, η συστηματική παραβίαση βασικών κανόνων του Διεθνούς Δικαίου εν ονόματι της ασφάλειας, κυρίως όμως η έμπρακτη αποδοχή ότι αυτό που ισχύει είναι το Δίκαιο του ισχυροτέρου.

Όλα αυτά δείχνουν την αδυναμία, αν όχι την έλλειψη βούλησης, των μελών του Συμβουλίου Ασφαλείας να παρέμβουν αποφασιστικά στον πόλεμο της Γάζας, υποσκάπτοντας, εν τέλει, την συλλογική ασφάλεια και το ίδιο το μέλλον του ΟΗΕ.

Από την «Ριβιέρα της Μέσης Ανατολής» στα Είκοσι Σημεία του Σχεδίου Τραμπ

Μέχρι και τον Φεβρουάριο του 2025 ο Πρόεδρος Τραμπ φαινόταν αποφασισμένος να μετατρέψει την Γάζα σε *Ριβιέρα της Μέσης Ανατολής*[1] όπως δήλωσε ο ίδιος, πράγμα που σήμαινε τον εκτοπισμό των σχεδόν δύο εκατομμυρίων Παλαιστινίων της περιοχής και τον διασκορπισμό τους είτε σε γειτονικές χώρες, όπως η Αίγυπτος και η Ιορδανία είτε σε τρίτες χώρες, που θα ήταν πρόθυμες να τους δεχθούν. Προφανώς, το όλο σχέδιο παραβιάζει κατάφωρα το Διεθνές Δίκαιο και βεβαίως προκάλεσε διεθνείς αντιδράσεις, κυρίως όμως τις αντιδράσεις της Αιγύπτου και της Ιορδανίας, χώρες που δεν θα μπορούσαν να δεχθούν Παλαιστίνιους πρόσφυγες για λόγους που αφορούν την εσωτερική τους σταθερότητα, αλλά και για να αποφύγουν την κατακραυγή της αραβικής κοινής γνώμης. Έτσι, δεδομένων των εμποδίων που συναντούσε η δημιουργία μίας «νέας Ριβιέρας», και του γεγονότος ότι ο πόλεμος συνεχιζόταν χωρίς το Ισραήλ να μπορέσει να ελέγξει πλήρως την Γάζα, παρά τους περισσότερους από εβδομήντα χιλιάδες νεκρούς και την τεράστια ανθρωπιστική καταστροφή που προκάλεσε, όπως επίσης και δεδομένων των εντεινόμενων αντιδράσεων στο εσωτερικό του Ισραήλ και τις κατηγορίες ότι ο Ισραηλινός Πρωθυπουργός Μπέντζαμιν Νετανιάχου αδιαφορεί για την τύχη των ομήρων, ο Πρόεδρος Τραμπ εγκατέλειψε τα επιχειρηματικά του σχέδια, κάνοντας πολιτική στροφή με την ανακοίνωση του Σχεδίου του *για την ειρήνη στην Γάζα*.

Πράγματι, στις 29 Σεπτεμβρίου του 2025 ο Λευκός Οίκος έδωσε στην δημοσιότητα τα είκοσι σημεία του Σχεδίου Τραμπ για τον τερματισμό του Πολέμου Ισραήλ - Χαμάς στην Γάζα.[2] Εν συντομία, το Σχέδιο αναφέρει:

- την απορριζοσπαστικοποίηση της Γάζας και την μετατροπή της σε μία ζώνη απαλλαγμένης από την τρομοκρατία ώστε να μην αποτελεί απειλή για τους γειτονιές της, και η οποία θα αναπτυχθεί προς όφελος των κατοίκων της.

1. *The Times* Blueprint for Trump's plan to make Gaza 'Riviera of Middle East'. February 10, 2025. https://www.thetimes.com/us/news-today/article/trump-take-over-gaza-strip-plan-israel-5stjt33bb. Βλ. επίσης: Lawler D. - Ravid B., Trump claims U.S. will "take over" Gaza and turn it into new "Riviera". *Axios*, Feb 4, 2025 https://www.axios.com/2025/02/05/trump-gaza-takeover-palestinians-israel
2. Associated Press, The White House has released President Donald Trump's plan to end the Israel-Hamas war in Gaza. https://www.pbs.org/newshour/politics/read-trumps-20-point-proposal-to-end-the-war-in-gaza Βλ. επίσης: White House, September 29, 2025. https://www.pbs.org/newshour/politics/read-trumps-20-point-proposal-to-end-the-war-in-gaza

- οι Ισραηλινοί όμηροι –ζωντανοί και νεκροί– θα απελευθερωθούν και θα επιστραφούν στο Ισραήλ, όπως επίσης θα απελευθερωθεί και αριθμός Παλαιστινίων κρατουμένων.
- ο ισραηλινός στρατός θα παγώσει τις επιχειρήσεις και θα αποσυρθεί από την Γάζα όταν το επιτρέψουν οι συνθήκες. Επίσης προβλέπει ότι με την αποδοχή της Συμφωνίας θα ξαναρχίσει η διανομή της ανθρωπιστικής βοήθειας και θα αρχίσουν να ξαναδημιουργούνται οι κατεστραμμένες υποδομές στην Γάζα.
- απαιτείται ο πλήρης αφοπλισμός της Χαμάς και αποκλείεται η συμμετοχή της στα πολιτικά πράγματα της Παλαιστίνης, ενώ περιφερειακοί εταίροι θα εγγυηθούν ότι η Χαμάς και ανάλογες οργανώσεις θα συμμορφωθούν με τις υποχρεώσεις τους και ότι η Νέα Γάζα δεν αποτελεί απειλή για τους γείτονές της ή τον λαό της.
- η Γάζα θα διοικείται από μία μεταβατική κυβέρνηση τεχνοκρατών και μη πολιτικοποιημένων Παλαιστινίων, υπεύθυνων για την διεκπεραίωση θεμάτων της καθημερινότητας στην Γάζα, το έργο της οποία θα επιβλέπει ένα νέο μεταβατικό Σώμα, το Συμβούλιο της Ειρήνης («Board of Peace») με επί κεφαλής τον Πρόεδρο Ντόναλντ Τραμπ και στο οποίο θα συμμετέχουν και άλλοι ηγέτες, μεταξύ των οποίων και ο πρώην Βρετανός Πρωθυπουργός Τόνι Μπλαίρ.
- η Παλαιστινιακή Αρχή θα πρέπει να αναμορφωθεί και όταν θα έχει ολοκληρώσει το πρόγραμμα μεταρρυθμίσεών της, όπως περιγράφεται σε διάφορες προτάσεις, συμπεριλαμβανομένου του ειρηνευτικού σχεδίου του Προέδρου Τραμπ το 2020 και της πρότασης Σαουδικής Αραβίας - Γαλλίας[3] θα μπορεί να ανακτήσει με ασφάλεια και αποτελεσματικότητα τον έλεγχο της Γάζας.
- το σχέδιο οικονομικής ανάπτυξης για την ανοικοδόμηση της Γάζας θα εκπονηθεί από ομάδα εμπειρογνωμόνων και θα ληφθούν υπόψη προτάσεις και ιδέες για τη σύνθεση των πλαισίων ασφάλειας και διακυβέρνησης, καθώς και σχέδια για την προσέλκυση και τη διευκόλυνση επενδύσεων που θα δημιουργήσουν θέσεις εργασίας, ευκαιρίες και ελπίδα για τη μελλοντική Γάζα.
- κανείς δεν θα αναγκαστεί να εγκαταλείψει τη Γάζα και όσοι επιθυμούν να φύγουν θα είναι ελεύθεροι να το κάνουν αλλά και ελεύθεροι να επιστρέψουν. Οι κάτοικοι της Γάζας θα ενθαρρυνθούν να παραμείνουν και θα τους προσφερθεί η ευκαιρία να χτίσουν μια καλύτερη Γάζα.
- η Χαμάς, και άλλες παρατάξεις, συμφωνούν να μην έχουν κανένα ρόλο στη διακυβέρνηση της Γάζας, άμεσα, έμμεσα ή με οποιαδήποτε μορφή. Όλες οι στρατιωτικές, τρομοκρατικές και επιθετικές υποδομές, συμπεριλαμβανομένων των σηράγγων και των εγκαταστάσεων παραγωγής όπλων, θα καταστραφούν και δεν θα ξαναχτιστούν. Θα υπάρξει μια διαδικασία αποστρατιωτικοποίησης της Γάζας υπό την επίβλεψη ανεξάρτητων παρατηρητών.

3. Βλ. United Nations, New York Declaration on the Peaceful Settlement of the Question of Palestine and the Implementation of the Two-State solution. July 29, 2025. https://onu.delegfrance.org/new-york-declaration

- οι Ηνωμένες Πολιτείες θα συνεργαστούν με Άραβες και διεθνείς εταίρους για την ανάπτυξη μιας προσωρινής Διεθνούς Δυνάμεως Σταθεροποίησης (ISF) που θα αναπτυχθεί άμεσα στη Γάζα. Η Διεθνής Δύναμη Σταθεροποίησης θα εκπαιδεύσει και θα παράσχει υποστήριξη σε παλαιστινιακές αστυνομικές δυνάμεις στη Γάζα και θα συνεργαστεί με την Ιορδανία και την Αίγυπτο, οι οποίες έχουν εκτεταμένη εμπειρία σε αυτόν τον τομέα. Αυτή η δύναμη θα αποτελέσει τη μακροπρόθεσμη λύση εσωτερικής ασφάλειας.
- το Ισραήλ δεν θα καταλάβει ούτε θα προσαρτήσει τη Γάζα. Καθώς οι Ισραηλινές Ένοπλες Δυνάμεις θα αποκαταστήσουν τον έλεγχο και τη σταθερότητα, θα αποσυρθούν με βάση πρότυπα, ορόσημα και χρονοδιαγράμματα που συνδέονται με την αποστρατιωτικοποίηση, τα οποία θα συμφωνηθούν μεταξύ του ισραηλινού στρατού και της Διεθνούς Δυνάμεως Σταθεροποίησης, των εγγυητών και των Ηνωμένων Πολιτειών, με στόχο μια ασφαλή Γάζα που δεν θα αποτελεί πλέον απειλή για το Ισραήλ, την Αίγυπτο ή τους πολίτες της.
- όσο θα προχωρά η ανασυγκρότηση της Γάζας και όταν το πρόγραμμα μεταρρύθμισης της Παλαιστινιακής Αρχής υλοποιηθεί πιστά, μπορεί τελικά να δημιουργηθούν οι συνθήκες για μια αξιόπιστη πορεία προς την παλαιστινιακή αυτοδιάθεση και την απόκτηση κρατικής υπόστασης, την οποία αναγνωρίζουμε ως την επιδίωξη του παλαιστινιακού λαού.
- οι Ηνωμένες Πολιτείες θα καθιερώσουν διάλογο μεταξύ Ισραήλ και Παλαιστινίων για να συμφωνήσουν σε έναν πολιτικό ορίζοντα για ειρηνική και ευημερούσα συνύπαρξη

Τέλος, στο Σχέδιο των Είκοσι Σημείων περιλαμβάνεται χάρτης[4] που προτείνει την σταδιακή απόσυρση των ισραηλινών στρατευμάτων στο πλαίσιο Συμφωνίας για τον τερματισμό του πολέμου στη Γάζα.

Από τα όσα αναφέρθηκαν σχετικά με το Σχέδιο των Είκοσι Σημείων προκύπτει με σαφήνεια ότι το σχέδιο Τραμπ δεν αποβλέπει σε μία πραγματική ειρήνη αλλά στην κατάπαυση του πυρός, αναφερόμενο αόριστα στην δημιουργία ενός παλαιστινιακού κράτους, ώστε αφ' ενός να μπορέσουν να το συνυπογράψουν Άραβες ηγέτες και άλλοι σύμμαχοι των ΗΠΑ, και αφ' ετέρου να πάψει το ζήτημα της Γάζας να αποτελεί αντικείμενο έντονων διεθνών αντιδράσεων, τόσο ηγετών ορισμένων χωρών όσο και της διεθνούς κοινής γνώμης, παρά τις προσπάθειες καταστολής τους μέσω των κατηγοριών για αντισημιτισμό και υποστήριξη της τρομοκρατίας, όπως συνέβη στο Ηνωμένο Βασίλειο βάσει του Νόμου περί τρομοκρατίας του 2020[5] με τις συλλήψεις εκατοντάδων διαδηλωτών τον Αύγουστο και τον Σεπτέμβριο του 2025.

Είναι, επίσης σαφές ότι το Σχέδιο Τραμπ δεν θα μπορούσε να αποκλίνει, επί της ουσίας, από το περιεχόμενο της λεγόμενης Συμφωνίας του αιώνα, την οποία παρουσίασε ο Αμερικανός Πρόεδρος το 2020 και η οποία ικανοποιούσε πλήρως το Ισραήλ παραβλέποντας εντελώς τα νόμιμα δικαιώματα των Παλαιστινίων.[6] Εξ άλλου, δεδομένης της στρατηγικής συμμαχίας ΗΠΑ – Ισραήλ αλλά και της στενής σχέσης μεταξύ του Ισραηλινού Πρωθυπουργού και του Αμερικανού Προέδρου, που έγινε ήδη αισθητή από την πρώτη προεδρική θητεία Τραμπ, ο Βενιαμίν Νετανιάχου υποχώρησε στις πιέσεις Τραμπ να αποδεχθεί το σχέδιο κατάπαυσης του πυρός, διότι δεν είχε κανέναν λόγο να δυσαρεστήσει τον μεγάλο του σύμμαχο, αντιθέτως του προσφερόταν η ευκαιρία της απελευθέρωσης των ομήρων –ζωντανών και νεκρών- ενώ μπορούσε να συνεχίσει τον πόλεμο στην Γάζα, εφ΄όσον ο όρος για τον αφοπλισμό και την εξαφάνιση της Χαμάς δεν φαίνεται ρεαλιστικός. Κατά συνέπεια, μπορούσε να συνεχίσει τις στρατιωτικές επιχειρήσεις κατά αμάχων, ισχυριζόμενο ότι πλήττει τρομοκράτες και να συνεχίσει να τους επιβάλει λιμοκτονία περιορίζοντας την είσοδο της ανθρωπιστικής βοήθειας στην καθημαγμένη Γάζα ισχυριζόμενο ότι η ανθρωπιστική βοήθεια καταλήγει στα χέρια των τρομοκρατών της Χαμάς.

Έτσι, δέχθηκε το Σχέδιο Τραμπ, εφ' όσον είχε μόνο να κερδίσει από αυτό, παραμένοντας ταυτόχρονα αμετακίνητος στην θέση του ότι δεν πρόκειται να υπάρξει παλαιστινιακό κράτος. Μάλιστα, όταν στις 21 και 22 Σεπτεμβρίου 2025 η Αυστραλία, ο Καναδάς η Γαλλία και το Ηνωμένο Βασίλειο, καθώς άλλες έξι χώρες, αναγνώρισαν το παλαιστινιακό κράτος, ο Ισραηλινός Πρωθυπουργός κατηγόρησε τις χώρες αυτές ότι επιβραβεύουν την τρομοκρατία[7] και τίθεται σε κίνδυνο η ασφάλεια του Ισραήλ και η ειρήνη. Επίσης, δήλωσε κατηγορηματικά, για ακόμα μία φορά, ότι δεν πρόκειται να δημιουργηθεί παλαιστινιακό κράτος δυτικά του Ιορδάνη, ενώ κόμματα του κυβερνητικού συνασπισμού επανειλημμένα δήλωσαν ότι θα προσαρτήσουν την Δυτική Όχθη και ότι θα προκαλέσουν την πλήρη κατάρρευση της Παλαιστινιακής Αρχής.[8] Πιο συγκεκριμένα, η ισραηλινή κυβέρνηση θέλοντας να δώσει μία δυναμική απάντηση σε χώρες που είχαν προαναγγείλει ότι θα αναγνωρίσουν τον Παλαιστινιακό κράτος στην Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ τον Σεπτέμβριο του 2025, ανακοίνωσε στις 20 Αυγούστου ότι εγκρίθηκε η κατασκευή του αμφιλεγόμενου οικισμού Ε1, που διχοτομεί ουσιαστικά τη Δυτική Όχθη. Αναφερόμενος στο θέμα αυτό, ο Υπουργός Οικονομικών Μπεζαζέλ Σμότριτς δήλωσε ότι «Αυτή η πραγματικότητα θάβει τελικά την ιδέα ενός παλαιστινιακού κράτους, επειδή δεν υπάρχει τίποτα να αναγνωρίσει και κανείς να αναγνωριστεί».[9]

Όσον αφορά την Χαμάς, δεν είχε περιθώρια απόρριψης του Σχεδίου Τραμπ, την στιγμή που η Γάζα είναι ένας σωρός ερειπίων, είναι καταδικασμένη σε λιμό, οι καταμετρημένοι νεκροί ξεπερνούν τις εβδομήντα χιλιά-

4. Βλ. Παράρτημα.
5. THE TERRORISM ACT 2000 (PROSCRIBED ORGANISATIONS) (AMENDMENT) ORDER 2025 2025 No. 803. www.legislation.gov.uk/uksi/2025/803/pdfs/uksiem_20250803_en_001.pdf
6. Fraihat, I., - Ezbidi, B. The Lasting Impact of Trump's 'Deal of the Century' on the Question of Palestine. *Middle East Critique*, 33(1), 2024. 121-141. https://doi.org/10.1080/19436149.2023.2261082
7. Burke Jason Netanyahu calls UK's Palestine recognition 'absurd prize for terrorism', *The Guardian*, September 21, 2025. https://www.theguardian.com/world/2025/sep/21/netanyahu-uk-palestinian-recogniton-absurd-prize-terrorism
8. Efron S., Israel Can No Longer Wish Palestine Away. *Foreign Affairs*, September 23, 2025. https://www.rand.org/pubs/commentary/2025/09/israel-can-no-longer-wish-palestine-away.html
9. Οπ.π.

δες και οι τραυματίες υπερβαίνουν τις εκατό χιλιάδες, οι σύμμαχοι της αδυνατούν να την στηρίξουν πλέον και οι άλλες αραβικές χώρες την πίεζαν να αποδεχθεί το σχέδιο, τόσο για εφησυχαστεί η κοινή γνώμη στο εσωτερικό τους κυρίως, όμως, για να αποσοβηθεί ο κίνδυνος εκκένωσης της Γάζας, πράγμα που θα σήμαινε μία πλημμυρίδα προσφύγων, την οποία θα έπρεπε να υποδεχθούν στο έδαφός του με όλα τα εσωτερικά προβλήματα που θα συνεπαγόταν κάτι τέτοιο. Αυτό όμως δεν σημαίνει ότι η Χαμάς θα δεχόταν τον αφοπλισμό και την διάλυσή της, ούτε θα δεχόταν ποτέ να εξαφανιστεί από το πολιτικό προσκήνιο της Παλαιστίνης, δεδομένης μάλιστα της πολιτικής υποστήριξης που διαθέτει ακόμα σε σημαντικό τμήμα του παλαιστινιακού λαού ως ένοπλο κίνημα αντίστασης κατά της ισραηλινής κατοχής.[10]

Στις 13 Οκτωβρίου 2025, μετά την αποδοχή του Σχεδίου Τραμπ από το Ισραήλ και την Χαμάς, δημοσιοποιήθηκε δήλωση του Αμερικανού Πρόεδρου την οποία συνυπογράφουν οι Πρόεδροι της Αιγύπτου και της Τουρκίας, καθώς και ο Εμίρης του Κατάρ, ηγέτες που μεσολάβησαν για την επίτευξη της Συμφωνία παύσης πυρός, μία δήλωση που τονίζει ότι η Συμφωνία θα φέρει διαρκή ειρήνη και ευημερία.[11] Όπως παρατηρούν οι Michael Kobi και ο Ofer Guterman αυτό που ήταν σημαντικό για τον Πρόεδρο Τραμπ ήταν να θεωρηθεί η απελευθέρωση των ομήρων και η μεταφορά των ισραηλινών στρατιωτικών δυνάμεων κατά μήκος της *κίτρινης γραμμής*, δηλαδή η εφαρμογή του πρώτου μέρους του Σχεδίου, ως το τέλος του πολέμου, ενώ κατάφερε να έχει την υποστήριξη του Σχεδίου του από Άραβες και Ευρωπαίους ηγέτες αλλά και από ηγέτες χωρών όπως η Τουρκία η Ινδονησία, το Πακιστάν, η Ιαπωνία, το Αζερμπαϊτζάν και η Αρμενία, πράγμα που υποτίθεται ότι παρέχει στο Σχέδιό του διεθνή νομιμοποίηση, δίνοντάς του παράλληλα την ευκαιρία να δηλώσει στην Σύνοδο του Σάρμ ελ Σέϊχ, όπου υπεγράφη η Συμφωνία, ότι ξημερώνει μια «καινούργια μέρα» στη Μέση Ανατολή.[12]

Ο ρόλος του ΟΗΕ

Η δημιουργία του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών το 1945, ήταν, εν πολλοίς, το αποτέλεσμα μίας προσπάθειας αναδιάρθρωσης του διεθνούς συστήματος, μετά την φρίκη του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, την δημιουργία μίας νέας διεθνούς τάξης, βασισμένης στο Διεθνές Δίκαιο, σε αρχές και αξίες, με σκοπό την διατήρηση της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας, την υπεράσπιση της δικαιοσύνης και των θεμελιωδών ανθρώπινων δικαιωμάτων.[13] Θα μπορούσε να πει κανείς ότι ο τρόπος λειτουργίας του ΟΗΕ, και κυρίως του Συμβουλίου Ασφαλείας, στον

10. Smith L., New polling shows that Palestinian support for Hamas has grown, not shrunk, over the past two years. *The Hub*, October 30, 2025. https://thehub.ca/2025/10/30/need-to-know-over-half-of-palestinians-say-hamas-decision-to-launch-the-october-7-attacks-was-correct/?utm_source=chatgpt.com
11. The White House, The Trump Declaration for Enduring Peace and Prosperity. https://www.whitehouse.gov/presidential-actions/2025/10/the-trump-declaration-for-enduring-peace-and-prosperity/
12. Kobi M. - Guterman O., The Trump Plan–Risks and Opportunities: Recalibrating Israel's Strategic Compass. *INSS insight,* October 28, 2025, https://www.jstor.org/stable/resrep72931
13. Βλ. σχετικά Καταστατικός Χάρτης των Ηνωμένων Εθνών. Προοίμιο, σελ. 7-8.

μεταπολεμικό κόσμο και στα πλαίσια του διπολισμού ήταν μάλλον αποτελεσματικός, αφού οι δύο υπερδυνάμεις ήθελαν να αποφύγουν μία άμεση –και καταστροφική– σύγκρουση. Παρά το γεγονός ότι οι αποφάσεις του Συμβουλίου Ασφαλείας στην πλειονότητά τους δεν γίνονταν σεβαστές, ωστόσο είχαν ένα ηθικό και νομικό βάρος, το οποίο μπορεί να μην εμπόδιζε την παραβίαση του άρθρου 2 παράγραφος 4 του Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών[14], ωστόσο δημιουργούσαν δυσκολίες στα κράτη που εκδήλωναν επιθετική συμπεριφορά, καθώς η επίκληση του Δικαίου τα έφερνε σε μειονεκτική θέση, αν και δεν άλλαζε το αποτέλεσμα της χρήσης στρατιωτικής βίας και της συνεπακόλουθης κατοχής εδαφών, όπως δείχνουν τα παραδείγματα της Παλαιστίνης και της Κύπρου. Όμως, το Διεθνές Δίκαιο παρέμενε «η ασπίδα του αδυνάτου», όπως ανέφερε χαρακτηριστικά ο αείμνηστος καθηγητής Γεώργιος Τενεκίδης.

Ωστόσο, η κατάσταση αυτή άλλαξε άρδην με τις τρομοκρατικές επιθέσεις της 11ης Σεπτεμβρίου 2001 εναντίον των ΗΠΑ. Πλέον η χρήση στρατιωτικής βίας κατά της ασύμμετρης απειλής της ισλαμικής τρομοκρατίας όχι μόνο θεωρήθηκε δίκαιη αλλά και επιβεβλημένη, και μάλιστα σε σημείο που να δημιουργηθεί και το λεγόμενο δόγμα των προληπτικών πολέμων που διεκήρυξε ο τότε Πρόεδρος των ΗΠΑ Τζώρτζ Μπούς ο νεώτερος. Έτσι, το 2003, αμερικανικά και βρετανικά στρατεύματα εισέβαλαν στο Ιράκ, χωρίς την συγκατάθεση του Συμβουλίου Ασφαλείας, το οποίο εκ των υστέρων αναγκάστηκε να νομιμοποιήσει εμμέσως την εισβολή αυτή αναθέτοντας στις ΗΠΑ την ανοικοδόμηση της χώρας, με την απόφαση 1472, της 28ης Μαρτίου.[15] Όπως είναι γνωστό, οι ΗΠΑ αναγκάστηκαν τελικά να αποχωρήσουν από το Ιράκ το 2011 και από το Αφγανιστάν το 2020, χωρίς να έχουν επιτύχει κανέναν από τους στόχους τους.[16]

Έκτοτε, ο ρόλος του Συμβουλίου Ασφαλείας του ΟΗΕ γίνεται, επί της ουσίας, όλο και περισσότερο περιθωριακός, καθώς οι αποφάσεις του είτε αγνοούνται εντελώς είτε τα σχέδια ψηφίσματος που υποβάλλονται δεν υιοθετούνται ποτέ λόγω της άσκησης

14. «Όλα τα μέλη στις διεθνείς τους σχέσεις θα απέχουν από την απειλή ή τη χρήση βίας, που εκδηλώνεται εναντίον της εδαφικής ακεραιότητας ή της πολιτικής ανεξαρτησίας οποιουδήποτε κράτους είτε με οποιαδήποτε άλλη ενέργεια ασυμβίβαστη προς τους σκοπούς των Ηνωμένων Εθνών». Οπ.π.
15. Wilkinson J. - O'Sullivan C., The UN Security Council and Iraq: Why It Succeeded In 1990, Why It Didn't In 2003, and Why the United States Should Redeem It. *American Diplomacy*, Volume IX, Number 1, 2004. https://ciaotest.cc.columbia.edu/olj/ad/ad_v9_1/wij01.html
16. Στο σημείο αυτό θα πρέπει να αναφερθεί το γεγονός ότι αν και η χρήση στρατιωτικής ισχύος είναι απαραίτητη για την καταπολέμηση της τρομοκρατίας, όμως δεν επαρκεί εάν, παράλληλα, δεν ληφθούν οικονομικά, κοινωνικά και πολιτικά μέτρα προς όφελος των πολιτών. Αντιθέτως, μόνο η χρήση στρατιωτικών μέσων όχι μόνο αυξάνει τον αντιαμερικανισμό και την απόρριψη της Δύσης και των αξιών της, όχι μόνο δημιουργεί περιφερειακές κρίσεις αλλά και ενισχύει φυγόκεντρες δυνάμεις, όπως αποδείχθηκε από την στρατιωτική επέμβαση των ΗΠΑ και των συμμάχων τους τόσο στο Αφγανιστάν όσο και στο Ιράκ, όπου είχε ως αποτέλεσμα την ενδυνάμωση της Αλ Κάϊντα του Ιράκ και την προέλασή της σε ιρακινά και συριακά εδάφη συνενώνοντας τις δύο κρίσεις σε μία με καταστροφικές διαστάσεις. Βλ. Κεφαλά Β., *Το Ισλαμικό Κράτος του Ιράκ και του Λεβάντε (ΙΚΙΛ/ΙΚΙΣ): Οι κίνδυνοι περιφερειακής αποσταθεροποίησης και ο ρόλος των Ηνωμένων Εθνών*. Στο: Ντάλης Σ., - Στεφανάκης Μ., Επετηρίδα Μεσογειακών Σπουδών. Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 2021 σσ 147-158.

του δικαιώματος αρνησικυρίας κάποιου από τα πέντε μόνιμα μέλη του είτε υιοθετούνται ψηφίσματα που δεν θίγουν την ουσία του προβλήματος.

Όσον αφορά τον πόλεμο της Γάζας, το Συμβούλιο Ασφαλείας συνεδρίασε πολλές φορές για το θέμα αυτό, αλλά υιοθετήθηκαν μόνο τέσσερεις αποφάσεις.

Η πρώτη απόφαση (2712/2023) υιοθετήθηκε στις 15 Νοεμβρίου 2023, δηλαδή σχεδόν σαράντα ημέρες μετά την έναρξη του πολέμου και επικεντρωνόταν στο ανθρωπιστικό σκέλος του πολέμου, ζητώντας την διάνοιξη ασφαλών διαδρόμων στην Γάζα, ώστε να μπορέσει να φθάσει η βοήθεια στους αποκλεισμένους και βαλλόμενους κατοίκους της περιοχής. Παράλληλα, ζητούσε την άμεση και άνευ όρων απελευθέρωση των Ισραηλινών ομήρων από την Χαμάς. Η απόφαση υιοθετήθηκε με 12 ψήφους υπέρ και 3 αποχές, αυτές των ΗΠΑ, της Ρωσίας και του Ηνωμένου Βασιλείου[17].

Στις 22 Δεκεμβρίου 2023, το Συμβούλιο Ασφαλείας υιοθέτησε την δεύτερη απόφασή του (2720/2023) σχετικά με τον πόλεμο στην Γάζα, εστιάζοντας και πάλι στο ζήτημα της ασφαλούς και επαρκούς τροφοδοσίας των κατοίκων της περιοχής και πρότεινε τον διορισμό ειδικού συντονιστή για το θέμα αυτό[18]. Το ψήφισμα υιοθετήθηκε με 13 ψήφους υπέρ, απείχαν όμως και πάλι οι ΗΠΑ και η Ρωσία.[19]

Στις 25 Μαρτίου 2024, το Συμβούλιο Ασφαλείας υιοθέτησε την απόφαση 2728, με την οποία ζητούσε και πάλι την άμεση και άνευ όρων απελευθέρωση των Ισραηλινών ομήρων, καθώς και την παύση πυρός κατά την διάρκεια του Ραμαζανίου. Η απόφαση υιοθετήθηκε με δεκατέσσερεις ψήφους, ενώ οι ΗΠΑ απείχαν.[20] Η αντίδραση του Ισραήλ στην απόφαση αυτή ήταν έντονη: Ο μόνιμος εκπρόσωπος του Ισραήλ στα Ηνωμένα Έθνη, Γκιλάντ Ερντάν αντέδρασε στην απόφαση του Συμβουλίου Ασφαλείας επειδή καλούσε σε άμεση κατάπαυση του πυρός, χαρακτηρίζοντάς την ως υποχώρηση προς την Χαμάς, αφού δεν την καταδίκαζε ρητά, τονίζοντας παράλληλα ότι η απόφαση αυτή διαστρεβλώνει την εικόνα της σύγκρουσης.[21] Από την πλευρά του, ο Ισραηλινός Πρωθυπουργός χαρακτήρισε την απόφαση ως «πραγματική υποχώρηση» της θέσης των ΗΠΑ, η οποία βλάπτει τις προσπάθειες του Ισραήλ να απελευθερώσει ομήρους και να συνεχίσει την εκστρατεία του ενάντια στη Χαμάς.[22]

Τέλος, στις 17 Νοεμβρίου 2025, δηλαδή εκ των υστέρων, υιοθετήθηκε

17. Security Council Resolution 2712 (2023) https://docs.un.org/en/s/res/2712%20(2023)
18. UN Senior Humanitarian and Reconstruction Coordinator for Gaza (OSHRC): Update on Implementation of UN Security Council Resolution 2720 (2023) - As of 02 September 2024. https://reliefweb.int/report/occupied-palestinian-territory/un-senior-humanitarian-and-reconstruction-coordinator-gaza-oshrc-update-implementation-un-security-council-resolution-2720-2023-02-september-2024
19. Security Council Resolution 2720 (2024) https://www.un.org/unispal/document/security-council-resolution-s-res-2720-22dec2023/
20. Security Council Resolution 2728 (2024) https://docs.un.org/en/s/res/2728%20(2024)
21. Nichols M., - Al-Mughrabi N., - Balmer C., US vetoes UN Security Council demand for Gaza ceasefire. Reuters, June 5, 2025, https://www.reuters.com/world/middle-east/us-backed-gaza-aid-group-halt-distribution-wednesday-un-vote-ceasefire-demand-2025-06-04/?utm_source=chatgpt.com
22. Nichols M.,- Al-Mughrabi N.,UN Security Council demands immediate Gaza ceasefire after US abstain Reuters, March 26, 2024 https://www.reuters.com/world/middle-east/un-security-council-demands-immediate-ceasefire-gaza-2024-03-25/?utm_source=chatgpt.com

στο σύνολό του το Σχέδιο των Είκοσι Σημείων του Προέδρου Τραμπ, με την απόφαση 2803. Από την ψηφοφορία απείχαν η Ρωσία και η Κίνα.[23] Στην απόφαση αυτή επαναλαμβάνεται αυτό που προβλέπει το Σχέδιο Τραμπ σχετικά με το μέλλον του Παλαιστινιακού Ζητήματος, δηλαδή ότι αφού το πρόγραμμα μεταρρύθμισης της Παλαιστινιακής Αρχής υλοποιηθεί πιστά και η ανάπλαση της Γάζας προχωρήσει, οι συνθήκες *μπορεί* τελικά να είναι διαθέσιμες για μια αξιόπιστη πορεία προς την παλαιστινιακή αυτοδιάθεση και την δημιουργία παλαιστινιακού κράτους.[24]

Παρά το γεγονός ότι το Σχέδιο Τραμπ απέκτησε και διεθνή νομιμοποίηση με την απόφαση 2803 του Συμβουλίου Ασφαλείας, στην πραγματικότητα η κατάσταση στην Γάζα δεν βελτιώθηκε. Το Ισραήλ συνεχίζει να παραβιάζει την κατάπαυση πυρός[25] που προβλέπεται στο εν λόγω Σχέδιο, η τροφοδοσία του πληθυσμού της Γάζας είναι ελάχιστη, φθάνοντας τους κατοίκους στα όρια του λιμού, ενώ ο βαρύς χειμώνας στην περιοχή καθιστά αφόρητες τις συνθήκες διαβίωσης εκεί.[26] Έτσι, ενώ συνεχίζονται οι εχθροπραξίες στην Γάζα, «το 90% του πληθυσμού της παραμένει εκτοπισμένο, με 1,5 εκατομμύριο ανθρώπους να χρειάζονται επείγουσα βοήθεια σε καταφύγια. Παρά την υπόσχεση του Ισραήλ να επιτρέψει την είσοδο 600 φορτηγών με βοήθεια την ημέρα στη Γάζα, τα Ηνωμένα Έθνη έχουν αναφέρει ότι ο ημερήσιος αριθμός είναι κατά μέσο όρο λιγότερα από 120. Οι έντονες βροχοπτώσεις και το κρύο έχουν επιδεινώσει τη δυστυχία των κατοίκων της Γάζας».[27]

Παράλληλα, το Ισραήλ συνεχίζει τις βιαιοπραγίες εναντίον Παλαιστινίων της Δυτικής Όχθης. Πιο συγκεκριμένα, το Συμβούλιο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του ΟΗΕ σε έκθεσή του αναφέρει ότι ανησυχεί ιδιαίτερα για το νέο κύμα βίας, που ασκούν έποικοι και ισραηλινές δυνάμεις ασφαλείας στην κατεχόμενη Δυτική Όχθη, η οποία συμπίπτει με την εφαρμογή της Συμφωνίας κατάπαυσης του πυρός στη Γάζα και την απελευθέρωση των Ισραηλινών ομήρων και Παλαιστίνιων κρατουμένων. Η εντεινόμενη βία στην Δυτική Όχθη συνοδεύεται από αυξημένους περιορισμούς που επιβάλλει το Ισραήλ στην ελευθερία κυκλοφορίας των Παλαιστινίων σε όλη τη Δυτική Όχθη, συμπεριλαμβανομένου

23. Security Council Resolution 2803 (2025) https://docs.un.org/en/s/res/2803(2025)
24. Ferragamo M., A Guide to the Gaza Peace Deal. *Council on Foreign Relations*, November 19, 2025. https://www.cfr.org/article/guide-trumps-twenty-point-gaza-peace-deal?utm_source=chatgpt.com
25. Βλ. *Al Jazeera* December 17, 2025, https://www.aljazeera.com/news/liveblog/2025/12/17/live-another-gaza-home-caves-in-as-israel-keeps-blocking-shelter-supplies?utm_source=chatgpt.com
26. *Al Jazeera*, Sheikh Mohammed calls for urgent move to second phase as winter storms worsen humanitarian crisis in Gaza. Al Jazeera, December 18, 2025. https://www.aljazeera.com/news/2025/12/18/qatars-pm-says-israeli-ceasefire-violations-endanger-entire-gaza-process?utm_source=chatgpt.com
27. Byman D., Gaza's New Normal. Persistent Limited Conflict Is More Likely Than Peace. Foreign Affairs, December 23, 2025. https://www.foreignaffairs.com/israel/gazas-new-normal?utm_medium=newsletters&utm_source=twofa&utm_campaign=NEWS_FA%20This%20Week_122625_The%20Illiberal%20International&utm_content=20251226&utm_term=N

του πλήρους κλεισίματος ορισμένων σημείων ελέγχου και της δημιουργίας νέων, εμποδίζοντας ουσιαστικά την δυνατότητα μετακίνησης ολόκληρων κοινοτήτων.[28] Καθώς η όλη κατάσταση στην Δυτική Όχθη δεν παύει να εκτραχύνεται, η ισραηλινή κυβέρνηση ανακοινώνει σχέδια για την δημιουργία νέων εβραϊκών οικισμών στην κατεχομένη Δυτική Όχθη,[29] πράγμα που καθιστά, τελικά, αδύνατη την δημιουργία παλαιστινιακού κράτους, στόχο τον οποίο δηλώνει εδώ και καιρό δημοσίως ο Ισραηλινός Υπουργός Οικονομικών Μπεζαζέλ Σμότριτς,[30] αγνοώντας τις καταδικαστικές δηλώσεις δεκατεσσάρων χωρών, όταν το Ισραήλ ανακοίνωσε την ανέγερση νέων οικισμών στην Δυτική Όχθη.[31]

Στις 14 Ιανουαρίου, οι ΗΠΑ ανακοίνωσαν την έναρξη της δεύτερης φάσης του ειρηνευτικού σχεδίου για τη Γάζα, στα πλαίσια της οποίας εγκαθιδρύεται μία μεταβατική τεχνοκρατική παλαιστινιακή διοίκηση, η λεγόμενη Εθνική Επιτροπή για τη Διοίκηση της Γάζας, και θα αρχίσει η πλήρης αποστρατιωτικοποίηση του θύλακα και η ανοικοδόμησή του. Επίσης, κατά την δεύτερη αυτή φάση, θα αρχίσουν οι διαπραγματεύσεις τον αφοπλισμό της Χαμάς, θα γίνουν βήματα για την πλήρη αποχώρηση του Ισραήλ από τη Γάζα και την απριζοσπαστικοποίηση του θύλακα. Προβλέπει επίσης τη δημιουργία μιας διεθνούς δύναμης σταθεροποίησης αποτελούμενης από προσωπικό των ΗΠΑ, των Αράβων και των Ευρωπαίων για τη διατήρηση της ασφάλειας στη Γάζα. Η Αίγυπτος και η Ιορδανία θα εκπαιδεύσουν μια παλαιστινιακή αστυνομική δύναμη και θα δημιουργηθεί ένα Συμβούλιο που θα αποτελείται από πολιτικά ανεξάρτητους Παλαιστινίους τεχνοκράτες[32] για τη διαχείριση των καθημερινών υποθέσεων της Γάζας, υπό διεθνή εποπτεία. Η ανοικοδόμηση της Γάζας θα αρχίσει κατά την τρίτη φάση με αραβικά και διεθνή κεφάλαια.[33]

Μία εβδομάδα αργότερα, δηλαδή στις 21 Ιανουαρίου 2026, ο Πρόεδρος Τραμπ υπέγραψε στο Νταβός, το καταστατικό του Συμβουλίου της Ειρήνης, το οποίο περιλαμβάνονται, μεταξύ άλλων, το κεντρικό Εκτελεστικό Συμβούλιο (Executive Board), το οποίο έχει ευρύτερη διεθνή αποστολή και σε αυτό συμμετέχουν εκλεγμένα ή διορισμένα μέλη, καθώς και το

28. UN Human Rights Palestine. www.un.org/unispal/wp-content/uploads/2025/01/Violence-and-restrictions-in-the-OWB-coinciding-with-ceasefire-implementation-EN.pdf?utm_source=chatgpt.com
29. Sharon J., Government announces 19 new West Bank settlements and legalized outposts. *Times of Israel*, December 21, 2025, https://www.timesofisrael.com/government-announces-19-new-west-bank-settlements-and-legalized-outposts/
30. McArthur T., Israeli settlement plans will 'bury' idea of Palestinian state, minister says. *BBC News*, August 14, 2025. https://www.bbc.com/news/articles/ckgdzxpkdd7o
31. Sharon J., 14 countries condemn Israeli approval of new West Bank settlements. *AFP*, December 24, 2025. https://www.timesofisrael.com/14-countries-condemn-israels-expansion-of-west-bank-settlements/
32. Η Παλαιστινιακή Αρχή και η Χαμάς, καθώς και άλλες οργανώσεις έχουν συμφωνήσει στην επιλογή των μελών που θα απαρτίζουν την επιτροπή των τεχνοκρατών. Βλ. Imbert L., A Gaza, les incertitudes de la « deuxième phase » du plan Trump. *Le Monde*, le 15 janvier 2026. https://www.lemonde.fr/international/article/2026/01/15/a-gaza-les-incertitudes-de-la-deuxieme-phase-du-plan-trump_6662263_3210.html
33. Ruthven S., US announces launch of phase two of Gaza peace plan. *The National*, January 14, 2026. https://www.thenationalnews.com/news/mena/2025/10/13/gaza-peace-plan-three-phases-explained/

Εκτελεστικό Συμβούλιο για τη Γάζα (Gaza Executive Board) με αρμοδιότητα την εποπτεία όλων των εργασιών στην περιοχή, των εργασιών της Εθνικής Επιτροπής για τη Διοίκηση της Γάζας (NCAG) συμπεριλαμβανομένων.[34] Ωστόσο αν και το Συμβούλιο της Ειρήνης, όταν πρωτοπαρουσιάστηκε από τον Πρόεδρο Τραμπ το 2025, προέβλεπε μία διετή Εντολή στο Συμβουλίου Ασφαλείας για την διαχείριση της μεταπολεμικής Γάζας, το καταστατικό του Συμβουλίου Ειρήνης που υπεγράφη στο Νταβός δεν κάνει ευθεία αναφορά στο ζήτημα αυτό ούτε στην Γάζα. Επίσης, το όλο σχέδιο τείνει να υποκαταστήσει τον Οργανισμό Ηνωμένων Εθνών τόσο στην Γάζα όσο και παγκοσμίως, εφ' όσον στο ψήφισμα 2803 του Συμβουλίου Ασφαλείας που νομιμοποιεί το Σχέδιο Τραμπ, προβλέπεται συγκεκριμένος ρόλος για τα Ηνωμένα Έθνη στην όλη διαδικασία, τα οποία απουσιάζουν εντελώς από το καταστατικό του Συμβουλίου Ειρήνης.[35] Εξ άλλου, ο Ντόναλντ Τραμπ σε συνέντευξή του στον Λευκό Οίκο, στις 20 Ιανουαρίου 2026, δήλωσε ότι το Συμβούλιο Ειρήνης *θα μπορούσε να* αντικαταστήσει τον κύριο παγκόσμιο Οργανισμό, εφ' όσον, όπως είπε, «ο ΟΗΕ απλώς δεν ήταν πολύ χρήσιμος».[36]

Στο Συμβούλιο της Ειρήνης κλήθηκαν να συμμετάσχουν περισσότερες από εξήντα χώρες, η συμμετοχή των οποίων όχι μόνο θα διαμοιράσει το κόστος του όλου εγχειρήματος[37] αλλά, κυρίως, θα στοχεύει στο να δημιουργήσει την εντύπωση της διεθνούς αποδοχής. Μεταξύ των χωρών που προσεκλήθησαν είναι και η Ρωσία, η οποία δεν έχει απαντήσει ακόμα,[38] ενώ η Κίνα τόνισε ότι υποστηρίζει ένα διεθνές σύστημα με «επίκεντρο» τον Οργανισμό Ηνωμένων Εθνών και όχι εναλλακτικές δομές που ενδεχομένως να υπονομεύουν αυτό το σύστη-

34. Abid H., Trump's 'Board of Peace': Who has joined, who hasn't – and why. Al Jazeera, January 21, 2026 https://www.aljazeera.com/news/2026/1/21/trumps-board-of-peace-who-has-joined-who-hasnt-and-why?utm_source=chatgpt.com
35. Πέραν της νομιμοποίησης που παρέχει στο Σχέδιο Τραμπ, το Συμβούλιο Ασφαλείας ορίζει την σύσταση διεθνούς δύναμης σταθεροποίησης (ISF), έχει την εποπτεία της νομικής βάσης των μέτρων που λαμβάνονται, και συνδέει τον εποπτικό του ρόλο με εξαμηνιαίες αναφορές προόδου. Βλ. Security Council report, The Middle East, including the Palestinian Question: Vote on a Draft Resolution to Authorise an International Stabilization Force in Gaza. November 16, 2025 https://www. https://www.securitycouncilreport.org/whatsinblue/2025/11/the-middle-east-including-the-palestinian-question-vote-on-a-draft-resolution-to-authorise-an-international-stabilization-force-in-gaza.php?utm_source=chatgpt.comreport.org/whatsinblue/2025/11/the-middle-east-including-the-palestinian-question-vote-on-a-draft-resolution-to-authorise-an-international-stabilization-force-in-gaza.php?utm_source=chatgpt.com
36. Lynch Baldwin S. et al. What to know about Trump's "Board of Peace" as world leaders sign founding charter in Davos. *CBS News*, January 22, 2026. https://www.cbsnews.com/news/trump-board-of-peace-what-to-know/?utm_source=chatgpt.com
37. Η διάρκεια συμμετοχής του κάθε κράτους-μέλους στο Συμβούλιο μπορεί να φθάσει τα τρία έτη, πράγμα που δεν ισχύει για τα κράτη που θα συνεισφέρουν ένα δισεκατομμύριο δολάρια στο Συμβούλιο κατά το πρώτο έτος. Doval A., Συμβούλιο Ειρήνης για τη Γάζα: Εξετάζει την πρόταση ο Πούτιν, «όχι» από παραδοσιακούς συμμάχους των ΗΠΑ, *Euronews,* 22/01/2026 https://gr.euronews.com/2026/01/22/symvoulio-eirinis-gia-ti-gaza-poutin-loukasenko
38. Iliadi T. - Davalou L., Πρόσκληση στον Πούτιν για το «Συμβούλιο Ειρήνης» του Τραμπ για τη Γάζα. *Euronews,* 19/01/2026. https://gr.euronews.com/2026/01/19/prosklhsh-ston-poytin-gia-to-symboylio-eirhnhs-toy-tramp-gia-th-gaza?utm_

μα.[39] Ορισμένες ευρωπαϊκές χώρες, όπως η Δανία, η Νορβηγία, η Σουηδία, το Ηνωμένο Βασίλειο και η Γαλλία[40] –αν και με διαφορετικό σκεπτικό– απέρριψαν την πρόσκληση συμμετοχής. Αντιθέτως, την πρόσκληση έχουν δεχθεί αραβικές χώρες όπως η Αίγυπτος, η Ιορδανία, το Κατάρ, τα ΗΑΕ, η Σαουδική Αραβία, βεβαίως το Ισραήλ, αλλά και η Τουρκία, πράγμα που προκάλεσε την αντίδραση του Ισραήλ, όπως προκύπτει από ανακοίνωση του γραφείου του Ισραηλινού Πρωθυπουργού, στην οποία αναφέρεται ότι η συγκρότηση της επιτροπής δεν είχε συντονιστεί με την ισραηλινή κυβέρνηση και ότι «αντιβαίνει την πολιτική της».[41] Στο Συμβούλιο Ειρήνης συμμετέχουν και χώρες όπως η Αργεντινή, η Παραγουάη, η Ινδονησία και το Πακιστάν.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον, τέλος, παρουσιάζει το γεγονός ότι ο Αμερικανός Πρόεδρος θα είναι ο Πρόεδρος του Συμβουλίου Ειρήνης και μάλιστα διαβίου, έχοντας την αποκλειστική αρμοδιότητα να προσκαλεί χώρες, να οργανώνει ή να διαλύει επιμέρους όργανα και να ορίσει τον διάδοχό του. Στο Συμβούλιο συμμετέχουν στενοί του συνεργάτες, όπως ο Τζάρεντ Κούσνερ, ο Μάρκο Ρούμπιο, Υπουργός Εξωτερικών των ΗΠΑ, ο Στήβ Γουίτκοφ, Ειδικός Απεσταλμένος των ΗΠΑ για τη Μέση Ανατολή, όπως επίσης και ο πρώην Βρετανός Πρωθυπουργός Τόνι Μπλαίρ, κ.α.

Επίλογος

Το Συμβούλιο Ασφαλείας συνέχισε καθ' όλη τη διάρκεια της κρίσης να συνεδριάζει είτε τακτικά είτε έκτακτα με αντικείμενο την ενημέρωση για την κατάσταση στην Γάζα, την συζήτηση εκθέσεων εμπειρογνωμόνων ή προτάσεις μελών του Συμβουλίου Ασφαλείας για την κατάσταση στην Γάζα, ενώ απορρίφθηκαν σχέδια ψηφίσματος για άμεση εκεχειρία, όπως αυτό που κατατέθηκε στις 4 Ιουνίου 2025 ή για κατάπαυση του πυρός, προ-

39. *Euro2day*, Κίνα: Στηρίζουμε ένα διεθνές σύστημα με τον ΟΗΕ «στο επίκεντρο». 21 Ιανουαρίου 2026. https://www.euro2day.gr/news/world/article/2334483/kina-sthrizoyme-ena-diethnes-systhma-me-ton-ohe-st.html?utm_source=chatgpt.com
40. Μάλιστα ο Πρόεδρος Μακρό, κατά τη διάρκεια της ομιλίας του στο Νταβός ανέφερε ότι: «Είναι μια μετατόπιση προς έναν κόσμο χωρίς κανόνες, όπου το διεθνές δίκαιο καταπατάται και όπου ο μόνος νόμος που φαίνεται να μετρά είναι αυτός του ισχυρότερου.» βλ. *Economic Times*, Davos 2026: Macron says EU must not bend to bullies or abandon rule of law. Economic Times, Jan 20, 2026, https://economictimes.indiatimes.com/news/international/davos-2026-macron-says-eu-must-not-bend-to-bullies-or-abandon-rule-of-law/articleshow/126811856.cms?from=mdr&utm_source=chatgpt.com
«Είναι μια μετατόπιση προς έναν κόσμο χωρίς κανόνες, όπου το διεθνές δίκαιο καταπατάται και όπου ο μόνος νόμος που φαίνεται να μετρά είναι αυτός του ισχυρότερου.»
41. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι το Συμβούλιο Ειρήνης προκαλεί τις έντονες αντιδράσεις ορισμένων μελών του ισραηλινού κυβερνητικού συνασπισμού, όπως ο Μπεζαζέλ Σμότριτς, ο οποίος στα εγκαίνια του νέου οικισμού Γιατζίβ στη κατεχόμενη Δυτική Όχθη, δήλωσε: «Η Γάζα είναι δική μας. Το μέλλον της θα επηρεάσει το δικό μας μέλλον περισσότερο από οποιουδήποτε άλλου. Θα αναλάβουμε την ευθύνη για όσα συμβούν εκεί, θα επιβάλουμε στρατιωτική διοίκηση και θα ολοκληρώσουμε την αποστολή». Άφησε μάλιστα να εννοηθεί ότι το Ισραήλ θα μπορούσε να επαναλάβει μια πλήρους κλίμακας επίθεση στη Γάζα για να καταστρέψει τη Χαμάς, εάν δεν αφοπλιστεί πλήρως. Βλ. *Associated Press*, Trump's Board of Peace has several invited leaders trying to figure out how it'll work. January 21, 2026. https://www.wcax.com/2026/01/20/trumps-board-peace-has-several-invited-leaders-trying-figure-out-how-itll-work/?utm_source=chatgpt.com

σκρούοντας στο αμερικανικό βέτο. Μάλιστα, είναι ενδεικτική η στάση των ΗΠΑ στο ζήτημα της Γάζας, οι οποίες αντέδρασαν με βαρύτατες κυρώσεις εις βάρος της Φραντέσκα Αλμπανέζε, Ειδικής Εισηγήτριας του ΟΗΕ για την Παλαιστίνη, η οποία σε έκθεσή της προς τα Ηνωμένα Έθνη χαρακτηρίζει την στρατιωτική δράση του Ισραήλ ως γενοκτονία και συλλογικό έγκλημα.[42]

Στις σημερινές συνθήκες, επομένως, είναι απαραίτητη η αναμόρφωση του Συμβουλίου Ασφαλείας, όπως τόνισε χαρακτηριστικά ο Γενικός Γραμματέας του ΟΗΕ, Αντόνιο Γκουτέρες, κατά την διάρκεια της ομιλίας του για την συμπλήρωση των ογδόντα ετών από την ίδρυση των Ηνωμένων Εθνών, στα πλαίσια της οποίας υπενθύμισε ότι ο λόγος ύπαρξης του Συμβουλίου Ασφαλείας συνεχίζει να υπάρχει. Κατά την ομιλία του ο Αντόνιο Γκουτέρες υπενθύμισε ότι ο σκοπός του Συμβουλίου παραμένει ριζωμένος στις ελπίδες των λαών για ειρήνη. Ωστόσο, συνέχισε, η νομιμότητα του Οργάνου σήμερα είναι εύθραυστη. Πολύ συχνά, τα κράτη έχουν ενεργήσει εκτός του Χάρτη, διαβρώνοντας την πίστη στα Ηνωμένα Έθνη και δημιουργώντας ένα επικίνδυνο προηγούμενο που μπορεί να ακολουθήσουν και άλλα κράτη, προσθέτοντας ότι η μεταρρύθμιση του Συμβουλίου Ασφαλείας είναι επιτακτική και έχει καθυστερήσει πολύ. Ένα πιο συμπεριληπτικό Συμβούλιο, πρόσθεσε ο Γενικός Γραμματέας του ΟΗΕ, θα μπορούσε να βοηθήσει στην υπέρβαση των αδιεξόδων και στην ενίσχυση της σταθερότητας στον σημερινό πολυπολικό κόσμο, ενώ τόνισε ότι είναι απαραίτητη η αυτοσυγκράτηση στη χρήση του δικαιώματος του βέτο.[43]

Αγνοώντας τον ΟΗΕ και αποκλείοντας τους Παλαιστίνιους από τις διαδικασίες που θα καθορίσουν το μέλλον τους, και με τα σημερινά δεδομένα, είναι προφανές ότι ο πόλεμος της Γάζας δεν έληξε. Έληξε απλώς ένα αιματοβαμμένο και καταστροφικό κεφάλαιο στην ισραηλο-παλαιστινιακή σύγκρουση, επειδή κανένα από τα νόμιμα δικαιώματα των Παλαιστινίων δεν μπορεί να πραγματωθεί, τουλάχιστον στις παρούσες συνθήκες και με τον ισχύοντα συσχετισμό δυνάμεων. Κατά συνέπεια, η σύγκρουση θα συνεχιστεί και, επομένως, σήμερα βρισκόμαστε πολύ μακριά από την ειρήνη, γεγονός που θέτει πολλά ερωτηματικά σχετικά με την ανθεκτικότητα του Διεθνούς Δικαίου, η ισχύς του οποίου δοκιμάζεται κατά την διάρκεια των κρίσεων που πληθαίνουν, στα πλαίσια ενός σκληρού ανταγωνισμού για την αναδιαμόρφωση της διεθνούς ιεραρχίας ισχύος.

Άλλωστε, δεν χρειάζεται να καταργηθεί επισήμως ο ΟΗΕ. Μπορεί να καταργηθεί η ύπαρξή του στην πράξη, δηλαδή εάν δεν λαμβάνονται υπ' όψιν οι αποφάσεις του και εάν δεν χρηματοδοτείται. Αυτό οδηγεί σε πολιτικές, όπως αυτή του Προέδρου Τραμπ, στα πλαίσια των οποίων η διαχείριση των μεγάλων ζητημάτων γίνεται από *ad hoc* όργανα, χωρίς να ερωτηθεί ο ΟΗΕ και, πολύ περισσότερο, χωρίς να συμμετέχει σε αυτά και τα οποία τε-

42. UN Report: "Gaza Genocide: a collective crime" by the Special Rapporteur [Francesca Albanese] on the situation of human rights in the Palestinian territories occupied since 1967. October 20, 2025 (A/80/492) https://www.un.org/unispal/document/special-rapporteur-report-gaza-genocide-a-collective-crime-20oct25/
43. UN, Reform 'Imperative', Secretary-General Tells Security Council, Calling for Expansion of Membership, Renewed Commitment to 'We the People'. 24 October 2025, SC/16201. https://press.un.org/en/2025/sc16201.doc.htm

λούν υπό το έλεγχο μίας μεγάλης δύναμης, εν προκειμένω των ΗΠΑ.

Βιβλιογραφία

Abid H., Trump's 'Board of Peace': Who has joined, who hasn't – and why. Al Jazeera, January 21, 2026 https://www.aljazeera.com/news/2026/1/21/trumps-board-of-peace-who-has-joined-who-hasnt-and-why?utm_source=chatgpt.com

Al Jazeera December 17, 2025, https://www.aljazeera.com/news/live-blog/2025/12/17/live-another-gaza-home-caves-in-as-israel-keeps-blocking-shelter-supplies?utm_source=chatgpt.com

Al Jazeera, Sheikh Mohammed calls for urgent move to second phase as winter storms worsen humanitarian crisis in Gaza. Al Jazeera, December 18, 2025. https://www.aljazeera.com/news/2025/12/18/qatars-pm-says-israeli-ceasefire-violations-endanger-entire-gaza-process?utm_source=chatgpt.com

Associated Press, The White House has released President Donald Trump's plan to end the Israel-Hamas war in Gaza. https://www.pbs.org/newshour/politics/read-trumps-20-point-proposal-to-end-the-war-in-gaza

Associated Press, Trump's Board of Peace has several invited leaders trying to figure out how it'll work. January 21, 2026. https://www.wcax.com/2026/01/20/trumps-board-peace-has-several-invited-leaders-trying-figure-out-how-itll-work/?utm_source=chatgpt.com

Burke Jason Netanyahu calls UK's Palestine recognition 'absurd prize for terrorism', The Guardian, September 21, 2025. https://www.theguardian.com/world/2025/sep/21/netanyahu-uk-palestinian-recogniton-absurd-prize-terrorism

Byman D., Gaza's New Normal. Persistent Limited Conflict Is More Likely Than Peace. Foreign Affairs, December 23, 2025. https://www.foreignaffairs.com/israel/gazas-new-normal?utm_medium=newsletters&utm_source=twofa&utm_campaign=NEWS_FA%20This%20Week_122625_The%20Illiberal%20International&utm_content=20251226&utm_term=N

Doval A., Συμβούλιο Ειρήνης για τη Γάζα: Εξετάζει την πρόταση ο Πούτιν, «όχι» από παραδοσιακούς συμμάχους των ΗΠΑ, *Euronews*, 22/01/2026 https://gr.euronews.com/2026/01/22/symvoulio-eirinis-gia-ti-gaza-poutin-loukasenko

Economic Times, Davos 2026: Macron says EU must not bend to bullies or abandon rule of law. Economic Times, Jan 20, 2026, https://economictimes.indiatimes.com/news/international/davos-2026-macron-says-eu-must-not-bend-to-bullies-or-abandon-rule-of-law/articleshow/126811856.cms?from=mdr&utm_source=chatgpt.com

Efron S., Israel Can No Longer Wish Palestine Away. *Foreign Affairs*, September 23, 2025. https://www.rand.org/pubs/commentary/2025/09/israel-can-no-longer-wish-palestine-away.html

Euro2day, Κίνα: Στηρίζουμε ένα διεθνές σύστημα με τον ΟΗΕ «στο επίκεντρο». 21 Ιανουαρίου 2026. https://www.euro2day.gr/news/world/article/2334483/kina-sthrizoyme-ena-diethnes-systhma-me-ton-ohe-st.html?utm_source=chatgpt.com

Ferragamo M., A Guide to the Gaza Peace Deal. *Council on Foreign Relations*, November 19, 2025. https://www.cfr.org/article/guide-trumps-twenty-point-gaza-peace-deal?utm_source=chatgpt.com

Fraihat, I., - Ezbidi, B. The Lasting Impact of Trump's 'Deal of the Century' on the Question of Palestine. *Middle East Critique*, 33(1), 2024. 121–141. https://doi.org/10.1080/19436149.2023.2261082

Iliadi T. - Davalou L., Πρόσκληση στον Πούτιν για το «Συμβούλιο Ειρήνης» του Τραμπ για τη Γάζα. *Euronews*, 19/01/2026. https://gr.euronews.com/2026/01/19/prosklhsh-ston-poytin-gia-to-symboylio-eirhnhs-toy-tramp-gia-th-gaza?utm_

Imbert L., A Gaza, les incertitudes de la « deuxième phase » du plan Trump. Le Monde, le 15 janvier 2026. https://www.lemonde.fr/international/article/2026/01/15/a-gaza-les-incertitudes-de-la-deuxieme-phase-du-plan-trump_6662263_3210.html

Κεφαλά Β., Το Ισλαμικό Κράτος του Ιράκ και του Λεβάντε (ΙΚΙΛ/ΙΚΙΣ): Οι κίνδυνοι περιφερειακής αποσταθεροποίησης και ο ρόλος των Ηνωμένων Εθνών. Στο: Ντάλης Σ., - Στεφανάκης Μ., *Επετηρίδα Μεσογειακών Σπουδών*. Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 2021.

Kobi M. - Guterman O., The Trump Plan—Risks and Opportunities: Recalibrating Israel's Strategic Compass. *INSS insight*, October 28, 2025, https://www.jstor.org/stable/resrep72931

Lawler D. - Ravid B., Trump claims U.S. will "take over" Gaza and turn it into new "Riviera". *Axios*, Feb 4, 2025 https://www.axios.com/2025/02/05/trump-gaza-take-over-palestinians-israel

Lynch Baldwin S. et al. What to know about Trump's "Board of Peace" as world leaders sign founding charter in Davos. *CBS News*, January 22, 2026. https://www.cbsnews.com/news/trump-board-of-peace-what-to-know/?utm_source=chatgpt.com

McArthur T., Israeli settlement plans will 'bury' idea of Palestinian state, minister says. *BBC News,* August 14, 2025. https://www.bbc.com/news/articles/ckgdzxpkdd7o

Nichols M., - Al-Mughrabi N., - Balmer C., US vetoes UN Security Council demand for Gaza ceasefire. *Reuters*, June 5, 2025, https://www.reuters.com/world/middle-east/us-backed-gaza-aid-group-halt-distribution-wednesday-un-vote-ceasefire-demand-2025-06-04/?utm_source=chatgpt.com

Nichols M.,- Al-Mughrabi N.,UN Security Council demands immediate Gaza ceasefire after US abstain *Reuters,* March 26, 2024 https://www.reuters.com/world/middle-east/un-security-council-demands-immediate-ceasefire-gaza-2024-03-25/?utm_source=chatgpt.com

Ruthven S., US announces launch of phase two of Gaza peace plan. *The National*, January 14, 2026. https://www.thenationalnews.com/news/mena/2025/10/13/gaza-peace-plan-three-phases-explained/

Sharon J., 14 countries condemn Israeli approval of new West Bank settlements. *AFP*, December 24, 2025. https://www.timesofisrael.com/14-countries-condemn-israels-expansion-of-west-bank-settlements/

Sharon J., Government announces 19 new West Bank settlements and legalized outposts. *Times of Israel*, December 21, 2025, https://www.timesofisrael.com/government-announces-19-new-west-bank-settlements-and-legalized-outposts/

Security Council report, The Middle East, including the Palestinian Question: Vote on a Draft Resolution to Authorise an International Stabilization Force in Gaza. November 16, 2025 https://www. https://www.securitycouncilreport.org/whatsinblue/2025/11/the-middle-east-including-the-palestinian-question-vote-on-a-draft-resolution-to-authorise-an-international-stabilization-force-in-gaza.php?utm_source=chatgpt.comreport.org/

whatsinblue/2025/11/the-middle-east-including-the-palestinian-question-vote-on-a-draft-resolution-to-authorise-an-international-stabilization-force-in-gaza.php?utm_source=chatgpt.com
Security Council Resolution 2712 (2023) https://docs.un.org/en/s/res/2712%20(2023)
Security Council Resolution 2720 (2024) https://www.un.org/unispal/document/security-council-resolution-s-res-2720-22dec2023/
Security Council Resolution 2728 (2024) https://docs.un.org/en/s/res/2728%20(2024)
Security Council Resolution 2803 (2025) https://docs.un.org/en/s/res/2803(2025)
Security Council report, The Middle East, including the Palestinian Question: Vote on a Draft Resolution to Authorise an International Stabilization Force in Gaza. November 16, 2025 https://www. https://www.securitycouncilreport.org/whatsinblue/2025/11/the-middle-east-including-the-palestinian-question-vote-on-a-draft-resolution-to-authorise-an-international-stabilization-force-in-gaza.php?utm_source=chatgpt.comreport.org/whatsinblue/2025/11/the-middle-east-including-the-palestinian-question-vote-on-a-draft-resolution-to-authorise-an-international-stabilization-force-in-gaza.php?utm_source=chatgpt.com
Smith L., New polling shows that Palestinian support for Hamas has grown, not shrunk, over the past two years. *The Hub*, October 30, 2025. https://thehub.ca/2025/10/30/need-to-know-over-half-of-palestinians-say-hamas-decision-to-launch-the-october-7-attacks-was-correct/?utm_source=chatgpt.com
The Times, Blueprint for Trump's plan to make Gaza 'Riviera of Middle East'. February 10, 2025. https://www.thetimes.com/us/news-today/article/trump-take-over-gaza-strip-plan-israel-5stjt33bb. Βλ. επίσης:
THE TERRORISM ACT 2000 (PROSCRIBED ORGANISATIONS) (AMENDMENT) ORDER 2025 2025 No. 803. www.legislation.gov.uk/uksi/2025/803/pdfs/uksiem_20250803_en_001.pdf
The White House, The Trump Declaration for Enduring Peace and Prosperity. https://www.whitehouse.gov/presidential-actions/2025/10/the-trump-declaration-for-enduring-peace-and-prosperity/
The White House, September 29, 2025. https://www.pbs.org/newshour/politics/read-trumps-20-point-proposal-to-end-the-war-in-gaza
United Nations, New York Declaration on the Peaceful Settlement of the Question of Palestine and the Implementation of the Two-State solution. July 29, 2025. https://onu.delegfrance.org/new-york-declaration
UN Senior Humanitarian and Reconstruction Coordinator for Gaza (OSHRC): Update on Implementation of UN Security Council Resolution 2720 (2023) - As of 02 September 2024. https://reliefweb.int/report/occupied-palestinian-territory/un-senior-humanitarian-and-reconstruction-coordinator-gaza-oshrc-update-implementation-un-security-council-resolution-2720-2023-02-september-2024
UN Report: "Gaza Genocide: a collective crime" by the Special Rapporteur [Francesca Albanese] on the situation of human rights in the Palestinian territories occupied since 1967. October 20, 2025 (A/80/492) https://www.un.org/unispal/document/special-rapporteur-report-gaza-genocide-a-collective-crime-20oct25/
UN, Reform 'Imperative', Secretary-General Tells Security Council, Calling for Expansion of Membership, Renewed Commitment to 'We the People'. 24 October 2025, SC/16201. https://press.un.org/en/2025/sc16201.doc.htm
Wilkinson J. - O'Sullivan C., The UN Security Council and Iraq: Why It Succeeded In 1990, Why It Didn't In 2003, and Why the United States Should Redeem It. *American Diplomacy*, Volume IX, Number 1, 2004. https://ciaotest.cc.columbia.edu/olj/ad/ad_v9_1/wij01.html

Παράρτημα

Πηγή: The National, https://www.thenationalnews.com/news/mena/2025/10/13/gaza-peace-plan-three-phases-explained/

Η Αλεπού στο Παζάρι; Ο Ρόλος της Θρησκείας και του Διαθρησκευτικού Διαλόγου στον Πόλεμο της Γάζας και τη Μεταπολεμική Πραγματικότητα

2

Σωτήριος Στ. Λίβας

Καθηγητής, Ιόνιο Πανεπιστήμιο

Εισήγηση στο ετήσιο Συνέδριο της ΕΕΔΔΔΣ «Από την Σύγκρουση στην Ειρήνη: η Μεταπολεμική Γάζα και ο ρόλος του ΟΗΕ. Προκλήσεις για το Διεθνές Δίκαιο και την Συλλογική Ασφάλεια». 19-21 Δεκεμβρίου 2025

Περίληψη

Από τα 21 σημεία του σχεδίου Τραμπ, πολύ λίγα είναι επικεντρωμένα ή εστιάζουν σε μέτρα οικοδόμησης εμπιστοσύνης ή σε πολιτικές διαδικασίες συζήτησης – διαβούλευσης που να σχετίζονται με την προετοιμασία διαμόρφωσης ενός σταθερού ειρηνευτικού πλαισίου. Ουσιαστικά, σχεδόν μόνο το σημείο 18 μιλάει για διάλογο, βαφτίζοντάς τον μάλιστα «διαθρησκευτικό» (interfaith). Το επίθετο αυτό φαντάζει κάπως παράταιρο σε ένα κείμενο απλής παράθεσης σημείων – στην πλειονότητά τους τεχνοκρατικών και οικονομικών. Στην εισήγησή μου αναλύω την έννοια του «διαθρησκευτικού διαλόγου» τόσο στο πλαίσιο του λόγου της αμερικανικής πολιτικής και του Προέδρου Τραμπ, όσο και στο πλαίσιο του συγκεκριμένου ειρηνευτικού σχεδίου και των προοπτικών που ανοίγει. Αναφέρομαι επίσης στους ενδο- και δια-θρησκευτικούς παράπλευρους πολέμους που διεξήχθησαν για τον καθορισμό της έννοιας του θρησκευτικού στην περιοχή την τριετία που πέρασε, στη χρήση του θρησκευτικού ζηλωτισμού ως εργαλείου πολιτικών, εδαφικών και εθνικών διεκδικήσεων, καθώς και στον τρόπο που η έννοια του διαθρησκευτικού «διαλόγου» έχει καταστεί, καταχρηστικώς, ένας όρος – ομπρέλα που καλύπτει κάθε ειλικρινή προσπάθεια διαβούλευσης και στοχασμού σε σχέση με ευθύνες και πολιτικές διεργασίες.

1. Εισαγωγή

Οι συνέπειες της προσωποπαγούς και, σε μεγάλο βαθμό, αυτοαναφορικής παρουσίας του Προέδρου των ΗΠΑ Ντόναλντ Τραμπ στα διεθνή πράγματα γίνονται αισθητές πλέον παντού – ακόμη και στο πεδίο της προσπάθειας εξεύρεσης νέων μεθοδολογικών εργαλείων για την ιχνηλάτηση τρόπων ανάλυσης και κατανόησης της συμπεριφοράς του στις διεθνείς σχέσεις. Η μόνιμη χρήση της εξωθεσμικότητας και του απρόβλεπτου ως δομικών, και στρατηγικής σημασίας, στοιχείων λήψης αποφάσεων και κατασκευής του λόγου του Αμερικανού Προέδρου οδηγούν αναγκαστικά σε αναπροσαρμογή επιλογών στη μεθοδολογία ανάλυσης μοντέλων εξήγησης των τρόπων συμπεριφοράς του· μεθόδων, δηλαδή, που δεν θα αυτοακυρώνονται και δεν θα καθίστανται θνησιγενή με την αυτονόητη κατάργηση του στοιχείου της προβλεψιμότητας. Υπό αυτή την οπτική γωνία, καθίσταται αναγκαία η διεύρυνση των επιλογών, η απομάκρυνση από τυποποιημένα πρότυπα θέασης του διεθνούς περιβάλλοντος, η εστίαση, πέραν όλων των άλλων, στην ίδια τη σκέψη του Αμερικανού Προέδρου – ως κανάλι διήθησης της ουσίας του λόγου του.

Υπό αυτή την έννοια, η παρούσα εισήγηση επικεντρώνεται σε αυτό που θα μπορούσε να εκληφθεί και ως ένα από τα πετράδια του στέμματός του – στο σχέδιο με τα 20/21 σημεία για τον τερματισμό του πολέμου στη Γάζα. Και ο τρόπος θέασης έχει ίσως μεγαλύτερη σημασία και από το ίδιο το θέμα: για την αποφυγή εγκλωβισμού σε και από αφηρημένα σχήματα, επιλέγεται η εστίαση στο μέσο – στις λέξεις, εκφράσεις, ρητορικούς και επικοινωνιακούς τρόπους που χρησιμοποιούνται για να μεταφέρουν τον λόγο του Αμερικανού Προέδρου. Επιλέγεται συγχρόνως ένα θεωρητικό πλαίσιο ανάλυσης που απομακρύνεται από τα μεθοδολογικά σχήματα των διεθνών σχέσεων και που επιχειρεί μέσα από το μικρό και τετριμμένο να κατανοήσει το ευρύτερο πλαίσιο των εξελίξεων στη Μέση Ανατολή. Και μέσα από αυτή την ανάλυση, μπορεί να εξηγηθεί και η σχέση μεταξύ εξουσίας και θρησκείας στη Μέση Ανατολή – σχέση εξάρτησης και υποταγής. Μια σχέση που, αυτά τα τρία χρόνια του πολέμου, επεκτάθηκε σε όλα τα πεδία εσωτερικής και εξωτερικής πολιτικής στο σύνολο της περιοχής.

2. Θεωρητικό Πλαίσιο Ανάλυσης

Εστιάζοντας στη γλωσσική διάσταση του τρόπου παρουσίασης των επιδιώξεων του Προέδρου Τραμπ, θα πρέπει και πάλι να επιλέξουμε μεταξύ διαφόρων μεθοδολογικών οδών. Διαλέγοντας να χρησιμοποιήσουμε ως εργαλείο τη θεωρία πλαισίωσης, τονίζουμε την προσπάθεια δημιουργίας συνοχής σε έναν λόγο, από τη φύση του, ασαφή και άναρχο. Τονίζουμε, επίσης, την υποχρέωση συμπερίληψης αυτού του λόγου σε ένα ευρύτερο πλαίσιο κατανόησης και αναγνώρισης – όπου η ανάλυση μπορεί να ξεχωρίσει και να αποδεχθεί, εν τέλει, ιδιαίτερα ταυτοτικά χαρακτηριστικά. Αντιλαμβανόμαστε, τέλος, την ανάγκη να αποφορτίσουμε ιδεολογικά αυτό το λόγο, εντάσσοντάς τον, ακόμη και ιστορικά, σε ένα γενικότερο περιβάλλον πολιτισμικών και θρησκευτικών σημείων και συμφραζομένων.

Η θεωρία πλαισίωσης δίνει σημασία στο πώς παρουσιάζεται και εμφανίζεται ένα στοιχείο λόγου, μια πληροφορία, μια είδηση. Ταυτόχρονα, αυτός ο τρόπος ανάλυσης εξετάζει το πώς διαμορφώνεται ο τρόπος πρόσληψης,

κατανόησης και αποδοχής του συγκεκριμένου στοιχείου λόγου, πληροφορίας ή είδησης και πώς, κατά συνέπεια, επηρεάζονται αντιλήψεις και αποφάσεις, μέσω του υπερτονισμού συγκεκριμένων πλευρών και διαστάσεων και της υποβάθμισης ή υποτίμησης άλλων. Και αντιστοίχως – αντιστρόφως, η αποκάλυψη της πραγματικής θέσης ενός στοιχείου/παράγοντα (πολιτικού – κοινωνικού κ.λπ.) μπορεί να συμβεί με την κατανόηση του συγκειμένου του, του όλου πλαισίου στο οποίο αυτό είναι ενταγμένο.

Οι εμπνευστές της θεωρίας είχαν ως αφετηρία τους διαφορετικά γνωσιακά πεδία. Για παράδειγμα, ο κοινωνιολόγος Έρβινγκ Γκόφμαν (Erving Goffman) ασχολήθηκε κυρίως με τη συσχέτιση κοινωνικών επαφών και θεατρικών αναπαραστάσεων και με το πώς η απεικόνιση του εαυτού μας μπορεί να επηρεάσει τον τρόπο με τον οποίο οι άλλοι μας βλέπουν. Ο ανθρωπολόγος και γλωσσολόγος Γκρέγκορυ Μπέιτσον (Gregory Bateson) διατύπωσε την άποψη ότι η επικοινωνία αποτελεί, στην πραγματικότητα, μια διαδικασία χρήσης και αξιοποίησης πλαισίων, δηλαδή ψυχολογικών δομών (νοητικών φίλτρων ή περιβαλλοντικών συνόρων), που φέρουν την ευθύνη για την ερμηνεία των μηνυμάτων. Και, τέλος, ο πολιτικός επιστήμονας Ρόμπερτ Έντμαν (Robert Entman) ανέλυσε τον τρόπο με τον οποίο στην επικοινωνία επιλέγονται και τονίζονται συγκεκριμένες πλευρές της πραγματικότητας με αποτέλεσμα να προωθούνται συγκεκριμένες, κάθε φορά, ερμηνείες – ερμηνείες που επηρεάζουν τον τρόπο με τον οποίο διαμορφώνουμε την κρίση μας, την ηθική μας και τις αντιλήψεις μας. Κατά τον Έντμαν, υπάρχουν τέσσερις βασικοί τύποι πλαισίωσης: καθορισμός του προβλήματος, προσδιορισμός των γενεσιουργών του παραγόντων, ηθική αξιολόγηση και εξεύρεση λύσεων.

Τα πλαίσια, κατά συνέπεια, είναι γενικεύσεις βάσει των οποίων οργανώνεται ή δομείται η αποστολή του μηνύματος. Κατά τους Fairhurst και Sarr, η πλαισίωση μπορεί να διευκολυνθεί με τη χρήση μεταφορών, ιστοριών, σλόγκαν, πολιτισμικών «στερεοτύπων», στοιχείων δηλαδή που μπορούν να ενεργοποιήσουν μνήμες και να πυροδοτήσουν ερεθίσματα.

Αξιοποιώντας τη θεωρία της πλαισίωσης ως μεθοδολογικό εργαλείο στην ανάλυση κειμένων, προσπαθούμε να κατανοήσουμε με ποιον τρόπο επιτυγχάνονται οι στόχοι του και ποια στοιχεία του κειμένου υπερτονίζονται ή –αντιστοίχως– υποβιβάζονται, θέτοντας συγκεκριμένα ερωτήματα:

- Τι υπάρχει στο κείμενο;
- Ποια είναι τα δομικά του στοιχεία;
- Τι απουσιάζει από το κείμενο;
- Σε ποια μέσα εμφανίζεται το κείμενο;
- Ποια είναι η θέση του στοιχείου που μας ενδιαφέρει κατά τη σειρά προτεραιότητας/κατάταξης στο εσωτερικό του κειμένου;
- Με τι μπορεί να συσχετισθεί το συγκεκριμένο στοιχείο;
- Ποιες λέξεις χρησιμοποιούνται για να το συνοδεύσουν;
- Ποια η ποσοστιαία αναλογία του συγκεκριμένου στοιχείου σε σχέση με άλλα;
- Που δίνεται η έμφαση;
- Τι υπονοείται;
- Υπάρχουν εναλλαγές ύφους και πυκνότητας στο κείμενο; Σε ποια σημεία παρατηρείται αοριστία και σε ποια λεπτομερής καταγραφή στοιχείων;
- Πώς μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε αντίστοιχα κείμενα για να κατανοήσουμε τη διαφορά;

3. Το σχέδιο των 20 σημείων για τη Γάζα

Στις 29 Σεπτεμβρίου 2025, ο Πρόεδρος Τραμπ ανήρτησε στον προσωπικό του λογαριασμό στο μέσο κοινωνικής δικτύωσης X (πρώην Twitter) το Σχέδιο των 20 σημείων για την ειρήνη στη Γάζα. Η αρχική ανάρτηση περιελάμβανε και ένα 21ο σημείο (που στην αρχική σειρά κατάταξης δεν ήταν τελευταίο) το οποίο όμως δεν είχε σχέση με τη Γάζα –αναφερόταν στη δέσμευση του Ισραήλ να μην ξαναπραγματοποιήσει επιθέσεις στο Κατάρ– και σε επόμενες αναρτήσεις παρελήφθη. Το Σχέδιο παρουσιάσθηκε από τον Πρόεδρο Τραμπ ως προϊόν δικών του πρωτοβουλιών και αν και τα βασικά του σημεία είχαν αποτελέσει αντικείμενο διαπραγμάτευσης μεταξύ του Ισραήλ, του Κατάρ, της Αιγύπτου και της Χαμάς η τελική του διατύπωση ανήκει αποκλειστικά σε αυτόν.

Η παράθεση του Σχεδίου γίνεται από το πρωτότυπο αγγλικό κείμενο – για λόγους διευκόλυνσης της ανάλυσης που ακολουθεί:

1. Gaza will be a deradicalised terror-free zone that does not pose a threat to its neighbours.
2. Gaza will be redeveloped for the benefit of the people of Gaza, who have suffered more than enough.
3. If both sides agree to this proposal, the war will immediately end. Israeli forces will withdraw to the agreed upon line to prepare for a hostage release. During this time, all military operations, including aerial and artillery bombardment, will be suspended, and battle lines will remain frozen until conditions are met for the complete staged withdrawal.
4. Within 72 hours of Israel publicly accepting this agreement, all hostages, alive and deceased, will be returned.
5. Once all hostages are released, Israel will release 250 life sentence prisoners plus 1,700 Gazans who were detained after 7 October 2023, including all women and children detained in that context. For every Israeli hostage whose remains are released, Israel will release the remains of 15 deceased Gazans.
6. Once all hostages are returned, Hamas members who commit to peaceful co-existence and to decommission their weapons will be given amnesty. Members of Hamas who wish to leave Gaza will be provided safe passage to receiving countries.
7. Upon acceptance of this agreement, full aid will be immediately sent into the Gaza Strip. At a minimum, aid quantities will be consistent with what was included in the 19 January 2025 agreement regarding humanitarian aid, including rehabilitation of infrastructure (water, electricity, sewage), rehabilitation of hospitals and bakeries, and entry of necessary equipment to remove rubble and open roads.
8. Entry of distribution and aid in the Gaza Strip will proceed without interference from the two parties through the United Nations and its agencies, and the Red Crescent, in addition to other international institutions not associated in any manner with either party. Opening the Rafah crossing in both directions will be subject to the same mechanism implemented under 19 January 2025 agreement.
9. Gaza will be governed under the temporary transitional governance of a technocratic, apolitical Palestinian committee, responsible for delivering the day-to-day running of public services and municipalities for the people in Gaza. This committee will

be made up of qualified Palestinians and international experts, with oversight and supervision by a new international transitional body, the "Board of Peace," which will be headed and chaired by President Donald J. Trump, with other members and heads of state to be announced, including Former Prime Minister Tony Blair. This body will set the framework and handle the funding for the redevelopment of Gaza until such time as the Palestinian Authority has completed its reform programme, as outlined in various proposals, including President Trump's peace plan in 2020 and the Saudi-French proposal, and can securely and effectively take back control of Gaza. This body will call on best international standards to create modern and efficient governance that serves the people of Gaza and is conducive to attracting investment.

10. A Trump economic development plan to rebuild and energise Gaza will be created by convening a panel of experts who have helped birth some of the thriving modern miracle cities in the Middle East. Many thoughtful investment proposals and exciting development ideas have been crafted by well-meaning international groups, and will be considered to synthesize the security and governance frameworks to attract and facilitate these investments that will create jobs, opportunity, and hope for future Gaza.

11. A special economic zone will be established with preferred tariff and access rates to be negotiated with participating countries.

12. No one will be forced to leave Gaza, and those who wish to leave will be free to do so and free to return. We will encourage people to stay and offer them the opportunity to build a better Gaza.

13. Hamas and other factions agree to not have any role in the governance of Gaza, directly, indirectly, or in any form. All military, terror, and offensive infrastructure, including tunnels and weapon production facilities, will be destroyed and not rebuilt. There will be a process of demilitarisation of Gaza under the supervision of independent monitors, which will include placing weapons permanently beyond use through an agreed process of decommissioning, and supported by an internationally funded buy back and reintegration programme all verified by the independent monitors. New Gaza will be fully committed to building a prosperous economy and to peaceful coexistence with their neighbours.

14. A guarantee will be provided by regional partners to ensure that Hamas, and the factions, comply with their obligations and that New Gaza poses no threat to its neighbours or its people.

15. The United States will work with Arab and international partners to develop a temporary International Stabilisation Force (ISF) to immediately deploy in Gaza. The ISF will train and provide support to vetted Palestinian police forces in Gaza, and will consult with Jordan and Egypt who have extensive experience in this field. This force will be the long-term internal security solution. The ISF will work with Israel and Egypt to help secure border areas, along with newly trained Palestinian police forces. It is critical to prevent munitions from entering Gaza and to facilitate the rapid and secure flow of goods to rebuild and revitalize Gaza. A deconfliction mechanism will be agreed upon by the parties.

16. Israel will not occupy or annex Gaza. As the ISF establishes control and stability, the Israel Defense Forces (IDF) will withdraw based on standards, milestones, and timeframes linked to demilitarization that will be agreed upon between the IDF, ISF, the guarantors, and the United States, with the objective of a secure Gaza that no longer poses a threat to Israel, Egypt, or its citizens. Practically, the IDF will progressively hand over the Gaza territory it occupies to the ISF according to an agreement they will make with the transitional authority until they are withdrawn completely from Gaza, save for a security perimeter presence that will remain until Gaza is properly secure from any resurgent terror threat.

17. In the event Hamas delays or rejects this proposal, the above, including the scaled-up aid operation, will proceed in the terror-free areas handed over from the IDF to the ISF.

18. An interfaith dialogue process will be established based on the values of tolerance and peaceful co-existence to try and change mindsets and narratives of Palestinians and Israelis by emphasizing the benefits that can be derived from peace.

19. While Gaza re-development advances and when the PA reform programme is faithfully carried out, the conditions may finally be in place for a credible pathway to Palestinian self-determination and statehood, which we recognise as the aspiration of the Palestinian people.

20. The United States will establish a dialogue between Israel and the Palestinians to agree on a political horizon for peaceful and prosperous co-existence.

4. Κειμενική ανάλυση του Σχεδίου

Η πρώτη, αναπόφευκτη, παρατήρηση που κάνει κανείς, μελετώντας το Σχέδιο, είναι η ίδια του η φύση, ο χαρακτήρας του. Το Σχέδιο δεν καλύπτει επαρκώς τα κλασικά χαρακτηριστικά ενός κειμένου με νοηματική συνοχή, με παράθεση επιχειρημάτων και με συγκεκριμένους στόχους. Στην πραγματικότητα, δεν μπορεί κανείς να μιλάει καν για κείμενο, αλλά για κατάλογο σημείων – αυτή ακριβώς η ελλειπτικότητα επιτρέπει στον συντάκτη του να μην επιδιώκει σαφήνεια και συνοχή, ούτε να παγιδεύεται από ασάφειες και εσωτερικές αντιφάσεις. Η ελλειπτικότητα αυτή υπηρετείται και από την ίδια τη σειρά των σημείων, μια σειρά που δεν υπακούει σε κάποια συγκεκριμένη λογική, ούτε σε κάποιο σαφές σύστημα ομαδοποίησης. Έτσι, για παράδειγμα, τα σημεία που αναφέρονται στον αφοπλισμό της Χαμάς έπονται των σημείων του Σχεδίου που σχετίζονται με την οικονομική ανάπτυξη ή με τη διακυβέρνηση – θα μπορούσαμε να μιλάμε, δηλαδή, για ένα σχήμα πρωθύστερο που δεν εξυπηρετεί κανέναν κανόνα και καμία αρχή. Δεν θα ήταν άστοχο να υποστηρίξει κανείς ότι η απροσδιοριστία και η ασάφεια του Σχεδίου είναι εσκεμμένες και αντιστοιχούν πλήρως στον χαρακτήρα και την προσωπικότητα του Αμερικανού Προέδρου, του οποίου η πολιτική σταδιοδρομία στηρίζεται σε και τρέφεται, σε μεγάλο βαθμό, από το στοιχείο της α - προβλεψιμότητας.

Ο άτυπος χαρακτήρας του Σχεδίου γίνεται βεβαίως εμφανής και από τον ανεπίσημο και εξωθεσμικό χαρακτήρα του μέσου που χρησιμοποιήθηκε για τη δημοσιοποίησή του: ένα μέσο κοινωνικής δικτύωσης στο οποίο αναρτήθηκε από τον Αμερικανό Πρόεδρο

– πριν την επίσημη υιοθέτησή του από το αμερικανικό υπουργείο Εξωτερικών και την αναδημοσίευσή του.

Πηγαίνοντας στην ίδια την κειμενική ανάλυση του Σχεδίου, πρέπει να ξεκινήσει κανείς από τον αποκλειστικά επιτελεστικό χαρακτήρα των φωνημάτων του. Για παράδειγμα: Gaza will be a deradicalised terror-free zone (σημείο 1), Gaza will be redeveloped for the benefit of the people of Gaza (σημείο 2), the war will immediately end (σημείο 3), Israel will release (σημείο 5). Τα επιτελεστικά φωνήματα προδίδουν την τάση του συντάκτη να θεωρεί αυτονόητο ότι θα συμβεί αυτό το οποίο προβλέπει στο Σχέδιο, χωρίς να υπάρχουν περιθώρια αμφιβολιών και χωρίς να υπάρχει και η οποιαδήποτε συζήτηση σε σχέση με τις απαιτούμενες διαδικασίες ή σε σχέση με τον χρόνο που θα χρειασθεί για να πραγματοποιηθούν οι απαραίτητες ενέργειες.

Το Σχέδιο χρησιμοποιεί ασαφή φρασεολογία – φρασεολογία που αποφεύγει τη δέσμευση σε συγκεκριμένες οπτικές. Και αν αυτό θα μπορούσε να ειπωθεί ότι συνδέεται με τον σκοπό για τον οποίο συντάχθηκε το Σχέδιο, δεν μπορεί κανείς να μην παρατηρήσει μια συστηματική απομείωση της πραγματικότητας, η οποία, λεκτικά, ταυτίζεται με τη διαστρέβλωσή της. Πλήρως ενδεικτικό είναι το σημείο 2: "... for the benefit of the people of Gaza, who have suffered **more than enough**".

Ο λόγος του Σχεδίου είναι γενικός και απλοποιημένος, χωρίς ειδικές αναφορές και προβλέψεις για περιπτώσεις μη επιβεβαίωσης ή μη πραγματοποίησης των επιτελεσμάτων[1]. Θα μπορούσε να ισχυριστεί κανείς ότι αυτή ακριβώς είναι η φύση των γενικών προβλεπτικών εργαλείων σύστασης μηχανισμών τέτοιου είδους. Στην περίπτωσή μας, όμως, απουσιάζει ακόμη και η πρόβλεψη μελλοντικής εξειδίκευσης. Και αυτή η απουσία γίνεται ακόμη πιο έντονη λόγω της εμφανούς στο Σχέδιο σύγχυσης των εννοιολογικών προσδιορισμών της ειρήνης και της εκεχειρίας.

Ένα επιπλέον ενδιαφέρον στοιχείο του Σχεδίου είναι ο αυτοαναφορικός και προσωπικός, σχεδόν ναρκισσιστικός, λόγος του Προέδρου Τραμπ. Για παράδειγμα: A Trump economic development plan to rebuild and energize Gaza will be created (σημείο 10 – όπου το σχέδιο οικονομικής ανάπτυξης βαπτίζεται ως «σχέδιο Τραμπ»), the «Board of Peace,» which will be headed and chaired by President Donald J. Trump (σημείο 9 – όπου η αναφορά γίνεται στον συγκεκριμένο, και μόνον, Αμερικανό Πρόεδρο, χωρίς καμία πρόβλεψη του τι θα συμβεί αν το άτομο πάψει να συνδέεται με το αξίωμα).

Εξετάζοντας το συνολικό πλαίσιο του Σχεδίου, παρατηρεί κανείς την έμφαση που δίνεται σε συγκεκριμένα στοιχεία και την υποτίμηση και υποβάθμιση άλλων. Περίπου τα μισά και πλέον σημεία του είναι αφιερωμένα σε θέματα οικονομικά, ανάπτυξης και διακυβέρνησης – και μάλιστα προτασσόμενα σημείων που έχουν να κάνουν με πιο πρακτικές διευθετήσεις (π.χ. σε σχέση με το θέμα του αφοπλισμού, των διαδικασιών ή των ρυθμίσεων που έχουν να κάνουν με πολιτικά ζητήματα). Γενικώς, απουσιάζουν οι λεπτομέρειες για διαδικασίες – σαν πολλά πράγματα να μπορούν να γίνουν από μόνα τους, αυτομάτως, χωρίς ιδιαίτερες δυσκολίες.

1. Μια πιθανή εξαίρεση θα μπορούσε να θεωρηθεί το άρθρο 17 – όπου και πάλι δεν καθορίζονται συγκεκριμένες διαδικασίες επανόρθωσης.

Ακόμη πιο εντυπωσιακή όμως είναι η απουσία οποιασδήποτε αναφοράς σε θέματα διαβούλευσης, δικαιοσύνης, διερεύνησης εγκλημάτων, απόδοσης ευθυνών, λογοδοσίας, καλλιέργειας πνεύματος αμοιβαίας εμπιστοσύνης μεταξύ Παλαιστινίων και Ισραηλινών, συνεννόησης και συνεργασίας. Και η απουσία αυτή γίνεται ακόμη εντονότερη αν σκεφτούμε ότι δεν συζητούμε για ένα σχέδιο εκεχειρίας, αλλά ουσιαστικά για μια πρόταση οριστικού τερματισμού ενός πολέμου που, υπό διάφορες μορφές, εκδηλώνεται συνεχώς στην ευρύτερη περιοχή από το 1948 μέχρι σήμερα. Ενδεικτικό στοιχείο είναι ότι η λέξη «πολιτικός/ή» εμφανίζεται στο τέλος του Σχεδίου (σημείο 20), όπου προσδιορίζει τον απαιτούμενο «ορίζοντα» της συνεννόησης μεταξύ Παλαιστινίων και Ισραηλινών για την ειρηνική διευθέτηση των μεταξύ τους διαφορών και την αμοιβαία επωφελή συνύπαρξή τους.

Σε κάθε περίπτωση, η ειρήνη δεν εμφανίζεται στο Σχέδιο ως ο πραγματικός στόχος, ως το τελικό ζητούμενο, αλλά ως ένα μέσο – ένα μέσο που οδηγεί σε και συνδέεται με την ασφάλεια (για το Ισραήλ και την ισραηλινή κοινωνία) και την οικονομική ανάπτυξη. Υπό αυτή την έννοια, η ειρήνη εργαλειοποιείται ως μέρος ενός οικονομικού εγχειρήματος (π.χ. σημεία 10, 11, 12) που, αυτονόητα (και χωρίς ιδιαίτερες αναφορές στον τρόπο με τον οποίο αυτό θα επιτευχθεί), καταλήγει στην ευμάρεια και ανοίγει νέες προοπτικές για την περιοχή. Ο τρόπος πλαισίωσης της «ειρήνης» στο Σχέδιο, ιδίως δε οι αναπαραστάσεις, λέξεις, φράσεις και εικόνες που την συνοδεύουν, φανερώνει την έμφαση που δίνεται στις ευκαιρίες ανάπτυξης και επενδύσεων (π.χ. miracle cities, infrastructure, thoughtful investment proposals and exciting development ideas, energize Gaza – σημείο 10) και στην υποτίμηση των προκλήσεων που σχετίζονται με τη δημιουργία διαύλων επικοινωνίας και εμπιστοσύνης μεταξύ Παλαιστινίων και Ισραηλινών.

5. Ο ρόλος της θρησκείας και του διαθρησκευτικού διαλόγου στο Σχέδιο

Η πρώτη φορά που εισάγεται η έννοια του διαλόγου στο Σχέδιο, η πρώτη φορά που αναγνωρίζεται η αναγκαιότητά του, είναι στο σημείο 18. Εξετάζοντας το σημείο 18 σε σχέση με το συνολικό πλαίσιο του Σχεδίου, δεν μπορούμε παρά να αναγνωρίσουμε ότι αυτό που πραγματεύεται (η ανάγκη του διαλόγου) βρίσκεται πολύ χαμηλά στον κατάλογο προτεραιοτήτων που τίθενται στο Σχέδιο. Ο «διάλογος» εμφανίζεται, ως έννοια, εκτός κειμενικού περιβάλλοντος, χωρίς οποιαδήποτε σύνδεση με προηγούμενα ή επόμενα σημεία, εντελώς εκτός πλαισίου αναφοράς: An **interfaith dialogue process** will be established based on the **values of tolerance and peaceful co-existence** to try and **change mindsets and narratives** of Palestinians and Israelis by **emphasizing the benefits** that can be derived from peace. Η επιτελεστική χρήση του "will be established", χωρίς βεβαίως καμία αναφορά στον τρόπο, τα μέσα και τις διαδικασίες εγκαθίδρυσης και λειτουργίας του «διαλόγου» συνοδεύεται από την πλήρως γενικόλογη και αόριστη αναφορά σε θεμέλια – όπου το ζητούμενο, δηλαδή η ειρήνη, μετατρέπεται σε μέσο, δηλαδή σε αξία.

Αξίζει να σημειώσουμε ότι ο όρος διάλογος εμφανίζεται και στο σημείο 20. Παρότι απουσιάζει από το 20 οποιοσδήποτε προσδιοριστικός χαρα-

κτηρισμός του διαλόγου, η αναφορά και εκεί (“The United States will establish a dialogue between Israel and the Palestinians to agree on a political horizon for peaceful and prosperous co-existence”) γίνεται με έναν τρόπο εντελώς αόριστο και γενικόλογο – που αντιπαραβάλλεται έντονα με τη σημασία του υποτιθέμενου περιεχομένου του διαλόγου και τους στόχους του («καθορισμός του πολιτικού ορίζοντα»).

Το πιο εντυπωσιακό, βεβαίως, στοιχείο του «διαλόγου», έτσι όπως αυτός εμφανίζεται στο σημείο 18, είναι ο προσδιορισμός του ως «διαθρησκευτικός» (interfaith). Αφήνοντας παράμερα τη λεπτή, στην ουσία της, διάκριση μεταξύ «διαθρησκευτικού» και «διαθρησκειακού» και εστιάζοντας σε αυτό που έχει σημασία, βλέπουμε και πάλι την έλλειψη οποιασδήποτε αναφοράς σε προηγούμενα ή επόμενα σημεία του Σχεδίου, της οποιασδήποτε σύνδεσης με το κειμενικό περιβάλλον που να μπορεί να νοηματοδοτεί την αναγκαιότητα του χαρακτηρισμού του διαλόγου ως «διαθρησκευτικού».

Με την ξαφνική, δηλαδή εκτός συγκειμένου, αναφορά στην ανάγκη «διαθρησκευτικού» διαλόγου, ο πόλεμος αποκτά χαρακτηριστικά και θρησκευτικά, οι αντίπαλες κοινότητες αποκτούν εκτός από εθνικά και πολιτικά και θρησκευτικά χαρακτηριστικά και η θρησκεία καλείται να θεραπεύσει μια κατάσταση, για την οποία, έστω μερικώς, φέρει την ευθύνη. Αρκεί να σκεφτούμε ότι σε άλλες, αντίστοιχες περιπτώσεις ειρηνευτικών σχεδίων (π.χ. για τον τερματισμό του πολέμου στην Ουκρανία) απουσιάζει παντελώς η οποιαδήποτε επίκληση στη χρεία της οποιασδήποτε θρησκευτικής προσέγγισης. Πλαισιώνοντας τη χρήση του όρου, αντιλαμβανόμαστε και την ευκολία με την οποία γίνεται η αξιοποίησή του: ο διάλογος δεν μπορεί να μην είναι και διαθρησκευτικός – γιατί έτσι έχουμε συνηθίσει να τον αποκαλούμε ή γιατί το πνευματικό στοιχείο είναι το «μόνο» που μπορεί να μαλακώσει και να ησυχάσει συνειδήσεις και να βοηθήσει στην προσέγγιση, κλείνοντας πληγές και τραύματα δεκαετιών. Υπό αυτή την έννοια, όμως, η θρησκεία γίνεται απλώς και μόνον μια “catch phrase”, χάνοντας το οποιοδήποτε νόημα και την οποιαδήποτε αληθινή σημασία της.

Εξετάζοντας του δεύτερο μισό του σημείου 18, βλέπουμε κάποια ακόμη πολύ ενδιαφέροντα στοιχεία:

Α) Με την έμφαση που δίνεται στα οφέλη της ειρήνης (“emphasizing the **benefits** that can be derived from peace”), η ειρήνη παρουσιάζεται ως συμφέρουσα και όχι ως διακύβευμα συγκεκριμένων πολιτικών επιδιώξεων ή σχεδιασμών ή ως ζήτημα δικαιοσύνης ή ανθρωπίνων δικαιωμάτων, με αποτέλεσμα να αποσυνδέεται η ειρήνη από ηθικές, νομικές και πολιτικές αξιώσεις και να μετατρέπεται σε άξονα προώθησης επενδύσεων. Υπό αυτό το πνεύμα, ο διαθρησκευτικός διάλογος (και συνεπώς και η θρησκεία) καλείται να «εξηγήσει» στις δυο πλευρές τα οικονομικά πλεονεκτήματα της ειρήνης - χωρίς, βεβαίως, καμία αναφορά σε θέματα δικαιοσύνης, εμπιστοσύνης και αληθινής συνεννόησης.

Β) Με τη φράση: “to try and **change mindsets and narratives**” το πρόβλημα μετατρέπεται σε πρόβλημα «νοοτροπιών και αφηγήσεων». Δεν είναι τι συμβαίνει, αλλά τι λέγεται, πώς απεικονίζεται, πώς παρουσιάζεται. Συνεπώς, δεν αλλάζουμε τις συνθήκες αλλά, δια της θρησκείας, τον περί του προβλήματος λόγο. Ειδικώς, η συμπερίληψη των «αφηγήσεων» αποτελεί και μια αναγνώριση της σημασίας του τρόπου που απεικονίζεται ο

πόλεμος στον δημόσιο λόγο – αλλά και μια έμμεση αποδοχή της σημασίας των πολλών ιδεολογικών πολέμων που ξέσπασαν σε όλο τον κόσμο για τον καθορισμό εννοιών, όπως αυτών του αντισημιτισμού, του ρατσισμού, της ισλαμοφοβίας κλπ. (Dorsey, 31/3/2025). Ταυτόχρονα, ενώ το σημείο 18 έχει ήδη, έστω εν μέρει, μετατρέψει τον πόλεμο από πολιτικό σε θρησκευτικό, η θρησκεία εμφανίζεται σε αυτό και ως «παραμύθι» – ως παραμυθητικός λόγος που έχει τη δύναμη να αλλάξει νοοτροπίες και αφηγήσεις - και η ειρήνη, ως συνοδεία και παράρτημα επενδυτικών ευκαιριών, παρουσιάζεται ως κάτι που μπορεί «εύκολα» και χωρίς ιδιαίτερο κόπο να επιτευχθεί.

Γ) Ενώ σε άλλα σημεία του Σχεδίου, η εμφάνιση Ισραηλινών και Παλαιστινίων γίνεται με τη συνοδεία του προσδιοριστικού “both” («αμφότεροι»), στο σημείο 18 αυτό απουσιάζει. Η απουσία αυτή μαζί με την πρόταξη των Παλαιστινίων, μεταφέρει το μεγαλύτερο βάρος της ευθύνης –σε σχέση με τις νοοτροπίες και τα αφηγήματα που πρέπει να αλλάξουν– σε αυτούς.

Τέλος, θα πρέπει να κάνουμε μια αναφορά στις αξίες (“tolerance and peaceful co-existence”) πάνω στις οποίες θεμελιώνεται ο διαθρησκευτικός διάλογος που θα πρέπει να διεξαχθεί μεταξύ Παλαιστινίων και Ισραηλινών. Όπως είπαμε και προηγουμένως, η χρήση της ειρηνικής συνύπαρξης ως αξίας αποτελεί ένα παράδοξο – αφού η ειρήνη, στην πραγματικότητα, είναι το ζητούμενο, ο στόχος και όχι το μέσο. Από την άλλη μεριά, η ανεκτικότητα ως έννοια δεν εξασφαλίζει, σε καμία περίπτωση, το πραγματικό ζητούμενο που είναι η αμοιβαία εμπιστοσύνη και συνεννόηση – αντιθέτως μάλιστα, είναι δηλωτική περισσότερο μιας κατάστασης εύθραυστης ισορροπίας που μπορεί ανά πάσα στιγμή να ανατραπεί και που τρέφεται συνήθως από την «καρτερικότητα» και την «υπομονή» του ισχυρού.

Εννοείται ότι από την εντελώς ασαφή αναφορά στον διαθρησκευτικό διάλογο του σημείου 18, απουσιάζει ο ίδιος ο σκελετός της πραγματοποίησής του: οι όροι και οι προϋποθέσεις διεξαγωγής του, ο ρόλος των θρησκευτικών κοινοτήτων, το πλαίσιο.

Συμπερασματικά, και εξετάζοντας τον ρόλο της «θρησκείας» στο πλαίσιο του Σχεδίου Τραμπ, καταλαβαίνουμε ότι: α) η χρήση της γίνεται με έναν τρόπο βεβιασμένο και μάλλον πρόχειρο, β) ο συσχετισμός της με τον διάλογο και την πολιτική προετοιμασία ενός προγράμματος υποτιθέμενης οικοδόμησης εμπιστοσύνης μεταξύ δυο εθνικών και πολιτικών κοινοτήτων (με διαφορετικό βαθμό αυτονομίας και κρατικής υπόστασης) γίνεται χωρίς κανένα απολύτως βάθος και χωρίς καμία, στην πραγματικότητα, αντιστοίχιση σε πραγματικές διαδικασίες, γ) η «θρησκεία» (είτε μιλάμε για Ιουδαϊσμό, για Ισλάμ, για Χριστιανισμό) καθίσταται, έτσι, ένα εξάρτημα απλώς και μόνον λεκτικό, ένα «γέμισμα» που κανείς περιμένει να ακούσει, επειδή απλώς έχει, έτσι, συνηθίσει.

5. Οι πολλοί θρησκευτικοί «μικροπόλεμοι» της Μέσης Ανατολής

Ως μέρος της σύζευξης «διαθρησκευτικός διάλογος» η θρησκεία μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως μέσο θεραπευτικό, ίασης, επούλωσης πληγών. Συγχρόνως, όμως, η αναγνώριση αυτής της δυναμικής της ενέχει και ένα στοιχείο κατανόησης του ρόλου που μπορεί να διαδραματίζει ως μέσο ισχυροποίη-

σης και νομιμοποίησης της πολιτικής εξουσίας – ειδικά στην περιοχή για την οποία ομιλούμε. Και ακριβώς κατά την ίδια έννοια και με τον ίδιο τρόπο που η θρησκεία μπορεί να αποτελέσει εργαλείο επίτευξης ειρήνης, μέσω του διαλόγου, μπορεί και να καταστεί και αιτία ανταγωνισμών, ενίσχυσης αταβισμών, ζηλωτισμών και φονταμενταλισμών.

Κατά τη διάρκεια του τριετούς πολέμου στη Γάζα, παράλληλα με αυτόν, και είτε με αφορμή αυτόν, είτε και ασχέτως, διεξήχθησαν και συνεχίζουν να διεξάγονται συνεχώς θρησκευτικοί μικροπόλεμοι προσδιορισμού και ελέγχου της θρησκευτικής πνευματικότητας, από την πλευρά κέντρων εξουσίας –επίσημων και ανεπίσημων– των χωρών της περιοχής.

Ξεκινώντας από το ίδιο το Ισραήλ, δεν μπορούμε να παραβλέψουμε την επιρροή του σιωνιστικού φονταμενταλισμού, μια επιρροή που ξεπερνά κατά πολύ την εκλογική ισχύ κομμάτων σαν το Θρησκευτικό Σιωνιστικό των Σμόντριτς και Μπεν – Γκβιρ (γύρω στο 11% στις τελευταίες εκλογές) ή το Shas του Αριέ Ντέρι (γύρω στο 8%) και έχει διαχυθεί στο σύνολο φάσμα του ισραηλινού πολιτικού συστήματος, αλλά και στην ίδια την ισραηλινή κοινωνία (Λίβας). Αυτό που έχει ιδιαίτερη σημασία, στο πλαίσιο του παρόντος άρθρου, είναι η πολιτική χρήση, μέσω της ιδιαίτερης σιωνιστικής φονταμενταλιστικής ανάγνωσης –έτσι όπως αυτή διαμορφώθηκε από τους πρωτεργάτες του ρεύματος του Κουκισμού, ραβίνους Κουκ πατέρα και υιό) του Ιουδαϊσμού (Aran)– της σύνδεσης της ανάγκης επέκτασης του Ισραήλ στο σύνολο τoy βιβλικού Ισραήλ (του Eretz Israel) με την πολυαναμενόμενη, και ζωντανή προοπτική για πολλούς Ισραηλινούς, έλευση του Μεσσία.

Η χρήση της θρησκείας για λόγους ισχυροποίησης της πολιτικής εξουσίας στην περίπτωση του Νετανιάχου γίνεται με έναν αντεστραμμένο τρόπο. Ο ισραηλινός Πρωθυπουργός δεν επενδύει τόσο στη συναισθηματική αξία του Ιουδαϊσμού, όσο στην υποτιθέμενη «απαξία» του Ισλάμ – έτσι όπως συσχετίζεται στον λόγο του, από την αρχή της πολιτικής του σταδιοδρομίας, με την τρομοκρατία, τον εξτρεμισμό, τη ριζοσπαστικοποίηση και τους κινδύνους που θέτει στο δυτικό σύστημα αξιών, ως κύριος υπερασπιστής του οποίου στην περιοχή αυτοπροβάλλεται το Ισραήλ (Kundnani, 45-47).

Ο ζηλωτιστικός χαρακτήρας της Χαμάς, με την έμφαση που δίνεται στη λατρεία των μαρτύρων και την εμμονή στη σημασία της θυσίας, έχει επηρεάσει, σε μεγάλο βαθμό, την κοινωνία της Χαμάς – και, ως αυτοεκπληρούμενη προφητεία, ο τριετής πόλεμος επιβεβαίωσε τη σημασία μιας οπτικής που ως μοναδική διέξοδο προσφέρει το τζιχάντ.

Ο πόλεμος της Γάζας δεν ήταν βεβαίως κυρίως θρησκευτικός – όσο και αν ο χαρακτηρισμός «διαθρησκευτικός» στην αναγκαιότητα διαλόγου του σημείου 18 τονίζει αυτό το συγκεκριμένο στοιχείο. Από την άλλη πλευρά, ο πόλεμος τροφοδοτήθηκε από μια συγκεκριμένη φονταμενταλιστική νοοτροπία (τόσο ισλαμική, όσο και ιουδαϊκή), που τροφοδοτεί τον απόλυτη ετεροποίηση του αντιπάλου και αποκλείει οποιοδήποτε περιθώριο συνεννόησης και επικοινωνίας.

Σε ένα παράλληλο μέτωπο, αυτό της προσπάθειας περιορισμού τόσο της ισχύος και της επιρροής του Ιράν, όσο και της ανάσχεσης των κινδύνων του ισλαμιστικού εξτρεμισμού (σε μια εποχή που εντείνονταν τα αισθήματα υποστήριξης προς τη Χαμάς), εντείνονται οι προσπάθειες στις χώρες

του Κόλπου για τον προσδιορισμό του «κατάλληλου» ή «βολικού» ή «ασφαλούς» Ισλάμ – προσπάθειες που λαμβάνουν συνήθως δυο μορφές: α) τον χαρακτηρισμό οργανώσεων σαν τους Αδερφούς Μουσουλμάνους ως τρομοκρατικής οργάνωσης που τίθεται υπό απαγόρευση, β) την ανάδειξη και προβολή ενός σιιτικού Ισλάμ που δεν θα «καθοδηγείται» (στον βαθμό που αυτό μπορεί να καταστεί εφικτό) από το Ιράν – και αυτό ακριβώς επιχειρεί συνεχώς η Σαουδική Αραβία έναντι ιδίως της δικής της σιιτικής μειονότητας των ανατολικών επαρχιών.

Οι θρησκευτικοί ανταγωνισμοί στην περιοχή που εξετάζουμε μπορεί βεβαίως να είναι καθαρά και μόνον εσωτερικοί. Για παράδειγμα, η προσπάθεια της συστήματος εξουσίας Ερντογάν να διατηρήσει και παγιώσει τη μονοκρατορία του στην Τουρκία περνάει αναπόφευκτα και από τον καθορισμό του τι είναι θρησκευτικά (συνεπώς και πολιτικά) επιτρεπτό. Και αυτό μπορεί να λαμβάνει διάφορες εκφάνσεις: από το απηνές κυνήγι των γκιουλενιστών (Livas, 2022) στις διώξεις ισλαμικών αδελφοτήτων που ως τώρα ήταν πιστές, αλλά που, παρ' όλα αυτά, επιδεικνύουν σχετικά αυτόνομη συμπεριφορά (π.χ. Σουλεϊμαντίγια, Νουρτζουλάρ) και από εκεί στην ανάδειξη της κυβέρνησης σε μοναδικό κριτή του τι μπορεί να είναι «κωμικό», «αστείο», «σύννομο με τους θρησκευτικούς κανόνες» (Λίβας, 2/8/2025).

Η εξέταση της σχέσης πολιτικού – θρησκευτικού στη Μέση Ανατολή και τον ευρύτερο μουσουλμανικό κόσμο παραμένει αναγκαστικά ημιτελής στα στενά όρια ενός άρθρου που, λόγω έλλειψης χώρου, παραλείπει θέματα σαν τον τρόπο με τον οποίο πολιτεύεται η κυβέρνηση των Ταλιμπάν στο Αφγανιστάν (μετριάζοντας σε μεγάλο βαθμό τον ριζοσπαστικό χαρακτήρα του κινήματος σε σχέση με εξτρεμιστικές περιπέτειες έξω από τη χώρα), τις εσωτερικές αντιφάσεις της κυβέρνησης Σάραα/Τζολάνι στη Συρία, τις συγκρούσεις των τζιχανιστικών κινημάτων και τον τρόπο με τον οποίο η κυβέρνηση αντιμετωπίζει τις μειονότητες (Χριστιανούς, Αλαουίτες και Δρούζους), τις αντιδράσεις της (στις περισσότερες περιπτώσεις παράνομης) ισλαμιστικής αντιπολίτευσης σε χώρες σαν την Αίγυπτο, την Αλγερία, την Ιορδανία και την Τυνησία, την ισλαμιστική νομιμοποίηση του κινήματος των Χούθι στην Υεμένη, ακόμη και την προσπάθεια της Ινδονησίας να αναδειχθεί σε πυλώνα της ισλαμικής μετριοπάθειας (Dorsey, 10/8/2025).

Επιλέγω, όμως, να αναδείξω ένα τελευταίο θέμα της σχέσης θρησκείας και πολιτικής που σχετίζεται (εμμέσως) με την περιοχή: τον τρόπο με τον οποίο η Ευαγγελική Εκκλησία (και τα διάφορα ρεύματά της συνδέονται με και αντιμετωπίζουν το Ισραήλ. Η παλαιότερη ολόθερμη υποστήριξη, της οποίας το θρησκευτικό αποκορύφωμα συναντούμε στην International Christian Embassy που ίδρυσε ο Jan Willem van den Hoeven (Ariel) και το πολιτικό, βεβαίως, σε κάποιες πλευρές του κινήματος MAGA, έχει πλέον περιοριστεί και ο δεδομένος συνωμοσιολογικός αντισημιτισμός της ακροδεξιάς έχει αλλάξει το περιβάλλον και την κατεύθυνση της φονταμενταλιστικής, προτεσταντικής σκέψης στις ΗΠΑ – μια αλλαγή που θα γίνει αισθητή πολύ σύντομα (Λίβας, 22-23/11/2025).

6. Τελικές σκέψεις – Συμπεράσματα

Αντιλαμβανόμενοι τον κρίσιμο ρόλο της θρησκείας στη Μέση Ανατολή

(του Ισλάμ, στις διάφορες εκφάνσεις του και με τους διάφορους τρόπους με τους οποίους διοχετεύει τον λόγο του –αδελφότητες, αιρέσεις, φονταμενταλιστικά κινήματα, οργανώσεις που το χρησιμοποιούν ως κάλυμμα, κυβερνήσεις–, του Ιουδαϊσμού, του Χριστιανισμού), οφείλουμε να κατανοήσουμε την αναγκαιότητα της αυτόνομης δράσης των θρησκευτικών κοινοτήτων – μακριά από παιχνίδια εξαρτήσεων από πολιτικές εξουσίες και με σεβασμό στην ιστορία, την πνευματικότητα και τη συνείδησή τους. Μόνο με αυτόν τον τρόπο, μπορεί να ελπίζει κανείς ότι ο ρόλος της θρησκείας δεν θα είναι αποκλειστικά και μόνο διακοσμητικός και ότι ο «διαθρησκευτικός διάλογος» μπορεί να αποτελέσει μέσο και εργαλείο –εξαιρετικά σημαντικό– στην όλη ειρηνευτική διαδικασία.

Βιβλιογραφικές Πηγές

Λίβας, Σωτήρης. *Μεσσιανισμός, λατρεία μαρτύρων και λόγος του μίσους στο Παλαιστινιακό*, Τετράδια Διεθνούς Δικαίου και Διεθνούς Πολιτικής, 10, Ιούνιος 2024, 193-203, Ι. Σιδέρης.

Λίβας, Σωτήρης. *Η Τουρκία από τα τοπωνύμια ως το AI*, Εφημερίδα των Συντακτών, 2 Αυγούστου 2025, 24-25.

Λίβας, Σωτήρης. *«FREE TRUMP» - Το Ισραήλ και η αμερικανική Ακροδεξιά*, Η Εφημερίδα των Συντακτών, 22-23 Νοεμβρίου 2025, 33.

Aran, Gideon. *The Father, the Son and the Holy Land – The Spiritual Authorities of Jewish – Zionist Fundamentalism in Israel* (294-327), στο R. Scott Appleby (ed), *Spokesmen for the despised,* The University of Chicago Press, 1997.

Ariel, Yaakov. *A Christian Fundamentalist vision of the Middle East,* (363-397), στο R. Scott Appleby (ed), *Spokesmen for the despised,* The University of Chicago Press, 1997.

Bateson, Gregory. *Steps to an ecology of mind*. Chandler Pub. 1972.

Dorsey, James. *Saudi Arabia balances 'tolerance' with support for ultra-conservatives in conflict zones.* The Turbulent World with James Dorsey (blog), 31/12/2024.

Dorsey, James. *The Israeli-Palestinian battle of the narratives.* The Turbulent World with James Dorsey (blog), 31/3/2025.

Dorsey, James. *Indonesia's writing on the wall: Gaza drives hardening Muslim public opinion.* The Turbulent World with James Dorsey (blog), 10/8/2025.

Dorsey, James. *UAE's campaign against Islamists fuels moves to ban the Muslim Brotherhood and anti-Muslim sentiment.* The Turbulent World with James Dorsey (blog), 30/8/2025.

Entman, Robert. *Framing: Toward Clarification of a fractured paradigm*, December 1993, Journal of Communication, 43(4):51-58.

Fairhurst, Gail - Sarr, Robert. The Art of Framing: Managing the Language of Leadership, Jossey Inc Pub. 1996.

Goffman, Erving. *The Presentation of Self in Everyday Life*. Doubleday: Garden City, New York, 1959.

Goffman, Erving. *Stigma*. Prentice-Hall: Englewood Cliffs, New Jersey, 1963.

Goffman, Erving. *Interaction Ritual*. Pantheon: New York, 1967.

Goffman, Erving, *Frame Analysis: An Essay on the Organization of Experience. New York, NY et al.: Harper & Row*, 1974.

Heilman, Samuel. *Guides of the Faithful – Contemporary Religious Zionist Rabbis* (328-362), στο R. Scott Appleby (ed), *Spokesmen for the despised,* The University of Chicago Press, 1997.

Jensen, Michael Irving. *The Political Identity of Hamas – A grassroots perspective,* I. B. Tauris, 2009.

Kundnani, Arun. *The Muslims are coming – Islamophobia, Extremism and the domestic war on Terror*. Verso, 2014.

Livas, Sotiris. *"They are going to implore us ... to kill them" – Social, legal and political aspects of the 2016 – 2022 anti – Hizmet purges in Turkey* (Evrigenis yearbook of International & European law, 4, 2022, 40-49).

Scheufele, Dietram A. *"Framing as a Theory of Media Effects." Journal of Communication* 49 (4): 103-22, 1999.

Ziad, Abu – Amr. *Shaykh Ahmand Yasin and the origins of Hamas*, (225-256) στο R. Scott Appleby (ed), *Spokesmen for the despised*, The University of Chicago Press, 1997.

https://www.timesofisrael.com/revealed-us-21-point-plan-for-ending-gaza-war-creating-pathway-to-palestinian-state/

Η Ισραηλινή–Παλαιστινιακή Σύγκρουση: Ιστορικές Ρίζες, Αποικιακές Κληρονομιές και Σύγχρονες Προκλήσεις

3

Διονύσης Τσιριγώτης

Αναπληρωτής Καθηγητής, Πανεπιστημίου Πειραιώς

Εισήγηση στο ετήσιο Συνέδριο της ΕΕΔΔΔΣ «Από την Σύγκρουση στην Ειρήνη: η Μεταπολεμική Γάζα και ο ρόλος του ΟΗΕ. Προκλήσεις για το Διεθνές Δίκαιο και την Συλλογική Ασφάλεια». 19-21 Δεκεμβρίου 2025

Εισαγωγή

Η ισραηλινοπαλαιστινιακή σύγκρουση συνιστά μία από τις πλέον ανθεκτικές, θεσμικά παγιωμένες και θεωρητικά πολυσύνθετες περιπτώσεις έθνο-εθνικής αντιπαράθεσης στο σύγχρονο διεθνές σύστημα. Η διάρκειά της υπερβαίνει πλέον τις επτά δεκαετίες, διασχίζοντας εναλλαγές ηγεσιών, μεταβολές περιφερειακών ισορροπιών ισχύος και επαναλαμβανόμενες ειρηνευτικές πρωτοβουλίες. Η επιμονή της βίας, παρά την πυκνότητα διαμεσολαβητικών εγχειρημάτων, υποδηλώνει ότι η σύγκρουση δεν μπορεί να ερμηνευθεί επαρκώς ως απλή εδαφική διαφωνία ή αποτέλεσμα συγκυριακών πολιτικών αποτυχιών. Αντιθέτως, φέρει τα χαρακτηριστικά ενός αυτοαναπαραγόμενου συστήματος σύγκρουσης, στο οποίο η ταυτότητα, η ασφάλεια, οι θεσμοί και η διεθνής εμπλοκή συγκροτούν μηχανισμούς που σταθεροποιούν την αντιπαράθεση.

Η σύγχρονη θεωρία των εθνοτικών συγκρούσεων έχει καταδείξει ότι οι συγκρούσεις υψηλής ανθεκτικότητας δεν ερμηνεύονται επαρκώς μέσω πολιτισμικών ή ψυχολογικών αφηγήσεων. Ερμηνευτικά σχήματα που αποδίδουν την κλιμάκωση σε θρησκευτικό φανατισμό, «αρχαία μίση» ή ιδιοσυγκρασιακές επιλογές ηγετών τείνουν να αντικαθιστούν την ανάλυση με στερεοτυπικές εξηγήσεις. Αντιθέτως, η αναλυτική μετατόπιση των τελευταίων δεκαετιών εστιάζει σε δομικούς και στρατηγικούς μηχανισμούς, μέσω των οποίων οι ταυτότητες συγκροτούνται, ενεργοποιούνται και πολιτικοποιούνται υπό συνθήκες κρίσης.[1] Η εθνοτική κατηγορία, στο πλαίσιο αυτό, δεν αποτελεί πρωτογενή αιτία, αλλά εργαλείο πολιτικής κινητοποίησης διαθέσιμο σε ελίτ που δρουν εντός θεσμικών και ασφαλιστικών περιορισμών.

Το παρόν άρθρο προτείνει ένα ενοποιημένο μηχανιστικό μοντέλο ερμηνείας της ισραηλινοπαλαιστινιακής σύγκρουσης, στο οποίο η αντιπαράθεση προσεγγίζεται ως αυτοαναπαραγόμενο δομικό πολιτικό σύστημα. Αντί της εξέτασης μεμονωμένων παραγόντων αιτιότητας, συντίθενται τέσσερις κεντρικές θεωρητικές προσεγγίσεις της σύγχρονης βιβλιογραφίας (Brown, Posen, Snyder, Lijphart) σε έναν ενιαίο μηχανισμό αναπαραγωγής της σύγκρουσης. Η συμβολή του άρθρου έγκειται στη μετάβαση από περιγραφικές ή μονοπαραγοντικές αναγνώσεις σε μία συνθετική μηχανιστική ερμηνεία της ανθεκτικότητάς της. Στο πλαίσιο αυτό, το κείμενο οργανώνεται γύρω από το ακόλουθο ερευνητικό ερώτημα: πώς αλληλεπιδρούν οι μηχανισμοί αντιληπτικής απειλής, θεσμικής κατακερματισμένης κυριαρχίας και εσωτερικής στρατηγικής νομιμοποίησης, ώστε να αναπαράγεται η ισραηλινο–παλαιστινιακή σύγκρουση ως αυτοτροφοδοτούμενο πολιτικό σύστημα υψηλής ανθεκτικότητας;

Αναλυτικότερα, υποστηρίζεται ότι ανεξάρτητες μεταβλητές της σύγκρουσης είναι:

(α) οι άλυτες ιστορικές αδικίες (grievances)

(β) η απουσία συμμετρικών θεσμικών και ασφαλιστικών εγγυήσεων, και

(γ) η θεσμική αβεβαιότητα που ευνοεί εθνικιστική πολιτική κινητοποίηση.

Ο μηχανισμός μετάβασης συνίσταται στην αλληλεπίδραση αντιληπτικής ανασφάλειας (εθνοτικό δίλημμα ασφαλείας), εθνικιστικής πολιτικής ανταμοιβής και θεσμικής ανισορροπίας, η οποία παράγει έναν αυτοενισχυόμενο κύκλο καχυποψίας, ριζοσπαστικοποίησης και αποτυχημένων θεσμικών ρυθμίσεων.

Η εξαρτημένη μεταβλητή είναι η διαχρονική ανθεκτικότητα και η επαναλαμβανόμενη αναπαραγωγή της σύγκρουσης, ανεξαρτήτως της συχνότητας ειρηνευτικών πρωτοβουλιών. Όπως χαρακτηριστικά περιγράφει ο Michael E. Brown, οι συγκρούσεις υψηλής ανθεκτικότητας τείνουν να αναδύονται όταν συνυπάρχουν τρεις συνθήκες: (α) οι ιστορικές αδικίες που παραμένουν άλυτα, (β) τα θεσμικά καθεστώτα που αδυνατούν ή δεν επιθυμούν να λειτουργήσουν ως ουδέτεροι διαχειριστές διαφοράς, και (γ) τα αντιληπτικά σχήματα που μετασχηματίζουν πολιτικές διαφωνίες σε υπαρξιακές απειλές.[2] Όταν οι παράγοντες αυτοί συμπίπτουν, η σύγκρουση ενσωματώνεται στη συλλογική ταυτότητα των αντιμαχόμενων κοινοτήτων και παύει να αποτελεί αντικείμενο συμβατικής διαπραγμάτευσης. Η ειρήνη καθίσταται τότε όχι τεχνικό ζήτημα θεσμικού σχεδιασμού αλλά πρόβλημα αναδόμησης ταυτότητας και ασφάλειας – διαδικασία εξαιρετικά υψηλού πολιτικού κόστους.

Συμπληρωματικά, η θεωρία του εθνοτικού διλήμματος ασφαλείας, όπως

1. Stathis N. Kalyvas, "'New' and 'Old' Civil Wars: A Valid Distinction", *World Politics* 54, no. 1 (2001): 99-118.
2. Michael E. Brown, *Ethnic Conflict and International Security* (Princeton: Princeton University Press, 1993), 3-0. Michael E. Brown "The Causes of Internal Conflict: An Overview." In *Nationalism and Ethnic Conflict: An International Security Reader*, edited by Michael E. Brown, Owen R. Côté Jr., Sean M. Lynn-Jones, and Steven E. Miller, (Cambridge, MA: MIT Press., 1997), 3-25.

διατυπώθηκε από τον Barry Posen, προσφέρει κρίσιμη ερμηνευτική ισχύ για την κατανόηση της αυτοτροφοδοτούμενης κλιμάκωσης. Σε περιβάλλοντα όπου δεν υφίσταται κοινά αποδεκτή και αξιόπιστη κυρίαρχη εξουσία, οι εθνοτικές ομάδες λειτουργούν υπό λογική αυτοβοήθειας.[3] Ακόμη και μέτρα καθαρά αμυντικής πρόθεσης εκλαμβάνονται από την άλλη πλευρά ως εν δυνάμει επιθετικά, ενεργοποιώντας κύκλο καχυποψίας, εξοπλισμού και προληπτικής δράσης. Το αποτέλεσμα είναι η μετατροπή της ανασφάλειας σε δομικό χαρακτηριστικό του συστήματος, όχι σε παροδικό σύμπτωμα.

Η ισραηλινοπαλαιστινιακή περίπτωση ενσωματώνει με εξαιρετική καθαρότητα αυτούς τους μηχανισμούς. Η απουσία κοινά αποδεκτής τελικής πολιτικής ρύθμισης, η διαρκής ασυμμετρία ισχύος, η χωρική διασπορά πληθυσμών και η επικάλυψη εθνοτικής, θρησκευτικής και πολιτικής ταυτότητας μετατρέπουν κάθε διαπραγματευτική πρωτοβουλία σε διαχείριση προσωρινής αναστολής βίας και όχι σε επίλυση της σύγκρουσης. Κάθε μερική συμφωνία παράγει νέες πηγές ανασφάλειας, νέα κίνητρα αναθεώρησης και νέα πεδία στρατηγικού ανταγωνισμού.

Η συγκαιρινή επίθεση του Ισραήλ στη Γάζα καταδεικνύει περαιτέρω τη μετάβαση από εθνοτική σύγκρουση χαμηλής έντασης σε καθεστώς εκτεταμένης καταστροφικής αναμέτρησης, όπου η στρατιωτική τεχνολογία, ο αστικός χώρος και ο πληθυσμός συγχωνεύονται σε ενιαίο πεδίο επιχειρήσεων. Η συστηματική καταστροφή αστικής υποδομής, ο παρατεταμένος αποκλεισμός και η μαζική εκτόπιση πληθυσμού ενισχύουν τις αντιληπτικές δομές υπαρξιακής απειλής και παγιώνουν περαιτέρω τη λογική μηδενικού αθροίσματος.[4] Έτσι, η σύγκρουση αποκτά χαρακτηριστικά αυτοτροφοδοτούμενης θεσμικής παγίδας, στην οποία η ίδια η διεξαγωγή του πολέμου αναπαράγει τις συνθήκες μελλοντικής βίας. Υπό αυτές τις συνθήκες, η αποτυχία ειρηνευτικών πρωτοβουλιών δεν οφείλεται πρωτίστως σε έλλειψη πολιτικής βούλησης ή διπλωματικής φαντασίας, αλλά στην αναντιστοιχία μεταξύ τεχνικών λύσεων και δομικών αιτίων. Όσο οι μηχανισμοί ανασφάλειας, ταυτοτικής κινητοποίησης και θεσμικής μεροληψίας παραμένουν ενεργοί, κάθε διευθέτηση παραμένει εγγενώς ασταθής. Η σύγκρουση, με άλλα λόγια, δεν «συνεχίζεται επειδή δεν επιλύεται» – αλλά δεν επιλύεται επειδή οι συνθήκες που την παράγουν συνεχίζουν να λειτουργούν.[5]

Η παρούσα ανάλυση υιοθετεί την ανωτέρω θεωρητική οπτική και προτείνει τη μετάβαση από περιγραφικές αφηγήσεις σε μηχανιστική δομική ερμηνεία. Η ισραηλινοπαλαιστινιακή σύγκρουση αντιμετωπίζεται ως σταθεροποιημένο σύστημα αντιπαράθεσης, στο οποίο η εθνοτική ταυτότητα, η στρατηγική ανασφάλεια και η θεσμική ασυμμετρία συγκροτούν αυτοενισχυόμενη δυναμική. Η ειρήνη, υπό αυτή την έννοια, δεν αποτελεί αποτέλεσμα μεμονωμένων διαπραγματεύσεων αλλά μετασχηματισμό του ίδιου του

3. Barry R. Posen, "The Security Dilemma and Ethnic Conflict," *Survival* 35, no. 1 (1993): 27-47.
4. Oqab Jabali and Hanadi Dwikat, "From Retaliation to Devastation, Genocide, and Forced Displacement: The Use of Hi-Tech Weaponry against Gaza," *Perspectives on Global Development and Technology* 24:3-4 (2025): 305-322.
5. James D. Fearon and David D. Laitin, "Violence and the Social Construction of Ethnic Identity," *International Organization* 54, no. 4 (Autumn 2000): 845-848.

συστήματος ασφάλειας και ταυτότητας – διαδικασία μακρά, πολιτικά δαπανηρή με περιορισμένες δυνατότητες διεθνούς διασφάλισης.

1. Δομικές, Αντιληπτικές Αιτίες και το Εθνοτικό Δίλημμα Ασφαλείας

Η θεωρητική συμβολή του Michael E. Brown προσφέρει ένα από τα πλέον συνεκτικά πλαίσια κατανόησης των εθνοτικών συγκρούσεων υψηλής ανθεκτικότητας.[6] Απορρίπτοντας μονοαιτιακές ή πολιτισμιστικές ερμηνείες, ο Brown προτείνει μια πολυπαραγοντική προσέγγιση που συνδυάζει δομικούς, πολιτικούς και αντιληπτικούς παράγοντες, αναδεικνύοντας τον τρόπο με τον οποίο αυτοί αλληλεπιδρούν ώστε να παγιώσουν τη βία ως σταθερό χαρακτηριστικό ενός πολιτικού συστήματος. Στο πλαίσιο αυτό, οι εθνοτικές συγκρούσεις δεν αναδύονται απλώς από την ύπαρξη πολιτισμικών διαφορών ή ανταγωνιστικών ταυτοτήτων, αλλά από τη διασύνδεση των εν λόγω διαφορών με θεσμικές αδυναμίες, άνισες δομές εξουσίας και εδραιωμένες αφηγήσεις ιστορικής αδικίας.

Κεντρική θέση στην ανάλυση του Brown κατέχουν οι ιστορικές αδικίες. Όταν αυτές παραμένουν ανεπίλυτες και δεν απορροφώνται μέσω αξιόπιστων θεσμικών μηχανισμών, ενσωματώνονται στη συλλογική ταυτότητα και αποκτούν διαγενεακή διάρκεια. Σε τέτοιες συνθήκες, η σύγκρουση παύει να εκλαμβάνεται ως πολιτικό πρόβλημα επιδεκτικό διαπραγμάτευσης και μετατρέπεται σε ζήτημα συλλογικής επιβίωσης.[7] Η μετατόπιση αυτή περιορίζει δραστικά το εύρος των αποδεκτών συμβιβασμών και καθιστά κάθε υποχώρηση πολιτικά και συμβολικά επικίνδυνη.

Η ισραηλινοπαλαιστινιακή σύγκρουση ανταποκρίνεται με ιδιαίτερη καθαρότητα στο θεωρητικό αυτό σχήμα. Από παλαιστινιακής πλευράς, οι κυρίαρχες ιστορικές αδικίες συγκροτούνται γύρω από την εμπειρία απώλειας γης, μαζικής εκτόπισης και μακροχρόνιας απουσίας πολιτικής κυριαρχίας. Τα βιώματα αυτά δεν ανήκουν αποκλειστικά στο παρελθόν, αλλά παραμένουν ενεργά στοιχεία πολιτικής ταυτότητας, καθώς δεν έχει υπάρξει θεσμική διαδικασία ικανή να τα αναγνωρίσει ή να τα αποφορτίσει πολιτικά. Αντιθέτως, αναπαράγονται μέσα από την καθημερινή εμπειρία κατοχής, περιορισμών μετακίνησης και εδαφικού κατακερματισμού.

Η δομική αυτή θεσμική αδυναμία κατέστη ιδιαίτερα εμφανής ήδη από τη Συμφωνία του Όσλο ΙΙ (1995), όπου η παλαιστινιακή αυτοδιοίκηση συγκροτήθηκε ως διοικητικό μόρφωμα περιορισμένης κυριαρχίας, ενώ κρίσιμες παράμετροι ελέγχου εδάφους, ασφάλειας και συνόρων παρέμειναν υπό ισραηλινή αρμοδιότητα.[8] Η ασυμμετρία αυτή παρήγαγε θεσμική ανισορροπία και αντιληπτική ανασφάλεια, επιβεβαιώνοντας την υπόθεση του Brown ότι οι άλυτες ιστορικές αδικίες και οι ελλιπείς θεσμικές ρυθμίσεις ενσωματώνουν τη σύγκρουση στη συλλογική ταυτότητα αντί να τη μετασχηματίζουν. Αντίστοιχα, η ισραηλινή εθνική ταυτότητα διαμορφώνεται σε μεγάλο βαθ-

6. Brown, *Ethnic Conflict and International Security* (Princeton: Princeton University Press, 1993), 3-10.
7. Brown "The Causes of Internal Conflict: An Overview", 4-8.
8. Ahmed Abubakar, Lamin, "Israel-Palestine Conflict: The World's Most Intractable Conflict" (November 17, 2021). Available at SSRN: https://ssrn.com/abstract=3965270

μό γύρω από την έννοια της υπαρξιακής ανασφάλειας. Η αίσθηση αυτή αντλεί τόσο από ιστορικά τραύματα όσο και από τη γεωπολιτική θέση του κράτους σε περιβάλλον που εκλαμβάνεται ως δυνητικά εχθρικό. Η συνύπαρξη ανταγωνιστικών ιστορικών αδικιών δεν οδηγεί σε εξισορρόπηση, αλλά παγιώνει κατάσταση αμοιβαίας καχυποψίας, όπου κάθε πλευρά αντιλαμβάνεται τις ενέργειες της άλλης ως υπαρξιακή απειλή.[9]

Ιδιαίτερη σημασία στην προσέγγιση του Brown αποδίδεται στις αντιληπτικές αιτίες της σύγκρουσης. Όταν οι πολιτικές και στρατιωτικές ενέργειες ερμηνεύονται μέσα από φίλτρα ιστορικής αδικίας και φόβου, η πιθανότητα παρερμηνείας αυξάνεται δραματικά. Ακόμη και περιορισμένες κινήσεις αποκλιμάκωσης τείνουν να εκλαμβάνονται ως τακτικοί ελιγμοί και όχι ως ειλικρινείς προθέσεις ειρήνης. Έτσι, η αντίληψη της πρόθεσης του αντιπάλου καθίσταται συχνά σημαντικότερη από τις ίδιες τις αντικειμενικές δυνατότητές του.[10] Η κατάρρευση της διαδικασίας του Camp David και η έκρηξη της δεύτερης Ιντιφάντα (2000–2005) λειτούργησαν ως χαρακτηριστικό σημείο ενεργοποίησης αυτών των αντιληπτικών μηχανισμών.[11] Μέτρα που υιοθετήθηκαν από την ισραηλινή πλευρά ως αμυντικές απαντήσεις σε κύματα επιθέσεων εκλήφθηκαν από την παλαιστινιακή κοινωνία ως επιθετική εδραίωση της κατοχής, επιβεβαιώνοντας τη δυναμική αμοιβαίας παρερμηνείας που περιγράφει ο Brown ως αντιληπτική παγίδα υψηλής ανθεκτικότητας. Οι θεσμοί που δημιουργήθηκαν στο πλαίσιο των ειρηνευτικών διαδικασιών δεν ανέτρεψαν αυτή τη δυναμική. Αντιθέτως, λειτούργησαν κυρίως ως μηχανισμοί διαχείρισης της σύγκρουσης χωρίς να αντιμετωπίσουν τις δομικές και αντιληπτικές συνθήκες που την παράγουν. Κατά συνέπεια, η σύγκρουση παραμένει «εγκιβωτισμένη», επιβεβαιώνοντας την υπόθεση του Brown ότι η ανθεκτικότητα της βίας αποτελεί ένδειξη δομικής σταθερότητας και όχι αποτυχίας διαμεσολάβησης.[12]

Η θεωρία του Barry Posen για το εθνοτικό δίλημμα ασφαλείας συμπληρώνει οργανικά το ερμηνευτικό σχήμα της στρατηγικής ανασφάλειας, προσφέροντας ένα αναλυτικό εργαλείο κατανόησης της αυτοτροφοδοτούμενης δυναμικής φόβου και καχυποψίας που αναδύεται σε περιβάλλοντα θεσμικής κατάρρευσης.[13] Όταν απουσιάζει κοινά αποδεκτή κεντρική εξουσία ικανή να επιβάλει την τάξη και να εγγυηθεί την ασφάλεια, οι εθνοτικές ή συλλογικές πολιτικές μονάδες μετατρέπονται αναγκαστικά σε αυτόνομες μονάδες επιβίωσης και υιοθετούν λογικές αυτοβοήθειας. Σε αυτές τις συνθήκες, ακόμη και μέτρα καθαρά αμυντικής πρόθεσης εκλαμβάνονται από την άλλη πλευρά ως δυνητικά επιθετικά, ενεργοποιώντας φαύλους κύκλους καχυποψίας και προληπτικής δράσης.[14] Το αποτέλεσμα είναι η παγίωση μιας δομικής κατάστασης ανασφάλειας, όπου η βία δεν αποτελεί ανωμαλία αλλά εγγενή δυνατότητα του συστήματος. Στην ισραηλινοπαλαιστινιακή περίπτωση, η απουσία συμμετρικών και αμοιβαία αποδεκτών εγγυήσεων ασφάλειας αναπαράγει ακριβώς αυτή τη δομή. Η στρατιωτική υπεροχή του Ισραήλ, παρά τη συντριπτική ασυμμετρία ισχύος, δεν εξαλείφει την αίσθηση υπαρξιακής απειλής, διότι η γεωγραφική εγγύτητα, η δημογραφική δυναμική και η ιστορική μνήμη συγκροτούν διαρκή ευαλωτότητα. Αντίστροφα, η παλαιστινιακή πλευρά βιώνει μόνιμη ανασφάλεια λόγω απουσίας κυριαρχίας, εδαφικού ελέγχου και αξιόπιστων μηχανισμών προστασίας. Η ασυμμετρία ισχύος, αντί να ακυρώνει το δίλημμα ασφαλείας, το καθιστά ακόμη πιο ασταθές, διότι δημιουργεί παράθυρα ευαλωτότητας και ευκαιρίας που ενισχύουν τα κίνητρα προληπτικής στρατηγικής.[15]

Η επιβολή μόνιμου αποκλεισμού της Γάζας μετά το 2007 και οι επαναλαμβανόμενοι κύκλοι ένοπλης αντιπαράθεσης κατέστησαν τη διαρκή σύγκρουση πολιτικά λειτουργική και για τις δύο πλευρές.[16] Η ικανότητα επίδειξης αντίστασης ενίσχυσε τη νομιμοποίηση της Hamas, ενώ η επίκληση υπαρξιακής απειλής ενίσχυσε την πολιτική κυριαρχία σκληρών ισραηλινών κυβερνήσεων.[17] Έτσι, η σύγκρουση απέκτησε χαρακτηριστικά αυτοτροφοδοτούμενου πολιτικού μηχανισμού, όπου η αναπαραγωγή της έντασης εξυπηρετεί εσωτερικές στρατηγικές νομιμοποίησης.

Υπό αυτό το πρίσμα, η επαναλαμβανόμενη αποτυχία των ειρηνευτικών διαδικασιών στο πεδίο της ασφάλειας δεν μπορεί να αποδοθεί απλώς σε έλλειψη πολιτικής βούλησης ή τεχνικές αδυναμίες εφαρμογής συμφωνιών. Αντιθέτως, αποτελεί δομική συνέπεια ενός περιβάλλοντος όπου δεν υφίστανται κοινά αποδεκτοί μηχανισμοί εγγύησης ασφάλειας ούτε ανώτερη αρχή επιβολής δεσμεύσεων. Η επιμονή της ανασφάλειας, ακόμη και μετά από περιόδους σχετικής αποκλιμάκωσης, επιβεβαιώνει την υπόθεση του Posen ότι σε συνθήκες αναρχίας μεταξύ συλλογικών ταυτοτήτων, ο φόβος παράγει αυτοεκπληρούμενες προφητείες σύγκρουσης.[18] Έτσι, η βία επανεμφανίζεται όχι ως αποτυχία της ειρηνευτικής διαδικασίας, αλλά ως λογική εκδήλωση μιας δομής όπου καμία πλευρά δεν μπορεί να αισθανθεί πραγματικά ασφαλής χωρίς να μειώσει την ασφάλεια της άλλης.

2. Εθνικιστική Κινητοποίηση, Πολιτικός Κατακερματισμός και Θεσμική Ανισορροπία

Η ανάλυση της ισραηλινοπαλαιστινιακής σύγκρουσης μέσω της τρίτης και τέταρτης υπόθεσης εργασίας επιτρέπει τη συστηματική κατανόηση των εσωτε-

9. Brown, *Ethnic Conflict and International Security*, 10-15.
10. Ibid., 135-148.
11. Jeremy Pressman, "Visions in Collision: What Happened at Camp David and Taba?," *International Security* 28, no. 2 (Fall 2003): 5-43. Jerome Slater, "What Went Wrong? The Collapse of the Israeli-Palestinian Peace Process," *Political Science Quarterly* 116, no. 2 (Summer 2001): 171-199.
12. Brown, *Ethnic Conflict and International Security*, 148-155.
13. Posen, "The Security Dilemma and Ethnic Conflict," 28-29.
14. Ibid., 29-30.
15. Ibid., 34-36.
16. Sara Roy, *The Gaza Strip: The Political Economy of De-development* (Washington, DC: Institute for Palestine Studies, 2016). Adam Hanieh, "Development as Struggle: Confronting the Reality of Power in Palestine." *Journal of Palestine Studies* 45, no. 4 (180) (2016): 32-47.
17. Beverley Milton-Edwards and Stephen Farrell, *Hamas: The Islamic Resistance Movement* (Cambridge: Polity Press, 2010). Benedetta Berti, "Non-State Actors as Providers of Governance: The Hamas Government in Gaza between Effective Sovereignty, Centralized Authority, and Resistance." *Middle East Journal* 69, no. 1 (2015): 9-31.
18. Posen, "The Security Dilemma and Ethnic Conflict,", 44-45.

ρικών πολιτικών και θεσμικών μηχανισμών που συμβάλλουν στη διαχρονική της ανθεκτικότητα. Η θεωρία του Jack Snyder σχετικά με τη σχέση θεσμικής αστάθειας και εθνικιστικής κινητοποίησης προσφέρει κρίσιμο ερμηνευτικό εργαλείο, καθώς μετατοπίζει την ανάλυση από πολιτισμικές ή ψυχολογικές ερμηνείες προς τα στρατηγικά κίνητρα των πολιτικών ελίτ.[19] Στο πλαίσιο αυτό, ο εθνικισμός σε περιβάλλοντα αδύναμων ή μεταβατικών θεσμών δεν αποτελεί αυθόρμητη κοινωνική έκφραση, αλλά συνειδητή πολιτική επιλογή, η οποία ενεργοποιείται όταν οι συμβατικοί μηχανισμοί νομιμοποίησης αδυνατούν να λειτουργήσουν αποτελεσματικά. Σε τέτοια περιβάλλοντα, οι πολιτικές ελίτ αντιμετωπίζουν περιορισμένες δυνατότητες άντλησης νομιμοποίησης μέσω θεσμικής αποτελεσματικότητας, κοινωνικοοικονομικών επιδόσεων ή πολιτικής λογοδοσίας. Ο εθνικισμός λειτουργεί ως εναλλακτικός μηχανισμός συσπείρωσης, επιτρέποντας τη μετατόπιση της πολιτικής αντιπαράθεσης από ζητήματα διακυβέρνησης σε ζητήματα ταυτότητας και ασφάλειας. Όπως υποστηρίζει ο Snyder, η επίκληση της εθνικής απειλής επιβραβεύεται πολιτικά, καθώς προσφέρει απλές και συναισθηματικά φορτισμένες αφηγήσεις που νομιμοποιούν τη συγκέντρωση εξουσίας και την περιθωριοποίηση της αντιπολίτευσης.[20]

Η ισραηλινοπαλαιστινιακή σύγκρουση επιβεβαιώνει με σαφήνεια αυτή την υπόθεση. Στην παλαιστινιακή πλευρά, η απουσία κυρίαρχου κράτους και η αδυναμία συγκρότησης σταθερών, ενοποιημένων πολιτικών θεσμών έχουν οδηγήσει σε χρόνια κρίση αντιπροσώπευσης. Η πολιτική νομιμοποίηση δεν αντλείται από την αποτελεσματική διακυβέρνηση ή τη θεσμική σταθερότητα, αλλά από την ικανότητα επίδειξης αντίστασης και αδιαλλαξίας. Ο ανταγωνισμός μεταξύ πολιτικών φορέων για την εκπροσώπηση του παλαιστινιακού λαού έχει μετατρέψει τη σκληρή εθνικιστική ρητορική σε βασικό μηχανισμό πολιτικής επιβίωσης, ενώ κάθε ένδειξη μετριοπάθειας εκλαμβάνεται ως ένδειξη αδυναμίας ή απονομιμοποίησης.[21]

Η δυναμική αυτή κατέστη ιδιαίτερα εμφανής μετά τις παλαιστινιακές εκλογές του 2006 και την επακόλουθη θεσμική διάσπαση μεταξύ Δυτικής Όχθης και Γάζας. Η απουσία ενιαίας πολιτικής αρχής ενίσχυσε τον ανταγωνισμό νομιμοποίησης μέσω επίκλησης της «αντίστασης», μετατρέποντας τη σκληρή γραμμή σε προϋπόθεση πολιτικής επιβίωσης.[22] Έτσι, η θεσμική αδυναμία παρήγαγε εθνικιστική υπερκινητοποίηση αντί θεσμικής σταθεροποίησης, επιβεβαιώνοντας τον μηχανισμό του Snyder. Η εξέλιξη αυτή ενισχύεται περαιτέρω από τη δυνατότητα μετακύλισης πολιτικών αποτυχιών σε εξωτερικούς περιορισμούς. Σε περιβάλλοντα θεσμικής αστάθειας, οι ελίτ έχουν ισχυρό κίνητρο να αποδίδουν τις αποτυχίες τους σε εξωτερικές απειλές ή σε εχθρικές δυνάμεις, αποφεύγοντας την εσωτερική λογοδοσία.[23] Η σύγκρουση, αντί να υπονομεύει την πολιτική σταθερότητα, μετατρέπεται σε πόρο πολιτικής νομιμοποίησης,

19. Jack Snyder, *From Voting to Violence: Democratization and Nationalist Conflict* (New York: W. W. Norton, 2000), 19-25.
20. Ibid., 45-55.
21. Ibid., 56-63.
22. Khaled Hroub, *Hamas: A Beginner's Guide*. NED-New edition, 2, Second Edition. Pluto Press, 2010.
23. Ibid., 66-75.

καθώς επιτρέπει τη διατήρηση ενός πλαισίου διαρκούς έκτακτης ανάγκης. Παρόμοιες –αν και θεσμικά διαφοροποιημένες– δυναμικές παρατηρούνται και στο ισραηλινό πολιτικό σύστημα. Παρά την ύπαρξη ανεπτυγμένων κρατικών θεσμών, η μακροχρόνια σύγκρουση έχει ενσωματωθεί στον πυρήνα της πολιτικής αντιπαράθεσης. Η ασφάλεια, η κυριαρχία και ο έλεγχος του εδάφους λειτουργούν ως κεντρικοί άξονες εκλογικής κινητοποίησης, γύρω από τους οποίους δομείται ο πολιτικός ανταγωνισμός. Σε συνθήκες διαρκούς απειλής, οι πολιτικοί φορείς που υιοθετούν σκληρότερες θέσεις εμφανίζονται συχνά ως πιο αξιόπιστοι διαχειριστές της εθνικής ασφάλειας, περιορίζοντας τον χώρο πολιτικής δράσης των μετριοπαθών δυνάμεων.[24] Η δυναμική αυτή αποτυπώνεται καθαρά στις επαναλαμβανόμενες εκλογικές αναμετρήσεις μετά τη δεύτερη Ιντιφάντα, όπου η ατζέντα της ασφάλειας και της αποτροπής αναδείχθηκε σε καθοριστικό κριτήριο πολιτικής επιλογής.[25] Η πολιτική απόδοση σκληρών θέσεων έναντι των παλαιστινιακών πληθυσμών λειτούργησε ως μηχανισμός εσωτερικής νομιμοποίησης, επιβεβαιώνοντας ότι η εθνικιστική κινητοποίηση παραμένει ορθολογική στρατηγική υπό συνθήκες παρατεταμένης απειλής.

Η ανάλυση του Snyder καταδεικνύει ότι η εθνικιστική κινητοποίηση δεν αποτελεί παθολογική απόκλιση, αλλά ορθολογική στρατηγική υπό συνθήκες θεσμικής αβεβαιότητας. Η ειρηνευτική διαδικασία μετατρέπεται σε πολιτικό ρίσκο, καθώς η αποκλιμάκωση μπορεί να αποδυναμώσει την αφήγηση της απειλής που στηρίζει τη νομιμοποίηση των ελίτ. Υπό αυτές τις συνθήκες, η σύγκρουση αναπαράγεται όχι μόνο λόγω αντικειμενικών ασυμβατοτήτων συμφερόντων, αλλά και λόγω εσωτερικών πολιτικών κινήτρων που ανταμείβουν τη σκληρή γραμμή.

Η τέταρτη υπόθεση εργασίας, όπως διατυπώνεται από τον Arend Lijphart, συμπληρώνει την ανάλυση αυτή φωτίζοντας τη θεσμική διάσταση της σύγκρουσης. Ο Lijphart υποστηρίζει ότι σε βαθιά διαιρεμένες κοινωνίες η πολιτική σταθερότητα δεν μπορεί να επιτευχθεί μέσω πλειοψηφικών ή συγκεντρωτικών μοντέλων διακυβέρνησης, καθώς αυτά ενισχύουν τον φόβο μόνιμης κυριαρχίας της μιας ομάδας επί της άλλης.[26] Αντιθέτως, απαιτούνται μηχανισμοί κατανεμημένης εξουσίας, οι οποίοι διασφαλίζουν πολιτική ισότητα, συμμετρικές εγγυήσεις και θεσμικούς περιορισμούς στη συγκέντρωση ισχύος. Η εφαρμογή αυτής της θεωρητικής υπόθεσης στην ισραηλινοπαλαιστινιακή σύγκρουση αναδεικνύει τα δομικά ελλείμματα των ειρηνευτικών εγχειρημάτων. Οι συμφωνίες που προέκυψαν από τη διαδικασία του Όσλο δεν συγκρότησαν σύστημα ουσιαστικής κατανομής εξουσίας, αλλά διοικητικό πλαίσιο περιορισμένης αυτονομίας. Κρίσιμες παράμετροι κυριαρχίας –όπως η ασφάλεια, τα σύνορα και οι φυσικοί πόροι– παρέμειναν εκτός παλαιστινιακού ελέγχου, δημιουργώντας θεσμικό καθεστώς ασυμμετρίας που υπονόμευσε την πολιτική ισότητα και την

24. Ibid., 75-90
25. Jonathan Rynhold and Gerald M. Steinberg, "The Peace Process and the Israeli Elections," *Israel Affairs* 10, no. 4 (Summer 2004): 181-204. Cameron S. Brown, "Israel's 2003 Elections: A Victory for the Moderate Right and Secular Center," *Middle East Review of International Affairs* 7, no. 1 (March 2003): 77-94
26. Arend Lijphart, *Patterns of Democracy: Government Forms and Performance in Thirty-Six Countries* (New Haven: Yale University Press, 1999), 31-52.

εμπιστοσύνη στους θεσμούς.[27]
Από τη σκοπιά του Lijphart, η απουσία συναινετικών (consociational) μηχανισμών καθιστά ένα τέτοιο σύστημα εγγενώς ασταθές. Η έλλειψη θεσμικά κατοχυρωμένων δικαιωμάτων αρνησικυρίας, μηχανισμών συλλογικής λήψης αποφάσεων και συμμετρικών εγγυήσεων ασφάλειας ενισχύει τον φόβο κυριαρχίας και μεταφράζεται σε πολιτική ανασφάλεια.[28] Η ανασφάλεια αυτή, με τη σειρά της, τροφοδοτεί την εθνικιστική κινητοποίηση και τη ριζοσπαστικοποίηση, δημιουργώντας έναν αυτοενισχυόμενο κύκλο έντασης.
Η συνδυαστική ανάγνωση των Snyder και Lijphart αποκαλύπτει έναν δομικό μηχανισμό αναπαραγωγής της σύγκρουσης. Η θεσμική ανισορροπία παράγει πολιτική ανασφάλεια, η οποία ενισχύει την εθνικιστική κινητοποίηση· η εθνικιστική κινητοποίηση, με τη σειρά της, υπονομεύει τις προοπτικές θεσμικής εξισορρόπησης.[29] Η σύγκρουση παγιώνεται όχι επειδή απουσιάζουν σχέδια ειρήνης, αλλά επειδή το πολιτικό και θεσμικό περιβάλλον ανταμείβει τη σύγκρουση περισσότερο από τη σταθερότητα. Υπό αυτές τις συνθήκες, η αποτυχία της ειρήνης δεν συνιστά συγκυριακή εξέλιξη, αλλά δομική συνέπεια ενός συστήματος που αναπαράγει την ένταση ως στοιχείο πολιτικής λειτουργικότητας.

3. Η Σύγκρουση ως Αυτο-αναπαραγόμενο Δομικό Σύστημα

Η συνδυαστική εφαρμογή των υποθέσεων εργασίας των Michael E. Brown, Barry Posen, Jack Snyder και Arend Lijphart επιτρέπει τη συγκρότηση ενός ενιαίου και θεωρητικά συνεκτικού αναλυτικού πλαισίου, εντός του οποίου η ισραηλινοπαλαιστινιακή σύγκρουση καθίσταται κατανοητή όχι ως αλληλουχία αποτυχημένων διαπραγματεύσεων ή λανθασμένων πολιτικών επιλογών, αλλά ως δομικά παγιωμένο σύστημα εθνοτικής αντιπαράθεσης. Η ανθεκτικότητα της σύγκρουσης στον χρόνο δεν προκύπτει από τη μονοδιάστατη δράση ενός μεμονωμένου παράγοντα, αλλά από τη διαρκή αλληλεπίδραση δομών, αντιλήψεων, πολιτικών κινήτρων και θεσμικών ανισορροπιών, οι οποίες αλληλοενισχύονται και αναπαράγουν την ένταση. Η σύγκρουση, υπό αυτή την οπτική, δεν αποτελεί αποτυχία της πολιτικής διαδικασίας, αλλά κανονικό αποτέλεσμα ενός συστήματος στο οποίο τα κίνητρα της σύγκρουσης είναι ισχυρότερα από τα κίνητρα της ειρήνης.
Η ανάλυση του Brown παρέχει το θεμελιώδες θεωρητικό υπόβαθρο για την κατανόηση των βαθύτερων αιτίων της σύγκρουσης. Οι άλυτες ιστορικές αδικίες, η θεσμική ανεπάρκεια και οι αντιληπτικές στρεβλώσεις δεν λειτουργούν ως ανεξάρτητες μεταβλητές, αλλά συγκροτούν ενιαίο πλέγμα αιτιότητας που μετασχηματίζει τη σύγκρουση από πολιτικό ζήτημα επιδεκτικό διαπραγμάτευσης σε ζήτημα ταυτότητας και συλλογικής επιβίωσης.[30] Όταν οι θεσμοί αποτυγχάνουν να απορροφήσουν ή να μετασχηματίσουν τις ιστορικές αδικίες μέσω αναγνώρισης, ισότητας ή αποκατάστασης, η ένταση παγιώνεται και ενσωματώνεται στη συλλογική μνήμη των εμπλεκόμενων κοινοτήτων. Η πολιτική διαφωνία αποκτά υπαρξιακό χαρακτήρα και η υποχώρηση μεταφράζεται σε απειλή απώλειας συλλογικής υπόστασης. Η ειρήνη καθίσταται έτσι όχι απλώς δύσκολη, αλλά δομικά αντικρουόμενη προς τις κυρίαρχες ταυτοτικές αφηγήσεις.
Η συμβολή του Posen συμπληρώνει αυτό το υπόβαθρο εισάγοντας τη δυναμική της ασφάλειας ως αυτοτροφοδοτούμενου μηχανισμού.[31] Το εθνοτικό δίλημμα ασφαλείας καθιστά τη σύγκρουση ανθεκτική διότι σε περιβάλλοντα απουσίας κοινά αποδεκτής κυριαρχίας ή αξιόπιστων εγγυήσεων ασφάλειας, ακόμη και μέτρα που λαμβάνονται με αμυντική λογική εκλαμβάνονται ως επιθετικά από την άλλη πλευρά. Η ασυμμετρία ισχύος, αντί να επιλύει το πρόβλημα της ασφάλειας, το επιτείνει, καθώς δεν συνοδεύεται από συμμετρικούς μηχανισμούς καθησυχασμού ή θεσμικής εξισορρόπησης. Το αποτέλεσμα είναι ένας διαρκής κύκλος καχυποψίας, προληπτικής δράσης και επιβεβαίωσης των αρχικών φόβων, που μετατρέπει την ανασφάλεια σε μόνιμο χαρακτηριστικό του συστήματος.
Η θεωρία του Snyder εισάγει την εσωτερική πολιτική διάσταση αυτής της δυναμικής.[32] Σε περιβάλλοντα θεσμικής αστάθειας ή αμφισβητούμενης νομιμοποίησης, η εθνικιστική κινητοποίηση δεν αποτελεί παρεκτροπή από την κανονική πολιτική διαδικασία, αλλά ορθολογική στρατηγική των πολιτικών ελίτ. Η επίκληση της εθνικής απειλής επιτρέπει τη συσπείρωση υποστήριξης, τη μετατόπιση της δημόσιας συζήτησης από ζητήματα διακυβέρνησης σε ζητήματα ταυτότητας και την απονομιμοποίηση των μετριοπαθών πολιτικών επιλογών. Η σύγκρουση καθίσταται έτσι πολιτικά λειτουργική· ανταμείβει όσους υιοθετούν σκληρές θέσεις και καθιστά πολιτικά επικίνδυνη κάθε προσπάθεια συμβιβασμού. Η ειρήνη μετατρέπεται σε πολιτικό ρίσκο, ενώ η διατήρηση της έντασης προσφέρει προβλέψιμο όφελος νομιμοποίησης.
Η θεσμική προσέγγιση του Lijphart ολοκληρώνει τη συνθετική ανάλυση, φωτίζοντας το γιατί ακόμη και όταν προκύπτουν ειρηνευτικές συμφωνίες, αυτές αδυνατούν να σταθεροποιήσουν το σύστημα.[33] Η απουσία μηχανισμών ουσιαστικής κατανομής εξουσίας και πολιτικής ισότητας δημιουργεί θεσμικό περιβάλλον που αναπαράγει την ανασφάλεια και ενισχύει τις εθνοτικές αντιπαραθέσεις. Χωρίς συναινετικές (consociational) ρυθμίσεις –θεσμικές εγγυήσεις συμμετοχής, δικαιώματα αρνησικυρίας και συμμετρικές ρυθμίσεις ασφάλειας– οι συμφωνίες ειρήνης παραμένουν διοικητικές διευθετήσεις και όχι μετασχηματισμοί δομής. Η πολιτική ανισορροπία μεταφράζεται σε μόνιμο φόβο κυριαρχίας, ο οποίος επανενεργοποιεί τόσο τις ιστορικές αδικίες όσο και τη λογική του διλήμματος ασφαλείας.
Η πραγματική σημασία της συνθετικής ανάγνωσης των τεσσάρων προσεγγίσεων έγκειται στο ότι αποκαλύπτει έναν ενιαίο μηχανισμό αναπαραγωγής της σύγκρουσης. Τα ιστορικά και αντιληπτικά αίτια (Brown) τροφοδοτούν την ανασφάλεια (Posen). Η ανασφάλεια δημιουργεί πολιτικά κίνητρα εθνικιστικής κινητοποίησης (Snyder). Η εθνικιστική κινητοποίηση, με τη σειρά της, υπονομεύει τις προοπτικές θεσμικής εξισορρόπησης (Lijphart). Ο

27. Ibid., 92-100.
28. Ibid., 105-110.
29. Ibid., 110-118.
30. Brown, *Ethnic Conflict and International Security*, 3-20, 148-155.
31. Posen, “The Security Dilemma and Ethnic Conflict”.
32. Snyder, *From Voting to Violence*, 19-35, 45-75.
33. Lijphart, *Patterns of Democracy*, 31-52, 92-118.

κύκλος επανατροφοδοτείται συνεχώς, μετατρέποντας τη σύγκρουση σε αυτοαναπαραγόμενο δομικό σύστημα.

Υπό αυτή την οπτική, η αποτυχία των ειρηνευτικών διαδικασιών δεν συνιστά συγκυριακή δυσλειτουργία, ούτε απλώς έλλειψη πολιτικής βούλησης. Αποτελεί δομική συνέπεια ενός συστήματος στο οποίο οι βασικοί μηχανισμοί ταυτότητας, ασφάλειας, πολιτικής νομιμοποίησης και θεσμικής αρχιτεκτονικής είναι ευθυγραμμισμένοι προς τη διατήρηση της σύγκρουσης. Η ανθεκτικότητα της ισραηλινοπαλαιστινιακής αντιπαράθεσης δεν αποτελεί ένδειξη αποτυχίας της θεωρίας – αλλά επιβεβαίωση της ερμηνευτικής της ισχύος. Η ειρήνη, υπό αυτές τις συνθήκες, δεν μπορεί να προκύψει ως αποτέλεσμα μεμονωμένων διαπραγματεύσεων ή τεχνικών ρυθμίσεων. Προϋποθέτει μετασχηματισμό του ίδιου του συστήματος κινήτρων· αναδόμηση θεσμών, δημιουργία συμμετρικών εγγυήσεων ασφάλειας, αναπλαισίωση ταυτοτικών αφηγήσεων και αποσύνδεση της πολιτικής νομιμοποίησης από τη διαρκή επίκληση της απειλής. Μέχρι να μεταβληθούν αυτοί οι δομικοί όροι, η σύγκρουση θα συνεχίσει ν' αναπαράγεται – όχι παρά την ύπαρξη ειρηνευτικών πρωτοβουλιών, αλλά συχνά εξαιτίας της αδυναμίας τους να αγγίξουν τα πραγματικά θεμέλια της αντιπαράθεσης.

Συμπεράσματα: Όρια της Διαχείρισης και Προϋποθέσεις Δομικού Μετασχηματισμού

Η συνθετική ανάλυση που προηγήθηκε οδηγεί σε μια σειρά κρίσιμων συμπερασμάτων σχετικά με τα δομικά όρια των μέχρι σήμερα ειρηνευτικών προσεγγίσεων στην ισραηλινοπαλαιστινιακή σύγκρουση. Καθίσταται πρωτίστως σαφές ότι η επαναλαμβανόμενη αποτυχία της ειρήνης δεν μπορεί να αποδοθεί σε έλλειψη διπλωματικών πρωτοβουλιών, ανεπαρκή διαμεσολάβηση ή συγκυριακές πολιτικές επιλογές. Αντιθέτως, συνιστά δομική συνέπεια της αδυναμίας μετασχηματισμού των βαθύτερων αιτίων της σύγκρουσης, όπως αυτά αναδεικνύονται από τη σύγχρονη θεωρία των εθνοτικών συγκρούσεων. Όταν οι ιστορικές αδικίες, οι αντιληπτικές στρεβλώσεις και οι θεσμικές ανεπάρκειες παραμένουν ενεργές, η σύγκρουση τείνει να παγιώνεται ανεξαρτήτως της έντασης των ειρηνευτικών προσπαθειών.

Δεύτερον, η διαχρονική έμφαση στη διαχείριση της σύγκρουσης, αντί στον δομικό της μετασχηματισμό, έχει οδηγήσει στη θεσμοποίηση της αστάθειας. Οι υφιστάμενοι μηχανισμοί δεν αποσκοπούν στην άρση των αιτίων της βίας, αλλά στον περιορισμό των εκδηλώσεών της σε πολιτικά ανεκτά επίπεδα. Μια τέτοια προσέγγιση μπορεί να επιφέρει πρόσκαιρη αποκλιμάκωση, αφήνει όμως ανέπαφες τις δομές που αναπαράγουν την ένταση. Όπως προβλέπει η θεωρία των εθνοτικών συγκρούσεων, στρατηγικές που αντιμετωπίζουν τα συμπτώματα και όχι τα αίτια είναι καταδικασμένες να αποτυγχάνουν μακροπρόθεσμα.[34]

Τρίτον, η ανάλυση αναδεικνύει την ανάγκη ριζικής αναδιατύπωσης της έννοιας της ασφάλειας. Η μονομερής ασφάλεια, ιδίως σε περιβάλλοντα βαθιάς εθνοτικής διαίρεσης, δεν μπορεί να παράσχει σταθερότητα. Χωρίς συμμετρικές εγγυήσεις και κοινά αποδεκτούς θεσμούς, το εθνοτικό δίλημμα ασφαλείας παραμένει ενεργό και αναπαράγει τη σύγκρουση ακόμη και υπό συνθήκες έντονης ασυμμετρίας ισχύος.[35] Η ασφάλεια της μίας πλευράς, όταν δεν συνοδεύεται από θεσμικούς μηχανισμούς καθησυχασμού της άλλης, μετατρέπεται σε πηγή ανασφάλειας και όχι σε παράγοντα σταθερότητας.

Τέταρτον, η πολιτική διάσταση της σύγκρουσης επιβεβαιώνει ότι η ειρήνη δεν αποτυγχάνει μόνο λόγω εξωτερικών περιορισμών, αλλά και λόγω εσωτερικών πολιτικών κινήτρων. Σε περιβάλλοντα θεσμικής αβεβαιότητας ή αμφισβητούμενης νομιμοποίησης, η εθνικιστική κινητοποίηση συνιστά ορθολογική στρατηγική των πολιτικών ελίτ. Η σύγκρουση καθίσταται πολιτικά λειτουργική, καθώς ανταμείβει τη σκληρή ρητορική και καθιστά πολιτικά επικίνδυνη τη μετριοπάθεια. Υπό αυτές τις συνθήκες, η ειρηνευτική διαδικασία μετατρέπεται σε πολιτικό ρίσκο, περιορίζοντας δραστικά τη δυνατότητα βιώσιμων συμβιβασμών.[36]

Πέμπτον, η θεσμική ανάλυση αναδεικνύει ότι οποιαδήποτε βιώσιμη ειρηνευτική προοπτική προϋποθέτει δομικό μετασχηματισμό του πολιτικού και θεσμικού πλαισίου. Σε βαθιά διαιρεμένες κοινωνίες, η σταθερότητα δεν μπορεί να επιτευχθεί χωρίς μηχανισμούς ουσιαστικής κατανομής εξουσίας, πολιτικής ισότητας και αμοιβαίων εγγυήσεων.[37] Η απουσία συναινετικών (consociational) ρυθμίσεων μετατρέπει τις ειρηνευτικές συμφωνίες σε εύθραυστα διοικητικά σχήματα, ανίκανα να μετασχηματίσουν τις δομικές αιτίες της σύγκρουσης.

Συνεπακόλουθα, η ανάλυση καταδεικνύει ότι η ειρήνη δεν μπορεί να προκύψει ως τεχνική άσκηση διαχείρισης, αλλά μόνο ως αποτέλεσμα δομικού μετασχηματισμού. Αυτό συνεπάγεται ουσιαστική αντιμετώπιση των ιστορικών αδικιών, της συγκρότησης θεσμών πολιτικής ισότητας και της άρσης των πολιτικών κινήτρων που επιβραβεύουν την εθνικιστική κλιμάκωση. Χωρίς αυτές τις προϋποθέσεις, οποιαδήποτε ειρηνευτική πρωτοβουλία παραμένει προσωρινή και ευάλωτη.

Εν κατακλείδι, η ισραηλινοπαλαιστινιακή σύγκρουση αναδεικνύεται ως εμβληματικό παράδειγμα επιβεβαίωσης της θεωρίας των εθνοτικών συγκρούσεων: η διάρκεια και η έντασή της δεν αποτελούν ανωμαλία, αλλά λογική συνέπεια ενός δομικού πλαισίου που δεν έχει ακόμη μετασχηματιστεί. Όσο οι δομές αυτές παραμένουν αμετάβλητες, η σύγκρουση τείνει να αναπαράγεται ανεξαρτήτως της έντασης ή της συχνότητας των ειρηνευτικών προσπαθειών.

34. Brown, *Ethnic Conflict and International Security*, 148-155.
35. Posen, "The Security Dilemma and Ethnic Conflict," 41-47.
36. Snyder, *From Voting to Violence*, 75-90.
37. Lijphart, *Patterns of Democracy*, 130-140.

«Pax Trumpiana και η εμπραγμάτωση του εθνικού συμφέροντος και της εθνικής ασφάλειας»

4

Νικόλαος Παπαναστασόπουλος

Επίκουρος Καθηγητής Διεθνούς Πολιτικής (με έμφαση στην διαχείριση κρίσεων), Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης

Εισήγηση στο ετήσιο Συνέδριο της ΕΕΔΔΔΣ «Από την Σύγκρουση στην Ειρήνη: η Μεταπολεμική Γάζα και ο ρόλος του ΟΗΕ. Προκλήσεις για το Διεθνές Δίκαιο και την Συλλογική Ασφάλεια». 19-21 Δεκεμβρίου 2025

1. Εισαγωγή

Η προτεινόμενη προσέγγιση ερείδεται από την διαλεκτική σχέση μεταξύ Πολιτικής και Διεθνούς Πολιτικής, ήτοι Πολιτικού και Διεθνούς Φαινομένου. Ειδικότερα, διαβλέπει την νεοτερικότητα η οποία νοηματοδοτήθηκε ιστορικά και διεθνοπολιτικά με την προσπάθεια απομάγευσης της πραγματικότητας και της οικοδόμησης ενός βεστφαλιανού πλαισίου αρχών αρμονικής συνύπαρξης και τιθάσευσης των ενστίκτων επιβίωσης.

Στην σύγχρονη όμως κοινωνικό-πολιτική μετανεοτερικότητα και στην αναγωγή της στο διεθνές σύστημα ως μετά-μονοπολικότητα και οιονεί *Pax Trumpiana* επανέρχονται τα διεθνοπολιτικά – γεωπολιτικά σχήματα της ισορροπίας δυνάμεων, της πρόταξης της ισχύος, του εθνικού συμφέροντος-εθνικής ασφάλειας, μέσα από την απίσχναση του φιλελεύθερου κεκτημένου και της διεθνούς δικαιοταξίας.

Αν ο νεοτερικός κόσμος και δη η Δύση είδαν ως προοπτική την φιλελεύθερη εκδοχή των κρατικών πολιτικών συστημάτων και την αναγωγή ή καταγωγή της στο διεθνές σύστημα με κανόνες δικαίου που ενίσχυαν αυτή την συνεργασία, ακριβώς, υπό το φιλελεύθερο κέλυφος και την αναγκαία περιφρούρηση της ισχύος, η μετανεοτερική-μεταμοντέρνα πραγματικότητα τείνει στην εμπραγμάτωση εννοιών που το σύγχρονο φιλελεύθερο διεθνοπολιτικό κεκτημένο επιχειρούσε να πλαισιώσει και να διαχειριστεί. Ως εκ τούτου η σύγχρονη realpolitik είναι παρούσα με νέα υλικά και ανασημασιοδοτήσεις των κλασικών εννοιών της ισχύος και της κυριαρχίας και σίγουρα την πλάστιγγα μεταξύ ισχύος και νομιμότητας να γέρνει προς την πλευρά της ισχύος.

Ακριβώς ως ερευνητικό ερώτημα η παρούσα προσέγγιση εξετάζει την θέση σύμφωνα με την οποία έχουμε φτάσει στο σημείο που το αναγκαίο μίγμα φιλελευθερισμού και ρεαλισμού έχει παραχωρήσει την θέση του στην εμπραγμάτωση του εθνικού συμφέροντος και της εθνικής ασφάλειας, γεγονός που αποθεώνει τον συναλλακτικό ρεαλισμό στην διεθνή πολιτική. Με αυτόν τον τρόπο φαίνεται να εννοιολογείται αυτή η εκδοχή ρεαλισμού που προτάσσεται από τον Πρόεδρο Τραμπ και η συνώνυμη εποχή (Pax Trumpiana) που αυτός δρομολογεί, ακόμα και σε βάρος των διατλαντικών σχέσεων. Αυτή δε οδηγεί αναπόφευκτα σε καταστάσεις όπου η ισορροπία ισχύος εξοβελίζει τις όποιες άλλες θεωρήσεις ισορροπίας της διεθνούς τάξης με άδηλα ή μη επιθυμητά αποτελέσματα για την διεθνή ειρήνη και την σταθερότητα. Και ο χαρακτηρισμός μια εποχής με το ανάλογο πρόσημο διέρχεται από την κατίσχυση της ηγεσίας έναντι της κρατικής λογικής. Και αυτό είναι κάτι που μένει να διακριβωθεί στην περίπτωση της (πρώτης και) δεύτερης διακυβέρνησης Τραμπ για το πολιτικό σύστημα και την διεθνή θέση των ΗΠΑ. Η ανάλυση του περιεχομένου των ομιλιών Τραμπ (και άλλων ιθυνόντων) και ειδικότερα η Στρατηγική Εθνικής Ασφάλειας συνιστούν τα εργαλεία αποκωδικοποίησης και διακρίβωσης αυτών των νέων σταθερών στα τρία επίπεδα ανάλυσης, δηλαδή το ατομικό, το κρατικό και το συστημικό – διεθνές.

Ιδιαίτερη δε έμφαση θα δοθεί στην θέση της Ελλάδας μέσα σ' αυτή την νέα πραγματικότητα, ιδιαίτερα μετά την πρωτοβουλία για το forum των παράκτιων χωρών στην Ανατολική Μεσόγειο.

Τέλος, η ακολουθούμενη μεθοδολογία βασίζεται στην θεωρία και μεταθεωρία των διεθνών σχέσεων και της διεθνούς πολιτικής, καθώς και την στρατηγική και τον χειρισμό κρίσεων εθνικής ασφάλειας, μέσα από την χρήση και της τεχνητής νοημοσύνης.

2. Θεωρητικές προκείμενες

Οι Διεθνείς Σχέσεις-Διεθνής Πολιτική είναι η επιστημονική πειθαρχία που μελετά την φύση και τις συνέπειες των σχέσεων που αναπτύσσονται εντός του σύγχρονου βεστφαλιανού διακρατικού/διεθνούς συστήματος. Ο σκληρός πυρήνας εστιάζει στις διακρατικές σχέσεις (εξωτερική πολιτική, διπλωματία, εθνικό συμφέρον-εθνική ασφάλεια) και τα μεγάλα διεθνή πολιτικά ζητήματα, όπως ο πόλεμος (διεθνής και εσωτερικός) και η αναζήτηση της ειρήνης, η ισχύς και η ισορροπία ισχύος, η στρατηγική και η ασφάλεια, οι συγκρούσεις και η επίλυσή τους, η διεθνής διακυβέρνηση (διεθνείς οργανισμοί) και το διεθνές σύστημα (Ηρακλείδης, 2015, σ.16).

Συνάμα, η λήψη αποφάσεων ενέχει βαρύτητας στην πολιτική διαδικασία, τόσο στην εσωτερική όσο και στην εξωτερική πολιτική. Σε αυτή την βάση, ο επιστημονικός χώρος της Ανάλυσης Εξωτερικής Πολιτικής (FPA: foreign policy analysis) είναι η μελέτη της εξωτερικής πολιτικής των κρατών, δηλαδή του πώς λαμβάνονται και γιατί οι συγκεκριμένες αποφάσεις και πρωτοβουλίες στην διεθνή ζωή από τα κράτη γενικά ή από συγκεκριμένα κράτη σε συγκεκριμένες καταστάσεις που

αναφύονται, προκειμένου να προαχθεί το εθνικό συμφέρον (Ηρακλείδης, 2015, σ. 57).

Στην ανάλυση μας το πρίσμα μας βασίζεται στην θεωρία και μεταθεωρία[1] των διεθνών σχέσεων και στα αντίστοιχα υποδείγματα. Η παρούσα ανάλυση πηγαίνει ένα βήμα πιο πέρα από το κυρίαρχο (στην ανάλυση της εξωτερικής πολιτικής) ρεύμα του νεοκλασικού ρεαλισμού,[2] εστιάζοντας σε αυτό που μπορεί να αποκληθεί συναλλακτικός ρεαλισμός και χαρακτηρίζει τον πρόεδρο Τραμπ. Σύμφωνα με αυτόν το πρόσημο είναι και πάλι η απόκτηση ισχύος, μέσα από συμφωνίες ανταλλαγής, όπου οι απειλές και η θεωρία παιγνίων στην βάση ενός «ιδιότυπου ανορθολογισμού» και «μετά-διπλωματίας» συνιστούν την ενδεδειγμένη πολιτική και διεθνοπολιτική πρακτική από πλευράς ΗΠΑ.

Επιπλέον, στην διάσταση της διεθνούς πολιτικής είναι θεμελιώδης η διάσταση της γεωπολιτικής ως έρευνας της διεθνούς συμπεριφοράς των κρατών και της διεθνούς πολιτικής «από την χωρική ή γεωγραφική τους διάσταση» ή αλλιώς «η μελέτη της επιρροής των γεωγραφικών παραγόντων στην πολιτική δράση» (Ηρακλείδης, 2015, σ. 216-231). Στην ίδια κατεύθυνση, η ισορροπία δυνάμεων λογίζεται ως: (α) ως μία διεθνής κατάσταση ισορροπίας, ανισορροπίας ή κατανομής ισχύος, (β) ως μία συνειδητή πολιτική στο πλαίσιο της εξωτερικής πολιτικής με την οποία επιδιώκεται η ισορροπία με κριτήριο τις δυνατότητες ισχύος, ή η ισχυροποίηση ενός κράτους ώστε να βελτιωθεί η θέση του στην ιεραρχία με βάση την ισχύ και (γ) ως ένα διεθνές σύστημα στο οποίο λειτουργούν οι σχέσεις μεταξύ των κρατών στην βάση της ισορροπίας ισχύος (Ηρακλείδης, 2015).

Θεμελιώδης έννοια στις διεθνείς σχέσεις και στην εξωτερική πολιτική συνιστά αυτή του εθνικού συμφέροντος που είναι οι γενικοί και συνεχιζόμενοι σκοποί επί των οποίων δρα ένα κράτος, προκειμένου να πετύχει τους στόχους τους (Παπαναστασόπουλος, 2023).

Ακριβώς στην διεθνή πραγματικότητα που ο Πρόεδρος Τραμπ επιχειρεί να παγιώσει με τις πρακτικές του, παρατηρούμε την εμπραγμάτωση των εννοιών του εθνικού συμφέροντος και της εθνικής ασφάλειας, δηλαδή την μετατροπή τους από κάτι θεωρητικό σε κάτι πρακτικό και υπαρκτό. Η εμπραγμάτωση ετυμολογείται ως σύνδεση με το «Πράγμα», σύμφωνα με την οποία η λέξη προέρχεται από το αρχαίο «πράττω» (ενεργώ) και το «έμ» (μέσα), δηλαδή το «ενεργώ μέσα σε ένα πράγμα» ή «το κάνω πραγματικό». Με άλλα λόγια, ο όρος εμπραγμάτωση αναφέρεται στην διαδικασία κατά την οποία αφηρημένες και αυθαίρετες έννοιες μετατρέπονται σε

1. Μεταθεωρία (metatheory) είναι μια θεωρία για μια άλλη θεωρία, το αντικείμενό της είναι η ίδια η θεωρία, λειτουργεί ως το πλαίσιο πάνω στο οποίο αναπτύσσεται μια άλλη θεωρία, παρέχοντας βαθύτερη κατανόηση για το πώς λειτουργούν οι επιστημονικές θεωρίες. Συνεπώς μια μεταθεωρία δεν εξηγεί άμεσα ένα φαινόμενο, αλλά αναλύει την θεωρία που το εξηγεί, ανεβάζοντας την ανάλυση ένα επίπεδο πιο πάνω, εξετάζοντας την θεωρία ως αντικείμενο, όχι απλώς τα φαινόμενα που περιγράφει.
2. Σύμφωνα με τον νεοκλασικό ρεαλισμό, τα κράτη ανταποκρίνονται πρωτίστως στους περιορισμούς και τις ευκαιρίες του διεθνούς συστήματος, κατά την άσκηση της εξωτερικής τους πολιτικής και της πολιτικής ασφάλειας, αλλά οι απαντήσεις τους εξαρτώνται από παράγοντες, όπως η πολιτική κουλτούρα, η στρατηγική κουλτούρα και οι αντιλήψεις των ηγετών (Ripsman N. M., 2016), καθώς και «οι λειτουργικοί κώδικες» των τελευταίων (Παπαναστασόπουλος, 2024).

μη αμφισβητούμενες ή ακόμα και νομιμοποιημένες έννοιες. Συνεπώς, αν ο όρος χρησιμοποιείται σε σχέση με τις προηγούμενες έννοιες «εθνικό συμφέρον» ή «κρατική λογική», αναφέρεται πιθανότατα στην διεθνοπολιτική ή υλική εκδήλωση αυτών των αφηρημένων εννοιών, δηλαδή στο πώς συγκεκριμένες πολιτικές αποφάσεις ή συμφέροντα παίρνουν υλική ή νομική μορφή και εφαρμόζονται στην πράξη ως απολυτοποιημένο θέσφατο.[3]

Συν τοις άλλοις, η διάσταση της ηγεσίας είναι σημαντική για την ανάλυση, καθώς στην διεθνή πολιτική και στην ίδια την εξωτερική πολιτική οι προσωπικότητες έχουν καταλυτικό ρόλο. Ο λειτουργικός κώδικας (operational code) της ηγεσίας, σύμφωνα με τον Alexander George, συνιστά ένα μεθοδολογικό εργαλείο, σύμφωνα με το οποίο είναι δυνατόν να εξετάζονται οι αντιλήψεις των πολιτικών ηγετών για τα θεμελιώδη προβλήματα της ιστορίας και τα κύρια ερωτήματα της πολιτικής (Παπαναστασόπουλος, 2024).

Τέλος, η Pax Trumpiana (σε αναλογία με την Pax Brittanica), συνιστά το εγχείρημα του Τραμπ, ακολουθώντας το πρότυπό του, τον Θίοντορ Ρούζβελτ, ο οποίος είχε υιοθετήσει την γεωπολιτική του Μάχαν και το παράδειγμα της υπερδύναμης Μεγάλης Βρετανίας. Ως εκ τούτου ο Τραμπ επιχειρεί: α) την παγκόσμια-ενεργειακή ηγεμονία, μέσα από την περιφρούρηση της ισορροπίας δυνάμεων και τον ρόλο του διαμεσολαβητή στις διεθνείς κρίσεις και συγκρούσεις β) την ναυτική υπεροχή και κυριαρχία μέσα από τον έλεγχο των εμπορικών και ενεργειακών δρόμων γ) την οικονομική κυριαρχία, μέσα από τον έλεγχο της ενέργειας και συμφωνίες που ενισχύουν την αμερικανική οικονομία (οι δασμοί είναι ένα θέμα!) δ) την εδαφική επέκταση, όπου κρίνει ότι τα συμφέροντα των ΗΠΑ, το απαιτούν, όπως η Γροιλανδία, ο Καναδάς κ.α., κατά τρόπο που επανασημασιοδοτεί τον «αμερικανικό εξαιρετισμό».

3. Ιστορικό-γεωπολιτικό πλαίσιο

Οι ΗΠΑ με την εθνική τους ανεξαρτησία (1776), μετά τον απελευθερωτικό τους πόλεμο με την Αγγλία, εμφορούνται από έναν πολιτικό και ανθρωπολογικό μεσσιανισμό ως ο μηχανισμός προώθησης του σχεδίου του Θεού. Η ιδεολογική διάσταση του νέου κράτους «ως ο μηχανισμός προώθησης του σχεδίου του Θεού» ερχόταν σε πλήρη ρήξη με το μοντέλο άσκησης (διεθνούς) πολιτικής της Ευρώπης (Παπαναστασόπουλος, 2023).

Αυτή η αποστροφή προς τις πρακτικές κρατικής συμπεριφοράς της Παλαιάς και κακιάς Ευρώπης, αλλά και το αίσθημα αυτοσυντήρησης ωθούν τις ΗΠΑ προς το Δόγμα Μονρόε, το οποίο μετουσιωνόταν όχι μόνο σε έναν απομονωτισμό αλλά κυρίως σε αποστασιοποίηση από το πολεμικό κλίμα που επικρατούσε στην ευρωπαϊκή ήπειρο και στην σύσταση προς τις ευρωπαϊκές δυνάμεις να μείνουν μακριά από τις υποθέσεις του δυτικού ημισφαιρίου (Kissinger, 2014).

Η αμερικανική εξωτερική πολιτική και στρατηγική διακατέχονται από μια καθοριστική ιδεολογική συνιστώσα, καθώς αν και οι πρώτοι Αμερικανοί

3. Είναι ενδιαφέρον να υπογραμμιστεί ότι ο άνθρωπος, όπως και τα κράτη ανακαλύπτουν συνεχώς αυτό που είναι, σύμφωνα με τις διεθνοπολιτικές και πολιτικό-κοινωνικές συνθήκες στις οποίες ζουν.

πολιτικοί και στρατιωτικοί ηγέτες ήταν γενικά πραγματιστές, επηρεαζόμενοι, ωστόσο, από τα ιδανικά του Διαφωτισμού και της Επανάστασης και από μια αναδυόμενη αμερικανική πολιτική συνείδηση, ιδεολογία, προσδίδοντας μια χαρακτηριστική, κανονιστική διάσταση στην αμερικανική στρατηγική και την ίδια την αμερικανική στρατηγική κουλτούρα. Αυτή ακριβώς η διάσταση, περιγράφεται ως «αμερικανικός εξαιρετισμός», ο οποίος μεταφράζεται είτε ως ώθηση για την προώθηση των δημοκρατικών αξιών και του κράτους δικαίου στο εξωτερικό, καθώς και στο εσωτερικό, είτε ως δικαιολογία για επέμβαση (Παπαναστασόπουλος, 2024).

Παρά τις επιπτώσεις και τα τραύματα του Αμερικανικού Εμφυλίου Πολέμου (1861-1865), οι ΗΠΑ, μετά την νίκη τους στον πόλεμο με την Ισπανία, στις αρχές του 20ού αιώνα, πρόβαλλαν ως δύναμη που με την Προσθήκη Ρούζβελτ ήταν σε θέση όχι μόνο να ηγεμονεύουν στο δυτικό ημισφαίριο, παρεμβαίνοντας για την προστασία του εθνικού του συμφέροντος-εθνικής ασφάλειας, αλλά και καθόρισαν με την συμμετοχή τους την έκβαση δύο Παγκόσμιων Πολέμων. Τόσο ο κόσμος του Ουίλσον όσο και του Φραγκλίνου Ρούζβελτ υποτάχθηκαν στην γεωπολιτική αναγκαιότητα αποτροπής της κυριαρχίας μιας άλλης δύναμης στην Ευρασία (πρώτα της Γερμανίας του Κάιζερ, και του Χίτλερ και στην συνέχεια της Σοβιετικής Ένωσης) (Παπαναστασόπουλος, 2024).

Σε γεωπολιτικό επίπεδο, πρώτα, ο Μακίντερ και μετά ο Spykman κατανίκησαν την ουιλσονική μονοδοξία, ωθώντας σε μια μεταπολεμική διεθνής τάξη (1945) που οικοδομήθηκε στον Οργανισμό Ηνωμένων Εθνών και την συγκεκριμένη σύνθεση του Συμβουλίου Ασφαλείας.[4]

Κατά κύριο λόγο, διαμορφώθηκε ένα νέο γεωπολιτικό πλαίσιο, αυτό της δυτικής τάξης πραγμάτων, στο οποίο τοποτηρητής ήταν οι ΗΠΑ, ενώ ακριβώς ο αμερικανικός εξαιρετισμός νοηματοδότησε την νέα διεθνή τάξη. Αυτή εδραζόταν σ' όλη την διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου στο δόγμα της ανάσχεσης του Κέναν και στο δόγμα Τρούμαν και το συνακόλουθο σχέδιο Μάρσαλ, υπό τα οποία, η Δυτική Ευρώπη προχωρά στα πρώτα βήματα της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης με το νόμισμα της ισχύος των ΗΠΑ.

Αυτή η ήπια ηγεμονία της φιλελεύθερης-καπιταλιστικής διεθνούς τάξης αποκρυσταλλώθηκε ως ένα πλέγμα θεσμών, συνθηκών, κανόνων και συμμαχιών, όπως ο ΟΗΕ, η Συμφωνία του Bretton Woods, η Παγκόσμια Τράπεζα, η ΕΟΚ, το ΝΑΤΟ, κατά τρόπο που εξυπηρέτησε τα συμφέροντα των ΗΠΑ και έδωσε στον δυτικό κόσμο εβδομήντα χρόνια σχετικής ειρήνης, δημοκρατίας και ευημερίας (Παπαναστασόπουλος, 2024).

Κατά την διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου υπήρχαν και οι εκφάνσεις της σκληρής ισχύος από πλευράς ΗΠΑ, όπως βλέπουμε:

- στην στρατιωτική δράση των ΗΠΑ στον πόλεμο της Κορέας επί Τρούμαν (1950),
- στην κρίση της Κούβας επί Κέννεντι (1962),
- στον πόλεμο στο Βιετνάμ (1967-1973), όπου οι ΗΠΑ υπέστησαν τραυματική ήττα (προεδρίες Τζόνσον και Νίξον),
- στην προσέγγιση με την Κίνα ως «τριγωνική διπλωματία Νίξον» (1971), όπου οι ΗΠΑ ανέπτυξαν επαφές με την Κίνα ως γεωπολιτικό αντίβαρο στην ΕΣΣΔ
- στις επεμβάσεις στην Γρενάδα (1983) και στον Παναμά (1990) (προεδρίες Ρέιγκαν και Μπους πρεσβύτερου),
- στην κούρσα εξοπλισμών («Πόλεμος Άστρων») με την ΕΣΣΔ που εξώθησε την τελευταία μετά την πτώση του Τείχους του Βερολίνου στην κατάρρευση της (1989-1991) (προεδρίες Ρέιγκαν και Μπους πρεσβύτερου),
- στον πρώτο πόλεμο του Κόλπου (1990-1991), όπου οι ΗΠΑ πρωτοστάτησαν της συμμαχίας που απώθησε την εισβολή του Ιράκ στο Κουβέιτ (προεδρία Μπους πρεσβύτερου),
- στην «ανθρωπιστική επέμβαση» των ΗΠΑ και του ΝΑΤΟ στην Γιουγκοσλαβία (1999, προεδρία Κλίντον) (Παπαναστασόπουλος, 2024).

Το χτύπημα όμως στους Δίδυμους Πύργους (2001) απέδειξε την αμερικανική τρωτότητα, αλλά και το τέλος της «μονοπολικής στιγμής» ή περιόδου μετά το 1990. Ο πόλεμος κατά της τρομοκρατίας επί προεδρίας Μπους του νεότερου και οι επεμβάσεις των ΗΠΑ στο Ιράκ και στο Αφγανιστάν κατέστησαν Πύρρειες νίκες για την αμερικανική υψηλή στρατηγική και εξωτερική πολιτική.

Το damage control που επιχειρήθηκε από τις κυβερνήσεις Ομπάμα και η ταυτόχρονη ολέθρια διαχείριση της Αραβικής Άνοιξης από πλευράς ΗΠΑ έπληξαν το κύρος των ΗΠΑ και την ικανότητα περιφρούρησης της σταθερότητας σε επίμαχες περιοχές.

Η πρώτη διακυβέρνηση Τραμπ επιχείρησε την προσέγγιση με τον ρωσικό παράγοντα, ωστόσο η αμφιλεγόμενη εμπλοκή της Ρωσίας στις αμερικανικές εκλογές απομάκρυνε αυτή την προοπτική. Η πρόταξη του συνθήματος «Πρώτα η Αμερική» συνοδεύτηκε από την απομάκρυνση των ΗΠΑ από το διεθνές σύστημα και το πλαίσιο που οι ίδιες μεταπολεμικά θεμελίωσαν μέσα από πολυμερείς θεσμούς. Η πολεμική απέναντι στην παγκοσμιοποίηση στόχευε στον περιορισμό της δυναμικής της Κίνας, ενώ πέρα από την λελογισμένη χρήση της στρατιωτικής ισχύος, η συναλλακτική προσέγγιση του Τραμπ στην άσκηση της εξωτερικής πολιτικής και η ωμή πρόταξη του κόστους-οφέλους οδήγησαν στην εξαφάνιση του τόσο πολύτιμου για την διεθνή νομιμοποίηση μανδύα του ιδεαλισμού στην πλανητική συμπεριφορά των ΗΠΑ (Παπαναστασόπουλος, 2024).

Στο επίπεδο της υψηλής στρατηγικής, οι ΗΠΑ επί προεδρίας Τραμπ και υπό την καθοδήγηση του Κίσινγκερ επιδίωξαν μια νέα «μεταμοντέρνα» τριγωνική διπλωματία, μέσα από την προσέγγιση ΗΠΑ και Ρωσίας απέναντι στην Κίνα, ενώ στην προεδρία Τραμπ πιστώνονται οι Συμφωνίες Αβραάμ (Abraham Accords, 2020).

Η ανάληψη της προεδρίας των ΗΠΑ από τον Μπάιντεν, μέσα από την πολυμέρεια και ένα πιο φιλελεύθερο μοντέλο άσκησης εξωτερικής πολιτικής, ακολούθησε, ωστόσο την (υψηλή) στρατηγική του Τραμπ στην Ευρασία (στην Ωκεανία, βλ. συμφωνία AUCUS

4. Είχε προηγηθεί λοιπόν ο Χάρτης του Ατλαντικού (Ιανουάριος 1942) μεταξύ ΗΠΑ και Αγγλίας (Ρούζβελτ και Τσώρτσιλ) που αφενός διατράνωνε το όραμα και των δύο χωρών για την μεταπολεμική τάξη πραγμάτων και αφετέρου αποτύπωνε τον ρόλο των ΗΠΑ ως θεματοφύλακα της νέας παγκόσμιας-διεθνούς τάξης. Ως εκ τούτου, ως θεμέλιο της νέας παγκόσμιας δικαιοταξίας, μετά το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου (1945), εφαρμόστηκε το αμερικανικό σχέδιο των τεσσάρων αστυνόμων- φρουρών (που έγιναν πέντε στο Συμβούλιο Ασφαλείας του ΟΗΕ), ο ίδιος ο ΟΗΕ και ο Χάρτης του στον οποίο αποκρυσταλλώνονταν οι βεστφαλιανές αρχές περί κρατικής κυριαρχίας.

καθώς και στην Ανατολική Μεσόγειο, νομοσχέδιο Μενέντεζ) με όχι μεγάλες επιτυχίες, όπως έδειξε η απομάκρυνση Αμερικανών από το Αφγανιστάν, και σίγουρα όχι κέρδη, όπως συνέβη στην Συρία και στην Ουκρανία. Και ενώ απέναντι στην Ρωσία μετά και την εισβολή στην Ουκρανία είναι δεδομένο ότι υπάρχει μια διάσταση απόψεων, μεταξύ Τραμπ και Μπάιντεν, η πολιτική Μπάιντεν απέναντι στην Κίνα έτυχε διακομματικής στήριξης, καθώς η Κίνα θεωρείται η κατεξοχήν απειλή εθνικής ασφάλειας για τις ΗΠΑ (Παπαναστασόπουλος, 2024).

4. Αναλυτικό πλαίσιο – Μελέτη περίπτωσης: «Pax Trumpiana και η εμπραγμάτωση του εθνικού συμφέροντος και της εθνικής ασφάλειας»

Είναι βέβαιο ότι «παγίδα του Θουκυδίδη» απέναντι στην Κίνα οδηγεί τις ΗΠΑ σε σισύφεια διλήμματα που ο «αιρετικός» Τραμπ 1 και 2 επιχειρεί να διαχειριστεί, όπως είδαμε με τις Συμφωνίες του Αβραάμ και όπως βλέπουμε με τις διακρατικές συμφωνίες που οι ΗΠΑ συνάπτουν (Μεγάλη Βρετανία, Σαουδική Αραβία, Ουκρανία κ.α).
Αναλύοντας το κείμενο της Στρατηγικής Εθνικής Ασφάλειας των ΗΠΑ και τις ομιλίες του προέδρου Τραμπ και άλλων αξιωματούχων της αμερικανικής διοίκησης μπορούμε να δούμε την εμπραγμάτωση του εθνικού συμφέροντος και της εθνικής ασφάλειας στα τρία αναλυτικά επίπεδα:

- Στο ατομικό επίπεδο ανάλυσης: «Αποκατάσταση κρατικών συνόρων και απόκρουση εισβολής της χώρας, μέσα από την ανάπτυξη στρατιωτικών δυνάμεων» (πρόλογος προέδρου Τραμπ από την Στρατηγική Εθνικής Ασφάλειας).
- Στο ατομικό επίπεδο ανάλυσης: Επίλυση συγκρούσεων, «στην Καμπότζη, στην Ταϊλάνδη, Κόσοβο και Σερβία, Κογκό, Ρουάντα, Πακιστάν, Ινδία, Ισραήλ και Ιράν, Αίγυπτο και Αιθιοπία, Αρμενία και Αζερμπαϊτζάν και του πολέμου στην Γάζα» (πρόλογος προέδρου Τραμπ από την Στρατηγική Εθνικής Ασφάλειας).
- Στο κρατικό επίπεδο ανάλυσης: «Ο σκοπός της εξωτερικής μας πολιτικής είναι η προστασία των θεμελιωδών εθνικών συμφερόντων» (Στρατηγική Εθνικής Ασφάλειας, σ.1).
- Στο κρατικό επίπεδο ανάλυσης: «Οι υποθέσεις άλλων κρατών μας ενδιαφέρουν, μόνο αν ευθέως απειλούν τα συμφέροντα μας» (Στρατηγική Εθνικής Ασφάλειας, σ.1).
- Στο κρατικό επίπεδο ανάλυσης: «Οι ελίτ μας υπολόγισαν λανθασμένα την προθυμία της Αμερικής να επωμιστεί τα παγκόσμια βάρη, για τα οποία ο αμερικανικός λαός δεν έβλεπε καμία σχέση με το εθνικό συμφέρον» (Στρατηγική Εθνικής Ασφάλειας, σ.1).
- Στο κρατικό επίπεδο ανάλυσης: «Και συνέδεσαν την αμερικανική πολιτική με ένα δίκτυο διεθνών θεσμών, μερικοί από τους οποίους οδηγούνται από έναν απροκάλυπτο αντιαμερικανισμό και πολλοί από έναν διεθνισμό που επιδιώκει ρητά να διαλύσει την κυριαρχία των κρατών» (Στρατηγική Εθνικής Ασφάλειας, σ.1).
- Στο κρατικό επίπεδο ανάλυσης: «Πρώτα και κύρια, θέλουμε τη συνεχή επιβίωση και ασφάλεια των Ηνωμένων Πολιτειών ως ανεξάρτητης, κυρίαρχης δημοκρατίας, της

οποίας η κυβέρνηση διασφαλίζει τα θεόδοτα φυσικά δικαιώματα των πολιτών της και δίνει προτεραιότητα στην ευημερία και τα συμφέροντά τους» (Στρατηγική Εθνικής Ασφάλειας, σ.3).
- Στο κρατικό επίπεδο ανάλυσης: «Θέλουμε την πιο ισχυρή βιομηχανική βάση στον κόσμο. Η αμερικανική εθνική ισχύς εξαρτάται από έναν ισχυρό βιομηχανικό τομέα, ικανό να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις παραγωγής τόσο σε καιρό ειρήνης όσο και σε καιρό πολέμου» (Στρατηγική Εθνικής Ασφάλειας, σ.3).
- Στο κρατικό επίπεδο ανάλυσης: Θέλουμε ένα Ημισφαίριο που παραμένει απαλλαγμένο από εχθρική ξένη εισβολή ή ιδιοκτησία βασικών περιουσιακών στοιχείων και που υποστηρίζει κρίσιμες αλυσίδες εφοδιασμού· και θέλουμε να διασφαλίσουμε την συνεχή πρόσβασή μας σε βασικές στρατηγικές τοποθεσίες. Με άλλα λόγια, θα επιβάλουμε και θα επιβάλουμε μια «Προσθήκη Τραμπ» στο Δόγμα Μονρόε· (Στρατηγική Εθνικής Ασφάλειας, σ.5 και σ.15).
- Στο κρατικό επίπεδο ανάλυσης: Μια αξιοζήλευτη γεωγραφία με άφθονους φυσικούς πόρους, χωρίς ανταγωνιστικές δυνάμεις που να κυριαρχούν φυσικά στο ημισφαίριό μας, με σύνορα χωρίς κίνδυνο στρατιωτικής εισβολής και με άλλες μεγάλες δυνάμεις που χωρίζονται από απέραντους ωκεανούς (Στρατηγική Εθνικής Ασφάλειας, σ.6).
- Στο κρατικό επίπεδο ανάλυσης: Η εξωτερική πολιτική του Προέδρου Τραμπ είναι πραγματιστική χωρίς να είναι «πραγματιστική», ρεαλιστική χωρίς να είναι «ρεαλίστρια», ηθική χωρίς να είναι «ιδεαλιστική», δυναμική χωρίς να είναι «γερακίστικη» και συγκρατημένη χωρίς να είναι «ήπια». Δεν βασίζεται στην παραδοσιακή, πολιτική ιδεολογία. Παρακινείται πάνω απ' όλα από ό,τι λειτουργεί για την Αμερική - ή, με δύο λέξεις, «Πρώτα η Αμερική» (Στρατηγική Εθνικής Ασφάλειας, σ.8).
- Στο κρατικό επίπεδο ανάλυσης: «Στοχευμένος Ορισμός του Εθνικού Συμφέροντος – Τουλάχιστον από το τέλος του Ψυχρού Πολέμου, οι κυβερνήσεις έχουν συχνά δημοσιεύσει Στρατηγικές Εθνικής Ασφάλειας που επιδιώκουν να επεκτείνουν τον ορισμό του «εθνικού συμφέροντος» της Αμερικής, έτσι ώστε σχεδόν κανένα ζήτημα ή προσπάθεια να μην θεωρείται εκτός του πεδίου εφαρμογής του. Αλλά το να εστιάζουμε στα πάντα ισοδυναμεί με το να εστιάζουμε στο τίποτα. Τα βασικά συμφέροντα εθνικής ασφάλειας της Αμερικής θα είναι το επίκεντρό μας» (Στρατηγική Εθνικής Ασφάλειας, σ.8).
- Στο κρατικό επίπεδο ανάλυσης: «Προδιάθεση για μη επεμβατισμό – Στη Διακήρυξη της Ανεξαρτησίας, οι ιδρυτές της Αμερικής έθεσαν σαφή προτίμηση για μη παρεμβατισμό στις υποθέσεις άλλων εθνών και ξεκαθάρισαν τη βάση: όπως ακριβώς όλοι οι άνθρωποι κατέχουν ίσα φυσικά δικαιώματα που τους έχει δώσει ο Θεός, όλα τα έθνη δικαιούνται από «τους νόμους της φύσης και τον Θεό της φύσης» σε μια «ξεχωριστή και ισότιμη» θέση μεταξύ τους. Για μια χώρα της οποίας τα συμφέροντα είναι τόσο πολλά και ποικίλα όσο τα δικά μας, η αυστηρή προσήλωση στον μη παρεμβατισμό δεν είναι δυνατή. Ωστόσο, αυτή η προδιάθεση θα πρέπει να θέτει υψηλό πήχη

για το τι συνιστά δικαιολογημένη επέμβαση» (Στρατηγική Εθνικής Ασφάλειας, σ.9).

- Στο κρατικό επίπεδο ανάλυσης: «Ευέλικτος Ρεαλισμός – Η πολιτική των ΗΠΑ θα είναι ρεαλιστική σχετικά με το τι είναι δυνατό και επιθυμητό να επιδιώξει στις σχέσεις της με άλλα έθνη. Επιδιώκουμε καλές σχέσεις και ειρηνικές εμπορικές σχέσεις με τα έθνη του κόσμου χωρίς να τους επιβάλλουμε δημοκρατικές ή άλλες κοινωνικές αλλαγές που διαφέρουν σημαντικά από τις παραδόσεις και τις ιστορίες τους. Αναγνωρίζουμε και επιβεβαιώνουμε ότι δεν υπάρχει τίποτα ασυνεπές ή υποκριτικό στο να ενεργούμε σύμφωνα με μια τέτοια ρεαλιστική αξιολόγηση ή στη διατήρηση καλών σχέσεων με χώρες των οποίων τα κυβερνητικά συστήματα και οι κοινωνίες διαφέρουν από τις δικές μας, ακόμη και όταν πιέζουμε ομοϊδεάτες φίλους να τηρήσουν τους κοινούς μας κανόνες, προωθώντας τα συμφέροντά μας καθώς το κάνουμε αυτό» (Στρατηγική Εθνικής Ασφάλειας, σ.9).
- Στο κρατικό επίπεδο ανάλυσης: «Πρωτοκαθεδρία των Εθνών – Η θεμελιώδης πολιτική μονάδα του κόσμου είναι και θα παραμείνει το έθνος-κράτος. Είναι φυσικό και δίκαιο όλα τα έθνη να θέτουν τα συμφέροντά τους πάνω απ' όλα και να διαφυλάσσουν την κυριαρχία τους. Ο κόσμος λειτουργεί καλύτερα όταν τα έθνη δίνουν προτεραιότητα στα συμφέροντά τους. Οι Ηνωμένες Πολιτείες θα θέσουν τα δικά μας συμφέροντα πάνω απ' όλα και, στις σχέσεις μας με άλλα έθνη, θα τα ενθαρρύνουμε να δώσουν προτεραιότητα και στα δικά τους συμφέροντα. Υποστηρίζουμε τα κυριαρχικά δικαιώματα των εθνών, ενάντια στις εισβολές των πιο παρεμβατικών διεθνικών οργανισμών που υπονομεύουν την κυριαρχία και υποστηρίζουμε τη μεταρρύθμιση αυτών των θεσμών, ώστε να βοηθούν και όχι να εμποδίζουν την ατομική κυριαρχία και να προωθούν τα αμερικανικά συμφέροντα» (Στρατηγική Εθνικής Ασφάλειας, σ.9).
- Στο κρατικό επίπεδο ανάλυσης: «Κυριαρχία και Σεβασμός – Οι Ηνωμένες Πολιτείες θα προστατεύσουν χωρίς απολογίες την κυριαρχία μας. Αυτό περιλαμβάνει την αποτροπή της διάβρωσής της από διεθνικούς και διεθνείς οργανισμούς, απόπειρες ξένων δυνάμεων ή οντοτήτων να λογοκρίνουν τον λόγο μας ή να περιορίσουν τα δικαιώματα ελευθερίας του λόγου των πολιτών μας, δραστηριότητες άσκησης πίεσης και επιρροής που επιδιώκουν να κατευθύνουν τις πολιτικές μας ή να μας εμπλέξουν σε ξένες συγκρούσεις, και την κυνική χειραγώγηση του μεταναστευτικού μας συστήματος για τη δημιουργία εκλογικών συνασπισμών πιστών σε ξένα συμφέροντα εντός της χώρας μας. Οι Ηνωμένες Πολιτείες θα χαράξουν τη δική μας πορεία στον κόσμο και θα καθορίσουν τη δική μας μοίρα, χωρίς εξωτερικές παρεμβάσεις» (Στρατηγική Εθνικής Ασφάλειας, σ.10).
- Στο κρατικό επίπεδο ανάλυσης: «Δικαιοσύνη – Από τις στρατιωτικές συμμαχίες μέχρι τις εμπορικές σχέσεις και πέραν αυτών, οι Ηνωμένες Πολιτείες θα επιμείνουν στην δίκαιη μεταχείριση από άλλες χώρες. Δεν θα ανεχόμαστε πλέον και δεν μπορούμε πλέον να ανεχτούμε την αθέμιτη χρήση εμπορικών ανισορροπιών, τις επιθετικές οικονομικές πρακτικές και άλλες

επιβολές στην ιστορική καλή θέληση του έθνους μας που θέτουν σε μειονεκτική θέση τα συμφέροντά μας. Όπως θέλουμε οι σύμμαχοί μας να είναι πλούσιοι και ικανοί, έτσι πρέπει και οι σύμμαχοί μας να δουν ότι είναι προς το συμφέρον τους οι Ηνωμένες Πολιτείες να παραμείνουν επίσης πλούσιες και ικανές. Συγκεκριμένα, περιμένουμε από τους συμμάχους μας να δαπανήσουν πολύ περισσότερο από το εθνικό τους Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν (ΑΕΠ) για την άμυνά τους, για να αρχίσουν να αντισταθμίζουν τις τεράστιες ανισορροπίες που έχουν συσσωρευτεί κατά τη διάρκεια δεκαετιών πολύ μεγαλύτερων δαπανών από τις Ηνωμένες Πολιτείες» (Στρατηγική Εθνικής Ασφάλειας, σ.10).

- Στο κρατικό επίπεδο ανάλυσης: «Η Εποχή της Μαζικής Μετανάστευσης Τέλειωσε – Το ποιον μια χώρα δέχεται στα σύνορά της—σε ποιους αριθμούς και από πού—αναπόφευκτα θα καθορίσει το μέλλον αυτού του έθνους. Κάθε χώρα που θεωρεί τον εαυτό της κυρίαρχο έχει το δικαίωμα και την υποχρέωση να καθορίσει το μέλλον της. Σε όλη την ιστορία, τα κυρίαρχα έθνη απαγόρευαν την ανεξέλεγκτη μετανάστευση και σπάνια χορηγούσαν υπηκοότητα σε ξένους, οι οποίοι έπρεπε επίσης να πληρούν απαιτητικά κριτήρια. Η εμπειρία της Δύσης κατά τις τελευταίες δεκαετίες δικαιώνει αυτή τη διαχρονική σοφία. Σε χώρες σε όλο τον κόσμο, η μαζική μετανάστευση έχει πιέσει τους εγχώριους πόρους, έχει αυξήσει τη βία και άλλα εγκλήματα, έχει αποδυναμώσει την κοινωνική συνοχή, έχει διαστρεβλώσει τις αγορές εργασίας και έχει υπονομεύσει την εθνική ασφάλεια. Η εποχή της μαζικής μετανάστευσης πρέπει να τελειώσει. Η ασφάλεια των συνόρων είναι το πρωταρχικό στοιχείο της εθνικής ασφάλειας. Πρέπει να προστατεύσουμε τη χώρα μας από την εισβολή, όχι μόνο από την ανεξέλεγκτη μετανάστευση, αλλά και από διασυνοριακές απειλές όπως η τρομοκρατία, τα ναρκωτικά, η κατασκοπεία και η εμπορία ανθρώπων. Ένα σύνορο που ελέγχεται από τη βούληση του αμερικανικού λαού, όπως εφαρμόζεται από την κυβέρνησή του, είναι θεμελιώδες για την επιβίωση των Ηνωμένων Πολιτειών ως κυρίαρχης δημοκρατίας» (Στρατηγική Εθνικής Ασφάλειας, σ.11).
- Στο κρατικό επίπεδο ανάλυσης: «Προστασία Βασικών Δικαιωμάτων και Ελευθεριών – Ο σκοπός της αμερικανικής κυβέρνησης είναι να διασφαλίσει τα θεόδοτα φυσικά δικαιώματα των Αμερικανών πολιτών. Για τον σκοπό αυτό, σε υπουργεία και οργανισμούς της κυβέρνησης των Ηνωμένων Πολιτειών έχουν παραχωρηθεί τρομερές εξουσίες. Αυτές οι εξουσίες δεν πρέπει ποτέ να καταχρώνται, είτε με το πρόσχημα της «απορριζοσπαστικοποίησης», «της προστασίας της δημοκρατίας μας» είτε με οποιοδήποτε άλλο πρόσχημα. Όταν και όπου καταχρώνται αυτές οι εξουσίες, οι καταχραστές πρέπει να λογοδοτούν. Συγκεκριμένα, τα δικαιώματα της ελευθερίας του λόγου, της ελευθερίας της θρησκείας και της συνείδησης, και το δικαίωμα επιλογής και διεύθυνσης της κοινής μας κυβέρνησης είναι βασικά δικαιώματα που δεν πρέπει ποτέ να παραβιάζονται. Όσον αφορά τις χώρες που συμμερίζονται, ή λένε ότι συμμερίζονται, αυτές τις αρχές, οι Ηνωμένες Πολιτείες θα

υποστηρίξουν σθεναρά την τήρησή τους κατά γράμμα και πνεύμα. Θα αντιταχθούμε στους αντιδημοκρατικούς περιορισμούς των βασικών ελευθεριών που καθοδηγούνται από τις ελίτ στην Ευρώπη, την Αγγλόσφαιρα και τον υπόλοιπο δημοκρατικό κόσμο, ιδίως μεταξύ των συμμάχων μας» (Στρατηγική Εθνικής Ασφάλειας, σ.12).

- Στο κρατικό επίπεδο ανάλυσης: «Καταμερισμός και Μετατόπιση Βαρών – Οι ημέρες των Ηνωμένων Πολιτειών που στηρίζουν ολόκληρη την παγκόσμια τάξη όπως ο Άτλας έχουν τελειώσει. Μεταξύ των πολλών συμμάχων και εταίρων μας, συγκαταλέγουμε δεκάδες πλούσιες, εξελιγμένες χώρες που πρέπει να αναλάβουν την κύρια ευθύνη για τις περιοχές τους και να συνεισφέρουν πολύ περισσότερο στη συλλογική μας άμυνα. Ο Πρόεδρος Τραμπ έχει θέσει ένα νέο παγκόσμιο πρότυπο με τη Δέσμευση της Χάγης, η οποία δεσμεύει τις χώρες του ΝΑΤΟ να δαπανούν το 5% του ΑΕΠ τους για την άμυνα και την οποία οι σύμμαχοί μας στο ΝΑΤΟ έχουν εγκρίνει και πρέπει τώρα να τηρήσουν. Συνεχίζοντας την προσέγγιση του Προέδρου Τραμπ να ζητά από τους συμμάχους να αναλάβουν την κύρια ευθύνη για τις περιοχές τους, οι Ηνωμένες Πολιτείες θα οργανώσουν ένα δίκτυο καταμερισμού βαρών, με την κυβέρνησή μας ως συντονιστή και υποστηρικτή. Αυτή η προσέγγιση διασφαλίζει ότι τα βάρη μοιράζονται και ότι όλες αυτές οι προσπάθειες επωφελούνται από ευρύτερη νομιμότητα. Το μοντέλο θα είναι στοχευμένες συνεργασίες που χρησιμοποιούν οικονομικά εργαλεία για να ευθυγραμμίσουν τα κίνητρα, να μοιραστούν τα βάρη με ομοϊδεάτες συμμάχους και να επιμείνουν σε μεταρρυθμίσεις που εδραιώνουν τη μακροπρόθεσμη σταθερότητα. Αυτή η στρατηγική σαφήνεια θα επιτρέψει στις Ηνωμένες Πολιτείες να αντιμετωπίσουν αποτελεσματικά τις εχθρικές και ανατρεπτικές επιρροές, αποφεύγοντας παράλληλα την υπερβολική επέκταση και τη διάχυτη εστίαση που υπονόμευσαν τις προηγούμενες προσπάθειες. Οι Ηνωμένες Πολιτείες θα είναι έτοιμες να βοηθήσουν –ενδεχομένως μέσω ευνοϊκότερης μεταχείρισης σε εμπορικά θέματα, κοινή χρήση τεχνολογίας και αμυντικές προμήθειες–εκείνες τις χώρες που οικειοθελώς αναλαμβάνουν μεγαλύτερη ευθύνη για την ασφάλεια στις γειτονιές τους και ευθυγραμμίζουν τους ελέγχους εξαγωγών τους με τους δικούς μας» (Στρατηγική Εθνικής Ασφάλειας, σ.12).
- Στο κρατικό επίπεδο ανάλυσης: «Ενεργειακή Κυριαρχία – Η αποκατάσταση της αμερικανικής ενεργειακής κυριαρχίας (σε πετρέλαιο, φυσικό αέριο, άνθρακα και πυρηνική ενέργεια) και η αποκατάσταση των απαραίτητων βασικών ενεργειακών συνιστωσών αποτελεί κορυφαία στρατηγική προτεραιότητα. Η φθηνή και άφθονη ενέργεια θα δημιουργήσει καλά αμειβόμενες θέσεις εργασίας στις Ηνωμένες Πολιτείες, θα μειώσει το κόστος για τους Αμερικανούς καταναλωτές και επιχειρήσεις, θα τροφοδοτήσει την επαναβιομηχάνιση και θα βοηθήσει να διατηρήσουμε το πλεονέκτημά μας σε τεχνολογίες αιχμής όπως η Τεχνητή Νοημοσύνη. Η επέκταση των καθαρών εξαγωγών ενέργειας θα εμβαθύνει επίσης τις σχέσεις με τους συμμάχους, περιορίζοντας παράλληλα την επιρροή

των αντιπάλων, θα προστατεύσει την ικανότητά μας να υπερασπιζόμαστε τις ακτές μας και –όταν και όπου είναι απαραίτητο– θα μας επιτρέψει να προβάλλουμε ισχύ. Απορρίπτουμε τις καταστροφικές ιδεολογίες της «κλιματικής αλλαγής» και του «Μηδενικού Καθαρού Αποθέματος» που έχουν βλάψει τόσο πολύ την Ευρώπη, απειλούν τις Ηνωμένες Πολιτείες και επιδοτούν τους αντιπάλους μας» (Στρατηγική Εθνικής Ασφάλειας, σ.14).

- Στο κρατικό επίπεδο ανάλυσης: «Δυτικό Ημισφαίριο: Προσθήκη Τραμπ στο Δόγμα Μονρόε (Στρατηγική Εθνικής Ασφάλειας, σ.15).
- Στο κρατικό επίπεδο ανάλυσης: «Αποτροπή Στρατιωτικών Απειλών - Μακροπρόθεσμα, η διατήρηση της αμερικανικής οικονομικής και τεχνολογικής υπεροχής είναι ο ασφαλέστερος τρόπος για την αποτροπή και την πρόληψη μιας μεγάλης κλίμακας στρατιωτικής σύγκρουσης. Μια ευνοϊκή συμβατική στρατιωτική ισορροπία παραμένει ένα ουσιαστικό συστατικό του στρατηγικού ανταγωνισμού. Υπάρχει, δικαίως, μεγάλη έμφαση στην Ταιβάν, εν μέρει λόγω της κυριαρχίας της Ταιβάν στην παραγωγή ημιαγωγών, αλλά κυρίως επειδή η Ταιβάν παρέχει άμεση πρόσβαση στη Δεύτερη Νησιωτική Αλυσίδα και χωρίζει τη Βορειοανατολική και Νοτιοανατολική Ασία σε δύο ξεχωριστά θέατρα. Δεδομένου ότι το ένα τρίτο της παγκόσμιας ναυτιλίας διέρχεται ετησίως από τη Νότια Σινική Θάλασσα, αυτό έχει σημαντικές επιπτώσεις για την οικονομία των ΗΠΑ. Ως εκ τούτου, η αποτροπή μιας σύγκρουσης για την Ταιβάν, ιδανικά διατηρώντας την στρατιωτική υπεροχή, αποτελεί προτεραιότητα. Θα διατηρήσουμε επίσης τη μακροχρόνια δηλωτική μας πολιτική για την Ταιβάν, που σημαίνει ότι οι Ηνωμένες Πολιτείες δεν υποστηρίζουν καμία μονομερή αλλαγή στο status quo στο Στενό της Ταϊβάν» (Στρατηγική Εθνικής Ασφάλειας, σ.23).
- Στο κρατικό επίπεδο ανάλυσης: «Προώθηση του Ευρωπαϊκού Μεγαλείου - Οι Αμερικανοί αξιωματούχοι έχουν συνηθίσει να σκέφτονται τα ευρωπαϊκά προβλήματα με όρους ανεπαρκών στρατιωτικών δαπανών και οικονομικής στασιμότητας. Υπάρχει αλήθεια σε αυτό, αλλά τα πραγματικά προβλήματα της Ευρώπης είναι ακόμη βαθύτερα» (Στρατηγική Εθνικής Ασφάλειας, σ.23).
- Στο κρατικό επίπεδο ανάλυσης: «Η σύγκρουση παραμένει η πιο προβληματική δυναμική της Μέσης Ανατολής, αλλά σήμερα υπάρχει λιγότερη σημασία σε αυτό το πρόβλημα από ό,τι θα μπορούσαν να οδηγήσουν κάποιον να πιστέψει οι τίτλοι. Το Ιράν - η κύρια αποσταθεροποιητική δύναμη της περιοχής - έχει αποδυναμωθεί σε μεγάλο βαθμό από τις ισραηλινές ενέργειες από τις 7 Οκτωβρίου 2023 και την επιχείρηση «Σφυρί του Μεσονυχτίου» του Προέδρου Τραμπ τον Ιούνιο του 2025, η οποία υποβάθμισε σημαντικά το πυρηνικό πρόγραμμα του Ιράν. Η ισραηλινοπαλαιστινιακή σύγκρουση παραμένει ακανθώδης, αλλά χάρη στην κατάπαυση του πυρός και την απελευθέρωση των ομήρων που διαπραγματεύτηκε ο Πρόεδρος Τραμπ, έχει σημειωθεί πρόοδος προς μια πιο μόνιμη ειρήνη. Οι κύριοι υποστηρικτές της Χαμάς έχουν αποδυναμωθεί ή έχουν απομακρυνθεί. Η Συρία παραμένει ένα πιθανό πρόβλημα, αλλά με την αμερικανική, αραβική,

ισραηλινή και τουρκική υποστήριξη μπορεί να σταθεροποιηθεί και να ανακτήσει τη θέση που της αξίζει ως αναπόσπαστος, θετικός παράγοντας στην περιοχή» (Στρατηγική Εθνικής Ασφάλειας, σ.28).

- Στο κρατικό επίπεδο ανάλυσης: «Η Αμερική θα έχει πάντα βασικά συμφέροντα να διασφαλίσει ότι οι ενεργειακές προμήθειες του Κόλπου δεν θα πέσουν στα χέρια ενός άμεσου εχθρού, ότι το Στενό του Ορμούζ θα παραμείνει ανοιχτό, ότι η Ερυθρά Θάλασσα θα παραμείνει πλεύσιμη, ότι η περιοχή δεν θα είναι θερμοκοιτίδα ή εξαγωγέας τρόμου εναντίον των αμερικανικών συμφερόντων ή της αμερικανικής πατρίδας και ότι το Ισραήλ θα παραμείνει ασφαλές. Μπορούμε και πρέπει να αντιμετωπίσουμε αυτήν την απειλή ιδεολογικά και στρατιωτικά χωρίς δεκαετίες άκαρπων πολέμων «οικοδόμησης εθνών». Έχουμε επίσης σαφές συμφέρον να επεκτείνουμε τις Συμφωνίες του Αβραάμ σε περισσότερα έθνη στην περιοχή και σε άλλες χώρες του μουσουλμανικού κόσμου» (Στρατηγική Εθνικής Ασφάλειας, σ.29).
- Στο κρατικό επίπεδο ανάλυσης: «Οι ευκαιρίες για εμπλοκή θα μπορούσαν να περιλαμβάνουν διαπραγματεύσεις για διευθετήσεις σε τρέχουσες συγκρούσεις (π.χ. ΛΔΚ-Ρουάντα, Σουδάν) και πρόληψη νέων (π.χ. Αιθιοπία-Ερυθραία-Σομαλία), καθώς και δράση για την τροποποίηση της προσέγγισής μας στην παροχή βοήθειας και επενδύσεων (π.χ., ο Νόμος για την Ανάπτυξη και τις Ευκαιρίες της Αφρικής). Και πρέπει να παραμείνουμε επιφυλακτικοί απέναντι στην αναζωπύρωση της ισλαμιστικής τρομοκρατικής δραστηριότητας σε μέρη της Αφρικής, αποφεύγοντας παράλληλα οποιαδήποτε μακροπρόθεσμη αμερικανική παρουσία ή δεσμεύσεις» (Στρατηγική Εθνικής Ασφάλειας, σ.25).
- Στο συστημικό – διεθνές επίπεδο ανάλυσης: «Ισορροπία Δυνάμεων – Οι Ηνωμένες Πολιτείες δεν μπορούν να επιτρέψουν σε κανένα έθνος να γίνει τόσο κυρίαρχο που θα μπορούσε να απειλήσει τα συμφέροντά μας. Θα συνεργαστούμε με συμμάχους και εταίρους για να διατηρήσουμε παγκόσμιες και περιφερειακές ισορροπίες δυνάμεων, ώστε να αποτρέψουμε την εμφάνιση κυρίαρχων αντιπάλων. Καθώς οι Ηνωμένες Πολιτείες απορρίπτουν την άτυχη ιδέα της παγκόσμιας κυριαρχίας για τον εαυτό τους, πρέπει να αποτρέψουμε την παγκόσμια, και σε ορισμένες περιπτώσεις ακόμη και την περιφερειακή, κυριαρχία των άλλων. Αυτό δεν σημαίνει σπατάλη αίματος και χρημάτων για να περιοριστεί η επιρροή όλων των μεγάλων και μεσαίων δυνάμεων του κόσμου. Η υπερβολική επιρροή μεγαλύτερων, πλουσιότερων και ισχυρότερων εθνών είναι μια διαχρονική αλήθεια των διεθνών σχέσεων. Αυτή η πραγματικότητα μερικές φορές συνεπάγεται τη συνεργασία με εταίρους για την ματαίωση φιλοδοξιών που απειλούν τα κοινά μας συμφέροντα» (Στρατηγική Εθνικής Ασφάλειας, σ.10).
- Στο συστημικό - διεθνές επίπεδο ανάλυσης: «Ασία: Κερδίστε το οικονομικό μέλλον, αποτρέψτε τη στρατιωτική αντιπαράθεση: Ηγεσία από θέση ισχύος. Ο Πρόεδρος Τραμπ ανέτρεψε μόνος του περισσότερες από τρεις δεκαετίες λανθασμένων αμερικανικών υποθέσεων σχετικά με την Κίνα: δηλαδή, ότι ανοίγοντας τις αγορές μας στην

Κίνα, ενθαρρύνοντας τις αμερικανικές επιχειρήσεις να επενδύσουν στην Κίνα και αναθέτοντας την παραγωγή μας στην Κίνα, θα διευκολύναμε την είσοδο της Κίνας στη λεγόμενη «διεθνή τάξη που βασίζεται σε κανόνες». Αυτό δεν συνέβη. Η Κίνα πλούτισε και έγινε ισχυρή και χρησιμοποίησε τον πλούτο και τη δύναμή της προς όφελός της. Οι αμερικανικές ελίτ –σε τέσσερις διαδοχικές κυβερνήσεις και των δύο πολιτικών κομμάτων– είτε ήταν πρόθυμοι να υποστηρίξουν τη στρατηγική της Κίνας είτε την αρνήθηκαν (Στρατηγική Εθνικής Ασφάλειας, σ. 19).

- Στο συστημικό – διεθνές επίπεδο ανάλυσης: «Δεύτερον, οι Ηνωμένες Πολιτείες πρέπει να συνεργαστούν με τους συμμάχους και εταίρους μας που έχουν υπογράψει τις συνθήκες - οι οποίοι μαζί προσθέτουν άλλα 35 τρισεκατομμύρια δολάρια σε οικονομική ισχύ στην εθνική μας οικονομία αξίας 30 τρισεκατομμυρίων δολαρίων (που μαζί αποτελούν περισσότερο από το ήμισυ της παγκόσμιας οικονομίας) - για να αντιμετωπίσουν τις επιθετικές οικονομικές πρακτικές και να χρησιμοποιήσουν τη συνδυασμένη οικονομική μας ισχύ για να βοηθήσουν στη διαφύλαξη της πρωταρχικής μας θέσης στην παγκόσμια οικονομία και να διασφαλίσουν ότι οι συμμαχικές οικονομίες δεν θα υποταχθούν σε καμία ανταγωνιστική δύναμη. Πρέπει να συνεχίσουμε να βελτιώνουμε τις εμπορικές (και άλλες) σχέσεις μας με την Ινδία για να ενθαρρύνουμε το Νέο Δελχί να συμβάλει στην ασφάλεια του Ινδο-Ειρηνικού, μεταξύ άλλων μέσω της συνεχιζόμενης τετραμερούς συνεργασίας με την Αυστραλία, την Ιαπωνία και τις Ηνωμένες Πολιτείες («η Τετραμερής»). Επιπλέον, θα εργαστούμε επίσης για να ευθυγραμμίσουμε τις ενέργειες των συμμάχων και των εταίρων μας με το κοινό μας συμφέρον να αποτρέψουμε την κυριαρχία οποιουδήποτε μεμονωμένου ανταγωνιστικού έθνους» (Στρατηγική Εθνικής Ασφάλειας, σ. 21).
- Στο συστημικό – διεθνές επίπεδο ανάλυσης: «Η ηπειρωτική Ευρώπη χάνει μερίδιο του παγκόσμιου ΑΕΠ –από 25% το 1990 σε 14% σήμερα– εν μέρει λόγω εθνικών και διεθνικών κανονισμών που υπονομεύουν τη δημιουργικότητα και την εργατικότητα. Αλλά αυτή η οικονομική παρακμή επισκιάζεται από την πραγματική και πιο έντονη προοπτική της «πολιτισμικής διαγραφής». Τα μεγαλύτερα ζητήματα που αντιμετωπίζει η Ευρώπη περιλαμβάνουν δραστηριότητες της Ευρωπαϊκής Ένωσης και άλλων διεθνικών φορέων που υπονομεύουν την πολιτική ελευθερία και κυριαρχία, πολιτικές μετανάστευσης που μεταμορφώνουν την ήπειρο και δημιουργούν «διαμάχες», λογοκρισία της ελευθερίας του λόγου και καταστολή της πολιτικής αντιπολίτευσης, μείωση των γεννήσεων και απώλεια εθνικών ταυτοτήτων και αυτοπεποίθησης. Εάν συνεχιστούν οι τρέχουσες τάσεις, η ήπειρος θα είναι αγνώριστη σε 20 χρόνια ή λιγότερο. Ως εκ τούτου, δεν είναι καθόλου προφανές εάν ορισμένες ευρωπαϊκές χώρες θα έχουν οικονομίες και στρατούς αρκετά ισχυρούς για να παραμείνουν αξιόπιστοι σύμμαχοι. Πολλά από αυτά τα έθνη διπλασιάζουν επί του παρόντος την τωρινή τους πορεία. Θέλουμε η Ευρώπη να παραμείνει ευρωπαϊκή, να ανακτήσει

την πολιτισμική της αυτοπεποίθηση και να εγκαταλείψει την αποτυχημένη εστίασή της στην κανονιστική ασφυξία. Αυτή η έλλειψη αυτοπεποίθησης είναι πιο εμφανής στη σχέση της Ευρώπης με τη Ρωσία. Οι Ευρωπαίοι σύμμαχοι απολαμβάνουν ένα σημαντικό πλεονέκτημα σκληρής ισχύος έναντι της Ρωσίας σχεδόν σε κάθε μέτρο, εκτός από τα πυρηνικά όπλα. Ως αποτέλεσμα του πολέμου της Ρωσίας στην Ουκρανία, οι ευρωπαϊκές σχέσεις με τη Ρωσία είναι πλέον βαθιά εξασθενημένες και πολλοί Ευρωπαίοι θεωρούν τη Ρωσία ως υπαρξιακή απειλή. Η διαχείριση των ευρωπαϊκών σχέσεων με τη Ρωσία θα απαιτήσει σημαντική διπλωματική εμπλοκή των ΗΠΑ, τόσο για την αποκατάσταση συνθηκών στρατηγικής σταθερότητας σε όλη την Ευρασιατική χερσαία μάζα όσο και για τον μετριασμό του κινδύνου σύγκρουσης μεταξύ Ρωσίας και ευρωπαϊκών κρατών. Είναι βασικό συμφέρον των Ηνωμένων Πολιτειών να διαπραγματευτούν μια ταχεία παύση των εχθροπραξιών στην Ουκρανία, προκειμένου να σταθεροποιήσουν τις ευρωπαϊκές οικονομίες, να αποτρέψουν την ακούσια κλιμάκωση ή επέκταση του πολέμου και να αποκαταστήσουν τη στρατηγική σταθερότητα με τη Ρωσία, καθώς και να επιτρέψουν την ανοικοδόμηση της Ουκρανίας μετά τις εχθροπραξίες, ώστε να επιτρέψουν την επιβίωσή της ως βιώσιμου κράτους» (Στρατηγική Εθνικής Ασφάλειας, σ. 25).

Τούτων δοθέντων, ο «λειτουργικός κώδικας» του Τραμπ (η ταυτολογία ο Τραμπ είναι ο Τραμπ επιβεβαιώνει του λόγου το αληθές) συνδυάζει την «συναλλακτική πειθαρχία», απότοκο των σπουδών του τόσο σε στρατιωτική ακαδημία όσο και στα οικονομικά και κυρίως τις επιχειρήσεις, γεγονός που τον οδηγεί στην εκδοχή του συναλλακτικού ρεαλισμού. Σ' αυτό το πλαίσιο, ο Τραμπ αποθεώνει συγκεκριμένους προκατόχους του με συγκεκριμένες συγκλίσεις, ιδιαίτερα με τους προέδρους Τζάκσον και Θίοντορ Ρούζβελτ, αλλά και με άλλους. Είναι πάντως μια δική του σχολή, όπως θα αποφανθεί, σίγουρα, ο ιστορικός διεθνολόγος του μέλλοντος. Ειδικότερα, ο Τραμπ ορμώμενος από την τζακσονική παράδοση που είναι ένα μείγμα εθνικισμού και λαϊκισμού, εναντιώνεται στην πολυμέρεια και δίνει έμφαση στις μονομερείς διακρατικές συμφωνίες, ακολουθώντας τα πρότυπα του Θίοντορ Ρούζβελτ και Ρέιγκαν (Παπαναστασόπουλος, 2024).

Προς τούτο ο Τραμπ, επιχειρεί να ενθυλακώσει την άσκηση της αμερικανικής εξωτερικής πολιτικής έχοντας επιβάλλει *urbi et orbi* αυτό το πρότυπο συναλλακτικού ρεαλισμού και γεωπολιτικής, διαμορφώνοντας μια πρώτη σφαίρα άμυνας του «αμερικανικού οχυρού» στο δυτικό ημισφαίριο, με τον Καναδά, το Μεξικό (κόλπο της Αμερικής), την Γροιλανδία και την διώρυγα του Παναμά σε αυτήν την μετανεοτερική προβολή του δόγματος Μονρόε πλαισιωμένης με την Προσθήκη του Θίοντορ Ρουζβελτ, και την ανασημασιοδότηση της, μέσα από την Προσθήκη Τραμπ, όσον αφορά στο δυτικό ημισφαίριο και τον ρόλο των ΗΠΑ ως προς την προάσπιση των εθνικών συμφερόντων και της εθνικής τους ασφάλειας (Παπαναστασόπουλος, 2024). Πάντως ο Τραμπ δείχνει να είναι διαφορετικός σε σχέση με το παρελθόν και τον κυνικό του ρεαλισμό, κοιτάζοντας μάλλον την υστεροθυμία του και την κληρονομιά του. Και τούτο διότι δεν αναπαράγει

ή δεν εγκλωβίζεται στα παραδοσιακά και ανελαστικά ρεαλιστικά κλισέ για την ανθρώπινη φύση και την πολιτική. Ίσως έτσι ερμηνεύεται και η επιθυμία του για Νόμπελ Ειρήνης, σε πλήρη ταύτιση με ένα από τα πρότυπά του, τον Θίοντορ Ρούζβελτ, όπως επισημάνθηκε. Εξ ου και πίσω από τα προσωπεία διπλωματίας και συνεργασίας κρύβεται πάντα το περίφημο ρητό «να μιλάς απαλά και να κρατάς μεγάλο ραβδί» (Παπαναστασόπουλος, 2025).

Είναι γεγονός πάντως ότι οι ΗΠΑ δεν έχουν ιστορική παράδοση σ' ένα πολυπολικό σύστημα ισορροπίας ισχύος. Η χώρα είτε κάνει την επιλογή της απομόνωσης είτε, από τον 20ο αιώνα πλέον, «εισβάλλει» στο διεθνές σύστημα σε μια αντιπαράθεση με άλλες δυνάμεις. Μόνο σε σπάνιες περιπτώσεις, όπως για παράδειγμα την εποχή Νίξον/Κίσινγκερ, επιχειρείται να δημιουργηθεί ένα τριαδικό σύστημα ισορροπίας ισχύος με την Ρωσία και την Κίνα. Ο πατέρας Μπους το επιχείρησε, αν και τελικά, έτεινε προς τη μονομέρεια και τον ηγεμονισμό (Παπαναστασόπουλος, 2024).

Τούτων δοθέντων, ο Τραμπ κινείται στα εξής επίπεδα:

i. Ακολουθεί την προσέγγιση του Νίξον/Κίσινγκερ σε μια νέα εξίσου μετανεοτερική τριγωνική διπλωματία, προσεγγίζοντας (αυτήν την φορά) την Ρωσία με τις αντίστοιχες παραχωρήσεις στην Ουκρανία σε τελικό στόχο την απομόνωση της Κίνας.
ii. Προσεγγίζει την διεθνή τάξη ως μια οικουμενική έννοια στο όραμα, σύμφωνα με το οποίο θα υπάρχουν πέντε βασικά κέντρα πολιτικής και οικονομικής εξουσίας (ΗΠΑ, Ευρώπη, Ρωσία, Κίνα, Ινδία και όποιος άλλος) τα οποία θα λειτουργούσαν στην βάση μιας άτυπης δέσμευσης εκ μέρους του καθενός από αυτά να δείχνει αυτοσυγκράτηση στην επιδίωξη των συμφερόντων του, καθώς θα θεωρεί την διευθέτηση λειτουργική (η όποια μεταρρύθμιση στην σύνθεση του Συμβουλίου Ασφαλείας του ΟΗΕ θα αποτελέσει την Λυδία λίθο αυτής της προοπτικής).
iii. Υιοθετεί την προσέγγιση του Νίξον (και όχι του Θίοντορ Ρούζβελτ περί μιας παγκόσμιας τάξης όπου οι ΗΠΑ θα αποτελούσαν τον θεματοφύλακα της παγκόσμιας ισορροπίας). Στο πνεύμα Νίξον, για τον Τραμπ, οι ΗΠΑ πρέπει να αποτελούν αναπόσπαστο μέρος μιας διαρκώς μεταβαλλόμενης και ρευστής ισορροπίας, στην οποία δεν θα είναι η εγγυήτρια, αλλά συστατικό στοιχείο της. Εξ ου και είναι γαλαντόμος στον αναθεωρητισμό του Πούτιν και δηκτικός στον ρόλο της «τζαμπατζούς» Ευρωπαϊκής Ένωσης, η φύση της οποίας είναι κάτι ανοίκειο και απεχθές προς αυτόν.
iv. Αδιαφορεί πλήρως για τις επιπτώσεις της στρατηγικής αποσύνδεσης (decoupling) των δύο χώρων του Ατλαντικού. Ο ευρωατλαντικός χώρος έχει, άλλωστε, υποστεί βαθιές και δομικές αλλαγές. Μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου και την διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης, η Ευρώπη δεν έχει την ίδια γεωπολιτική σημασία για την Αμερική. Το κέντρο βάρους του διεθνούς συστήματος και του αμερικανικού ενδιαφέροντος μεταφέρεται στον Ειρηνικό. Η κυβέρνηση Τραμπ αρνείται να χρηματοδοτήσει το μεταπολεμικό οικοδόμημα, δηλαδή την ηγεμονία της και ζητάει ανταλλάγματα για τις πλανητικές της δεσμεύσεις με νεοαποικιοκρατικές απαιτήσεις. Και καταφεύγει στους δασμούς

για να βελτιώσει το ισοζύγιο εμπορικών συναλλαγών (Αρβανιτόπουλος, 2025).

v. Προχωρά σε μια νέα αναδόμηση της φιλελεύθερης τάξης πραγμάτων, ενώ η Κίνα αντίθετα την αξιοποιεί, αντιγράφοντας το μεταπολεμικό παράδειγμα των ΗΠΑ, οικοδομώντας «περιφερειακούς οικονομικούς οργανισμούς και συμμαχίες που δρουν ως πολλαπλασιαστές της ισχύος της» (Αρβανιτόπουλος, 2025).[5]

vi. Θέλγεται από αυταρχικές προσωπικότητας, ως πρότυπα «αρρενωπότητας», καθώς η RealPolitik επιτάσσει τα αντίστοιχα ηγετικά μοντέλα.

viii. Ερμηνεύει κατά το δοκούν την έννοια και την εφαρμογή του αναθεωρητισμού, γεγονός που ανοίγει το «κουτί της Πανδώρας» για την παγκόσμια ασφάλεια και την σταθερότητα και στην περιοχή μας (Παπαναστασόπουλος, 2024).

Παρενθετικά, ακριβώς σε μια τέτοια πραγματικότητα, η πρόκληση για την ελληνική εξωτερική πολιτική είναι η ισορρόπηση μεταξύ διεθνούς δικαίου-ευρωπαϊκού κεκτημένου και μοντέλου Τραμπ, καθώς στο τελευταίο εμπραγματώνονται το εθνικό συμφέρον και η εθνική ασφάλεια των ΗΠΑ. Στην ελληνική πραγματικότητα, κάτι αντίστοιχο δεν συμβαίνει, καθώς δεν υπάρχει κρατική αποκρυστάλλωση του εθνικού συμφέροντος και της εθνικής ασφάλειας. Η αποικιοποίηση του κράτους από την πολιτική, μετά το 1974, εξηγεί αυτή την πραγματικότητα που ξεφεύγει από τους σκοπούς της παρούσας ανάλυσης. Βέβαιο είναι ότι οι πρόσφατες ενεργειακές συμφωνίες της χώρας με τις ΗΠΑ, εντάσσονται στην προσπάθεια απαγκίστρωσης από τα σχήματα του χτες και προσαρμογής στις γεωπολιτικές και ενεργειακές απαιτήσεις του σήμερα που επιβάλλονται από τις ΗΠΑ. Οι διατλαντικές σχέσεις είναι το ζητούμενο, η ενότητα της Ευρωπαϊκής Ένωσης είναι το αμφισβητούμενο και η ισορροπία της χώρας μεταξύ Ευρωπαϊκής Ένωσης και ΗΠΑ συνιστούν πρόκληση.

5. Συμπερασματικές σκέψεις

Η πολιτική Τραμπ γίνεται, με το βλέμμα στραμμένο στο εσωτερικό της Αμερικής, καθώς ήταν και είναι σημαντικό να παρουσιαστεί στο αμερικανικό έθνος ένα όραμα ειρήνης και σεβασμού, προκειμένου να στραφεί ο αμερικανικός λαός προς στόχους αντάξιους της ιστορίας και των αξιών του (Παπαναστασόπουλος, 2024).

Η ιστορία της αμερικανικής υψηλής στρατηγικής και η ίδια η εξωτερική πολιτική των ΗΠΑ μέχρι πρότινος επιβεβαίωνε την διαλεκτική μεταξύ ρεαλισμού και φιλελευθερισμού – ιδεαλισμού ως προς τον βαθμό ένδυσης της άσκησης εξωτερικής πολιτικής με τον μανδύα της διεθνούς ασφάλειας και ειρήνης και όχι της πρόταξης των αμιγώς αμερικανικών εθνικών συμφερόντων, κάτι που η προεδρία Τραμπ επιχειρεί να εξοβελίσει [(είναι ενδιαφέρον ως ειρωνεία της ιστορίας ότι οι ΗΠΑ στα τέλη του 19ου αιώνα είχαν δείξει πυγμή έναντι της Μ. Βρετανίας στην διένεξη με Βενεζουέλα για την Γουιάνα, ενώ σήμερα η Βενεζουέλα αμφισβητώντας την ηγεμονία των ΗΠΑ στο δυτικό ημισφαίριο (δόγμα Μονρόε και προσθήκη Θ. Ρούζβελτ) επιχειρεί να προσαρτήσει το Εσεκίμπο την πλούσια σε πετρέλαια περιοχή της Γουιάνας)].

Για τους Άλισον και Γουίνφιλντ είναι πιο ανησυχητική η τάση μιας εδραιωμένης δύναμης να βυθίζεται σε πικρές εσωτερικές πολιτικές διαιρέσεις, που παραλύουν την ικανότητά της να δρα συνεκτικά στην διεθνή σκηνή. «Αυτό είναι ιδιαίτερα προβληματικό όταν οι ηγέτες ταλαντεύονται μεταξύ αντίθετων θέσεων για το αν και πώς πρέπει η χώρα να διατηρήσει μια επιτυχημένη παγκόσμια τάξη. Και τούτο διότι καθώς «μια, φαινομενικά καλοπροαίρετη, κυβέρνηση στην Ουάσιγκτον ανατρέπει σχεδόν κάθε υφιστάμενη διεθνή σχέση, θεσμό και διαδικασία για να επιβάλει την δική της άποψη για το πώς πρέπει να αλλάξει η παγκόσμια τάξη». Είναι ξεκάθαρο ότι οι μακροχρόνιοι γεωπολιτικοί κύκλοι δεν διαρκούν για πάντα. Το σημαντικότερο ερώτημα για τους Αμερικανούς και την διχασμένη πολιτεία των ΗΠΑ είναι αν το έθνος μπορεί να βρει την δύναμη να αναγνωρίσει τους κινδύνους της στιγμής, την σοφία να τους διαχειριστεί και την συλλογική βούληση να αποτρέψει –ή ακριβέστερα, να αναβάλει– την επόμενη παγκόσμια αναταραχή.[6]

Παρόλα αυτά, και σε πείσμα των δύο φωνών αναστοχασμού της τροχιάς των ΗΠΑ, Άλισον και Γουίνφιλντ, στην σύγχρονη διεθνή πραγματικότητα, είτε ως μετά-μονοπολικότητα είτε ως πολυπολισμό και οιονεί *Pax Trumpiana* επανέρχονται τα διεθνοπολιτικά – γεωπολιτικά σχήματα της ισορροπίας δυνάμεων, της πρόταξης της ισχύος, του εθνικού συμφέροντος-εθνικής ασφάλειας, μέσα από την αντίστοιχη υποχώρηση της φιλελεύθερης τάξης πραγμάτων. Σ' αυτό το πλαίσιο, η διεθνοπολιτική πραγματικότητα οδηγείται στην εμπραγμάτωση εννοιών που το σύγχρονο φιλελεύθερο διεθνοπολιτικό κεκτημένο επιχειρούσε να πλαισιώσει και να διαχειριστεί. Η προεδρία Τραμπ αυτό πρεσβεύει και επιχειρεί να επιβάλλει σε πείσμα του παρελθόντος και σε επαγγελία του μέλλοντος. Και ο σώζων εαυτώ σωθήτω ή καλύτερα ο έχων και περιφρουρών τα εθνικά του συμφέροντα!

6. Βιβλιογραφία

Αρβανιτόπουλος Κωνσταντίνος. 2009. *Το θεσμικό πλαίσιο διαμόρφωσης της εξωτερικής πολιτικής των Η.Π.Α.* Αθήνα, Εκδόσεις Ποιότητα, 2009.

Hill, C. 2017. *Η Εξωτερική Πολιτική τον 21ο αιώνα*. Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης

Ήφαιστος Παναγιώτης. 1995. *Αμερικανική εξωτερική πολιτική από την ιδεαλιστική αθωότητα στο πεπρωμένο του έθνους*. Αθήνα, Εκδόσεις Οδυσσέας

Hooker, R.D, Jr. 2014. *The Grand Strategy of the United States. INSS Strategic Monograph.* National Defense University Press Washington, D.C.

Ηρακλείδης, Αλέξης. 2016. *Διεθνείς Σχέσεις και Διεθνής Πολιτική.* Κάλλιππος

Kissinger, H. 2014. *World Order.* Penguin Books

Pagoulatos George and Sokou Katerina, 2021, *US-Greece relations in the Biden era.* February 2021 Policy Paper#55/2021

Παπαναστασόπουλος, Νικόλαος. 2020. *Η Διαχείριση Κρίσεων στην ελληνική*

5. Αρβανιτόπουλος (2025): «Ο προστατευτισμός, όμως, σε μια οικονομία που βασίστηκε και στηρίχθηκε στην παγκοσμιοποίηση που η ίδια δημιούργησε ισοδυναμεί με αυτοχειρία. Γι' αυτό έχουμε συνεχή πισωγυρίσματα, νευρικότητα των αγορών, πτώση των χρηματιστηρίων και απαρχή της αύξησης του πληθωρισμού».

6. https://www.foreignaffairs.com/united-states/end-longest-peace

εξωτερική και αμυντική πολιτική. Αθήνα: Εκδόσεις Ι. Σιδέρης
Στρατηγική Εθνικής Ασφάλειας ΗΠΑ

Διαδικτυακές Πηγές

https://trendsresearch.org/insight/navigating-the-new-global-order-u-sforeign-policy-in-a-multipolar_era/?srsltid=AfmBOopbOVWydm9L1H4xLX6YapvhMo5-wpl6O4Xl7nJUywn-VHFyTtbI
https://loveman.sdsu.edu/docs/1962Kennedy_missilecrisisspeech.pdf
https://www.whitehouse.gov/remarks/
https://cfir.gr/en/blog/249-18-3-2025
https://www.tanea.gr/2025/03/02/opinions/i-epistrofi-tis-istorias-on-line/
https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2025/12/2025-National-Security-Strategy.pdf

Η συναίνεση ως προϋπόθεση ανάπτυξης ειρηνευτικής αποστολής στη Γάζα: θεσμικές προκλήσεις και ρόλος του ΟΗΕ

5

Βασίλειος Ζαλίδης

Επίκουρος Καθηγητής Διεθνούς Δικαίου, Τμήμα Βαλκανικών, Σλαβικών και Ανατολικών Σπουδών, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας
τ. Στρατιωτικός Νομικός Σύμβουλος

Εισήγηση στο ετήσιο Συνέδριο της ΕΕΔΔΔΣ «Από την Σύγκρουση στην Ειρήνη: η Μεταπολεμική Γάζα και ο ρόλος του ΟΗΕ. Προκλήσεις για το Διεθνές Δίκαιο και την Συλλογική Ασφάλεια». 19-21 Δεκεμβρίου 2025

Ι. Εισαγωγή

Στις 17 Νοεμβρίου 2025, το Συμβούλιο Ασφαλείας (ΣΑ) των Ηνωμένων Εθνών υιοθέτησε το Ψήφισμα 2803(2025),[1] με το οποίο επικυρώνεται το λεγόμενο *Comprehensive Plan to End the Gaza Conflict*, γνωστό και ως «20-σημείων Σχέδιο» του Προέδρου των Ηνωμένων Πολιτειών Αμερικής (ΗΠΑ), Donald Trump, για τη Γάζα.[2] Το Ψήφισμα χαιρετίζει τη σύσταση ενός διεθνούς μεταβατικού οργάνου, του Board of Peace (BoP), το οποίο αναγνωρίζεται ως μεταβατική διοίκηση με διεθνή νομική προσωπικότητα. Το όργανο αυτό καλείται να καθορίσει το θεσμικό πλαίσιο και να συντονίσει τη χρηματοδότηση για την ανασυγκρότηση της Γάζας, σύμφωνα με το ανωτέρω Σχέδιο.[3]

Περαιτέρω, το Ψήφισμα εξουσιοδοτεί τα κράτη-μέλη που ενεργούν σε συνεργασία με το BoP να προχωρήσουν στη συγκρότηση και ανάπτυξη μιας προσωρινής Διεθνούς Δύναμης Σταθεροποίησης (International Stabilization Force – ISF) στη Λωρίδα της Γάζας. Η ανάπτυξη και λειτουργία της ISF θα πραγματοποιηθεί σε στενή διαβούλευση και συνεργασία με την Αραβική Δημοκρατία της Αιγύπτου και το Κράτος του Ισραήλ, ενώ τα συμμετέχοντα κράτη εξουσιοδοτούνται

1. UNSC Res 2803 (17 November 2025) UN Doc S/RES/2803.
2. President Donald J. Trump, *Comprehensive Plan to End the Gaza Conflict* (White House, 29 September 2025), annexed to UNSC Res 2803 (2025) UN Doc S/RES/2803.
3. UNSC Res 2803 (2025) UN Doc S/RES/2803, para 2.

να λαμβάνουν όλα τα αναγκαία μέτρα για την εκτέλεση της εντολής της Δύναμης, σύμφωνα με το διεθνές δίκαιο, συμπεριλαμβανομένου του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου.[4]

Η ιδιαίτερη σημασία του Ψηφίσματος 2803 έγκειται στο ότι σηματοδοτεί μια θεσμική επανεμπλοκή του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών (ΟΗΕ) σε μια πολιτική και επιχειρησιακή διαδικασία από την οποία είχε, τουλάχιστον στο αρχικό της στάδιο, απουσιάσει. Η επανεμπλοκή αυτή, ωστόσο, δεν λαμβάνει τη μορφή κλασικής ειρηνευτικής επιχείρησης υπό την άμεση αιγίδα και διοίκηση του ΟΗΕ, αλλά μιας υβριδικής θεσμικής κατασκευής, όπου ο Οργανισμός λειτουργεί περισσότερο ως φορέας παροχής πολιτικής νομιμοποίησης παρά ως θεσμικός εγγυητής της εφαρμογής και της εποπτείας της εντολής.

Οι επιφυλάξεις που διατύπωσαν η Κίνα και η Ρωσία –οι οποίες τελικώς απείχαν από την ψηφοφορία– αναδεικνύουν με ιδιαίτερη σαφήνεια τις βασικές θεσμικές και κανονιστικές αδυναμίες του Ψηφίσματος.[5] Ειδικότερα, η έλλειψη σαφών και δεσμευτικών προβλέψεων ως προς τη δομή, τη σύνθεση, τις αρμοδιότητες και τους μηχανισμούς λογοδοσίας του BoP, σε συνδυασμό με την απουσία ουσιαστικών μηχανισμών εποπτείας και ελέγχου από τον ΟΗΕ και το ΣΑ, οδήγησαν την Κίνα να χαρακτηρίσει το Ψήφισμα «αόριστο και ασαφές», προειδοποιώντας για τον κίνδυνο εγκαθίδρυσης ενός παράλληλου μηχανισμού διακυβέρνησης εκτός του καθιερωμένου πλαισίου συλλογικής ασφάλειας και χωρίς επαρκή σεβασμό της παλαιστινιακής κυριαρχίας.[6] Παράλληλα, η Ρωσία κατέθεσε εναλλακτική πρόταση, η οποία προέβλεπε την ένταξη της ISF στο υφιστάμενο και θεσμικά κατοχυρωμένο πλαίσιο των ειρηνευτικών επιχειρήσεων του ΟΗΕ, με σαφή αναφορά στις βασικές αρχές της συναίνεσης των μερών, της αμεροληψίας και του περιορισμένου χαρακτήρα της χρήσης βίας. Η απόρριψη της πρότασης αυτής ενίσχυσε τις ρωσικές επιφυλάξεις ότι το υιοθετηθέν κείμενο παρέχει κατ' ουσίαν πολιτική κάλυψη σε μια αμερικανική πρωτοβουλία αβέβαιου περιεχομένου, αφήνοντας τη Λωρίδα της Γάζας στη διακριτική ευχέρεια ενός μη επαρκώς προσδιορισμένου μηχανισμού και δημιουργώντας τον κίνδυνο υπονόμευσης της λύσης των δύο κρατών μέσω πειραματισμών εκτός του πλαισίου του ΟΗΕ.[7]

Στην πραγματικότητα, οι ΗΠΑ, έχοντας εξασφαλίσει την πολιτική στήριξη σημαντικών αραβικών και μουσουλμανικών κρατών,[8] επιδίωξαν μέσω του Ψηφίσματος 2803 να εξασφαλίσουν τη μέγιστη δυνατή διεθνή νομιμοποίηση από τον ΟΗΕ, περιορίζοντας ταυτόχρονα στο ελάχιστο την επιρροή και τον έλεγχό του επί της επιχείρησης.[9] Το αποτέλεσμα είναι μια μορφή «θεσμικής συμμετοχής χωρίς πλήρη θεσμική ευθύνη», η οποία αποκλίνει αισθητά από τις παραδοσιακές πρακτικές του ΣΑ στον τομέα της διαχείρισης συγκρούσεων.

Η συναίνεση που αποτυπώθηκε στην τελική ψηφοφορία του ΣΑ αφορά, συνεπώς, πρωτίστως το πολιτικό και διπλωματικό πλαίσιο στη Νέα Υόρκη και όχι, κατ' ανάγκην, τη συναίνεση των άμεσα εμπλεκόμενων μερών επί του πεδίου. Και ακριβώς αυτή η διάκριση μεταξύ θεσμικής συναίνεσης σε επίπεδο ΣΑ και πραγματικής, λειτουργικής συναίνεσης στη Γάζα βρίσκεται στον πυρήνα των προβληματισμών που συνοδεύουν την ανάπτυξη οποιασδήποτε διεθνούς ειρηνευτικής αποστολής τόσο σε περιβάλλον ενεργούς σύγκρουσης όσο και στο πλαίσιο μιας εύθραυστης ανακωχής.

ΙΙ. Η συναίνεση ως πυλώνας των ειρηνευτικών επιχειρήσεων του ΟΗΕ

Το ζήτημα της συναίνεσης συνδέεται άρρηκτα με τη φύση και το νομικό καθεστώς της αποστολής που εξουσιοδοτείται. Στις κλασικές επιχειρήσεις διατήρησης της ειρήνης του ΟΗΕ (*peacekeeping operations*),[10] οι οποίες διεξάγονται στο πλαίσιο του Κεφαλαίου VI του Καταστατικού Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών (ΚΧ), η συναίνεση του κράτους υποδοχής και, στον βαθμό του δυνατού, των κύριων μερών της σύγκρουσης συνιστά συστατικό στοιχείο της ίδιας της αποστολής και θεμελιώδη προϋπόθεση τόσο για την αρχική ανάπτυξη όσο και για τη διαρκή νομιμοποίησή της.[11] Η κεντρικότητα της συναίνεσης ερείδεται ευθέως στις θεμελιώδεις αρχές της κρατικής κυριαρχίας και της μη επέμβασης: ελλείψει συναίνεσης του ενδιαφερόμενου κράτους, η ανάπτυξη και η επιχειρησιακή δράση ειρηνευτικής δύναμης στο έδαφός του θα προσέκρουε στο άρθρο 2§7 του ΚΧ, καθιστώντας τη διεθνή παρουσία νομικά προβληματική ως ανεπίτρεπτη παρέμβαση σε ζητήματα εσωτερικής δικαιοδοσίας.[12] Μαζί με την αμεροληψία και τη μη χρήση βίας πέραν της αυτοάμυνας και της προστασίας της εντολής,[13] η συναίνεση συγκροτεί τον κανονιστικό πυρήνα της ειρηνευτικής δράσης του ΟΗΕ –την αποκαλούμενη «ιερή τριάδα» των ειρηνευτικών επιχειρήσεων– η οποία καθοδηγεί τη σχετική πρακτική του Οργανισμού για περισσότε-

4. Όπ.π. para 7.
5. Το Ψήφισμα 2803(2025) υιοθετήθηκε με 13 ψήφους υπέρ, και 2 αποχές (Κίνα, Ρωσική Ομοσπονδία).
6. Permanent Mission of the People's Republic of China to the United Nations, *Explanation of Vote by Ambassador Fu Cong on the UN Security Council Draft Resolution on the Post-War Arrangement of Gaza* (17 November 2025) https://un.china-mission.gov.cn/eng/chinaandun/202511/t20251119_11755683.htm accessed 4 January 2026.
7. UN Security Council, '10046th Meeting' (17 November 2025) UN Doc S/PV.10046 https://docs.un.org/en/S/PV.10046 accessed 4 January 2026
8. Σε κοινή δήλωσή τους, οι Ηνωμένες Πολιτείες, το Κατάρ, η Αίγυπτος, τα Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα, το Βασίλειο της Σαουδικής Αραβίας, η Ινδονησία, το Πακιστάν, η Ιορδανία και η Τουρκία εξέφρασαν την κοινή τους υποστήριξη προς το σχέδιο ψηφίσματος του Συμβουλίου Ασφαλείας. Βλ. US Permanent Mission to the United Nations, 'Joint Statement on the UN Security Council Resolution on Gaza' (14 November 2025) https://usun.usmission.gov/joint-statement-on-the-un-security-council-resolution-on-gaza/ accessed 4 January 2026.
9. Marc Weller, 'What is Security Council Resolution 2803, and what does it mean for the Trump Gaza plan?' (Chatham House, 21 November 2025) https://www.chathamhouse.org/2025/11/what-security-council-resolution-2803-and-what-does-it-mean-trump-gaza-plan accessed 4 January 2026.
10. Ο ΚΧ δεν αναφέρει ρητώς τις ειρηνευτικές επιχειρήσεις, ωστόσο το ζήτημα της νομικής τους βάσης τέθηκε ενώπιον του Διεθνούς Δικαστηρίου Δικαιοσύνης (ICJ) στην Υπόθεση *Certain Expenses.* Βλ. Certain Expenses of the United Nations (art 17(2) of the Charter) Advisory Opinion [1962] ICJ Rep 151.
11. Alex Morrison, S. Cumner, Hanbin Park and Kristeva A. Zoe, 'Peacekeeping' in Lester Kurtz (ed), *Encyclopedia of Violence, Peace and Conflict* (2nd edn, Academic Press 2008) 1571.
12. Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v United States of America) (Merits) [1986] ICJ Rep 14, 106-108.
13. Franz Kernic, 'Peace Keeping' in James D Wright (ed), *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences* (2nd edn, Elsevier 2015) 631.

ρες από επτά δεκαετίες, όπως ρητώς αποτυπώνεται στο *United Nations Peacekeeping Operations: Principles and Guidelines* (*Capstone Doctrine, 2008*).[14]

Αντιθέτως, στις επιχειρήσεις επιβολής της ειρήνης (*peace enforcement operations*), η συναίνεση δεν αποτελεί νομική προϋπόθεση ανάπτυξης της αποστολής. Οι επιχειρήσεις αυτές εδράζονται σε ρητή εξουσιοδότηση του ΣΑ, δυνάμει του Κεφαλαίου VII του ΚΧ, και αποσκοπούν στην αντιμετώπιση απειλών κατά της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας, ακόμη και παρά τη βούληση του κράτους υποδοχής ή άλλων εμπλεκόμενων μερών.[15] Η νομιμοποίηση της δράσης τους αντλείται πρωτίστως από την κανονιστική αρμοδιότητα του ΣΑ και όχι από τη συναίνεση των άμεσα θιγόμενων κρατικών ή μη κρατικών δρώντων. Στο πλαίσιο αυτό, η χρήση βίας δεν περιορίζεται στην αυτοάμυνα ή στην προστασία της εντολής, αλλά μπορεί να καταστεί κεντρικό εργαλείο επιβολής των αποφάσεων του Συμβουλίου, χωρίς να συνιστά παραβίαση του άρθρου 2§7 του ΚΧ.

Ενώ λοιπόν στο κλασικό πρότυπο της συλλογικής ασφάλειας η κρατική κυριαρχία δεν προστατεύεται έναντι οργανωμένων μηχανισμών επιβολής, στο σύστημα που συγκροτείται γύρω από την ειρηνευτική δράση η κυριαρχία του κράτους υποδοχής διατηρείται ως κεντρική αξία και η ανάπτυξη διεθνών δυνάμεων προϋποθέτει τη συναίνεσή του. Υπό αυτή την έννοια, η ειρηνευτική δράση συνιστά όχι απλώς επιχειρησιακή πρακτική, αλλά θεσμική προσαρμογή του μηχανισμού συλλογικής ασφάλειας σε ένα μοντέλο διαχείρισης συγκρούσεων που αποσκοπεί στη σταθεροποίηση και την υποστήριξη πολιτικών διαδικασιών,[16] χωρίς την άσκηση εξαναγκασμού σε στρατηγικό επίπεδο.[17]

III. Η Νομική Φύση του Ψηφίσματος 2803(2025)

Η νομική φύση του Ψηφίσματος 2803 προσδιορίζεται πρωτίστως από τον χαρακτήρα και το εύρος της εντολής που απονέμει στη διεθνή δύναμη που προβλέπει. Στο πλαίσιο αυτό, ανακύπτει το θεμελιώδες ερώτημα ως προς τη φύση της ISF: πρόκειται για επιχείρηση διατήρησης της ειρήνης ή για μια διαφορετικού τύπου αποστολή; Ερωτηθείς επ' αυτού, ο Υπουργός Εξωτερικών των ΗΠΑ, Marco Rubio, απάντησε ότι η ISF «δεν θα έπρεπε να αποτελεί μάχιμη δύναμη». Τέτοιου είδους δηλώσεις φαίνεται να υποδηλώνουν ότι, σε πολιτικό επίπεδο, η ISF πλαισιώνεται ως δύναμη διατήρησης της ειρήνης, με σκοπό τη στήριξη μιας

14. UN Department of Peacekeeping Operations and UN Department of Field Support, *United Nations Peacekeeping Operations: Principles and Guidelines* (UN Capstone Doctrine 2008) 31.
15. Καταστατικός Χάρτης των Ηνωμένων Εθνών, άρθρο 42.
16. Ο ΟΗΕ δεν έχει ορίσει επισήμως την έννοια της «σταθεροποίησης», ούτε έχει διαμορφώσει σαφείς κατευθυντήριες γραμμές πολιτικής ως προς το περιεχόμενο και το εύρος των δραστηριοτήτων που συνεπάγονται οι αποστολές αυτού του τύπου, με συνέπεια αυτές να εμφανίζουν σημαντική ετερογένεια ως προς τις εντολές και τις επιχειρησιακές τους λειτουργίες. Βλ. Alexander Gilder, 'The Effect of "Stabilization" in the Mandates and Practice of UN Peace Operations' (2019) 66 *Netherlands International Law Review* 47, 50.
17. Nicholas Tsagourias, 'Consent, Neutrality/Impartiality and the Use of Force in Peacekeeping: Their Constitutional Dimension' (2006) 11(3) *Journal of Conflict & Security Law* 465, 468-469.

ενδεχόμενης μετάβασης της διακυβέρνησης της Γάζας στην Παλαιστινιακή Αρχή.[18]

Από την πλευρά του το ΣΑ απολαύει ευρείας διακριτικής ευχέρειας στο πλαίσιο του Κεφαλαίου VII ως προς τα μέτρα που δύναται να λάβει, χωρίς να υποχρεούται να παραπέμπει ρητώς σε συγκεκριμένη διάταξη του ΚΧ. Στην πράξη, η υπαγωγή ενός Ψηφίσματος στη λογική του Κεφαλαίου VII προκύπτει συχνά ερμηνευτικά, από τη διατύπωση και το κανονιστικό του περιεχόμενο.[19] Στο πλαίσιο μιας παγιωμένης «άτυπης βέλτιστης πρακτικής»,[20] το Ψήφισμα 2803 αποφεύγει τη ρητή αναφορά στο Κεφάλαιο VII, περιλαμβάνει ωστόσο διατυπώσεις και κανονιστικά στοιχεία που παραπέμπουν σαφώς στη λογική του. Καταρχάς, στην εναρκτήρια διατύπωσή του, το Ψήφισμα διαπιστώνει ότι η κατάσταση στη Γάζα συνιστά «απειλή για την περιφερειακή ειρήνη και ασφάλεια».[21] Η διαπίστωση αυτή λειτουργεί ως το ουσιαστικό ισοδύναμο της κρίσης του άρθρου 39 του ΚΧ, το οποίο παρέχει στο ΣΑ την αρμοδιότητα λήψης μέτρων για τη διατήρηση ή αποκατάσταση της ειρήνης.[22] Η χρήση του όρου «περιφερειακή», αντί της παραδοσιακής αναφοράς στη «διεθνή» ειρήνη και ασφάλεια», δεν αναιρεί τον χαρακτήρα της διαπίστωσης, αλλά εντάσσεται στη σύγχρονη πρακτική του Συμβουλίου σε συγκρούσεις με ευρύτερες αποσταθεροποιητικές συνέπειες.[23]

Περαιτέρω, το Ψήφισμα 2803 εξουσιοδοτεί την ISF να χρησιμοποιήσει «όλα τα αναγκαία μέτρα» για την εκτέλεση μιας ιδιαίτερα ευρείας και ενισχυμένης εντολής, η οποία δεν περιορίζεται στην προστασία του άμαχου πληθυσμού ή στην υποστήριξη ανθρωπιστικών επιχειρήσεων, αλλά περιλαμβάνει κατεξοχήν καθήκοντα επιβολής, όπως την ασφάλιση των συνοριακών περιοχών και τη σταθεροποίηση του περιβάλλοντος ασφάλειας στη Γάζα μέσω της διαδικασίας αποστρατιωτικοποίησης, συμπεριλαμβανομένης της καταστροφής και της αποτροπής επανασύστασης στρατιωτικών, τρομοκρατικών και επιθετικών υποδομών, καθώς και του αφοπλισμού μη κρατικών ένοπλων ομάδων.[24]

Η εκτέλεση μιας τέτοιας εντολής, η οποία μάλλον υπερβαίνει το επιτρεπτό πλαίσιο χρήσης ένοπλης βίας για σκοπούς αυτοάμυνας και προστασίας της εντολής, δύσκολα μπορεί να ενταχθεί στο κλασικό μοντέλο της διατήρησης της ειρήνης, όπως αυτό αποτυπώνεται στο *UN Capstone Doctrine*. Παρότι το εν λόγω δογματικό πλαίσιο ενέταξε ρητώς στο κανονιστικό πλαίσιο της ειρηνευτικής δράσης του ΟΗΕ το *robust peacekeeping*,[25] επιτρέποντας, υπό προϋποθέσεις, τη χρήση ενισχυμέ-

18. US Department of State, 'Secretary of State Marco Rubio Remarks to the Press' (Office of the Spokesperson, November 2025) https://www.state.gov/releases/office-of-the-spokesperson/2025/11/secretary-of-state-marco-remarks-to-the-press accessed 7 January 2026.
19. Tsagourias (υποσ. 17)
20. Marc Weller (υποσ. 9)
21. UNSC Res 2803 (2025) (preamble).
22. Nico Krisch, 'Article 39' in Bruno Simma and others (eds), *The Charter of the United Nations: A Commentary*, vol II (3rd edn, OUP 2012) https://doi.org/10.1093/law/9780199639779.003.0008 accessed 6 January 2026
23. Marc Weller (υποσ. 9).
24. UNSC Res 2803 (2025) para 7.
25. Το *robust peacekeeping* αναδύθηκε εννοιολογικά με την Έκθεση Brahimi (2000), η οποία

νης βίας σε τακτικό επίπεδο, το εύρος της εντολής της ISF, η ευρεία εξουσιοδότηση χρήσης «κάθε αναγκαίου μέσου», καθώς και η απουσία ρητής πρόσκλησης ή συναίνεσης από το κράτος υποδοχής (Host State) την τοποθετούν λειτουργικά πλησιέστερα στο πεδίο του *peace enforcement*, και συνακόλουθα στο πλαίσιο των εξουσιών του Κεφαλαίου VII του ΚΧ. Σημειωτέον ότι η κρίσιμη διάκριση μεταξύ *robust peacekeeping* και *peace enforcement* δεν έγκειται τόσο στην ένταση ή την έκταση της χρήσης βίας, αλλά στο θεσμικό και πολιτικό πλαίσιο εντός του οποίου αυτή ασκείται.[26]

Οι περισσότερες επιχειρήσεις που εξουσιοδοτούνται σε χρήση ενισχυμένης βίας (*robust force*) δεν συνιστούν «πλήρους κλίμακας» επιχειρήσεις επιβολής της ειρήνης στο πλαίσιο του Κεφαλαίου VII και λειτουργούν, κατά κανόνα, με τη συναίνεση ή, τουλάχιστον, την ανοχή όλων των μερών της σύγκρουσης ή της διαφοράς.[27] Αυτό οφείλεται στο ότι η ενισχυμένη χρήση βίας αφορά πρωτίστως την άσκηση βίας σε τακτικό επίπεδο, με σκοπό την υπεράσπιση της εντολής έναντι δρώντων που ενεργούν υπονομευτικά (spoilers), των οποίων οι ενέργειες συνιστούν απειλή για τους αμάχους ή ενδέχεται να ματαιώσουν την ειρηνευτική διαδικασία,[28] ενώ η επιβολή της ειρήνης (peace enforcement) επιτρέπει τη χρήση βίας σε στρατηγικό ή διεθνές επίπεδο, ανεξαρτήτως ή και παρά τη βούληση του κράτους υποδοχής ή άλλων βασικών μερών.[29]

Η θέση αυτή επιβεβαιώνεται και από τα συμπεράσματα του UN High-Level Panel on Peace Operations (2015), σύμφωνα με τα οποία οι ειρηνευτικές αποστολές του ΟΗΕ «δεν είναι κατάλληλες για τη διεξαγωγή στρατιωτικών επιχειρήσεων αντιμετώπισης της τρομοκρατίας», αλλά τέτοιου είδους δραστηριότητες θα πρέπει να αναλαμβάνονται από άλλους φορείς, όπως «μια ad hoc συμμαχία εξουσιοδοτημένη από το Συμβούλιο Ασφαλείας».[30] Στην προκειμένη περίπτωση, λαμβανομένου υπόψη του εύρους της εντολής, θα μπορούσε, σε

υπογράμμισε την ανάγκη «ενισχυμένων» κανόνων εμπλοκής πέρα της αυτοάμυνας για την προστασία αμάχων και την εφαρμογή των εντολών της ειρηνευτικής επιχείρησης. Βλ. UN, *Report of the Panel on United Nations Peace Operations* (UN Doc A/55/305–S/2000/809, 2000) ('Brahimi Report').

26. Marco Longobardo, 'Robust Peacekeeping Mandates: An Assessment in Light of Jus Post Bellum' in Carsten Stahn and Jens Iverson (eds), *Just Peace After Conflict: Jus Post Bellum and the Justice of Peace* (OUP 2020) ch 10.
27. Terry D Gill and Dieter Fleck, 'Peace Operations' in Terry D Gill and Dieter Fleck (eds), *The Handbook of the International Law of Military Operations* (2nd edn, OUP 2015) 154.
28. Επισημαίνεται ότι αποστολές *robust peacekeeping*, όπως στο Μάλι (MINUSMA) και στη Λαϊκή Δημοκρατία του Κονγκό (MONUSCO), έλαβαν τη συναίνεση των κρατών υποδοχής για τη διεξαγωγή επιχειρήσεων στρατηγικού και επιθετικού χαρακτήρα κατά ένοπλων ομάδων. Βλ. Lise Moe, 'The Dark Side of Institutional Collaboration: How Peacekeeping–Counterterrorism Convergences Weaken the Protection of Civilians in Mali' (2021) 28(1) *International Peacekeeping* 1–29.
29. UN Capstone Doctrine (υποσ. 14) 19 · Alex J Bellamy and Charles T Hunt, 'Twenty-first Century UN Peace Operations: Protection, Force and the Changing Security Environment' (2015) 91(6) *International Affairs* 1277, 1281.
30. United Nations, *Report of the High-level Independent Panel on Peace Operations on Uniting Our Strengths for Peace: Politics, Partnership and People* (17 June 2015) UN Doc A/70/95–S/2015/446 ('HIPPO Report') para 119.

θεωρητικό επίπεδο, να εξετασθεί το ενδεχόμενο ενός διαχωρισμού της εντολής (*mandate bifurcation*).[31] Ειδικότερα, το σκέλος των επιχειρήσεων αυξημένης έντασης και επιβολής της ασφάλειας (*enforcement tasks*) θα μπορούσε να ανατεθεί σε μια *ad hoc* πολυεθνική δύναμη, εξουσιοδοτημένη από το Συμβούλιο Ασφαλείας, ενώ μια διακριτή ειρηνευτική επιχείρηση, υπό τη διοίκηση και τον επιχειρησιακό έλεγχο του ΟΗΕ, θα επωμιζόταν τα κατεξοχήν ειρηνευτικά καθήκοντα, συμπεριλαμβανομένων της σταθεροποίησης, της προστασίας των αμάχων και της υποστήριξης της πολιτικής μετάβασης. Μια τέτοια προσέγγιση, ωστόσο, ενέχει τον κίνδυνο να θολώσει ακόμη περισσότερο τα όρια μεταξύ παραδοσιακής ειρηνευτικής δράσης και επιβολής της ειρήνης. Περαιτέρω, η παράλληλη λειτουργία διακριτών αλλά αλληλοεξαρτώμενων σχημάτων ασφαλείας στον ίδιο επιχειρησιακό χώρο ενδέχεται να δημιουργήσει σοβαρά προβλήματα συντονισμού, διαλειτουργικότητας και σαφούς κατανομής αρμοδιοτήτων, με άμεσες συνέπειες τόσο για την επιχειρησιακή αποτελεσματικότητα όσο και για τον καταλογισμό ευθύνης.

Σε κάθε περίπτωση, ακόμη και αν γίνει δεκτό ότι το Ψήφισμα 2803 εξουσιοδοτεί μια επιχείρηση επιβολής της ειρήνης στο πλαίσιο του Κεφαλαίου VII του ΚΧ, η συναίνεση των εμπλεκόμενων μερών, παρότι δεν συνιστά νομική προϋπόθεση της εντολής, εξακολουθεί να αποτελεί έναν από τους κρίσιμους παράγοντες για την αποτελεσματική υλοποίησή της.[32] Η σημασία αυτή αποτυπώνεται και στο κείμενο του Ψηφίσματος, όπου αναγνωρίζεται ότι τα μέρη έχουν αποδεχθεί το *Comprehensive Plan*, στοιχείο που καταδεικνύει, έστω και εμμέσως, τη συναινετική διάσταση ως αναγκαίο λειτουργικό υπόβαθρο για την εφαρμογή της εντολής επί του πεδίου.[33]

Υπό το πρίσμα αυτό, η συναίνεση θα εξεταστεί, καταρχάς, σε σχέση με τους βασικούς εμπλεκόμενους δρώντες –το Ισραήλ, την Παλαιστίνη και τη Χαμάς, ως *de facto* φορέα ελέγχου

31. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το Αφγανιστάν, όπου η πολιτική αποστολή του ΟΗΕ (UNAMA) συνυπήρξε με εκτελεστική στρατιωτική παρουσία συνασπισμού πρόθυμων κρατών υπό ΝΑΤΟϊκή διοίκηση (ISAF, και μεταγενέστερα *Resolute Support Mission*), κατόπιν εξουσιοδότησης του Συμβουλίου Ασφαλείας. Παρότι ο διαχωρισμός αρμοδιοτήτων ήταν νομικά σαφής, η εμπειρία ανέδειξε σοβαρούς λειτουργικούς και κανονιστικούς κινδύνους. Βλ. Astri Suhrke, *When More Is Less: The International Project in Afghanistan* (Columbia University Press / Hurst 2011).
32. Η εμπειρία της UNAMSIL στη Σιέρα Λεόνε –η οποία εξουσιοδοτήθηκε ρητώς από το ΣΑ ως αποστολή του Κεφαλαίου VII (UNSC Res 1270 (1999)), με εντολή να λαμβάνει «κάθε αναγκαίο μέτρο» για την ασφάλεια του προσωπικού της και την προστασία αμάχων– καταδεικνύει ότι η υπαγωγή μιας ειρηνευτικής επιχείρησης στο Κεφάλαιο VII δεν προεξοφλεί την επιτυχία της. Τον Μάιο του 2000, το Revolutionary United Front (RUF) απήγαγε εκατοντάδες ειρηνευτές και αποκήρυξε την ανακωχή, γεγονός που ανέδειξε τις επιχειρησιακές αδυναμίες της αποστολής και επιβεβαίωσε ότι η αποτελεσματικότητα μιας τέτοιας εντολής προϋποθέτει, πέραν των μέσων και της πολιτικής στήριξης, και ουσιαστική συναίνεση των εμπλεκομένων μερών. Για εκτενέστερη ανάλυση βλ. Lise Morjé Howard and Anjali Kaushlesh Dayal, 'The Use of Force in UN Peacekeeping' (2017) 72 *International Organization* 71-103 · United Nations, *Sierra Leone – UNAMSIL – Background* (UN Peacekeeping) https://peacekeeping.un.org/mission/past/unamsil/background.html accessed 9 January 2026.
33. S/RES/2803 (2025), para 1.

της περιοχής– χωρίς να παραγνωριστεί η σημασία της συναινετικής διάστασης σε επίπεδο τοπικών φορέων. Η τελευταία, ιδίως σε περιβάλλοντα υψηλής έντασης και κατακερματισμένης εξουσίας,[34] αναδεικνύεται σε καθοριστικό παράγοντα για την επιχειρησιακή αποδοχή της αποστολής, την ασφάλεια του προσωπικού και, εν τέλει, τη μακροπρόθεσμη βιωσιμότητά της επί του πεδίου.

IV. Η ιδιαιτερότητα της Γάζας: Τα υποκείμενα της συναίνεσης

Ο όρος «συναίνεση των μερών» στο πλαίσιο των ειρηνευτικών επιχειρήσεων του ΟΗΕ αποτελεί έννοια εγγενώς ρευστή και πολυεπίπεδη, η οποία δεν επιδέχεται ενιαίο και αυστηρά τυποποιημένο ορισμό. Σύμφωνα με το *UN Capstone Doctrine*, η συναίνεση ορίζεται ως «η δέσμευση των μερών σε μια πολιτική διαδικασία και η αποδοχή μιας ειρηνευτικής επιχείρησης που έχει εντολή να υποστηρίξει τη διαδικασία αυτή»,[35] ενώ τα «μέρη» εξειδικεύονται ως τα «κύρια μέρη της σύγκρουσης». Ωστόσο, σε άλλα έγγραφα του ΟΗΕ η συναίνεση, πέραν της στρατηγικής της διάστασης, αποδίδεται και ως μορφή ευρύτερης πολιτικής και κοινωνικής υποστήριξης, η οποία δύναται να προέρχεται όχι μόνο από τα κύρια μέρη της σύγκρουσης, αλλά και από «τοπικά μέρη»[36] ή από «κρίσιμα μέρη».[37] Η διαφοροποίηση αυτή καταδεικνύει ότι η συναίνεση, στην πράξη, συνιστά ένα πλέγμα σχέσεων αποδοχής, ανοχής και συνεργασίας, το οποίο μεταβάλλεται αναλόγως του θεσμικού και επιχειρησιακού πλαισίου κάθε αποστολής.

Παρά την εννοιολογική αυτή ρευστότητα, η πρακτική του ΟΗΕ τείνει, κατά κανόνα, να προκρίνει τη συναίνεση του κράτους υποδοχής, σε αναγνώριση των κυριαρχικών του δικαιωμάτων και της κατ' αρχήν αρμοδιότητάς του να ασκεί έλεγχο επί του εδάφους του.[38] Η επιλογή αυτή αντανακλά τη διαχρονική προσπάθεια του Οργανισμού να συμβιβάσει την ανάπτυξη ειρηνευτικών επιχειρήσεων με την αρχή της κρατικής κυριαρχίας και της μη επέμβασης. Ωστόσο, το μοντέλο αυτό προϋποθέτει την ύπαρξη ενός σαφώς προσδιορίσιμου και λειτουργικά ενιαίου κρατικού φορέα, ικανού να παράσχει έγκυρη συναίνεση και να την υποστηρίξει στην πράξη.

Η περίπτωση της Γάζας αναδεικνύει με ιδιαίτερη ένταση τα όρια αυτής της θεωρητικής κατασκευής. Η υφιστάμενη δομή διακυβέρνησης στην περιοχή, η οποία χαρακτηρίζεται από κατακερματισμό εξουσίας, κατοχικό καθεστώς και ανταγωνιστικές αξιώσεις νομιμοποίησης, καθιστά προβληματικό τον εντοπισμό ενός υποκειμένου ικανού να παράσχει έγκυρη και λειτουργική συναίνεση, όπως αυτή νοείται στο *UN*

34. Kali Robinson, 'Who Governs the Palestinians?' (Council on Foreign Relations, 28 May 2024) https://www.cfr.org/backgrounder/who-governs-palestinians accessed 7 January 2026
35. UN Capstone Doctrine (υποσ. 14) 31.
36. Brahimi Report (υποσ. 25) ix.
37. United Nations, *Our Common Agenda – Policy Brief 9: A New Agenda for Peace* (UN Doc A/77/CRP.1/Add.8, 3 July 2023) 22.
38. Julie Gregory and Lisa Sharland, *Host-Country Consent in UN Peacekeeping* (The Stimson Center, September 2023) https://www.stimson.org/wp-content/uploads/2023/09/Host-Country-Consent-in-UN-Peacekeeping-Report.pdf accessed 6 January 2026

Capstone Doctrine.[39]

Το Ισραήλ, αν και έχει εκφράσει υπό όρους και εν μέσω έντονων εσωτερικών πολιτικών αντιπαραθέσεων[40] πολιτική αποδοχή του Ψηφίσματος,[41] εξακολουθεί να ενεργεί υπό την ιδιότητα κατοχικής δύναμης,[42] χωρίς νόμιμο τίτλο κυριαρχίας επί της περιοχής.[43] Ως εκ τούτου, δεν διαθέτει τυπική αρμοδιότητα να παράσχει τη συναίνεση του κράτους υποδοχής· η στάση του, ωστόσο, παραμένει καθοριστική σε λειτουργικό επίπεδο, καθώς η πρακτική συνεργασία ή, τουλάχιστον, η ανοχή του αποτελεί αναγκαία προϋπόθεση για την επιχειρησιακή επιτυχία και βιωσιμότητα της αποστολής επί του πεδίου. Από την πλευρά της, η Παλαιστινιακή Αρχή χαιρέτισε την υιοθέτηση του Ψηφίσματος μέσω ανακοίνωσης του Υπουργείου Εξωτερικών της.[44] Εντούτοις, δεν είναι σαφές εάν η δήλωση αυτή συνιστά ρητή πρόσκληση ή συγκατάθεση για την ανάπτυξη διεθνούς αποστολής στη Γάζα, ούτε μπορεί αυτομάτως να εκληφθεί ως νομικά δεσμευτική πράξη συναίνεσης. Το ζήτημα καθίσταται ακόμη πιο σύνθετο αν ληφθεί υπόψη ότι η Παλαιστινιακή Αρχή δεν ασκεί πραγματική και αποτελεσματική εξουσία επί του εδάφους της Γάζας, γεγονός που περιορίζει δραστικά τη δυνατότητά της να διασφαλίσει πρακτική συνεργασία και επιχειρησιακή εφαρμογή της συναίνεσης αυτής.[45] Εξάλλου, η θεμελίωση της εξουσίας της αποστολής στη συναίνεση της Παλαιστίνης θα συνεπαγόταν έμμεση αναγνώριση της ως κυρίαρχου κράτους, εξέλιξη που δεν γίνεται δεκτή ούτε από τις ΗΠΑ ούτε από το Ισραήλ.[46] Η Χαμάς, τέλος, υποστήριξε ότι το ζήτημα του αφοπλισμού αποτελεί εσωτερική εθνική υπόθεση, άρρηκτα συνδεδεμένη με μια πολιτική διαδικασία που θα οδηγήσει στον τερματισμό της κατοχής, την ίδρυση παλαιστινιακού κράτους και την αυτοδιάθεση, τονίζοντας ότι η ανάθεση στην ISF του «αφοπλισμού της αντίστασης» αναιρεί την ουδετερότητα της διεθνούς δύναμης και τη μετατρέ-

39. Samiksha Kandhari and Sanmay Moitra, 'Resolution 2803 and the International Stabilization Force' (*Just Security*, 10 December 2025) https://www.justsecurity.org/125993/resolution-2803-international-stabilization-force/ accessed 07 January 2026
40. i24NEWS, 'New US UNSC draft proposal sparks backlash in Israel with "pathway to Palestinian statehood" clause' (16 November 2025) https://www.i24news.tv/en/news/israel/diplomacy-defense/artc-new-us-unsc-draft-proposal-including-clause-on-path-to-palestinian-statehood-sparks-backlash-in-israel accessed 6 January 2026
41. Prime Minister's Office, Statement by Prime Minister Benjamin Netanyahu on the UN Security Council vote on Gaza plan (18 November 2025) Gov.il https://www.gov.il/en/pages/spoke-statement181125 accessed 6 January 2026
42. *Legal Consequences arising from the Policies and Practices of Israel in the Occupied Palestinian Territory, including East Jerusalem* (Advisory Opinion) [2024] ICJ Rep, 19 July 2024 (OPT Advisory Opinion), paras 105, 159.
43. Convention (IV) Respecting the Laws and Customs of War on Land and its annex: Regulations concerning the Laws and Customs of War on Land (adopted 18 October 1907) 205 CTS 277 (Hague Regulations) art 55.
44. WAFA – Palestinian News & Information Agency, 'State of Palestine welcomes the UN resolution on Gaza and affirms its readiness to support implementation and assume its full responsibilities' (18 November 2025) https://english.wafa.ps/Pages/Details/164487 accessed 6 January 2026.
45. Maureen Clare Murphy, 'Resolution 2803 and the International Stabilization Force' *Just Security* (18 November 2025) https://www.justsecurity.org/125993/resolution-2803-international-stabilization-force/ accessed 6 January 2026
46. Marc Weller (υποσ. 9).

πει σε μέρος της σύγκρουσης υπέρ της ισραηλινής κατοχής.[47]

Το κρίσιμο ερώτημα που ανακύπτει είναι, συνεπώς, διττό: αφενός, ποιος φορέας νομιμοποιείται διεθνώς να εκφράσει τη βούληση του κράτους υποδοχής ως προς την ανάπτυξη διεθνούς αποστολής στη Γάζα και, αφετέρου, εάν και σε ποιον βαθμό η εκφραζόμενη αυτή βούληση πληροί τα κριτήρια μιας λειτουργικής συναίνεσης. Όπως επισημαίνουν οι Hathaway *et al.*, σε περιπτώσεις ειρηνευτικών αποστολών, η νομική βάση των οποίων στηρίζεται στη συναίνεση, ο προσδιορισμός του αρμόδιου φορέα δεν εξαρτάται από ένα μόνο κριτήριο, αλλά από τη συνδυαστική εξέταση τριών παραγόντων:[48] (α) την άσκηση αποτελεσματικού ελέγχου επί του εδάφους, ως ένδειξη πραγματικής εξουσίας·[49] (β) την ικανότητα ανάληψης κυριαρχικών ευθυνών, δηλαδή την αποδοχή και τήρηση των υποχρεώσεων που απορρέουν από το διεθνές δίκαιο·[50] και (γ) την πολυμερή διεθνή αναγνώριση, η οποία παρέχει τη θεσμική βάση για την εκπροσώπηση του κράτους στη διεθνή έννομη τάξη.[51] Σε περιπτώσεις ανταγωνιστικών αξιώσεων διακυβέρνησης και αμφισβητούμενου αποτελεσματικού ελέγχου, θα πρέπει να λαμβάνεται υπόψη κατά πόσον οι φορείς που αξιώνουν την εκπροσώπηση του κράτους αποδέχονται τις διεθνοδικαιικές υποχρεώσεις που συνεπάγεται η αναγνώριση, συμπεριλαμβανομένης της υποχρέωσης προστασίας των θεμελιωδών ανθρωπίνων δικαιωμάτων και πρόληψης μαζικών εγκλημάτων.[52]

Στη βάση αυτή, είναι πιθανό ότι η Παλαιστινιακή Αρχή θα ήταν επαρκώς εξουσιοδοτημένη να παράσχει συναίνεση εξ ονόματος της Παλαιστίνης. Ωστόσο, ακόμη και αν ο χαιρετισμός του Ψηφίσματος 2803 από την Παλαιστινιακή Αρχή ερμηνευθεί, μέσω της ανωτέρω διασταλτικής προσέγγισης, ως έκφραση συναίνεσης από τον διεθνώς νομιμοποιούμενο φορέα, το κρίσιμο ζήτημα που ανακύπτει είναι κατά πόσον μια τέτοια συναίνεση μπορεί να μεταφραστεί σε πρακτική αποδοχή και ουσιαστική συνεργασία επί του πεδίου, δεδομένου ότι η Παλαιστινιακή Αρχή δεν ασκεί πραγματικό και αποτελεσματικό έλεγχο.

47. Amira El-Fekki and Shane Croucher, 'Hamas Rejects Vital Conditions of Donald Trump's Gaza Peace Plan' (*Newsweek*, 18 November 2025) https://www.newsweek.com/hamas-trump-gaza-israel-peace-plan-disarm-phase-two-11064024 accessed 6 January 2026
48. Oona A Hathaway, Julia Brower, Ryan Liss and Tina Thomas, 'Consent-Based Humanitarian Intervention: Giving Sovereign Responsibility Back to the Sovereign' (2013) 46 *Cornell International Law Journal* 499, 544.
49. David Wippman, 'Military Intervention, Regional Organizations, and Host-State Consent' (1996) 7 *Duke Journal of Comparative & International Law* 209, 211.
50. Για την εκτίμηση της βούλησης μιας κυβέρνησης να αναλάβει τις ευθύνες που απορρέουν από την κυριαρχία, τα λοιπά κράτη συνεκτιμούν ενδείξεις όπως οι δημοκρατικές της δεσμεύσεις και ο τρόπος ανάδειξής της στην εξουσία, ιδίως η λαϊκή στήριξη, η τήρηση των εσωτερικών συνταγματικών διαδικασιών, η ανεξαρτησία από ξένη στρατιωτική υποστήριξη, ο σεβασμός των δικαιωμάτων άλλων κρατών, η απουσία ακραίας βίας κατά την κατάληψη της εξουσίας, καθώς και ο αποδεδειγμένος σεβασμός των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου. Βλ. Christopher J Le Mon, 'Unilateral Intervention by Invitation in Civil Wars: The Effective Control Test Tested' (2003) 35 *NYU Journal of International Law and Politics* 741, 745.
51. Κατά την παραδοσιακή πρακτική, σε περιπτώσεις όπου περισσότερες οντότητες διεκδικούν ή επιδιώκουν να αναγνωρισθούν ως κυβέρνηση κράτους, η νομιμοποίηση πρόσκλησης διεθνούς επέμβασης προϋποθέτει όχι μόνο την άσκηση αποτελεσματικού ελέγχου, αλλά και την ύπαρξη διεθνούς εξωτερικής νομιμοποίησης. Όπ.π. 754.
52. Hathaway *et al* (υποσ. 48) 542.

V. Η συναίνεση ως ζήτημα ουσιαστικής συμμετοχής: θεσμική ανισορροπία και πρόβλημα αποδοχής επί του πεδίου

Η εμπειρία των ειρηνευτικών επιχειρήσεων καταδεικνύει ότι η συναίνεση, προκειμένου να είναι λειτουργική και βιώσιμη, πρέπει να είναι ορατή, συμμετοχική και θεσμικά κατοχυρωμένη. Ενδεικτικό παράδειγμα αποτελεί η ειρηνευτική επιχείρηση στο Ανατολικό Τιμόρ,[53] η οποία αναπτύχθηκε κατόπιν διεθνώς εποπτευόμενου δημοψηφίσματος, στο οποίο ο πληθυσμός εξέφρασε με συντριπτική πλειοψηφία τη βούλησή του υπέρ της ανεξαρτησίας, παρέχοντας σαφή και αδιαμφισβήτητη έκφραση του δικαιώματος αυτοδιάθεσης.[54]

Αντιθέτως, το Ψήφισμα 2803 θεμελιώνει ένα καθεστώς διοίκησης χωρίς τη συμμετοχή του παλαιστινιακού πληθυσμού. Ειδικότερα, στην παράγραφο 2, αναθέτει στο BoP, ως «μεταβατική διοίκηση με διεθνή νομική προσωπικότητα», τη διακυβέρνηση της Λωρίδας της Γάζας έως ότου η Παλαιστινιακή Αρχή ολοκληρώσει, σύμφωνα με το προβλεπόμενο χρονοδιάγραμμα, το πρόγραμμα μεταρρυθμίσεών της. Περαιτέρω, το Ψήφισμα συνδέει ρητώς την άσκηση του δικαιώματος αυτοδιάθεσης και την ίδρυση παλαιστινιακού κράτους με την επιτυχή ολοκλήρωση του εν λόγω προγράμματος και την πρόοδο της ανασυγκρότησης της Γάζας.[55]

Επομένως, το BoP δεν λειτουργεί ως μεταβατικός θεματοφύλακας με σαφώς προσδιορισμένο και προδιαγεγραμμένο ορίζοντα άσκησης της αυτοδιάθεσης του Παλαιστινιακού Λαού. Αντιθέτως, συνιστά ένα υβριδικό όργανο το οποίο αναλαμβάνει να αξιολογεί και να καθορίζει εάν και πότε ο πληθυσμός θεωρείται «έτοιμος» για την άσκηση της αυτοδιάθεσης,[56] στοιχείο που εγείρει σοβαρά ζητήματα ως προς την επαναφορά, υπό νέο *sui generis* θεσμικό μανδύα, μορφής διακυβέρνησης λειτουργικά ανάλογης με το Σύστημα Κηδεμονίας.[57] Στο πλαίσιο αυτό, οι Παλαιστίνιοι δεν παρουσιάζονται ως πολιτικά υποκείμενα ή ως μέλη ενός συλλογικού πολιτικού σώματος και ενός υπό διαμόρφωση έθνους-κράτους. Η αυτοδιάθεση τους, από κατ' αρχήν αναφαίρετο δικαίωμα

53. UNSC Res 1264 (1999) (establishing a multinational force authorized to "take all necessary measures" to restore peace and security in East Timor).
54. Safia Southey, 'The Security Council as Architect? Resolution 2803, the Board of Peace, and the Limits of Transition in Gaza' (ASIL Insights, 10 December 2025) https://www.asil.org/insights/volume/29/issue/16 accessed 7 January 2026
55. UNSC Res 2803 (2025), para 2.
56. UN Human Rights Office, 'UN Security Council resolution a violation of Palestinian right of self-determination and UN Charter, UN expert warns' (OHCHR, 19 November 2025) https://www.ohchr.org/en/press-releases/2025/11/un-security-council-resolution-violation-palestinian-right-self accessed 7 January 2026
57. Το εν λόγω Σύστημα (άρθρα 75-85 ΚΧ) έχει περιέλθει σε ουσιαστική αχρησία, ακριβώς λόγω των αποικιακών του συνδηλώσεων και της ασυμβατότητάς του με τη σύγχρονη αντίληψη της αυτοδιάθεσης. Η τελευταία διεθνής κηδεμονία, το *Trust Territory of the Pacific Islands*, τερματίστηκε οριστικά το 1994 με την ανεξαρτησία του Palau, έκτοτε δε κανένα έδαφος δεν τελεί υπό καθεστώς κηδεμονίας.

–όπως έχει ρητώς αναγνωρισθεί, μεταξύ άλλων,[58] από το Διεθνές Δικαστήριο Δικαιοσύνης στην πρόσφατη γνωμοδότησή του[59]– μετατρέπεται σε ενδεχόμενο υπό αίρεση.[60]

Η θεσμική αυτή επιλογή αποτυπώνεται και στο βαθμό συμμετοχής των εμπλεκόμενων μερών στο σχέδιο ειρήνης, εγείροντας σοβαρά ζητήματα ως προς την τήρηση της αρχής της αμεροληψίας,[61] δεδομένου ότι αυτή δεν εξαντλείται στην τυπική ουδετερότητα της εντολής καθαυτής, αλλά επεκτείνεται στον τρόπο άσκησής της επί του πεδίου, στη διαδικασία λήψης αποφάσεων, καθώς και στην ουσιαστική συνεκτίμηση και ισορρόπηση των συμφερόντων των εμπλεκόμενων μερών.[62] Ειδικότερα, το Ψήφισμα προβλέπει ότι η ISF θα λειτουργεί σε «στενή διαβούλευση και συνεργασία» με το Ισραήλ και την Αίγυπτο και ότι θα συνεργάζεται μαζί τους για την εκτέλεση της εντολής της.[63] Επιπλέον, οι όροι και τα χρονοδιαγράμματα για την αποχώρηση των Ισραηλινών δυνάμεων από τη Γάζα προβλέπεται ότι θα συμφωνούνται μεταξύ του Ισραήλ, της ISF, των εγγυητριών δυνάμεων και των ΗΠΑ, χωρίς σαφή και θεσμικά κατοχυρωμένη παλαιστινιακή συμμετοχή. Η τελευταία περιορίζεται σε μια τεχνοκρατική επιτροπή υπό την εποπτεία του BoP, θεσμοθετικά περιθωριοποιημένη από τον πυρήνα της διαδικασίας λήψης αποφάσεων.[64]

Θα μπορούσε κανείς να υποστηρίξει ότι η Αίγυπτος λειτουργεί ως εγγυήτρια ή αντισταθμιστικός παράγοντας έναντι της ισραηλινής επιρροής, εκπροσωπώντας παλαιστινιακά συμφέροντα.[65] Ωστόσο, η συναίνεση δεν μεταβιβάζεται ούτε υποκαθίσταται. Η

58. Ο ΚΧ του ΟΗΕ (1945) καθιέρωσε την αρχή της αυτοδιάθεσης των λαών ως σκοπό του Οργανισμού (άρθρο 1§2), χωρίς ωστόσο να προσδίδει σε αυτήν σαφές κανονιστικό περιεχόμενο ή χαρακτήρα νομικά δεσμευτικού δικαιώματος· η διαμόρφωση της αυτοδιάθεσης ως νομικά κατοχυρωμένου δικαιώματος επήλθε μεταγενέστερα, ιδίως μέσω ψηφισμάτων της Γενικής Συνέλευσης και της κατοχύρωσής της ως Κοινού Άρθρου 1 στα δύο Διεθνή Σύμφωνα για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα. Βλ. UNGA Res 1514 (XV) (14 December 1960) UN Doc A/RES/1514(XV) · UNGA Res 2625 (XXV) (24 October 1970) UN Doc A/RES/2625(XXV) · International Covenant on Civil and Political Rights (adopted 16 December 1966, entered into force 23 March 1976) 999 UNTS 171 · International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights (adopted 16 December 1966, entered into force 3 January 1976) 993 UNTS 3.
59. OPT Advisory Opinion (υποσ. 42) para 257.
60. Όπως χαρακτηριστικά επισήμανε ο εκπρόσωπος της Σιέρα Λεόνε, το ΣΑ δεν δύναται να «καταργήσει, να αναστείλει ή να θέσει υπό αίρεση» ένα δικαίωμα που «υφίσταται ανεξάρτητα από οποιοδήποτε σχέδιο ειρήνης». Βλ. Southey (υποσ. 54).
61. Kandhari and Moitra (υποσ. 39).
62. Emily Paddon Rhoads, 'The Composite Norm of Impartiality' in *Taking Sides in Peacekeeping: Impartiality and the Future of the United Nations* (OUP 2016).
63. UNSC Res 2803 (2025) para 7.
64. Όπ.π. para 4.
65. Ο ιδιαίτερος ρόλος της Αιγύπτου προκύπτει από τέσσερις βασικούς παράγοντες: (α) το γεγονός ότι υπήρξε πρώην δύναμη κατοχής της Λωρίδας της Γάζας (1948-1967)· (β) ότι αποτέλεσε το πρώτο αραβικό κράτος που εξομάλυνε τις σχέσεις του με το Ισραήλ το 1979· (γ) ότι προώθησε νωρίτερα εντός του ίδιου έτους εναλλακτικό ειρηνευτικό σχέδιο με σκοπό την αποτροπή του σχεδίου αναγκαστικού εκτοπισμού του πληθυσμού της Γάζας (Riviera plan)· και (δ) ότι αποτελεί το μόνο αραβικό κράτος που συνορεύει άμεσα με τη Λωρίδα της Γάζας. Βλ. Michelle Burgis-Kasthala, 'UNSC Resolution 2803' (EJIL: Talk!, 28 November 2025) https://www.ejiltalk.org/unsc-resolution-2803/ accessed 07 January 2026.

πολιτική και κοινωνική αποδοχή μιας ειρηνευτικής αποστολής δεν μπορεί να προκύψει: ούτε μέσω τρίτων κρατών, ούτε μέσω έμμεσων μηχανισμών ελέγχου, ούτε μέσω τεχνοκρατικών δομών χωρίς πραγματική τοπική νομιμοποίηση. Όταν η αποστολή καλείται να λειτουργήσει σε ένα περιβάλλον όπου οι βασικές πολιτικές και επιχειρησιακές διαβουλεύσεις διεξάγονται πρωτίστως με τρίτους κρατικούς δρώντες, ενώ οι άμεσα ενδιαφερόμενοι εμφανίζονται θεσμικά αποδυναμωμένοι, δημιουργείται σοβαρό πρόβλημα όχι μόνο ως προς την αμεροληψία της αποστολής, αλλά κυρίως ως προς τη συναίνεση ως κοινωνικό και πολιτικό φαινόμενο, υπονομεύοντας εκ των προτέρων τη νομιμοποιητική της βάση.

VI. Συναίνεση, νομιμοποίηση και ο κίνδυνος στρατηγικής αποτυχίας

Η διεθνής εμπειρία από μεταβατικά, στρατιωτικοποιημένα σχήματα σταθεροποίησης δείχνει ότι, όταν μια αποστολή γίνεται αντιληπτή ως επιβεβλημένη ή ως εργαλείο αναπαραγωγής υφιστάμενων σχέσεων ισχύος, η κοινωνική της νομιμοποίηση υπονομεύεται πριν ακόμη αναπτυχθεί πλήρως.[66] Η υπέρμετρη έμφαση στην αποστρατιωτικοποίηση μέσω χρήσης βίας και στη σταθεροποίηση μέσω επιβολής κανόνων ασφαλείας εγκυμονεί τον κίνδυνο να αναπαράγει ή και να εντείνει τις βαθύτερες αιτίες της σύγκρουσης.

Στο πλαίσιο της Γάζας, ο κίνδυνος αυτός καθίσταται ιδιαίτερα οξύς. Η υπό διαμόρφωση ISF φαίνεται, εκ των πραγμάτων, να επιδιώκει την περιθωριοποίηση του ρόλου της Χαμάς όχι μέσω πολιτικών διαδικασιών με ουσιαστική παλαιστινιακή συμμετοχή και θεσμική νομιμοποίηση, αλλά κυρίως μέσω επιχειρήσεων αντιτρομοκρατικού χαρακτήρα.[67] Η μετάβαση από τις Ισραηλινές Ένοπλες Δυνάμεις (IDF) στην ISF ως κύριο ένοπλο δρώντα δεν μεταβάλλει κατ' ανάγκην την εμπειρία της ένοπλης σύγκρουσης για τον άμαχο πληθυσμό· αντιθέτως, τείνει να μετατοπίζει απλώς τον φορέα άσκησης βίας, χωρίς ουσιαστική μεταβολή της λογικής επιβολής, δημιουργώντας παράλληλα πρόσφορο έδαφος για περαιτέρω ριζοσπαστικοποίηση. Υπό τις συνθή-

66. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το Ιράκ μετά το 2003, όπου η εγκαθίδρυση της Coalition Provisional Authority (CPA) ως μεταβατικού, έντονα στρατιωτικοποιημένου σχήματος διακυβέρνησης έγινε ευρέως αντιληπτή ως επιβεβλημένη εξωτερική διοίκηση και ως μηχανισμός αναπαραγωγής συγκεκριμένων γεωπολιτικών σχέσεων ισχύος. Βλ. L Paul Bremer III, *My Year in Iraq: The Struggle to Build a Future of Hope* (Simon & Schuster 2006); Kamal Hossain Kaikobad, 'Problems of Belligerent Occupation: The Scope of Powers Exercised by the Coalition Provisional Authority' (2005) 54 *International and Comparative Law Quarterly* 253.
67. Aaron Y. Zelin, *Deradicalization in Gaza: The Problem, the Solution, and Measures of Success* (Washington Institute for Near East Policy, 3 December 2025) https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/deradicalization-gaza-problem-solution-and-measures-success accessed 7 January 2026, όπου υποστηρίζεται ο επαναπροσδιορισμός της έννοιας της «αποριζοσπαστικοποίησης» από έναν αφηρημένο και δυσχερώς μετρήσιμο στόχο σε έναν πιο ρεαλιστικό και επιχειρησιακά εφαρμόσιμο σκοπό, ήτοι τη μείωση της κοινωνικής διάθεσης για υποστήριξη της Χαμάς ή για συμμετοχή σε τρομοκρατικές πράξεις, μέσω της δημιουργίας οικονομικών, κοινωνικών και πολιτικών συνθηκών που περιορίζουν την ελκυστικότητα της ένοπλης βίας.

κες αυτές, ελλοχεύει ο κίνδυνος η διεθνής παρουσία να εκληφθεί από τον άμαχο πληθυσμό όχι ως μηχανισμός προστασίας ή ουδέτερης μετάβασης, αλλά ως ακόμη ένας εξωτερικός ένοπλος δρών. Μια τέτοια αντίληψη ενδέχεται να ενισχύσει πολιτικά και συναισθηματικά την εγγύτητα προς υφιστάμενες ένοπλες οργανώσεις ή να συμβάλει στην ανάδυση νέων, ακόμη πιο ακραίων μορφωμάτων, τα οποία θα επιχειρήσουν να εμφανιστούν ως οι μόνοι αυθεντικοί εκφραστές του παλαιστινιακού αιτήματος για αυτοδιάθεση απέναντι σε μια διεθνή δύναμη που γίνεται αντιληπτή ως εχθρική.

Παράλληλα, η στενή και θεσμικά προβλεπόμενη συνεργασία της ISF με το Ισραήλ δημιουργεί σοβαρό ενδεχόμενο η αποστολή να κληρονομήσει το «ψυχολογικό βάρος» της κατοχής. Για πολλούς Παλαιστινίους, μια αποστολή της οποίας η εντολή και οι πρακτικές συνδιαμορφώνονται με την κατοχική δύναμη κινδυνεύει να θεωρηθεί συνέχιση της ισραηλινής κατοχής υπό διεθνή κάλυψη.[68] Το συμπέρασμα αυτό ενισχύεται περαιτέρω από τρεις αλληλένδετους παράγοντες.

Πρώτον, το ίδιο το Ψήφισμα αποφεύγει να θέσει σαφές, δεσμευτικό και χρονικά προσδιορισμένο πλαίσιο για την ισραηλινή αποχώρηση, παρακάμπτοντας ουσιαστικά τη Γνωμοδότηση του Διεθνούς Δικαστηρίου Δικαιοσύνης της 19ης Ιουλίου 2024, με την οποία το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι το Ισραήλ υπέχει υποχρέωση να τερματίσει, το ταχύτερο δυνατόν, την παράνομη παρουσία του στα Κατεχόμενα Παλαιστινιακά Εδάφη.[69] Η Γενική Συνέλευση (ΓΣ) των Ηνωμένων Εθνών εξειδίκευσε περαιτέρω την υποχρέωση αυτή, ορίζοντας ως τελική προθεσμία αποχώρησης την 13η Σεπτεμβρίου 2025.[70] Ωστόσο, όχι μόνο η ημερομηνία αυτή παρήλθε χωρίς ουσιαστική συμμόρφωση, με τις Ισραηλινές δυνάμεις να παραμένουν εδραιωμένες σε ολόκληρη την Κατεχόμενη Παλαιστινιακή Επικράτεια, αλλά, στην προκειμένη περίπτωση, το ΣΑ φαίνεται να επιχειρεί να νομιμοποιήσει την παρουσία αυτή.[71]

Δεύτερον, σε επίπεδο εδαφικής προσέγγισης, το Ψήφισμα 2803 αποσπά τη Γάζα από τη Δυτική Όχθη και την Ανατολική Ιερουσαλήμ, οι οποίες αντιμετωπίζονται σταθερά από τα Ηνωμένα Έθνη ως αδιαίρετη εδαφική ενότητα –το κατεχόμενο παλαιστινιακό έδαφος– προς υποστήριξη της πραγμάτωσης του παλαιστινιακού δικαιώματος στην αυτοδιάθεση. Η δημιουργία ενός διακριτού διοικητικού καθεστώτος για τη Γάζα, αποκομμένου από τη Δυτική Όχθη και την Ανατολική Ιερουσαλήμ, ανακαλεί, επί της ουσίας, ένα μακρόχρονο πρότυπο εξωτερικών παρεμβάσεων διαμελισμού της περιοχής, όπως αυτό εκφράστηκε από το σύστημα των Εντολών της Κοινωνίας των Εθνών[72] έως το Σχέδιο Διαμελισμού του 1947 (UN Partition Plan)[73].[74]

Τρίτον, το Ψήφισμα παραλείπει χαρακτηριστικά να ενσωματώσει το θεμελιώδες *corpus* προηγούμενων αποφάσεων του ΣΑ και της ΓΣ των Ηνωμένων Εθνών, οι οποίες συγκροτούν το κανονιστικό υπόβαθρο της σύγχρονης διάστασης του παλαιστινιακού ζητήματος.[75] Ειδικότερα, απουσιάζει κάθε αναφορά στην αρχή του απαραδέκτου της απόκτησης εδάφους δια της βίας και στην επιστροφή του Ισραήλ στα σύνορα προ του 1967,[76] στην παρανομία των ισραηλινών εποικισμών,[77] στην αναγνώριση Παλαιστινιακού Κράτους,[78] καθώς και στον κεντρικό ανθρωπιστικό και πολιτικό ρόλο των Ηνωμένων Εθνών και της UNRWA στη Γάζα.[79] Η αποσιώπηση αυτή συνιστά σοβαρή απόκλιση από την καθιερωμένη πρακτική θεσμικής συνέχειας και εγείρει ουσιώδη ερωτήματα ως προς τη συνοχή, τη νομιμοποιητική βάση και τη δεσμευτικότητα, υπό το διεθνές δίκαιο, του προτεινόμενου πλαισίου διακυβέρνησης της Γάζας.

VII. Αφοπλισμός χωρίς συμμετοχή τοπικών φορέων: ένα δομικό σφάλμα

Αναφορικά με το ζήτημα του αφοπλισμού, η προσέγγιση που φαίνεται να υιοθετείται παραβλέπει τη σχετική διεθνή πρακτική. Ο αφοπλισμός δεν συνιστά αυτόνομη τεχνική διαδικασία, αλλά αποτελεί αναπόσπαστο τμήμα ενός σύνθετου πλέγματος πολιτικών *Disarmament, Demobilization and Reintegration*, ενταγμένων σε ευρύτερα προγράμματα μεταρρύθμισης του τομέα ασφαλείας (*Security Sector Reform*).[80] Οι διαδικασίες αυτές είναι κατεξοχήν πολιτικές και η αποτελεσματικότητά τους εξαρτάται αποφασιστικά από τον βαθμό «τοπικής κυριότητας» (*local ownership*) επί των κρίσιμων αποφάσεων.

Η μετάβαση, για παράδειγμα, της Νότιας Αφρικής στη δημοκρατία, η οποία ευρέως θεωρείται επιτυχής, αναδεικνύει τη σημασία της έννοιας της «τοπικής κυριότητας». Η επιτυχία αυτή οφείλεται σε μεγάλο βαθμό σε μια διαδικασία διαπραγμάτευσης χωρίς αποκλεισμούς, η οποία καθοδηγήθηκε από εγχώριους δρώντες, χωρίς επιβολή από εξωτερικούς παράγοντες, γεγονός που προσέδωσε στο

68. Laurie Nathan, 'The UN Security Council Resolution on Gaza: Age of Consent or Recipe for Conflict?' (Peace Research Institute Oslo, 8 December 2025) https://www.prio.org/comments/1847 accessed 13 January 2026
69. OPT Advisory Opinion (υποσ. 42) para 285(5).
70. UNGA Res ES-10/L.31/Rev.1 (13 September 2024) UN Doc A/ES-10/L.31/Rev.1, para 2 (requiring Israel to 'do so no later than 12 months from the adoption of the present resolution').
71. Zaha Hassan, 'By Endorsing the U.S. Gaza Plan, the UN Security Council Elevates "Rule by Law" Over Rule of Law' (Carnegie Endowment for International Peace, 5 December 2025) https://carnegieendowment.org/research/2025/12/un-security-council-endorse-us-gaza-plan-international-law?lang=en accessed 13 January 2026
72. League of Nations, Mandate for Palestine (24 July 1922) LN Doc C.529.M.314.1922.VI.
73. UNGA Res 181 (II) (29 November 1947) UN Doc A/RES/181(II).
74. Burgis-Kasthala (υποσ. 65).
75. Brian Brivati, 'What is Missing from UNSC Resolution 2803?' (Arab Center Washington DC, 18 November 2025) https://arabcenterdc.org/resource/what-is-missing-from-unsc-resolution-2803/ accessed 7 January 2026
76. UNSC Res 242 (1967) UN Doc S/RES/242 · UNSC Res 338 (1973) UN Doc S/RES/338.
77. UNSC Res 465 (1980) UN Doc S/RES/465 · UNSC Res 2334 (2016) UN Doc S/RES/2334.
78. UNGA Res 67/19 (29 November 2012) UN Doc A/RES/67/19.
79. UNSC Res 1860 (2009) UN Doc S/RES/1860 · UNSC Res 2712 (2023) UN Doc S/RES/2712 · UNSC Res 2720 (2023) UN Doc S/RES/2720 · UNSC Res 2728 (2024) UN Doc S/RES/2728.
80. United Nations Peacekeeping, Disarmament, Demobilization and Reintegration (DDR) https://peacekeeping.un.org/en/disarmament-demobilization-and-reintegration accessed 14 January 2026

νέο σύστημα διακυβέρνησης υψηλό βαθμό νομιμοποίησης και συνέβαλε ουσιωδώς στην πολιτική σταθερότητα.[81]

Ωστόσο, η εμπειρία της Νότιας Αφρικής ή της Βόρειας Ιρλανδίας απέχει σημαντικά από περιβάλλοντα όπως αυτό της Γάζας. Η ενσωμάτωση της βούλησης του λαού στη διαδικασία λήψης αποφάσεων για την ανασυγκρότηση μιας από διαδοχικούς πολέμους κατακερματισμένης περιοχής είναι εκ των πραγμάτων δυσχερής, πολλώ δε μάλλον όταν η ανασυγκρότηση επιχειρείται μέσω άμεσης διεθνούς διακυβέρνησης, χωρίς ουσιαστική συμμετοχή της εγχώριας κυβέρνησης. Αντίστοιχες συνθήκες έχουν παρατηρηθεί σε μετασυγκρουσιακά περιβάλλοντα όπως η Αϊτή, η Λιβερία, το Αφγανιστάν, το Κοσσυφοπέδιο και η Σιέρα Λεόνε.[82]

Παρά τις αντικειμενικές αυτές δυσχέρειες, η έμφαση στην «τοπική κυριότητα», ακόμη και σε ένα τέτοιο περιβάλλον, παραμένει κρίσιμη για δύο βασικούς λόγους. Πρώτον, αποσκοπεί στην ενίσχυση της σταθερότητας του μετασυγκρουσιακού περιβάλλοντος, καθώς η αίσθηση ιδιοκτησίας επί των κρίσιμων επιλογών καλλιεργεί αποδοχή και συνεργασία αντί για αντίσταση.[83] Η συμβολή αυτή, ωστόσο, δεν είναι αυτόματη· εάν οι σχετικές πολιτικές εφαρμοστούν χωρίς να ληφθούν υπόψη τα ιδιαίτερα συμφραζόμενα της σύγκρουσης –όπως τα αίτια της ένοπλης βίας, η ανθεκτικότητα της ειρήνης, η κοινωνική και εθνοτική σύνθεση της περιοχής ή ο βαθμός θεσμικής κατάρρευσης– ενδέχεται να αποβούν αποσταθεροποιητικές. Δεύτερον, η «τοπική κυριότητα» λειτουργεί ως μηχανισμός περιορισμού της έντασης με την πολιτική διάσταση της αρχής της αυτοδιάθεσης, σύμφωνα με την οποία οι λαοί ενός κράτους οφείλουν να είναι ελεύθεροι να καθορίζουν, χωρίς εξωτερικές παρεμβάσεις, την πολιτική, κοινωνική και οικονομική τους οργάνωση.[84] Ακόμη και όταν η διεθνής εμπλοκή στηρίζεται σε εξουσιοδότηση του ΣΑ βάσει του Κεφαλαίου VII, το δικαίωμα της αυτοδιάθεσης εξακολουθεί να ασκεί επιρροή στη διαδικασία έναρξης και διαμόρφωσης της εμπλοκής.[85] Υπό το πρίσμα αυτό, η αρχή *no ownership, no commitment* δεν είναι θεωρητική, αλλά απολύτως πραγματιστική: ελλείψει συναίνεσης των τοπικών δρώντων, οι διαδικασίες αφοπλισμού τείνουν να παραμένουν αποσπασματικές και να αμφισβητούνται, συχνά με βίαιο τρόπο.[86]

VIII. Συμπέρασμα

Η συναίνεση αποτελεί έναν από τους θεσμικούς πυλώνες των παραδοσιακών ειρηνευτικών επιχειρήσεων του ΟΗΕ. Το Ψήφισμα 2803(2025), τείνοντας προς την εξουσιοδότηση μιας επιχείρησης επιβολής της ειρήνης δυνάμει του Κεφαλαίου VII του Καταστατικού Χάρτη, παρακάμπτει τη συναίνεση του κράτους υποδοχής ως νομική προϋπόθεση ανάπτυξης της αποστολής. Η επιλογή αυτή, αν και θεσμικά επιτρεπτή, δεν αίρει την ανάγκη λειτουργικής αποδοχής της αποστολής. Εξάλλου, σε περιβάλλοντα κατακερματισμένης εξουσίας και παρατεταμένης κατοχής, όπως η Γάζα, η αδυναμία εντοπισμού φορέα ικανού να παράσχει ταυτόχρονα διεθνή νομιμοποίηση και πρακτική συνεργασία καθιστά εμφανή τα δομικά όρια του παραδοσιακού μοντέλου «συναίνεσης του κράτους υποδοχής».

Η θεσμική αρχιτεκτονική του Ψηφίσματος 2803 εντείνει το πρόβλημα αυτό, καθώς εγκαθιδρύει ένα μεταβατικό καθεστώς διακυβέρνησης χωρίς ουσιαστική παλαιστινιακή συμμετοχή στη λήψη των κρίσιμων αποφάσεων και πρωτίστως χωρίς σαφή χρονικό ορίζοντα άσκησης του δικαιώματος αυτοδιάθεσης του παλαιστινιακού λαού. Η αυτοδιάθεση παύει, έτσι, να λειτουργεί ως κανονιστικό θεμέλιο της μετάβασης και μετατρέπεται σε εξαρτώμενο αποτέλεσμα τεχνοκρατικών και πρωτίστως ασφαλειοκεντρικών κριτηρίων. Περαιτέρω, το Ψήφισμα 2803 αποκόπτεται από το κανονιστικό πλαίσιο εντός του οποίου έχει διαμορφωθεί ιστορικά το Παλαιστινιακό ζήτημα, καθόσον παραλείπει κάθε μνεία σε προγενέστερες αποφάσεις του Συμβουλίου Ασφαλείας και της Γενικής Συνέλευσης που συγκροτούν το σχετικό νομικό κεκτημένο του ΟΗΕ. Τέλος, η επιλογή του αφοπλισμού ως κεντρικού εργαλείου σταθεροποίησης, αποκομμένου από πολιτικές διαδικασίες και χωρίς «τοπική κυριότητα», συνιστά δομικό σφάλμα. Η διεθνής εμπειρία καταδεικνύει ότι τέτοιες προσεγγίσεις όχι μόνο αποτυγχάνουν να παράγουν βιώσιμη ασφάλεια, αλλά τείνουν να ενισχύουν την αντίληψη της διεθνούς παρουσίας ως εξωτερικού καταναγκασμού, υπονομεύοντας περαιτέρω τη νομιμοποιητική της βάση.

Υπό το πρίσμα αυτό, μια διεθνής αποστολή στη Γάζα κινδυνεύει να λειτουργήσει περισσότερο ως μηχανισμός διαχείρισης της σύγκρουσης παρά ως εργαλείο μετάβασης προς την ειρήνη. Η αποτελεσματικότητα και η νομιμότητά της δεν θα κριθούν από το εύρος της εντολής ή τη στρατιωτική της ισχύ, αλλά από την ικανότητά της να οικοδομήσει ουσιαστική συναίνεση, όχι μόνο σε επίπεδο τυπικής εξουσιοδότησης, αλλά ως δυναμική διαδικασία πολιτικής νομιμοποίησης που ενσωματώνει τη βούληση του παλαιστινιακού λαού και θεμελιώνεται στο δικαίωμα αυτοδιάθεσης. Η ειρήνη δεν επιβάλλεται, αλλά οικοδομείται. Χωρίς ουσιαστική συναίνεση, η διεθνής εμπλοκή στη Γάζα κινδυνεύει να αναπαράγει τις συνθήκες αστάθειας που επιδιώκει να υπερβεί.

81. Laurie Nathan, 'No Ownership, No Peace: The Darfur Peace Agreement' (Crisis States Research Centre, LSE, Working Paper No 5, 2007) https://epapers.bham.ac.uk/id/eprint/1530/1/Nathan_-2007-_No_Ownership.pdf accessed 13 January 2026.
82. Matthew Saul, 'Local Ownership of Post-Conflict Reconstruction in International Law: The Initiation of International Involvement' (2011) 16 *Journal of Conflict and Security Law* 165, 170.
83. Annica S Hansen, 'From Intervention to Local Ownership: Rebuilding a Just and Sustainable Rule of Law after Conflict' in Carsten Stahn and Jann K Kleffner (eds), *Jus Post Bellum: Towards a Law of Transition from Conflict to Peace* (TMC Asser Press 2008) 131, 135.
84. Jeremy Waldron, 'Two Conceptions of Self-Determination' in Samantha Besson and John Tasioulas (eds), *The Philosophy of International Law* (OUP 2010) 397, 406.
85. Saul (υποσ. 82)
86. Nathan (υποσ. 81)

Η Οργάνωση για την Απελευθέρωση της Παλαιστίνης και το ερώτημα της διεθνούς εκπροσώπησης της Παλαιστίνης: ένα επείγον δίλημμα για τον ΟΗΕ

6

Χαρίκλεια Αρώνη

Επίκουρη Καθηγήτρια, Τμήμα Ανθρωπιστικών Σπουδών, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης

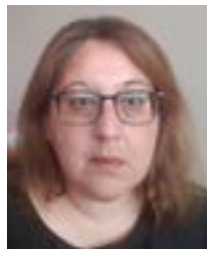

Εισήγηση στο ετήσιο Συνέδριο της ΕΕΔΔΔΣ «Από την Σύγκρουση στην Ειρήνη: η Μεταπολεμική Γάζα και ο ρόλος του ΟΗΕ. Προκλήσεις για το Διεθνές Δίκαιο και την Συλλογική Ασφάλεια». 19-21 Δεκεμβρίου 2025

1. Εισαγωγή

1.1 Η σημασία του ερωτήματος

Σε οποιαδήποτε διαδικασία διευθέτησης του παλαιστινιακού ζητήματος, το ερώτημα είναι ποιος φορέας εκπροσωπεί νομίμως τον Παλαιστινιακό λαό ή το Κράτος της Παλαιστίνης, ενώπιον της διεθνούς κοινότητας γενικά και του ΟΗΕ ειδικά. Γενικά, ένα κράτος μέλος εκπροσωπείται στα όργανα ενός διεθνούς οργανισμού από την κυβέρνηση του και, στην πρακτική του ΟΗΕ, κυβέρνηση θεωρείται αυτή που ελέγχει αποτελεσματικά το έδαφος –αν και η πρακτική αυτή δεν είναι πάντα συνεπής, με πιο γνωστές εξαιρέσεις την Κίνα και τη Νότια Αφρική– ενώ στα εθνικοαπελευθερωτικά κινήματα της περιόδου της αποαποικιοποίησης, η πρακτική του ΟΗΕ ήταν να χορηγείται Καθεστώς Παρατηρητή.[1]

Η Οργάνωση για την Απελευθέρωση της Παλαιστίνης (ΟΑΠ) διαθέτει πράγματι Καθεστώς Παρατηρητή στον ΟΗΕ αλλά η απάντηση δεν είναι πλέον τόσο απλή. Σήμερα υπάρχει μια σειρά Παλαιστινιακών θεσμών και οργανώσεων και σύντομα ίσως συσταθεί και το Συμβούλιο Ειρήνης. Μία δεύτερη παράμετρος του ζητήματος είναι ότι οι Παλαιστίνιοι ήταν λαός φορέας του δικαιώματος αυτοδιάθεσης αλλά σήμερα η συντριπτική πλειοψηφία των κρατών της διεθνούς κοινότητας έχει ήδη αναγνωρίσει το Κράτος της Παλαιστίνης. Και το ερώτημα είναι ακόμα περισσότερο σοβαρό από όσο φαίνεται εκ πρώτης όψεως διότι δεν πρόκειται μόνο για την διπλωματική εκπροσώπηση ενώπιον του ΟΗΕ: η οριστική διευθέτηση του παλαιστινιακού ζητήματος δεν μπορεί παρά να συμπεριλαμβάνει και την εδαφική διευθέτηση, καθώς και ζητήματα διαρκούς κυριαρχίας επί των πλουτοπαραγωγικών πόρων. Ιδίως ως προς την εδαφική διευθέτηση, γίνεται μεν δεκτό ότι ο τελικός διαχωρισμός των εδαφών θα πρέπει να γίνει στη βάση της Πράσινης Γραμμής δηλαδή της γραμμής η οποία συμφωνήθηκε μεταξύ Ισραήλ και Ιορδανίας στην ανακωχή του 1949, μετά, όμως, από διαπραγμάτευση μεταξύ των μερών, όπως προβλέπεται και στις Συμφωνίες του Όσλο[2] αν και είναι επίσης αλήθεια ότι αυτό δεν εμπόδισε ποτέ ούτε τους παράνομους εποικισμούς ούτε την πρόσφατη ανακήρυξη της Κίτρινης Γραμμής στη Λωρίδα της Γάζας.

1.2. Παλαιστινιακοί θεσμοί και οργανώσεις

Η Οργάνωση για την Απελευθέρωση της Παλαιστίνης (ΟΑΠ) ιδρύθηκε το 1964 -η σύνοδος κορυφής του Αραβικού Συνδέσμου είχε ζητήσει, νωρίτερα τον ίδιο χρόνο, να δημιουργηθεί μια οργάνωση η οποία να εκπροσωπεί τους Παλαιστίνιους. Χρειάστηκε μια ολόκληρη δεκαετία για να θεωρηθεί ο «μόνος νόμιμος εκπρόσωπος του παλαιστινιακού λαού» και να της χορηγηθεί Καθεστώς Παρατηρητή στον ΟΗΕ, όπου σήμερα (από το 2012) συμμετέχει ως κράτος μη μέλος.[3]

Σύμφωνα με το Βασικό της Νόμο, η ΟΑΠ αποτελείται από τρία όργανα. Υπάρχει το Παλαιστινιακό Εθνικό Συμβούλιο, το οποίο εκλέγεται από τους Παλαιστίνιους σε όλο τον κόσμο πλην του Ισραήλ και από αυτό εκλέγονται τα μέλη του δεύτερου οργάνου, του Κεντρικού Συμβουλίου. Τα μέλη του τρίτου, της Εκτελεστικής Επιτροπής, από την οποία προέρχεται και ο πρόεδρος (από τον Απρίλιο του 2025 και ο Αντιπρόεδρος της ΟΑΠ) εκλέγονται από τα δύο πρώτα όργανα. Στην ΟΑΠ συμμετέχουν αρκετές πολιτικές παρατάξεις με προεξάρχουσα τη Φατάχ αλλά όχι η Χαμάς και η Ισλαμική Τζιχάντ.[4]

Το Ισλαμικό Κίνημα Αντίστασης Χαμάς αποτελεί μια αυτόνομη οργάνωση με πολιτικό και στρατιωτικό σκέλος, ιδρύθηκε το 1987, κατά τη διάρκεια της Πρώτης Ιντιφάντα. Διοικείται από το Πολιτικό Γραφείο και υπάρχει και το Συμβούλιο Σούρα, με συμβουλευτικό ρόλο. Το στρατιωτικό σκέλος είναι οι Ταξιαρχίες al-Qassam. Χαρακτηρίζεται τρομοκρατική ομάδα από το Ισραήλ και τα περισσότερα κράτη του άλλοτε δυτικού μπλοκ, δηλαδή τις ΗΠΑ την Βρετανία, την Αυστραλία, τον Καναδά και τα κράτη της Ευρω-

1. Amerasinghe C.F., *Principles of the Institutional Law of International Organizations*, 2η εκδ., Cambridge University Press, 2005, σ. 125 επ.

2. *Declaration of Principles on Interim Self-Government Arrangements*, 13 Σεπτεμβρίου 1993, A/48/486, S/26560, https://peacemaker.un.org/sites/default/files/document/files/2024/05/il20ps930913declarationprinciplesnterimself-government28oslo20accords29.pdf
3. *Observer Status for the Palestine Liberation Organization*, 22 Νοεμβρίου 1974, A/RES/3237 (XXIX), *Status of Palestine in the United Nations*, 29 Νοεμβρίου 2012, A/RES/67/19
4. Palestinian Liberation Organization (PLO), Mapping Palestinian Politics, European Council on Foreign Relations, https://ecfr.eu/special/mapping_palestinian_politics/plo/, τελευταία επίσκεψη στις 31 Ιανουαρίου 2026

παϊκής Ένωσης.[5] Διαφορετική οργάνωση αποτελεί και η Παλαιστινιακή Ισλαμική Τζιχάντ η οποία ιδρύθηκε το 1981. Η δράση της, όμως είναι περισσότερο στρατιωτική παρά πολιτική. Το στρατιωτικό σκέλος είναι οι Ταξιαρχίες al-Quds, ιδρύθηκαν το 1992.[6]

Η Παλαιστινιακή Αρχή αποτελεί προϊόν της ειρηνευτικής διαδικασίας του Όσλο. Σύμφωνα με το Βασικό της Νόμο (αναθεωρήθηκε το 2005), διαθέτει Πρόεδρο, από το 2025 και Αντιπρόεδρο, πρωθυπουργό, υπουργικό και νομοθετικό συμβούλιο και δικαστικό σύστημα. Θα μπορούσαν, ίσως, να παραλληλιστούν με τους θεσμούς ενός κράτους αλλά το ερώτημα είναι αν ασκούν αποτελεσματικό έλεγχο στα Κατεχόμενα Παλαιστινιακά Εδάφη. Μετά το Όσλο, τα Κατεχόμενα Παλαιστινιακά Εδάφη διακρίνονται σε τρεις κατηγορίες: α) Περιοχή Α (αστικές περιοχές) β) Περιοχή Β (ύπαιθρος) γ) Περιοχή Γ (η κοιλάδας του Ιορδάνη, οι ισραηλινοί οικισμοί και μέρος του οδικού δικτύου). Η Παλαιστινιακή Αρχή ασκεί πολιτικό έλεγχο στις Περιοχές Α και Β, επίσης έλεγχο σε θέματα ασφαλείας στην Περιοχή Α και καθόλου έλεγχο στην Περιοχή Γ.[7]

Μία δεύτερη παράμετρος είναι το ζήτημα της νομιμοποίησης: εκλογές στα Κατεχόμενα Παλαιστινιακά εδάφη έγιναν για τελευταία φορά το 2006. Νικήτρια αναδείχθηκε η Χαμάς αλλά η Φατάχ δεν παρέδωσε την εξουσία. Έκτοτε, έγιναν επανειλημμένες προσπάθειες συμφιλίωσης, το 2014 σχηματίστηκε και κυβέρνηση εθνικής ενότητας αλλά διαλύθηκε μέσα σε ένα χρόνο, μετά τον μονομερή ανασχηματισμό από τον Πρόεδρο Μαχμούντ Αμπάς. Σήμερα, η Παλαιστινιακή Αρχή, υπό την ηγεσία της Φατάχ διοικεί τη Δυτική Όχθη και η Χαμάς έχει δημιουργήσει παράλληλους κρατικούς θεσμούς στη Λωρίδα της Γάζας. Πρόκειται, επομένως για έναν θεσμό ο οποίος απολαμβάνει μεν διεθνή υποστήριξη αλλά δεν διαθέτει νομιμοποίηση στο εσωτερικό και οπωσδήποτε δεν ασκεί αποτελεσματικό έλεγχο.[8]

2. Το Συμβούλιο Ειρήνης και τα όρια των εξουσιών του Συμβουλίου Ασφαλείας

2.1. Η Απόφαση 2803 του Συμβουλίου Ασφαλείας[9]

Το Συμβούλιο Ειρήνης δεν ιδρύθηκε με την Απόφαση 2803 του Συμβουλίου Ασφαλείας ούτε αποτελεί προϊόν διεθνούς συμφωνίας κατά τη Σύνοδο Κορυφής Ειρήνης του Σαρμ Ελ-Σέιχ.[10] Η ίδρυση του προβλέπεται αρχικά στο

5. Hamas, Mapping Palestinian Politics, European Council on Foreign Relations, https://ecfr.eu/special/mapping_palestinian_politics/hamas/, τελευταία επίσκεψη στις 31 Ιανουαρίου 2026
6. Islamic Jihad (PIL), Mapping Palestinian Politics, European Council on Foreign Relations,https://ecfr.eu/special/mapping_palestinian_politics/palestinian_islamic_jihad/, τελευταία επίσκεψη στις 31 Ιανουαρίου 2026
7. *Declaration of Principles on Interim Self-Government Arrangements*, *ibid*.
8. Quigley J. B., *The Statehood of Palestine: International Law in the Middle East Conflict*, Cambridge University Press, 2010, σσ. 213-4.
9. Απόφαση 2803 του Συμβουλίου Ασφαλείας, 17 Νοεμβρίου 2025 (S/RES/2803(2025), εγκρίθηκε με 13 θετικές ψήφους –η Κίνα και η Ρωσική Ομοσπονδία απείχαν.
10. Στη Σύνοδο Κορυφής Ειρήνης του Σαρμ Ελ-Σέιχ (Sharm el Sheikh, 13 Οκτωβρίου 2025), συμμετείχαν περίπου 30 χώρες αλλά όχι το Ισραήλ και η Χαμάς. Με τη Σύνοδο συνδέ-

αμερικανικό «Ολοκληρωμένο Σχέδιο για τον Τερματισμό της Σύγκρουσης στη Γάζα» και η Απόφαση 2803 «χαιρετίζει την ίδρυση του» όπως και τη δημιουργία της Διεθνούς Δύναμης Σταθεροποίησης. Η σύσταση του Συμβουλίου Ειρήνης και η επιλογή των μελών του προφανώς αφέθηκε στη διακριτική ευχέρεια των ΗΠΑ.

Οι αρμοδιότητες του, όμως, προβλέπονται στην Απόφαση: ανοικοδόμηση και οικονομική ανασυγκρότηση της Γάζας, συντονισμός των δημόσιων υπηρεσιών και της διανομής ανθρωπιστικής βοήθειας, η μετακίνηση προσώπων εντός και εκτός της Γάζας. Η απαρίθμηση είναι ενδεικτική καθώς η Απόφαση 2803 αναθέτει στο Συμβούλιο Ειρήνης, γενικότερα, οποιαδήποτε αρμοδιότητα είναι απαραίτητη για την εφαρμογή του Ολοκληρωμένου Σχεδίου. Η δημόσια διοίκηση θα ασκείται από μια τεχνοκρατική «απολιτική» επιτροπή Παλαιστινίων από τη Λωρίδα της Γάζας και μόνο αλλά και αυτή θα ιδρυθεί από το Συμβούλιο Ειρήνης το οποίο έχει την αρμοδιότητα να ιδρύσει και άλλες οντότητες, οι οποίες μπορούν να έχουν και διεθνή νομική προσωπικότητα, για την εκπλήρωση των καθηκόντων του.

Η διατύπωση «*οντότητες με διεθνή νομική προσωπικότητα*» χρήζει περαιτέρω διερεύνησης. Εξάλλου, το ίδιο το Συμβούλιο Ειρήνης αναφέρεται στην Απόφαση ως «*μεταβατική διοίκηση με διεθνή νομική προσωπικότητα*». Το Συμβούλιο Ασφαλείας, ως κύριο όργανο του ΟΗΕ έχει την αρμοδιότητα να ιδρύει βοηθητικά όργανα, καθώς και την αρμοδιότητα να εκτελεί τα καθήκοντα της κηδεμονίας του ΟΗΕ στις περιοχές που έχουν ιδιαίτερη στρατηγική σημασία[11] αλλά δεν προκύπτει εδώ από τη διατύπωση αυτή ότι πρόκειται για τις περιπτώσεις αυτές.

Ως όργανο του ΟΗΕ, το Συμβούλιο Ασφαλείας διαθέτει επίσης τις περίφημες κατά τεκμήριον αρμοδιότητες, δηλαδή κάθε αρμοδιότητα η οποία είναι απαραίτητη, σε συγκεκριμένες συνθήκες, για την επιτέλεση των σκοπών του ΟΗΕ.[12] Ωστόσο, ούτε οι κατά τεκμήριο αρμοδιότητες είναι απεριόριστες[13] ούτε θεμελιώνεται στην Απόφαση ποιον ακριβώς σκοπό του ΟΗΕ θα εξυπηρετούσε η ίδρυση μιας «*μεταβατικής διοίκησης με διεθνή νομική προσωπικότητα*» η οποία θα έχει με τη σειρά της το δικαίωμα να ιδρύει νέες οντότητες με διεθνή νομική προσωπικότητα.

Εξίσου ενδιαφέρων είναι και ο μεταβατικός χαρακτήρας του Συμβουλίου Ειρήνης, το οποίο, σύμφωνα με την Απόφαση, αναλαμβάνει την ανοικοδό-

ονται τρία κείμενα: α) το Σχέδιο των 20 σημείων που προηγήθηκε, στις 29 Σεπτεμβρίου, β) τα «Βήματα Εφαρμογής» (9 Οκτωβρίου), όπου Ισραήλ και Χαμάς συμφωνούν σε κατάπαυση του πυρός, απελευθέρωση ομήρων και κρατουμένων Παλαιστινίων επανάληψη της ανθρωπιστικής βοήθειας και αποχώρηση του Ισραήλ από μέρος της Λωρίδας της Γάζας. Αυτό είναι και το μόνο έγγραφο που υπογράφηκε και από τα δύο μέρη στη σύγκρουση και γ) η « Διακήρυξη Τραμπ για Διαρκή Ειρήνη και Ευημερία» (13 Οκτωβρίου) η οποία υπογράφηκε από τις ΗΠΑ, την Αίγυπτο, το Κατάρ και την Τουρκία και εκφράζει τη δέσμευση τους στην «Ειρηνευτική Συμφωνία Τραμπ». Για τη σχετική ανάλυση, Weller M., Trump's Gaza plan is still not a complete peace settlement, Chatham House, 17 October 2025, https://www.chathamhouse.org/2025/10/trumps-gaza-plan-still-not-complete-peace-settlement, τελευταία επίσκεψη 29 Ιανουαρίου 2026
11. Άρθρα 29 και 83 του Χάρτη του ΟΗΕ.
12. *Γνωμοδότηση περί Ορισμένων Δαπανών των Ηνωμένων Εθνών*, ICJ Reports 1962, σ. 151, στη σ. 168
13. Amerasinghe, ο.π., σ. 99.

μηση της Γάζας έως την ολοκλήρωση της αναμόρφωσης της Παλαιστινιακής Αρχής. Η Απόφαση δεν προβλέπει καν συγκεκριμένα κριτήρια αναμόρφωσης αλλά αναφέρεται επί λέξει σε «διάφορες προτάσεις», συμπεριλαμβάνοντας το Ειρηνευτικό Σχέδιο Τραμπ του 2020 και την κοινή πρόταση Γαλλίας και Σαουδικής Αραβίας.[14] Αυτή δε η ασαφής αναμόρφωση, στα πρότυπα της οποίας συμπεριλαμβάνονται οι προτάσεις των συμμάχων του Ισραήλ αλλά όχι η βούληση του Παλαιστινιακού λαού αποτελεί προϋπόθεση, μαζί με την ικανοποιητική ανάπτυξη της Γάζας, για την «*αξιόπιστη πορεία προς την αυτοδιάθεση και την κρατική υπόσταση της Παλαιστίνης*».

Θα επανέλθουμε στο ζήτημα της αναμόρφωσης της Παλαιστινιακής Αρχής αλλά στο σημείο αυτό έχει σημασία να παρατηρήσουμε ότι το Συμβούλιο Ασφαλείας φαίνεται να έρχεται σε αντιπαράθεση με τη συντριπτική πλειοψηφία των κρατών της διεθνούς κοινότητας η οποία έχει ήδη αναγνωρίσει το Κράτος της Παλαιστίνης. Η δε ίδρυση του Συμβουλίου Ειρήνης παρουσιάζεται ως μεταβατικό βήμα προς την κατεύθυνση της πραγμάτωσης της αυτοδιάθεσης του Παλαιστινιακού λαού.

2.2. Η πρακτική του Συμβουλίου Ασφαλείας

Η Απόφαση 2803 δεν είναι πρωτοφανής στην πρακτική του Συμβουλίου Ασφαλείας η οποία, όμως, παρουσιάζει μια σχετική ποικιλία σε βάθος δεκαετιών. Συνάφεια με την περίπτωση της Παλαιστίνης εμφανίζεται κυρίως στις περιπτώσεις του Ιράκ, του Αφγανιστάν και του Κοσσόβου αλλά όχι μόνο.

Με την Απόφαση 1483,[15] το Συμβούλιο Ασφαλείας, αναγνώρισε την Αρχή (Authority), δηλαδή την ενοποιημένη διοίκηση την οποία είχαν ιδρύσει οι δύο Κατέχουσες δυνάμεις, ΗΠΑ και Βρετανία, στο Ιράκ και την κάλεσε να διοικήσει το Ιράκ με γνώμονα το καλό του πληθυσμού μέχρι να μπορέσει ο ιρακινός λαός να αποφασίσει ελεύθερα για το πολιτικό του μέλλον. Στην περίπτωση του Αφγανιστάν, επίσης αναγνωρίστηκε η δημιουργία μιας Ενδιάμεσης Αρχής (Afghan Interim Authority) και μιας Δύναμης Διεθνούς Ασφάλειας (International Security Assistance Force)[16] αλλά εδώ το Συμβούλιο είχε εξαρχής τονίσει τον κεντρικό ρόλο του ΟΗΕ στο μεταπολεμική μεταβατική περίοδο[17] και είχε στη συνέχεια υιοθετήσει τη συμφωνία που προέκυψε στη συνδιάσκεψη της Βόννης, δηλαδή τη δημιουργία μιας ευρείας πολυεθνικής μεταβατικής διοίκησης με τη συμμετοχή τοπικών μη κρατικών δρώντων.[18]

Βεβαίως, η σύγκριση δεν είναι απόλυτη. Από πρακτικής πλευράς, στο Ιράκ και το Αφγανιστάν οι ΗΠΑ ήταν η Κατέχουσα δύναμη, στην περίπτωση της Παλαιστίνης είναι ο πιο σημαντικός της σύμμαχος. Η πιο σημαντική διαφορά, όμως, είναι ότι το Ιράκ και το Αφγανιστάν είχαν προϋπάρξει ως ανεξάρτητα κράτη με σαφή σύνορα και αποτελεσματικές κυβερνήσεις για σημαντικό χρονικό διάστημα.

Μια άλλη, περισσότερο συναφής περίπτωση, όπου, όμως, το Συμβούλιο Ασφαλείας έδρασε διαφορετικά έρχεται από το μακρινό παρελθόν και είναι η ONUC (Επιχείρηση των Ηνωμένων Εθνών στο Κονγκό, 1960-64). Η Δημοκρατία του Κονγκό είχε ανακηρύξει την ανεξαρτησία της αλλά δεν είχε πλήρη έλεγχο της εδαφικής της επικράτειας και αντιμετώπιζε τη βελγική στρατιωτική επέμβαση. Η ONUC ιδρύθηκε κατόπιν αιτήματος της κυβέρνησης του Κονγκό, ήταν ειρηνευτική επιχείρηση του ΟΗΕ και κατηγορήθηκε μεν για έλλειψη αμεροληψίας αλλά οπωσδήποτε έδρασε υπέρ της εδαφικής ακεραιότητας της Δημοκρατίας του Κονγκό και εναντίον της απόσχισης της επαρχίας της Κατάνγκα. [19]

Σε διαφορετικό πλαίσιο, διαφωτιστική είναι και η περίπτωση της Επιχείρησης Τυρκουάζ, στο βαθμό που αφορά την απόδοση ευθυνών σε περιπτώσεις γενοκτονίας και εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας. Τον Ιούνιο του 1994 και όσο εξελισσόταν η γενοκτονία στη Ρουάντα, το Συμβούλιο Ασφαλείας εξουσιοδότησε μια γαλλική στρατιωτική επιχείρηση με σκοπό τη δημιουργία μιας ασφαλούς ανθρωπιστικής ζώνης.[20] Όπως φαίνεται, η Γαλλία ήταν η μόνη δύναμη πρόθυμη και ικανή να αναλάβει μια τέτοια επιχείρηση αλλά είχε υπάρξει και ο πιο ισχυρός σύμμαχος του καθεστώτος των Χούτου και, πράγματι, εικάζεται μέχρι σήμερα ότι πολλοί δράστες της γενοκτονίας διέφυγαν μέσω της γαλλικής ζώνης.

Ωστόσο, είναι η Απόφαση 1244[21] για το Κόσσοβο αυτή η οποία μπορεί να αναδείξει με τον καλύτερο τρόπο τις σοβαρές και μακροπρόθεσμες συνέπειες τις οποίες μπορεί να έχει η δράση του Συμβουλίου Ασφαλείας σε μια κατάσταση αμφισβητούμενης κρατικής υπόστασης και στρατιωτικής κατοχής.[22] Με την Απόφαση 1244, το Συμβούλιο Ασφαλείας, ενεργώντας σύμφωνα με το Κεφάλαιο VII του Χάρτη, επέβαλε την απόσυρση των γιουγκοσλαβικών δυνάμεων, επέτρεψε την ανάπτυξη μιας ειρηνευτικής δύναμης υπό την ηγεσία των επιτιθέμενων, δηλαδή των κρατών του NATO και ίδρυσε την Προσωρινή Διοίκηση των Ηνωμένων Εθνών στο Κοσσυφοπέδιο (UNMIK), ένα προσωρινό, εξαιρετικό καθεστώς διοίκησης, που αντικαθιστούσε τις γιουγκοσλαβικές αρχές.

Έτσι, ενώ το Συμβούλιο, με την Απόφαση 1244, είχε επιμείνει στην εδαφική ακεραιότητα της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γιουγκοσλαβίας, κατέληξε να νομιμοποιήσει το πλαίσιο που θα καθιστούσε την απόσχιση εφικτή. Το δε Διεθνές Δικαστήριο, στη *Γνωμοδότηση για το Κόσσοβο*, [23] έκρι-

14. Πρέπει να σημειωθεί, όμως, ότι η πρόταση Γαλλίας και Σαουδικής Αραβίας που οδήγησε στη Διακήρυξη της Νέας Υόρκης φαίνεται να αποδίδει την πρωτοβουλία της αναμόρφωσης στην ίδια την Παλαιστινιακή Αρχή και υπόσχεται διεθνή υποστήριξη. *New York Declaration on the Peaceful Settlement of the Question of Palestine and the Implementation of the Two-State Solution*, High-level International Conference for the Peaceful Settlement of the Question of Palestine and the Implementation of the Two-State Solution, 6 Αυγούστου 2025, (A/CONF.243/2025/1/Add.1)
15. Απόφαση 1483 του Συμβουλίου Ασφαλείας, 22 Μαΐου 2003 (S/RES/1483 (2003)
16. Απόφαση 1386 του Συμβουλίου Ασφαλείας, 20 Δεκεμβρίου 2001 (S/RES/1386 (2001)
17. Απόφαση 1378 του Συμβουλίου Ασφαλείας, 14 Νοεμβρίου 2001 (S/RES/1378 (2001)
18. Απόφαση 1383 του Συμβουλίου Ασφαλείας, 6 Δεκεμβρίου 2001 (S/RES/1383 (2001)
19. Republic of the Congo –ONUC Background, https://peacekeeping.un.org/mission/past/onucB.htm
20. Απόφαση 929 του Συμβουλίου Ασφαλείας, 22 Ιουνίου 1994 (S/RES/929 (1994)
21. Απόφαση 1244 του Συμβουλίου Ασφαλείας, 10 Ιουνίου 1999 (S/RES/1244 (1999)
22. Για τη σύγκριση, βλέπε επίσης Southey S., *The Security Council as Architect? Resolution 2803, the Board of Peace, and the Limits of Transition in Gaza*, ASIL Insights, Volume 29, Issue 16 (10 December 2025), https://www.asil.org/insights/volume/29/issue/16
23. *Γνωμοδότηση περί της Νομιμότητας της Μονομερούς Ανακήρυξης Ανεξαρτησίας για το Κόσσοβο σύμφωνα με το Διεθνές Δίκαιο,* 22 Ιουλίου 2010, ICJ Reports 2010, σσ. 444- 452, παρ. 101-121.

νε ότι επειδή η ανακήρυξη ανεξαρτησίας δεν προήλθε άμεσα από τους Προσωρινούς Θεσμούς Αυτοδιοίκησης του Κοσσυφοπεδίου, δεν παραβίαζε την Απόφαση 1244. Επίσης, το Δικαστήριο παρατήρησε ότι οι αποφάσεις του Συμβουλίου Ασφαλείας που καταδίκαζαν άλλες περιπτώσεις ανακήρυξης ανεξαρτησίας αφορούσαν παραβίαση της απαγόρευσης χρήσης βίας ή άλλου κανόνα *jus cogens*.

2.3. Τα όρια των εξουσιών του Συμβουλίου Ασφαλείας

Το κρίσιμο ερώτημα που αναδεικνύεται από την πρακτική αυτή είναι το όριο των εξουσιών του Συμβουλίου Ασφαλείας δηλαδή εάν μπορεί το Συμβούλιο, ασκώντας τις εκτεταμένες εξουσίες του σύμφωνα με το Κεφάλαιο VII του Χάρτη και με σκοπό την διατήρηση και αποκατάσταση της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας, να επιτρέψει ή να αποτρέψει τη δημιουργία κράτους και την άσκηση του δικαιώματος αυτοδιάθεσης ενός λαού.

Βεβαίως, η Απόφαση 2803 δεν επικαλείται ρητά το Κεφάλαιο VII του Χάρτη αλλά, στο Προοίμιο της «[ορίζει ότι] *η κατάσταση στη Λωρίδα της Γάζας απειλεί την περιφερειακή ειρήνη και την ασφάλεια των γειτονικών κρατών*».[24] Αν και θα μπορούσε να αμφισβητηθεί, εδώ θα θεωρήσουμε, προς χάριν της συζήτησης, ότι η Απόφαση υιοθετήθηκε σύμφωνα με το Κεφάλαιο VII στο οποίο και προβλέπονται οι ευρύτατες εξουσίες του Συμβουλίου Ασφαλείας.

Πράγματι, το Συμβούλιο Ασφαλείας, σύμφωνα με το Άρθρο 24 (1) του Χάρτη, διαθέτει την πρωταρχική αρμοδιότητα για τη διατήρηση της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας αλλά είναι και υποχρεωμένο, σύμφωνα με το Άρθρο 24 (2), να ενεργεί σύμφωνα με τις αρχές και τους σκοπούς του Χάρτη. Το Διεθνές Δικαστήριο, στην *Γνωμοδότηση περί Όρων Εισδοχής στον ΟΗΕ,* έκρινε ότι το Άρθρο 24 (1) δεν μπορεί να ερμηνευθεί με τρόπο που να επιτρέπει στο Συμβούλιο να παραβιάζει άλλες διατάξεις του Χάρτη επικαλούμενο τη διατήρηση της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας.[25] Εξάλλου, το Συμβούλιο Ασφαλείας δεν παύει να είναι ένα όργανο διεθνούς οργανισμού και δεν αμφισβητείται ότι κάθε διεθνής οργανισμός που αποτελεί υποκείμενο του διεθνούς δικαίου δεσμεύεται κατ' αρχήν από το εθιμικό δίκαιο και από τις γενικές αρχές του διεθνούς δικαίου.[26]

Ειδικότερα για το ζήτημα της δημιουργίας κράτους και την άσκηση του δικαιώματος αυτοδιάθεσης, αξίζει να αναφερθεί η Διϊστάμενη Γνώμη του Δικαστή Fitzmaurice στη *Γνωμοδότηση για τη Ναμίμπια*. Στην περίπτωση της Ναμίμπια, την Απόφαση 276, το Συμβούλιο, με την Απόφαση 276, είχε χαρακτηρίσει τη συνεχιζόμενη παρουσία της Νότιας Αφρικής στη Ναμίμπια παράνομη. Ο Δικαστής Fitzmaurice, στη Διϊστάμενη Γνώμη του, τόνισε ότι το Συμβούλιο δεν δικαιούται να αποφασίσει επί εδαφικών δικαιωμάτων: θα μπορούσε να διατάξει τη στρατιωτική κατοχή μιας περιοχής για την αποκατάσταση της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας αλλά όχι να μεταβάλει το εδαφικό της καθεστώς, καθώς το Συμβούλιο δεσμεύεται, όπως και όλα τα κράτη μέλη του ΟΗΕ, από την αδιαμφισβήτητη αρχή του διεθνούς δικαίου ότι η πολεμική κατοχή δεν μεταβάλλει το εδαφικό καθεστώς. [27]

Η Διϊστάμενη Γνώμη του Δικαστή Fitzmaurice φαίνεται σήμερα σχεδόν προφητική, καθώς τα Παλαιστινιακά εδάφη βρίσκονταν ήδη υπό κατοχή, πριν από την υιοθέτηση της Απόφασης 2803. *Στη Γνωμοδότηση για τα Κατεχόμενα Παλαιστινιακά Εδάφη,*[28] το Διεθνές Δικαστήριο έκρινε ότι το αποφασιστικό κριτήριο για την ύπαρξη στρατιωτικής κατοχής δεν είναι η στρατιωτική παρουσία αλλά η πραγματική άσκηση εξουσίας. Στη δε Λωρίδα της Γάζας όπου το Ισραήλ μπορούσε να ασκεί, μεταξύ άλλων, έλεγχο των συνόρων και της μετακίνησης προσώπων και αγαθών, οπωσδήποτε υπήρχε στρατιωτική κατοχή, οπότε μπορούσε να εφαρμοστεί η Τέταρτη Σύμβαση της Γενεύης και το εθιμικό δίκαιο. Το Δικαστήριο παρατήρησε μάλιστα, σε σχέση με την εφαρμογή των Συμφωνιών του Όσλο, ότι σύμφωνα με το Άρθρο 47 της Σύμβασης, ο πληθυσμός δεν επιτρέπεται να στερηθεί τα δικαιώματα που προβλέπονται σε αυτή με οποιαδήποτε συμφωνία μεταξύ της Κατέχουσας δύναμης και των αρχών των κατεχομένων.

Η Απόφαση 2803 και η ίδρυση του Συμβουλίου Ειρήνης, καθώς και της Διεθνούς Δύναμης Σταθεροποίησης δεν φαίνεται να μεταβάλει την κατάσταση στο πεδίο με τη μόνη διαφορά ότι αναθέτει τη διοίκηση της Λωρίδας της Γάζας όχι στην ίδια την Κατέχουσα δύναμη αλλά στους συμμάχους της. Δεν υπάρχει, επομένως, κανένας λόγος να μην εξακολουθεί να ισχύει η Τέταρτη Σύμβαση της Γενεύης και το εθιμικό δίκαιο. Το Συμβούλιο Ειρήνης θα έχει, ασφαλώς, την υποχρέωση, για παράδειγμα, να διευκολύνει την ορθή λειτουργία όλων των ιδρυμάτων που αφορούν τη φροντίδα και εκπαίδευση των παιδιών και να εξασφαλίζει τρόφιμα και ιατρικά εφόδια για τον πληθυσμό σύμφωνα με τα Άρθρα 50 και 55 της Τέταρτης Σύμβασης της Γενεύης αντίστοιχα. Δεν θα έχει, όμως, το δικαίωμα να διαπραγματευτεί το τελικό εδαφικό καθεστώς της περιοχής και οπωσδήποτε δεν καθίσταται εκπρόσωπος του Παλαιστινιακού λαού σε διεθνές επίπεδο.

3. Κυβερνήσεις και διεθνές δίκαιο

Παραμένει, όμως, το ερώτημα ποιος φορέας μπορεί να θεωρηθεί, στην περίπτωση της Παλαιστίνης, η νόμιμη κυβέρνηση του κράτους η οποία το εκπροσωπεί διεθνώς; Στο διεθνές δίκαιο υπάρχουν μια σειρά διαφορε-

24. Weller M., *What is Security Council Resolution 2803, and what does it mean for the Trump Gaza plan?*, Chatham House, 21 November 2025, https://www.chathamhouse.org/2025/11/what-security-council-resolution-2803-and-what-does-it-mean-trump-gaza-plan τελευταία επίσκεψη 29 Ιανουαρίου 2026. Επίσης, η συγγραφέας θα ήθελε να ευχαριστήσει τον Καθηγητή Κων/νο Μαγκλιβέρα για τις ενδιαφέρουσες παρατηρήσεις σχετικά κατά τη διάρκεια του Συνεδρίου.
25. *Γνωμοδότηση περί Εισδοχής Κράτους στον Οργανισμό Ηνωμένων Εθνών,* ICJ Reports 1950, σ. 4 στη σ. 64.
26. *Γνωμοδότηση περί Ερμηνείας της Συμφωνίας της 25ης Μαρτίου 1951 μεταξύ Παγκόσμιας Οργάνωσης Υγείας και Αιγύπτου,*1980 ICJ Reports, σ. 73 στις σσ. 89-90.
27. Διϊστάμενη Γνώμη του Δικαστή Fitzmaurice στη *Γνωμοδότηση περί των Νομικών Συνεπειών για τα Κράτη της Συνεχούς Παρουσίας της Νότιας Αφρικής στη Ναμίμπια, παρά την Απόφαση 276 (1970) του Συμβουλίου Ασφαλείας*, 1971 ICJ Reports σ. 16, στη σ. 294, παρ. 15
28. *Γνωμοδότηση περί των Νομικών Συνεπειών που προκύπτουν από τις Πολιτικές και τις Πρακτικές του Ισραήλ στα Κατεχόμενα Παλαιστινιακά Εδάφη, συμπεριλαμβανομένης της Ανατολικής Ιερουσαλήμ,* 19 Ιουλίου 2024, https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/186/186-20240719-adv-01-00-en.pdf σσ. 28- 33, παρ. 84-102

τικά κριτήρια για διαφορετικές καταστάσεις και η κρατική πρακτική των τελευταίων δεκαετιών παρουσιάζει μεγάλη ποικιλία.

3.1. Το κριτήριο της αποτελεσματικότητας

Υπάρχει το κλασικό κριτήριο της αποτελεσματικότητας. Σύμφωνα με το Άρθρο 1 της Σύμβασης του Montevideo «Περί των Δικαιωμάτων και Υποχρεώσεων των Κρατών» (1933) και το εθιμικό δίκαιο, η ύπαρξη μιας κυβέρνησης η οποία είναι σε θέση να ασκεί αποτελεσματικό έλεγχο επί του εδάφους και του πληθυσμού αποτελεί προϋπόθεση της δημιουργίας κράτους.[29] Τα προηγούμενα χρόνια, η αμφισβήτηση του αποτελεσματικού ελέγχου στα παλαιστινιακά εδάφη υπήρξε ένα από τα ισχυρότερα επιχειρήματα εναντίον της ύπαρξης του Κράτους της Παλαιστίνης,[30] καθώς η Παλαιστινιακή Αρχή, ασκούσε μόνο περιορισμένες αρμοδιότητες στα Κατεχόμενα και μάλιστα, μετά τη διαμάχη μεταξύ Φατάχ και Χαμάς, το 2006, δεν μπορούσε να ασκήσει πραγματική εξουσία στη Λωρίδα της Γάζας.

Βεβαίως, το κριτήριο της αποτελεσματικότητας δεν είναι απόλυτο. Στην κρατική πρακτική της περιόδου της αποαποικιοποίησης, εφαρμόστηκε μάλλον ελαστικά, ως προς την άσκηση του δικαιώματος της αυτοδιάθεσης, με χαρακτηριστικό παράδειγμα την ευρεία αναγνώριση της Guinea Bissau, πριν αποκτήσει πλήρη έλεγχο της εδαφικής της επικράτειας.[31] Εξάλλου, η έλλειψη αποτελεσματικότητας δεν επηρέασε την αναγνώριση του Κράτους της Παλαιστίνης. Η ΟΑΠ είχε ανακηρύξει την ανεξαρτησία της Παλαιστίνης το 1988 και 78 κράτη την είχαν αναγνωρίσει σχεδόν αμέσως. Σήμερα, 157 κράτη, από τα 193 κράτη μέλη του ΟΗΕ, έχουν αναγνωρίσει την Παλαιστίνη και, όπως είδαμε, από το 2012, η Γενική Συνέλευση, της έχει χορηγήσει το καθεστώς μη Μέλους Κράτους-Παρατηρητή (non-Member Observer State status).

Σε κάθε περίπτωση, το κριτήριο της αποτελεσματικότητας χάνει τη σημασία του μετά τη δημιουργία ενός κράτους. Κράτη που έχουν κατακτηθεί ή προσαρτηθεί παράνομα εξακολουθούν να υφίστανται. Στην κρατική πρακτική του 20ού αιώνα, υπάρχουν πολλά τέτοια παραδείγματα: η Αιθιοπία, η Αλβανία και η Αυστρία πριν τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, το Κουβέιτ κατά τη διάρκεια της ιρακινής κατοχής.[32] Επομένως, η έλλειψη αποτελεσματικότητας εκ μέρους της Παλαιστινιακής Αρχής δεν αφορά πλέον την κρατική υπόσταση της Παλαιστίνης αλλά μόνο τη δυνατότητα της Παλαιστινιακής Αρχής να θεωρηθεί η νόμιμη κυβέρνηση του κράτους η οποία το εκπροσωπεί διεθνώς.

3.2. Κυβερνήσεις Ανδρείκελα

Η έλλειψη αποτελεσματικού ελέγχου δεν είναι το μόνο ζήτημα σχετικά με

29. Συρίγος Α., *Το Κράτος*, στο Αντωνόπουλος Κ. & Μαγκλιβέρας Κ. (επ.), *Το Δίκαιο της Διεθνούς Κοινωνίας*, 4η εκδ., Νομική Βιβλιοθήκη, 2022, σσ. 120-4
30. Weston Ash R., *Is Palestine a "State"? A Response to Professor John Quigley's Article, "The Palestine Declaration to the International Criminal Court: The Statehood Issue"* in Meloni C. & Tognoni G. (eds.) *Is There a Court for Gaza?: A Test Bench for International Justice*, T.M.C. Asser Press, 2012, σσ. 441-460, στις σσ. 455-6.
31. Crawford J., *The Creation of States in International Law*, 2η εκδ., Oxford University Press, 2006, σ. 86.
32. Crawford, ο.π., σσ. 97, 519-20.

την Παλαιστινιακή Αρχή. Όπως είδαμε, η Απόφαση 2803 αναθέτει την ανοικοδόμηση της Γάζας στο Συμβούλιο Ειρήνης έως την ολοκλήρωση της αναμόρφωσης της Παλαιστινιακής Αρχής, χωρίς να προβλέπει συγκεκριμένα κριτήρια αναμόρφωσης και χωρίς αναφορά στη βούληση του Παλαιστινιακού λαού. Εάν η Παλαιστινιακή Αρχή αναμορφωθεί σύμφωνα με τα κριτήρια της Κατέχουσας δύναμης και των συμμάχων της και εάν υποθέσουμε ότι ένα τέτοιο μόρφωμα καταφέρνει να αποκτήσει αποτελεσματικό έλεγχο στα Κατεχόμενα, θα πρόκειται μάλλον για κυβέρνηση ανδρείκελο.

Μια κυβέρνηση ανδρείκελο συνήθως οφείλει την ύπαρξη της σε στρατιωτική κατοχή, παράνομη επέμβαση, απειλή ή χρήση βίας. Η στελέχωση της από πολίτες άλλων κρατών και η αντίθεση της πλειοψηφίας του πληθυσμού είναι επίσης διαφωτιστικά κριτήρια, όπως και η άσκηση ελέγχου από ξένες κυβερνήσεις σε σημαντικά ζητήματα. Οι πράξεις μια κυβέρνησης ανδρείκελου είναι βεβαίως άκυρες ιδίως αν αφορούν προσάρτηση σε άλλο κράτος ή απόσχιση τμήματος της εδαφικής επικράτειας, για παράδειγμα η προσάρτηση των κρατών της Βαλτικής στη Σοβιετική Ένωση το 1940.[33] Άκυρη είναι και η συναίνεση σε χρήση βίας. Βεβαίως, η συναίνεση του κράτους καθιστά νόμιμη κάθε ανάμιξη στις εσωτερικές και εξωτερικές υποθέσεις του, ακόμα και αν συμπεριλαμβάνει χρήση βίας αλλά σε αυτές τις περιπτώσεις, δεν υφίσταται γνησιότητα της συναίνεσης.[34] Επομένως, μια Παλαιστινιακή Αρχή αναμορφωμένη σύμφωνα με την Απόφαση 2803 δεν θα μπορούσε να θεωρηθεί η νόμιμη κυβέρνηση του κράτους η οποία το εκπροσωπεί διεθνώς.

3.3. Εξόριστες κυβερνήσεις

Η Οργάνωση για την Απελευθέρωση της Παλαιστίνης εξακολουθεί τη λειτουργία της και επειδή, όπως είδαμε, σύμφωνα με το Βασικό της Νόμο, τα μέλη του Παλαιστινιακού Εθνικού Συμβούλιου, εκλέγονται από τους Παλαιστίνιους σε όλο τον κόσμο πλην του Ισραήλ, διατηρεί ένα βαθμό νομιμοποίησης. Δεν είναι, όμως, σαφής ο ρόλος της πλέον ιδίως επειδή η ΟΑΠ ιδρύθηκε ως εθνικοαπελευθερωτικό κίνημα ενός λαού που αναγνωριζόταν ως φορέας του δικαιώματος αυτοδιάθεσης ενώ σήμερα η Παλαιστίνη έχει ήδη αναγνωριστεί ως κράτος, το οποίο, όμως, δεν διαθέτει νόμιμη κυβέρνηση.

Ένα συναφές φαινόμενο, το οποίο εμφανίστηκε κυρίως στην κρατική πρακτική του 20ού αιώνα είναι οι εξόριστες κυβερνήσεις. Δεν υπάρχει κοινώς αποδεκτός ορισμός της κυβέρνησης εν εξορία. Γίνεται δεκτό ότι πρόκειται για μια κυβέρνηση εγκατεστημένη εκτός της εδαφικής επικράτειας, η οποία αδυνατεί να ασκήσει αποτελεσματικό έλεγχο επί της εδαφικής επικράτειας και των κατοίκων του κράτους της, συνήθως προκύπτει λόγω πολεμικής κατοχής ή εμφυλίου πολέμου και είναι ένα ερώτημα εάν πρέπει να πρόκειται για προϋφιστάμενο κράτος. Σε γενικές γραμμές, όμως, εάν μια εξόριστη κυβέρνηση

33. *Ibid.*, σσ. 80-1, 393-5.
34. Στην κρατική πρακτική, ιδίως του 20ου αιώνα, δεν ήταν σπάνια η συγκρότηση κυβερνήσεων ανδρεικέλων με σκοπό τη συναίνεση στη χρήση ένοπλης βίας Για παράδειγμα, οι σοβιετικές επεμβάσεις στην Ουγγαρία (1956) και το Αφγανιστάν (1979) και η εισβολή του Ιράκ στο Κουβέιτ (1990), *Ibid.*, Antonopoulos C., *The unilateral use of force by states in international law,* Σάκκουλας, Αθήνα- Κομοτηνή, 1997, σσ. 500-1.

αναγνωριστεί, μπορεί να ασκεί ορισμένες κρατικές αρμοδιότητες, όπως σύναψη διεθνών συνθηκών, διεθνής εκπροσώπηση, διοίκηση δικών της ενόπλων δυνάμεων, πρόσβαση σε κρατική περιουσία που βρίσκεται στο εξωτερικό.[35]

Κατά τη διάρκεια του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, το Εθνικό Συμβούλιο της Τσεχοσλοβακίας και η Πολωνική Εθνική Επιτροπή διατηρούσαν διπλωματικές σχέσεις με ορισμένες από τις δυνάμει της Entente και ασκούσαν ορισμένες κρατικές αρμοδιότητες. Μετά το τέλος του πολέμου και τη δημιουργία της Τσεχοσλοβακίας και της Πολωνίας, θεωρήθηκαν «προσωρινές κυβερνήσεις».[36] Οι εξόριστες συμμαχικές κυβερνήσεις της περιόδου του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου (οι κυβερνήσεις του Βελγίου, της Ολλανδίας, του Λουξεμβούργου, της Ελλάδας, της Γιουγκοσλαβίας, της Πολωνίας και της Νορβηγίας) έτυχαν ευρείας αναγνώρισης και ασκούσαν ορισμένες κρατικές αρμοδιότητες αλλά ήταν, στην ουσία, κυβερνήσεις υφιστάμενων κρατών οι οποίες είχαν αναγκαστεί να εγκαταλείψουν την πατρίδα λόγω της στρατιωτικής κατοχής.[37]

Μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, το φαινόμενο των εξόριστων κυβερνήσεων συνδέεται τόσο με εσωτερικές αναταραχές και δικτατορίες όσο και με στρατιωτική κατοχή. Οι Εξόριστες κυβερνήσεις τόσο της Αϊτής (1991) και της Σιέρα Λεόνε (1997) όσο και του Κουβέιτ (1991) αναγνωρίστηκαν από την πλειοψηφία των κρατών. Ενδιαφέρουσα είναι, όμως, η περίπτωση της Καμπότζης. Μετά το πραξικόπημα των Ερυθρών Χμέρ (1970) σχηματίστηκε εξόριστη κυβέρνηση υπό τον Πρίγκιπα Σιχανούκ η οποία, όμως, μετά την εισβολή του Βιετνάμ (1978) ανασχηματίστηκε για να συμπεριλάβει όλες τις παρατάξεις –και τους Ερυθρούς Χμέρ– και αυτή η κυβέρνηση θεωρήθηκε νόμιμος εκπρόσωπος της Καμπότζης στον ΟΗΕ.[38]

Εάν η περίπτωση της Καμπότζης καταδεικνύει τη σημασία της ευρύτερης δυνατής εκπροσώπησης για τη νομιμοποίηση μιας εξόριστης κυβέρνησης, παλαιότερα παραδείγματα όπως το Εθνικό Συμβούλιο της Τσεχοσλοβακίας και η Πολωνική Εθνική Επιτροπή δείχνουν ότι δεν ήταν απαραίτητο να πρόκειται για προϋφιστάμενο κράτος, ακόμα και πριν την καθιέρωση της αρχής της αυτοδιάθεσης. Σε γενικές γραμμές, η πρακτική των κρατών σχετικά με τις εξόριστες κυβερνήσεις δεν είναι παρά η ανταπόκριση της διεθνούς κοινότητας στην ανάγκη να διατηρείται η νόμιμη διεθνής εκπροσώπηση ενός κράτους ακόμα και σε καταστάσεις εκτεταμένης χρήσης βίας και στρατιωτικής κατοχής. Με αυτή τη έννοια θα μπορούσε η ΟΑΠ να παραλληλιστεί με εξόριστη κυβέρνηση τουλάχιστον όσο διαρκεί η σημερινή κατάσταση στο πεδίο.

35. Βλέπε γενικά Talmon S., *Recognition of Governments in International Law: With Particular Reference to Governments in Exile*, Clarendon Press, Oxford, 1998. Talmon S., *Who is a Legitimate Government in Exile? Towards Normative Criteria for Governmental Legitimacy in International Law*, in Goodwin-Gill G.S. & Talmon S. (eds.), *The Reality of International Law: Essays in Honour of Ian Brownlie*. Oxford University Press, 1999, pp. 499–537.
36. Tiroch K., *Governments in Exile* (last updated April 2011) in Wolfrum R. (ed.), The Max Planck Encyclopedia of Public International Law, https://opil.ouplaw.com/display/10.1093/law:epil/9780199231690/law-9780199231690-e1049#law-9780199231690-e1049-div1-3 τελευταία επίσκεψη 31 Ιανουαρίου 2026
37. *Id.*
38. *Id.*

5. Συμπεράσματα

Το Παλαιστινιακό ζήτημα δεν προσφέρεται για εύκολα συμπεράσματα, και μάλιστα σε μια χρονική περίοδο όπως η σημερινή, η οποία χαρακτηρίζεται από μια πολύ εύθραυστη εκεχειρία. Μπορεί, όμως να υποστηριχθεί ότι ούτε το Συμβούλιο Ειρήνης, όταν συσταθεί, και παρά την Απόφαση 2803, ούτε η Παλαιστινιακή Αρχή, εάν αναμορφωθεί σύμφωνα με τις επιθυμίες των συμμάχων του Ισραήλ, δεν θα μπορούσαν να θεωρηθούν νόμιμη κυβέρνηση του κράτους η οποία το εκπροσωπεί διεθνώς και αυτό αφορά και την οριστική εδαφική διευθέτηση, καθώς και ζητήματα διαρκούς κυριαρχίας επί των πλουτοπαραγωγικών πόρων. Ενδεχομένως, η ΟΑΠ θα μπορούσε να παραλληλιστεί με εξόριστη κυβέρνηση, στο βαθμό που όντως εκπροσωπεί τον Παλαιστινιακό λαό και εάν η διεθνής κοινότητα την αναγνωρίσει ως εξόριστη κυβέρνηση.

Η πολιτιστική κληρονομιά της Γάζας - το ενδεχόμενο μιας πολιτιστικής γενοκτονίας

7

Ελένη Τροβά

Επίκ. Καθηγήτρια Διεθνούς δικαίου πολιτιστικών αγαθών Διεθνές Πανεπιστήμιο της Ελλάδος

Εισήγηση στο ετήσιο Συνέδριο της ΕΕΔΔΔΣ «Από την Σύγκρουση στην Ειρήνη: η Μεταπολεμική Γάζα και ο ρόλος του ΟΗΕ. Προκλήσεις για το Διεθνές Δίκαιο και την Συλλογική Ασφάλεια». 19-21 Δεκεμβρίου 2025

Εισαγωγή

Η Γάζα, μεταξύ των ετών 2023 και 2025 και των πρακτικών που ακολουθήθηκαν, αποτελεί μία από τις πιο χαρακτηριστικές περιπτώσεις αστικοκτονίας (urbicide) σύγχρονου πολέμου[1]. Η μεγάλης κλίμακας καταστροφές σπιτιών, σχολείων, ναών κάθε θρησκείας, νοσοκομείων, πανεπιστημίων και πολιτιστικών χώρων, και ζωτικών υποδομών έχει υπερβεί κατά πολύ το όριο της στρατιωτικής αναγκαιότητας, υποδηλώνοντας μια δομική λογική που έχει σχεδιαστεί για να εξαλείψει τη βιωσιμότητα της αστικής ζωής[2]. Ήδη όμως οι λόγοι κατέστησαν εντελώς σαφείς. Μετά το Ψήφισμα 2803 του Συμβουλίου Ασφαλείας[3] στην προταθείσα λύση ενόψει εκεχειρίας αποφασίσθηκε οι ΗΠΑ να αναλάβουν κεντρικό ρόλο το «Συμβούλιο Ειρήνης» και την πολυεθνική δύναμη που θα αφοπλίσει την Χαμάς. Το σχέδιο είκοσι σημείων του Προέδρου Trump για τερματισμό του πολέμου στη Γάζα υιοθετήθηκε από το Συμβούλιο Ασφαλείας του ΟΗΕ με 13 ψήφους υπέρ, ενώ Ρωσία και Κίνα επέλεξαν ψήφο αποχής.

«Είμαι άνθρωπος των ακινήτων στην καρδιά μου και όλα έχουν να κάνουν με την τοποθεσία», είπε ο Trump για το σχέδιο ανάπτυξης. *«Και είπα, κοιτάξτε αυτή την τοποθεσία στη θάλασσα, κοιτάξτε αυτό το όμορφο κομμάτι ακινήτου, τι θα μπορούσε να είναι για τόσους πολλούς ανθρώπους»*. Λίγες μέρες αργότερα στις 22 Ιανουαρίου του 2026, στη σύνοδο κορυφής του Νταβός ο γαμπρός του προέδρου Trump παρουσίασε το σχέδιο που θα υλοποιήσει τη νέα Γάζα τη Ριβιέρα της Μέσης Ανατολής[4]. Οι ΗΠΑ αποκάλυψαν τα σχέδιά τους για μια «Νέα Γάζα», η οποία θα δει την κατεστραμμένη παλαιστινιακή περιοχή να ανοικοδομείται από την αρχή. Οι διαφάνειες έδειχναν δεκάδες ουρανοξύστες να εκτείνονται κατά μήκος των ακτών της Μεσογείου και οικιστικά συγκροτήματα στην περιοχή Ράφα, ενώ παράλληλα παρουσιάσθηκε ένας χάρτης που σκιαγραφούσε τη σταδιακή ανάπτυξη νέων οικιστικών, γεωργικών και βιομηχανικών περιοχών για τον πληθυσμό των 2,1 εκατομμυρίων.

«*Θα έχουμε μεγάλη επιτυχία στη Γάζα. Θα είναι κάτι σπουδαίο να το παρακολουθούμε*», δήλωσε ο Πρόεδρος Trump[5].

«*Το ψήφισμα του Συμβουλίου Ασφαλείας του ΟΗΕ αποτελεί παραβίαση του δικαιώματος αυτοδιάθεσης των Παλαιστινίων και του Χάρτη του ΟΗΕ*», προειδοποιεί παράλληλα η Francesca Albanese Ειδική Εισηγήτρια για την κατάσταση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στα παλαιστινιακά εδάφη που κατέχονται από το 1967[6]. Και τι άλλο θα εμπεριείχε την έννοια της πολιτιστικής γενοκτονίας[7] αν όχι η παραβίαση του

1. Αν και υποστηρίζεται με σπουδαία επιχειρήματα ότι η προσπάθεια πολιτιστικής γενοκτονίας έχει πολύ βαθύτερες ρίζες Daud Abdullah, A century of cultural genocide in Palestine, σε Bachman J. (ed) Cultural Genocide, Law, Politics, and Global Manifestations, 2019, London, Routledge, σε https://www.taylorfrancis.com/books/oa-edit/10.4324/9781351214100/cultural-genocide-jeffrey-bachman?refId=8c670b69-ff05-4fc1-a155-e93f726a11df&context=ubx
2. Benguita M., Urbicide in Israel's War on Gaza: Architecture of Erasure and the Unmaking of Urban Life (2023–2025). https://www.researchgate.net/publication/399269255_Urbicide_in_Israel's_War_on_Gaza_Architecture_of_Erasure_and_the_Unmaking_of_Urban_Life_2023-2025
3. Resolution 2803 (2025) Adopted by the Security Council at its 10046th meeting, on 17 November 2025 ANNEX 1 - President Donald J. Trump's Comprehensive Plan to End the Gaza Conflict https://docs.un.org/en/s/res/2803(2025)
4. Davos, Trump revives 'Middle East Riviera' fantasies for Gaza
The American president unveiled his Board of Peace on Thursday, January 22, flanked by 18 international leaders. It was an opportunity to present the White House's futuristic plans for the reconstruction of Gaza, which are largely disconnected from reality.
https://www.lemonde.fr/en/international/article/2026/01/23/at-davos-trump-revives-middle-east-riviera-fantasies-in-gaza_6749726_4.html
5. US unveils plans for 'New Gaza' with skyscrapers βλ. σε https://www.bbc.com/news/articles/cy7mmpljze7o
6. 19 Νοεμβρίου 2025 σε https://www.ohchr.org/en/press-releases/2025/11/un-security-council-resolution-violation-palestinian-right-self
7. Χαϊνόγλου Κ., Ειδικά θέματα προστασίας πολιτιστικής κληρονομιάς: Πολιτιστική γενοκτονία, πολιτιστική κάθαρση και η εφαρμογή των κανόνων διεθνούς δικαίου στην περίπτωση του ISIS. Σε Ν. Βασιλειάδης, & Σ. Μπουτσιούκη, Πολιτιστική Διπλωματία. Ελληνικές και διεθνείς διαστάσεις. Αθήνα, 2015, Σύνδεσμος ελληνικών και ακαδημαϊκών βιβλιοθηκών – Κάλλιπος, Τροβά Ε., Η πολιτιστική κληρονομιά της Ευρώπης, Σάκκουλας Αθήνα Θεσσαλονίκη, 2018, της ίδιας Οι πολιτιστικές καταστροφές στην Ουκρανία: αναστοχασμός για την πολιτιστική γενοκτονία, ΤοΣ, 3-4/2022 της ίδιας., Η εφαρμογή της Διεθνούς Σύμβασης για την εξάλειψη όλων των μορφών φυλετικών διακρίσεων (CEDR) για την προστασία πολιτιστικών αγαθών. Οι διατάξεις Αρμενίας κατά Αζερμπαϊτζάν του Διεθνούς Δικαστηρίου για την πολιτιστική κληρονομιά της Αρμενίας, ΠερΔικ 1/2024 (Ετος 28ο), Βέργου Μ., Η διαφύλαξη της πολιτιστικής κληρονομιάς, αστικολογική και διεθνολογική προσέγγιση, Σάκκουλας Αθήνα Θεσσαλονίκη, 2025, σελ. 279 επ. με την εντελώς πρωτότυπη θεωρία ότι πολιτιστική γενοκτονία συνιστά και η απομάκρυνση από τον τόπο προέλευσής τους μνημείων.
Βλ. Bachman J., Introduction: Bringing cultural genocide into the mainstream, σε Bachman J. (ed.), Cultural Genocide: Law, Politics, and Global Manifestation, Routledge, 2019a, David-

δικαιώματος αυτοδιάθεσης σε συνδυασμό με συμπεριφορές όπως η καταστροφή κάθε μνήμης ενός τόπου;
Η συζήτηση αυτή μας φέρνει ενώπιον του ακαδημαϊκού διαλόγου που ξεκίνησε ως προς την κατάσταση στη Γάζα και το κατά πόσον συνιστά πολιτιστική γενοκτονία. Θα μπορούσε να ισχυρισθεί κανείς ότι η έννοια της πολιτιστικής γενοκτονίας δεν έχει ιδιαίτερη σημασία καθώς, ήδη, στην προσφυγή στο Διεθνές Δικαστήριο της η Νότιος Αφρική, έχει εντάξει τις πολιτιστικές καταστροφές στη γενική έννοια της γενοκτονίας, όπως αναλυτικά θα δούμε. Δεν τίθεται άμεσο ζήτημα ως εκ τούτου για την επίλυση της συγκεκριμένης διαφοράς το κατά πόσον συντρέχει πολιτιστική γενοκτονία.
Ύστερα όμως από τις αδιαμφισβήτητες εξελίξεις των τελευταίων εβδομάδων, η έννοια της πολιτιστικής γενοκτονίας καθίσταται και προφανής και κρίσιμη. Και τούτο διότι ανεξαρτήτως της έκβασης σημαντικών δικών, αποτρέπει ολωσδιόλου τους εκδιωχθέντες Παλαιστίνιους από την ενδεχόμενη επιστροφή τους στη Λωρίδα της Γάζας, αφού εκεί δεν θα υπάρχει τίποτε πλέον τους περιμένει: ούτε ιδιοκτησία, ούτε πόλη, ούτε μνήμη αλλά ούτε και απώτατη μνήμη εφόσον, όπως θα δούμε, ένας στόχος των ισραηλινών βομβαρδισμών υπήρξαν χώροι ανασκαφών. Μια τέτοιου είδους πολιτιστική γενοκτονία καθιστά αδύνατη την εξάσκηση του δικαιώματος επιστροφής στα πάτρια εδάφη[8].

Ιστορία, πολιτιστική κληρονομιά και γεωπολιτική: το παράδειγμα της Γάζας

Στενά συνδεδεμένη με την έννοια ενός «Αγίου Τόπου», σχέση της Λωρίδας της Γάζας με γεωπολιτικές αναφορές έχει αναπτυχθεί ιδιαίτερα στη θεωρία ενώ η πολιτιστική της κληρονομιά έχει δώσει αφορμή για ευρύτατη συζήτηση ακόμη και ως προς τη σχέση της αρχαιολογίας με τη δημιουργία εθνικής ταυτότητας. Για να αναφερθούμε μόνον στα τελευταία χρόνια η Λωρίδα της Γάζας είναι παλαιστινιακή γη που βρίσκεται υπό ισραηλινή στρατιωτική κατοχή από τον πόλεμο του Ιουνίου του 1967[9]. Σύμφωνα με το διεθνές δίκαιο και τους όρους των Συμφωνιών του Όσλο, η Γάζα θεωρείται ενιαία εδαφική μονάδα με την παλαιστινιακή Δυτική Όχθη και την Ανατολική Ιερουσαλήμ, οι οποίες βρίσκονται επίσης υπό ισραηλινή στρατιωτική κατοχή από το 1967[10].

Η Γάζα είναι λοιπόν ένας τόπος σε αβεβαιότητα – δεν έχει πλήρη επίσημη αναγνώριση ως κυρίαρχη γη, αλλά διαθέτει ένα μοναδικό καθεστώς έθνους-κράτους που ενσωματώνει στοιχεία μιας ενιαίας εθνικής συνείδησης και βασικών πολιτικών θεσμών, αν και με περιορισμένη αυτονομία[11]. Οι νομοθετικές αποικιακές κληρονομιές της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, της

son L., Cultural Genocide. New Brunswick: Rutgers University Press, 2012, Negri S., Cultural Genocide in International Law: Is the Time Ripe for Change? Transnational Dispute Management, 10, no. 5, 2013, Tavaras T., The Case for Cultural Genocide: The Formulation of a Working Definition, Masters Thesis, The American University in Cairo, 2011, σε http://dar.aucegypt.edu/handle/10526/2172.

8. Αντί πολλών βλ. Chemillier-Gendreau M., Le retour des Palestiniens et le droit international, σε Farouk Mardam-Bey and Elias Sanbar, eds. Le droit au retour. Le problème des réfugiés palestiniens. Arles: Actes Sud (Sinbad collection), 2002, σελ. 285-317, Sobout A., Urbicide and Coming to Terms with the Past: Everyday Acts of Return and Reconstruction in Post-war Nahr el Bared, International Journal of Transitional Justice, Volume 19, Issue 2, July 2025, σελ. 279–295, https://doi.org/10.1093/ijtj/ijae035, Delpla I., Is there a right to return? Filozofski godisnjak, XVI, Srpsko filozofsko drustvo, Belgrade, 2004 σελ. 121-144, Nadim R. and Yoav P., Transitional Justice and the Right of Return of the Palestinian Refugees, 2007, Israel and the Palestinian Refugees, Mourad B., Urbicide in Israel's War on Gaza: Architecture of Erasure and the Unmaking of Urban Life (2023–2025) DOI: 10.34230/fiad.1740210, Thibault Ch., Trres spoliées, terres minées. Les obstacles au retour des réfugiés cambodgiens et les contraintes de la reconstruction nationale, σε Luc Cambrézy et Véronique Lasailly-Jacob, Populations réfugiées. De l'exil au retour, Paris: Editions de l'IRD, 2001, σελ. 353-76, Urbicide and Coming to Terms with the Past: Everyday Acts of Return and Reconstruction in Post-war Nahr el Bared, International Journal of Transitional Justice, Volume 19, Issue 2, July 2025, σελ. 279–295, https://doi.org/10.1093/ijtj/ijae035

9. Όπως σημειώθηκε από τη Διεθνή Επιτροπή του Ερυθρού Σταυρού τον Μάρτιο του 2023: «Η ΔΕΕΣ θεωρεί ότι η Γάζα παραμένει κατεχόμενο έδαφος με βάση το ότι το Ισραήλ εξακολουθεί να ασκεί βασικά στοιχεία εξουσίας στη λωρίδα, συμπεριλαμβανομένων των συνόρων της (εναέριος χώρος, θάλασσα και ξηρά – με εξαίρεση τα σύνορα με την Αίγυπτο). Παρόλο που το Ισραήλ δεν διατηρεί πλέον μόνιμη παρουσία στη Λωρίδα της Γάζας, εξακολουθεί να δεσμεύεται από ορισμένες υποχρεώσεις βάσει του δικαίου της κατοχής που είναι ανάλογες με τον βαθμό στον οποίο ασκεί έλεγχο σε αυτήν».
«Από αυτή την άποψη, [το διεθνές ανθρωπιστικό δίκαιο] απαιτεί από το Ισραήλ να διασφαλίσει, στο μέγιστο βαθμό των μέσων που έχει στη διάθεσή του, ότι ικανοποιούνται οι βασικές ανάγκες του πληθυσμού της Γάζας. Συγκεκριμένα, πρέπει να διασφαλίσει ότι η Γάζα εφοδιάζεται με τρόφιμα, ιατρικές προμήθειες και άλλα βασικά αγαθά που απαιτούνται για να μπορέσει ο πληθυσμός να ζήσει υπό επαρκείς υλικές συνθήκες».
Τον Ιούλιο του 2024, το Διεθνές Δικαστήριο έκρινε ότι η στρατιωτική κατοχή παλαιστινιακών εδαφών από το Ισραήλ είναι παράνομη σύμφωνα με το διεθνές δίκαιο και δήλωσε συγκεκριμένα ότι η ισραηλινή κατοχή της Γάζας δεν έληξε το 2005 Βλ. ειδικά σε https://www.icj-cij.org/node/204176

10. Οι Συμφωνίες του Όσλο είναι μια σειρά συμφωνιών που υπογράφηκαν μεταξύ του Ισραήλ και της Οργάνωσης για την Απελευθέρωση της Παλαιστίνης (PLO) μεταξύ 1993 και 1999, οι οποίες υποτίθεται ότι θα οδηγούσαν σε μια λεγόμενη «συμφωνία για το τελικό καθεστώς» έως το 1999, η οποία θα «επιτύγχανε μια δίκαιη, διαρκή και ολοκληρωμένη ειρήνη» μεταξύ Ισραηλινών και Παλαιστινίων, σύμφωνα με τη Διακήρυξη Αρχών. (αυτός ο σύνδεσμος ανοίγει σε νέο παράθυρο).
Οι Συμφωνίες του Όσλο ίδρυσαν την Παλαιστινιακή Αρχή (ΠΑ) για να κυβερνά τους Παλαιστίνιους σε περιοχές της κατεχόμενης Δυτικής Όχθης και της Γάζας υπό τον έλεγχο του ισραηλινού στρατού κατοχής.

11. Στις 29 Νοεμβρίου 2012, η Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών (ΟΗΕ) χορήγησε στο Κράτος της Παλαιστίνης καθεστώς κράτους παρατηρητή μη μέλους του ΟΗΕ. Στις 23 Νοεμβρίου 2011, η Παλαιστίνη έγινε μέλος της UNESCO και, το 2014, προσχώρησε, πέρα από τις τέσσερις Συμβάσεις της Γενεύης του 1949 και τα Πρόσθετα Πρωτόκολλά τους του 1977, σε αρκετές συμβάσεις που σχετίζονται με πολιτιστικά αγαθά, όπως η Σύμβαση της Χάγης του 1954 και τα δύο πρωτόκολλά της. Προσχώρησε επίσης, μεταξύ άλλων νομικών πράξεων, στη Σύμβαση του 1970 για τα μέτρα απαγόρευσης και παρεμπόδισης της παράνομης εισαγωγής, εξαγωγής και μεταβίβασης κυριότητας πολιτιστικών αγαθών, στη Σύμβαση του 1972 για την προστασία της παγκόσμιας πολιτιστικής και φυσικής κληρονομιάς και στη Σύμβαση του 2003 για τη διαφύλαξη της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς. Μόνον σε δύο Κράτη τα οποία δεν είναι μέλη του ΟΗΕ έχει αναγνωριστεί καθεστώς παρατηρητή: το Βατικανό και την Παλαιστίνη, Αντωνόπουλος Κ., σε: Π. Νάσκου-Περράκη/Κ. Αντωνόπουλος/Μ. Σαρηγιαννίδης, Διεθνείς Οργανισμοί, 3η έκδ., 2024, σ. 148 = sakkoulas-onlin, Από το 2012 το Κράτος της Παλαιστίνης (State of Palestine) είναι «Κράτος Μη Μέλος Παρατηρητής» (non-member observer State) στο πλαίσιο της Γενικής Συνέλευσης του ΟΗΕ, έχει ικανότητα διαδίκου ενώπιον του Διεθνούς Δικαστηρίου και αναγνωρίζεται από 138 Κράτη. Βλ. Αναλυτικά σε Νάσκου-Περράκη Π. / Ζάικος Ν., Διπλωματικό και Προξενικό Δίκαιο, 2η έκδ., 2022, σ. 27 = sakkoulas-online

Βρετανικής Εντολής, των Ιορδανών, των Αιγυπτίων, των ισραηλινών στρατιωτικών διαταγμάτων και των Συμφωνιών του Όσλο ΙΙ του 1995, οι οποίες κατέστησαν τα Κατεχόμενα Εδάφη σε ένα σύνθετο μωσαϊκό περιοχών –Α, Β και Γ– έχουν οδηγήσει σε κατακερματισμένη εποπτεία των χώρων και των αντικειμένων πολιτιστικής κληρονομιάς[12,13]. Συνέπεια αυτού, ανάμεσα σε άλλα, είναι η ανάπτυξη του παράνομου εμπορίου αλλά και η χρησιμοποίηση των αρχαιολογικών θησαυρών ως επιχείρημα για την ανυπαρξία συγκεκριμένης πολιτιστικής ταυτότητας της Παλαιστίνης. Και τούτο διότι τα εδάφη της Παλαιστίνης ήταν και παρέμειναν για αιώνες πολυπολιτισμικά.

Η Λωρίδα της Γάζας, ιστορικά αναπόσπαστο μέρος της Παλαιστίνης, κατέχει στρατηγική θέση στην περιοχή της Μεσογείου. Ως κρίσιμο σταυροδρόμι, έχει διευκολύνει τη μετακίνηση ανθρώπινων ομάδων μεταξύ Ασίας, Ευρώπης και Αφρικής από την Κάτω Παλαιολιθική περίοδο, η οποία ξεκίνησε περίπου 1,5 εκατομμύριο χρόνια πριν στην αρχαία Εγγύς Ανατολή. Η θέση της Λωρίδας της Γάζας κατά μήκος των αρχαίων εμπορικών δρόμων την κατέστησε επίσης σημαντικό κέντρο εμπορίου και πνευματικής ανταλλαγής, καλλιεργώντας μια πλούσια αρχαιολογική, αρχιτεκτονική, πολιτιστική, παραδοσιακή και καλλιτεχνική κληρονομιά. Παρά το μικρό της μέγεθος –περίπου 365 τετραγωνικά χιλιόμετρα– η Λωρίδα της Γάζας υπήρξε έδρα διαδοχικών πολιτισμών, συμπεριλαμβανομένων των αρχαίων Αιγυπτίων, Χαναναίων, Φιλισταίων (*Πελέστων*), Περσών, Ασσυρίων, Βαβυλωνίων, Ελληνορωμαίων, Βυζαντινών, πρώιμων ισλαμικών δυναστειών, Σταυροφόρων και μεταγενέστερων ισλαμικών δυναστειών. Αρχαιολογικά στοιχεία που συλλέχθηκαν τους τελευταίους δύο αιώνες δείχνουν ότι η μόνιμη εγκατάσταση στη Γάζα ξεκίνησε κατά την Ύστερη Νεολιθική περίοδο (5500–4500 π.Χ.) και συνεχίστηκε αδιάλειπτα μέχρι τη σύγχρονη εποχή. Μια απογραφή του 2019 που διεξήχθη από Παλαιστίνιους αρχαιολόγους σε συνεργασία με την UNESCO κατέγραψε 354 μνημεία πολιτιστικής κληρονομιάς στη Γάζα, που περιλαμβάνουν 86 αρχαιολογικούς χώρους και 268 ιστορικά κτίρια. Μεταξύ των πιο γνωστών αρχαιολογικών χώρων και ιστορικών μνημείων της περιοχής είναι το Tell al-'Ajjul, το Tell al-Sakan, το Tell Umm 'Amer, το Khirbet Ma'in, το Tell Ruqeish, το Deir al-Balah, το Tell ad-Dahab, το λιμάνι Anthedon και το ιστορικό νεκροταφείο στην Jabaliya. Επιπλέον, σημαντικές κατασκευές της ισλαμικής περιόδου περιλαμβάνουν, μεταξύ άλλων, το Μεγάλο Τζαμί Omari στη Γάζα, το Qasr al-Basha, το Dar al-Saqqa και το Hamam al-Sammra (Al-Houdalieh *et al,* 2024)[14].

12. Kersel M. M., Fractured oversight: The ABCs of cultural heritage in Palestine after the Oslo Accords. Journal of Social Archaeology, 15(1), σελ. 24-44, 2014. https://doi.org/10.1177/1469605314557586 (Original work published 2015)
13. Sauders R., Past matters – Examining the role of cultural heritage in the construction of Palestinian national identity. In: Kanaana S (ed.) Proceedings of the Third International Conference for the Study of Palestinian Society, Palestine: Society of Inash El Usra, Centre for the Study of Palestinian Society and Heritage,2009, σελ. 29–52, Stritch D., Archaeology and the state: An examination of archaeological practice and official interpretation of archaeological remains in Israel and the Republic of Cyprus. Unpublished PhD Thesis, Trinity College, 2007, Dublin.
14. Βλ. σε https://www.iemed.org/publication/destruction-of-heritage-and-memory-in-gaza/ Καταστροφή της Κληρονομιάς και της Μνήμης στη Γάζα Καθηγητής Σαλάχ Χουσεΐν Αλ-Χουνταλίεχ

Λόγω της παρούσας ιστορικής συγκυρίας[15] μόνον καθώς και στο παρελθόν οι καταστροφές μνημείων ήταν τεράστιες. Πολυάριθμα ιστορικά τζαμιά έχουν υποστεί ζημιές λόγω της παρούσας ιστορικής συγκυρίας από τις συνεχιζόμενες αεροπορικές επιδρομές του Ισραήλ[16]. Ένα αξιοσημείωτο θύμα στην Τζαμπαλίγια, στα βόρεια της Λωρίδας, είναι το Τζαμί Ομάρι, ένα κτίριο με προέλευση από τον 7ο αιώνα που καταστράφηκε ολοσχερώς λίγο μετά τον βομβαρδισμό της εκκλησίας του Αγίου Πορφυρίου, η οποία θεωρείται ότι είναι η τρίτη παλαιότερη εκκλησία στον κόσμο.

Παρατηρείται συνεπώς ότι, όσο πολυπολιτισμική αναφέρεται η ταυτότητα της Παλαιστίνης, άλλο τόσο πολυπολιτισμικά είναι τα πολιτιστικά θύματα της παρούσας ιστορικής συγκυρίας[17]. Είναι λοιπόν εύλογο να σκεφθεί κανείς ότι η στοχοποίηση μνημείων, ακόμη και ανασκαφών, δεν μπορεί παρά να κατατείνει στην απαλοιφή της πολιτιστικής αυτής πολιπολιτισμικής ιδιαιτερότητας που κάνει το συγκεκριμένο σημείο του κόσμου μοναδικό.

Η κατάσταση στη Γάζα αναβίωσε τη συζήτηση της πολιτιστικής γενοκτονίας στη θεωρία, όπως θα δούμε πιο κάτω αναλυτικότερα. Ζήτημα τίθεται ως εκ τούτου, λόγω της έκτασης της επιστημονικής συζήτησης, για το κατά πόσον οι καταστροφές αυτές είναι δυνατό να εμπίπτουν στην έννοια της πολιτιστικής γενοκτονίας που αποτελεί αντικείμενο συζήτησης όλο και περισσότερο ανάμεσα στη θεωρία[18]. Από την άλλη πλευρά, στο πλαίσιο της νομολογίας των διεθνών δικαστηρίων υπάρχει κοινή αποδοχή μέχρι σήμερα ότι η έννοια της γενοκτονίας δεν περιλαμβάνει την πολιτιστική λεγόμενη γενοκτονία[19]

15. Η Παλαιστίνη είναι η πιο γνωστή περίπτωση νέου πολέμου, με τις πιο μακροχρόνιες συγκρούσεις και, για ορισμένους αναλυτές, η πιο επικίνδυνη περιοχή. Βλ. αναλυτικά σε Λαμπροπούλου Ε., Νέοι πόλεμοι, οργανωμένη βία και εγκληματική δράση, σε: Συλλογικό Έργο, Τιμητικός τόμος για τον Ιωάννη Μανωλεδάκη, τόμ. 2, 2007, σ. 1113 = sakkoulas-online
16. Το Ισραήλ δεν είναι συμβαλλόμενο κράτος στις Συμβάσεις του 1970 και του 2003, αλλά προσχώρησε στη Σύμβαση του 1972 το 1999 και, από το 2015, έχει εννέα εγγεγραμμένα Μνημεία Παγκόσμιας Κληρονομιάς.
17. Pironet O., Pillage du patrimoine palestinien, Octobre 2024, σελ. 16, σε https://www.monde-diplomatique.fr/2024/10/PIRONET/67658
18. Για τη διαφοροποίηση των εννοιών γενοκτονία, βιολογική γενοκτονία και πολιτιστική γενοκτονία βλ. «Physical genocide is the mass killing of the members of a targeted group, and biological genocide is the destruction of the group's reproductive capacity. Cultural genocide is the destruction of those structures and practices that allow the group to continue as a group. States that engage in cultural genocide set out to destroy the political and social institutions of the targeted group. Land is seized, and populations are forcibly transferred and their movement is restricted. Languages are banned. Spiritual leaders are persecuted, spiritual practices are forbidden, and objects of spiritual value are confiscated and destroyed. And, most significantly to the issue at hand, families are disrupted to prevent the transmission of cultural values and identity from one generation to the next», όπως διατυπώθηκε σε Truth and Reconciliation Commission of Canada, The Survivors Speak, vol 3, Winnipeg: TRC, 201, σελ. 24–25. Αναλυτικά για την εξέλιξη της έννοιας στο διεθνές δίκαιο βλ. Akhavan P., Cultural Genocide: Legal Label or Mourning Metaphor? McGill Law Journal 62 (2016), σελ. 243-270.
19. Το 2004, στην υπόθεση Εισαγγελέας κατά Raislav Krstic, του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου για την Πρώην Γιουγκοσλαβία (ICTY) έγινε σαφές ότι η Σύμβαση για τη Γενοκτονία και το εθιμικό διεθνές δίκαιο απαγορεύουν μόνο τη φυσική ή βιολογική καταστροφή μιας ομάδας. Το 2007, το Διεθνές Δικαστήριο (ICJ), στην υπόθεση Βοσνία και Ερζεγοβίνη ν. Σερβία και το Μαυροβούνιο, επιβεβαίωσαν περαιτέρω αυτή την ιδέα. Η Βοσνία υποστήριξε

κατά συνέπεια θα ήταν ιδιαίτερα παρακεκινδυνευμένο να τεθεί ως ζητούμενο ενώπιον ενός διεθνούς δικαστηρίου. Αλλά μήπως συντρέχουν άλλοι λόγοι για την αποδοχή μιας τέτοιας ιστορικής και νομικής πραγματικότητας όπως η πολιτιστική γενοκτονία και ιδίως η αστικτονία[20] σε συνδυασμό με εθνοκάθαρση, στην περίπτωση της Γάζας;

Η ιδιαιτερότητα της περίπτωσης της Γάζας ως προς την ενδεχόμενη πολιτιστική γενοκτονία

Έχει ειπωθεί ότι οι Παλαιστίνιοι είναι ένας επινοημένος λαός[21]. Η Golda Meir είχε κάνει κάποτε την περιβόητη δήλωση ότι «*δεν υπάρχουν Παλαιστίνιοι*», αλλά η πραγματικότητα είναι πολύ διαφορετική.[22] Η 2023, Bezalel Smotrich, υπουργός Οικονομικών του Ισραήλ επανέφερε την άρνηση της παλαιστινιακής ταυτότητας στη συζήτηση[23]. Ενόψει αυτής της άρνησης ταυτότητας των παλαιστινίων από ισραηλινές προσωπικότητες μια ενδεχόμενη πολιτιστική γενοκτονία θα μπορούσε να γίνει δεκτή λόγω της συστηματικής καταστροφής κάθε μνήμης που θα αναδείκνυε την ιδιαίτερη ταυτότητα της Παλαιστίνης[24].

ότι σε μια προσπάθεια να εξαλείψουν τα ίχνη της ύπαρξής τους, οι σερβικές δυνάμεις κατέστρεψαν σκόπιμα ιστορικές, πολιτιστικές και θρησκευτικές ιδιοκτησίες των Βόσνιων Μουσουλμάνων.267 Το Διεθνές Δικαστήριο, βασίζοντας την απόφασή του στη Σύμβαση για τη Γενοκτονία, έκρινε ότι ακόμη και αν η καταστροφή έγινε με σκοπό να εξαλειφθούν τα ίχνη πολιτιστικής ή θρησκευτικής παρουσίας μιας ομάδας, Δεν εμπίπτει στο πεδίο της γενοκτονίας. Στην υπόθεση Croatia v. Σερβία, το Διεθνές Δικαστήριο περιόρισε για άλλη μια φορά το πεδίο εφαρμογής της Σύμβασης στη φυσική ή βιολογική καταστροφή της ομάδας.

20. Azadeh Sobout, Urbicide and Coming to Terms with the Past: Everyday Acts of Return and Reconstruction in Post-war Nahr el Bared, International Journal of Transitional Justice, Volume 19, Issue 2, July 2025, σελ. 279–295, σε https://doi.org/10.1093/ijtj/ijae035, Mourad Benguita, Urbicide in Israel's War on Gaza: Architecture of Erasure and the Unmaking of Urban Life, 2023–2025, σε DOI: 10.34230/fiad.1740210, Thibault Ch., Terres spoliées, terres minées. Les obstacles au retour des réfugiés cambodgiens et les contraintes de la reconstruction nationale., σε Luc Cambrézy et Véronique Lasailly-Jacob, Populations réfugiées. De l'exil au retour, Paris: Editions de l'IRD, 2001, σελ. 353-76
21. Βλ. σε https://besacenter.org/palestinians-invented-people/
22. «Δεν υπήρχαν Παλαιστίνιοι» είναι μέρος μιας ευρέως επαναλαμβανόμενης δήλωσης της Golda Meir, της τότε πρωθυπουργού του Ισραήλ, κατά τον δεύτερο μήνα της θητείας της, σε μια συνέντευξη με τον Φρανκ Τζάιλς, τότε αναπληρωτή αρχισυντάκτη των Sunday Times στις 15 Ιουνίου 1969, για να σηματοδοτήσει τη δεύτερη επέτειο του Πολέμου των Έξι Ημερών.
Θεωρείται το πιο διάσημο παράδειγμα ισραηλινής άρνησης μιας ξεχωριστής παλαιστινιακής ταυτότητας. Το απόσπασμα έχει χρησιμοποιηθεί συχνά για να δείξει την άρνηση της παλαιστινιακής ιστορίας από το Ισραήλ και θεωρείται ότι συνοψίζει το αίσθημα θυματοποίησης των Παλαιστινίων από το Ισραήλ. Θεωρείται διάδοχος της πρώιμης χριστιανικής σιωνιστικής φράσης «Μια γη χωρίς λαό για έναν λαό χωρίς γη».
Ο Edward Wadie Said, ο γνωστός Παλαιστίνιος Αμερικανός καθηγητής και ακτιβιστής, υποστήριξε ότι ήταν το «πιο διάσημο σχόλιο» της Meir. Ο δημοσιογράφος του Al Jazeera, Αλασνταίρ Σούσι, έγραψε ότι «τα σοβινιστικά σχόλια της Meir σχετικά με τους Παλαιστίνιους παραμένουν μια από τις καθοριστικές - και πιο καταδικαστικές - κληρονομιές της».
23. Nazmi Al-Ju'beh, Palestinian Identity and Cultural Heritage, σελ. 205-231, Presses de l'Ifpo, σε https://books.openedition.org/ifpo/491#bodyftn5
24. Khoirunisa, Hafara et al., Judaization in Palestine: Is It Genocide According to the 1998

Την παλαιστινιακή υπόσταση όμως έθεσε σε αμφισβήτηση και η αναγωγή των εδαφών της σε «Αγίους Τόπους»[25] καθώς θεωρήθηκε από κάποιους ιστορικούς ότι ενσαρκώνει αποκλειστικά αυτή την ιστορική ιδιότητα και όχι ένα συνεχές με σύγχρονη υπόσταση.
Η αμφισβήτηση της ταυτότητας της Παλαιστίνης υπήρξε συνεπώς ισχυρή και θεμελιωμένη σε περισσότερα του ενός επιχειρήματα, πέραν του γνωστού Οριενταλισμού που εξέφρασε ο Edward Said[26].
Η ταυτότητα της Παλαιστίνης χαρακτηρίζεται όμως και από ένα μεγάλο αριθμό εξόριστων πολιτών της, προσφύγων μιας συστηματικής εκδίωξης.

Η παλαιστινιακή ταυτότητα - Παλαιστίνη/ Γη του Ισραήλ[27]/ Άγιοι Τόποι[28]/ Al-Ard Al-Muqaddasah[29]

Η Παλαιστίνη είναι ένα από τα παλαιότερα τοπωνύμια της ανθρωπότητας και οι αναφορές σε έναν λαό που πήρε το όνομά του από αυτήν είναι τόσο παλιές όσο και η ίδια η γραφή. Παλαιστίνη ήταν το καθιερωμένο όνομα για την ακτογραμμή μεταξύ Αιγύπτου και Φοινίκης τουλάχιστον από τη δεύτερη χιλιετία π.Χ.: τα αρχαία αιγυπτιακά κείμενα αναφέρονται στο «Peleset» από το 1450 π.Χ. περίπου, οι ασσυριακές επιγραφές στο «Palashtu» το 800 π.Χ. περίπου και ο Ηρόδοτος, το 480 π.Χ.

Rome Statute?, Sriwijaya Law Review, 2024, : n. pag., Tavaras T., The Case for Cultural Genocide: The Formulation of a Working Definition, American University in Cairo, 2011, σε https://fount.aucegypt.edu/etds/963

25. Στο βιβλίο του The Impact of «Biblical Orientalism» in Late Nineteenth- and Early Twentieth-Century Palestine (2014), ο ιστορικός Lorenzo Kamel παρουσίασε την έννοια του «Biblical Orientalism» με μια ιστορική ανάλυση των απλουστεύσεων της σύνθετης, τοπικής παλαιστινιακής πραγματικότητας, η οποία έλαβε χώρα από τη δεκαετία του 1830 έως τις αρχές του 20ού αιώνα. Kamel ανέφερε ότι η επιλεκτική χρήση και η απλοποίηση της θρησκείας, κατά την προσέγγιση του τόπου που είναι γνωστός ως «Οι Άγιοι Τόποι», δημιούργησε την άποψη ότι, ως τόπος, οι Άγιοι Τόποι δεν έχουν ανθρώπινη ιστορία εκτός από τον τόπο όπου διαδραματίστηκαν οι βιβλικές ιστορίες, και όχι ως Παλαιστίνη, μια χώρα που κατοικείται από πολλούς λαούς. Kamel, Lorenzo, The Impact of "Biblical Orientalism in Late Nineteenth- and Early Twentieth-Century Palestine, New Middle Eastern Studies (4), 2014
26. Edward Wadie Said, Οριενταλισμός, εκδόσεις Σάλτο, σειρά Κάλλιστος, 2024
27. Είναι η παραδοσιακή εβραϊκή ονομασία για μια περιοχή του Νότιου Λεβάντε. Σχετικοί βιβλικοί, θρησκευτικοί και ιστορικοί αγγλικοί όροι περιλαμβάνουν τη Γη της Χαναάν, τη Γη της Επαγγελίας, τους Αγίους Τόπους και την Παλαιστίνη.
28. Ο όρος «**Άγιοι Τόποι**» χρησιμοποιείται για να δηλώσει συλλογικά περιοχές του Νότιου Λεβάντε που έχουν μεγάλη σημασία στις Αβρααμικές θρησκείες, κυρίως λόγω της σύνδεσής τους με ανθρώπους και γεγονότα που παρουσιάζονται στη Βίβλο. Παραδοσιακά είναι συνώνυμος με αυτό που είναι γνωστό ως Γη του Ισραήλ (Σιών) ή Γη της Επαγγελίας σε βιβλικό ή θρησκευτικό πλαίσιο, ή ως Χαναάν ή Παλαιστίνη σε κοσμικό ή γεωγραφικό πλαίσιο - αναφερόμενος σε μια περιοχή που βρίσκεται κυρίως μεταξύ της Μεσογείου Θάλασσας και του ποταμού Ιορδάνη. Σήμερα, επικαλύπτεται κυρίως με το συνολικό έδαφος των σύγχρονων κρατών του Ισραήλ και της Παλαιστίνης. Οι πιο αξιοσημείωτες μεταξύ των θρησκειών που συνδέουν ουσιαστική πνευματική αξία με τους Αγίους Τόπους είναι ο Ιουδαϊσμός, ο Χριστιανισμός και το Ισλάμ. Ιστορικά, οι Άγιοι Τόποι είναι αξιοσημείωτοι ως τόπος πολυάριθμων θρησκευτικών πολέμων.
29. Στο Κοράνι, ο όρος Al-Ard Al-Muqaddasah χρησιμοποιείται σε ένα απόσπασμα σχετικά με τον Μωυσή που διακηρύττει στα παιδιά του Ισραήλ: «Ω λαέ μου! Μπείτε στην Αγία Γη στην οποία ο Αλλάχ έχει προορίσει για εσάς. Και μην γυρίσετε πίσω, αλλιώς θα γίνετε χαμένοι»

περίπου, στην «Παλαιστίνη»[30].
Όλοι οι άνθρωποι που ζούσαν σε αυτήν την περιοχή θεωρούνταν «Παλαιστίνιοι» χωρίς καμία εθνοτική χροιά. Κατά ειρωνικό τρόπο, το όνομα δεν χρησιμοποιούνταν από Άραβες αλλά μόνο από Εβραίους της περιοχής, όπως στην εφημερίδα The Palestinian (τώρα Jerusalem) Post, και στην Συμφωνική Ορχήστρα της Παλαιστίνης (τώρα Φιλαρμονική του Ισραήλ). Μόνο μετά την ίδρυση του Κράτους του Ισραήλ τον Μάιο του 1948, ο όρος «Παλαιστίνιος» άρχισε να χρησιμοποιείται αποκλειστικά για τους Άραβες της περιοχής.
Τον 19ο αιώνα η Παλαιστίνη είναι ένα τμήμα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Ο πληθυσμός της στην εποχή του Κριμαϊκού Πολέμου είναι περίπου 500.000. Κατά κύριο λόγο οι κάτοικοι είναι Άραβες, μουσουλμάνοι οι περισσότεροι, αν και υπάρχουν και Χριστιανοί. Υπάρχει επίσης και μια Εβραϊκή κοινότητα. Αν αναζητήσει κανείς τη σύγχρονη παλαιστινιακή ταυτότητα θα πρέπει να ανατρέξει στην ιστορία, στο σύνολο των ανθρώπων που πέρασαν από τα εδάφη της, τη Νάκμπα που συνεχίζεται αδιάκοπα αιώνες.
Πριν από την άνοδο του εθνικισμού κατά την παρακμή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, ο όρος Παλαιστίνιος αναφερόταν σε οποιοδήποτε άτομο γεννημένο ή ζούσε στην Παλαιστίνη, ανεξάρτητα από τις εθνοτικές, πολιτιστικές, γλωσσικές και θρησκευτικές του πεποιθήσεις. Κατά τη διάρκεια της Βρετανικής Εντολής για την Παλαιστίνη, ο όρος «Παλαιστίνιος» αναφερόταν σε οποιοδήποτε άτομο που θεωρούνταν νόμιμα πολίτης της Παλαιστίνης υπό Εντολή, όπως ορίζεται στο Διάταγμα Ιθαγένειας του 1925 .
Η πρώτη επίσημη ονομασία της «Παλαιστίνης» ως διακριτής, καθορισμένης εδαφικής περιοχής ήρθε με την απόφαση της Κοινωνίας των Εθνών, η οποία ασχολούνταν με περιοχές της πρώην Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, να δημιουργήσει Εντολή για την Παλαιστίνη. Αυτή παραχωρήθηκε στη Μεγάλη Βρετανία, η οποία κυβέρνησε την περιοχή από τη Μεσόγειο Θάλασσα δυτικά του ποταμού Ιορδάνη από το 1922 έως τον Μάιο του 1948.
Σύμφωνα με πολλούς θεωρητικούς μάλιστα η έννοια της παλαιστινιακής ταυτότητας έγινε σημαντική ως αξίωση αυτοδιάθεσης από τους Άραβες κατά την περίοδο μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, σε αντίδραση στην αυξανόμενη σημασία του Σιωνισμού και την διεκδίκηση της αυτοδιάθεσης από

30. Η σημασία της λέξης «Παλαιστίνη» δεν είναι σαφής. Υπάρχουν διαφορετικές ερμηνείες της σημασίας της. Ως διοικητική ορολογία, χρησιμοποιούνταν από την ελληνορωμαϊκή περίοδο, τον πρώτο και δεύτερο αιώνα π.Χ. Αξίζει να σημειωθεί ότι ο Ηρόδοτος (περίπου 490-430 π.Χ.) είχε ήδη γράψει για την Παλαιστίνη, που σημαίνει λίγο πολύ την πλέον οικεία γη της Παλαιστίνης. Το όνομα προήλθε από το όνομα μιας ομάδας ανθρώπων, των «Φιλιστών», οι οποίοι εγκαταστάθηκαν στην Εποχή του Σιδήρου (γύρω στον 12ο αιώνα π.Χ.) κατά μήκος των ακτών της Παλαιστίνης, με την προέλευσή τους (αιγαιακή ή σημιτική) να αμφισβητείται μεταξύ των μελετητών. Ως εκ τούτου, η νότια παράκτια λωρίδα (σημερινή Λωρίδα της Γάζας) σε ασσυριακά κείμενα (όγδοος αιώνας π.Χ.) ονομαζόταν «Πιλάστου». Ο Ηρόδοτος επεκτείνει τον όρο «Παλαιστινιακή Συρία» σε ολόκληρη την παράκτια λωρίδα μεταξύ Φοινίκης (περίπου ο σημερινός Λίβανος) και Αιγύπτου. Ο ελληνικός όρος «Παλαιστίνη» μεταφέρθηκε στη συνέχεια στα λατινικά: «Palestina». Αυτός ο λατινικός όρος, ξεκινώντας από το 135 μ.Χ., σήμαινε για τους Ρωμαίους ολόκληρη την επαρχία της «Ιουδαίας» και εισήχθη για να εξαλείψει τη χρήση του όρου «Ιουδαία» μετά την καταστολή της εβραϊκής εξέγερσης εναντίον των Ρωμαίων, για να αμφισβητήσουν τη μνήμη των Εβραίων. Η Ιερουσαλήμ μετονομάστηκε σε «Aelia Capitolina».

τον εβραϊκό λαό. Ο σημαντικότερος παράγοντας που οδήγησε στην ιδέα και την ανάπτυξη μιας παλαιστινιακής εθνικής ταυτότητας ήταν η δημιουργία του Ισραήλ και η αραβική ήττα από το Ισραήλ το 1948-49.
Παλαιότερα η Ειδική Επιτροπή των Ηνωμένων Εθνών για την Παλαιστίνη (UNSCOP), στην έκθεσή της στις 3 Σεπτεμβρίου 1947, παρατήρησε ότι ο παλαιστινιακός εθνικισμός, σε αντίθεση με τον αραβικό εθνικισμό, ήταν ένα σχετικά νέο φαινόμενο. Κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η παλαιστινιακή ταυτότητα ήταν μέρος ενός πλούσιου μωσαϊκού ταυτοτήτων, που βασιζόταν κυρίως στην αραβική και ισλαμική αλληλεγγύη.
Μετά τον πόλεμο της Παλαιστίνης του 1948 και την ίδρυση του Κράτους του Ισραήλ, ο όρος «Παλαιστίνιος» τείνει να αναφέρεται σε άτομα από μη εβραϊκές κοινότητες που γεννήθηκαν στη Δυτική Όχθη και τη Λωρίδα της Γάζας, καθώς και σε πολίτες του Κράτους της Παλαιστίνης, συμπεριλαμβανομένων των πληθυσμών των Παλαιστινίων προσφύγων που ζουν στην ευρύτερη Μέση Ανατολή και άλλων πληθυσμών της παλαιστινιακής διασποράς παγκοσμίως.
Το βιβλίο του ιστορικού Rashidi Khalis, που εκδόθηκε το 1997, *με τίτλο «Παλαιστινιακή Ταυτότητα: Η Κατασκευή της Σύγχρονης Εθνικής Συνείδησης»* θεωρείται «θεμελιώδες κείμενο» για το θέμα. Σημειώνει ότι τα αρχαιολογικά στρώματα που υποδηλώνουν την ιστορία της Παλαιστίνης - που περιλαμβάνουν ταυτότητες όπως η Βιβλική, Ρωμαϊκή, Βυζαντινή, Ομεϋαδική, Αββασιδική, Φατιμιδική, Σταυροφορική, Μαμελουκική και Οθωμανική περίοδο - αποτελούν μέρος της ταυτότητας του σύγχρονου παλαιστινιακού λαού, όπως την έχουν κατανοήσει τον τελευταίο αιώνα[31].
Η πολυπολιτισμική γη της Παλαιστίνης όμως έμελλε να αντιπαρατεθεί με τη «Γη του Ισραήλ» έννοια βιβλική και διόλου νομική ή γεωγραφική η οποία συνέδεσε το έδαφος με θρησκευτικές πεποιθήσεις οδηγώντας σε ακραία ιστορικά αδιέξοδα.

Η Βρετανική εντολή και η διακήρυξη του Balfour

Κατά το πρώτο μισό του εικοστού αιώνα, η χερσαία έκταση της Παλαιστίνης υπέστη αρκετές αλλαγές. Αυτές ξεκίνησαν σοβαρά με τη συμφωνία Sykes-Picot του 1916, 272 - 312 Λιβάνου και της Παλαιστίνης, ανοίγοντας το δρόμο για τη βρετανική εντολή επί της Παλαιστίνης, καθώς και για την εφαρμογή της Διακήρυξης Balfour της 2ας Νοεμβρίου 1917. Οι διάφορες εξελίξεις, ιδίως η συμφωνία Sykes-Picot και η Διακήρυξη Balfour, επηρέασαν αποφασιστικά την Παλαιστίνη και ολόκληρη την περιοχή μέχρι σήμερα.
Όλα αυτά επικαθορίστηκαν από τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και τη σταδιακή αποδιάρθρωση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας που με τη σειρά της οδήγησε στα σχέδια διαμοιρασμού της ανάμεσα στις μεγάλες αποικιακές δυνάμεις. Η διαβόητη Γαλλο-βρετανική συμφωνία Sykes-Picot θα διαμορφώσει σύνορα σε μεγάλο βαθμό αυθαίρετα ανάμεσα σε γεωγραφικής οντότητες που αργότερα θα γίνουν κράτη και αποτυπώνει το μοίρασμα της περιοχής.
Η Παλαιστίνη πέρασε υπό τον έλεγχο

31. Palestinian Identity: The Construction of Modern National Consciousness, Columbia University Press, 1997

της Βρετανίας, κάτι που μετά το τέλος του Α' Παγκόσμιου Πολέμου θα πάρει την τυπική μορφή της Εντολής (Mandate). Στο μεταξύ το Σιωνιστικό κίνημα πίεσε ιδιαίτερα τη Βρετανία ώστε να διευκολύνει τη στρατηγική του.
Καρπός αυτής της προσπάθειας ήταν η διακήρυξη του Balfour. Στις 2 Νοεμβρίου ο Βρετανός υπουργός Εξωτερικών Τζέιμς Balfour στέλνει επιστολή στον Λόρδο Rothschild υποσχόμενος την ίδρυση εθνικής πατρίδας για τους Εβραίους στην Παλαιστίνη, με σεβασμό στα δικαιώματα των γηγενών κατοίκων.

Η δημιουργία του κράτους του Ισραήλ και η Νάκμπα

Μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και τη Shoah, το Ολοκαύτωμα, το αίτημα για Εβραϊκό κράτος στην Παλαιστίνη πήρε άλλη δυναμική και ο νεοσύστατος ΟΗΕ άρχισε να το συζητάει. Το αίτημα το στηρίζουν όλες οι νικήτριες δυνάμεις του πολέμου, της ΕΣΣΔ συμπεριλαμβανομένης.
Στη συζήτηση αυτή οι εκπρόσωποι του Σιωνιστικού κινήματος έδωσαν το βάρος τους στη λύση της διχοτόμησης και όχι της δημιουργίας ενός κράτους με βάση τη συνύπαρξη των δύο κοινοτήτων. Η άλλη πρόταση, δηλαδή ενός δημοκρατικού κράτους με τις δύο κοινότητες, δεν έτυχε μεγάλης υποστήριξης. Αυτό οδήγησε στην απόφαση του ΟΗΕ για τη δημιουργία δύο κρατών με οικονομική ένωση. Ωστόσο η απόφαση είχε συνέπεια στην κλιμάκωση των συγκρούσεων. Στη σύγκρουση πήραν μέρος και τα Αραβικά κράτη που κηρύσσουν τον πόλεμο στο νεοσύστατο κράτος, αμέσως μετά την τυπική ανακήρυξη του νέου κράτους.
Όμως, παράλληλα με τις πολεμικές συγκρούσεις ήταν σε εξέλιξη και η συστηματική εκδίωξη των Παλαιστινίων από τα εδάφη που κατείχαν οι Ισραηλινοί. Ας μην ξεχνάμε ότι ως αποτέλεσμα των πολεμικών συγκρούσεων το Ισραήλ καταλήγει να έχει με βάση τη γραμμή της ανακωχής του 1949 αρκετά περισσότερα εδάφη από αυτά που περιλάμβανε το αρχικό σχέδιο του ΟΗΕ. Εκτός του Ισραήλ θα μείνουν η Ανατολική Ιερουσαλήμ, η Δυτική Όχθη, υπό Ιορδανικό έλεγχο και η Γάζα υπό Αιγυπτιακό.
Ο βίαιος αυτός ξεριζωμός εκατοντάδων χιλιάδων ανθρώπων από την πατρίδα τους θα μείνει στη συλλογική μνήμη των Παλαιστινίων ως η «Νάκμπα», η καταστροφή[32].
Πιστεύεται ότι περίπου 700.000 άνθρωποι, σε αυτό που είναι τώρα το έδαφος του Ισραήλ, είτε διέφυγαν, είτε αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν τα σπίτια τους. Πολλοί Παλαιστίνιοι πρόσφυγες παραμένουν χωρίς ιθαγένεια μέχρι σήμερα.
Ένα εκατομμύριο σχεδόν Παλαιστίνιοι θα είναι πλέον πρόσφυγες. Η γη τους δημευτεί και θα χάσουν τις περιουσίες τους. Τα χωριά τους θα ερειπωθούν. Ταυτόχρονα, μέσα από την προσφυγιά άρχισε να διαμορφώνεται και μια ακόμη πιο σαφής αίσθηση εθνικής ταυτότητας. Οι Άραβες της Παλαιστίνης έγιναν πια Παλαιστίνιοι.
Κάπου εκεί ξεκινούν και οι πρώτες πράξεις αντίστασης από τους φεντα-

32. Στα αραβικά, η λέξη «νάκμπα» σημαίνει καταστροφή ή συμφορά. Αναφερόμενος στην ισραηλινοπαλαιστινιακή σύγκρουση, ο όρος Νάκμπα ή αλ-Νάκμπα αναφέρεται στην απώλεια της πατρίδας τους από τους Ισραηλινούς μεταξύ 1947 και 1949, πριν από την ανακήρυξη της ανεξαρτησίας του Ισραήλ, καθώς και κατά τη διάρκεια και μετά τον αραβοϊσραηλινό πόλεμο του 1948.

γίν, τους ένοπλους αντάρτες. Η Νάκμπα έγινε ως εκ τούτου και αυτή στοιχείο της σύγχρονης παλαιστινιακής ταυτότητας και συνδέεται με το δικαίωμα επιστροφής στη γη της Παλαιστίνης όπως θα αναπτύξουμε πιο κάτω διεξοδικά.
Οι περισσότεροι Παλαιστίνιοι κατέληξαν ως πρόσφυγες χωρίς ιθαγένεια στη Λωρίδα της Γάζας, στην κατεχόμενη Δυτική Όχθη και στις γειτονικές αραβικές χώρες[33]. Μόνο μια μειονότητα μετακινήθηκε περαιτέρω στο εξωτερικό. Μέχρι σήμερα, μόνο ένα μέρος της επόμενης γενιάς Παλαιστινίων έχει υποβάλει αίτηση και έχει λάβει άλλες υπηκοότητες. Ως αποτέλεσμα, η συντριπτική πλειοψηφία των περίπου 8 εκατομμυρίων Παλαιστινίων στη Μέση Ανατολή παρέμεινε χωρίς ιθαγένεια στην τρίτη και τέταρτη γενιά. Σύμφωνα με την ειδική υπηρεσία του ΟΗΕ για τους Παλαιστίνιους πρόσφυγες, UNRWA[34], οι περισσότεροι Παλαιστίνιοι στην περιοχή ζουν σε στρατόπεδα προσφύγων, που με την πάροδο του χρόνου έχουν μετατραπεί σε πόλεις. Βρίσκονται κυρίως στη Λωρίδα της Γάζας, στην κατεχόμενη Δυτική Όχθη, στον Λίβανο, στη Συρία, στην Ιορδανία και στην ανατολική Ιερουσαλήμ. Η παλαιστινιακή διασπορά εκτιμάται ότι έχει αυξηθεί σε περίπου 7,4 εκατομμύρια ανθρώπους. Εάν είναι ακριβές αυτό το νούμερο ανεβάζει τον συνολικό αριθμό των Παλαιστινίων που ζουν στη Μέση Ανατολή και στο εξωτερικό σε περίπου 15 εκατομμύρια[35].

Το ειδικότερο ζήτημα των αρχαιολογικών χώρων

Με την πάροδο των ετών, οι αρχαιολογικοί χώροι και οι χώροι πολιτιστικής κληρονομιάς στη Δυτική Όχθη έχουν χρησιμοποιηθεί ως εργαλείο για την επιδίωξη των πολιτικών προσάρτησης του Ισραήλ, αφενός, και για την προώθηση των αποκλειστικών ιστορικών και θρησκευτικών αφηγήσεών του, αφετέρου[36]. Η αρχαιολογία, σύμφωνα με πολλούς θεωρητικούς, έχει στρατηγικά μετατραπεί σε όπλο από το Ισραήλ, χρησιμοποιώντας αρχαιολογικές συντηρήσεις ως μέσο για την εδραίωση και ενίσχυση των ισχυρισμών του για την ίδρυση ισραηλινών οικισμών.
Στο πλαίσιο της εφαρμογής της διαδικασίας του Όσλο τον Μάιο του 1994, το Ισραήλ μεταβίβασε τον έλεγχο των αρχαιολογικών χώρων στη Γάζα και την Ιεριχώ στην Παλαιστινιακή Αρχή. Αργότερα, με τη διαίρεση της Δυτικής Όχθης σε περιοχές ελέγχου (Α, Β, Γ) μεταξύ της Παλαιστινιακής Αρχής και του Ισραήλ το 1995, οι αρχαιολογικοί χώροι στην Περιοχή Γ της Δυτικής Όχθης παρέμειναν υπό ισραηλινό έλεγχο μέσω της Πολιτικής Διοίκησης». «*Περισσότεροι από τους μισούς*

33. Pappe I., *The Ethnic Cleansing of Palestine*. Oxford, Oneworld, 2006.
34. Το Γραφείο Βοήθειας και Εργασίας των Ηνωμένων Εθνών για τους Πρόσφυγες της Παλαιστίνης στη Μέση Ανατολή, ιδρύθηκε στις 8 Δεκεμβρίου 1949 για να βοηθήσει τους Παλαιστίνιους πρόσφυγες μετά τον αραβο-ισραηλινό πόλεμο του 1948 και εγκαινίασε τις δραστηριότητες του τον Μάιο του 1950, αναλυτικά σε Νάσκου-Περράκη Π., Δικαιώματα του ανθρώπου - Παγκόσμια και περιφερειακή προστασία, 2022, σελ. 41 = sakkoulas-online.
35. Αναλυτικά σε Bracka J. M., Past the Point of no Return? The Palestinian Right of Return in International Human Rights Law, Melbourne Journal of International Law, Melbourne, 2005, σελ. σε https://research.monash.edu/en/publications/past-the-point-of-no-return-the-palestinian-right-of-return-in-in/
36. Βλ. σε https://balasan.org/judaization-of-bethlehem-archaeology-in-service-of-annexation-the-case-of-mount-herodium/#aa1d3470-daf5-49e3-9d7f-1ac4fcf06731

από τους κατεχόμενους χώρους» 7.000 αρχαιολογικοί χώροι βρίσκονταν στην Περιοχή Γ, η οποία τέθηκε υπό ισραηλινό έλεγχο με τις συμφωνίες του Όσλο τη δεκαετία του 1990, προσωρινά, καθώς οι Συμφωνίες του Όσλο ήταν ενδιάμεσες συμφωνίες[37].
Εύλογα παρατηρεί κανείς λοιπόν ότι σε μία διαμάχη όπου η μία πλευρά θεωρεί ότι η πολιτιστική ταυτότητα δεν υφίσταται καν, η προσπάθεια απαλοιφής κάθε ίχνους που την αποδεικνύει, κατατείνει στην επιβεβαίωση αυτής της θεωρίας φθάνοντας στο απώτατο μάλιστα παρελθόν.
Στην έκθεσή της, που δημοσιεύτηκε την 1η Ιουλίου 2024, η Francesca Albanese, η Ειδική Εισηγητής του ΟΗΕ για την κατάσταση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στα παλαιστινιακά εδάφη, υπογραμμίζει πώς το Ισραήλ έχει μετατρέψει τη Γάζα στο σύνολό της σε «στρατιωτικό στόχο». Ο ισραηλινός στρατός συνδέει αυθαίρετα τζαμιά, σχολεία, εγκαταστάσεις του ΟΗΕ, πανεπιστήμια και νοσοκομεία με τη Χαμάς, δικαιολογώντας έτσι την αδιάκριτη καταστροφή τους. Ανακηρύσσοντας αυτά τα κτίρια νόμιμους στόχους, καταργεί κάθε διάκριση μεταξύ πολιτικών και στρατιωτικών στόχων.
Σε αυτή την ιστορική συγκυρία εδράζεται το δικαίωμα επιστροφής των κατοίκων των πόλεων το οποίο έχει τεθεί ανοιχτά στη διεθνή συζήτηση. Από την άλλη πλευρά η αστικτονία ή urbicide[38] κατατείνει στην απόλυτη ανατροπή του δικαιώματος επιστροφής.
Στη θεωρία συνεπώς, η συζήτηση για τις συστηματικές καταστροφές των μνημείων από το Ισραήλ συνδέθηκε έντονα με τη θεωρία της πολιτιστικής γενοκτονίας[39] αλλά και με την έννοια της urbicide[40] και με αφορμή την προ-

37. Shahwan N., Israeli annexation under guise of archeology in occupied lands. Daily Sabah. 2024, σε https://www.dailysabah.com/opinion/op-ed/israeli-annexation-under-guiseof-archeology-in-occupied-lands, Shaveh E., Appropriating the Past: Israel's Archaeological Practices in the West Bank, σε https://emekshaveh.org/en/appropriating-the-past-israels-archaeological-practices-in-the-west-bank/#_ftn9
38. Αντί πολλών βλ. Coward M., *Urbicide: The Politics of Urban Destruction*, London, Routledge, 2009.
39. Το Παλαιστινιακό Κέντρο για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα δημοσίευσε μια έκθεση στις, 30 Ιουνίου 2024, με τίτλο «Πολιτιστική Γενοκτονία». Στην έκθεσή του, το PCHR τονίζει ότι η τρέχουσα σκόπιμη και συστηματική καταστροφή πολιτιστικών και ιστορικών αγαθών στη Λωρίδα της Γάζας προκύπτει με μοναδικό στόχο τη διαγραφή της ταυτότητας και της ιστορικής κληρονομιάς του παλαιστινιακού λαού, που είναι οι αυτόχθονες κάτοικοι αυτής της γης. Το PCHR καλεί επίσης το Διεθνές Δικαστήριο να συμπεριλάβει τις παραβιάσεις του Ισραήλ που υλοποιήθηκαν στη σκόπιμη καταστροφή ιστορικών και αρχαιολογικών αντικειμένων, στην υπόθεση που υποβάλλεται επί του παρόντος στο ICJ, θεωρώντας αυτές τις επιθέσεις ως εγκλήματα πολέμου, παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και γενοκτονία με στόχο την πρόκληση ολικής ή μερικής καταστροφής στους Παλαιστίνιους εξαλείφοντας την ιστορική τους κληρονομιά και αυτό μπορεί να ταξινομηθεί στην πολιτιστική γενοκτονία εναντίον τους. Αναλυτικά σε https://pchrgaza.org/pchr-publishes-new-report-calling-for-pressuring-israel-to-cease-destruction-of-cultural-property-of-the-palestinian-people/ βλ. και Indlieb Farazi Saber, A 'cultural genocide': Which of Gaza's heritage sites have been destroyed? Σε https://www.aljazeera.com/news/2024/1/14/a-cultural-genocide-which-of-gazas-heritage-sites-have-been-destroyed, ανάμεσα σε πολλούς άλλους.
40. Al-Daffaie Y., σε https://theconversation.com/the-destruction-of-gaza-s-historic-buildings-is-an-act-of-urbicide-223672, Shaw M., 'New Wars of the City: "Urbicide" and "Genocide".' σε Cities, War, and Terrorism: Towards an Urban Geopolitics, ed. Stephen Graham, Oxford: Blackwell Publishing, 2004, 148, Herscher A., 'Urbicide, Urbanism, and Urban Destruction in Kosovo,' Theory & Event 10(2) 2007, σε https://dx.doi.org/10.1353/tae.2007.0062, Fregonese S., The Urbicide of Beirut? Geopolitics and the Built Environment in the Lebanese Civil War (1975–1976), σελ. 309-318' Political Geography 28(5) (2009); Graham S., Cities under Siege: The New Military Urbanism (London: Verso Books, 2011); Kurgan L., Conflict Urbanism, Aleppo: Mapping Urban Damage,' Architectural Design 87(1), 2017, σελ. 72-77; Carrión. F. and Cepeda Pico. P., eds., Urbicide: The Death of the City, 1st ed., Cham: Springer Nature Switzerland AG, 2023.
41. "Gaza Strip: Damage assessment". UNESCO. 24 November 2025. As of 4 November 2025, UNESCO has verified damage to 145 sites since 7 October 2023 – 14 religious sites, 110 buildings of historical and/or artistic interest, 3 depositories of movable cultural property, 9 monuments, 1 museum and 8 archeological sites. https://www.unesco.org/en/gaza/assessment
42. Wierczyńska K., The Unrecognized Genocide – Rethinking the Legal Framework for the Destruction of Cultural Heritage in Ukraine and Gaza. Santander Art and Culture Law Review, 2025, σελ. 57-82, σε doi: https://doi.org/10.4467/2450050XSNR.25.017.22682

σφυγή της Νότιας Αφρικής στο Διεθνές Δικαστήριο η συζήτηση αυτή αναζωπυρώθηκε.

Αποδεδειγμένες καταστροφές στα πολιτιστικά αγαθά της Γάζας

Σειρά εγγράφων και μάλιστα πολύ πρόσφατων αναφέρονται στις συντελεσθείσες καταστροφές πολιτιστικών αγαθών οι οποίες είναι ιδιαίτερα εκτεταμένες.
Χαρακτηριστικό τους ο πολυπολιτισμικός χαρακτήρας των αγαθών τα οποία καταστράφηκαν και αποτελούν χαρακτηριστικό του πολιπολιτισμικού χαρακτήρα της Παλαιστίνης. Αναλυτικότερα:

UNESCO list of affected sites (2025)

Οι καταστροφές αυτές αναφέρονται πλέον αποδεδειγμένα στο έγγραφο της UNESCO καθώς η UNESCO διεξήγαγε μια προκαταρκτική αξιολόγηση ζημιών σε πολιτιστικά αγαθά μέσω απομακρυσμένης παρακολούθησης με βάση δορυφορικές εικόνες και ανάλυση που παρέχονται από την UNITAR/UNOSAT. Μετά την κατάπαυση του πυρός στη Γάζα στις 10 Οκτωβρίου 2025, η UNESCO συμπληρώνει αυτές τις προσπάθειες με ταχείες επιτόπιες αξιολογήσεις, όπου το επιτρέπουν οι συνθήκες πρόσβασης και ασφάλειας[41].
Σύμφωνα με την έκθεση αυτή τουλάχιστον τέσσερεις χώροι ανασκαφών έχουν βληθεί ενώ πάμπολλα μνημεία, θρησκευτικά ή μη, έχουν αποτελέσει στόχους του Ισραήλ. Η έκθεση αυτή δεν αφήνει ιδιαίτερα περιθώρια σε κάποια θέση που να επιτρέπει τον ισχυρισμό ότι οι καταστροφές αυτές ήταν τυχαίες, συγκυριακές, ή ενέπιπταν στους όρους της στρατιωτικής αναγκαιότητας.

Η Έκθεση της Ανεξάρτητης Διεθνούς Εξεταστικής Επιτροπής του ΟΗΕ για τα Κατεχόμενα Παλαιστινιακά Εδάφη (2025)

Σύμφωνα με πρόσφατη δημοσιευμένη μελέτη[42] το 2025 της Ανεξάρτητης Διεθνούς Εξεταστικής Επιτροπής του ΟΗΕ για τα Κατεχόμενα Παλαιστινιακά Εδάφη τα ευρήματα αυτά επιβεβαιώθηκαν, συμπεριλαμβανομένης της Ανατολικής Ιερουσαλήμ και του Ισρα-

ήλ[43]. Η Επιτροπή, έχοντας λάβει υπόψη την προσφυγή της Νοτίου Αφρικής στο Διεθνές Δικαστήριο, διαπίστωσε ότι όχι μόνο «*οι Ισραηλινοί πολιτικοί και στρατιωτικοί ηγέτες είχαν τη συγκεκριμένη πρόθεση να διαπράξουν γενοκτονία κατά των Παλαιστινίων στη Γάζα, με βάση τις δηλώσεις τους και τον τρόπο συμπεριφοράς όσων βρίσκονται υπό τις διαταγές τους από τις 7 Οκτωβρίου 2023*»,[44] αλλά και ότι «*το κράτος του Ισραήλ είναι υπεύθυνο για τη διάπραξη γενοκτονίας κατά των Παλαιστινίων στη Γάζα ως ομάδα, δηλαδή για τις πράξεις που απαριθμούνται στα άρθρα II(α)-(δ) της Σύμβασης για τη Γενοκτονία*».[45] Η Επιτροπή σημείωσε επίσης ότι το Ισραήλ «*απέτυχε να αποτρέψει και να τιμωρήσει το έγκλημα της γενοκτονίας*».[46] Όσον αφορά την καταστροφή της πολιτιστικής κληρονομιάς, η Επιτροπή δεν προχώρησε στην αναγνώριση των πολιτιστικών καταστροφών ως πολιτιστικής γενοκτονίας, αλλά σημείωσε «*ότι τα στοιχεία καταστροφής εκπαιδευτικών, θρησκευτικών και πολιτιστικών χώρων θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν για να συναχθεί η πρόθεση φυσικής καταστροφής της ομάδας*»[47,48]. Τα στοιχεία από τις καταστροφές των μνημείων που επαλήθευσε η UNESCO έτυχαν επίκλησης για την απόδειξη της «*Σκόπιμης επιβολή στην ομάδα συνθηκών ζωής που έχουν υπολογιστεί για να επιφέρουν τη φυσική καταστροφή της εν όλω ή εν μέρει*» (παρ. C. 91)[49]

43. Human Rights Council, Legal Analysis of the Conduct of Israel in Gaza Pursuant to the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, 16 September 2025, UN Doc. A/HRC/60/CRP.3.
    Human Rights Council Sixtieth session Legal analysis of the conduct of Israel in Gaza pursuant to the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide Conference room paper of the Independent International Commission of Inquiry on the Occupied Palestinian Territory, including East Jerusalem, and Israel A/HRC/60/CRP.3 16 September 2025
44. Ibidem, paras 161, 238.
45. Ibidem, para. 240.
46. Ibidem, para. 241.
47. Ibidem, para. 286
48. Και κατέληξε στο συμπέρασμα ότι: «240. Ως εκ τούτου, η Επιτροπή καταλήγει στο συμπέρασμα ότι το κράτος του Ισραήλ είναι υπεύθυνο για τη διάπραξη γενοκτονίας κατά των Παλαιστινίων στη Γάζα ως ομάδα, και συγκεκριμένα για τις πράξεις που απαριθμούνται στα άρθρα II στοιχεία α) έως δ) της Σύμβασης κατά της γενοκτονίας: α) δολοφονία μελών της ομάδας· β) πρόκληση σοβαρής σωματικής ή ψυχικής βλάβης σε μέλη της ομάδας· (γ) σκόπιμη επιβολή στην ομάδα συνθηκών ζωής που έχουν υπολογιστεί για να επιφέρουν τη φυσική καταστροφή της εν όλω ή εν μέρει· και (δ) επιβολή μέτρων που αποσκοπούν στην πρόληψη των γεννήσεων εντός της ομάδας».
49. Αναφέροντας ειδικά ότι «91. Ειδικότερα, στις 27 Μαΐου 2025, η UNESCO επαλήθευσε ζημίες σε 110 πολιτιστικούς και θρησκευτικούς χώρους στη Γάζα από τις 7 Οκτωβρίου 2023: 13 θρησκευτικούς χώρους, 77 κτίρια ιστορικού και/ή καλλιτεχνικού ενδιαφέροντος, τρία αποθετήρια κινητών πολιτιστικών αγαθών, εννέα μνημεία, ένα μουσείο και επτά αρχαιολογικούς χώρους. Η Παγκόσμια Τράπεζα εκτίμησε τον Φεβρουάριο του 2025 ότι το πενήντα τρία τοις εκατό των μνημείων πολιτιστικής κληρονομιάς στη Γάζα υπέστησαν ζημίες ή καταστράφηκαν.202 Σε αυτά περιλαμβάνονταν ορισμένα από τα σημαντικότερα πολιτιστικά και θρησκευτικά ορόσημα, όπως το λιμάνι Anthedon, το ρωμαϊκό νεκροταφείο στην πόλη της Γάζας, το Μουσείο του Παλατιού Αλ Πασά, το αρχαίο Λουτρό των Σαμαρειτών και το Μεγάλο Τζαμί Ομάρι. Σύμφωνα με έρευνα που διεξήχθη από το Bellingcat και το Scripps News, μέχρι τον Μάρτιο του 2024, πάνω από 150 χώροι πολιτιστικής κληρονομιάς και θρησκευτικοί χώροι είτε είχαν υποστεί ζημιές είτε είχαν καταστραφεί, συμπεριλαμβανομένων

Στην ίδια Έκθεση επισημαίνεται ειδικά η ύπαρξη ειδικού δόλου γενοκτονίας (dolus specialis of genocide) λόγω της ρητής βούλησης καταστροφής της παλαιστινιακής ταυτότητας μέσω της καταστροφής των θεσμών εκπαίδευσης (παρ. 146). Σημείωσε μάλιστα ειδικά στην παράγραφο 188 ότι «*Είναι σημαντικό ότι η καταστροφή πολιτιστικών και θρησκευτικών χώρων] είναι σημαντική για να συναχθεί πρόθεση γενοκτονίας, παρόλο που τέτοιες πράξεις δεν συνιστούν απαραίτητα υποκείμενη πράξη γενοκτονίας σύμφωνα με το άρθρο II της Σύμβασης για τη Γενοκτονία. Η Επιτροπή διαπίστωσε, σε προηγούμενη έκθεση, ότι οι ζημιές σε ιστορικά κτίρια, μνημεία και άλλη υλική κληρονομιά στη Γάζα σήμαιναν σαφή περιφρόνηση των θρησκευτικών πεποιθήσεων, του πολιτισμού και της κληρονομιάς του παλαιστινιακού λαού. Η Επιτροπή διαπίστωσε ότι οι πράξεις αυτές συνιστούν εγκλήματα πολέμου, συμπεριλαμβανομένων (i) σκόπιμων επιθέσεων κατά κτιρίων αφιερωμένων στη θρησκεία και την εκπαίδευση και ιστορικών μνημείων· και (ii) σκόπιμες επιθέσεις εναντίον μη στρατιωτικών αντικειμένων που δεν αποτελούν στρατιωτικούς στόχους ή δικαιολογούνται από στρατιωτική αναγκαιότητα ή δεν απαιτούνται επιτακτικά από τις ανάγκες της σύγκρουσης.*»[50].

Στην παράγραφο 189 στη συνέχεια επισήμανε ότι: «*Η Επιτροπή έχει επισημάνει τις συστηματικές και εκτεταμένες επιθέσεις σε θρησκευτικούς, πολιτιστικούς και εκπαιδευτικούς χώρους σε ολόκληρη τη Γάζα από τις 7 Οκτωβρίου 2023 και διαπίστωσε ότι οι επιθέσεις αυτές έχουν προκαλέσει εκτεταμένες και, σε πολλές περιπτώσεις, ανεπανόρθωτες ζημίες στους χώρους. Η Επιτροπή διαπίστωσε ότι αυτές οι επιθέσεις είχαν ως στόχο να προκαλέσουν ανεπανόρθωτη βλάβη στους Παλαιστίνιους στη Γάζα καταστρέφοντας στοιχεία της ταυτότητας του παλαιστινιακού λαού και διαγράφοντας τον παλαιστινιακό πολιτισμό από τη Γάζα*».

Η έκθεση της Επιτροπής του OHE Report of the Independent International Commission of Inquiry on the Occupied Palestinian Territory, including East Jerusalem, and Israel - 6 May 2025[51,52]

100 τζαμιών και 21 νεκροταφείων, σημειώνοντας ότι ορισμένοι από τους χώρους φαινόταν να έχουν στοχοποιηθεί.»

50. Και κατέληξε στο συμπέρασμα στην παρ. 254 ότι: «Όσον αφορά το mens rea της γενοκτονίας, η Επιτροπή καταλήγει στο συμπέρασμα ότι οι δηλώσεις των ισραηλινών αρχών αποτελούν άμεση απόδειξη της πρόθεσης γενοκτονίας. Επιπλέον, η Επιτροπή καταλήγει στο συμπέρασμα ότι η συμπεριφορά αποτελεί έμμεση απόδειξη πρόθεσης γενοκτονίας και ότι η πρόθεση γενοκτονίας ήταν το μόνο εύλογο συμπέρασμα που μπορούσε να συναχθεί από το σύνολο των αποδεικτικών στοιχείων. Έτσι, η Επιτροπή καταλήγει στο συμπέρασμα ότι οι ισραηλινές αρχές και οι ισραηλινές δυνάμεις ασφαλείας είχαν και εξακολουθούν να έχουν την πρόθεση γενοκτονίας να καταστρέψουν, εν όλω ή εν μέρει, τους Παλαιστινίους στη Λωρίδα της Γάζας».
51. Βλ. σε https://docs.un.org/en/A/HRC/59/26, και σε https://www.un.org/unispal/document/report-of-the-independent-international-commission-of-inquiry-on-the-occupied-palestinian-territory-including-east-jerusalem-and-israel-a-hrc-59-26/
52. Βλ. σε https://www.ohchr.org/en/press-releases/2025/06/israeli-attacks-educational-religious-and-cultural-sites-occupied

Το Συμβούλιο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του ΟΗΕ έδωσε εντολή στην Επιτροπή στις 27 Μαΐου 2021 να «διερευνήσει, στα Κατεχόμενα Παλαιστινιακά Εδάφη, συμπεριλαμβανομένης της Ανατολικής Ιερουσαλήμ, και στο Ισραήλ, όλες τις φερόμενες παραβιάσεις του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου και όλες τις φερόμενες παραβιάσεις και καταπατήσεις του διεθνούς δικαίου ανθρωπίνων δικαιωμάτων που οδήγησαν στις 13 Απριλίου 2021 και μετά». Το ψήφισμα A/HRC/RES/S-30/1 ζήτησε περαιτέρω από την εξεταστική επιτροπή να «*διερευνήσει όλες τις υποκείμενες βασικές αιτίες των επαναλαμβανόμενων εντάσεων, της αστάθειας και της παράτασης των συγκρούσεων, συμπεριλαμβανομένων των συστηματικών διακρίσεων και της καταστολής με βάση την εθνική, εθνοτική, φυλετική ή θρησκευτική ταυτότητα*». Η Εξεταστική Επιτροπή είχε την εντολή να υποβάλλει ετήσια έκθεση στο Συμβούλιο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων και στη Γενική Συνέλευση, αρχής γενομένης από τον Ιούνιο του 2022 και τον Σεπτέμβριο του 2022, αντίστοιχα.

Οι ισραηλινές επιθέσεις σε εκπαιδευτικούς, θρησκευτικούς και πολιτιστικούς χώρους στα Κατεχόμενα Παλαιστινιακά Εδάφη συνιστούν εγκλήματα πολέμου και έγκλημα κατά της ανθρωπότητας, αναφέρει η Επιτροπή του ΟΗΕ[53].

Το Ισραήλ έχει εξαλείψει το εκπαιδευτικό σύστημα της Γάζας και έχει καταστρέψει πάνω από το ήμισυ όλων των θρησκευτικών και πολιτιστικών χώρων στη Λωρίδα της Γάζας, στο πλαίσιο μιας εκτεταμένης και αμείλικτης επίθεσης κατά του παλαιστινιακού λαού, στην οποία οι ισραηλινές δυνάμεις έχουν διαπράξει εγκλήματα πολέμου και το έγκλημα κατά της ανθρωπότητας της εξόντωσης, ανέφερε σε νέα έκθεση που δημοσίευσε η Ανεξάρτητη Διεθνής Επιτροπή Έρευνας του ΟΗΕ για τα Κατεχόμενα Παλαιστινιακά Εδάφη, συμπεριλαμβανομένης της Ανατολικής Ιερουσαλήμ και του Ισραήλ.

Ενώ η Επιτροπή έδωσε ιδιαίτερη προσοχή στην κατάσταση στη Γάζα, η έκθεση επικεντρώνεται στις επιθέσεις στα Κατεχόμενα Παλαιστινιακά Εδάφη συνολικά και στο Ισραήλ.

«*Βλέπουμε όλο και περισσότερες ενδείξεις ότι το Ισραήλ διεξάγει μια συντονισμένη εκστρατεία για την εξάλειψη της παλαιστινιακής ζωής στη Γάζα*», δήλωσε η Navi Pillay, πρόεδρος της Επιτροπής. «*Η στόχευση της εκπαιδευτικής, πολιτιστικής και θρησκευτικής ζωής του παλαιστινιακού λαού από το Ισραήλ θα βλάψει τις τωρινές και τις επόμενες γενιές, εμποδίζοντας το δικαίωμά τους στην αυτοδιάθεση*».

Η Επιτροπή διαπίστωσε ότι το Ισραήλ χρησιμοποίησε αεροπορικές επιδρομές, βομβαρδισμούς, εμπρησμούς και ελεγχόμενες κατεδαφίσεις για να προκαλέσει ζημιές και να καταστρέψει περισσότερο από το 90% των σχολικών και πανεπιστημιακών κτιρίων στη Γάζα, δημιουργώντας συνθήκες όπου η εκπαίδευση των παιδιών, συμπεριλαμβανομένων των εφήβων, και η διαβίωση των εκπαιδευτικών έχουν καταστεί αδύνατες. Πάνω από 658.000 παιδιά στη Γάζα δεν έχουν σχολείο εδώ και 20 μήνες.

Οι ισραηλινές δυνάμεις διέπραξαν εγκλήματα πολέμου, συμπεριλαμβανομένων επιθέσεων κατά αμάχων και εκούσιων δολοφονιών, στις επιθέσεις τους σε εκπαιδευτικές εγκαταστάσεις που προκάλεσαν θύματα αμάχων. Σκοτώνοντας αμάχους που βρίσκονταν σε σχολεία και θρησκευτικούς χώρους, οι ισραηλινές δυνάμεις ασφαλείας διέπραξαν το έγκλημα κατά της ανθρωπότητας της εξόντωσης.

Οι επιθέσεις των ισραηλινών δυνάμεων ασφαλείας έχουν καταστρέψει περισσότερους από τους μισούς θρησκευτικούς και πολιτιστικούς χώρους στη Λωρίδα της Γάζας, στο πλαίσιο μιας ευρύτερης εκστρατείας για την καταστροφή πολιτικών στόχων και υποδομών μέσω αεροπορικών επιδρομών και βομβαρδισμών. Οι ισραηλινές επιθέσεις στόχευσαν επίσης θρησκευτικούς χώρους που χρησίμευαν ως καταφύγια, σκοτώνοντας εκατοντάδες ανθρώπους, συμπεριλαμβανομένων γυναικών και παιδιών. Η Επιτροπή κατέληξε στο συμπέρασμα ότι οι ισραηλινές δυνάμεις ασφαλείας γνώριζαν ή όφειλαν να γνωρίζουν τις τοποθεσίες και τη σημασία των εξέχοντων πολιτιστικών χώρων της Γάζας και όφειλαν να είχαν σχεδιάσει όλες τις στρατιωτικές επιχειρήσεις για να διασφαλίσουν ότι δεν θα προκληθεί καμία ζημιά.

Και οι δέκα θρησκευτικοί και πολιτιστικοί χώροι στη Γάζα που ερευνήθηκαν από την Επιτροπή αποτελούσαν πολιτικά αντικείμενα κατά τη στιγμή της επίθεσης και υπέστησαν καταστροφικές καταστροφές για τις οποίες η Επιτροπή δεν μπόρεσε να εντοπίσει μια νόμιμη στρατιωτική ανάγκη. Τα αντικείμενα καταστράφηκαν, αφαιρέθηκαν ή λεηλατήθηκαν.

Στην κατεχόμενη Δυτική Όχθη, συμπεριλαμβανομένης της Ανατολικής Ιερουσαλήμ, η Επιτροπή διαπίστωσε ότι οι ισραηλινές αρχές έχουν οικειοποιηθεί, αναπτύξει και επωφεληθεί από χώρους πολιτιστικής κληρονομιάς που αντιπροσωπεύουν παλαιστινιακούς, εβραϊκούς και άλλους πολιτισμούς, έχουν εκτοπίσει Παλαιστίνιους κατοίκους από αυτούς τους χώρους και έχουν εμποδίσει ή περιορίσει αυστηρά την πρόσβαση των Παλαιστινίων σε αυτούς τους χώρους.

Στην Ανατολική Ιερουσαλήμ, οι συχνές στρατιωτικές επιδρομές, οι συλλήψεις και οι παρενοχλήσεις κατά πιστών και θρησκευτικών προσωπικοτήτων στο Χαράμ αλ-Σαρίφ/Όρος του Ναού έχουν οδηγήσει σε σοβαρούς περιορισμούς της ελευθερίας λατρείας και, σε αρκετές περιπτώσεις, στην ανάφλεξη ευρύτερης σύγκρουσης. Οι ισραηλινές αρχές περιόρισαν την πρόσβαση των Παλαιστινίων πιστών στον χώρο, ενώ επέτρεψαν αυξημένη πρόσβαση των Εβραίων πιστών. Η Επιτροπή τονίζει ότι, ενώ ορισμένες ενέργειες των ισραηλινών δυνάμεων ασφαλείας στον χώρο μπορεί να συνδέονται με λόγους ασφαλείας, αυτές θα πρέπει να εξεταστούν στο ευρύτερο πλαίσιο της παράνομης κατοχής του Ισραήλ, της εποικιστικής δραστηριότητας και της υποστήριξης προς τους εποίκους, καθώς και της διάβρωσης του status quo. Οι ενέργειες του Ισραήλ διέπονται από το δίκαιο της κατοχής, την υποχρέωση της κατοχικής δύναμης να διασφαλίζει τη δημόσια τάξη και ασφάλεια και το διεθνές δίκαιο ανθρωπίνων δικαιωμάτων σχετικά με τη χρήση βίας, η οποία πρέπει να είναι απαραίτητη και αναλογική.

«*Οι επιθέσεις σε πολιτιστικούς και θρησκευτικούς χώρους έχουν επηρεάσει βαθιά τον άυλο πολιτισμό, όπως τις θρησκευτικές και πολιτιστικές πρακτικές, τις μνήμες και την ιστορία*», δήλωσε η Pillay. «*Η στοχοποίηση και η καταστροφή χώρων πολιτιστικής κληρονομιάς, ο περιορισμός της πρόσβασης σε αυτούς τους χώρους στη Δυτική Όχθη και η διαγραφή της ετε-*

53. Βλ. σε https://www.ohchr.org/en/press-releases/2025/06/israeli-attacks-educational-religious-and-cultural-sites-occupied

ρογενούς ιστορίας τους διαβρώνουν τους ιστορικούς δεσμούς των Παλαιστινίων με τη γη και αποδυναμώνουν τη συλλογική τους ταυτότητα».
Στις συστάσεις της, η Επιτροπή καλεί την κυβέρνηση του Ισραήλ να τερματίσει αμέσως τις επιθέσεις που στοχεύουν πολιτιστικά, θρησκευτικά και εκπαιδευτικά ιδρύματα και την κατάσχεση και στρατιωτική χρήση τέτοιων ιδρυμάτων· να τερματίσει αμέσως την παράνομη κατοχή παλαιστινιακών εδαφών και να παύσει όλα τα σχέδια και τις δραστηριότητες εποικισμού, συμπεριλαμβανομένων εκείνων που διεξάγονται σε θρησκευτικούς και πολιτιστικούς χώρους ή θέτουν σε κίνδυνο θρησκευτικούς και πολιτιστικούς χώρους· και να συμμορφωθεί πλήρως με τα προσωρινά μέτρα που διατάχθηκε από το Διεθνές Δικαστήριο.
Η Επιτροπή καλεί την κυβέρνηση του Κράτους της Παλαιστίνης να διασφαλίσει την προστασία, τη διατήρηση και την ανάπτυξη των χώρων πολιτιστικής κληρονομιάς, συμπεριλαμβανομένων εκείνων που αντιπροσωπεύουν μη παλαιστινιακή κληρονομιά, και να διαφυλάξει τα τεχνουργήματα. Η Επιτροπή καλεί τις de facto αρχές στη Γάζα να σταματήσουν να χρησιμοποιούν πολιτικά αντικείμενα για στρατιωτικούς σκοπούς.

Η Έκθεση του Ειδικού Εισηγητή για την κατάσταση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στα παλαιστινιακά εδάφη που βρίσκονται υπό κατοχή από το 1967, Francesca Albanese 20 Οκτωβρίου 2025

«Η Γενοκτονία στη Γάζα: ένα συλλογικό έγκλημα»[54]

Στο Συμπέρασμα της Έκθεση του 2025 η Ειδική Εισηγήτρια Francesca Albanese αναφέρεται στην συντελούμενη γενοκτονία ειδικά και αναλυτικά χωρίς αναφορά σε ζητήματα πολιτιστικής κληρονομιάς[55].

54. Βλ. σε https://www.un.org/unispal/document/special-rapporteur-report-gaza-genocide--a-collective-crime-20oct25/
55. «67. Η γενοκτονία στη Γάζα δεν διαπράχθηκε μεμονωμένα, αλλά ως μέρος ενός συστήματος παγκόσμιας συνενοχής. Αντί να διασφαλίσουν ότι το Ισραήλ σέβεται τα βασικά ανθρώπινα δικαιώματα και την αυτοδιάθεση του παλαιστινιακού λαού, ισχυρά τρίτα κράτη – διαιωνίζοντας αποικιοκρατικές και φυλετικές-καπιταλιστικές πρακτικές που θα έπρεπε να είχαν από καιρό παραδοθεί στην ιστορία – επέτρεψαν στις βίαιες πρακτικές να γίνουν καθημερινή πραγματικότητα. Ακόμη και όταν η γενοκτονική βία έγινε ορατή, τα κράτη, κυρίως δυτικά, παρείχαν και συνεχίζουν να παρέχουν στο Ισραήλ στρατιωτική, διπλωματική, οικονομική και ιδεολογική υποστήριξη, ακόμη και όταν χρησιμοποίησε ως όπλο την πείνα και την ανθρωπιστική βοήθεια. Η φρίκη των τελευταίων δύο ετών δεν είναι μια παρέκκλιση, αλλά το αποκορύφωμα μιας μακράς ιστορίας συνενοχής.
68. Οι πράξεις, οι παραλείψεις και ο λόγος τρίτων κρατών υπέρ ενός κράτους απαρτχάιντ γενοκτονίας είναι τέτοιες που θα μπορούσαν και θα έπρεπε να θεωρηθούν υπεύθυνα για συνδρομή, συνδρομή ή από κοινού συμμετοχή σε διεθνώς παράνομες πράξεις, σε ένα πλαίσιο συστηματικών παραβιάσεων των κανόνων επιτακτικότητας και erga omnes. Σε αυτή την κρίσιμη συγκυρία, είναι επιτακτική ανάγκη τα τρίτα κράτη να αναστείλουν και να επανεξετάσουν αμέσως όλες τις στρατιωτικές, διπλωματικές και οικονομικές σχέσεις με το Ισραήλ, καθώς οποιαδήποτε τέτοια δέσμευση θα μπορούσε να αποτελέσει μέσο για να βοηθήσουν, να βοηθήσουν ή/και να συμμετάσχουν άμεσα σε παράνομες πράξεις, συμπεριλαμβανομένων εγκλημάτων πολέμου, εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας και γενοκτονίας.

Η Έκθεση του Al Jazeera

Η πρόσφατη έκθεση του Al Jazeera εκτιμά ότι τουλάχιστον 195 τοποθεσίες ιστορικής σημασίας, μερικές από τις οποίες χρονολογούνται πριν από 4.000 χρόνια, έχουν υποστεί ζημιές ή καταστραφεί κατά τη διάρκεια της σύγκρουσης.
Σε αυτά περιλαμβάνονται το Μουσείο Ράφα και το Μουσείο Αλ Καράρα, τα οποία επλήγησαν και τα δύο από αεροπορικές επιδρομές στις πρώτες ημέρες του πολέμου. Το Μουσείο Ράφα ήταν ένα πρόσφατα ανοιγμένο μουσείο παλαιστινιακής κληρονομιάς, ενώ το Μουσείο Αλ Καράρα φιλοξενούσε περίπου 3.000 αντικείμενα που χρονολογούνται από την εποχή του χαλκού.
Το Mathaf al-Funduq, ένα μικρό μουσείο που στεγάζεται στο ξενοδοχείο Mathaf στη βόρεια Γάζα, υπέστη ζημιές από βομβαρδισμούς τον Νοέμβριο.
Στην πόλη της Γάζας, το Κασρ Αλ-Μπάσα (γνωστό και ως Παλάτι του Πασά), ένα παλάτι του 13ου αιώνα που λειτουργεί επίσης ως μουσείο αρχαιοτήτων, υπέστη ζημιές στα τείχη, την αυλή και τους κήπους του σε αεροπορική επιδρομή τον Δεκέμβριο.
Σύμφωνα με το Al Jazeera, πολλά ιστορικά τζαμιά έχουν καταστραφεί, συμπεριλαμβανομένου του Μεγάλου Τζαμιού Omari, η βιβλιοθήκη του οποίου φιλοξενούσε μια συλλογή από 62 σπάνια χειρόγραφα, όπως ιστορικά αντίγραφα του Κορανίου, βιογραφίες του Προφήτη Μωάμεθ και αρχαία βιβλία για τη φιλοσοφία, την ιατρική και τον σουφικό μυστικισμό.
Αρχαίοι χώροι έχουν επίσης πληγεί. Το λιμάνι της Ανθηδώνας, το πρώτο γνωστό λιμάνι της Γάζας και μνημείο παγκόσμιας κληρονομιάς της UNESCO, έχει υποστεί ζημιές, όπως και ο Άγιος Ιλαρίωνας, ένα χριστιανικό μοναστηριακό συγκρότημα του 4ου αιώνα.
Η Αρντ-αλ-Μοχάρμπιν, μια νεοανακαλυφθείσα ρωμαϊκή νεκρόπολη στην οποία γίνονταν ανασκαφές όταν ξεκίνησε ο πόλεμος, θεωρείται επίσης ότι κινδυνεύει. Σύμφωνα με πληροφορίες, η τοποθεσία βρίσκεται σε μια περιοχή όπου πιστεύεται ότι έχει πέσει λευκός φώσφορος, αλλά οι ζημιές στους 125 τάφους της τοποθεσίας δεν έχουν ακόμη αξιολογηθεί.

69. Πολλά τρίτα κράτη ενήργησαν με την ίδια ατιμωρησία που χορήγησαν στο Ισραήλ. Η περιφρόνησή τους για το διεθνές δίκαιο υπονομεύει τα θεμέλια της πολυμερούς τάξης που χτίστηκε με κόπο εδώ και οκτώ δεκαετίες από κράτη και ανθρώπους εντός των Ηνωμένων Εθνών. Αυτό θα μείνει στην ιστορία ως προσβολή όχι μόνο για τη δικαιοσύνη, αλλά και για την ίδια την ιδέα της κοινής μας ανθρωπιάς. Ενώ η δικαιοσύνη πρέπει να περιλαμβάνει ποινικές δίκες – είτε σε διεθνή είτε σε εγχώρια δικαστήρια – η λογοδοσία εκτείνεται πέρα από τις διώξεις και περιλαμβάνει αποζημιώσεις: αποκατάσταση, αποζημίωση, αποκατάσταση, ικανοποίηση και εγγυήσεις μη επανάληψης, από το Ισραήλ και από τρίτα κράτη που υποστήριξαν τα εγκλήματά του. Οι δομές εξουσίας που επέτρεψαν αυτά τα αποτρόπαια εγκλήματα πρέπει να διαλυθούν και το διεθνές δικαστικό σύστημα δείχνει τον δρόμο για να γίνει αυτό.
70. Ο κόσμος παρακολουθεί τη Γάζα και ολόκληρη την Παλαιστίνη. Τα κράτη πρέπει να αναλάβουν τις ευθύνες τους. Μόνο με την εκπλήρωση του δικαιώματος του παλαιστινιακού λαού στην αυτοδιάθεση, που τόσο ξεδιάντροπα παραβιάζεται από τη συνεχιζόμενη γενοκτονία, μπορούν να διαλυθούν οι διαρκείς καταναγκαστικές παγκόσμιες δομές. Κανένα κράτος δεν μπορεί να ισχυριστεί αξιόπιστα την τήρηση του διεθνούς δικαίου ενώ εξοπλίζει, υποστηρίζει ή προστατεύει ένα γενοκτονικό καθεστώς. Κάθε στρατιωτική και πολιτική υποστήριξη πρέπει να ανασταλεί. Η διπλωματία πρέπει να χρησιμεύει για την πρόληψη των εγκλημάτων και όχι για τη δικαιολόγησή τους. Η συνενοχή στη γενοκτονία πρέπει να σταματήσει».

Άλλοι φορείς – ΜΚΟ-Emek Shaveh

Οργανώσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων έχουν κατηγορήσει το Ισραήλ ότι παραβιάζει τη Σύμβαση της Χάγης και έχουν καλέσει την UNESCO να αναλάβει δράση[56].
Ανεξάρτητοι οργανισμοί, όπως η βρετανική συλλογικότητα Forensic Architecture[57], η οποία χρησιμοποιεί αρχιτεκτονική χαρτογράφηση για να διερευνήσει την κρατική βία και τις παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, καταγράφουν επίσης στοιχεία για την καταστροφή της πολιτιστικής κληρονομιάς, η οποία, όπως λένε, είναι σκόπιμη.
Την πλήρη καταστροφή του αρχειακού υλικού έχουν διαπιστώσει ειδικοί φορείς από το 2024[58].
Στις 16 Οκτωβρίου, το ICN δημοσίευσε μια επιστολή[59] από το φορέα Emek Shaveh - μια ισραηλινή ΜΚΟ που εργάζεται για την αποτροπή της πολιτικοποίησης της αρχαιολογίας στο πλαίσιο της ισραηλινοπαλαιστινιακής σύγκρουσης, σε συνεργασία με ειδικούς από όλο τον κόσμο[60].
Η επιστολή γράφτηκε μετά τον βομβαρδισμό μιας αποθήκης που χρησιμοποιούνταν για την αποθήκευση αρχαιολογικών ευρημάτων που ανήκαν στο Γαλλικό Ινστιτούτο Βιβλικών και Αρχαιολογικών Ερευνών (École Biblique) στη Γάζα.
Απαιτούσε τον τερματισμό της καταστροφής στη Γάζα και της μεγάλης κλίμακας σφετερισμού, παραμέλησης και καταστροφής στα Κατεχόμενα Παλαιστινιακά Εδάφη (τη Δυτική Όχθη και την Ανατολική Ιερουσαλήμ). «Μουσουλμάνοι, Χριστιανοί και Εβραίοι ζουν σε αυτή τη γη εδώ και χιλιάδες χρόνια και είναι καθήκον μας να προστατεύσουμε την κληρονομιά της σε όλη της την ποικιλομορφία - προς όφελος όλων και για τις επόμενες γενιές», κατέληξε ο Emek Shaveh.

Η Έκθεση στο Ινστιτούτο του Αραβικού Κόσμου στο Παρίσι

Η έκθεση «Θησαυροί που σώθηκαν από τη Γάζα» - μια εξαιρετική έκθεση στο Ινστιτούτο του Αραβικού Κόσμου στο Παρίσι - καταδεικνύει τη συναρπαστική χριστιανική κληρονομιά της

56. Joint written statement* submitted by Al-Haq, Law in the Service of Man, Human Rights & Democratic Participation Center "SHAMS", Palestinian Centre for Human Rights, Palestinian Initiative for the Promotion of Global Dialogue and Democracy (MIFTAH), non-governmental organizations in special consultative status, Human Rights Council Fifty-fifth session 26 February–5 April 2024 Agenda item 7 Human rights situation in Palestine and other occupied Arab territories
57. Cultural Apartheid: Israel's Erasure of Palestinian Heritage in Gaza (Published by Al-Haq on February 22, 2024) σε https://www.alhaq.org/publications/19542.html
58. Israeli Damage to Archives, Libraries, and Museums in Gaza, October 2023–January 2024 (Published by Librarians and Archivists with Palestine on February 2024) σε https://librarianswithpalestine.org/gaza-report-2024/
59. Η Emek Shaveh είναι μια ισραηλινή ΜΚΟ που εργάζεται για την αποτροπή της πολιτικοποίησης της αρχαιολογίας στο πλαίσιο της ισραηλινοπαλαιστινιακής σύγκρουσης.
Ανοιχτή επιστολή από αρχαιολόγους, ειδικούς συντήρησης, επιμελητές μουσείων και άλλους επαγγελματίες της πολιτιστικής κληρονομιάς κατά της πολιτιστικής καταστροφής στη Γάζα και τη Δυτική Όχθη 16 Οκτωβρίου 2025 Βλ. σε https://emekshaveh.org/en/open-letter-gaza-and-west-bank/
60. https://emekshaveh.org/en/about-us/

Γάζας και την κρίσιμη τεκμηρίωσή της από την Ecole Biblique - το ίδιο Γαλλικό Ινστιτούτο Βιβλικών και Αρχαιολογικών Ερευνών του οποίου η βομβαρδισμένη αποθήκη οδήγησε στην προαναφερθείσα ανοιχτή επιστολή του Emek Shaveh[61].

Εγγραφή στον Κατάλογο της UNESCO του Αγίου Ιλαρίωνα το 2024 Ενισχυμένη προστασία στον Άγιο Ιλαρίωνα

Η 46η σύνοδος της Επιτροπής Παγκόσμιας Κληρονομιάς ολοκληρώθηκε το 2024 στο Νέο Δελχί της Ινδίας. Η Επιτροπή ενέγραψε 24 νέα πολιτιστικά και φυσικά μνημεία στον Κατάλογο Παγκόσμιας Κληρονομιάς της UNESCO. Κατά τη διάρκεια αυτής της συνόδου, η Επιτροπή αναγνώρισε την επείγουσα ανάγκη ενίσχυσης της προστασίας αρκετών ακινήτων που βρίσκονται υπό πιθανή ή πραγματική απειλή. Για τον σκοπό αυτό, η Επιτροπή ενέγραψε τη Μονή του Αγίου Ιλαρίωνα/Τελ Ουμ Αμέρ στην Παλαιστίνη, ταυτόχρονα τόσο στον Κατάλογο Παγκόσμιας Κληρονομιάς όσο και στον Κατάλογο Παγκόσμιας Κληρονομιάς που βρίσκεται σε Κίνδυνο, και επανέλαβε τις εκκλήσεις της για την προστασία των ακινήτων που έχουν ήδη εγγραφεί στον Κατάλογο Παγκόσμιας Κληρονομιάς που βρίσκεται σε Κίνδυνο, ιδίως στην Ουκρανία.
Η εγγραφή στον Κατάλογο έγινε για το κράτος της Παλαιστίνης[62].
Το μοναστήρι του Αγίου Ιλαρίωνα/Τελ Ουμ Αμέρ, ένα από τα παλαιότερα αξιοθέατα της Μέσης Ανατολής, ιδρύθηκε από τον Άγιο Ιλαρίωνα και φιλοξενούσε την πρώτη μοναστική κοινότητα στους Αγίους Τόπους. Βρισκόμενο στο σταυροδρόμι των κύριων εμπορικών οδών και ανταλλαγών μεταξύ Ασίας και Αφρικής, ήταν κέντρο θρησκευτικών, πολιτιστικών και οικονομικών ανταλλαγών, γεγονός που καταδεικνύει την ευημερία των μοναστικών χώρων της ερήμου κατά τη βυζαντινή περίοδο.
Η συγκεκριμένη εγγραφή έχει ιδιαίτερη σημασία καθώς γίνεται στο όνομα του κράτους της Παλαιστίνης[63]

61. Η Γαλλική Βιβλική και Αρχαιολογική Σχολή της Ιερουσαλήμ (EBAF) είναι ένα γαλλικό ίδρυμα τριτοβάθμιας εκπαίδευσης και έρευνας που ειδικεύεται στην αρχαιολογία και την βιβλική ερμηνεία. Ιδρύθηκε το 1890 από το τάγμα των Δομινικανών κοντά στην Παλιά Πόλη της Ιερουσαλήμ (τώρα στο Ισραήλ, αλλά ανατολικά της Πράσινης Γραμμής του 1949).
62. Βλ. ειδικά https://whc.unesco.org/en/list/1749/ με ειδική αναφορά ότι «Ευρισκόμενα στους παράκτιους αμμόλοφους του Δήμου Νούσεϊράτ, τα ερείπια της Μονής Αγίου Ιλαρίωνα/Τελ Ουμ Αμέρ αντιπροσωπεύουν έναν από τους πρώτους μοναστικούς χώρους στη Μέση Ανατολή, που χρονολογείται από τον 4ο αιώνα. Ιδρύθηκε από τον Άγιο Ιλαρίωνα, το μοναστήρι ξεκίνησε με μοναχικούς ερημίτες και εξελίχθηκε σε κοινοβιακή κοινότητα. Ήταν η πρώτη μοναστική κοινότητα στους Αγίους Τόπους, θέτοντας τις βάσεις για την εξάπλωση των μοναστικών πρακτικών στην περιοχή. Το μοναστήρι κατείχε στρατηγική θέση στο σταυροδρόμι σημαντικών εμπορικών και επικοινωνιακών οδών μεταξύ Ασίας και Αφρικής. Αυτή η προνομιακή τοποθεσία διευκόλυνε τον ρόλο του ως κόμβου θρησκευτικών, πολιτιστικών και οικονομικών ανταλλαγών, γεγονός που αποτελεί παράδειγμα της άνθησης των μοναστικών κέντρων της ερήμου κατά τη βυζαντινή περίοδο».
63. Τα κράτη μέλη του ΟΗΕ στη συντριπτική τους πλειοψηφία είναι και μέλη της UNESCO. Μέλη της Οργάνωσης είναι δυνατό να γίνουν και κράτη μη μέλη του ΟΗΕ με απόφαση των αρμοδίων οργάνων της, π.χ. Παλαιστίνη (άρθρο 2) Νάσκου-Περράκη Π., σε: Π. Νάσκου-Περράκη/Κ. Αντωνόπουλος/Μ. Σαρηγιαννίδης, Διεθνείς Οργανισμοί, 2η έκδ., 2019, σ. 210 = sakkoulas-online

γεγονός που σημαίνει ότι η UNESCO εν μέσω της συγκεκριμένης ιστορικής συγκυρίας προσέδωσε δικαίωμα στο Κράτος της Παλαιστίνης επί μνημείου που βρίσκεται στη Λωρίδα της Γάζας αναγνωρίζοντας κυριαρχικά δικαιώματα. Αν αναλογισθεί κανείς τις συνέπειες που είχε η εγγραφή του ναού Preah Vihar στο όνομα Καμπότζης και όχι της Ταϋλάνδης παρά την προηγηθείσα απόφαση του Διεθνούς Δικαστηρίου μπορεί να κατανοήσει τη σημασία της πράξης αυτής[64].

Προσωρινή ενισχυμένη προστασία στον Άγιο Ιλαρίωνα το 2023 από την Διακυβερνητική Επιτροπή της UNESCO για την Προστασία της Πολιτιστικής Κληρονομιάς σε Περίπτωση Ένοπλης Σύγκρουσης

Τον Δεκέμβριο του 2023, κατά την 18η σύνοδό της, η Διακυβερνητική Επιτροπή της UNESCO για την Προστασία της Πολιτιστικής Κληρονομιάς σε Περίπτωση Ένοπλης Σύγκρουσης αποφάσισε να χορηγήσει «προσωρινή ενισχυμένη προστασία» στο μοναστήρι βάσει της Σύμβασης της Χάγης του 1954 και του Δεύτερου Πρωτοκόλλου της. Ειδικότερα στις 14 Δεκεμβρίου 2023, η UNESCO έδωσε «προσωρινή ενισχυμένη προστασία» στην Ιερά Μονή του Αγίου Ιλαρίωνα, ένα από τα παλαιότερα μοναστήρια της Μέσης Ανατολής. Στην ανακοίνωση, η UNESCO ζήτησε την προστασία των μνημείων πολιτιστικής κληρονομιάς κατά τη διάρκεια του πολέμου: «*Ενώ ορθώς δίνεται προτεραιότητα στην ανθρωπιστική κατάσταση, πρέπει επίσης να ληφθεί υπόψη η προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς σε όλες τις μορφές της. .... Τα πολιτιστικά αγαθά δεν πρέπει να στοχοποιούνται ή να χρησιμοποιούνται για στρατιωτικούς σκοπούς, καθώς θεωρούνται μη στρατιωτικές υποδομές*».[65] Διεξάγει έρευνα με τη χρήση απομακρυσμένης παρακολούθησης για την εκτίμηση των ζημιών σε χώρους πολιτιστικής κληρονομιάς[66].

Επιβεβαιωμένη καταστροφή σημαντικών πολιτιστικών αγαθών

Παρατηρείται συνεπώς ότι από σειρά επίσημων εγγράφων και εκθέσεων πιστοποιείται η οργανωμένη καταστροφή της μνήμης η οποία και συνδέθηκε με την εξάλειψη της συλλογικής ταυτότητας και όχι μόνον των συγκεκριμένων μνημείων. Σε πρόσφατη δήλωσή του προς τα μέσα ενημέρωσης, εκπρόσωπος της UNESCO δήλωσε: «*Ο οργανισμός μας καλεί όλα τα εμπλεκόμενα μέρη να τηρούν αυστηρά το διεθνές δίκαιο. Η πολιτιστική περιουσία δεν πρέπει να γίνεται στόχος ή να χρησιμοποιείται για στρατιωτικούς σκοπούς, καθώς θεωρείται πολιτική υποδομή*»[67].

64. Στις 8 Ιουλίου 2008, η Επιτροπή Παγκόσμιας Κληρονομιάς αποφάσισε να προσθέσει το Prasat Preah Vihear, μαζί με 26 άλλα μνημεία, στον Κατάλογο Παγκόσμιας Κληρονομιάς, παρά τις αρκετές διαμαρτυρίες της Ταϊλάνδης, καθώς ο χάρτης υπονοούσε την καμποτζιανή ιδιοκτησία αμφισβητούμενης γης δίπλα στον ναό.
65. «Γάζα: Η UNESCO χορηγεί ενισχυμένη προσωρινή προστασία στην Ιερά Μονή Αγίου Ιλαρίωνα». UNESCO. 18 Δεκεμβρίου 2023.
66. "The Monastery of Saint Hilarion/Tell Umm Amer in Palestine is inscribed on the List of World Heritage in Danger". whc.unesco.org. 26 July 2024. Archived from the original on 27 July 2024.

Το Ισραήλ πάντως έχει αρνηθεί κατηγορηματικά τους ισχυρισμούς για εγκλήματα πολέμου, λέγοντας ότι επιτίθεται μόνο σε νόμιμους στρατιωτικούς στόχους και έχει «ακλόνητη δέσμευση» στο διεθνές δίκαιο.

Η αναβίωση της συζήτησης για την πολιτιστική γενοκτονία

Στη θεωρία επισημαίνεται συχνά η ανάγκη επίκλησης της έννοιας της πολιτιστικής γενοκτονίας για την περίπτωση της Γάζας και των καταστροφών πολιτιστικών μνημείων όπως το Τζαμί Al-Omari[68]. Κάποιοι μάλιστα κάνουν λόγο και για πολιτιστική γενοκτονία σε βάθος[69]. Η Caroline A. Sandes υποστηρίζει ότι, για παράδειγμα, η καταστροφή της Βηρυτού δεν ήταν μόνο τυχαία, αλλά μια σκόπιμη ενέργεια, με στόχο την καταστροφή ολόκληρης της πόλης, συμπεριλαμβανομένης της ομοιογενούς φύσης της («urbicide»)[70]. Η «*καταστροφή της κοινότητας τόσο στο χρόνο όσο και στο χώρο*»,[71] με τη σειρά της, θα μπορούσε επίσης να συνδεθεί με τη γενοκτονία[72]. Η πολιτιστική γενοκτονία έχει αναδειχθεί ως ισχυρό ρητορικό εργαλείο για να περιγράψει τη μεταχείριση των Ουιγούρων Από το 2017, η κινεζική κυβέρνηση διεξάγει εκστρατεία εγκλεισμού κατά της μουσουλμανικής μειονότητας των Ουιγούρων στο Σινγιάνγκ της Κίνας, με στόχο την αφομοίωση στην πλειοψηφία του πληθυσμού. Δεν είναι η μόνη περίπτωση όμως[73]. Η αναβίωση λοιπόν της συζήτησης αυτής είναι έντονη με αφορμή και την περίπτωση της Ουκρανίας[74] αλλά και πλέον και της Γάζας.

Η έννοια της πολιτιστικής γενοκτονίας

Στις 9 Δεκεμβρίου 1948, τα Ηνωμένα Έθνη ενέκριναν τη Σύμβαση για την Πρόληψη και την Καταστολή του

67. Βλ. σε https://www.museumsassociation.org/museums-journal/news/2024/01/widescale-destruction-of-cultural-heritage-in-gaza/#
68. Sandes C.A., Remembering Beirut: lessons for archaeology and (post-) conflict urban redevelopment in Aleppo, EX NOVO Journal of Archaeology, 2017, 2, σελ. 14.
69. Tweissi B., Deep Cultural Genocide in the Israeli War on Gaza: A Cultural-Media Perspective, Siyasat Arabiya. vol. 12, no. 71 (Nov 2024), σελ. 52-73, σε https://doi.org/10.31430/RKTJ3814
70. Sandes C.A., Αστική πολιτιστική κληρονομιά και ένοπλες συγκρούσεις: Η περίπτωση της κεντρικής περιφέρειας της Βηρυτού», σε Kila, J.D. και Zeidler, J.A. (επιμ.) Cultural Heritage in the Crosshairs: Search for Solutions - A Program of Action. Leiden: Brill, 2013, σελ. 288.
71. Sandes, C.A. (2013), σελ. 288.
72. Sandes, (2013), σελ. 288.
73. Ramzy and Buckley, The New York Times, 2019.
74. Βλ. την ανάλυση Akhavan P., Cultural Genocide: Legal Label or Mourning Metaphor? 2016, 62:1 McGill LJ 243 σε https://lawjournal.mcgill.ca/article/cultural-genocide-legal-label-ormourning-metaphor/, Kirchmair L. and Schaffer C., The War of Aggression Against Ukraine, Cultural Property and Genocide: Why it is Imperative to Take a Close Look at Cultural Property, March 21, 2022 σε https://www.ejiltalk.org/the-war-of-aggression-against-ukraine-cultural-propertyand-genocide-why-it-is-imperative-to-take-a-close-look-at-cultural-property/

Εγκλήματος της Γενοκτονίας.[75],[76] η οποία χαρακτηρίζει επίσημα τη «γενοκτονία» ως διεθνές έγκλημα, για την πρόληψη και την τιμωρία του οποίου δεσμεύονται τα συμβαλλόμενα κράτη. Πρόκειται για όρο με πολύ συγκεκριμένο νόημα, η οποία αναφέρεται στα βίαια εγκλήματα που διαπράττονται εις βάρος μιας ανθρώπινης ομάδας με στόχο το φυσικό αφανισμό της. Ο Raphael Lemkin[77] ως θεωρητικός που επεξεργάσθηκε τα κείμενα, ήθελε να περιληφθεί στον ορισμό της Σύμβασης κατά της γενοκτονίας και η πολιτιστική γενοκτονία αυτό όμως δεν έγινε δεκτό από τα Κράτη που φοβούνταν έξωθεν «επεμβάσεις» στα εσωτερικά τους ιδίως σε σχέση με την αποικιοκρατική πολιτική τους και την πολιτική «αφομοίωσης» των μειονοτήτων τους[78]. Ούτε ο ορισμός της γενοκτονίας στην Σύμβαση του 1948 ούτε ο ορισμός της στο άρθρο 6 του Καταστατικού της Ρώμης για το ΔΠΔ δεν περιλαμβάνουν την πολιτιστική γενοκτονία αφού περιορίζονται στην «φυσική γενοκτονία» (φυσική εξόντωση) και στην «βιολογική γενοκτονία» (αποτροπή γεννήσεων) με μοναδικό υπόλειμμα την αναφορά στον ορισμό στην αναγκαστική μεταφορά παιδιών από μία ομάδα σε άλλη (ίσως αξίζει μια παράθεση των ορισμών της γενοκτονίας στα συμβατικά κείμενα, Σύμβαση 1948 και Καταστατικό Ρώμης). Η πολιτιστική γενοκτονία εκτείνεται πέρα από τις επιθέσεις κατά των φυσικών ή / και βιολογικών στοιχείων μιας ομάδας και επιδιώκει να εξαλείψει τους ευρύτερους θεσμούς της. Η πολιτιστική γενοκτονία ή πολιτιστική εκκαθάριση είναι έννοιες, δηλαδή, που ο Lemkin διέκρινε από αυτή της γενοκτονίας, ήδη από το 1944[79].

Η πολιτιστική γενοκτονία[80] ή εθνοκτονία[81] αναφέρεται ειδικότερα σε ενέργειες που στοχεύουν στην αναπαραγωγή της γλώσσας, του πολιτισμού ή του τρόπου ζωής μιας ομάδας. Αν και δεν περιλαμβάνεται στη Σύμβαση για τη Γενοκτονία η συγκεκριμένη έννοια, πολλοί μελετητές της γενοκτονίας πιστεύουν ότι τόσο η πολιτιστική γενοκτονία θα πρέπει να συμπεριληφθούν στον ορισμό της γενοκτονίας ερμηνευτικά, εάν διαπράττονται με πρόθεση την καταστροφή της στοχευμένης ομάδας. Αν και οι ορισμοί ποικίλλουν, η πολιτιστική γενοκτονία συνήθως αναφέρεται σε τακτικές που στοχεύουν μια ομάδα με μέσα άλλα από την επίθεση στη φυσική, βιολογική της ύπαρξη. Περιλαμβάνει επιθέσεις κατά της γλώσσας, της θρησκείας, της πολιτιστικής κληρονομιάς, των πολιτικών και πνευματικών ηγετών και του παραδοσιακού τρόπου ζωής των θυμάτων, και συναντάται συχνά ακόμη και σε περιπτώσεις όπου δεν είναι το κύριο μέσο καταστροφής της ομάδας. Παράλληλα με την απαγωγή παιδιών από την ομάδα που έχει καταστεί θύμα, όπως τα σχολεία οικοτροφεία. Οι δράστες συχνά αρνούνται την ύπαρξη και την ταυτότητα των αυτόχθονων ομάδων[82].

Ως πολιτιστική γενοκτονία θα μπορούσε ως εκ τούτου να θεωρηθεί ένα συντονισμένο σχέδιο διάφορων ενεργειών που στοχεύουν στην καταστροφή βασικών θεμελίων της ζωής των εθνικών ομάδων, με στόχο την εξολόθρευση των ίδιων των ομάδων. Οι στόχοι ενός τέτοιου σχεδίου θα ήταν η αποσύνθεση των πολιτικών και κοινωνικών θεσμών, του πολιτισμού, της γλώσσας, των εθνικών συναισθημάτων, της θρησκείας και της οικονομικής ύπαρξης εθνικών ομάδων και της καταστροφής της προσωπικής ασφάλειας, της ελευθερίας, της υγείας, της αξιοπρέπειας και ακόμη και τη ζωή των ατόμων που ανήκουν σε αυτές τις ομάδες. Η γενοκτονία στρέφεται εναντίον της εθνικής ομάδας ως οντότητα και οι σχετικές ενέργειες απευθύνονται σε άτομα, όχι μεμονωμένα, αλλά ως μέλη της εθνικής ομάδας[83].

Πολλοί επιστήμονες,[84] πλέον όμως,

75. Σύμβαση για την Πρόληψη και Καταστολή του Εγκλήματος της Γενοκτονίας (1948). Διαθέσιμο σε https://www.refworld.org/cgi-bin/texis/vtx/rwmain/opendocpdf.pdf?reldoc=y&docid=4cb2fb692.
76. Για το έγκλημα της γενοκτονίας από την ελληνική βιβλιογραφία βλ. ενδεικτικά Νάσκου-Περράκη Π., Δικαιώματα του ανθρώπου - Παγκόσμια και περιφερειακή προστασία, 2016, σ. 331-332, υποσ. 14 = sakkoulas-online. Παπαδόπουλος Σ., Το έγκλημα της γενοκτονίας στο διεθνές δίκαιο και η περίπτωση των Ελλήνων του Ευξείνου Πόντου, Τετράδια Διεθνούς Δικαίου, Νομική Βιβλιοθήκη, 2022, με αναλυτική βιβλιογραφία, Ν. Ζαικος, Το έγκλημα της γενοκτονίας και η συλλογική μνήμη της διεθνούς κοινωνίας, σε Κ. Κούφα - Φ. Παζαρτζή (διεύθ. έκδ.), Η διεθνής ποινική δικαιοσύνη ως μηχανισμός επιβολής του διεθνούς δικαίου, Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Σάκκουλα, 2007, σελ. 280-281, Bakalchuk V., Cultural Genocide as International Crime Committed by The Russian Federation σε Ukraine, Strategic Panorama, 2022, 76, http://dx.doi.org/10.53679/2616-9460.special issue.2022.07
77. Βλ ειδικά Bilsky L. Klagsbrun R., The Return of Cultural Genocide?, European Journal of International Law, Volume 29, Issue 2, May 2018, 373-396, https://doi.org/10.1093/ejil/chy025 με αναλυτική βιβλιογραφία.
78. Για τον αποκλεισμό της έννοιας από τη Συνθήκη βλ. ειδικά Irvin-Erickson, Douglas, Raphael Lemkin: culture and cultural genocide, Chapter 1, Cultural Genocide: Law, Politics, and Global Manifestations (Jeffrey Bachman, ed. Routledge 2019) and Bachman J. An historical perspective: the exclusion of cultural genocide from the Genocide Convention, Chapter 2, Cultural Genocide: Law, Politics, and Global Manifestations, Jeffrey Bachman, ed. Routledge 2019.
79. Βλ. ανωτέρω υποσ. 7.
80. Novic E., The Concept of Cultural Genocide, An International Law Perspective, Oxford University Press, Cultural Heritage Law and Policy, 2016.
81. Για την εθνοκάθαρση στην ελληνική βιβλιογραφία βλ. Οικονόμου Γ., Η Εθνοκάθαρση των Ουιγούρων από την Κίνα με τις ευλογίες των Μουσουλμανικών Κρατών και οι Νέες Τεχνολογίες για τον Έλεγχο των Μειονοτήτων, ΔτΑ 88/2021 σελ. 439-445. Σήμερα η έννοια της εθνοκάθαρσης δεν ταυτίζεται πλέον στη θεωρία με εκείνη της πολιτιστικής γενοκτονίας κατά την κρατούσα γνώμη στη θεωρία.
82. Irvin-Erickson D., Raphaël Lemkin: Culture and Cultural Genocide, in: J. Bachman (ed.), Cultural Genocide: Law, Politics, and Global Manifestations, Routledge, London 2019, Nafziger J.A.R., The Responsibilities to Protect Cultural Heritage and Prevent Cultural Genocide, in: F. Francioni, A.F. Vrdoljak (eds.), The Oxford Handbook of International Cultural Heritage Law, Oxford University Press, Oxford 2020 με αναλυτική βιβλιογραφία, Schreiber H., Cultural Genocide – Culturicide: An Unfinished or Rejected Project of International Law? σε Michałowska G., H. Schreiber (eds.), Culture(s) in International Relations, Peter Lang, Frankfurt am Main 2017, Bilsky L., Klagsbrun R., The Return of Cultural Genocide? European Journal of International Law, Volume 29, Issue 2, May 2018, σελ. 373-396, σε https://doi.org/10.1093/ejil/chy025 ή σε https://academic.oup.com/ejil/article/29/2/373/5057075
83. Jaulin R., La paix blanche : introduction à l'ethnocide (in French). Éditions du Seuil, 1970, D. Nersessian Rethinking Cultural Genocide Under International Law, Human Rights Dialogue: "Cultural Rights", April 22, 2005.
84. Αντί πολλών για το ζήτημα της πολιτιστικής γενοκτονίας υπος. 7 και βλ. Σχετικά βλ. Jaulin R., La paix blanche : introduction à l'ethnocide, Éditions du Seuil, 1970, Nersessian D., Rethinking Cultural Genocide Under International Law, Human Rights Dialogue: Cultural Rights, Spring 2005, Novic E., The Concept of Cultural Genocide, An International Law Perspective, οπ.π. M., Old cultures never die? Cultural genocide in international law,σε Hu-

αναφέρονται παράλληλα και στην έννοια της πολιτιστικής εκκαθάρισης ως συμπεριφοράς που πρέπει να καταπολεμηθεί και να τύχει διεθνούς καταδίκης.[85] Σύμφωνα με την UNESCO[86], ο όρος «πολιτισμική εκκαθάριση» αναφέρεται σε σκόπιμη στρατηγική που επιδιώκει να καταστρέψει την πολιτισμική πολυμορφία μέσω εσκεμμένης στόχευσης ατόμων που προσδιορίζονται με βάση την πολιτισμική, εθνοτική ή θρησκευτική τους προέλευση, σε συνδυασμό με εσκεμμένες επιθέσεις κατά χώρων λατρείας, μνήμης και μάθησης[87]. Έτσι και η στρατηγική της πολιτισμικής κάθαρσης που αποδεδειγμένα παρατηρείται στο Ιράκ και τη Συρία αντικατοπτρίζεται στις επιθέσεις κατά της πολιτιστικής κληρονομιάς, δηλαδή τόσο κατά των φυσικών, υλικών και αρχιτεκτονικών εκφράσεων του πολιτισμού, όπως μνημεία και κτίρια, όσο και κατά των μειονοτικών και άυλων εκφράσεων του πολιτισμού, όπως έθιμα, παραδόσεις και θρησκευτικές πεποιθήσεις[88].

Ο όρος δηλαδή, εκτός του ότι χρησιμοποιείται ευρέως, έχει αποκτήσει θεσμικό περιεχόμενο και νόημα[89]. Τούτο επιβεβαιώνεται ερμηνευτικά

man rights and conflicts: essays in honor of Bas de Gaay Fortman σελ. 287-303, Cambridge-Antwerp-Portland, Intersentia, 2012, Davidson L., Cultural Genocide (Genocide, Political Violence, Human Rights), 2012, Akhavan P., Cultural Genocide: Legal Label or Mourning Metaphor?, 2016, 62:1 McGill LJ 243 σε https://lawjournal.mcgill.ca/article/cultural-genocide-legal-label-or-mourning-metaphor/, Bachman J., Introduction: Bringing cultural genocide into the mainstream, οπ.π.

85. Βλ. σε http://www.UNESCO.org/new/en/media-services/single-view/news/conference_report_heritage_and_cultural_diversity_at_risk_in_iraq_and_syria/
86. βλ. σε http://www.UNESCO.org/new/en/media-services/single-view/news/conference_report_heritage_and_cultural_diversity_at_risk_in_iraq_and_syria/
87. Heiskanen J., In the Shadow of Genocide: Ethnocide, Ethnic Cleansing, and International Order, Global Studies Quarterly, Volume 1, Issue 4, December 2021, ksab030, https://doi.org/10.1093/isagsq/ksab030
88. Η τελική έκθεση της επιτροπής εμπειρογνωμόνων που συστάθηκε δυνάμει του ψηφίσματος 780 του Συμβουλίου Ασφαλείας του ΟΗΕ όρισε την εθνοκάθαρση ως: μια σκόπιμη πολιτική σχεδιασμένη από μια εθνοτική ή θρησκευτική ομάδα για να απομακρύνει με βίαια και τρομοκρατικά μέσα τον άμαχο πληθυσμό μιας άλλης εθνοτικής ή θρησκευτικής ομάδας από ορισμένες γεωγραφικές περιοχές», [σημειώνοντας ότι στην πρώην Γιουγκοσλαβία] «η «εθνοκάθαρση» πραγματοποιήθηκε μέσω δολοφονιών, βασανιστηρίων, αυθαίρετων συλλήψεων και κρατήσεων, εξωδικαστικών εκτελέσεων, βιασμών και σεξουαλικές επιθέσεις, περιορισμός του άμαχου πληθυσμού σε περιοχές γκέτο, βίαιη απομάκρυνση, εκτοπισμός και απέλαση άμαχου πληθυσμού, σκόπιμες στρατιωτικές επιθέσεις ή απειλές επιθέσεων κατά αμάχων και περιοχών αμάχων και αναίτια καταστροφή περιουσιών. Οι πρακτικές αυτές συνιστούν εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας και μπορούν να εξομοιωθούν με συγκεκριμένα εγκλήματα πολέμου. Επιπλέον, τέτοιες πράξεις θα μπορούσαν επίσης να εμπίπτουν στην έννοια της Σύμβασης για τη Γενοκτονία
89. Novic E., The Concept of Cultural Genocide, An International Law Perspective, οπ.π., Moses D., Raphael Lemkin, Culture, and the Concept of Genocide, Oxford University Press, Oxford, 2010, Nersessian D., Rethinking Cultural Genocide Under International Law, Human Rights Dialogue: "Cultural Rights", April 22, 2005, Negri S., Cultural Genocide in International Law: Is the Time Ripe for a Change?, σε Transnational Dispute Settlement, Special issue on 'Art and Heritage Disputes', (ed) V. Vadi and H. Schneider, 2013, Cerulli F., Cultural genocide in International Law (Il genocidio culturale nel diritto internazionale) http://eiris.it/ojs/index.php/scienceandphilosophy/article/view/347, M. Sirkin, Comment, Expanding the Crime of Genocide to Include Ethnic Cleansing: A Return to Established Principles in Light of Contemporary Interpretations, 33 SEATTLE UNN. L. R. 489, 516-17 (2010), J. Morsink, Cultural Genocide, the Universal Declaration, and Minority Rights, Human Rights

και από νεότερα θεσμικά κείμενα όπως η UNESCO Δήλωση σχετικά με την εκ προθέσεως καταστροφή της πολιτιστικής κληρονομιάς (2004)[90] η οποία αναφέρει στο προοίμιό της ότι η πολιτιστική κληρονομιά αποτελεί συστατικό της πολιτιστικής ταυτότητας των κοινοτήτων των ομάδων και των προσώπων ώστε η επί σκοπώ καταστροφή της μπορεί να έχει σημαντική επιρροή στην ανθρώπινη αξιοπρέπεια και τα ανθρώπινα δικαιώματα[91].

Τον όρο πολιτιστική εκκαθάριση χρησιμοποίησε το 2015 και η Irina Bokova, Γενική Γραμματέας της UNESCO, για να δηλώσει ότι την θλίβει βαθύτατα η πολιτιστική εκκαθάριση στο Ιράκ και η καταστροφή της βιβλιοθήκης της Μοσούλης. Τον ίδιο όρο επαναλαμβάνει το Ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου[92] της 30ής Απριλίου 2015 σχετικά με την καταστροφή τόπων πολιτισμικής σημασίας που διαπράττεται από το Ισλαμικό Κράτος (ISIS/Da'esh) (2015/2649(RSP)), με αναφορά στον όρο «πολιτισμική κάθαρση» που χρησιμοποιείται με το ίδιο περιεχόμενο.

Σοβαρή συζήτηση γίνεται πλέον για ύπαρξη ενδεχόμενης πολιτιστικής γενοκτονίας όταν καταστρέφονται γλώσσες και οι ομιλούντες αυτές (linguicide) [93]. Στη θεωρία ο θάνατος των

Quarterly, Vol. 21, No. 4 (Nov., 1999), σελ. 1009-1060, The Johns Hopkins University Press, Stable URL: http://www.jstor.org/stable/762755 https://www.jstor.org/stable/762755?seq=2#page_scan_tab_contents, Γ. Σχινάς, Ειρηνική συνύπαρξη και πολιτιστική γενοκτονία, Ελληνική Δικαιοσύνη, 4 (1991)

90. Βλ. σε https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000133874
91. Moses D., Raphael Lemkin, Culture, and the Concept of Genocide, Oxford University Press, Oxford, 2010, Nersessian D., Rethinking Cultural Genocide Under International Law, Human Rights Dialogue: "Cultural Rights", April 22, 2005, Negri S., Cultural Genocide in International Law: Is the Time Ripe for a Change?, in Transnational Dispute Settlement, Special issue on 'Art and Heritage Disputes', edited by V. Vadi and H. Schneider, 2013, Cerulli F., Cultural genocide in International Law (Il genocidio culturale nel diritto internazionale) http://eiris.it/ojs/index.php/scienceandphilosophy/article/view/347, Sirkin M., Comment, Expanding the Crime of Genocide to Include Ethnic Cleansing: A Return to Established Principles in Light of Contemporary Interpretations, 33 SEATTLE UNN. L. R. 489, σελ. 516-17, 2010, Morsink J., Cultural Genocide, the Universal Declaration, and Minority Rights, Human Rights Quarterly, Vol. 21, No. 4 (Nov., 1999), σελ. 1009-1060, The Johns Hopkins University Press, Stable σε https://www.jstor.org/stable/762755?seq=2#page_scan_tab_contents
Σχινάς, Ειρηνική συνύπαρξη και πολιτιστική γενοκτονία, Ελληνική Δικαιοσύνη, 4 (1991)
92. Λαμβάνοντας υπόψη ότι η εσκεμμένη εκστρατεία καταστροφής της πολιτιστικής κληρονομιάς από το ISIS/Da'esh, εκστρατεία που συνιστά έναν από τους ακρογωνιαίους λίθους της προπαγάνδας της τρομοκρατίας στην οποία επιδίδεται, έχει ορισθεί από την UNESCO ως 'πολιτισμική κάθαρση', που αποσκοπεί στην εξάλειψη παντός ίχνους θρησκευτικών κοινοτήτων και κοινοτήτων πίστης διαφορετικού εκείνων που εκπροσωπούν τη δική του ερμηνεία του Ισλάμ, συνδυάζει δε τόσο τις συνειδητές επιθέσεις κατά φυσικών και συγκεκριμένων τόπων λατρείας, μνήμης και μάθησης όσο και τις επιθέσεις κατά άυλων εκφράσεων πολιτισμού όπως είναι τα έθιμα, οι παραδόσεις και τα δόγματα· σχετικά με την καταστροφή τόπων πολιτισμικής σημασίας που διαπράττεται από το Ισλαμικό Κράτος (ISIS/Da'esh) (2015/2649(RSP)).
93. Nettle D. and Romaine S., Vanishing Voices: The Extinction of the World's Languages, Oxford, Oxford University Press, 2000, Crystal D., Language Death, Cambridge, Cambridge University Press, 2000, Jacobs St. L., Language Death and Revival After Cultural Destruction, Reflections on a Little Discussed Aspect of Genocide, Journal of Genocide Research7, no. 3, 2005, σελ. 423-430.

γλωσσών αποτελεί έκφραση τέτοιου είδους γενοκτονίας και μένει να διαπιστωθεί κατά πόσον θα επεκταθεί και νομολογιακά.
Το ιστορικό παράδειγμα της κατάληψης του Θιβέτ από την Κίνα, με την τελευταία να έχει ενορχηστρώσει πολύ προσεκτικά ένα σχέδιο αφανισμού του θιβετιανού λαού ως είναι, πλήττοντας κάθε στοιχείο του πολιτισμού του και αναγκάζοντάς τον να προσαρμοστεί στα νέα δεδομένα που επιβάλλει η Κίνα προκειμένου να επιβιώσει[94].
Το 2011 ο Δαλάι Λάμα χρησιμοποίησε εμφατικά τον όρο της πολιτιστικής γενοκτονίας[95],[96].

Η Διακήρυξη για τα δικαιώματα των Αυτοχθόνων Πληθυσμών του ΟΗΕ (2007): η σύνδεση του πολιτισμού με το δικαίωμα αυτοδιάθεσης

Τον Ιούνιο του 2008, ο πρωθυπουργός του Καναδά Stephen Harper έκανε μια δήλωση συγγνώμης σε πρώην μαθητές σε ινδικά οικοτροφεία, ζητώντας συγγνώμη εκ μέρους της καναδικής κυβέρνησης. Εξήγησε ότι υπό το πρόσχημα της εκπαίδευσης των παιδιών, η κυβέρνηση διαδραμάτισε ζωτικό ρόλο στην ανάπτυξη και τη διοίκηση αυτών των σχολείων που είχαν καταστροφικές επιπτώσεις[97]. Παράλληλα πολιτιστική γενοκτονία αναγνωρίσθηκε μεταξύ άλλων για τους αυτόχθονες του Καναδά από τον πάπα Φραγκίσκο ο οποίος ζήτησε και συγνώμη για τη δράση των καθολικών σχολείων του Καναδά και την διαγραφή της ιστορικής μνήμης των αυτοχθόνων αλλά και τους μαζικούς θανάτους που διαπιστώθηκαν σε ιστορική του δημόσια ομιλία[98],[99].
Η Διακήρυξη των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα των Αυτοχθόνων Λαών *λόγος ύπαρξης* είναι η διατήρηση και η ανάπτυξη της πολιτιστικής ταυτότητας των αυτοχθόνων πληθυσμών η οποία είναι πολύ στενά συνδεδεμένη με το φυσικό τους περιβάλλον και την υλική και άυλη πολιτιστική κληρονομιά τους[100].
Στη διακήρυξη καθιερώνονται, μεταξύ άλλων, τα συλλογικά δικαιώματα των αυτοχθόνων, το δικαίωμά τους στην αυτοδιάθεση και την αυτοδιοίκηση, στην πολιτισμική επιβίωση, αλλά και στην απαγόρευση απομάκρυνσής τους από τα εδάφη τους. Η πολιτιστική διάσταση των δικαιωμάτων αυτών ανέδειξε το τεράστιο εύρος και τη σημασία τους συνδέοντας άμεσα τον πολιτισμό με το δικαίωμα αυτοδιάθεσης[101].
Στο άρθ. 15.1 αναφέρεται εξάλλου ότι οι αυτόχθονες λαοί έχουν το δικαίωμα στην αξιοπρέπεια και την πολυμορφία των πολιτισμών, της κουλτούρας τους, των προφορικών τους παραδόσεων και των προσδοκιών που θα αντικατοπτρίζονται κατάλληλα στην εκπαίδευση και την ενημέρωση του κοινού[102].
Είναι όμως ξεκάθαρο ότι ο όρος πολιτιστική γενοκτονία παρότι συζητήθηκε και στην περίπτωση αυτή, δεν υιοθετήθηκε ποτέ[103].

Η επίκληση της ICEDR και το προηγούμενο της Αρμενικής πολιτιστικής καταστροφής

Η Επιτροπή του ΟΗΕ για την Εξάλειψη των Φυλετικών Διακρίσεων κάλεσε

94. Ο Robert Badinter το 1989, ήταν ο πρώτος που χρησιμοποίησε τον όρο «Πολιτιστική Γενοκτονία» στον απόηχο των σοβαρών πολιτιστικών καταστροφών που εξαπέλυσε η κομμουνιστική Κίνα στο Θιβέτ. Είναι αξιοσημείωτο ότι οι πολιτιστικές γενοκτονίες μπορούν να συμβούν μαζί με τη φυσική γενοκτονία και ότι επιπλέον, η πράξη της φυσικής γενοκτονίας γειτνιάζει με εκστρατείες πολιτιστικής εξαφάνισης. Τόσο η φυσική όσο και η μη φυσική καταστροφή του Θιβετιανού Βουδισμού από το ΚΚΚ με στόχο την εξάλειψή του είναι μια σαφής περίπτωση πολιτιστικής γενοκτονικής πρόθεσης και πρακτικών.
Αναλυτικά βλ. σε https://tibetoffice.ch/genevaforum/portfolio/panel-2-cultural-genocide-in-tibet/
Για το θέμα της γλώσσας ειδικά βλ. σε Chaim C., Cultural Genocide in Tibet? A Look at China's Linguistic Policies and Possible Breaches on International Law. Asia-Pacific Journal on Human Rights and the Law, 11(1), 2010, σελ. 39-55. https://doi.org/10.1163/138819010X12647506166834 Για το θέμα της εξομοίωσης των παιδιών βλ. ειδικά επίσης Naeyong Choedon, Assimilation as a Tactic for Cultural Genocide: Tibetan Children in Boarding Schools, 39 Emory Int'l L. Rev. 341 (2024). Available at: https://scholarlycommons.law.emory.edu/eilr/vol39/iss1/9
95. The Dalai Lama has blamed Beijing's "cultural genocide" for a wave of self-immolations among monks and nuns in ethnic Tibetan parts of Sichuan. Σε https://www.bbc.com/news/world-asia-15617026
96. Σε σειρά υποθέσεων της ίδιας περιόδου το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο αποδέχθηκε την έννοια της πολιτιστικής γενοκτονίας στη βάση του εθιμικού δικαίου. Το Δικαστήριο, στην υπόθεση Krstić (IT-98-33)έκρινε πως η από πρόθεση καταστροφής των πολιτιστικών μνημείων σε συνδυασμό με την εξόντωση μιας ομάδας ατόμων μπορεί να συνιστά και γενοκτονία. Τόνισε, μάλιστα, πως σημαντικό στοιχείο για τη θεμελίωση του εγκλήματος της γενοκτονίας είναι να στοιχειοθετηθεί εάν η επίθεση πραγματοποιήθηκε εναντίον μιας εθνικής, εθνοτικής, φυλετικής ή θρησκευτικής ομάδας στο πλαίσιο ενός πρόδηλου μοτίβου παρόμοιας επίθεσης εναντίον αυτής της ομάδας ή, εάν η συμπεριφορά ήταν τέτοια που να είχε ως αποτέλεσμα τέτοια καταστροφή. Συγκεκριμένα, το Δικαστήριο έκρινε πως, λόγω της βαρύτητας του εγκλήματος της γενοκτονίας, θα έπρεπε να πληρούνται αυστηρά οι προϋποθέσεις του ειδικού δόλου (mens rea) και του αντικειμένου της επίθεσης (actus reus), δηλαδή να υφίσταται η πρόθεση, να υφίσταται κατά τη συγκεκριμένη περίοδο και να είναι συγκεκριμένη η ομάδα που στοχοποιείται με την πράξη αυτή.
97. Statement of apology to former students of Indian Residential Schools (June 11, 2008), https://www.rcaanc-cirnac.gc.ca/eng/1100100015644/1571589171655.
98. Αντί πολλών βλ. https://gr.euronews.com/2022/07/30/papas-canada-genoktonia
99. Naeyong Choedon, Assimilation as a Tactic for Cultural Genocide: Tibetan Children in Boarding Schools, 39 Emory Int'l L. Rev. 341 (2024), βλ. σε https://scholarlycommons.law.emory.edu/eilr/vol39/iss1/9
100. Διακήρυξη των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα των Αυτοχθόνων Πληθυσμών, GA Res. of 13 September 2007, Sixty-first Session, Supplement No. 53 (A/61/53), κυρίως τα άρθρα 11, 12,13, 14, 15 και 16.
101. Stamatopoulou E., Taking Cultural Rights Seriously: The Vision of the UN Declaration on the Rights of Indigenous Peoples, Stephen Allen and Alexandra Xanthaki eds., Oxford University Press, σε https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/IPeoples/EMRIP/StudyLanguages/ElsaStamatopoulou.pdf
102. Βλ. τη Διακήρυξη των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα των Αυτοχθόνων Πληθυσμών του 2007, έγγραφο A/61/L.67/Παράρτημα των Ηνωμένων Εθνών (2007)· Σύμβαση για τη διαφύλαξη της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς 2003, 2368 UNTS 3. Για επεξεργασία και κριτική συζήτηση, βλ. το ειδικό τεύχος του European Journal of International Law αφιερωμένο στην «Ανθρώπινη Διάσταση του Διεθνούς Δικαίου Πολιτιστικής Κληρονομιάς», 22 EJIL (2011) και Οικονόμου Γ., Η Εθνοκάθαρση των Ουιγούρων από την Κίνα με τις ευλογίες των Μουσουλμανικών Κρατών και οι Νέες Τεχνολογίες για τον Έλεγχο των Μειονοτήτων, οπ.π.
103. Akhavan P., Cultural Genocide: Legal Label or Mourning Metaphor? MCGILL L.J. 243, 254 (2016).

όλα τα συμβαλλόμενα κράτη να αναλάβουν συγκεκριμένη δράση μετά τα συμπεράσματά της σε μια υπόθεση που έφερε το Κράτος της Παλαιστίνης κατά του Ισραήλ, και τα προέτρεψε να υποστηρίξουν την εφαρμογή των συστάσεών της, μεταξύ άλλων μέσω κατάλληλων κυρώσεων κατά ατόμων, ομάδων ή οντοτήτων που υποκινούν τον διαχωρισμό ή τη βία με φυλετικά κίνητρα.

Η έκκληση έρχεται μετά τη δημοσίευση των συμπερασμάτων της Επιτροπής από μια ανεξάρτητη ad hoc επιτροπή συνδιαλλαγής που συστάθηκε βάσει της διακρατικής διαδικασίας και η οποία εξέτασε για πρώτη φορά ισχυρισμούς για φυλετικές διακρίσεις που επηρεάζουν τους Παλαιστίνιους στα Κατεχόμενα Παλαιστινιακά Εδάφη. Η επιτροπή κατέληξε στο συμπέρασμα ότι ο διαχωρισμός μεταξύ εβραϊκών και μη εβραϊκών κοινοτήτων, η επέκταση των οικισμών και των φυλακίων, οι περιορισμοί στις άδειες οικοδομής και οι κατεδαφίσεις κατοικιών συμβάλλουν σε συστηματικές διακρίσεις εις βάρος των Παλαιστινίων και υπονομεύουν τις προοπτικές για μια ειρηνική επίλυση.

Τα συμπεράσματα που δημοσιεύθηκαν το 2024 από την ad hoc επιτροπή συνδιαλλαγής συνοδεύονται από μια σειρά συγκεκριμένων συστάσεων που απευθύνονται στο Ισραήλ, το Κράτος της Παλαιστίνης και όλα τα συμβαλλόμενα κράτη, με στόχο την αντιμετώπιση των ανησυχιών που εντοπίστηκαν και την υποστήριξη των βημάτων για τη συμμόρφωση με τη Διεθνή Σύμβαση για την Εξάλειψη Όλων των Μορφών Φυλετικών Διακρίσεων (ICERD)[104].

Με αφορμή την υπόθεση Αρμενίας κατά Ατζερμπαϊτζάν έγινε όπως είναι γνωστό επίκληση της ICEDR σε σχέση με την καταστροφή μνημείων των Αρμενίων[105] θα μπορούσε βάσιμα να υποστηριχθεί ενώπιον του Διεθνούς Δικαστηρίου ότι υπάρχει παράβαση της ICEDR και για τις καταστροφές μνημείων στην Παλαιστίνη.

Ο επιστημονικός διάλογος που αναπτύσσεται με αφορμή το συγκεκριμένο ζήτημα εκτείνεται ευθέως και στο δικαίωμα επιστροφής των εκδιωχθέντων Αρμενίων.

Μέχρι τη στρατιωτική επίθεση του Αζερμπαϊτζάν στο Ναγκόρνο-Καραμπάχ, οι Αρμένιοι αποτελούσαν τη συντριπτική πλειοψηφία της περιοχής. Η κυβέρνηση του Αζερμπαϊτζάν επέβαλε στρατιωτική πολιορκία και επίθεση διάρκειας 10 μηνών, με αποτέλεσμα τη διάλυση της Δημοκρατίας του Αρτσάχ, τη φυγή ολόκληρου του πληθυσμού και την ενσωμάτωση της περιοχής στο Αζερμπαϊτζάν. Η κυβέρνηση του Αζερμπαϊτζάν αρνήθηκε το δικαίωμα επιστροφής σε πρώην Αρμένιους που έχουν φύγει. Πολλαπλοί παρατηρητές ανθρωπίνων δικαιωμάτων, και κυβερνητικοί αξιωματούχοι, συμπεριλαμβανομένων των Ηνωμένων Εθνών, του ICJ, της Ελβετίας, του Καναδά, και του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, κάλεσαν το Αζερμπαϊτζάν να διασφαλίσει τα δικαιώματα των Αρμενίων κατοίκων να επιστρέψουν με ασφάλεια στην πατρίδα τους. Η Διεθνής Αμνηστία δήλωσε ότι «το δικαίωμα [των εθνοτικών Αρμενίων] να

104. Βλ. σε https://www.ohchr.org/en/press-releases/2025/12/state-palestine-v-israel-un-anti-racism-panel-calls-states-act

105. Τροβά Ε., Η εφαρμογή της Διεθνούς Σύμβασης για την εξάλειψη όλων των μορφών φυλετικών διακρίσεων (CEDR) για την προστασία πολιτιστικών αγαθών. Οι διατάξεις Αρμενίας κατά Αζερμπαϊτζάν του Διεθνούς Δικαστηρίου για την πολιτιστική κληρονομιά της Αρμενίας, και εκεί παραπεμπόμενη βιβλιογραφία, οπ.π.

παραμείνουν στα σπίτια τους και άλλα δικαιώματα δεν πρέπει να εξαρτώνται από την αποδοχή της υπηκοότητας του Αζερμπαϊτζάν». Οι Αρμένιοι πρόσφυγες από το Ναγκόρνο-Καραμπάχ έχουν υποβάλει αίτηση για την αρχή της επιστροφής ως νόμιμο δικαίωμα. Η κυβέρνηση του Αρτσάχ παραμένει μια εξόριστη κυβέρνηση. Ο Σαμβέλ Σαχραμανιάν, πρώην και τελευταίος πρόεδρος του Ναγκόρνο-Καραμπάχ δήλωσε: «Το δικαίωμά μας να επιστρέψουμε στη γενέτειρά μας, την πατρίδα μας, δεν είναι προς άρνηση». [47] Ωστόσο, το κρατικά υποστηριζόμενο αντιαρμενικό αίσθημα εντός του Αζερμπαϊτζάν περιπλέκει την πιθανή επιστροφή του αρμενικού πληθυσμού του Αζερμπαϊτζάν. Οι λίγοι Αρμένιοι που παραμένουν στο Αζερμπαϊτζάν ζουν εικονικά κρυμμένοι. Ο Ταλίν και ο Ντεβετζιάν δηλώνουν ότι μια τέτοια ατμόσφαιρα «καθιστά την ασφαλή, αξιοπρεπή επιστροφή των Αρμενίων του Ναγκόρνο-Καραμπάχ σχεδόν αδύνατη».[50] Οι μελετητές τονίζουν ότι ο πρόεδρος του Αζερμπαϊτζάν Ιλχάμ Αλίεφ έχει καλλιεργήσει δημόσια τον ανταγωνισμό κατά των Αρμενίων μέσω χειρονομιών, συμπεριλαμβανομένου του πατήματος της σημαίας του Ναγκόρνο-Καραμπάχ και της επίβλεψης της κατεδάφισης του κοινοβουλευτικού κτιρίου του Ναγκόρνο-Καραμπάχ.

Ο Gegham Stepanyan, πρώην υπερασπιστής των ανθρωπίνων δικαιωμάτων του Αρτσάχ, δηλώνει: «Το δικαίωμα επιστροφής δεν είναι κάποιο παραμύθι, είναι ένα δικαίωμα που κατοχυρώνεται και πρέπει να προστατεύεται». Οι επικριτές έχουν χαρακτηρίσει την καταστροφή των αρμενικών μνημείων πολιτιστικής κληρονομιάς στο Ναγκόρνο-Καραμπάχ ως πολιτιστική γενοκτονία, ή πολιτιστική διαγραφή. Σύμφωνα με τη Lori Khatchadourian, καθηγήτρια και συνιδρύτρια του Caucasus Heritage Watch, η διαγραφή της αρμενικής κληρονομιάς στον ελεγχόμενο από το Αζερμπαϊτζάν θύλακα του Ναχιτσεβάν είναι ένα παράδειγμα του τι μπορεί να συμβεί στο Ναγκόρνο-Καραμπάχ. Το Ινστιτούτο Αράμ Μανουκιάν δηλώνει ότι «η επιστροφή των Αρμενίων πίσω στην πατρίδα τους χωρίς να διατηρηθεί η πολιτιστική και θρησκευτική τους παρουσία (μνημεία, κτίρια, εκκλησίες και μοναστήρια) θα αμφισβητήσει την ίδια την ύπαρξη της αρμενικής ιστορίας σε αυτά τα εδάφη».

Το πλεονέκτημα της «πολιτιστικής γενοκτονίας» εφόσον γίνει δεκτή ερμηνευτικά

Ακόμα και τα διεθνή ποινικά δικαστήρια τη δεκαετία του 1990 αντιμετώπισαν τις καταστροφές αυτές στο πλαίσιο του ανθρωπιστικού δικαίου/διεθνούς ποινικού δικαίου ως ειδικότερο έγκλημα πολέμου ή έγκλημα κατά της ανθρωπότητας και όχι υπό το νομικό Το «πλεονέκτημα» του νομικού χαρακτηρισμού της πολιτιστικής γενοκτονίας ως «γενοκτονίας» της Σύμβασης του 1948 θα ήταν ότι θα μπορούσε να συμβεί και χωρίς ένοπλη σύρραξη[106] ενώ όπως συνέβη στην περίπτωση της Νοτίου Αφρικής μπορεί να την επικαλεσθεί και τρίτο κράτος. Σήμερα, η πολιτιστική γενοκτονία

106. Σχετικά βλ. Bilsky L., Klagsbrun R., The Return of Cultural Genocide?, European Journal of International Law, Volume 29, Issue 2, May 2018, σελ. 373-396, https://doi.org/10.1093/ejil/chy025https://academic.oup.com/ejil/article/29/2/373/5057075,

έχει λάβει νομική αναγνώριση από τη διεθνή κοινότητα, συγκεκριμένα μέσω της κωδικοποίησης του Καταστατικού της Ρώμης και του έργου του ΔΠΔ. Το Καταστατικό της Ρώμης του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου παραχωρεί στο ΔΠΔ δικαιοδοσία σε σχέση με τα εγκλήματα πολέμου, σε διεθνείς ή μη ένοπλες συρράξεις αντίστοιχα, για «[i] επιθέσεις σκοπίμως κατευθυνόμενες εναντίον κτιρίων αφιερωμένων σε... τέχνη [ή] επιστήμη ... [και] ιστορικών μνημείων, ... υπό τον όρο ότι δεν είναι στρατιωτικοί στόχοι»[107].

Η προσφυγή της Ν. Αφρικής στο Διεθνές Δικαστήριο και η επάρκεια της νομικής έννοιας της γενοκτονίας

Η υπόθεση της Νότιας Αφρικής, που υποστηρίζεται από μεγάλο αριθμό άλλων κρατών, βασίζεται στη Σύμβαση για τη Γενοκτονία του 1948, η οποία θέτει εκτός νόμου το πιο ειδεχθές έγκλημα στο διεθνές δίκαιο. Η συζήτηση για τις καταστροφές αυτές των πολιτιστικών αγαθών και των αρχαιοτήτων άνοιξε τη συζήτηση για την πολιτιστική γενοκτονία μέσα από την προσφυγή της στο Διεθνές Δικαστήριο της Νοτίου Αφρικής όπου ανάμεσα σε άλλα θέματα έθεσε και το ζήτημα των πολιτιστικών καταστροφών.

Τον Δεκέμβριο του 2023, η Νότια Αφρική κατηγόρησε επίσημα το Ισραήλ για παραβίαση της Σύμβασης για τη Γενοκτονία, καταθέτοντας την υπόθεση *Νότια Αφρική εναντίον Ισραήλ (Σύμβαση για τη Γενοκτονία)*, λόγω των ενεργειών του Ισραήλ κατά τη διάρκεια του πολέμου στη Γάζα[108]. Εκτός από την έναρξη της δικαστικής διαδικασίας, η Νότια Αφρική ζήτησε επίσης από το Διεθνές Δικαστήριο να απαιτήσει από το Ισραήλ να σταματήσει τις στρατιωτικές του επιχειρήσεις στη Λωρίδα της Γάζας ως προσωρινό μέτρο.

Η Νότια Αφρική υπέβαλε αίτηση στο Διεθνές Δικαστήριο στις 29 Δεκεμβρίου 2023 κατά του Ισραήλ με την κατηγορία της γενοκτονίας και της υποκίνησης σε διάπραξη γενοκτονίας, ζητώντας από το Δικαστήριο να λάβει

107. Ροζάκης Χ., Έγκλημα και τιμωρία: Το διεθνές ποινικό δικαστήριο στη νέα παγκόσμια τάξη, Αθήνα, Παπαζήση 2004, σελ. 33.

108. Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide in the Gaza Strip (South Africa v. Israel) σε https://www.icj-cij.org/case/192
Ειδικότερα αναφέρει:
«2. In preparing this Application, South Africa has paid close attention to the provisions of the Genocide Convention, to its interpretation, and to its application in the years following its entry into force on 12 January 1951, as well as to the jurisprudence of this Court and that of other international courts and tribunals, including the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia, the International Criminal Tribunal for Rwanda and the International Criminal Court (ICC). South Africa is highly cognisant of the fact that acts of genocide are distinct from other violations of international law sanctioned or perpetrated by the Israeli Government and military in Gaza — including intentionally directing attacks against the civilian population, civilian objects and buildings dedicated to religion, education, art, science, historic monuments, hospitals, and places where the sick and wounded are collected; torture; the starvation of civilians as a method of warfare; and other war crimes and crimes against humanity — though there is often a close connection between all such acts. South Africa is also aware that acts of genocide inevitably form part of a continuum — as Raphaël Lemkin who coined the term “genocide” himself recognized.»

προσωρινά μέτρα ως προς αυτό.[109] Φέρνοντας αυτή την υπόθεση στο Διεθνές Δικαστήριο, η Νότια Αφρική ισχυρίζεται ότι έχει νομική υποχρέωση να αποτρέψει τη γενοκτονία βάσει της Σύμβασης των Ηνωμένων Εθνών για την Πρόληψη και την Τιμωρία του Εγκλήματος της Γενοκτονίας (1949). Η Νότια Αφρική δεν επηρεάζεται άμεσα σε αυτή την περίπτωση, ωστόσο, όλα τα κράτη μέρη της Σύμβασης είναι επίσης «θεματοφύλακες» της και μπο-

109. Με την προσφυγή της, η Νότια Αφρική επιδιώκει να θεμελιώσει τη δικαιοδοσία του Δικαστηρίου στο άρθρο 36, παράγραφος 1, του Οργανισμού του Δικαστηρίου και στο άρθρο IX της Σύμβασης για τη Γενοκτονία. 4. Η αίτηση περιείχε αίτηση για την υπόδειξη προσωρινών μέτρων που υποβλήθηκε βάσει του άρθρου 41 του Οργανισμού και των άρθρων 73, 74 και 75 του Κανονισμού του Δικαστηρίου. 5. Στο τέλος του αιτήματός της, η Νότια Αφρική ζήτησε από το Δικαστήριο να υποδείξει τα ακόλουθα προσωρινά μέτρα: «(1) Το κράτος του Ισραήλ θα αναστείλει αμέσως τις στρατιωτικές του επιχειρήσεις εντός και κατά της Γάζας. (2) Το Κράτος του Ισραήλ μεριμνά ώστε οι στρατιωτικές ή άτακτες ένοπλες μονάδες που ενδέχεται να κατευθύνονται, να υποστηρίζονται ή να επηρεάζονται από αυτό, καθώς και οι οργανώσεις και τα πρόσωπα που ενδέχεται να υπόκεινται στον έλεγχο, τη διεύθυνση ή την επιρροή του, να μην λαμβάνουν μέτρα για την προώθηση των στρατιωτικών επιχειρήσεων που αναφέρονται στο σημείο 1 ανωτέρω. (3) Η Δημοκρατία της Νότιας Αφρικής και το Κράτος του Ισραήλ, σύμφωνα με τις υποχρεώσεις τους που απορρέουν από τη Σύμβαση για την Πρόληψη και την Καταστολή του Εγκλήματος της Γενοκτονίας, σε σχέση με τον παλαιστινιακό λαό, λαμβάνουν όλα τα εύλογα μέτρα εντός των αρμοδιοτήτων τους για την πρόληψη της γενοκτονίας. (4) Το Κράτος του Ισραήλ, σύμφωνα με τις υποχρεώσεις του που απορρέουν από τη Σύμβαση για την Πρόληψη και Καταστολή του Εγκλήματος της Γενοκτονίας, σε σχέση με τον Παλαιστινιακό λαό ως ομάδα που προστατεύεται από τη Σύμβαση για την Πρόληψη και Καταστολή του Εγκλήματος της Γενοκτονίας, θα απέχει από τη διάπραξη οποιασδήποτε και όλων των πράξεων που εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του Άρθρου II της Σύμβασης, Ειδικότερα: α) δολοφονία μελών της ομάδας· β) πρόκληση σοβαρής σωματικής ή ψυχικής βλάβης στα μέλη της ομάδας· (γ) σκόπιμη επιβολή στην ομάδα συνθηκών ζωής που έχουν υπολογιστεί για να επιφέρουν τη φυσική καταστροφή της εν όλω ή εν μέρει· και (δ) επιβολή μέτρων που αποσκοπούν στην πρόληψη των γεννήσεων εντός της ομάδας.- 4 -(5) Το κράτος του Ισραήλ, σύμφωνα με το σημείο (4) (γ) ανωτέρω, σε σχέση με τους Παλαιστίνιους, θα παραιτηθεί και θα λάβει όλα τα μέτρα που εμπίπτουν στις αρμοδιότητές του, συμπεριλαμβανομένης της ανάκλησης των σχετικών εντολών, των περιορισμών ή/και των απαγορεύσεων για την πρόληψη: (α) της απέλασης και του αναγκαστικού εκτοπισμού από τα σπίτια τους· (β) στέρηση: (i) πρόσβασης σε επαρκή τροφή και νερό· ii) πρόσβαση σε ανθρωπιστική βοήθεια, συμπεριλαμβανομένης της πρόσβασης σε επαρκή καύσιμα, στέγη, ρουχισμό, υγιεινή και αποχέτευση· iii) ιατρικές προμήθειες και βοήθεια· και (γ) την καταστροφή της παλαιστινιακής ζωής στη Γάζα. (6) Το κράτος του Ισραήλ, σε σχέση με τους Παλαιστίνιους, διασφαλίζει ότι ο στρατός του, καθώς και οποιεσδήποτε παράτυπες ένοπλες μονάδες ή άτομα που ενδέχεται να κατευθύνονται, να υποστηρίζονται ή να επηρεάζονται με άλλο τρόπο από αυτό, καθώς και οποιεσδήποτε οργανώσεις και πρόσωπα που ενδέχεται να υπόκεινται στον έλεγχο, την καθοδήγηση ή την επιρροή του, δεν διαπράττουν πράξεις που περιγράφονται στα σημεία (4) και (5) ανωτέρω, ή εμπλέκονται σε άμεση και δημόσια υποκίνηση για διάπραξη γενοκτονίας, συνωμοσία για διάπραξη γενοκτονίας, απόπειρα διάπραξης γενοκτονίας ή συνέργεια σε γενοκτονία, και στο βαθμό που εμπλέκονται σε αυτά, ότι λαμβάνονται μέτρα για την τιμωρία τους σύμφωνα με τα άρθρα I, II, III και IV της Σύμβασης για την Πρόληψη και την Καταστολή του Εγκλήματος της Γενοκτονίας. (7) Το κράτος του Ισραήλ λαμβάνει αποτελεσματικά μέτρα για την πρόληψη της καταστροφής και διασφαλίζει τη διατήρηση αποδεικτικών στοιχείων που σχετίζονται με ισχυρισμούς για πράξεις που εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου II της Σύμβασης για την Πρόληψη και την Καταστολή του Εγκλήματος της Γενοκτονίας.

ρούν να προσφύγουν ενώπιον ενός τέτοιου οργάνου προς το συμφέρον του κράτους δικαίου ή της ασφάλειας δικαίου, εάν δουν ενδείξεις ότι άλλο κράτος την παραβιάζει. Τα επιχειρήματα που προβάλλει η Νότια Αφρική βασίζονται σε αυτό που θεωρείται συγκεκριμένος κίνδυνος διάπραξης γενοκτονίας από το Ισραήλ μέσω της στρατιωτικής του επιχείρησης στη Γάζα από τις 7 Οκτωβρίου 2023[110].

Προσβολές στην καθημερινή ζωή σύμφωνα με το αρχικό δικόγραφο της 28 Δεκεμβρίου 2023 που αιτείται προσωρινά μέτρα

Η Ν. Αφρική στο δικόγραφό της αναφέρεται στην καταστροφή πολιτιστικών αγαθών εκτενώς χωρίς να επιχειρεί ένα χαρακτηρισμό «πολιτιστικής γενοκτονίας». Αντίθετα υπάγει τις καταστροφές αυτές στις διατάξεις της Σύμβασης της Γενοκτονίας και ειδικότερα στην παρ. 3 που συνδέεται με την (γ) σκόπιμη επιβολή στην ομάδα συνθηκών ζωής που έχουν υπολογιστεί για να επιφέρουν τη φυσική καταστροφή της εν όλω ή εν μέρει.
Αναφέρει ειδικότερα με αναλυτικές παραπομπές στο δικόγραφο:
«7. Η καταστροφή της παλαιστινιακής ζωής στη Γάζα, μέσω της καταστροφής των πανεπιστημίων, των σχολείων, των δικαστηρίων, των δημόσιων κτιρίων, των δημόσιων αρχείων, των καταστημάτων, των βιβλιοθηκών, των εκκλησιών, των τζαμιών, των δρόμων, των υποδομών, των υπηρεσιών κοινής ωφέλειας και άλλων εγκαταστάσεων που είναι απαραίτητες για τη βιώσιμη ζωή των Παλαιστινίων στη Γάζα ως ομάδα, παράλληλα με τη δολοφονία ολόκληρων οικογενειακών ομάδων –διαγράφοντας ολόκληρες προφορικές ιστορίες στη Γάζα– και τη δολοφονία επιφανών και διακεκριμένων μελών της κοινωνίας·

89. Σε όλη τη Γάζα, το Ισραήλ έχει στοχεύσει τις υποδομές και τα θεμέλια της παλαιστινιακής ζωής, δημιουργώντας σκόπιμα συνθήκες ζωής που έχουν υπολογιστεί για να επιφέρουν τη φυσική καταστροφή του παλαιστινιακού λαού. Εκτός από τις επιθέσεις που αναφέρθηκαν προηγουμένως σε σπίτια, γειτονιές, νοσοκομεία, συστήματα ύδρευσης, γεωργικές εκτάσεις, αρτοποιεία και μύλους, το Ισραήλ έχει επίσης στοχεύσει το θεμελιώδες πολιτικό σύστημα στη Γάζα. Το Ισραήλ έχει βάλει στο στόχαστρο το Δικαστικό Μέγαρο, το κύριο κτίριο του παλαιστινιακού δικαστηρίου στη Γάζα, όπου στεγάζονται το Παλαιστινιακό Ανώτατο Δικαστήριο, το Συνταγματικό Δικαστήριο, το Εφετείο, το Πρωτοδικείο, το Διοικητικό Δικαστήριο και το Ειρηνοδικείο, καθώς και ένα αρχείο δικαστικών αρχείων και άλλων ιστορικών αρχείων. Το Ισραήλ έχει επίσης βλάψει σημαντικά το συγκρότημα του Παλαιστινιακού Νομοθετικού Συμβουλίου. Έχει στοχεύσει το κτίριο του Κεντρικού Αρχείου της πόλης της Γάζας, που περιέχει χιλιάδες ιστορικά έγγραφα και εθνικά αρχεία που χρονολογούνται πάνω από 100 χρόνια, και αποτελεί ένα ουσιαστικό αρχείο της παλαιστινιακής ιστορίας, καθώς και πιο σύγχρονα αρχεία για την αστική ανάπτυξη της πόλης της Γάζας.
90. Το Ισραήλ έχει αφήσει την κύρια δημόσια βιβλιοθήκη της πόλης της Γάζας σε ερείπια. Έχει επίσης καταστρέψει ή καταστρέψει αμέτρητα βιβλιοπωλεία, εκδοτικούς οίκους, βιβλιοθήκες και εκατοντάδες εκπαιδευτικές εγκαταστάσεις. Το Ισραήλ έχει βάλει στο στόχαστρο κάθε ένα από τα τέσσερα πανεπιστήμια της Γάζας - συμπεριλαμβανομένου του Ισλαμικού Πανεπιστημίου της Γάζας, του παλαιότερου ιδρύματος τριτοβάθμιας εκπαίδευσης στην περιοχή, το οποίο έχει εκπαιδεύσει γενιές γιατρών και μηχανικών, μεταξύ άλλων - καταστρέφοντας πανεπιστημιουπόλεις για την εκπαίδευση των μελλοντικών γενεών Παλαιστινίων στη Γάζα. Μαζί με τόσους άλλους, το Ισραήλ έχει σκοτώσει κορυφαίους Παλαιστίνιους ακαδημαϊκούς, όπως: Ο καθηγητής Sufian Tayeh, ο Πρόεδρος του Ισλαμικού Πανεπιστημίου - βραβευμένος φυσικός και κάτοχος της έδρας της UNESCO για την Αστρονομία, την Αστροφυσική και τις Διαστημικές Επιστήμες στην Παλαιστίνη - ο οποίος πέθανε, μαζί με την οικογένειά του, σε αεροπορική επιδρομή. Ο Δρ Ahmed Hamdi Abo Absa, Κοσμήτορας του Τμήματος Μηχανικής Λογισμικού στο Πανεπιστήμιο της Παλαιστίνης, φέρεται να πυροβολήθηκε από Ισραηλινούς στρατιώτες καθώς έφευγε, έχοντας απελευθερωθεί μετά από τρεις ημέρες αναγκαστικής εξαφάνισης. και ο καθηγητής Muhammad Eid Shabir, καθηγητής Ανοσολογίας και Ιολογίας, και πρώην Πρόεδρος του Ισλαμικού Πανεπιστημίου της Γάζας, και ο καθηγητής Refaat Alareer, ποιητής και καθηγητής Συγκριτικής Λογοτεχνίας και Δημιουργικής Γραφής στο Ισλαμικό Πανεπιστήμιο της Γάζας, και οι δύο σκοτώθηκαν από το Ισραήλ με μέλη των οικογενειών τους. Ο καθηγητής Alareer ήταν συνιδρυτής του «We are Not Numbers», ενός παλαιστινιακού προγράμματος νεολαίας που επιδιώκει να αφηγηθεί τις ιστορίες πίσω από τις κατά τα άλλα απρόσωπες αφηγήσεις Παλαιστινίων - και τους θανάτους Παλαιστινίων - στις ειδήσεις.

91. Το Ισραήλ έχει καταστρέψει και καταστρέψει πολλά κέντρα παλαιστινιακής μάθησης και πολιτισμού, όπως: το Τζαμί Al Zafar Dmari και το Κέντρο Χειρογράφων και Αρχαίων Εγγράφων. το Ορθόδοξο Πολιτιστικό Κέντρο. το Πολιτιστικό Μουσείο Al Qarara. το Κέντρο Πολιτισμού και Τεχνών της Γάζας· το Αραβικό Κοινωνικό Πολιτιστικό Κέντρο. η Εταιρεία Hakawi για τον Πολιτισμό και τις Τέχνες. και το Μουσείο της Ράφα – το νέο μουσείο παλαιστινι-

Για το σκοπό αυτό, το κράτος του Ισραήλ δεν θα ενεργήσει για να αρνηθεί ή να περιορίσει με άλλο τρόπο την πρόσβαση διερευνητικών αποστολών, διεθνών εντολών και άλλων φορέων στη Γάζα για να βοηθήσει στη διασφάλιση της διατήρησης και διατήρησης των εν λόγω αποδεικτικών στοιχείων. (8) Το Κράτος του Ισραήλ υποβάλλει έκθεση στο Δικαστήριο σχετικά με όλα τα μέτρα που ελήφθησαν για την εφαρμογή του παρόντος Διατάγματος εντός μίας εβδομάδας, από την ημερομηνία του παρόντος Διατάγματος, και στη συνέχεια σε τακτά χρονικά διαστήματα που θα διατάξει το Δικαστήριο, έως ότου εκδοθεί οριστική απόφαση για την υπόθεση από το Δικαστήριο. (9) Το κράτος του Ισραήλ θα απέχει από οποιαδήποτε ενέργεια και θα διασφαλίσει ότι δεν θα αναληφθεί καμία ενέργεια που θα μπορούσε να επιδεινώσει ή να παρατείνει τη διαφορά ενώπιον του Δικαστηρίου ή να καταστήσει δυσκολότερη την επίλυσή της».

110. Βλ. την Έκθεση της Ανεξάρτητης Διεθνούς Εξεταστικής Επιτροπής του ΟΗΕ για τα Κατεχόμενα Παλαιστινιακά Εδάφη (2025) όπου η Επιτροπή αναφέρθηκε στις ενδεχόμενες ποινικές ευθύνες προσώπων και ανέφερε ειδικά ότι: «258. Η Επιτροπή συνιστά στον Εισαγγελέα του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου: (α) Να εξετάσει, στο πλαίσιο της συνεχιζόμενης έρευνάς του για την κατάσταση στο Κράτος της Παλαιστίνης, το έγκλημα της γενοκτονίας για τροποποίηση των υφιστάμενων ενταλμάτων σύλληψης και προσθήκη σε μελλοντικές αιτήσεις για εντάλματα σύλληψης. (β) Να εξετάσει τη συμμετοχή αξιωματούχων που αναφέρονται στην παρούσα έκθεση για να συμπεριληφθούν ως οι πιο υπεύθυνοι για διεθνή εγκλήματα που διαπράχθηκαν στα κατεχόμενα παλαιστινιακά εδάφη».

ακής κληρονομιάς της Γάζας, που στεγάζει εκατοντάδες πολιτιστικά και αρχαιολογικά αντικείμενα. Οι επιθέσεις του Ισραήλ έχουν καταστρέψει την αρχαία ιστορία της Γάζας: οκτώ τοποθεσίες έχουν υποστεί ζημιές ή έχουν καταστραφεί, συμπεριλαμβανομένου του αρχαίου λιμανιού της Γάζας (γνωστό ως «Anthedon Harbour» ή «Al Balakhiya») – ο αρχαιολογικός χώρος ενός ρωμαϊκού νεκροταφείου 2.000 ετών που περιλαμβάνεται τόσο στον Κατάλογο Ισλαμικής Κληρονομιάς όσο και στον προσωρινό Κατάλογο Παγκόσμιας Κληρονομιάς της UNESCO409. Το Ισραήλ έχει επίσης καταστρέψει την «Παλιά Πόλη» της πόλης της Γάζας, συμπεριλαμβανομένων των ιστορικών σπιτιών, των τζαμιών, των εκκλησιών, των αγορών και των σχολείων ηλικίας 146 ετών. Έχει επίσης καταστρέψει την πιο πρόσφατη ιστορία της Γάζας με πιο ελπιδοφόρες εποχές, συμπεριλαμβανομένου του Πολιτιστικού Κέντρου Rashad al-Shawa - τόπος μιας ιστορικής συνάντησης μεταξύ του Προέδρου των Ηνωμένων Πολιτειών Μπιλ Κλίντον και του Παλαιστίνιου Προέδρου Γιάσερ Αραφάτ πριν από 25 χρόνια - και ενός σημαντικού πολιτιστικού κόμβου για τους Παλαιστίνιους στη Γάζα, με το θέατρο, τη βιβλιοθήκη και τον χώρο εκδηλώσεων. Και το Ισραήλ καταστρέφει το μελλοντικό ακαδημαϊκό και πολιτιστικό δυναμικό της Γάζας: μαζί με τα 352 παλαιστινιακά σχολεία που έχει καταστρέψει ή καταστρέψει, τους 4.037 μαθητές και τους 209 δασκάλους και το εκπαιδευτικό προσωπικό που έχει σκοτώσει, μαζί με τους άλλους 7.259 μαθητές και 619 δασκάλους που έχει τραυματίσει.

92. Το Ισραήλ έχει καταστρέψει ή καταστρέψει περίπου 318 μουσουλμανικούς και χριστιανικούς θρησκευτικούς χώρους, κατεδαφίζοντας τα μέρη όπου οι Παλαιστίνιοι λατρεύουν για γενιές4. Αυτά περιλαμβάνουν το Μεγάλο Τζαμί Omari, αρχικά μια βυζαντινή εκκλησία του πέμπτου αιώνα, ένα εμβληματικό ορόσημο της ιστορίας, της αρχιτεκτονικής και της πολιτιστικής κληρονομιάς της Γάζας και τόπος λατρείας από χριστιανούς και μουσουλμάνους για περισσότερα από 1.000 χρόνια. Οι ισραηλινοί βομβαρδισμοί έχουν επίσης καταστρέψει την εκκλησία του Αγίου Πορφυρίου, που ιδρύθηκε το 425 μ.Χ. και πιστεύεται ότι είναι η τρίτη παλαιότερη εκκλησία στον κόσμο – μαζί με δύο άλλες εκκλησίες που έχουν υποστεί άμεσα ισραηλινά πυρά415. Οι ίδιοι οι Χριστιανοί της Γάζας έχουν στοχοποιηθεί και σκοτωθεί από το Ισραήλ στους ίδιους τους εκκλησιαστικούς χώρους όπου αναζήτησαν καταφύγιο.

93. Μαζί με την καταστροφή των φυσικών μνημείων της ιστορίας και της κληρονομιάς των Παλαιστινίων στη Γάζα, το Ισραήλ προσπάθησε να καταστρέψει τον ίδιο τον παλαιστινιακό λαό που σχηματίζει και δημιουργεί αυτή την κληρονομιά: τους διάσημους δημοσιογράφους της Γάζας, τους δασκάλους, τους διανοούμενους και τα δημόσια πρόσωπα, τους γιατρούς και τις νοσοκόμες της, τους κινηματογραφιστές, τους συγγραφείς και τους τραγουδιστές της, τους διευθυντές και τους κοσμήτορες των πανεπιστημίων της, Οι επικεφαλής των νοσοκομείων της, οι διαπρεπείς επιστήμονες, γλωσσολόγοι, θεατρικοί συγγραφείς, μυθιστοριογράφοι, καλλιτέχνες και μουσικοί. Το Ισραήλ έχει σκοτώσει και σκοτώνει Παλαιστίνιους παραμυθάδες και ποιητές, Παλαιστίνιους αγρότες και ψαράδες, μαζί με τους τοπικούς θρύλους της Γάζας: τον ζαχαροπλάστη Masoud Muhammad al-Qatati, που σκοτώθηκε σε ισραηλινή

αεροπορική επιδρομή στο σπίτι του στις 3 Νοεμβρίου 2023, του οποίου το σύνθημα του καταστήματος «αφήστε τους φτωχούς να φάνε» – και η φήμη ότι χαρίζει το δημοφιλές παλαιστινιακό κέρασμα «knafeh» σε άπορους πελάτες – του χάρισαν το παρατσούκλι «Πατέρας των Φτωχών». Η 84χρονη Elham Farah, από μια από τις παλαιότερες χριστιανικές οικογένειες της Παλαιστίνης - μια φημισμένη ακορντεονίστρια και δασκάλα μουσικής, γνωστή ως «Μητέρα Πορτοκάλι» σε γενιές Παλαιστινίων μαθητών μουσικής για το σοκ των κόκκινων μαλλιών της, - πυροβολήθηκε από έναν ισραηλινό ελεύθερο σκοπευτή έξω από την εκκλησία της Αγίας Οικογένειας στην πόλη της Γάζας όταν επέστρεψε στο σπίτι για ζεστά ρούχα και αφέθηκε να αιμορραγήσει μέχρι θανάτου. Και η Al-Shaima Saidam, η μαθήτρια με τους υψηλότερους βαθμούς στις τελικές εξετάσεις γυμνασίου σε ολόκληρη την Παλαιστίνη, σκοτώθηκε μαζί με πολλά μέλη της οικογένειάς της σε επίθεση στον προσφυγικό καταυλισμό Al Nuseirat. Ακριβώς όπως το Ισραήλ καταστρέφει την επίσημη μνήμη και τα αρχεία των Παλαιστινίων στη Γάζα μέσω της καταστροφής των αρχείων και των ορόσημων της Γάζας, εξαφανίζει τις προσωπικές ζωές και τις ιδιωτικές μνήμες, τις ιστορίες και το μέλλον των Παλαιστινίων, μέσω βομβαρδισμών και ισοπεδώσεων νεκροταφείων, καταστρέφοντας οικογενειακά αρχεία και φωτογραφίες, εξαφανίζοντας ολόκληρες οικογένειες πολλών γενεών και σκοτώνοντας, ακρωτηριάζοντας και τραυματίζοντας μια γενιά παιδιών. Όπως συνοψίζει συνοπτικά ένας Παλαιστίνιος, σε ένα βίντεο της UNRWA: «Αυτές είναι όλες οι αναμνήσεις μας, ολόκληρη η ζωή μας. . . Τώρα όλα έχουν φύγει. όλα έχουν γίνει στάχτη».

Η υιοθετηθείσα προσέγγιση είναι σύμφωνη με την ισχύουσα ως σήμερα νομολογία που βλέπει στις πράξεις ανάλογης φύσεως έναν ιδιάζοντα γενοκτόνο δόλο, μία απόδειξη για τη βούληση διάπραξης γενοκτονίας και όχι ενός είδους πολιτιστική γενοκτονία.

Αποφάσεις προσωρινών μέτρων Διεθνούς Δικαστηρίου

Το Διεθνές δικαστήριο εξέδωσε προσωρινά μέτρα στην υπόθεση που κατέθεσε η Νότια Αφρική κατά του Ισραήλ βάσει της Σύμβασης για τη Γενοκτονία.[111] Η απόφαση απαιτούσε από το Ισραήλ να αποτρέψει τη γενοκτονία κατά των Παλαιστινίων στη Γάζα, να καταστήσει δυνατή την παροχή βασικών υπηρεσιών και ανθρωπιστικής βοήθειας, καθώς και να αποτρέψει και να τιμωρήσει την υποκίνηση σε διάπραξη γενοκτονίας.

Στις 28 Μαρτίου 2024 το Δικαστήριο εξέδωσε δεύτερη απόφαση σχετικά με προσωρινά μέτρα. Το δικαστήριο ανέφερε ότι: οι συνθήκες διαβίωσης που ήταν ήδη καταστροφικές τον Ιανουάριο είχαν επιδεινωθεί περαιτέρω και διέταξε το Ισραήλ να λάβει όλα τα απαραίτητα και αποτελεσματικά μέτρα για να «*διασφαλίσει, χωρίς καθυστέρηση, σε πλήρη συνεργασία με τα Ηνωμένα Έθνη, την απρόσκοπτη παροχή σε κλίμακα από όλους τους ενδιαφερόμενους επειγόντως*

111. Wierczyńska K., The Unrecognized Genocide – Rethinking the Legal Framework for the Destruction of Cultural Heritage in Ukraine and Gaza. Santander Art and Culture Law Review, 2025, σελ. 57-82. doi: https://doi.org/10.4467/2450050XSNR.25.017.22682

αναγκαίων βασικών υπηρεσιών και ανθρωπιστικής βοήθειας, συμπεριλαμβανομένων τροφίμων, νερού, ηλεκτρικού ρεύματος, απαιτήσεις καυσίμων, στέγης, ρουχισμού, υγιεινής και υγιεινής, καθώς και ιατρικών προμηθειών και ιατρικής περίθαλψης στους Παλαιστίνιους σε όλη τη Γάζα».

Η τρίτη διάταξη για προσωρινά μέτρα που εκδόθηκε στις 24 Μαΐου 2024 απαιτούσε από το Ισραήλ να «*σταματήσει αμέσως τη στρατιωτική του επίθεση και κάθε άλλη ενέργεια στο κυβερνείο της Ράφα, η οποία μπορεί να επιβάλει στην παλαιστινιακή ομάδα στη Γάζα συνθήκες ζωής που θα μπορούσαν να επιφέρουν τη φυσική καταστροφή της εν όλω ή εν μέρει*»[112]. Εδώ, φαίνεται ότι το Δικαστήριο χρησιμοποίησε σκόπιμα τη διατύπωση της Σύμβασης για τη Γενοκτονία, αναφερόμενη στον ορισμό του εγκλήματος και, ως εκ τούτου, υπογραμμίζοντας τη σοβαρότητα της συμπεριφοράς του Ισραήλ[113].

Απόφαση προσωρινών μέτρων χωρίς αναφορά σε μνημεία κ.λπ.

Το Δικαστήριο, υποδεικνύει στην απόφασή του τα ακόλουθα προσωρινά μέτρα: (1) Με δεκαπέντε ψήφους έναντι δύο, το κράτος του Ισραήλ, σύμφωνα με τις υποχρεώσεις του βάσει της Σύμβασης για την Πρόληψη και την Καταστολή του Εγκλήματος της Γενοκτονίας, σε σχέση με τους Παλαιστίνιους στη Γάζα, λαμβάνει όλα τα μέτρα εντός των αρμοδιοτήτων του για να αποτρέψει τη διάπραξη όλων των πράξεων που εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου II της παρούσας Σύμβασης, Ειδικότερα:

α) δολοφονία μελών της ομάδας

β) πρόκληση σοβαρής σωματικής ή ψυχικής βλάβης σε μέλη της ομάδας

(γ) σκόπιμη επιβολή στην ομάδα συνθηκών ζωής που έχουν υπολογιστεί για να επιφέρουν τη φυσική καταστροφή της εν όλω ή εν μέρει και

(δ) επιβολή μέτρων που αποσκοπούν στην πρόληψη των γεννήσεων εντός της ομάδας[114].

Το Δικαστήριο δεν έκανε αναφορά στην καταστροφή μνημείων.

Η διαδικασία ενώπιον του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου (ΔΠΔ)

Το ΔΠΔ ήταν επίσης αρκετά δραστήριο, καθώς στις 21 Νοεμβρίου 2024 το προδικαστικό τμήμα του ΔΠΔ εξέδωσε εντάλματα σύλληψης για τρία άτομα: τον πρωθυπουργό του Ισραήλ Benjamin Netanyahu και τον πρώην υπουργό Άμυνας του Ισραήλ Yoav Gallant – τόσο για εγκλήματα πολέμου όσο και για εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας, συμπεριλαμβανομένης της λιμοκτονίας των αμάχων ως μεθόδου πολέμου, δολοφονιών και διώξεων – και του Ανώτατου Διοικητή της στρατιωτικής πτέρυγας της Χαμάς, Mohammed Deif, για εγκλήματα πολέμου και εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας, συμπεριλαμβανομένης της εξόντωσης, της δολοφονίας, της ομηρίας και των βασανιστηρίων[115]. Δεν υπάρχει καμία βεβαιότητα πάντως για το κατά πόσον θα υπάρξει συνέχεια ως προς τη συγκεκριμένη διαδικασία, και σίγουρα, κατά πόσον θα υπάρξει μία δίκη στα πρότυπα της υπόθεσης Al Mahdi για τη συντελούμενη πολιτιστική γενοκτονία και τη συστηματική καταστροφή μνημείων στη Γάζα.

Η επιστροφή ως δικαίωμα σύμφωνα με το Διεθνές Δίκαιο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων;

Το δικαίωμα της επιστροφής αναγνωρίζεται σε διεθνή μέσα[116] για τα ανθρώπινα δικαιώματα, όπως η Οικουμενική Διακήρυξη των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων[117] ή το Σύμφωνο του 1966 για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα και συζητείται έντονα στη θεωρία[118]. Πολλοί νομικοί έχουν υποστηρίξει ότι ένα ή περισσότερα από αυτά τα διεθνή κείμενα για τα ανθρώπινα δικαιώματα έχουν αποκτήσει το καθεστώς του εθιμικού διεθνούς δικαίου και ότι το δικαίωμα επιστροφής είναι επομένως δεσμευτικό για τα μη υπογράφοντα μέρη αυτών των συμβάσεων. Τούτο όμως δεν είναι κοινώς αποδεκτό από τη θεωρία[119].

Το άρθρο 12 παράγραφος 4 του Συμφώνου για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα του 1966 ορίζει ότι :«Κα-

112. Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide in the Gaza Strip (South Africa v. Israel), Order of 24 May 2024, ICJ Reports 2024, p. 649, para. 50.
113. 66 Even years ago the ICJ was considering the destruction of cultural heritage in the light of the Genocide Convention. However, its findings cannot be characterized as progressive since the ICJ stated that “the destruction of historical, religious and cultural heritage cannot be considered to be a genocidal act within the meaning of Article II of the Genocide Convention”. It did confirm, however, that such attacks “may legitimately be considered as evidence of an intent to physically destroy the group” – see Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro), Judgment of 26 February 2007, ICJ Reports 2007, p. 43, paras 344-345.
114. Υπέρ: Πρόεδρος Donoghue· Αντιπρόεδρος Gevorgian; Κριτές Tomka, Abraham, Bennouna, Yusuf, Xue, Bhandari, Robinson, Salam, Iwasawa, Nolte, Charlesworth, Brant. Δικαστής ad hoc Moseneke; κατά: Δικαστής Sebutinde; Δικαστής ad hoc Barak.
115. ICC, Statement of ICC Prosecutor Karim A.A. Khan KC on the Issuance of Arrest Warrants in the Situation in the State of Palestine, 21 November 2024, https://www.icc-cpi.int/news/statement-icc-prosecutor-karim-aa-khan-kc-issuance-arrest-warrants-situation-state-palestine [accessed: 13.10.2025].
116. Το δικαίωμα διατυπώνεται σε αρκετές σύγχρονες συνθήκες και συμβάσεις, κυρίως στην Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου του 1948, στο Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα του 1966 και στην Τέταρτη Σύμβαση της Γενεύης του 1948.
117. Το άρθρο 13 παράγραφος 2 της Οικουμενικής Διακήρυξης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (UDHR) αναφέρει: «Καθένας έχει το δικαίωμα να εγκαταλείψει οποιαδήποτε χώρα, συμπεριλαμβανομένης της δικής του, και να επιστρέψει στη χώρα του».
118. Miller D., Justifying the Right of Return, Theoretical Inquiries in Law, Vol. 21.2, σελ. 367 επ. Με αναλυτική βιβλιογραφία, Delpla I., Is there a right to return? 2004, Filozofski godisnjak, XVI, Srpsko filozofsko drustvo, Belgrade, 2004, σελ. 121-144, Amnesty International, The Right to Return: The Case of the Palestinians, Policy Statement. AI Index: MDE 15/013/2001, Mar. 30, 2001. Human Rights Watch, Human Rights Policy on the Right to Return, βλ. σε http://www.hrw.org/campaigns/israel/return
119. Για το ζήτημα της «επανόρθωσης» των θυμάτων παραβιάσεων του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου (ΔΑΔ) και Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΔτΑ) στη διάρκεια ενόπλων συρράξεων/κατοχής, γνωρίζει τα τελευταία χρόνια μια σημαντική κινητικότητα, ιδίως ενώπιον δικαιοδοτικών οργάνων. Βλ σε Περράκης Σ., Η δικαστική προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων του ανθρώπου στη διχοτόμο κρατικής ασυλίας και ατομικής διεκδίκησης επανορθώσεων για σοβαρά εγκλήματα πολέμου/ κατά της ανθρωπότητας. Θέση και ρόλος του εθνικού δικαστή Νεότερες εξελίξεις και μια..., ΔτΑ 99/2024.10 = sakkoulas-online

νείς δεν μπορεί να στερηθεί αυθαίρετα το δικαίωμα να εισέλθει στη χώρα του». Αυτό το άρθρο εγείρει μια σειρά ερωτημάτων σχετικά με την πρόθεση και το πεδίο εφαρμογής του. Το πρώτο ερώτημα σχετίζεται με το πεδίο εφαρμογής του: Όπως γράφει ο Stig Jagerskiold, ένας από τους πρώτους ερμηνευτές του:

«*Αυτό το δικαίωμα προορίζεται να ισχύει για άτομα που διεκδικούν ένα ατομικό δικαίωμα. Δεν υπήρχε καμία πρόθεση εδώ να αντιμετωπιστεί ο ισχυρισμός των μαζών των ανθρώπων που έχουν εκτοπιστεί ως υποπροϊόν του πολέμου ή από πολιτικές μεταβιβάσεις εδαφών ή πληθυσμού, όπως η μετεγκατάσταση των Γερμανών από την ανατολική Ευρώπη κατά τη διάρκεια και μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, η φυγή των Παλαιστινίων από αυτό που έγινε το Ισραήλ ή η μετακίνηση των Εβραίων από τις αραβικές χώρες. Όποια και αν είναι τα πλεονεκτήματα των διαφόρων «αλυτρωτικών» αξιώσεων ή εκείνων των μαζών των προσφύγων που επιθυμούν να επιστρέψουν στον τόπο όπου ζούσαν αρχικά, το Σύμφωνο δεν ασχολείται με αυτά τα ζητήματα και δεν μπορεί να γίνει επίκληση για να υποστηρίξει το δικαίωμα στην «επιστροφή». Αυτοί οι ισχυρισμοί θα απαιτήσουν διεθνείς πολιτικές λύσεις σε μεγάλη κλίμακα.*»[120].

Αρκετοί Γερμανοί μελετητές υποστήριξαν όμως και την άλλη άποψη. Όπως αφηγείται ο Christian Tomuschat, η υποστήριξη στη γερμανική νομική βιβλιογραφία χρονολογείται από το 1947, μετά τις μαζικές μετακινήσεις Γερμανών από την Κεντρική και Ανατολική Ευρώπη.[121] Τα τελευταία χρόνια, αρκετοί άλλοι συγγραφείς που

120. Freedom of Movement, σε The International Bill of Rights 166, at 180, Louis Henkin ed., 1981. Βλ επίσης Hurst Hannum, The Right to Leave and Return in International Law and Practice (1987) σελ..59: “There is no evidence that mass movements of groups such as refugees or displaced persons were intended to be included within the scope of article 12 of the Covenant by its drafters” (and see accompanying note 175); Yoram Dinstein, Book Review, 17 Is. Yb. H.R. 318, σελ. 319 (1987) (“one’s own country” is generally construed narrowly, in any case does not include mass movement of refugees); Ruth Lapidoth, The Right of Return in International Law, with Special Reference to the Palestinian Refugees, 16 Is.Yb.H.R. 103, 1986 ; Radley K. R., The Palestinian Refugees: The Right to Return in International Law, 72 AJIL σελ. 586, σελ. 612-613, 1978.
121. Ο Christian Tomuschat εξιστορεί την υποστήριξη στη γερμανική νομική βιβλιογραφία του δικαιώματος των προσφύγων στην επιστροφή, καθώς και του δικαιώματος στην πατρίδα, όπως ανάγεται στο 1947, μετά τις μαζικές μετακινήσεις Γερμανών από την Κεντρική και Ανατολική Ευρώπη: Christian Tomuschat, Das Recht auf die Heimat: Neue rechtliche Aspekte, in Des Menschen Recht zwischen Freiheit und Verantwortung 183, σελ. 184-186 (Juergen Jekewitz et al., eds., 1989). Βλέπε επίσης Nowak M., The Covenant on Civil and Political Rights: CCPR Commentary, 1993, 220 (Το άρθρο 12 παράγραφος 4 του Συμφώνου για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα του 1966 ισχύει ακόμη και αν μάζες ανθρώπων διεκδικούν αυτό το δικαίωμα). Alfred-Maurice de Zayas, Πληθυσμός, Απέλαση και Μεταφορά, στην Εγκυκλοπαιδεια του Δημοσιου Διεθνους Δικαιου (μέρος 8, Rudolph Bernhardt, ed. 1985) 438, σελ. 442-43 (συζητώντας τη δυνατότητα εφαρμογής της Οικουμενικής Διακήρυξης και του Συμφώνου του 1966 στη μαζική μεταφορά προσφύγων). Στη σελίδα 443 ο de Zayas επισημαίνει ότι η εφαρμογή του δικαιώματος επιστροφής θα ερχόταν αναγκαστικά σε σύγκρουση με τα συμφέροντα του υπάρχοντος πληθυσμού: «Υπάρχουν αντικρουόμενα συμφέροντα και αντικρουόμενα δικαιώματα, η εξισορρόπηση των οποίων πρέπει να γίνει στο όνομα της ειρήνης. Ίσως η τρέχουσα εξέλιξη προς μεγαλύτερη αλληλεξάρτηση στον κόσμο μπορεί τελικά να οδηγήσει στην αυξημένη διαπερατότητα των εθνικών συνόρων και να επιτρέψει την εγκατάσταση και τη συνύπαρξη αυτών των γειτόνων».

γράφουν για την υποστήριξη της παλαιστινιακής υπόθεσης, απορρίπτουν επίσης την περιοριστική ανάγνωση του Jagerskiold[122].

Το 1996, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (ΕΔΑΔ) αποφάνθηκε σε μια ιστορική υπόθεση γνωστή ως *Λοϊζίδου κατά Τουρκίας* . Η κ. Τιτίνα Λοϊζίδου ήταν Ελληνοκύπρια πρόσφυγας που εκτοπίστηκε από τη Βόρεια Κύπρο και της απαγορεύτηκε η επιστροφή της από την Τουρκία . Το δικαστήριο έκρινε ότι η Τουρκία είχε παραβιάσει τα ανθρώπινα δικαιώματα της κ. Λοϊζίδου, ότι θα έπρεπε να της επιτραπεί να επιστρέψει στην πατρίδα της και ότι η Τουρκία θα έπρεπε να της καταβάλει αποζημίωση. Η απόφαση αυτή θεωρείται ότι κατοχυρώνει το δικαίωμα επιστροφής στην ΕΣΔΑ από τη διεθνή θεωρία[123].

Το δικαίωμα επιστροφής στη «χώρα του» δημιουργεί πρόσθετες δυσκολίες όταν εφαρμόζεται σε άτομα που δεν είχαν φυσικούς δεσμούς με τη χώρα ούτε ήταν πολίτες της. Ο περιορισμός του δικαιώματος επιστροφής μόνο στους υπηκόους ενός κράτους τονίζεται στη Διακήρυξη των Αρχών του Διεθνούς Δικαίου της Σεούλ για τις Μαζικές Απελάσεις της Ένωσης Διεθνούς Δικαίου.[124] Τα τελευταία χρόνια, η υποστήριξη για την εφαρμογή του άρθρου 12 παράγραφος 4 σε περιπτώσεις μαζικής μεταφοράς πληθυσμών και η ευρεία ανάγνωση του όρου «η χώρα του»[125] έχει αυξηθεί.[126] Η θέση αυτή πρέπει να διαβαστεί υπό το φως των φρικαλεοτήτων που διαπράχθηκαν στην πρώην Γιουγκοσλαβία μεταξύ 1991 και 1995. Στόχος ήταν να αντιστραφεί το έγκλημα της εθνοκάθαρσης. Η συζήτηση παραμένει έντονη στη θεωρία και κρίσιμη λόγω της διεθνούς συγκυρίας. Συζητείται ακόμη περισσότερο σε σχέση με τους Παλαιστινίους πρόσφυγες[127] όπως θα δούμε πιο κάτω.

122. Βλ. Lawand, Quigly.
123. Βλ. και Κωστοπούλου Μ.Α σε Σισιλιάνος Λ, Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων Του Ανθρώπου, Ερμηνεία Κατ’ Άρθρο 2η έκδοση, Νομική Βιβλιοθήκη \, σελ. 770 επ, Κτιστάκης Γ, Η προστασία των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου στην Ευρώπη, (1η έκδ), Δικηγορικός Σύλλογος Αθηνών, 2006, σελ. 204
124. (62 Conference Report 13-18 (1987) (Articles 1, 2, 3, 7 which refer to a state’s expulsion of “its own nationals”); see also the Strasburg Declaration on the Right to Leave and Return, adopted on November 26, 1986 by a group of experts on the right to leave and return, (Appendix F to Hannum’s book, supra note 171) which specifies in Article 8 that “On humanitarian grounds, a state should give sympathetic consideration to permitting the return of a former resident, in particular a stateless person, who has maintained strong bona fide links with that state.”
125. Η υπόθεση-ορόσημο του Διεθνούς Δικαστηρίου, η υπόθεση Nottebohm του 1955, αναφέρεται συχνά ως η υπόθεση που θέτει περισσότερα κριτήρια ως προς το ποια θα πρέπει να είναι η «χώρα» κάποιου.] Το δικαστήριο έκρινε ότι πρέπει να υπάρχει ένας «γνήσιος και αποτελεσματικός» δεσμός μεταξύ του ατόμου και της χώρας. Μεταξύ των κριτηρίων που αναφέρονται για έναν τέτοιο δεσμό ήταν «στενή και διαρκής σύνδεση», «παράδοση», «εγκατάσταση», «συμφέροντα» και «οικογενειακοί δεσμοί». Η απόφαση του 1955 έχει αντικατασταθεί από πιο πρόσφατες συμβάσεις και δικαστικές αποφάσεις. Bracka, Jeremie Maurice. “Past the Point of no Return? The Palestinian Right of Return in International Human Rights Law”, Melbourne Journal of International Law, Melbourne, 2005
126. Βλέπε την Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, Γενικό Σχόλιο 27 (1999) (έγγραφο αριθ. CCPR/C/21/Αναθ.1/Add.9).
127. Ο ορισμός των Παλαιστινίων προσφύγων όπως διατυπώθηκε και καθορίστηκε από τον OHE Relief and Works Agency for Palestine Refugees (UNRWA) είναι: ‘άτομα των οποίων η συνήθης κατοικία ήταν η Παλαιστίνη μεταξύ 1ης Ιουνίου 1946 και 15ης Μαΐου 1948 και τα

Το δικαίωμα επιστροφής των παλαιστινίων προσφύγων και η urbicide

Το Δικαίωμα Επιστροφής θεωρείται ότι είναι ένα ατομικό δικαίωμα που οποιοσδήποτε στον κόσμο θα πρέπει να μπορεί να ασκήσει και αυτό το δικαίωμα αντιμετωπίζεται ως υποχρέωση ανθρωπίνων δικαιωμάτων για τα κράτη, όπως ορίζεται σε διάφορες συμβάσεις και διατάξεις, όπως στο ICCPR[128]. Αυτό το δικαίωμα συνήθως προσδιορίζεται ως ατομικό δικαίωμα. Ωστόσο, όταν μια ολόκληρη γη ερημώνεται από τους ανθρώπους της ως ομάδες, αυτό αποτελεί μια συλλογική διάσταση, όπως ο ξεριζωμός των Παλαιστινίων προσφύγων συλλογικά από τη γη τους. Στην έκθεσή του προς τον Γενικό Γραμματέα του ΟΗΕ το 1948, ο Folke Bernadotte, ο Σουηδός διπλωμάτης που διορίστηκε ως Μεσολαβητής του ΟΗΕ για την Παλαιστίνη, περιέγραψε την ανάγκη για το δικαίωμα επιστροφής επειδή οι Παλαιστίνιοι ήταν «ριζωμένοι στη γη εδώ και αιώνες».[129] Το δικαίωμα αυτό έτυχε σημαντικής ανάπτυξης και στη θεωρία παράλληλα[130].

Σύμφωνα με το ψήφισμα 194 της Γενικής Συνέλευσης των Ηνωμένων Εθνών του 1948, καθώς και το ψήφισμα 3236 του 1974 του ΟΗΕ και τη Σύμβαση του 1951 για το Καθεστώς των Προσφύγων, οι Παλαιστίνιοι οι οποίοι θεωρούνται Παλαιστίνιοι πρόσφυγες έχουν «δικαίωμα επιστροφής». Το Ισραήλ, ωστόσο, έχει απορρίψει το «δικαίωμα επιστροφής» για τους Παλαιστίνιους, δηλώνοντας ότι αυτό θα σήμαινε το τέλος της ταυτότητας του Ισραήλ ως εβραϊκού κράτους. Το Ισραήλ έχει αρνηθεί την ευθύνη για τον εκτοπισμό των Παλαιστινίων, επισημαίνοντας ότι μεταξύ 1948 και 1972, περίπου 800.000 Εβραίοι απελάθηκαν ή αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν αραβικές χώρες όπως το Μαρόκο, το Ιράκ, η Αίγυπτος, η Τυνησία και η Υεμένη[131]. Το ψήφισμα ήταν

οποία έχασαν τα σπίτια και τα μέσα διαβίωσής τους ως αποτέλεσμα του πολέμου του 1948. United Nations Relief and Work Agency for Palestine Refugees, Palestinian Refugees <https://www.unrwa.org/palestine-refugees>

128. The International Covenant on Civil and Political Rights (adopted 16 December 1966, entered into force 23 March 1976) 999 UNTS 171 (ICCPR).
129. https://www.unrwa.org/newsroom/official-statements/bernadotte-his-legacy-palestine-refugees
130. Rempel T. M., The Right of the Palestinian Refugees to Return to their Homes σε Theory and in Practice, σε International Conference on Palestinian Refugees, Conditions and Recent Developments, Huwaida Arraf and Adam Shapiro (eds.), Jerusalem: al-Quds University, 2009, σελ. 235-73, με αναλυτική βιβλιογραφία, Chandni Desai, Nakba Genocide 2023/24: Attacks on UNRWA and the Colonial Attempts to Annihilate the Palestinian Right of Return, 2024, σε https://www.palestine-studies.org/en/node/1655286#_edn-ref25
131. Αντί πολλών βλ. Ardam-Bey, Farouk and Elias Sanbar, eds. Le droit au retour. Le problème des réfugiés palestiniens. Arles: Actes Sud (Sinbad collection), 2002, Bracka, J. M., "Past the Point of no Return? The Palestinian Right of Return in International Human Rights Law", Melbourne Journal of International Law, Melbourne, 2005, Boling, Gail J. Palestinian Refugees and the Right of Return: An International Law Analysis, BADIL - Information & Discussion Brief Issue No. 8, January 2001, Radley K. R. The Palestinian Refugees: The Right to Return in International Law, 72 AJIL 586, σελ. 603-04 (1978): "For many years following the adoption of Resolution 194 in 1948, the focus of the General Assembly attention with respect to the Palestinian problem drifted from repatiation toward resettlement as a solution. […] Beginning in 1969, the General Assembly's approach to the Palestinian problem took a new turn.", Rouhana N. and Yoav Peled Y., Transitional Justice and the Right of Return of the Palestinian Refugees, 2007, Israel and the Palestinian Refugees.
132. Η σύσταση του Folke Bernadotte που αναφέρεται: «Στο δικαίωμα των Αράβων προσφύγων να επιστρέψουν στα σπίτια τους σε εδάφη που ελέγχονται από τους Εβραίους το συντομότερο δυνατό ... και τον επαναπατρισμό, την επανεγκατάσταση και την οικονομική και κοινωνική αποκατάστασή τους και την καταβολή επαρκούς αποζημίωσης για την περιουσία όσων επιλέγουν να μην επιστρέψουν..." Progress Report of the United Nations Mediator on Palestine, UN Doc. A/648 (18 September, 1948).
133. See Israel's representative at the UN, Mr. Abba Eban's speech at the UN, in the session devoted to the application of Israel for admission to membership in the United Nations (A/818) A/AC.24/SR.45, 5 May 1949, Sec. 3:"[T]he Government of Israel contended that resettlement in neighbouring areas should be considered as the main principle of solution. Israel, however, would be ready to make its own contribution to a solution of the problem. It was not yet ascertainable how many Arabs wished to return under conditions that might be prescribed by the Assembly or how many Arabs Israel could receive in the light of existing political and economic considerations."
134. Η Επιτροπή αυτή συστάθηκε από τη Γενική Συνέλευση με το ψήφισμα 194(III).

προϊόν πολλών συζητήσεων και διαπραγματεύσεων. Η ένταση της συζήτησης και το αποτέλεσμά της μπορούν να σταχυολογηθούν συγκρίνοντας το κείμενο του ψηφίσματος με την έκθεση του διαμεσολαβητή των Ηνωμένων Εθνών κόμη Bernadotte[132].

Έτσι, στο ψήφισμα, η επιστροφή δεν παρουσιάζεται επακριβώς ως νόμιμο δικαίωμα, αλλά ως απαίτηση που υπόκειται στην απόφαση αγνώστων υπευθύνων λήψης αποφάσεων, πιθανώς της κυρίαρχης χώρας που έχει την εξουσία βάσει του διεθνούς δικαίου να χορηγήσει πρόσβαση στο έδαφός της. Αυτές οι αρχές θα όφειλαν να έχουν τη διακριτική ευχέρεια, δεσμευόμενες από τη διατύπωση «θα πρέπει να τους επιτραπεί» να διαλέξουν σχολαστικά τους πρόσφυγες και να δεχτούν μόνο «τους πρόσφυγες που επιθυμούν να επιστρέψουν στα σπίτια τους και να ζήσουν ειρηνικά με τους γείτονές τους» και να ορίσουν πότε αυτή η επιστροφή θα είναι «εφικτή» (αντί για «την προγενέστερη δυνατή ημερομηνία» στην Έκθεση του Διαμεσολαβητή). Πράγματι, το ψήφισμα 194 ήταν τόσο απογοητευτικό για τις αραβικές κυβερνήσεις, καθώς υπονοούσε την αναγνώριση του κράτους του Ισραήλ, με την προϋπόθεση ότι μόνο όσοι είναι «έτοιμοι να ζήσουν ειρηνικά με τους γείτονές τους» θα μπορούσαν να επιστραφούν. Το Ισραήλ, από την άλλη πλευρά, εξέφρασε την αποδοχή του, κατ' αρχήν, αυτού του ψηφίσματος, το οποίο θεώρησε ότι αντικατοπτρίζει μια πολιτική σύμφωνα με την οποία οι περισσότεροι πρόσφυγες θα επανεγκατασταθούν στις περιοχές πέρα από το ισραηλινό έδαφος[133].

Μεταγενέστερα ψηφίσματα έδειξαν την κατανόηση, την οποία συμμερίζεται και η Επιτροπή Συνδιαλλαγής του ΟΗΕ για την Παλαιστίνη,[134] ότι ο απεριόριστος επαναπατρισμός των προσφύγων δεν ήταν ούτε εφικτή ούτε προτιμώμενη. Η άποψη του ΚΚΚ ήταν ότι από το 1948 οι φυσικές συνθήκες σε αυτήν την περιοχή έχουν αλλάξει σημαντικά.

Η επιλογή της επανεγκατάστασης εκτός από την επιλογή «επαναπατρισμού ή αποζημίωσης» που προτάθηκε από το ψήφισμα 194(III), επαναλήφθηκε στο ψήφισμα 394(V) της 14ης Δεκεμβρίου 1950. Μεταγενέστερα ψηφίσματα αντιμετώπισαν τις δύο επιλογές, δηλαδή τον επαναπατρισμό ή την επανεγκατάσταση, σε ισότιμη βάση, δικαιολογώντας έτσι το πρό-

γραμμα που συνέστησε η UNRWA για «την ανακούφιση και την επανένταξη των Παλαιστινίων προσφύγων», το οποίο συνεπαγόταν επενδύσεις μεγάλης κλίμακας στις αραβικές χώρες που φιλοξένησαν τους πρόσφυγες.[135] Μεταγενέστερα ψηφίσματα ζήτησαν από τις «κυβερνήσεις της περιοχής, με την επιφύλαξη του [ψηφίσματος 194(III)], σε συνεργασία με τον διευθυντή της [UNRWA], να σχεδιάσουν και να εκτελέσουν έργα ικανά να υποστηρίξουν σημαντικό αριθμό προσφύγων».[136] Η Γενική Συνέλευση επέκρινε ακόμη και την άρνηση των αραβικών κρατών να εφαρμόσουν τέτοια έργα επανεγκατάστασης[137].

Η στάση της Γενικής Συνέλευσης απέναντι στους πρόσφυγες του 1948 υπογραμμίζεται περαιτέρω από τη δήλωση σχετικά με τους Παλαιστίνιους που εκτοπίστηκαν ως αποτέλεσμα του πολέμου του 1967. Το ψήφισμα 2452A (XXIII) της 19ης Δεκεμβρίου 1968 ζήτησε την «ταχεία επιστροφή» των εκτοπισμένων Παλαιστινίων και «*καλεί* την κυβέρνηση του Ισραήλ να λάβει αποτελεσματικά και άμεσα μέτρα για την επιστροφή τους χωρίς καθυστέρηση»[138]. Αυτή η σαφής έκκληση σχετικά με τους εκτοπισμένους του 1967 υπογραμμίζει την πολύ διαφοροποιημένη προσέγγιση του προβλήματος των προσφύγων του 1948, όπως εκφράζεται στα ψηφίσματα της ίδιας περιόδου σχετικά με τους τελευταίους[139].

Το ψήφισμα 242 του Συμβουλίου Ασφαλείας, το οποίο υιοθετήθηκε στο DOP, ζητά «*μια δίκαιη διευθέτηση του προβλήματος των προσφύγων*»[140]. Αξίζει να σημειωθεί ότι, μέχρι τη στιγμή της υιοθέτησης του ψηφίσματος 242, πολλά ψηφίσματα του ΟΗΕ είχαν επαναλάβει μια λύση στο πρόβλημα των προσφύγων που δεν περιελάμβανε απαραίτητα την επιστροφή όλων, ή μερικών, των προσφύγων στο ισραηλινό έδαφος[141] χωρίς να σημαίνει και ότι το απέρριπταν.

135. Article 2 of Resolution 513(VI) of 26 January 1952. This program envisaged the expenditure of $US 50 million for relief and $US 200 million for reintegration. On the refusal of the Arab countries to implement this program see don Perez, Israel and the Palestinian Arabs 19-32 (1958).
136. Βλ. άρθρο 3 του ψηφίσματος 818 (IX) της 4ης Δεκεμβρίου 1954. Ψήφισμα 916(X) της 3ης Δεκεμβρίου 1955. και το ψήφισμα 1018(XI) της 28ης Φεβρουαρίου 1957· Άρθρο 5 του ψηφίσματος 1191(XII) της 12ης Δεκεμβρίου 1957.
137. In Resolution 2154(XXI) (of 2 December 1966) it "Note[d] with deep regret that repatriation or compensation of the refugees as provided for in paragraph 11 of General Assembly Resolution 194(III) has not been effected, that no substantial progress has been made in the program endorsed in paragraph 2 of Resolution 513 (VI) for the reintegration of refugees either by repatriation or resettlement and that, therefore, the situation of the refugees continues to be a matter of serious concern."
138. Στο Ψήφισμα, η Συνέλευση σημείωσε ότι ήταν «πεπεισμένη ότι τα δεινά των εκτοπισμένων θα ανακουφίζονταν καλύτερα με την ταχεία επιστροφή τους στα σπίτια τους και στα στρατόπεδα που κατείχαν προηγουμένως, τονίζοντας, κατά συνέπεια, την απαίτηση για ταχεία επιστροφή τους».
139. See Resolution 2452B of the same date concerning the 1948 refugees, which inter alia recalls Resolutions 393(V) and 513(VI) (which mention the option of resettlement in lieu of repatriation), and regrets their non-implementation.
140. Σχετικά με το ψήφισμα και την αναφορά του στο πρόβλημα των προσφύγων βλέπε το πρόσφατο άρθρο της Lapidoth R., Ψήφισμα 242 του Συμβουλίου Ασφαλείας στο Twenty Five, 26 Is.L.Rev. 295 (1993).
141. Radley K. R., The Palestinian Refugees: The Right to Return in International Law, 72 AJIL 586, σελ. 603-04 1978, "For many years following the adoption of Resolution 194 in 1948, the focus of the General Assembly attention with respect to the Palestinian problem drifted from repatiation toward resettlement as a solution. [...] Beginning in 1969, the General Assembly's approach to the Palestinian problem took a new turn."
142. Βλέπε π.χ., Ψήφισμα 36/146C της 16ης Δεκεμβρίου 1981. Ψήφισμα 37/120H της 16ης Δεκεμβρίου 1982. Ψήφισμα 38/83H της 15ης Δεκεμβρίου 1983.

Τα επόμενα χρόνια συνεχίσθηκε η σειρά των ψηφισμάτων που αφορούσαν τους πρόσφυγες του 1948. Η αναφορά στο ψήφισμα 394(V) παραλείφθηκε στο ψήφισμα 2792 (XXVI) της 6ης Δεκεμβρίου 1971. Ξεκινώντας το 1981, τα ψηφίσματα της Γενικής Συνέλευσης έκαναν αναφορά στο δικαίωμα των Παλαιστινίων προσφύγων στην περιουσία τους και στο εισόδημα που προέρχεται από αυτήν[142].

Στο ψήφισμα 38/83J της 15ης Δεκεμβρίου 1983, η Συνέλευση αναφέρθηκε σε ένα ισραηλινό σχέδιο για την επανεγκατάσταση Παλαιστινίων προσφύγων στη Δυτική Όχθη ως παραβίαση του «αναφαίρετου δικαιώματος επιστροφής» των προσφύγων. Το ψήφισμα 48/158D της 20ής Δεκεμβρίου 1993, σχετικά με την «ειρηνική διευθέτηση του ζητήματος της Παλαιστίνης», αναφέρει εξάλλου την «επίλυση του προβλήματος των Παλαιστινίων προσφύγων σύμφωνα με το [Ψήφισμα 194(III)] και τα επακόλουθα σχετικά ψηφίσματα», ως μία από τις αρχές για συνολική ειρήνη.

Κατά συνέπεια, το δικαίωμα επιστροφής των παλαιστινίων προσφύγων είναι ρητά διατυπωμένο και παρά τις αμφισβητήσεις του αποτελεί ένα σαφές προηγούμενο.

Συμπέρασμα

Η καταστροφή αντικειμένων ή κτιρίων είναι σίγουρα δευτερεύουσα σε σύγκριση με άλλα εγκλήματα πολέμου και εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας, όπως οι βάναυσες δολοφονίες αμάχων, η συστηματική έμφυλη και σεξουαλική βία ως τακτική πολέμου και η βίαιη μεταφορά ενός πληθυσμού. Ωστόσο, η καταστροφή της πολιτιστικής κληρονομιάς συχνά συμβαίνει σε συνδυασμό και συνδέεται με αυτές τις άλλες κατάφωρες παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Στη συγκεκριμένη περίπτωση θα πρέπει να εξετασθεί η έννοια της πολιτιστικής γενοκτονίας όπως αναλυτικά περιγράφθηκε πιο πάνω σε σχέση με την ιστορική συγκυρία που αποκλείει εν τοις πράγμασι την ενάσκηση του δικαιώματος επιστροφής τόσων εκπατρισμένων Παλαιστινίων καθώς φωτίζει τη σημασία της διαγραφής της μνήμης και της υπόστασης των κατοίκων της Παλαιστίνης στη Λωρίδα της Γάζας. Υπό την έννοια αυτή δεν αναφέρεται κανείς μόνον στα κτίσματα που καταστράφηκαν αλλά και σε κάθε στοιχείο της μνήμης της πραγματικότητας που υπήρξε η Γάζα και που θα επέτρεπε στους εκπατρισμένους κατοίκους της να ζήσουν εκεί ξανά. Η καταστροφή τόσων μνημείων που αναδεικνύουν την πολιπολιτισμική της ιστορική υπόσταση στόχευε κυρίως σε τούτο αλλά και στην επιβεβαίωση της θέσης ότι «οι Παλαιστίνιοι είναι ένας επινοημένος λαός» που δεν υφίσταται και δεν έχει λόγο να αξιώνει τη Χώρα του είτε για να διαμείνει είτε για να επιστρέψει. Κατά το σκέλος αυτό υφίσταται και μία ουσιαστική διάκριση ανάμεσα στη συντελούμενη γενοκτονία όπως υποστηρίζεται από τη Ν. Αφρική ενώπιον του Διεθνούς Δικαστηρίου, καθώς η γενοκτονία αυτή δεν περιλαμβάνει τους εκτός Παλαιστίνης Παλαιστίνιους που με κάποιο τρόπο έχουν επιβιώσει. Αντίθετα η

αποδοχή μιας πολιτιστικής γενοκτονίας κατατείνει στην αποδοχή ότι μέσω της συντέλεσής της καταργείται εν τοις πράγμασι το δικαίωμα επιστροφής των Παλαιστινίων της Νάκμπα.
Από την άποψη αυτή η εγγραφή του Αγίου Ιλαρίωνα στον Κατάλογο της UNESCO θα πρέπει να θεωρείται εξαιρετικής σημασίας καθώς αναδεικνύει τη σημασία της Παλαιστίνης ως κράτους που έχει και χριστιανική μνήμη όπως φυσικά και μνήμη τόσων σημαντικών άλλων πολιτισμών και θρησκειών. Η θέση αυτή καθιστά το «Κράτος του Ισραήλ» μία θρησκευτική σύλληψη και όχι μία υπόσταση του διεθνούς δικαίου που θα επιτρέψει αποκλειστικά σε ένα θρήσκευμα να κατέχει αποκλειστικά τους τόπους που η ιστορία ονόμασε Άγιους.

Νόρμες υπό πίεση: Η δεοντολογική πρόκληση της Ευρωπαϊκής Ένωσης από την κρίση της Γάζας*

8

Γεωργία Βασσάλου

Δρ. Νομικής, ΕΚΠΑ

Ηλίας Τασόπουλος

Δρ. Πολιτικής Επιστήμης και Διεθνών Σχέσεων, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου

Εισήγηση στο ετήσιο Συνέδριο της ΕΕΔΔΔΣ «Από την Σύγκρουση στην Ειρήνη: η Μεταπολεμική Γάζα και ο ρόλος του ΟΗΕ. Προκλήσεις για το Διεθνές Δίκαιο και την Συλλογική Ασφάλεια». 19-21 Δεκεμβρίου 2025

**Η συνεισφορά του κάθε ερευνητή είναι ισότιμη με αυτή του άλλου ερευνητή.*

Περίληψη

Η τρομοκρατική επίθεση της 7ης Οκτωβρίου 2023 από την παλαιστινιακή οργάνωση Χαμάς έθεσε σε δοκιμασία τον νορμοκεντρικό χαρακτήρα της ΕΕ. Η ΕΕ βρέθηκε αντιμέτωπη με μια τριπλή δεοντολογική και πολιτική πρόκληση: την αντιμετώπιση της τρομοκρατίας εναντίον αμάχων, τη διασφάλιση τήρησης του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου και την αυτοδιάθεση των πληθυσμών στον εγγύς περίγυρο της. Τα συμπεράσματα της Επιτροπής, τα ψηφίσματα του Κοινοβουλίου, οι δηλώσεις εκπροσώπων της ΕΕ αποτυπώνουν την αναθεώρηση των δεοντολογικών δεσμεύσεων υπό την πίεση των γεωπολιτικών εξελίξεων, καθώς και τον διαρκή επαναπροσδιορισμό της νορμοκεντρικής της ταυτότητας απέναντι στις προσκλήσεις της περιοχής.

Το παλαιστινιακό ζήτημα λειτουργεί ως καθρέφτης των δυνατοτήτων αλλά και των αδυναμιών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, που προσδιορίζεται ως μία δύναμη των νορμών.[1] Η ενασχόληση της με τον εγγύς περίγυρό της δείχνει την επιθυμία της να είναι ένας παίκτης στη διεθνή σκηνή. Από τη δεκαετία του 1970, όταν η τότε Ευρωπαϊκή Κοινότητα επιχείρησε να αποκτήσει μια αυτόνομη φωνή, το παλαιστινιακό ζήτημα έχει αναδειχθεί ως ένα κατεξοχήν πεδίο δράσης. Ωστόσο, από αυτή την περίοδο αναδεικνύονται

1. Manners, I. (2008). The normative ethics of the European Union. *International Affairs*, 84:1. σελ. 46–60.

τα όρια της ευρωπαϊκής ισχύος,[2] καθώς και οι εσωτερικές πολυγνωμίες στην ανάληψη πρωτοβουλιών.[3] Κατά τη δεκαετία του 1990, με την υπογραφή των Συμφωνιών του Όσλο, η ΕΕ ανέλαβε έναν κυρίως οικονομικό ρόλο στην ειρηνευτική διαδικασία, χρηματοδοτώντας την Παλαιστινιακή Αρχή και επενδύοντας σε αναπτυξιακά προγράμματα. Αργότερα, με τη συμφωνία σύνδεσης, ανέπτυξε θεσμικές σχέσεις με το Ισραήλ, με μία σειρά εμπορικών και πολιτικών πρωτοβουλιών.[4] Τις προηγούμενες δεκαετίες, παρά την ολοένα και πιο εμφανή αδυναμία υλοποίησης της λύσης των δύο κρατών, η Ευρωπαϊκή Ένωση συνέχισε να επιμένει στη λογική του Όσλο, ως ένα σημείο αναφοράς της εξωτερικής πολιτικής της.[5]

Στην αρχική φάση της κρίσης, η στάση της Ευρωπαϊκής Ένωσης απέναντι στην κρίση χαρακτηρίστηκε από έναν βαθμό θεσμικής και πολιτικής σύγκλισης. Η απερίφραστη καταδίκη της τρομοκρατικής επίθεσης και η ρητή αναγνώριση του δικαιώματος του Ισραήλ στην ασφάλεια και την αυτοάμυνα αποτέλεσαν κοινό τόπο τόσο στις δηλώσεις των ευρωπαϊκών θεσμών, όσο και στις τοποθετήσεις της πλειονότητας των κρατών-μελών. Η επιλογή αυτή εντάσσεται στη μακρόχρονη πολιτική της ΕΕ απέναντι στη Χαμάς και την κατάταξη της ως τρομοκρατική οργάνωση, ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του 2000, ανεξαρτήτως της εκλογικής της επικράτησης στη Λωρίδα της Γάζας το 2006.[6]

Στο πλαίσιο αυτό, η ΕΕ υιοθέτησε άμεσα μέτρα ελέγχου και επανεξέτασης της χρηματοδότησης προς τα Παλαιστινιακά Εδάφη, με στόχο να διασφαλίσει ότι η ανθρωπιστική βοήθεια δεν θα διοχετευόταν, άμεσα ή έμμεσα, μέσω της Χαμάς. Ωστόσο, κάτω από αυτή την αρχική ενότητα αναδύθηκε σύντομα μια σημαντική διχογνωμία. Ενώ υπήρχε ευρεία συναίνεση ως προς την ανάγκη απομόνωσης της Χαμάς, διαφωνίες εκδηλώθηκαν σχετικά με το κατά πόσο η άνευ όρων πολιτική και ρητορική στήριξη προς το Ισραήλ κινδύνευε να υπονομεύσει τη δέσμευση της ΕΕ στην προστασία των δικαιωμάτων των Παλαιστινίων αμάχων και στον σεβασμό του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου. Ορισμένα κράτη-μέλη και θεσμικοί δρώντες εξέφρασαν ανησυχία ότι η εξίσωση της Χαμάς με το σύνολο της παλαιστινιακής πραγματικότητας και η απουσία σαφών ορίων ως προς την ισραηλινή στρατιωτική αντίδραση θα έπλητταν τη νορμοκεντρική αξιοπιστία της Ένωσης.

Καθώς ο πόλεμος στη Γάζα παρατεινόταν μετά την επίθεση της Χαμάς, η στάση της Ευρωπαϊκής Ένωσης απέναντι στο Ισραήλ άρχισε να εμφανίζει μια σταδιακή, αλλά αισθητή μετατόπιση. Όσο αυξάνονταν οι απώλειες στον παλαιστινιακό πληθυσμό και η ανθρωπιστική κρίση στη Γάζα αποκτούσε

2. Smith, M. E. *Europe's Foreign and Security Policy: The Institutionalization of Cooperation*, Cambridge: Cambridge University Press, 2004.
3. Tzidkiyahu M. S., Bermant A. (2024) "Europe's Response to the War in Gaza: Capabilities and Actorness", *Strategic Assessment,* 27:4, σελ. 74-90.
4. Miskimmon, A., & O'Loughlin, B. (2019). "Narratives of the EU in Israel/Palestine: Narrative "stickiness" and the formation of expectations". *European Security*, 28:3. σελ. 268–283.
5. Yacobi H, Newman D. (2008) "The EU and the Israel–Palestine conflict" In: Diez T., Albert M., Stetter S., (Επιμ.), *The European Union and Border Conflicts: The Power of Integration and Association*. Cambridge University Press, σελ. 173-202.
6. Pace, M., Pallister-Wilkins, P. (2018) "EU–Hamas actors in a state of permanent liminality" *Journal of International Relations and Development,* 21, σελ. 223–246.

χαρακτηριστικά εθνοκάθαρσης, το ευρωπαϊκό πολιτικό κλίμα άρχισε να μεταβάλλεται. Η κλιμακούμενη στρατιωτική επιχείρηση του Ισραήλ, σε συνδυασμό με τους εκτεταμένους περιορισμούς στην παροχή ανθρωπιστικής βοήθειας, ενίσχυσε τις ανησυχίες εντός των ευρωπαϊκών θεσμών και μεταξύ των κρατών-μελών σχετικά με θεμελιώδεις νόρμες του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου.

Αυτά αποτυπώθηκαν θεσμικά με πολλαπλές εκφάνσεις: στα ψηφίσματα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, που τόνισαν την προστασία των αμάχων και ζήτησαν αυξημένη ανθρωπιστική βοήθεια· στα συμπεράσματα του Συμβουλίου, όπου καταγράφεται η αυξανόμενη ανησυχία για την ανθρωπιστική κατάσταση και η ανάγκη για τήρηση του διεθνούς δικαίου· και στις δημόσιες δεσμεύσεις της ΕΕ για ενίσχυση της ανθρωπιστικής στήριξης και για προώθηση της λύσης των δύο κρατών.

Αρχικά εκδόθηκαν ψηφίσματα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, όπου η ολομέλεια τον Οκτώβριο του 2023,[7] καταδικάζει τις φρικτές τρομοκρατικές επιθέσεις της Χαμάς κατά του Ισραήλ, εκφράζει έντονη ανησυχία για την ανθρωπιστική κατάσταση στη Γάζα και παρακινεί την ΕΕ να επανεξετάσει τη χρηματοδοτική βοήθεια της προς τα Παλαιστινιακά Εδάφη, ζητά την απελευθέρωση των ομήρων της Χαμάς, καθώς και τον διαχωρισμό παλαιστινιακού λαού και της τρομοκρατικής οργάνωσης, καταδικάζοντας συγχρόνως τη στήριξη του Ιράν προς τη Χαμάς.

Τον Ιανουάριο 2024 η χαρακτηριστικότερη αναφορά του ψηφίσματος της Ευρωβουλής[8] είναι η έκκληση για μόνιμη κατάπαυση του πυρός στη Γάζα[9] και έναρξη πολιτικών διαπραγματεύσεων για εξεύρεση ειρηνευτικής λύσης των δύο κρατών και επανέναρξης της ειρηνευτικής διαδικασίας. Αναγκαίος κρίνεται και ο τερματισμός της κατοχής των Παλαιστινιακών Εδαφών. Τον Μάρτιο του 2024 το ψήφισμα του Ευρωκοινοβουλίου επαναλαμβάνει το αίτημα για μόνιμη κατάπαυση, καθώς εντείνεται η επισιτιστική ανασφάλεια και είναι πλέον ορατός ο κίνδυνος λιμοκτονίας στη Γάζα –σταθερή είναι και η αναφορά για την ανοικτή διέλευση– πρόσβαση (μέσω χερσαίων ή θαλάσσιων διόδων) ανθρωπιστικής βοήθειας.[10] Από τον Οκτώβριο του 2023 μέχρι και τον Οκτώβριο του 2025 το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο κατά τις συνόδους του εξέδωσε εννέα συμπεράσματα σχετικά με την κατάσταση στην Μέση Ανατολή.

Ειδικότερα, το 2023 εκδόθηκαν δύο συμπεράσματα (και τα δύο τον Οκτώβριο με διαφορά λίγων ημερών). Τα δύο διαδοχικά συμπεράσματα δεν

7. Αναλυτικά στο Ψήφισμα του ΕΚ της 19ης Οκτωβρίου 2023». *European Parliament*, (2023), "European Parliament resolution on the despicable terrorist attacks by Hamas against Israel, Israel's right to defend itself in line with humanitarian and international law and the humanitarian situation in Gaza", par. 1-23, (2023/2899(RSP)), www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2023-0373_EN.html. Το ψήφισμα εγκρίθηκε με 500 ψήφους υπέρ, 21 κατά και 24 αποχές.
8. *European Parliament*, (2024) "European Parliament resolution on the humanitarian situation in Gaza, the need to reach a ceasefire and the risks of regional escalation", par. 1-24, (2024/2508(RSP)), www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2024-0051_EN.html
9. Το ψήφισμα εγκρίθηκε με 312 ψήφους υπέρ, 131 κατά και με 72 αποχές.
10. *European Parliament*, (2024, 14 March), "European Parliament resolution on the immediate risk of mass starvation in Gaza and the attacks on humanitarian aid deliveries", par. 1-24, (2024/2616(RSP)), www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2024-0159_EN.html

διαφέρουν ως προς το βασικό τους περιεχόμενο (καταδίκη της Χαμάς, δικαίωμα άμυνας Ισραήλ σύμφωνα με το ανθρωπιστικό δίκαιο, προστασία αμάχων, απελευθέρωση ομήρων από τη Χαμάς, παροχή επείγουσας ανθρωπιστικής βοήθειας/στήριξη αμάχων, αποφυγή περιφερειακής κλιμάκωσης, προσήλωση στην επίτευξη βιώσιμης ειρήνης στη βάση της λύσης των δύο κρατών).[11]

Το δεύτερο συμπέρασμα περιλαμβάνει ορισμένες επιπλέον προσθήκες: επιδείνωση της ανθρωπιστικής κατάστασης στη Γάζα –εξασφάλιση απρόσκοπτης πρόσβασης σε ανθρωπιστική βοήθεια– συνεργασία ΕΕ με εταίρους για την προστασία των αμάχων. Χαρακτηριστικά, επισημαίνεται η ανάγκη συμβολής της Ε.Ε. για την εξεύρεση λύσης στη βάση των δύο κρατών.

Το 2024 εκδόθηκαν τέσσερα συμπεράσματα (Μάρτιος, Ιούνιος, Οκτώβριος, Δεκέμβριος). Στη διήμερη σύνοδο κορυφής (Μάρτιος 2024), οι ηγέτες και οι ηγέτιδες της ΕΕ «[...] υπογράμμισαν τον αποτροπιασμό τους για τις πρωτοφανείς απώλειες ζωών αμάχων[...] και «[...]εξέφρασαν τη βαθιά τους ανησυχία για την καταστροφική ανθρωπιστική κατάσταση στη Γάζα[...]», ζητώντας την άμεση λήψη μέτρων και ενεργειών.[12]

Στα συμπεράσματα του Ιουνίου 2024 επαναλαμβάνονται οι σταθερά διακηρυγμένες θέσεις της Ε.Ε. για την κατάσταση στη Μέση Ανατολή, ενώ γίνεται και ειδικότερη αναφορά στην ανάγκη εφαρμογής των αποφάσεων του Διεθνούς Δικαστηρίου, στην έκδοση της απόφασης 2735 του Συμβουλίου Ασφαλείας των Ηνωμένων Εθνών, στο σχέδιο δράσης της UNRWA (Υπηρεσία Αρωγής και Έργων του ΟΗΕ για τους Παλαιστίνιους Πρόσφυγες), την καταδίκη των χτυπημάτων στις εγκαταστάσεις της Διεθνούς Επιτροπής του Ερυθρού Σταυρού (ΔΕΕΣ) στη Γάζα. Στο ίδιο κλίμα και το συμπέρασμα του Οκτωβρίου 2024, με ειδικότερες θέσεις για τις τρέχουσες εξελίξεις (λ.χ. αποσταθεροποιητικές ενέργειες του Ιράν στη Μέση Ανατολή, στρατιωτική κλιμάκωση στον Λίβανο/επιθέσεις κατά της UNIFIL κ.ά. Τον Δεκέμβριο 2024, εκφράστηκε η βαθιά ανησυχία για τη δραματική στρατιωτική κλιμάκωση στη Μέση Ανατολή, τονίστηκε η αυτοδέσμευση να συμβάλει η Ευρωπαϊκή Ένωση στην αποκλιμάκωση της κατάστασης, και στην παροχή ανθρωπιστικής βοήθειας στους πληθυσμούς της Μέσης Ανατολής - ιδίως στους πλέον ευάλωτους, καθώς και να κλιμακώσει την ανθρωπιστική της δράση.

Το 2025 εκδόθηκαν τρία συμπεράσματα (Μάρτιος, Ιούνιος, Οκτώβριος). Με το ψήφισμα του Μαρτίου 2025[13] ουσιαστικά το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο ζητά την επαναφορά - συμφωνία για την κατάπαυση πυρός στη Γάζα, χαιρετίζει το αραβικό σχέδιο ανάκαμψης (Κάιρο, 4 Μαρτίου 2025), χαιρετίζει τη συμφωνία μεταξύ των μεταβατικών αρχών και των συριακών δημοκρατικών δυνάμεων, κάνει έκκληση του προς τα μέρη να εφαρμόσουν τη συμ-

11. Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, (2023, 15 Οκτωβρίου), «Δήλωση των μελών του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου σχετικά με την κατάσταση στη Μέση Ανατολή», www.consilium.europa.eu/el/press/press-releases/2023/10/15/statement-agreed-by-the-27-members-of-the-european-council-on-the-situation-in-the-middle-east/
12. *Ευρωπαϊκό Συμβούλιο*, (2024, 21/22 Μαρτίου «Συμπεράσματα του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου», www.consilium.europa.eu/el/meetings/european-council/2024/03/21-22/
13. *Ευρωπαϊκό Συμβούλιο*, (2025, 20 Μαρτίου), «Κύρια αποτελέσματα», www.consilium.europa.eu/el/meetings/european-council/2025/03/20/

φωνία κατάπαυσης του πυρός (27ης Νοεμβρίου 2024) και την απόφαση 1701 του Συμβουλίου Ασφαλείας των Ηνωμένων Εθνών. Κατά τα λοιπά το Συμβούλιο επαναλαμβάνει τις πάγιες και ήδη εμπεδωμένες θέσεις της Ε.Ε.

Με βάση και τα προηγούμενα συμπεράσματα, τον Ιούνιο 2025,[14] το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο δεν διαφοροποιήθηκε ουσιωδώς από τις εκπεφρασμένες θέσεις του δίνοντας πάντως έμφαση στην απρόσκοπτη ανθρωπιστική βοήθεια, τη διασφάλιση της προστασίας των αμάχων, την ανάγκη συμμόρφωσης του Ισραήλ με το άρθρο 2 της συμφωνίας σύνδεσης ΕΕ-Ισραήλ, καταδικάζει απερίφραστα την κλιμάκωση στη Δυτική Όχθη - ζητά την επεξεργασία περαιτέρω περιοριστικών μέτρων κατά εξτρεμιστών εποίκων.

Ιδιαίτερη επιβάρυνση στις σχέσεις ΕΕ-Ισραήλ προκάλεσε η στάση της κυβέρνησης Νετανιάχου απέναντι στις διπλωματικές πρωτοβουλίες και για τον σχεδιασμό της «επόμενης ημέρας» του πολέμου. Η κατηγορηματική απόρριψη κάθε ρόλου της Παλαιστινιακής Αρχής ως εναλλακτικής διακυβέρνησης στη Γάζα, καθώς και η ανοιχτή αντίθεση στην προοπτική δημιουργίας παλαιστινιακού κράτους, έθεσαν σε σοβαρή δοκιμασία τους ευρωπαίους που παραδοσιακά υποστήριζαν το Ισραήλ. Η στάση αυτή ερχόταν σε άμεση σύγκρουση με τη διαχρονική δέσμευση της Ευρωπαϊκής Ένωσης υπέρ της λύσης των δύο κρατών και της παλαιστινιακής αυτοδιάθεσης, υπονομεύοντας το κοινό νορμολογικό πλαίσιο που έως τότε λειτουργούσε ως βάση της ευρωϊσραηλινής συνεργασίας.[15]

Σε αυτό το πλαίσιο, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή πρότεινε την επιβολή κυρώσεων και περιοριστικών μέτρων· Τον Ιούλιο του 2025, η Επιτροπή προτείνει τη μερική αναστολή της σύνδεσης του Ισραήλ με το πρόγραμμα «Ορίζων Ευρώπη». (συμμετοχή ισραηλινών οντοτήτων στο Accelerator του ΕΣΚ).[16]

Τον Σεπτέμβριο του 2025 η Κομισιόν κατέθεσε-προς έγκριση στα κράτη-μέλη της Ε.Ε.- δέσμη μέτρων, τα οποία αφορούν το εμπόριο μεταξύ Ε.Ε. - Ισραήλ, περιλαμβάνουν: αναστολή εμπορικών διατάξεων της Συμφωνίας Σύνδεσης Ε.Ε. - Ισραήλ, αναστολή χρηματοδοτικής στήριξης ύψους 20 εκατομμυρίων ευρώ, επιβολή δασμών σε προϊόντα που προέρχονται από το Ισραήλ. Λόγω των εσωτερικών διαφωνιών και του συνεπαγόμενου πολιτικού κόστους, οι προτάσεις δεν έγιναν δεκτές.

Το καταληκτικό συμπέρασμα του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου αναφερόταν σε ένα «Ειρηνευτικό σχέδιο για τη Γάζα και την ανασυγκρότηση» και οι ηγέτες των κρατών της Ε.Ε. επικρότησαν τη συμφωνία που επιτεύχθηκε ως την πρώτη φάση του ολοκληρωμένου σχεδίου για τον τερματισμό της σύρ-

14. *Ευρωπαϊκό Συμβούλιο*, (2025, 26 Ιουνίου), «Συμπεράσματα του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου σχετικά με τη Μέση Ανατολή», σημ. 4-7, www.consilium.europa.eu/el/press/press-releases/2025/06/26/european-council-conclusions-on-the-middle-east/
15. *European Commission*, (2025, September 17). Commission proposes suspension of trade concessions with Israel and sanctions on extremist ministers of the Israeli government and violent settlers. https://north-africa-middle-east-gulf.ec.europa.eu/news/commission-proposes-suspension-trade-concessions-israel-and-sanctions-extremist-ministers-israeli-2025-09-17_en
16. *Ευρωπαϊκή Επιτροπή*, (2025, 28 Ιουλίου), «Η Επιτροπή προτείνει τη μερική αναστολή της σύνδεσης του Ισραήλ με το πρόγραμμα «Ορίζων Ευρώπη»", https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/el/ip_25_1921

ραξης στη Γάζα το οποίο πρότεινε ο Αμερικανός Πρόεδρος, Ντόναλντ Τραμπ, ενώ επαινούσε τις διπλωματικές προσπάθειες υπό την ηγεσία των ΗΠΑ, καλώντας τα μέρη να δεσμευτούν για την υλοποίηση της συμφωνίας.[17] Επαναλάμβανε δε τις θέσεις περί προσήλωσης της Ε.Ε. στο διεθνές δίκαιο, περί άμβλυνσης της δεινής ανθρωπιστικής κρίσης – ως μέσο, άλλωστε συμβολής στην ειρήνευση, καθώς και τη σταθεροποίηση, ανάκαμψη και ανασυγκρότηση της Γάζας, ενώ καλούσε και σε τερματισμό των βιαιοτήτων των εποίκων.

Στο ίδιο πλαίσιο εντάσσονται και οι δύο δηλώσεις του Προέδρου του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου τον Σεπτέμβριο (Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ, Νέα Υόρκη) και τον Οκτώβριο (Σύνοδος Κορυφής του Σαρμ Ελ Σέιχ) του 2025 (χαρακτηριστικές είναι οι δηλώσεις ευχαριστίας προς τον Πρόεδρο των ΗΠΑ, για τη συμβολή του στην εξεύρεση λύσης).

Από το Νοέμβριο του 2023 μέχρι και τον Οκτώβριο του 2025, καταγράφονται συνολικά δεκαπέντε δηλώσεις από την ύπατη εκπροσώπηση. Οι δηλώσεις ευθυγραμμίζονται με τα συμπεράσματα του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου, καθώς επαναλαμβάνονται οι εκκλήσεις ή οι καταδίκες των θεσμικών οργάνων της ΕΕ. Η τελευταία δήλωση επικροτεί τις διπλωματικές προσπάθειες υπό την ηγεσία των ΗΠΑ, ενώ τον Νοέμβριο 2025 αναφερόταν στην «εμβάθυνση της ανθρωπιστικής κρίσης στη Γάζα».

Το Συμβούλιο Εξωτερικών Υποθέσεων τον Οκτώβριο 2025, συζήτησε τον τρόπο με τον οποίο η ΕΕ μπορεί να στηρίξει πλήρως το ειρηνευτικό σχέδιο, αφήνοντας ανοιχτό κάθε ενδεχόμενο επιβολής κυρώσεων σε περίπτωση μη εφαρμογής των όρων - προβλέψεων. Ο Josep Borrell, ως ύπατος Εκπρόσωπος της Ένωσης για Θέματα Εξωτερικής Πολιτικής και Πολιτικής Ασφάλειας είχε επισημάνει την δραματική κατάσταση στη Γάζα και πως αυτή η εξέλιξη δείχνει την πολιτική και ηθική αποτυχία της διεθνούς κοινότητας.[18]

Στο ενδιάμεσο διάστημα αρκετές υπήρξαν και οι παρεμβάσεις του Συμβουλίου. Ενδεικτικά, τον Μάιο 2025, έθεσε το θέμα της αναθεώρησης της συμφωνίας σύνδεσης Ισραήλ Ε.Ε. Σειρά μέτρων σε περίπτωση μη συμμόρφωσης του Ισραήλ με τις δεσμεύσεις του παρουσίασε τον Ιούλιο 2025, ενώ «άμεση ανθρωπιστική κατάπαυση του πυρός» ζήτησαν 26 από τα 27 κράτη μέλη τον Φεβρουάριο 2024.

Στην τελική φάση της κρίσης, καθώς η στρατιωτική σύγκρουση στη Γάζα παρατεινόταν χωρίς σαφή ορίζοντα πολιτικής διευθέτησης, η στάση της Ευρωπαϊκής Ένωσης εισήλθε σε ένα στάδιο ανοικτής εσωτερικής διαφοροποίησης. Η αδυναμία των ευρωπαϊκών θεσμών να διαμορφώσουν μια κοινή, δεσμευτική στρατηγική επέτρεψε την ενεργοποίηση των εθνικών αντανακλαστικών των κρατών-μελών. Σε αυτό το πλαίσιο, ορισμένα κράτη-μέλη - με προεξάρχουσα τη Γαλλία[19],

17. Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, (2025, 23 Οκτωβρίου), "Ειρηνευτικό σχέδιο για τη Γάζα και ανασυγκρότηση", www.consilium.europa.eu/el/policies/eu-position-situation-middle-east/
18. Borrell, J. (2024, November 28). "Middle East: Speech on the humanitarian crisis in Gaza and the West Bank and UNRWA's role in the region". www.eeas.europa.eu/eeas/middle-east-speech-high-representativevice-president-josep-borrell-humanitarian-crisis-gaza-and-west_en
19. Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères, (2025), "Israel / Palestinian Territories – Announcement of the recognition of Palestine" www.diplomatie.gouv.fr/en/country-files/israel-palestine/news/2025/article/israel-palestinian-territories-announcement-of-the-recognition-of-palestine

αλλά και άλλες ευρωπαϊκές χώρες που είχαν ήδη προχωρήσει σε αναγνώριση της Παλαιστίνης- άρχισαν να αντιμετωπίζουν την αναγνώριση παλαιστινιακού κράτους όχι πλέον ως τελικό αποτέλεσμα μιας ειρηνευτικής διαδικασίας, αλλά ως εργαλείο πολιτικής πίεσης. Η μετατόπιση αυτή σηματοδότησε μια ουσιώδη αλλαγή σε επίπεδο κρατών-μελών: από τη λογική της «ουδετερότητας» προς μια πιο ενεργητική νορμολογική παρέμβαση υπέρ της παλαιστινιακής αυτοδιάθεσης. Η επιλογή αυτή συνδέθηκε άμεσα με την προσπάθεια άσκησης διπλωματικής πίεσης προς τις Ηνωμένες Πολιτείες, οι οποίες είχαν αποφασίσει τη μονομερή στήριξη των ισραηλινών ενεργειών.

Το ψήφισμα του Κοινοβουλίου τον Σεπτέμβριο του 2025,[20] εμπεριέχει: ρητή - απερίφραστη καταδίκη της παρεμπόδισης ανθρωπιστικής βοήθειας από την ισραηλινή κυβέρνηση, αλλά και των «βάρβαρων εγκλημάτων» της Χαμάς, έκφραση ανησυχίας για την εντεινόμενη ανθρωπιστική κρίση ενώ απευθύνει κάλεσμα προς την Ε.Ε. για ανάληψη επείγουσας δράσης και για διερεύνηση των παραβιάσεων του διεθνούς δικαίου/επιβολή κυρώσεων (αναστολή του εμπορικού πυλώνα της συμφωνίας σύνδεσης ΕΕ-Ισραήλ), τίθεται δε και το ζήτημα αναγνώρισης του κράτους της Παλαιστίνης.

Οι δηλώσεις της ύπατης εκπροσώπου της ΕΕ. ευθυγραμμίζονται με τα συμπεράσματα του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου, όπου επαναλαμβάνονται οι εκκλήσεις και οι καταδίκες των ανωτέρω. Χαρακτηριστικά, η τελευταία καταγεγραμμένη δήλωση για το θέμα επικροτεί τις διπλωματικές προσπάθειες υπό την ηγεσία των ΗΠΑ, ενώ τον Νοέμβριο του 2025 αναφερόταν στην «εμβάθυνση της ανθρωπιστικής κρίσης στη Γάζα».

Συμπερασματικά, οι περιορισμένες δυνατότητες νορμοθετικής και ρυθμιστικής ισχύος της Ευρωπαϊκής Ένωσης, καθώς και ουσιαστικής παρέμβασης στην επίλυση του παλαιστινιακού ζητήματος, αναδείχθηκαν ως κρίσιμες προκλήσεις στην κρίση της Γάζας. Σε αυτή την περίοδο έγιναν εμφανείς οι εσωτερικές αντιφάσεις της Ένωσης, επιβεβαιώνοντας τα δομικά όρια της ως ενιαίου και συνεκτικού διεθνούς δρώντα.

Παρά την αρχική θεσμική σύγκλιση στην καταδίκη της τρομοκρατικής επίθεσης της Χαμάς και τη στήριξη του δικαιώματος του Ισραήλ στην αυτοάμυνα, η παρατεταμένη διάρκεια του πολέμου και η κλιμάκωση της ανθρωπιστικής κρίσης στη Γάζα κατέστησαν εμφανή τη διχασμένη φωνή των κρατών-μελών. Η διαφοροποίηση αυτή δεν περιορίστηκε στο επίπεδο της ρητορικής, αλλά επεκτάθηκε και σε πρακτικές πολιτικές επιλογές, όπως η αναγνώριση ή η πρόθεση αναγνώρισης παλαιστινιακού κράτους, υπονομεύοντας την εικόνα μιας κοινής ευρωπαϊκής στρατηγικής.

Η αδυναμία στήριξης των νορμοθετικών αξιώσεων της Ένωσης μέσω καταναγκαστικών ή δεσμευτικών εργαλείων αποδίδεται σε βασικούς περιοριστικούς παράγοντες που δεν της επιτρέπουν να μετατρέψει τη νορμοκεντρική της ταυτότητα σε αποτελε-

20. *Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο*, (2025, 11 Σεπτεμβρίου,) "Το Κοινοβούλιο ζητά βοήθεια για τη Γάζα, απελευθέρωση των ομήρων και δικαιοσύνη", Σύνοδος Ολομέλειας, www.europarl.europa.eu/news/el/press-room/20250905IPR30185/to-koinovoulio-zita-voitheia-gia-ti-gaza-apeleutherosi-ton-omiron-kai-dikaiosuni

σματική συλλογική δράση.[21] Συγκεκριμένα οι ενδοευρωπαϊκές πολιτικές αντιπαραθέσεις, η εξάρτηση από τις συμμαχικές σχέσεις με τις Ηνωμένες Πολιτείες και οι περιορισμοί των ίδιων των θεσμικών και πολιτικών μέσων της Ένωσης αποτελούν τροχοπέδη για ένα κοινό βηματισμό σε περίοδο κρίσεων.

Η κατάσταση στη Γάζα παρουσιάστηκε ταυτόχρονα ως νομικο-ηθικό ζήτημα και, κατά περίπτωση, ως κίνητρο για την κινητοποίηση και επέκταση των επιχειρησιακών δυνατοτήτων της Ένωσης. Ωστόσο, τα όρια αρμοδιοτήτων της Ευρωπαϊκής Επιτροπής –δηλαδή οι θεσμικοί περιορισμοί ως προς το ποιος μπορεί να προτείνει, να αποφασίζει και να επιβλέπει την εξωτερική δράση της Ένωσης– περιόρισαν τη δυνατότητα ανάληψης συνεκτικών πρωτοβουλιών.

Εν τέλει, η νορμοθετική γλώσσα της Ευρωπαϊκής Ένωσης και τα διαθέσιμα εργαλεία πολιτικής κατέδειξαν τα όρια της ευρωπαϊκής ισχύος: η Ένωση δεν ήταν σε θέση να συμβάλει ουσιαστικά στην ανακούφιση της ανθρωπιστικής κρίσης. Η περίπτωση της Γάζας καταδεικνύει ότι η επίκληση των νόρμων παραμένει σε ρητορικό επίπεδο και δεν μεταφράζεται σε αποτελεσματική διεθνή δράση.

21. Diez, T. (2005), "Constructing the self and changing others: Reconsidering 'Normative Power Europe'", *Millennium: Journal of International Studies*, 33:3, σελ. 613-636.

Η Μεταπολεμική Γάζα. Μερικές Σκέψεις.

9

Νίκος Μελέτης

Δημοσιογράφος
Διπλωματικός Συντάκτης

Παρέμβαση στο ετήσιο Συνέδριο της ΕΕΔΔΔΣ «Από την Σύγκρουση στην Ειρήνη: η Μεταπολεμική Γάζα και ο ρόλος του ΟΗΕ. Προκλήσεις για το Διεθνές Δίκαιο και την Συλλογική Ασφάλεια». 19-21 Δεκεμβρίου 2025

1.

Ακόμη ο πόλεμος στη Γάζα δεν έχει τελειώσει. Η εκεχειρία, όπως αυτή έγινε, και το σχέδιο Τραμπ για τη Γάζα έδωσαν μια ευκαιρία να διακοπούν οι μεγάλης έκτασης επιχειρήσεις, αλλά πάντως είμαστε ακόμη μακριά από τη φάση της ειρήνευσης.

Είναι **η δύσκολη και επώδυνη μετάβαση από την κατάσταση ενεργού πολέμου στη σταθεροποίηση, την ασφάλεια, την αποκατάσταση και τη θεσμική ανασυγκρότηση.** Με τεράστιες προκλήσεις σε ό,τι αφορά την ανθρωπιστική πτυχή, τις υποδομές, αλλά και τη θεσμική ανασυγκρότηση.

2.

Ο πόλεμος στη Γάζα, **από την έναρξή του, έθεσε σημαντικά και κρίσιμα ζητήματα, που έχουν προφανώς και σοβαρές νομικές πτυχές.**

Το Ισραήλ είχε απόλυτο δικαίωμα να απαντήσει στην επίθεση που δέχθηκε στο έδαφός του και στην απειλή από τα καθημερινά χτυπήματα από το έδαφος της Γάζας. Ήταν απόλυτο αυτό το δικαίωμα, αλλά προφανώς όχι απεριόριστο. Και το Ισραήλ, εκμεταλλευόμενο την ισχύ του, τη στήριξη των ΗΠΑ και μεγάλων χωρών της Δύσης, αλλά και την ανοχή αρκετών αραβικών χωρών, **ξεπέρασε τα όρια της αναλογικότητας σε μια τέτοια αντίδραση**. Και τα αποτελέσματα τα είδαμε όλοι.

Όμως και στην περίπτωση της Γάζας διαπιστώνουμε ότι η σκληρή ισχύς τελικά παράγει αποτελέσματα και τετελεσμένα, αν όχι και δίκαιο.

Πάντως και εδώ **υπήρξε σοβαρή υποχώρηση της διεθνούς νομιμότητας και της έκφρασής της, με πρώτο τον ΟΗΕ.**
Σε μια περίοδο που **και η πολιτική Τραμπ απεχθάνεται την πολυμέρεια, διαπιστώνουμε την αδυναμία ενός διεθνούς συστήματος να συγκροτήσει έστω μια εναλλακτική του ΟΗΕ διαδικασία, ώστε να υπάρχει μια στοιχειώδης συνεννόηση για την παγκόσμια ασφάλεια**.
Ο **ΟΗΕ αποδείχθηκε αδύναμος και ανεπαρκής στο να αναλάβει δράση στη Γάζα, ακόμη και για τα στοιχειώδη, όπως είναι η παροχή ανθρωπιστικής βοήθειας.** Όμως και ο ΟΗΕ, λειτουργώντας πολύ συχνά με δημοσιοϋπαλληλική νοοτροπία και θέλοντας να έχει την κάλυψη των επιτόπιων πρωταγωνιστών, άφησε πολλές φορές τις δομές και τις υποδομές του να χρησιμοποιούνται για άλλους σκοπούς από εκείνους για τους οποίους δημιουργήθηκαν, δίνοντας έτσι άλλοθι ώστε να βρίσκονται στο στόχαστρο του IDF.
Και κάτι ακόμη: η υπέρμετρα δυσανάλογη αντίδραση του Ισραήλ, η στοχοποίηση πολιτικών στόχων, ήταν μόνο δικό του έγκλημα; Η απαράδεκτη χρήση πολιτικών υποδομών και αμάχων ως ανθρώπινη ασπίδα για τις στρατιωτικές εγκαταστάσεις της Χαμάς δεν είναι μέρος του ίδιου εγκλήματος;

3.

Και **μήπως η Χαμάς διεξήγαγε έναν εθνικοαπελευθερωτικό αγώνα; Για ποιον και με ποια εξουσιοδότηση**; **Η μήπως ασκούσε το δικαίωμα νόμιμης άμυνας;**
Μην ξεχνάμε ότι η 7η Οκτωβρίου δεν είχε στόχο να προωθήσει τη χειραφέτηση των Παλαιστινίων, την προώθηση του παλαιστινιακού κράτους ή την επιβολή μιας τέτοιας λύσης, έστω και με τη χρήση των όπλων. Η επίθεση είχε **περισσότερο διευρυμένα γεωπολιτικά χαρακτηριστικά.**
Η Χαμάς δεν εκπροσωπεί τους Παλαιστίνιους και πάντως δεν είναι υπέρ της λύσης των δύο κρατών, αφού ζητά την εξαφάνιση του Ισραήλ.
Κυρίως όμως η **επίθεση είχε και άλλον στόχο: να τορπιλίσει το μεγάλο σχέδιο που είχε ξεκινήσει** από την προηγούμενη θητεία Τραμπ με τις Συμφωνίες του Αβραάμ, για μια νέα αρχιτεκτονική ασφάλειας στη Μέση Ανατολή και στον αραβικό κόσμο, με τη συμφιλίωση του Ισραήλ και τη Σαουδική Αραβία και, τελικά, την επιβολή μιας λύσης δύο κρατών.

4.

Η επίθεση της 7ης Οκτωβρίου τελικά, **όπως θα μπορούσε να προβλέψει κανείς, πήγε πολύ πιο πίσω την υπόθεση του παλαιστινιακού κράτους απ' ό,τι ήταν πριν από δύο χρόνια, όταν το Ισραήλ είχε υποχρεωθεί να συζητά το Παλαιστινιακό. Κάτι που σήμερα, μετά την οδυνηρή εμπειρία του πολέμου, είναι προς το παρόν εκτός ατζέντας.**

5.

Έτσι, ο πόλεμος **στη Γάζα έθεσε μια σειρά κρίσιμων ερωτημάτων για το πώς μπορεί σε τέτοιες συγκρούσεις να εφαρμοστεί στοιχειωδώς το δίκαιο του πολέμου και ποιος είναι αυτός που θα το επιβάλει.**
Εάν είμαστε στην αφετηρία μιας περιόδου όπου η διεθνής νομιμότητα δεν μπορεί να επιβληθεί από ένα υπερεθνικό όργανο, τότε πώς θα προχωρήσουμε σε ακόμη πιο δύσκολες περιφερειακές κρίσεις και συγκρούσεις;

6.

Η **μονομερής δραστηριοποίηση δρώντων όπως ο Ντ. Τραμπ μπορεί να είναι η απάντηση σε αυτό που ζήσαμε και γνωρίσαμε μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και τον Ψυχρό Πόλεμο; Είναι η προσωποκεντρική διπλωματία, που συχνά έχει και προσωπικά, όχι τόσο ανιδιοτελή κίνητρα, αυτή που θα παράξει αποτελέσματα στο διεθνές πεδίο και θα δημιουργήσει τελικά και δίκαιο**; Μπάρακ: προτιμότερη μια μοναρχία παρά δημοκρατίες στην περιοχή... Χοντροκομμένη προσέγγιση αυτού του Pax Trumpiana σε ολόκληρο τον κόσμο.

Ας δούμε τα επόμενα βήματα στη Γάζα.
Υπάρχει ένα σαφές πλαίσιο για την επόμενη φάση; Ποιος θα **συγκροτήσει τη διεθνή δύναμη ασφαλείας, από ποιες χώρες, και κυρίως ποιος θα δώσει την εντολή και τι μορφή θα έχει αυτή. Θα είναι *peacekeeping* ή *peacemaking*; Θα είναι αυτή που θα αναλάβει τον αφοπλισμό της Γάζας; Τελικά, ποια νομιμοποίηση θα έχει μια τέτοια δύναμη;**
Αλλά και για το **Συμβούλιο Διοίκησης της Γάζας ισχύουν τα ίδια ερωτήματα. Όσο για την Παλαιστινιακή Αρχή, δυστυχώς πρόκειται περί ενός ανυπόληπτου μηχανισμού που απλώς** καταναλώνει τα χρήματα που φθάνουν είτε από τη διεθνή κοινότητα είτε από το Ισραήλ... **Μπαίνουμε σε αχαρτογράφητα νερά**.

7.

Ένα ακόμη θέμα είναι το ζήτημα **του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου. Τελικά είναι για τους αδύναμους;** Και μετά τον πόλεμο στην Ουκρανία και τον πόλεμο στη Γάζα χάνει πλήρως την αξιοπιστία του.
Αν δεν μπορεί να προσαχθεί ο Πούτιν, ο Νετανιάχου ή ο αρχηγός της Χαμάς, τότε το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο θα απομένει για κάποιον πραξικοπηματία στο Μάλι ή στο Σουδάν.

Η Λογοδοσία τελικά αφορά μόνο τους αδύναμους;

«Κοιτάζοντας τη Γάζα, βλέποντας την Ουκρανία, κοιτάζοντας προς το Σουδάν, στρέφοντας το βλέμμα στις ακτές της Βενεζουέλας, βλέπεις πλέον πώς αλλάζει ο κόσμος μας. Και στην αυγή αυτού του νέου κόσμου δεν είναι, δυστυχώς, το Δίκαιο και η Διεθνής Νομιμότητα που υπηρετούνται και γίνονται σεβαστά από τη διεθνή κοινότητα ως ο κανόνας στις περιφερειακές κρίσεις. Με τον κίνδυνο πλέον να δούμε την τρέλα του πολέμου να βγαίνει νικήτρια και να επιβάλλει τελικά το δικό της "Δίκαιο...

8.

Δύο μέτρα και δύο σταθμά: η κινητοποίηση που προκάλεσε διεθνώς το φιλοπαλαιστινιακό κίνημα μονοπώλησε, καθώς σε πολλές χώρες συνδέθηκε και με μια γενικευμένη αντισυστημική αμφισβήτηση, τη συζήτηση και τον προβληματισμό.
Είδατε κάπου την αντίστοιχη –έστω και μικρότερη– κινητοποίηση για το Σουδάν, όπου διαπράττονται ίσως τα μεγαλύτερα εγκλήματα των τελευταίων δεκαετιών σε έναν πόλεμο; Όχι.

Και δυστυχώς οι υπερβολές του κράτους του Ισραήλ έδωσαν την ευκαιρία για την ανάπτυξη ενός αντισημιτικού ιδεολογήματος και πάλι, που κινδυνεύει να νομιμοποιήσει την ισλαμική τρομοκρατία, αλλά και να προβάλει και να επιβάλει σε ελεύθερες και δημοκρατικές κοινωνίες, όπως και η δική μας, μια λογική συλλογικής ευθύνης, όπου κάθε Εβραίος ή πολίτης του Ισραήλ θεωρείται υπεύθυνος για κάθε έγκλημα που έγινε στη Γάζα.

«Αναλύοντας την πρόσφατη Γνωμοδότηση του Διεθνούς Δικαστηρίου της 22 Οκτωβρίου 2025: Ορισμένες σκέψεις για τη Γάζα και το Διεθνές Δίκαιο εν γένει»

Βιργινία Μπαλαφούτα

(LLB, MA, MA, PhD)
Νομικός,
Δρ Διεθνούς Δικαίου

Εισήγηση στο ετήσιο Συνέδριο της ΕΕΔΔΔΣ «Από την Σύγκρουση στην Ειρήνη: η Μεταπολεμική Γάζα και ο ρόλος του ΟΗΕ. Προκλήσεις για το Διεθνές Δίκαιο και την Συλλογική Ασφάλεια». 19-21 Δεκεμβρίου 2025

Ι. Εισαγωγή

1. Στην παρούσα συμβολή, επιλέγονται και αναδεικνύονται ορισμένα κρίσιμα σημεία της Γνωμοδότησης του Διεθνούς Δικαστηρίου (στο εξής θα αναφέρεται και ως Δικαστήριο) της 22 Οκτωβρίου 2025: «Υποχρεώσεις του Ισραήλ αναφορικά με την Παρουσία και τις Δραστηριότητες των Ηνωμένων Εθνών, Άλλων Διεθνών Οργανισμών και Τρίτων Κρατών στα/και εν σχέσει με τα Κατεχόμενα Παλαιστινιακά Εδάφη».
Παράλληλα, επιχειρείται η συσχέτιση της εν λόγω Γνωμοδότησης με την επίτευξη ειρήνης στην περιοχή και με τη Μεταπολεμική Γάζα[1], ενώ κατατίθενται και ορισμένες σκέψεις και ιδέες για τη συμβολή της στην ανάπτυξη και την ενδυνάμωση του Διεθνούς Δικαίου εν γένει.

ΙΙ. Η κρίσιμη συμβολή της Γνωμοδότησης του Διεθνούς Δικαστηρίου της 22 Οκτωβρίου 2025 για τη Γάζα και το Διεθνές Δίκαιο εν γένει

2. Αρχικά, θα πρέπει να τονιστεί ότι παρά το γεγονός ότι στις μέρες μας το Διεθνές Δίκαιο βρίσκεται σε

1. Για μια ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα έκδοση αναφορικά με τον Πόλεμο στη Γάζα, ίδε: «Τετράδια Διεθνούς Δικαίου και Διεθνούς Πολιτικής», Ειδικό Τεύχος «Ο Πόλεμος στη Γάζα»/"The Gaza War", Τεύχος 10ο, Εκδόσεις Ι. Σιδέρης, Αθήνα, Ιούνιος 2024. https://isideris.gr/wp-content/uploads/2024/07/e-Tetradia_10_Book.pdf

κρίση[2], όσα εξελίσσονται στο Διεθνές Δικαστήριο και η δράση του ίδιου του Δικαστηρίου δύνανται να γεννούν αισιοδοξία. Είναι σημαντικό να προκρίνεται η αισιοδοξία έναντι του κυνισμού, θεωρώντας ότι μόνον έχοντας ως βάση το Διεθνές Δίκαιο δύναται να προοδεύει η Ανθρωπότητα και να πορεύεται με βάση τον Πολιτισμό και τον Ανθρωπισμό.

Θα πρέπει να σημειωθεί ότι αναφορικά με τα Κατεχόμενα Παλαιστινιακά Εδάφη, το Διεθνές Δικαστήριο έχει εκδώσει ήδη τρεις Γνωμοδοτήσεις, συμβάλλοντας σημαντικά στη διαχείριση του Παλαιστινιακού ζητήματος, στην προστασία των πληθυσμών που διαβιούν στα κατεχόμενα εδάφη, αλλά και στην προαγωγή, εξέλιξη και ενδυνάμωση του Διεθνούς Δικαίου. Αφετηρία αποτελεί η εμβληματική Γνωμοδότηση «Νομικές Συνέπειες από την Κατασκευή ενός Τείχους στα Κατεχόμενα Παλαιστινιακά Εδάφη»[3] της 9 Ιουλίου 2004. Ακολουθεί η Γνωμοδότηση «Νομικές Συνέπειες που προκύπτουν από τις Πολιτικές και τις Πρακτικές του Ισραήλ στα Κατεχόμενα Παλαιστινιακά Εδάφη, συμπεριλαμβανομένης της Ανατολικής Ιερουσαλήμ»[4] της 19 Ιουλίου 2024. Φτάνοντας στην πιο πρόσφατη Γνωμοδότηση «Υποχρεώσεις του Ισραήλ σχετικά με την Παρουσία και τις Δραστηριότητες των Ηνωμένων Εθνών, Άλλων Διεθνών Οργανισμών, και Τρίτων Κρατών, στα Κατεχόμενα Παλαιστινιακά Εδάφη και εν σχέσει με αυτά»[5] της 22 Οκτωβρίου 2025, την οποία αναλύει το παρόν άρθρο. Στο εξής, θα αναφέρεται και ως η Γνωμοδότηση.

3. Στο άρθρο επιλέγονται και παρουσιάζονται συγκεκριμένες αναφορές, κανόνες, αρχές, πορίσματα του Διεθνούς Δικαστηρίου από την εν λόγω Γνωμοδότηση, τα οποία αναδεικνύονται ως ιδιαίτερα σημαντικά, για τα Κατεχόμενα Παλαιστινιακά Εδάφη αλλά και γενικότερα για το Διεθνές Δίκαιο.

Το ερώτημα που τέθηκε από τη Γενική Συνέλευση του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών (ΟΗΕ) και για το οποίο το Δικαστήριο ασκεί τη γνωμοδοτική του αρμοδιότητα ήταν το ακόλουθο: «Ποιές είναι οι υποχρεώσεις του Ισραήλ, ως κατέχουσας δύναμης και ως μέλους των Ηνωμένων Εθνών, σε σχέση με την παρουσία και τις δραστηριότητες των Ηνωμένων Εθνών, συμπεριλαμβανομένων των υπηρεσιών και των οργανώσεών τους, άλλων διεθνών οργανισμών και τρίτων κρατών, εντός και σε σχέση με τα Κατεχόμενα Παλαιστινιακά Εδάφη, συμπεριλαμβανομένης της διασφάλισης και διευκόλυνσης της απρόσκοπτης παροχής επειγόντως απαραίτητων προμηθειών που είναι απαραίτητες για την επιβίωση του Παλαιστινιακού άμαχου πληθυσμού, καθώς και βασικών υπηρεσιών και ανθρωπιστικής και αναπτυξιακής βοήθειας, προς όφελός του και προς υποστήριξη του δικαιώματός του στην αυτοδιάθεση;»

4. Το Δικαστήριο διαπιστώνει, αρχικά, ότι έχει δικαιοδοσία, χαρακτηρίζει νομικό[6] το ερώτημα της Γενικής Συνέλευσης, και διευκρινίζει ότι το γεγονός ότι το ερώτημα έχει πολιτικό πλαίσιο δεν το αποστερεί από τον νομικό του χαρακτήρα. Η συγκεκριμένη διαπίστωση είναι ιδιαίτερα σημαντική, διότι στην πράξη γίνεται πολλές φορές επίκληση του πολιτικού χαρακτήρα ενός ζητήματος προκειμένου να μην επιληφθεί μιας υπόθεσης ένα διεθνές ή περιφερειακό δικαστήριο, προκειμένου να μην ενταχθεί ένα ζήτημα σε μια διεθνή ή περιφερειακή σύμβαση, προκειμένου να μην εφαρμοστεί εν τέλει επί αυτού του ζητήματος το Διεθνές Δίκαιο. Αναμφισβήτητα, ζητήματα που μας απασχολούν στο Διεθνές Δίκαιο έχουν και πολιτικές πτυχές. Το Διεθνές Δίκαιο και η Διεθνής Πολιτική αλληλοδιαπλέκονται με πολλούς τρόπους.[7] Το γεγονός αυτό, όμως, δεν συνεπάγεται την επίκληση της πολιτικής διάστασης ενός ζητήματος προκειμένου να βγει από το πεδίο του Διεθνούς Δικαίου, η οποία επίκληση σε πολλές περιπτώσεις είναι κακόπιστη και καταχρηστική.

5. Το Διεθνές Δικαστήριο, παραπέμποντας και στη Γνωμοδότησή του

2. Ίδε και - Βιργινία Μπαλαφούτα, «Το Διεθνές Δίκαιο και η σύγχρονη πραγματικότητα: Το διακύβευμα και οι περιορισμοί», *Policy Paper* 2/2025, Κυπριακό Κέντρο Ευρωπαϊκών και Διεθνών Υποθέσεων, Πανεπιστήμιο Λευκωσίας, Λευκωσία, Κύπρος, Μάρτιος 2025, σς. 29. https://www.unic.ac.cy/cceia/wp-content/uploads/sites/41/Policy-Paper_2-2025.pdf
- Στέλιος Περράκης, «Η μελαγχολία του Διεθνούς Δικαίου», Τετράδια Διεθνούς Δικαίου και Διεθνούς Πολιτικής, Τεύχος 12ο-13ο, Εκδόσεις Ι. Σιδέρης, Αθήνα, Ιούνιος 2025, σσ. 14-17. https://isideris.gr/wp-content/uploads/2025/07/12.-TETRADIA_Book-1.pdf
- Στέλιος Περράκης, «Γίνεται "διεθνής τάξη με βάση κανόνες" χωρίς διεθνές δίκαιο;», Συλλογικός Τόμος *Το διεθνές σύστημα σε ιστορική μετάβαση. 21 αναλύσεις για τις αναδυόμενες προκλήσεις,* (επιμ.) Παναγιώτης Ήφαιστος, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα, 2025, σσ. 469-488.
- Στο ίδιο: Γρηγόρης Τσάλτας, «ΟΗΕ: 80 χρόνια μετά. Κίνδυνος παγκόσμιας αποσταθεροποίησης. Σε υποχώρηση ο σεβασμός των βασικών αρχών και η εφαρμογή των κανόνων του διεθνούς δικαίου», σσ. 489-498.
- William J. Aceves, Amity Boye, Jessica Peake, "Crisis as Catalyst: The Past, Present, and Future of International Law", Just Security, American Branch of the International Law Association's International Law Weekend 2025, October 2025. https://www.justsecurity.org/122915/crisis-catalyst-international-law-weekend/
- Jean d'Aspremont, "International Law as a Crisis Discourse. The Peril of Wordlessness.", In: *Crisis Narratives in International Law*, November 2021, pp.69-84.
- Arnulf Becker Lorca, "Five Reasons to Stay Away from the 'Crisis and Renewal' Narrative in International Law", EJIL:Talk!, Blog of the European Journal of International Law, November 2025. https://www.ejiltalk.org/five-reasons-to-stay-away-from-the-crisis-and-renewal-narrative-in-international-law/
- Franziska Rinke, Philipp Bremer, "Crisis of International Law?", Konrad-Adenauer-Stiftung, December 2024. https://www.kas.de/en/web/auslandsinformationen/artikel/detail/-/content/crisis-of-international-law

3. https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/131/131-20040709-ADV-01-00-EN.pdf
4. https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/186/186-20240719-adv-01-00-en.pdf
5. https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/196/196-20251022-adv-01-00-en.pdf
6. - Ίδε και τη σχετική επιχειρηματολογία του Διεθνούς Δικαστηρίου στη Γνωμοδότησή του «Νομικές Συνέπειες από την Κατασκευή ενός Τείχους στα Κατεχόμενα Παλαιστινιακά Εδάφη», της 9 Ιουλίου 2004.
- Ίδε και τη σχετική επιχειρηματολογία του Διεθνούς Δικαστηρίου στη Γνωμοδότησή του για τη Δυτική Σαχάρα, της 16 Οκτωβρίου 1975. https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/61/061-19751016-ADV-01-00-EN.pdf
7. Ίδε και Βιργινία Μπαλαφούτα, «Διεθνές Δίκαιο και Διεθνής Πολιτική: Μια συνδιαλλαγή υπό το πρίσμα της διεπιστημονικότητας», «19ες Διεθνολογικές Συναντήσεις Ναυπλίου», Ναύπλιο, Βουλευτικό, 27-29 Σεπτεμβρίου 2024. «Τετράδια Διεθνούς Δικαίου και Διεθνούς Πολιτικής», Τεύχος 12ο-13ο, Εκδόσεις Ι. Σιδέρης, Αθήνα, Ιούνιος 2025, σσ. 288-292. https://isideris.gr/wp-content/uploads/2025/07/12.-TETRADIA_Book-1.pdf

του 2024, αναφέρει ότι το Ισραήλ ασκεί εξουσία στα Κατεχόμενα Παλαιστινιακά Εδάφη, τα οποία αποτελούν ενιαία εδαφική ενότητα, που περιλαμβάνει τη Δυτική Όχθη, την Ανατολική Ιερουσαλήμ και τη Λωρίδα της Γάζας, ειδικότερα: έλεγχο των χερσαίων, θαλάσσιων και εναέριων συνόρων, περιορισμούς στην κυκλοφορία προσώπων και αγαθών, είσπραξη φόρων εισαγωγής και εξαγωγής, έλεγχο των τηλεπικοινωνιών και της ηλεκτρικής ενέργειας, στρατιωτικό έλεγχο. Αναφέρει δε ότι μετά τον «Πόλεμο των Έξι Ημερών» του 1967 ξεκινά η κατοχή του Ισραήλ στα εν λόγω εδάφη.[8]

Το Δικαστήριο παρουσιάζει στοιχεία για το έργο της Υπηρεσίας Αρωγής και Έργων του ΟΗΕ για τους Παλαιστίνιους Πρόσφυγες στην Εγγύς Ανατολή (United Nations Relief and Works Agency for Palestine Refugees in the Near East / UNWRA) και παραπέμπει στην αναφορά των Ηνωμένων Εθνών ότι κατά τη διάρκεια των 75 ετών ιστορίας της έχει γίνει η κεντρική Υπηρεσία του ΟΗΕ για την παροχή βοήθειας και αρωγής στους Παλαιστίνιους πρόσφυγες στα Κατεχόμενα Παλαιστινιακά Εδάφη και στα γειτονικά κράτη.

6. Αναφορικά με την τρομοκρατική επίθεση της 7ης Οκτωβρίου 2023, το Διεθνές Δικαστήριο αναφέρει ότι η Χαμάς και άλλες ένοπλες ομάδες τέλεσαν επιθέσεις στο Ισραήλ, σκοτώνοντας περισσότερους από 1.200 ανθρώπους, τραυματίζοντας χιλιάδες και απαγάγοντας 251, μερικοί από τους οποίους συνέχισαν να κρατούνται όμηροι για περισσότερα από δύο χρόνια. Σύμφωνα με τη Γνωμοδότηση, μετά από αυτές τις επιθέσεις, το Ισραήλ εξαπέλυσε μια μεγάλης κλίμακας στρατιωτική επιχείρηση στη Λωρίδα της Γάζας, από ξηράς, αέρος και θαλάσσης, προκαλώντας τον θάνατο δεκάδων χιλιάδων αμάχων, πολλοί εκ των οποίων ήταν γυναίκες και παιδιά, εκτεταμένες καταστροφές αστικών υποδομών και επανειλημμένη εκτόπιση της συντριπτικής πλειοψηφίας του άμαχου πληθυσμού. Περιόρισε σημαντικά -και για μεγάλα χρονικά διαστήματα, όπως μεταξύ 2 Μαρτίου έως και 18 Μαΐου 2025, εμπόδισε εντελώς- την είσοδο βοήθειας (συμπεριλαμβανομένων τροφίμων και νερού) στη Λωρίδα της Γάζας, με καταστροφικές συνέπειες για τον Παλαιστινιακό πληθυσμό. Τα Ηνωμένα Έθνη ανέφεραν πολυάριθμες επιθέσεις σε σχολικά κτίρια και εγκαταστάσεις υγειονομικής περίθαλψης. Ο Γενικός Γραμματέας του ΟΗΕ δήλωσε ότι μεταξύ 7 Οκτωβρίου 2023 και 20 Αυγούστου 2025 τουλάχιστον 531 εργαζόμενοι σε ανθρωπιστικές οργανώσεις, συμπεριλαμβανομένων 366 μελών του προσωπικού των Ηνωμένων Εθνών (360 εκ των οποίων εργάζονταν στην UNRWA), σκοτώθηκαν στη Λωρίδα της Γάζας.

7. Περαιτέρω, το Δικαστήριο εκφράζει ανησυχία για χαοτικά και στρατιωτικοποιημένα κέντρα διανομής που δεν είναι σε θέση να παραδώσουν βοήθεια στο εύρος και την κλίμακα που απαιτείται. Σύμφωνα με το Γραφείο Συντονισμού Ανθρωπιστικών Υποθέσεων του ΟΗΕ (United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs / OCHA), από την έναρξη της

8. Για το συγκεκριμένο ζήτημα ίδε και - Γνωμοδότηση του Διεθνούς Δικαστηρίου «Νομικές Συνέπειες από την Κατασκευή ενός Τείχους στα Κατεχόμενα Παλαιστινιακά Εδάφη», της 9 Ιουλίου 2004.
Ίδε και - S/RES/ 242 (1967)
https://peacemaker.un.org/sites/default/files/document/files/2024/05/scres24228196729.pdf

εφαρμογής του νέου συστήματος και από τις αρχές Σεπτεμβρίου 2025, πάνω από 2.100 Παλαιστίνιοι έχουν σκοτωθεί ενώ αναζητούσαν ανθρωπιστική βοήθεια στα εν λόγω σημεία διανομής, κοντά σε αυτά, ή κατά μήκος των διαδρομών των κομβόι τροφίμων.

8. Το Δικαστήριο κρίνει ότι το ερώτημα της Γενικής Συνέλευσης αφορά στον καθορισμό των υποχρεώσεων του Ισραήλ, και ότι δεν καλείται να γνωμοδοτήσει εάν το Ισραήλ έχει παραβιάσει τις νομικές του υποχρεώσεις ή να ορίσει τις νομικές συνέπειες από τη συμπεριφορά του. Θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι η συγκεκριμένη διαπίστωση περιορίζει τη δυναμική και τη συμβολή της εν λόγω Γνωμοδότησης. Παρά τη διαπίστωση αυτή, το Δικαστήριο εγείρει σοβαρές ανησυχίες αναφορικά με τις υποχρεώσεις του Ισραήλ τις απορρέουσες από το Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο (ΔΑΔ) και το Διεθνές Δίκαιο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΔΔΔΑ).

9. Στη Γνωμοδότηση τονίζεται ότι οι ιδιαίτερες υποχρεώσεις του Ισραήλ ως κατέχουσας δύναμης σε σχέση με την παρουσία και τις δραστηριότητες των Ηνωμένων Εθνών, άλλων διεθνών οργανισμών και τρίτων κρατών διέπονται από το ΔΑΔ, από το Δίκαιο Κατοχής[9], και από το ΔΔΔΑ.

10. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι αναφορές του Διεθνούς Δικαστηρίου για το Δίκαιο Κατοχής: για την παράλληλη εφαρμογή του με το ΔΑΔ, και για την αύξηση των υποχρεώσεων του Ισραήλ -των απορρεουσών από το Δίκαιο Κατοχής- ανάλογα με την αύξηση του αποτελεσματικού ελέγχου του επί της περιοχής. Θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι το Δικαστήριο μέσα από την παρούσα Γνωμοδότηση, αλλά και από τις προηγούμενες αναφορικά με τα Κατεχόμενα Παλαιστινιακά Εδάφη, συμβάλλει σημαντικά στον εμπλουτισμό και στην ενδυνάμωση του Δικαίου Κατοχής.

11. Εξαιρετικά σημαντική είναι και η αρχή που θέτει ότι η προστασία των συμφερόντων ασφαλείας δεν αποτελεί εξαίρεση που επιτρέπει σε κράτος να παρεκκλίνει από τους εφαρμοστέους κανόνες του ΔΑΔ. Ειδικότερα, τονίζει ότι κάθε περιορισμός στις υποχρεώσεις του Ισραήλ που βασίζεται σε ανησυχίες για την ασφάλειά του πρέπει να ερείδεται σε συγκεκριμένο κανόνα. Το Δικαστήριο δεν θεωρεί ότι οι ανησυχίες για την ασφάλεια του Ισραήλ περιορίζουν το πεδίο εφαρμογής των υποχρεώσεών του ως κατέχουσας δύναμης. Υπογραμμίζει ότι οι ανησυχίες για ζητήματα ασφαλείας πρέπει να προβάλλονται καλή τη πίστει. Τονίζει δε ότι όταν τα κράτη λαμβάνουν μέτρα για την καταπολέμηση της τρομοκρατίας απαιτείται να συμμορφώνονται με τις υποχρεώσεις που απορρέουν από το Διεθνές Δίκαιο, και ειδικότερα το ΔΑΔ και το ΔΔΔΑ.

12. Η Γνωμοδότηση υπογραμμίζει την υποχρέωση του Ισραήλ ως κατέχου-

9. Για το Δίκαιο Κατοχής ίδε και: - Antonio Cassese, “Powers and Duties of an Occupant in Relation to Land and Natural Resources”, in *The Human Dimension of International Law: Selected Papers of Antonio Cassese*, (eds.) Antonio Cassese, Paola Gaeta, Salvatore Zappalà, Oxford University Press, 2018, pp. 251–271.
- Natia Kalandarishvili-Mueller, *Occupation and Control in International Humanitarian Law*, Routledge, London, 2020.
- Μαρία-Ντανιέλλα Μαρούδα, *Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο. Νόμοι και Έθιμα Πολέμου - Κατοχή - Αντιμετώπιση Παραβιάσεων,* Εκδόσεις Ι. Σιδέρης, Αθήνα, 2015.
- Βιργινία Μπαλαφούτα, *Το δικαίωμα στην αλήθεια. Εκφάνσεις και εφαρμογές στο Διεθνές Δίκαιο,* Εκδόσεις Ι. Σιδέρης, Αθήνα, Φεβρουάριος 2018.

σας δύναμης να διασφαλίσει ότι στον πληθυσμό της κατεχόμενης περιοχής παρέχονται τα απαραίτητα για την καθημερινή ζωή, συμπεριλαμβανομένων τροφίμων, νερού, στέγης, ιατρικών προμηθειών και ιατρικής περίθαλψης. Περαιτέρω, τονίζει ότι η υποχρέωση του Ισραήλ να συμφωνήσει και να διευκολύνει προγράμματα αρωγής -είτε από κράτη είτε από αμερόληπτους ανθρωπιστικούς οργανισμούς- σε περίπτωση ανεπαρκούς εφοδιασμού του τοπικού πληθυσμού είναι άνευ όρων.
Επισημαίνει ότι τα Ηνωμένα Έθνη έλαβαν σοβαρά υπόψη τους ισχυρισμούς του Ισραήλ εν σχέσει με την UNWRA, και αντέδρασαν αμέσως. 9 μέλη της απολύθηκαν λόγω πιθανής εμπλοκής τους στις επιθέσεις κατά του Ισραήλ. Ωστόσο, σύμφωνα με το Δικαστήριο το γεγονός αυτό δεν επαρκεί για να υποστηρίξει το συμπέρασμα ότι η UNRWA, στο σύνολό της -με περισσότερους από 17.000 υπαλλήλους στα Κατεχόμενα Παλαιστινιακά Εδάφη και συνολικά πάνω από 30.000 υπαλλήλους- δεν πληροί τις αρχές της αμεροληψίας και της ουδετερότητας.[10]

13. Η Γνωμοδότηση αναφέρεται στα διεθνή εγκλήματα της βίαιης εκδίωξης πληθυσμών, της χρήσης του λοιμού του άμαχου πληθυσμού ως μεθόδου πολέμου, καθώς και στην υποχρέωση του Ισραήλ να παρέχει πρόσβαση στη Διεθνή Επιτροπή Ερυθρού Σταυρού προκειμένου να επισκέπτεται προστατευόμενα άτομα που κρατούνται από τις ισραηλινές αρχές.
Το Δικαστήριο τονίζει ότι το Ισραήλ, ως κατέχουσα δύναμη, υποχρεούται βάσει του ΔΔΔΑ να σέβεται και να προστατεύει τα ανθρώπινα δικαιώματα του πληθυσμού των Κατεχόμενων Παλαιστινιακών Εδαφών. Οι περιορισμοί στην παροχή ανθρωπιστικής βοήθειας που είναι απαραίτητη για την ευημερία και την αξιοπρέπεια του Παλαιστινιακού πληθυσμού σχετίζονται άμεσα με αυτές τις υποχρεώσεις.
14. Η παρούσα Γνωμοδότηση θέτει το ζήτημα της εξωεδαφικότητας, το οποίο έθεσαν και οι δύο προηγούμενες Γνωμοδοτήσεις του Δικαστηρίου που αφορούν στα Κατεχόμενα Παλαιστινιακά Εδάφη.[11]
Είναι ιδιαίτερα σημαντικό το γεγονός

10. Ίδε και: - Andreas Zimmermann, “Another Brick in the Wall: Israel’s Seizure of UNRWA Facilities in East Jerusalem”, EJIL:Talk!, Blog of the European Journal of International Law, January 2026.
https://www.ejiltalk.org/another-brick-in-the-wall-israels-seizure-of-unrwa-facilities-in-east-jerusalem/
- Itamar Mann, “Palestinian Refugees and the Future of Asylum”, EJIL:Talk!, Blog of the European Journal of International Law, November 2024.
https://www.ejiltalk.org/palestinian-refugees-and-the-future-of-asylum/
- Marko Milanovic, “The Bottom Line of the ICJ’s UNRWA Advisory Opinion”, EJIL:Talk!, Blog of the European Journal of International Law, October 2025.
https://www.ejiltalk.org/the-bottom-line-of-the-icjs-unrwa-advisory-opinion/
- Rodolfo Ribeiro, “On UNRWA, Palestine Refugees, and International Law”, EJIL:Talk!, Blog of the European Journal of International Law, March 2024.
https://www.ejiltalk.org/on-unrwa-palestine-refugees-and-international-law/
11. Ίδε και Βιργινία Μπαλαφούτα, «Η εξωεδαφική εφαρμογή κανόνων του Διεθνούς Δικαίου στη Γάζα, υπό το φως και της Γνωμοδότησης του Διεθνούς Δικαστηρίου για το “Τείχος”», Ετήσιο Συνέδριο Ελληνικής Εταιρείας Διεθνούς Δικαίου και Διεθνών Σχέσεων με θέμα: «Ο Πόλεμος στη Γάζα και το Παλαιστινιακό Ζήτημα. Προσεγγίσεις Ιστορίας, Δικαίου, Πολιτικών και Γεωστρατηγικής», Πάντειο Πανεπιστήμιο, Υπουργείο Εξωτερικών, Αθήνα, 20-22 Δεκεμβρίου 2023. «Τετράδια Διεθνούς Δικαίου και Διεθνούς Πολιτικής», Ειδικό Τεύχος «Ο Πόλεμος στη Γάζα»/“The Gaza War”, Τεύχος 10ο, Εκδόσεις Ι. Σιδέρης, Αθήνα, Ιούνιος

ότι το Διεθνές Δικαστήριο δημιουργεί ένα πλέγμα υποχρεώσεων και δεσμεύσεων για το Ισραήλ, που απορρέουν από το ΔΑΔ, το Δίκαιο Κατοχής, το ΔΔΔΑ, είτε από συμβάσεις τους στις οποίες το Ισραήλ είναι κράτος μέρος είτε από εθιμικό τους πλαίσιο που δεσμεύει και το Ισραήλ. Συγχρόνως, αξιοποιεί την αρχή της εξωεδαφικότητας, στοχεύοντας στην αναβάθμιση του status προστασίας των ατόμων που διαβιούν στα Κατεχόμενα Παλαιστινιακά Εδάφη.
15. Περαιτέρω, τονίζει την ειδική υποχρέωση όλων των κρατών μελών του ΟΗΕ να συνεργάζονται με τον Οργανισμό, και αναφορικά με τη στάση του Ισραήλ απέναντι στην UNWRA επισημαίνει ότι το Ισραήλ δεν δικαιούται να αρνηθεί τη συνεργασία του με τα Ηνωμένα Έθνη αποφασίζοντας μονομερώς για την παρουσία και τις δραστηριότητες οργανώσεων και υπηρεσιών τους στα Κατεχόμενα Παλαιστινιακά Εδάφη και σε σχέση με αυτά.
Το Δικαστήριο ορίζει εμφατικά ότι το Ισραήλ οφείλει να σέβεται τα προνόμια και τις ασυλίες των Ηνωμένων Εθνών και των οργανώσεών τους, την περιουσία, τα περιουσιακά τους στοιχεία και τα κτήριά τους, καθώς και την ανεξαρτησία του προσωπικού τους και τα προνόμια και τις ασυλίες που είναι απαραίτητα για την άσκηση των καθηκόντων τους, εντός και σε σχέση με τα Κατεχόμενα Παλαιστινιακά Εδάφη.
16. Καταλήγει ότι η πραγμάτωση του δικαιώματος του Παλαιστινιακού λαού στην αυτοδιάθεση[12], συμπεριλαμβανομένου του δικαιώματός του σε ένα ανεξάρτητο και κυρίαρχο κράτος, που θα ζει ειρηνικά πλάι με το κράτος του Ισραήλ εντός ασφαλών και αναγνωρισμένων συνόρων και για τα δύο κράτη, όπως προβλέπεται στις Αποφάσεις του Συμβουλίου Ασφαλείας και στα Ψηφίσματα της Γενικής Συνέλευσης, θα συνέβαλε στην περιφερειακή σταθερότητα και την ασφάλεια όλων των κρατών στη Μέση Ανατολή.
Το Δικαστήριο θέτει εμφατικά ότι το Ισραήλ θα πρέπει να απόσχει από την επέκταση της εσωτερικής του νομοθεσίας στα Κατεχόμενα Παλαιστινιακά Εδάφη κατά τρόπο ασυμβίβαστο με την υποχρέωσή του να μην εμποδίζει τον Παλαιστινιακό λαό να ασκεί το δικαίωμά του στην αυτοδιάθεση, συμπεριλαμβανομένου του αναφαίρετου δικαιώματός του στην εδαφική ακεραιότητα σε ολόκληρη την Κατεχόμενη Παλαιστινιακή Επικράτεια. Έχει τονίσει, μάλιστα, και στην Γνωμοδότηση του 2024 ότι εναπόκειται σε όλα τα κράτη να διασφαλίσουν ότι θα τερματιστεί οποιοδήποτε εμπόδιο που προκύπτει από την παράνομη παρουσία του Ισραήλ στα Κατεχόμενα Παλαιστινιακά Εδάφη στην άσκηση του δικαιώματος αυτοδιάθεσης του Παλαιστινιακού λαού. Με αυτό τον τρόπο τίθεται το ζήτημα της διακρατικής αλληλεγγύης, καθώς και η κρισιμότητα των συγκεκριμένων ζητημάτων ώστε να αφορούν και να δημιουργούν υποχρεώσεις για το σύνολο των κρατών της διεθνούς κοινότητας.
17. Αξίζει να τονιστεί ότι ιδιαίτερο εν-

2024, σσ. 131-140.
https://isideris.gr/wp-content/uploads/2024/07/e-Tetradia_10_Book.pdf
12. Για το δικαίωμα στην αυτοδιάθεση, ίδε και - Antonio Cassese, *Self-determination of peoples: a legal reappraisal*, Cambridge University Press, Cambridge, New York, 1995.
- Antonio Augusto Cançado Trindade, Separate Opinion of Judge Cançado Trindade to the Advisory Opinion of the International Court of Justice, of 25 February 2019, Legal Consequences of the Separation of the Chagos Archipelago from Mauritius in 1965.
https://www.icj-cij.org/index.php/node/142344

διαφέρον παρουσιάζει -τόσο στη διατύπωση της ερώτησης της Γενικής Συνέλευσης όσο και στη Γνωμοδότηση του Δικαστηρίου- η σύνδεση της παροχής επειγόντως απαραίτητων προμηθειών, βασικών υπηρεσιών, και ανθρωπιστικής και αναπτυξιακής βοήθειας, με την άσκηση του δικαιώματος της αυτοδιάθεσης. Διαπιστώνεται, εν προκειμένω, μια αλληλοδιαπλοκή δικαιωμάτων του ανθρώπου και δικαιωμάτων των λαών[13]. Θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι αναγόμαστε στο δικαίωμα στην ανθρώπινη αξιοπρέπεια, στη βάση -ίσως- όλων των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Ίσως εν τέλει και σε ένα δικαίωμα στην ειρήνη[14];

III. Αντί Συμπερασμάτων

18. Στο παρόν άρθρο επιλέχθηκαν, παρουσιάστηκαν και αναλύθηκαν κύρια σημεία ιδιαίτερης σπουδαιότητας της πρόσφατης Γνωμοδότησης του Διεθνούς Δικαστηρίου της 22 Οκτωβρίου 2025. Η εν λόγω Γνωμοδότηση, ορωμένη και συμπληρωματικά με τις δύο προηγούμενες Γνωμοδοτήσεις του Δικαστηρίου που αφορούν στα Κατεχόμενα Παλαιστινιακά Εδάφη, έχει, αναμφισβήτητα, σημαντική συνεισφορά για τη Γάζα σήμερα και στο μέλλον.
19. Περαιτέρω, υψηλής σπουδαιότητας είναι το γεγονός ότι η Γνωμοδότηση της 22 Οκτωβρίου 2025, οικοδομώντας και πάνω στις δύο προηγούμενες σχετικές Γνωμοδοτήσεις του Διεθνούς Δικαστηρίου, δύναται να συμβάλλει σημαντικά στην προαγωγή, στον εμπλουτισμό και στην ενδυνάμωση του Διεθνούς Δικαίου.
20. Το πολύτιμο κεκτημένο που μας προσφέρει το Διεθνές Δικαστήριο με τις τρεις Γνωμοδοτήσεις του που αφορούν στα Κατεχόμενα Παλαιστινιακά Εδάφη θα πρέπει να αξιοποιηθεί και για το Κυπριακό ζήτημα.
21. Εν κατακλείδι, στη σύγχρονη γεμάτη προκλήσεις εποχή, και ενώ το Διεθνές Δίκαιο καλείται να αντιμετωπίσει κρίσεις και δοκιμασίες, θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι το Διεθνές Δικαστήριο αποτελεί έναν διαχρονικό, σταθερό, αντικειμενικό και αδιάβλητο «πυλώνα ισχύος» για το Διεθνές Δίκαιο, ο οποίος μας επιτρέπει να ενατενίζουμε το μέλλον με αισιοδοξία.

13. Παράλληλα με τα δικαιώματα του ανθρώπου υπάρχουν και αναπτύσσονται τα δικαιώματα των λαών, με χαρακτηριστικότερο και πιο αναπτυγμένο εξ αυτών το δικαίωμα στην αυτοδιάθεση. Τα δικαιώματα των λαών, παρά την ιδιαίτερη σπουδαιότητα και δυναμική που θα μπορούσαν να αναπτύσσουν, δεν γνωρίζουν, μέχρι σήμερα, επαρκούς θεσμικής κατοχύρωσης, πλην της κατοχύρωσής τους στον Αφρικανικό Χάρτη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Λαών.
14. Για το δικαίωμα στην ειρήνη, ίδε -μεταξύ άλλων- και - Στέλιος Περράκης, «Δικαιώματα του Ανθρώπου και Ειρήνη», Έκδοση Εργαστηρίου Εκπαίδευσης για την Ειρήνη, Θεσσαλονίκη, 1990, σσ. 113-138. Ο συγγραφέας προσεγγίζει το δικαίωμα στην ειρήνη ως δικαίωμα των λαών και συγχρόνως ως δικαίωμα του ανθρώπου.

Οικονομικές Συνιστώσες της Γενοκτονίας στη Γάζα και Ευθύνη βάσει Διεθνούς Δικαίου

11

Ταϋγέτη Μιχαλακέα

Επίκουρη Καθηγήτρια Διεθνούς Δικαίου Πανεπιστήμιο Λευκωσίας

Εισαγωγή

Οι εταιρικοί φορείς έχουν διαχρονικώς διαδραματίσει κρίσιμο ρόλο σε ένοπλες συγκρούσεις, καθώς και σε καθεστώτα βίας και καταστολής.[1] Παρά την ουσιαστική τους ανάμειξη στη διαιώνιση της βίας και στη διευκόλυνση παραβιάσεων ανθρωπίνων δικαιωμάτων, οι φορείς αυτοί σπανίως εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής των μηχανισμών μεταβατικής δικαιοσύνης,[2] και μένουν τόσο εκτός του πεδίου της έρευνας, όσο και του εν γένει δημοσίου διαλόγου, αμφότερα των οποίων επικεντρώνονται στις παραβιάσεις των κρατικών αρχών, ενώ παραμελούν ευρύτερες οικονομικές, δομικές και εταιρικές διαστάσεις της βίας.[3] Αυτή η στενή προσέγγιση αδυνατεί να λάβει υπόψιν το σύνολο των θυμάτων, ενισχύει υπάρχουσες ανισότητες, αποδίδει μερική δικαιοσύνη και τελικώς υπονομεύει τη μετάβαση σε βιώσιμη ειρήνη, δημοκρατία αλλά και στο κράτος δικαίου.

Εισήγηση στο ετήσιο Συνέδριο της ΕΕΔΔΔΣ «Από την Σύγκρουση στην Ειρήνη: η Μεταπολεμική Γάζα και ο ρόλος του ΟΗΕ. Προκλήσεις για το Διεθνές Δίκαιο και την Συλλογική Ασφάλεια». 19-21 Δεκεμβρίου 2025

Το παρόν άρθρο αναδεικνύει αυτό το ζήτημα μέσα από τη μελέτη περίπτωσης της Γάζας και των δι-

1. P. Le Billon, Fueling War: Natural Resources and Armed Conflict, Routledge London, 2005.
2. Sandt, J., Moor, M., (eds.) *Peace, everyone's business! Corporate accountability in transitional justice: lessons for Colombia*, (PAX, The Netherlands, 2017).
3. D. Sharp, 'Addressing Economic Violence in Times of Transition; Toward a Positive-Peace Paradigm for Transitional Justice' (2012) 35 *Fordham International Law Journal* 796; Z. Miller, 'Effects of Invisibility: In Search of the "Economic" in Transitional Justice', (2008) 2 *International Journal of Transitional Justice* 3, σελ. 266.

εθνών εγκλημάτων που τελούνται εκεί. Διερευνά τη φερόμενη εμπλοκή εταιρικών φορέων, που δραστηριοποιούνται ή αποκομίζουν κέρδη από την κατοχή, και εξετάζει εάν, και με ποιον τρόπο, μπορούν να θεωρηθούν υπεύθυνοι βάσει του διεθνούς νομικού πλαισίου, με έμφαση στο διεθνές ποινικό δίκαιο. Το άρθρο υποστηρίζει ότι η εξέταση της εμπλοκής εταιρειών στα διεθνή εγκλήματα που διαπράττονται στη Γάζα δεν αποτελεί μόνο νομική αναγκαιότητα, αλλά και εννοιολογική προϋπόθεση για την κατανόηση τόσο της προκειμένης, όσο και άλλων συρράξεων. Η ενσωμάτωση αυτών των παραγόντων, σε ερευνητικό και πρακτικό επίπεδο, είναι απαραίτητη για κάθε ουσιαστική διαδικασία λογοδοσίας, αλλά και για τη δημιουργία αποτελεσματικών εγγυήσεων μη επανάληψης, την αποτροπή μελλοντικής βίας καθώς και συνολικά την απόδοση πιο ολοκληρωμένης και συνεκτικής δικαιοσύνης.[4]

Ανταπόκριση από το πεδίο

Η πρόσφατη αναφορά της Φραντσέσκα Αλμπανέζε, Ειδικής Εισηγήτριας των Ηνωμένων Εθνών για την κατάσταση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στα παλαιστινιακά εδάφη που τελούν υπό κατοχή από το 1967, τιτλοφορούμενη '*From economy of occupation to economy of genocide*,' ανέδειξε τον κρίσιμο ρόλο των εταιρικών οντοτήτων στις παραβιάσεις διεθνούς δικαίου εκ μέρους του Ισραήλ.[5] Η ειδική εισηγήτρια συστηματοποίησε αυτό, που μόνο περιθωριακά συζητούνταν από τους ακαδημαϊκούς του διεθνούς δικαίου, ήτοι τις σχέσεις εταιριών και διεθνών εγκλημάτων και κατέγραψε το εταιρικό οικοσύστημα που ωφελεί και ωφελείται από την ισραηλινή κατοχή, ενώ στηρίζει το ισραηλινό εποικιστικό-αποικιακό σχέδιο εκτοπισμού και αντικατάστασης των Παλαιστινίων στα κατεχόμενα εδάφη.[6] Περαιτέρω υποστήριξε ότι η λογοδοσία του ιδιωτικού τομέα για τη συνενοχή του στην ισραηλινή οικονομία της παράνομης κατοχής, του απαρτχάιντ και πλέον της γενοκτονίας, αποτελεί θεμελιώδη προϋπόθεση για τον τερματισμό τόσο της γενοκτονίας όσο και του παγκόσμιου συστήματος που την κατέστησε δυνατή.

Σύμφωνα με διεθνή δικαιοδοτικά όργανα, το Ισραήλ είτε έχει τελέσει είτε φέρεται να τελεί πολλαπλές παραβιάσεις διαφόρων νομικών πλαισίων, ήτοι παραβιάσεις του Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών, του διεθνούς δικαίου ανθρωπίνων δικαιωμάτων, του διεθνούς ανθρωπιστικού και του διεθνούς ποινικού δικαίου.[7] Πιο συγκεκριμένα, μεταξύ άλλων, φέρεται να παραβιάζει το δικαίωμα των Παλαιστινίων στην αυτοδιάθεση, να προσαρτά παρανόμως εδάφη, να τελεί το έγκλημα του απαρτχάιντ, της γενοκτονίας, εγκλήματα πολέμου και αναγκαστικό εκτοπισμό πληθυσμών.

Τα εγκλήματα αυτά καθίστανται δυνατά μέσω της συνέργειας ιδιωτικού και δημοσίου τομέα: κολοσσοί της στρατιωτικής βιομηχανίας, όπως η αμερικανική Lockheed Martin και η ισραηλινή Elbit Systems, αλλά και άλλες 1.650 εταιρίες, σε συνεργασία με πανεπιστήμια, όπως το MIT, παραδίδουν πολεμικό υλικό στο Ισραήλ, το οποίο μεταφέρεται μέσω ναυτιλιακών εταιριών, κάποιες φορές και ελληνικών.[8] Πλείστες άλλες εταιρείες τεχνολογίας παρέχουν τα λεγόμενα τεχνολογικά προϊόντα διπλής χρήσης, φερ 'ειπείν το απαραίτητο λογισμικό για τη μαζική συλλογή δεδομένων και επιτήρηση, αποκομίζοντας παράλληλα κέρδη από το μοναδικό πεδίο δοκιμών στρατιωτικής τεχνολογίας που προσφέρουν τα κατεχόμενα παλαιστινιακά εδάφη. Η εταιρία NSO, που έχει εμπλακεί σε παράνομες παρακολουθήσεις και υποκλοπές σε διάφορα σημεία του πλανήτη, συμπεριλαμβανομένης και της Ελλάδας, η IBM, η Hewlett Packard, η Microsoft, αλλά και η Amazon αποτελούν μόνο κάποιες από αυτές. Σημειωτέων, ούτε η πώληση όπλων ούτε η πώληση τεχνολογιών διπλής χρήσης είναι αφ' εαυτών παράνομες πράξεις, πλην όμως με βάση τη Συνθήκη για το Εμπόριο Όπλων απαγορεύεται ρητά στα κράτη να αδειοδοτήσουν τη μεταφορά όπλων σε άλλα κράτη, όταν είναι γνωστό ότι τα όπλα αυτά θα χρησιμοποιηθούν για τη διάπραξη γενοκτονίας.[9] Σύμφωνα, δε, με τη Συμφωνία Wassenaar, τα κράτη υποχρεούνται να εμποδίζουν εξαγωγές τεχνολογιών διπλής χρήσης, όταν υπάρχει κίνδυνος αυτά να χρησιμοποιηθούν για στρατιωτική επίθεση, παραβιάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων και εσωτερική καταστολή, με την περίπτωση του Ισραήλ να συγκεντρώνει όλα αυτά τα χαρακτηριστικά.[10] Με βάση αυτό το σκεπτικό, ήδη πριν την τωρινή γενοκτονία, υπεβλήθη μήνυση ενώπιον των γαλλικών αρχών κατά της εταιρίας Exxelia, η οποία κατασκευάζει στρατιωτικά εξαρτήματα που επέτρεψαν στον ισραηλινό στρατό να πλήξει το σπίτι της οικογένειας Shuheibar, να σκοτώσει τρία από τα παιδιά της και να τραυματίσει άλλα δύο, τον Ιούλιο του 2014 στη Γάζα. Η καταγγελία υποβλήθηκε από την οικογένεια, η οποία κλήθηκε το 2023 από τον ανακριτή για να καταθέσει.[11]

4. S. Michalowski (ed.), 'Corporate Accountability in the Context of Transitional Justice' (Routledge, 2013); I. Pietropaoli, Business, Human Rights and Transitional Justice (Routledge, 2020). L., Payne, G., Pereira, and L., Bernal-Bermúdez, *Transitional Justice and Corporate Accountability from Below: Deploying Archimedes' Lever*, (Cambridge: Cambridge University Press, 2020),
5. Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών, Συμβούλιο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, Έκθεση του Ειδικού Εισηγητή για την κατάσταση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στα παλαιστινιακά εδάφη που τελούν υπό κατοχή από το 1967, A/HRC/59/23 (2025).
6. R. Shamir, Corporate Accountability to Human Rights: The Case of the Gaza Strip, 24 Harvard Human Rights Journal 1, 155-183, 2011.
7. ICC, Pre-Trial Chamber I, Decision on Israel's challenge to the jurisdiction of the Court pursuant to article 19(2) of the Rome Statute ICC-01/18-374, 21 Νοεμβρίου 2024; ICC, Pre-Trial Chamber I, Decision on Israel's request for an order to the Prosecution to give an Article 18(1) notice ICC-01/18-375, 21 Νοεμβρίου 2024; ICJ, *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide in the Gaza Strip (South Africa v. Israel) (Provisional Measures),* 26 Ιανουαρίου 2024; ICJ, *Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory (Advisory Opinion)*, 9 Ιουλίου2004; ICJ, *Legal Consequences arising from the Policies and Practices of Israel in the Occupied Palestinian Territory, including East Jerusalem (Advisory Opinion),* 19 Ιουλίου 2024.
8. N.Leontopoulos, T. Chondrogiannos, 'Μπροστά στο συμφέρον κάθε ίχνος ανθρωπιάς χάνεται»: Η οικογένεια Λάτση και το Ισραήλ,' *Reporters United*, 7 Νοεμβρίου 2025.
9. United Nations General Assembly, Arms Trade Treaty, UNGA Res 67/234 B, άρθρο 6; Wassenaar Arrangement, Initial Elements of the Wassenaar Arrangement on Export Controls for Conventional Arms and Dual-Use Goods and Technologies (12 Ιουλίου 1996).
10. Regulation (EU) 2021/821 of the European Parliament and of the Council, setting up a Union regime for the control of exports, brokering, technical assistance, transit and transfer of dual-use items, 20 Μαΐου 2021, L 206/1.
11. Al Mezan Center for Human Rights, Lawyers for Palestinian Human Rights, Bereaved Pal-

Περαιτέρω, η κατασκευή, παράνομων σύμφωνα με το Διεθνές Δικαστήριο, εποικισμών, μετά από την κατεδάφιση σπιτιών και άλλων κτιρίων Παλαιστινίων, γίνεται με τη συνδρομή εταιριών που παρέχουν σχετικό εξοπλισμό, όπως η Caterpillar Inc. Κατά της συγκεκριμένης εταιρίας είχε ασκηθεί αγωγή το 2005 από τους γονείς της Αμερικανίδας ακτιβίστριας Rachel Corrie, η οποία σκοτώθηκε το 2003 από ισραηλινό στρατιωτικό μπουλντόζερ D9 της Caterpillar στη Γάζα, ενώ διαμαρτυρόταν ειρηνικά κατά κατεδάφισης παλαιστινιακού σπιτιού.[12] Κάποια χρόνια μετά, η αγωγή απορρίφθηκε, καθώς το Δικαστήριο της Ουάσινγκτον επικαλέστηκε το δόγμα της πολιτικής ερώτησης (*political question doctrine*) και έλλειψη δικαιοδοσίας.[13] Σε κάθε περίπτωση, η όλη αρχιτεκτονική του εποικισμού, συμπεριλαμβανομένων των καταστροφών κατοικιών, σχολείων, νοσοκομείων, χώρων αναψυχής και λατρείας, μέσων βιοπορισμού και παραγωγικών πόρων, όπως ελαιώνων και περιβολιών, αλλά και των υποδομών που απαιτούνται για τον διαχωρισμό και τον έλεγχο κοινοτήτων και για τον περιορισμό της πρόσβασης σε φυσικούς πόρους, έχει στηριχθεί σε πολυεθνικές επιχειρήσεις που σωρεύουν κέρδη, ωφελούμενες από τα προαναφερθέντα εγκλήματα.

Από τον κατάλογο των εταιριών συνενόχων δεν μπορούν να λείπουν αυτές που παρέχουν ή, μάλλον πιο συχνά, στερούν βασικά αγαθά στην περιοχή της Γάζας. Το Πρώτο Τμήμα Προδικασίας του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου διαπίστωσε ότι η στέρηση της παροχής τροφίμων, νερού, ηλεκτρικής ενέργειας και καυσίμων, καθώς και συγκεκριμένων ιατρικών προμηθειών στη Γάζα, οδηγεί στο θάνατο αμάχων, συμπεριλαμβανομένων παιδιών, λόγω υποσιτισμού και αφυδάτωσης και δημιουργεί «συνθήκες ζωής υπολογισμένες ώστε να επιφέρουν την καταστροφή μέρους του άμαχου πληθυσμού στη Γάζα», δηλαδή πληροί την αντικειμενική υπόσταση της γενοκτονίας.[14] Η Εισηγήτρια Αλμπανέζε, τονίζοντας ότι οι συνθήκες γίνονται εφικτές μέσω της εμπλοκής εταιρικών φορέων, κατέγραψε και συστηματοποίησε το σχετικό εκτεταμένο δίκτυο εταιριών.

Επίσης, ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο στη μακροημέρευση της κατοχής διαδραματίζουν εταιρίες οι οποίες συμβάλλουν στην εμπορευματοποίησή προϊόντων που παράγονται σε κατεχόμενα εδάφη, αλλά και οι εταιρίες παροχής τουριστικών υπηρεσιών, όπως η

estinian family gives significant evidence in Paris to investigating judge for unprecedented war crimes and corporate accountability case arising out of 2014 military attacks on Gaza, 3 August 2023.

12. Η αγωγή ασκήθηκε στις Ηνωμένες Πολιτείες με βάση τη νομοθεσία Alien Tort Claims Act, βάσει της οποίας, τα δικαστήρια των ΗΠΑ έχουν δικαιοδοσία για αστικές αγωγές που ασκούνται από αλλοδαπούς για αδικοπραξίες, οι οποίες τελέστηκαν κατά παράβαση του δικαίου των εθνών ή των συνθηκών των Ηνωμένων Πολιτειών. Κογκρέσο των Ηνωμένων Πολιτειών, 28 Κώδικας των ΗΠΑ, Μέρος IV, Κεφάλαιο 85, § 1350. Παραβίαση του δικαίου των εθνών είναι εκείνη που αντίκειται σε κανόνα εθιμικού διεθνούς δικαίου. Βλ. *Sosa v. Alvarez-Machain*, 542 U.S. 692, 734-37 (2004).
13. *Cynthia Corrie et al. v. Caterpillar Inc.,* US Court Of Appeals for The Ninth Circuit, United States, CV-05-05192-FDB, 17 Σεπτεμβρίου 2007.
14. ICC, Press Release, 'Situation in the State of Palestine: ICC Pre-Trial Chamber I Rejects the State of Israel's Challenges to Jurisdiction and Issues Warrants of Arrest for Benjamin Netanyahu and Yoav Gallant,' 21 Νοεμβρίου 2024.

Booking Holdings Inc. και η Airbnb, Inc., που παραθέτουν ακίνητα και δωμάτια ξενοδοχείων σε ισραηλινούς εποικισμούς. Τέλος, η μεγάλη αυτή λίστα δεν θα μπορούσε να ολοκληρωθεί, χωρίς αναφορά στους χρηματοπιστωτικούς φορείς, οι οποίοι μέσω επενδύσεων, δανείων και οικονομικών συναλλαγών, είτε ενισχύουν χρηματικά ευθέως το Ισραήλ, είτε τις εταιρείες που εμπλέκονται άμεσα στην ισραηλινή κατοχή και γενοκτονία. Ανάμεσα στις γνωστές Barclays, BlackRock και Vanguard, ξεχωρίζει η BNP Paribas, η οποία το 2017 κατηγορήθηκε από τις γαλλικές αρχές για συνέργεια, μέσω παροχής δανείων σε μια άλλη γενοκτονία, αυτή της Ρουάντα,[15] ενώ μόλις στα τέλη του 2025, Αμερικανικό δικαστήριο την έκρινε υπεύθυνη για καταβολή αποζημίωσης 20 εκατομμυρίων λόγω συνέργειας στα εγκλήματα του Αλ Μπασίρ στο Σουδάν.[16]

Ας σημειωθεί ότι οι απαρχές του 'εταιρικού' μίτου της Αριάδνης συναντώνται παραπάνω από έναν αιώνα πίσω. Ιστορικά, στην Παλαιστίνη, οι εταιρείες έχουν καθοδηγήσει και διευκολύνει τη διαδικασία εκτοπισμού και αντικατάστασης του αραβικού πληθυσμού, η οποία αποτελεί θεμέλιο της λογικής της εποικιστικής-αποικιακής εξάλειψης. Ήδη από το 1901, το Εβραϊκό Εθνικό Ταμείο, ένας εταιρικός φορέας αγοράς γης, συνέβαλε στον σχεδιασμό και την υλοποίηση της σταδιακής απομάκρυνσης των Αράβων Παλαιστινίων, μια διαδικασία που εντάθηκε με τη Νάκμπα και συνεχίζεται έκτοτε.

Εταιρική πλευρά διεθνών εγκλημάτων και διεθνές δίκαιο

Η εταιρική συνενοχή στα εγκλήματα του Ισραήλ στη Γάζα, καθίσταται προβληματική καθώς αφ' ενός καθιστά εφικτή την τέλεση της γενοκτονίας, αφ' ετέρου, είναι ενδιαφέρον να παρατηρηθεί η προφανής δυσαναλογία ανάμεσα στον κεντρικότατο ρόλο των εταιριών, τόσο σε αυτή τη σύγκρουση όσο και σε πολλές άλλες, και από την άλλη η πλήρης απουσία τους από τον απολογισμό, είτε με τη μορφή δημόσιας συζήτησης, είτε με την απόδοση δικαιοσύνης μέσω της λογοδοσίας. Ο παραγκωνισμός της συζήτησης σχετικά με την εταιρική λογοδοσία οφείλεται και πολλαπλασιάζεται από μια σχετική σύγχυση ως προς το εφαρμοστέο νομικό πλαίσιο. Ενώ το εσωτερικό δίκαιο, είτε ποινικό είτε αστικό, θα μπορούσε σχετικώς αβίαστα να οδηγήσει σε κάποιας μορφής ευθύνη για τον εκάστοτε εταιρικό θύτη, κάτι τέτοιο προϋποθέτει ότι οι κανόνες αυτοί υπάρχουν και υπάρχει κρατική βούληση για την εφαρμογή τους. Αντιθέτως, η έως τώρα πρακτική αποδεικνύει ότι ακόμα και αν θεωρηθεί ότι η κρατική βούληση υπάρχει, κάτι που δεν αληθεύει, συνήθως σε επίπεδο ποινικού δικαίου, οι περισσότερες δικαιοδοσίες δεν έχουν κανόνες εταιρικής ποινικής ευθύνης. Όσο για τον τομέα του αστικού δίκαιου, συχνά καλείται να ξεπεράσει εμπόδια όπως αυτό της αυτοτέλειας των νομικών προσώπων, που εμποδίζει την απόδοση ευθύνης για πιθανά σφάλματα θυγατρικών, στη μητρική εταιρία, η οποία συνήθως

15. K. Merrit, 'French Bank BNP Paribas Accused of Complicity in Rwandan Genocide,' *NPR*, 29 Ιουνίου 2017.
16. E. U. Ochab, 'BNP Paribas to Pay $20 Million Damages for Complicity in Sudan Atrocities,' *Forbes*, 19 Οκτωβρίου 2025.

διαθέτει και τα περισσότερα κεφάλαια για καταβολή αποζημιώσεων.[17]
Από άποψη διεθνούς δικαίου, η σύγχυση αυτή κατ' αρχήν οφείλεται στο ότι, υποκείμενα διεθνούς δικαίου είναι παραδοσιακά τα κράτη.[18] Συνεπώς, είναι δύσκολο να καταστήσεις υπεύθυνους τους εταιρικούς φορείς, μη αναγνωρίζοντας κατ' αρχήν υποχρεώσεις διεθνούς δικαίου για αυτούς. Στον τομέα του διεθνούς δικαίου ανθρωπίνων δικαιωμάτων, ακόμα και σε περίπτωση όπου η δραστηριότητα μιας εταιρίας προκαλεί βλάβη στα δικαιώματα, είναι το κράτος αυτό που καθίσταται υπεύθυνο, καθώς έχει υποχρέωση προστασίας των δικαιωμάτων και έναντι τρίτων που πιθανόν τα παραβιάζουν, αλλά και υποχρέωση πρόληψης, έρευνας, τιμωρίας και επανόρθωσης πιθανής βλάβης.[19] Παρά ταύτα, το 2011 η συζήτηση πήρε νέα τροπή με την υιοθέτηση από την Γενική Συνέλευση, των Κατευθυντήριων Αρχών του ΟΗΕ για τις επιχειρήσεις και τα ανθρώπινα δικαιώματα, οι οποίες αποτελούν κείμενο ηπίου δικαίου.[20]
Με βάση τις Αρχές, οι εταιρίες ναι μεν δεν εξισώνονται με υποκείμενα διεθνούς δικαίου, πλην όμως αναγνωρίζεται ότι έχουν κάποιες ευθύνες. Υπάγοντας την υπό μελέτη περίπτωση της Γάζας στις Κατευθυντήριες αρχές, προκύπτει ότι όταν οι εταιρικές οντότητες συνεχίζουν δραστηριότητες, οι οποίες σχετίζονται με την κατοχή των παλαιστινιακών εδαφών, ενδέχεται να διαπιστωθεί ότι έχουν εν γνώσει τους συμβάλει σε παραβίαση του παλαιστινιακού δικαιώματος στην αυτοδιάθεση, στην προσάρτηση παλαιστινιακού εδάφους, στη διατήρηση παράνομης κατοχής και, ως εκ τούτου, στο έγκλημα της επίθεσης, καθώς και στα εγκλήματα του απαρτχάιντ και της γενοκτονίας.[21] Προς αποφυγή των κινδύνων αυτών, οι Κατευθυντήριες Αρχές συστήνουν στις εταιρείες την τέλεση «Δέουσας Επιμέλειας» για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα, χωρίς όμως να διαλευκάνουν το ζήτημα της λογοδοσίας και της επανόρθωσης των θυμάτων.
Ενδεχομένως, περισσότερο λυσιτελής για την περίπτωση της Γάζας είναι μια

17. G. Skinner, *Transnational Corporations and Human Rights: Overcoming Barriers to Judicial Remedy* (Cambridge University Press, 2020).
18. J. E. Alvarez, Are Corporations "Subjects" of International Law? 9 Santa Clara Journal of International Law 1 (2011).
19. UN Human Rights Council, Report of the Special Representative of the Secretary-General on the issue of human rights and transnational corporations and other business enterprises: Addendum, UN Doc A/HRC/4/35/Add.1 (2007); UN Human Rights Council, Guiding Principles on Business and Human Rights: Implementing the United Nations "Protect, Respect and Remedy" Framework, A/HRC/17/31, 21 March 2011, Principles 1–7; Human Rights Committee, General Comment No. 31: The Nature of the General Legal Obligation Imposed on States Parties to the Covenant, CCPR/C/21/Rev.1/Add.13 (2004), παρ. 10; Committee on Economic, Social and Cultural Rights, General Comment No. 24: State obligations under the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights in the context of business activities, UN Doc E/C.12/GC/24 (2017), παρ. 25–37; Human Rights Committee, Concluding Observations on Germany, CCPR/C/DEU/CO/6 (2015), παρ. 16.
20. UN Human Rights Council, Guiding Principles on Business and Human Rights: Implementing the United Nations 'Protect, Respect and Remedy' Framework, A/HRC/17/31, 21 Μαρτίου 2011.
21. Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών, Συμβούλιο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, Έκθεση του Ειδικού Εισηγητή για την κατάσταση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στα παλαιστινιακά εδάφη που τελούν υπό κατοχή από το 1967, A/HRC/59/23 (2025).

ανάλυση του διεθνούς ποινικού Δικαίου.[22] Σύμφωνα με αυτό, η ευθύνη των μεμονωμένων στελεχών εταιριών για διεθνή εγκλήματα είναι αδιαμφισβήτητη και μπορεί να ξεδιπλωθεί απρόσκοπτα. Το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο για τη Ρουάντα καταδίκασε τρεις επιχειρηματίες των μέσων μαζικής ενημέρωσης, για υποκίνηση της γενοκτονίας του 1994 μέσω ιδιωτικών ραδιοφωνικών σταθμών.[23] Η απόδοση της ευθύνης αυτής αναπτύσσεται χωρίς κάποιο δικονομικό ή δικαιικό κώλυμα, εφόσον το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο (ΔΠΔ) έχει δικαιοδοσία επί φυσικών προσώπων. Το ίδιο, δεν μπορεί όμως να υποστηριχθεί, τουλάχιστον μέχρι στιγμής, για τη διεθνή ποινική ευθύνη των εταιρικών οντοτήτων. Ούτε το ΔΠΔ ούτε κάποιο άλλο φόρουμ εκδίκασης έχει δικαιοδοσία επί επιχειρήσεων σε διεθνές επίπεδο. Παρ' όλα αυτά, το διεθνές ποινικό δίκαιο φαίνεται πιο πρόσφορο να επεκτείνει το πεδίο εφαρμογής του επί εταιρικών οντοτήτων, αφ' ης στιγμής, έχει ήδη, ως κλάδος δικαίου, υπερκεράσει τον κρατικοκεντρισμό του διεθνούς δικαίου και έχει φέρει στο προσκήνιο το άτομο, καλύπτοντας κάποιες από τις εννοιολογικές προϋποθέσεις που θα χρειαζόταν το εν λόγω εγχείρημα.
Κρίσιμο για ένα τέτοιο συμπέρασμα είναι αρχικά ότι το κύριο κριτήριο για την καταδίκη από το ΔΠΔ και άρα για την υπαγωγή ενός προσώπου, φυσικού ή μη, στο πεδίο εφαρμογής του διεθνούς ποινικού δικαίου, είναι η ικανότητα εκτέλεσης ενός αδικήματος, και όχι το αν υπάρχει κατάλληλο δικαιοδοτικό φόρουμ.[24] Το ΔΠΔ έχει διευκρινίσει ότι η ικανότητα τέλεσης μιας επίθεσης αποτελεί το κύριο κριτήριο για καταδίκη, στην περίπτωση ένοπλων μη κρατικών ομάδων.[25] Η ικανότητα διάπραξης ενός εγκλήματος έπαιξε κρίσιμο ρόλο και στις δίκες της Νυρεμβέργης.[26] Τόσο τα δικαστήρια της Νυρεμβέργης, όσο και τα σύγχρονα αμερικανικά δικαστήρια όταν εφαρμόζουν το *Alien Tort Statute*,[27] δομούν την λογική τους στην υπόθεση ότι οι εταιρικοί φορείς μπορούν να προκαλέσουν βλάβη, παραβιάζοντας κανόνες δικαίου.[28] Επί τη βάσει αυτής της λογικής, το Διεθνές Δικαστήριο έχει αποδεχθεί ότι η πράξη της γενο-

22. Το παρόν άρθρο δεν εξετάζει ζητήματα καταλογισμού ποινικής ευθύνης σε εταιρίες. Σχετικά με αυτό, βλέπε A. Hathaway et al, "Aiding and Abetting in International Criminal Law", 104 Cornell Law Review, (2019), σελ.1606–1609.
23. ICTR "Media Case" (Prosecutor v. Nahimana et al., ICTR-99-52).
24. A. Clapham, 'Extending International Criminal Law'; Discussion: International Trends towards Establishing Some Form of Punishment for Corporations, (2008) 6 *Journal of International Criminal Justice* 947.
25. Το ICC, σε σχέση με εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας και ένοπλους μη κρατικούς φορείς, έχει διευκρινίσει ότι το κύριο κριτήριο είναι η ικανότητα εκτέλεσης μιας επίθεσης του μεγέθους που απαιτείται από το Άρθρο 7 του Καταστατικού της Ρώμης. Βλ. για παράδειγμα, ICC, The Prosecutor v. Katanga, Απόφαση, ICC-01/04-01/07, 7 Μαρτίου 2014.
26. *United States v Carl Krauch* in 8 *Trials of War Criminals before the Nurenberg Military Tribunals under Control Council Law No. 10* (1952), 1132, 1133; J. Kyriakakis, *Corporations, Accountability and International Criminal Law* (Cheltenham, UK: Edward Elgar Publishing, 2021), σελ. 90.
27. Βάσει του Alien Torts Statute τα αμερικανικά δικαστήρια μπορούν να κρίνουν αμερικανικές εταιρείες υπεύθυνες για «παραβιάσεις του διεθνούς δικαίου, Alien Torts Statute, 28 US Code, παρ. 1350.
28. *Kadic v. Karadzic* 70 F.3d 232 (2d Cir. 1995).

κτονίας μπορεί να διαπραχθεί από μη κρατικούς «ιδιώτες ή οντότητες».[29]
Ένα περαιτέρω επιχείρημα για την υπαγωγή εταιρικών φορέων στο πεδίο εφαρμογής του διεθνούς ποινικού δικαίου είναι και η λεγόμενη εσωτερική διχοτόμηση των κανόνων του. Μελετητές υποδεικνύουν ότι αυτοί οι κανόνες αποτελούνται από έναν πρώτο υπο-κανόνα, που περιέχει την ουσία της απαγόρευσης, και έναν δεύτερο που αφορά τη συνέπεια μιας ενδεχόμενης παραβίασης, δηλαδή την ευθύνη του παραβάτη, τον λεγόμενο κανόνα δημιουργίας δικαιοδοσίας.[30] Το γεγονός ότι δεν υπάρχει κανόνας δημιουργίας δικαιοδοσίας για εταιρείες, δεν σημαίνει ότι ο πρώτος κανόνας ουσιαστικής απαγόρευσης δεν επεκτείνεται και σε αυτές.
Προς αυτή την κατεύθυνση συνηγορούν και πρόσφατα κείμενα διεθνούς ποινικού δικαίου όπου αναγνωρίζεται η ικανότητα των εταιριών να διαπράττουν τέτοια εγκλήματα,[31] όπως τα Σχέδια άρθρων της Επιτροπής Διεθνούς Δικαίου για την Πρόληψη και την Τιμωρία Εγκλημάτων κατά της Ανθρωπότητας, αλλά και το Πρωτόκολλο του Μαλαμπό.[32] Εάν προστεθούν στα κείμενα αυτά και οι πάμπολλες υποθέσεις εθνικών δικαστηρίων που αυξανόμενα αποδίδουν ποινική ευθύνη σε εταιρίες, τότε είναι εύλογο να συμπεραν θεί ότι το διεθνές ποινικό δίκαιο σταδιακά σμιλεύεται προς την κατεύθυνση της εταιρικής ποινικής ευθύνης ή ότι κατ' ελάχιστον διαμορφώνεται ένα 'επεκτεινόμενο δίκτυο εταιρικής λογοδοσίας για διεθνή εγκλήματα.'[33] Επιπλέον, αυτές οι εξελίξεις υποδηλώνουν μια δογματική σύγκλιση στοιχείων στα νομικά συστήματα παγκοσμίως,[34] οι οποίες με τη σειρά τους δύνανται να διαμορφώσουν τη μελλοντική εξέλιξη του διεθνούς δικαίου αλλά και να επηρεάσουν τις προτεραιότητες της ατζέντας του διεθνούς ποινικού δικαίου. Η σταδιακή σύγκλιση των νόμων και των εννοιών αναιρεί τις ανησυχίες περί συμπληρωματικότητας, οι οποίες εμπόδιζαν την ένταξη της εταιρικής ποινικής ευθύνης στο Καταστατικό της Ρώμης[35] και κατατείνει στο ότι το ζήτημα της προσωπικότητας και της υποκειμενικότητας των εταιρειών για τους σκοπούς του διεθνούς και εθνικού δικαίου τείνει να μετριάζεται. Η αρχή μιας εννοιολογικής μετατόπισης διαφαίνεται και στον διεθνή ακαδημαϊκό διάλογο, δεδομένου ότι διάφοροι μελετητές υποστηρίζουν την επέκταση της δικαιοδοσίας του ΔΠΔ ώστε να καλύπτει και εταιρικούς φορείς.[36]

29. ICJ, Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro), Judgment, ICJ Reports 2007, σελ. 43, παρ. 393; ICJ, Order on Request for the Indication of Provisional Measures in Case Concerning Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro), 1993, International Legal Materials, 32(3), 888–902, παρ. 52.
30. V. Nerlich, 'Core Crimes and Transnational Business Corporations' (2010) 8 *Journal of International Criminal Justice* 3, 895–908; Kyriakakis, παραπάνω σημείωση (26), σελ. 240-241; Florian Jessberger, 'Transnational Business and International Criminal Law', in Geneuss et al., 'Core Crimes Inc.: Panel Discussion', σελ. 967.
31. Genocide Convention, Article VI; Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro), Judgment, I.C.J. Reports 2007, παρ. 420; International Convention on the Suppression and Punishment of the Crime of Apartheid (1973), άρθρο I(2); International Convention for the Suppression of the Financing of Terrorism, άρθρο 5; UN Convention against Transnational Organized Crime, art. 10; UN Convention against Corruption, άρθρο 26.
32. Επιτροπή Διεθνούς Δικαίου, Σχέδια άρθρων για την Πρόληψη και την Τιμωρία Εγκλημάτων κατά της Ανθρωπότητας, με σχόλια, 2019, A/74/10, σελ. 81–84; Αφρικανική Ένωση, Πρωτόκολλο για τις Τροποποιήσεις του Πρωτοκόλλου σχετικά με το Καταστατικό του Αφρικανικού Δικαστηρίου Δικαιοσύνης και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, 27 Ιουνίου 2014, άρθρο 46 (δεν έχει ακόμη τεθεί σε ισχύ).
33. A. Ramasastry, R. Thompson and M. Taylor, 'Translating Unocal: The Expanding Web of Liability for Business Entities Implicated in International Crimes' (2009) 40 Geo. Wash. Int'l L. Rev. 841, σελ. 856; J. Kyriakakis, 'Prosecuting Corporations for International Crimes' in L. May and Z. Hoskins (eds.) *International Criminal Law and Philosophy* (Cambridge University Press, 2010), σελ. 108, 111; J. Kyriakakis, 'Corporate Criminal Liability and the ICC Statute: The Comparative Law Challenge (2009) 56 Netherlands Int'l L. Rev. 333, *σελ.* 342. Και ο SRSG Ruggie χρησιμοποίησε αυτή τη φράση, SRSG report, UN Doc. A/HRC/4/035, 9 February 2007, παρ. 22.

Ιστορικά προηγούμενα

Η διεθνής ποινική ευθύνη των εταιριών, παρά τη μη εφαρμογή της μέχρι σήμερα, θα έρθει να συμπληρώσει εξελίξεις που αναπτύσσονται δειλά, ήδη σχεδόν από τις απαρχές του διεθνούς ποινικού δικαίου. Προσπάθειες απόδοσης ευθύνης στις εταιρικές οντότητες που αναμείχθηκαν, διευκόλυναν και γιγάντωσαν το ναζιστικό καθεστώς, υπήρχαν ήδη από τις λεγόμενες δίκες των βιομηχάνων στη Νυρεμβέργη.[37] Ο κολοσσός χημικών προϊόντων IG Farben, η εταιρεία άνθρακα και χάλυβα Flick, και η βιομηχανία Krupp είχαν κριθεί από τα οικεία δικαστήρια ως υπεύθυνες για το έγκλημα της δουλείας, για λεπλασίες βιομηχανικών εγκαταστάσεων στις περιοχές υπό κατοχή και για άλλα διεθνή εγκλήματα. Η εταιρική συνενοχή είχε κριθεί δεδομένη· πλην όμως, τα εν λόγω δικαστήρια είχαν αρμοδιότητα μόνο επί ατόμων. Σημειωτέων ότι, σχεδόν πενήντα χρόνια μετά, κατά τη συζήτηση για την υιοθέτηση του Καταστατικού του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου στη Ρώμη, υπήρχαν και πάλι σχετικές συζητήσεις, οι οποίες ουδέποτε κόλλησαν σε ουσιαστικά ζητήματα, αλλά σε διαδικαστικά.[38] Στο ίδιο πλαίσιο και με τα ίδια δικονομικά εμπόδια, το 2003, το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο για τη Ρουάντα επιβεβαίωσε ότι εταιρικές οντότητες μπορούν

34. D. Scheffer, 'The Impact of the War Crimes Tribunals on Corporate Liability for Atrocity Crimes under US Law' in C. Walker-Said και M. Kelly (eds.) *Corporate Social Responsibility? Human Rights in the New Global Economy* (University of Chicago Press, 2015), σελ. 163–64.
35. Τεκμαίρεται ότι η δικαιοδοσία επί των εταιρειών δεν συμπεριλήφθηκε στο Καταστατικό του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου όχι λόγω ουσιαστικών αντιρρήσεων, αλλά μάλλον εξαιτίας τεχνικών ζητημάτων. A. Clapham, 'The Question of Jurisdiction under International Criminal Law' in M T Kamminga and S Zia-Zarifi (eds), Liability of Multinational Corporations under International Law (Kluwer Law International 2000); Kyriakakis, J. Corporations and the International Criminal Court: the Complementarity Objection Stripped Bare. Crim Law Forum 19, 115–151.
36. JP. Calderon Meza, 'ICC Personal Jurisdiction on Corporations for Criminal Liability and/or Civil Liability for Reparations' (2021) *Harvard International Law Journal.*
37. Krupp Case (United States of America v. Alfried Krupp), Απόφαση 31ης Ιουλίου 1948, in Trials of War Criminals before the Nuremberg Military Tribunals under Control Council Law No. 10, Vol. IX; I.G Farben Case (United States of America v. Carl Krauch et al.), Απόφαση 30ης Ιουλίου 1948, in Trials of War Criminals before the Nuremberg Military Tribunals under Control Council Law No. 10, Vol. VIII.
38. Βλ. παραπάνω (35).

να φέρουν ευθυνη για διεθνή εγκλήματα και έκρινε ότι η ραδιοφωνική εταιρεία RTLM κάλεσε ρητά στην εξόντωση της εθνοτικής ομάδας των Τούτσι και προκάλεσε γενοκτονία μέσω ραδιοφωνικών εκπομπών.[39]

Διάφορες άλλες υποθέσεις εταιρικής ποινικής ευθύνης για διεθνή εγκλήματα έχουν κριθεί σε εθνικά δικαστήρια διαφόρων δωσιδικιών.[40] Κατά το παρόν εκκρεμούν υποθέσεις με σημαντικές πιθανότητες επιτυχίας, ενώπιον μεν των γαλλικών δικαστηρίων κατά της εταιρίας Lafarge, η οποία προέβαινε σε πληρωμές στον ISIS, ώστε να συνεχίσει τη λειτουργία εργοστασίου τσιμέντου,[41] και στη Σουηδία κατά της εταιρίας Lundin για συνωμοσία με το σουδανικό στρατό προκειμένου να διασφαλιστούν οι εξορύξεις πετρελαίου, παρά τη γνώση των στελεχών της εταιρίας ότι ο στρατός προβαίνει σε εγκλήματα πολέμου.[42] Στις ΗΠΑ, αρκετές αγωγές είχαν κατατεθεί δυνάμει του *Alien Tort Statute*, βάσει του οποίου τα αμερικανικά δικαστήρια μπορούν να κρίνουν αμερικανικές εταιρείες υπεύθυνες για «παραβιάσεις του διεθνούς δικαίου».[43] Η οδός αυτή, ωστόσο, οδηγήθηκε σε αδιέξοδο το 2013 με την απόφαση του *Kiobel v. Royal Dutch Petroleum Co.*, η οποία περιόρισε σημαντικά την εξωεδαφική εφαρμογή του νόμου. Παρ' όλα αυτά, οι δικαστικές διαδικασίες δυνάμει του εν λόγω νομοθετήματος έχουν οδηγήσει σε διακανονισμούς με εταιρείες που φέρονταν ως συνένοχες σε παραβιάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων και σε σοβαρά ποινικά αδικήματα, μεταξύ άλλων και με αμερικανική πετρελαϊκή εταιρεία για τη φερόμενη συνέργειά της σε παραβιάσεις στη Μυανμάρ.[44]

Αντί επιλόγου

Οι παραπάνω σκέψεις δύνανται να επιφέρουν αλλαγές στη νομική αντιμετώπιση εταιριών παραβατών, την επαύριον συρράξεων. Φερ' ειπείν, εάν οι εταιρικοί φορείς καλύπτονται από τις απαγορεύσεις του διεθνούς ποινικού δικαίου, τότε τα θύματα θα μπορούσαν να εγείρουν αξιώσεις κατά εταιριών ενώπιον εθνικών αστικών δικαστηρίων. Σε άλλη περίπτωση, τα κράτη που προβλέπουν διατάξεις για εταιρική ποινική ευθύνη θα μπορούσαν ενδεχομένως να ασκήσουν ποινικές διώξεις, χωρίς να κάνουν διάκριση μεταξύ φυσικών και νομικών προσώπων, εφόσον έχουν ενσωματώσει το διεθνές ποινικό δίκαιο στα εσωτερικά τους νομοθετήματα. Το πιο σημαντικό είναι ότι, αν το διεθνές ποινικό δίκαιο ερμηνευθεί ως δεσμευτικό για τις εταιρικές οντότητες και αν τα κράτη προβλέπουν εταιρική ποινική ευθύνη στην εθνική τους νομοθεσία, τότε η υποχρέωση δίωξης και τιμωρίας των εταιρειών θα πρέπει να είναι πρόσθετη σε εκείνη των ατόμων-επιχειρηματιών, και η τελευταία δεν μπορεί να υποκαταστήσει την πρώτη.

Πέραν, όμως, μιας στενής περιπτωσιολογίας, τα προαναφερθέντα επιχειρήματα επιχειρούν να αναδείξουν το κενό λογοδοσίας που παρατηρείται στα σχέδια μεταβατικής δικαιοσύνης και ανοικοδόμησης μετά τον πόλεμο, και είναι ιδιαίτερα εμφανές στην περίπτωση της Γάζας. Τα τέσσερα βασικά σχέδια για την ειρήνη στην περιοχή θέτουν ως βασικούς πυλώνες την ανοικοδόμηση, την εξόρυξη φυσικών πόρων και την απαλλοτρίωση γης, συχνά από τις ίδιες εταιρίες που φέρονται ως συνένοχοι στα εγκλήματα που τελούνται στη Γάζα.[45] Όχι μόνο, λοιπόν, δεν υπάρχει καμία απόδοση ευθύνης, αλλά οι ίδιες εταιρίες θα κληθούν και πάλι να αποκομίσουν κέρδη, αυτή τη φορά από την ανοικοδόμηση της περιοχής.

Αξιοσημείωτο είναι, επίσης, ότι τα ως άνω σχέδια ειρήνης, αλλά και το «Συμβούλιο της Ειρήνης» που προτάθηκε από τον Donald Trump, και υιοθετήθηκε από το Συμβούλιο Ασφάλειας του ΟΗΕ,[46] τοποθετούν σε νευραλγικές θέσεις λήψης αποφάσεων επί της μετάβασης και της ανοικοδόμησης, επιχειρηματίες και εκατομμυριούχους, περιθωριοποιώντας την πολιτική πλευρά του εγχειρήματος, καθώς και τη βούληση και δράση του Παλαιστινιακού λαού. Η αναγκαία πολιτική ζύμωση και η αναζήτηση των δομικών αιτίων, απαραίτητες για τη μετάβαση στην επόμενη ημέρα, δίνουν τη θέση τους σε λογικές εταιρικής διακυβέρνησης, με διοικητικά συμβούλια και CEO, ενώ η υποβόσκουσα υπόθεση συνίσταται στο ότι η οικονομική ανάπτυξη αποτελεί τη μόνη ικανή και αναγκαία συνθήκη για κοινωνική και πολιτική ανάκαμψη. Η παράνομη κατοχή, η προσάρτηση, το απαρτχάιντ, ο εκτοπισμός και η γενοκτονία δεν αντιμετωπίζονται ως δομικές αδικίες, αλλά ως εμπόδια στην απελευθέρωση των αγορών και στην κυκλοφορία του κεφαλαίου. Η εμπορευματοποίηση της ειρήνης έρχεται να ακολουθήσει, ως άλλη όψη, την εμπορευματοποίηση του πολέμου, και η ειρήνη φαντάζει ως μια φυσική συνέχειά του, αυτή τη φορά με οικονομικά μέσα, σε μια νέα μορφή ενός παλαιού πνεύματος πατερναλισμού.

Σε αυτό το πλαίσιο και με αυτά τα δεδομένα, το δίκαιο, με τις υφιστάμενες αντιφάσεις και τα κενά του, παραμένει στο περιθώριο. Το ίδιο και οι θεσμοί του. Σχολιαστές εικάζουν ότι το Τραμπικής έμπνευσης Συμβούλιο της Ειρήνης ήρθε για να μείνει και να δράσει και σε άλλες μελλοντικές περιπτώσεις, παρακάμπτοντας θεσμούς όπως ο Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών, οι οποίοι διαμόρφωσαν τη αρχιτεκτονική του διεθνούς στερεώματος, από τον

39. ICTR, Prosecutor v. Nahimana, Case No. ICTR 99-52-T, Judgment, 3 Δεκεμβρίου 2003, παρ. 552, 949, 952–953.
40. J., Zerk, 'Corporate liability for gross human rights abuses: towards a fairer and more effective system of domestic law remedies', report prepared for the Office of the UN High Commissioner for Human Rights (2014).
41. Business & Human Rights Resource Centre, *Procès contre Lafarge (complicité de crimes contre l'humanité et financement du terrorisme, Syrie),* διαθέσιμο σε https://www.business-humanrights.org/fr/derni%C3%A8res-actualit%C3%A9s/proc%C3%A8s-contre-lafarge-complicit%C3%A9-pour-crimes-contre-lhumanit%C3%A9-syrie/.
42. Business & Human Rights Resource Centre, 'Lundin Petroleum lawsuit re complicity war crimes (Sudan)' https://www.business-humanrights.org/en/latest-news/lundin-petroleum-lawsuit-re-complicity-war-crimessudan/.
43. Alien Torts Statute, 28 US Code, παρ. 1350; Για ανάλυση βλέπε F. Violi, "Navigating Corporate Accountability in International Economic Law: A Critical Overview", (2024) in Ioannis Papadopoulos, et al., (eds), Handbook of Accountability Studies: Politics, Law, Business, Work (Elgar Publishing, 2025).
44. Info Birmanie, la Ligue des droits de l'Homme, Fédération Internationale des ligues des droits de l'Homme, 'Info Birmanie, la Ligue des droits de l'Homme et la FIDH dénoncent l'accord intervenu entre Total et Sherpa,' 30 Νοεμβρίου 2005.
45. N. Arafeh, M. Turner Destruction, Disempowerment, and Dispossession: Disaster Capitalism and the Postwar Plans for Gaza Carnegie Middle East Center, 24 Ιουλίου 2025.
46. United Nations Security Council, *Resolution 2803 (2025)*, UN Doc S/RES/2803, 17 Νοεμβρίου 2025.

Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και μετά. Η επίλυση των συγκρούσεων μετατρέπεται έτσι σε ζήτημα ροών κεφαλαίων και όχι δικαιωμάτων ή δικαιοσύνης.
Απέναντι σε αυτή τη λογική, η εταιρική λογοδοσία, στη Γάζα αλλά και σε άλλες συγκρούσεις, θα επιτελέσει διπλό ρόλο. Αφ' ενός θα επιτύχει την τιμωρία των ενόχων ή συνενόχων και την επανόρθωση στα θύματα. Αφ' ετέρου, θα εμπλουτίσει την ειρηνευτική διαδικασία με ένα διάλογο περί «ριζικών αιτίων της βίας» και θα εισαγάγει τη μέχρι σήμερα υποτιμημένη οικονομική διάσταση στη μεταβατική δικαιοσύνη και στην πολιτική διαπραγμάτευση, εν τέλει καθιστώντας τη μεταβατική δικαιοσύνη καλύτερα εξοπλισμένη για να αντιμετωπίσει τις πολύ-επίπεδες και σύνθετες όψεις της προγενέστερης αδικίας.

Λογοδοσία στην μεταπολεμική Γάζα: Προκλήσεις αποτελεσματικής απονομής δικαιοσύνης υπό το πρίσμα της τεχνητής νοημοσύνης

12

Ζωή Παπακυρίτση

Μεταπτυχιακή φοιτήτρια ΠΜΣ, Διεθνείς και Ευρωπαϊκές Σπουδές ΑΠΘ, Advanced MSc International Relations and Diplomacy Leiden University

Παρέμβαση στο ετήσιο Συνέδριο της ΕΕΔΔΔΣ «Από την Σύγκρουση στην Ειρήνη: η Μεταπολεμική Γάζα και ο ρόλος του ΟΗΕ. Προκλήσεις για το Διεθνές Δίκαιο και την Συλλογική Ασφάλεια». 19-21 Δεκεμβρίου 2025

1. Introduction

Although until recently the reconstruction and rehabilitation of a region had a very narrow scope, a new framework, that of transitional justice,[1] has been added to the steps towards achieving meaningful peace in a state. Transitional justice, as a subcategory of international law, deals mainly with how to address massive violations of humanitarian law and human rights law during a period of transition to peace and democracy, setting general goals and then using a series of mechanisms (such as trials, special courts, or truth commissions) to achieve these aspirations.[2]

In the case of Palestine, and in particular post-war Gaza – the first genocide in history to be broadcast live –[3] an effective transitional justice framework that will assign responsibility and punishments is undoubtedly not an easy task. However, as UN Special Envoy Bernard Duhaime pointed out, *"the achievement of lasting peace must be based on a robust long-term transitional justice process [...], since*

1. Brendan Ciarán Browne, 'Rethinking International Law after Gaza Symposium: Containing Liberation – the Transitional Justice Industrial Complex in Palestine' (*Opinio Juris*10 October 2024) <https://opiniojuris.org/2024/10/10/rethinking-international-law-after-gaza-symposium-containing-liberation-the-transitional-justice-industrial-complex-in-palestine/> accessed 2 November 2025.
2. Michael Newman, 'Introducing Transitional Justice', *Transitional justice: contending with the past* (Polity Press 2019).
3. Browne (n 1)

vague planning will simply render the existing agreement superficial and empty of content."[4]

This raises a critical legal quandary*: How is accountability distributed when most of the crimes committed in this conflict were essentially perpetrated by algorithms embedded in weapon systems?*[5] *How can justice be served?*

This is exactly the core question that this paper attempts to examine, assessing post-war Gaza and its feasibility from a different dimension. By tracing the historical and technological trajectory of the relatively recent history and technological developments that took place on the intersection between Artificial Intelligence and Warfare, our analysis will focus on matters of International Humanitarian Law (IHL) compliance, and State Responsibility, assessing whether specific IHL violations committed via AI-driven systems trigger attribution of State Responsibility. Finally, by applying these legal frameworks to the specific AI programs deployed in Gaza, this study explores the possibility of a novel category of legal responsibility—one designed to ensure that international law evolves in tandem with technological shifts that might otherwise render existing statutes obsolete.

1.1. Background

Historically, the evolution of military technology has been driven by a central imperative: increasing the physical distance between the attacker and the target. This trajectory can be understood through the concept of "dissociation of risk", which traditionally encompassed two dimensions: the physical and the emotional.[6] In this vein, the proliferation of Unmanned Aerial Vehicles (UAVs), or drones, represented a significant paradigm shift. These systems offered unprecedented precision while rendering the operator physically invulnerable to enemy fire. Yet, despite this physical separation, the battlefield remained a fundamentally "human space"; decisions to use force were made by humans against humans, and the delegation of lethal authority even to the most sophisticated machines was not a serious strategic consideration.[7]

However, the "dissociation of risk" model failed to achieve total detachment. While operators were physically safe, they were not psychologically insulated. The persistent visual connection to the target via remote feeds preserved an ethical and emotional link to the violence of the battlefield. Indeed, studies conducted by the U.S. Department of Defense indicate that drone pilots experience mental health challenges, including depression, anxiety, and Post-Traumatic Stress Disorder (PTSD), at rates comparable to pilots of manned aircraft deployed to theaters such as Iraq and Afghanistan.[8]

4. Francesca Albanese, 'Gaza: Peace Demands Justice, Accountability and Dignity Says UN Expert' (*OHCHR*2025) <https://www.ohchr.org/en/press-releases/2025/10/gaza-peace-demands-justice-accountability-and-dignity-says-un-expert>.
5. 'Submission by the State of Palestine on Autonomous Weapons Systems' (2024).
6. SJ Afonso Seixas Nunes, 'The Legitimacy and Accountability for the Deployment of Autonomous Weapons Systems under International Humanitarian Law' (2019).
7. Thomas K Adams, 'Future Warfare and the Decline of Human Decisionmaking' (2011) 41 The US Army War College Quarterly: Parameters.
8. Sarah McCammon, 'The Warfare May Be Remote but the Trauma Is Real' (2019) <https://www.npr.org/2017/04/24/525413427/for-drone-pilots-warfare-may-be-remote-but-the-trauma-is-real>.

Consequently, military innovation has evolved from the dissociation of risk to the "dissociation of communication." This shift aims to sever the requirement for real-time human supervision, thereby challenging the human-centric precedent of warfare. This evolution is driven by the integration of "deep learning" and machine learning algorithms into military arsenals.[9] Unlike traditional programming, which requires humans to explicitly define problems and solutions, machine learning enables systems to analyze vast datasets and optimize their own decision-making processes through experience.[10] Therefore, drawing inspiration from the internal working parts of the human brain created a technological leap, which in the form of an algorithm, facilitated the creation of Autonomous Weapon Systems (AWS)—weapons capable of selecting and engaging targets without direct human intervention.

Under this trend, rapid progress in robotics and machine learning has transitioned the concept of Autonomous Weapon Systems (AWS) from the realm of science fiction to battlefield reality. While some observers may perceive fully autonomous warfare as a distant prospect, the operational landscape has already shifted. Notably, during March 2020, what is likely the first autonomous drone attack in history was documented in Libya.[11] This precedent set the stage for current conflicts in Ukraine and Gaza, demonstrating that the integration of algorithmic decision-making into kinetic operations is no longer theoretical but a tangible shift in the conduct of hostilities.

It might be argued that following the devastating toll of two World Wars, the international community—and specifically the international legal community—would be poised to effectively counter such emerging threats. Nevertheless, international law appears to be facing a "pacing problem," struggling to anticipate technological developments that expose the inherent rigidities of the existing legal framework. A critical tension exists in the justification for these weapons. Proponents often advance the humanitarian and ideological argument that high-tech precision will reduce collateral damage,[12] intentionally misleading public opinion,[13] which otherwise would potentially act as a strong opposition voice against this

9. ICRC, 'International Humanitarian Law and the Challenges of Contemporary Armed Conflict in 2019 | How Does Law Protect in War? - Online Casebook' (2019) <https://casebook.icrc.org/case-study/icrc-international-humanitarian-law-and-challenges-contemporary-armed-conflict-2019>.
10. Seixas Nunes (n 6).
11. Katharina Parameswaran-Seiffert, 'Compliance Challenges of Lethal Autonomous Weapon Systems with International Humanitarian Law – Recent Developments' (2021) 59 Archiv des Völkerrechts 383.
12. Noel Sharkey, 'Staying in the Loop: Human Supervisory Control of Weapons' in Nehal Bhuta and others (eds), *Autonomous Weapons Systems: Law, Ethics, Policy* (Cambridge University Press 2016).
13. Ondřej Rosendorf, Michal Smetana and Marek Vranka, 'Algorithmic Aversion? Experimental Evidence on the Elasticity of Public Attitudes to "Killer Robots"' (2023) 33 Security Studies 115.

technique. However, this narrative arguably obscures the primary strategic imperative driving the development of AWS: the pursuit of lethality, speed, and force protection. While greater accuracy and reduced civilian harm are projected as the raison d'être of AWS, critical analysis suggests these outcomes may merely be incidental to the primary goal of military efficiency.[14]

However, at the same time, their widespread adoption appears imminent, with costs expected to drop and their use likely to proliferate across conflicts worldwide.[15] For this reason, many experts and developers urge caution, calling for reflection and regulatory measures, as the future seems to be holding even greater change.

2. Regulation Progress

As the technical reality of the 'dissociation of communication' outpaces historical norms of warfare, the burden of containment shifts from the battlefield to the negotiating table. Consequently, before examining the specific legal friction points these systems pose to existing frameworks in Chapters 4 and 5, one must first evaluate the current regulatory landscape. The contemporary absence of a binding international instrument is not merely a procedural gap, but the primary catalyst for the accountability crises explored in the subsequent sections of this study.

Under a rapidly expanding trajectory of these weapons, urgent ethical questions are raised. Experts and civil society organizations warn of an arms race in autonomous weapons systems, especially amid rising geopolitical tensions, with significant risks of proliferation, unwanted escalation, lowered threshold of what constitutes an armed conflict, and difficult-to-cut shifts in global power dynamics. This concern was starkly articulated by the UN Secretary General, who stated that AWS are "politically unacceptable, morally repugnant and should be prohibited by international law".[16]

In response to these growing concerns, the international community has sought to address the issue within the framework of the Convention on Certain Conventional Weapons (CCW). In 2016, the CCW established a Group of Governmental Experts (GGE) to explore regulatory options. Since 2017, the GGE has served as the primary forum for these discussions, fostering a deeper technical and legal understanding of AWS, largely supported by contributions from the International Committee of the Red Cross (ICRC), civil society, and academia.[17] A notable, albeit non-binding, milestone was achieved in 2019 when the GGE adopted "11 Guiding Principles,"[18] which affirmed that international law applies to AWS and

14. Sharkey (n 12).
15. Alexander Kmentt, 'Geopolitics and the Regulation of Autonomous Weapons Systems | Arms Control Association' (2025) https://www.armscontrol.org/act/2025-01/features/geopolitics-and-regulation-autonomous-weapons-systems
16. United Nations, 'Autonomous Weapons That Kill Must Be Banned, Insists UN Chief' (UN News 25 March 2019) https://news.un.org/en/story/2019/03/1035381
17. Kmentt (n 15).
18. Group of Governmental Experts on Emerging Technologies in the Area of Lethal Autonomous Weapons System, 'Chairperson's Summary' (2021) <https://docs.un.org/en/CCW/GGE.1/2020/WP.7>.

that humans must retain responsibility for the use of weapon systems.

Despite this progress, the path toward a legally binding instrument has been obstructed. As highlighted in recent reports by the UN Secretary-General, who has recently[19] called for a binding treaty to be concluded by 2026, a progressively growing number of countries appear to be more concerned about the challenges posed by autonomous weapons systems and recognize the particular attention needed in this case, creating more hope for a potential regulatory initiative in the upcoming negotiating fora. However, until recent discussions, debates regarding their prohibition or regulation had not progressed to the substantial stage of negotiations, remaining fruitless due to the constant barriers they face. The consensus-based nature of the CCW has allowed major military powers, including the United States, the United Kingdom, Israel, and Russia, to block the adoption of any legally binding framework to ban such prospective weapons.[20] These states generally advocate for a "code of conduct" or non-binding best practices, arguing that existing IHL is sufficient to govern the use of these systems, thereby creating a significant diplomatic impasse.

2.1. The Definition Challenge

While the GGE and various UN bodies have established a procedural foundation for oversight, these diplomatic efforts remain paralyzed by a more fundamental, ontological problem: the inability to agree on what, precisely, is being regulated.

The debate surrounding the regulation, governance, potential prohibition – together with effective enforcement mechanisms - of Autonomous Weapon Systems (AWS) is significantly hindered by the lack of a universally accepted definition. As it has been mentioned above, in 2016, the High Contracting Parties to the Convention on Certain Conventional Weapons (CCW) established a Group of Governmental Experts (GGE), with a specific mandate to, *inter alia*, identify characteristics and elaborate on the creation of a working definition of (L) AWS. However, despite several definitions already in circulation – research identifies at least twelve distinct formulations in existing literature-[21] consensus remains elusive, with not even two of them looking alike.

This lack of consensus can be attributed to a confluence of technical and strategic factors. The first – and presumably most expected – reason is indeed the difficult-to-comprehend nature of these weapons. The rapid evolution of technology defies static categorization; the only common ground found among scholars is the acknowledgement that these weapons constitute an emerging and fluid

19. UN News, '"Politically Unacceptable, Morally Repugnant": UN Chief Calls for Global Ban on "Killer Robots"' (14 May 2025) <https://news.un.org/en/story/2025/05/1163256>.
20. Matthieu Ortiz, 'Diplomats Debate Future of "Killer Robots" | Arms Control Association' (2018) https://www.armscontrol.org/act/2018-05/issue-briefs/diplomats-debate-future-killer-robots accessed 3 June 2025.
21. Mariarosaria Taddeo and Alexander Blanchard, 'A Comparative Analysis of the Definitions of Autonomous Weapons Systems' (2022) 28 Science and Engineering Ethics.

category of technology.[22] Therefore, reaching a sole definition in this gray area seems, for now, a less likely task. At the same time, it is also difficult to even define the elements of this system, since the conceptual foundation of them is shaky as well. For instance, autonomy itself bears various definitions depending on either the philosophical or the deterministic perspective under which it is viewed.[23] Without a doubt, it is inherently problematic to prohibit something that lacks a clear legal and technical identity, let alone to ensure accountability and compliance with any such prohibition. Diving deeper, though, into the nature of AWS, more reasons are to be spotted. Beyond these semantic and technical difficulties, the root cause of the deadlock appears to be strategic ambiguity. States are usually hesitant in giving or agreeing to a specific definition under the fear of being either too broad or too narrow, or even of creating a precedent that would probably turn against them at the future negotiation table. This is exactly where the root cause of the definition's lack lies. As stressed in United Nations Institute for Disarmament Research (UNIDIR) report, the definitional debate is not merely a technical exercise but a political one: "proponents and opponents of AWS will seek to establish a definition that serves their aims and interests. The definitional discussion will not be a value-neutral discussion of facts, but ultimately one driven by political and strategic motivations".[24]

3. Gaza as a Case Study

For decades, Israel has used the Gaza Strip as a testing ground in order to test and improve AI-driven military technology to a degree that has never been witnessed before, initiating the first artificial intelligence war, even in 2021.[25] Latest evidence has been indicating the deployment of Lethal autonomous weapon systems (LAWS) and semi-autonomous weapons (semi-LAWS), facial recognition systems and biometric surveillance, as well as Automated target generation systems. No other nation has been as active as Israel when it comes to experimenting on real-time battlefields.[26] Under an insane race to speed up the OODA loop (Observe, Orient, Decide, Act), Israel maintains that it is not bound by the Fourth Geneva Convention and that its stance on abiding by humanitarian rules is entirely voluntary.[27]

This arms race, especially around the

22. Kjølv Egeland, 'Lethal Autonomous Weapon Systems under International Humanitarian Law' (2016) 85 Nordic Journal of International Law 89.
23. Sharkey (n 12).
24. UNIDIR, 'The Weaponization of Increasingly Autonomous Technologies: Concerns, Characteristics and Definitional Approaches' (UNIDIR Resources No 6 2017) <https://unidir.org/files/publication/pdfs/the-weaponization-of-increasingly-autonomous-technologies-concerns-characteristics-and-definitional-approaches-en-689.pdf>.
25. Marwa Fatafta and Daniel Leufer, 'AI in Israel's War on Gaza' (9 May 2024) https://www.accessnow.org/publication/artificial-genocidal-intelligence-israel-gaza/
26. Sheera Frenkel and Natan Odenheimer, 'How the War in Gaza Drove Israel's A.I. Experiments' *The New York Times* (25 April 2025) <https://www.nytimes.com/2025/04/25/technology/israel-gaza-ai.html>.
27. Meir Shamgar, 'The Observance of International Law in the Administered Territories' (1971) 1 Israel yearbook on human rights.

AI-oriented battlefield, had already begun under the Iron Dome defense system, which, despite not falling within the scope of this research, is mentioned here mostly for historical purposes, since it constitutes the precursor to the offensive AWS as they have evolved up to today. Iron Dome's main mission includes helping intercept short-range ballistic missiles whose trajectory would take them to an Israeli populated area. Although requiring a high degree of automation, human operators still supervise the process, and they can intervene and abort an interception if necessary, placing them "on the loop" rather than "in the loop" (direct control) or "out of the loop" (full autonomy). Therefore, mainly due to its defensive purposes – in theory protecting rather than targeting people – its IHL compliance is not questioned. However, questions about the reliability of automated decision-making and the role of human oversight in critical military operations have already started rising, making this system

On a more recent timeframe, though, **Unit 8200**, an Israeli Intelligence Corps unit, part of the Israel Defense Forces (IDF), has developed:

1. **Lavender**:[28] a system that gathers various data from multiple sources, like human intelligence, drone footage, or intercepted communications, in order to continue feeding the military decision-making process of generating possible human targets, supposedly following the human-in-the-loop model.
2. **Gospel**:[29] a structural target-generating system, analyzing surveillance data to identify buildings and infrastructure suspected of being used by militants, such as command centers, weapons depots, or hideouts. Used complementarily with Lavender, it is designed to provide a steady stream of structural targets for the Israeli Air Force to bomb. Military officials have described it as facilitating a "mass assassination factory" due to its ability to generate recommendations at a speed far exceeding human capability.

These systems leverage algorithmic analysis to enhance operational tempo, allowing for the rapid generation of target lists and strategic recommendations. As former Israel Defense Forces (IDF) Chief of Staff Aviv Kochavi claimed, the number of targets that could be identified daily rose from approximately 50 per year to 100 per day with the implementation of Gospel.[30] However, it is important to note that both of the aforementioned systems, giving also the majority of data to be studied under the Gaza conflict, fall under the category of AI-enabled decision-support systems (AI-DSS), and not fully AWS. These algorithmic systems process large quantities of data coming from many sources in order to identify and follow military targets quickly and precisely, especially for aerial bombardment and hunting for low-level militants. Both were trained on a database of Hamas members, who were

28. Emelie Andersin, 'The Use of the "Lavender" in Gaza and the Law of Targeting: Ai-Decision Support Systems and Facial Recognition Technology' (2025) 16 Journal of International Humanitarian Legal Studies 336 <https://doi.org/10.1163/18781527-bja10119>.
29. Anthony Downey, 'The Alibi of AI: Algorithmic Models of Automated Killing' (2025) 6 Digital War.
30. Ibid

previously confirmed, with the goal of predicting future members of the group.[31]

The use of systems like Lavender reportedly incorporates semi-supervised machine learning models, including "positive-unlabeled learning," in which data is algorithmically sorted into binary categories—"positive" (evidence of militant affiliation) or "negative" (absence of such evidence). Therefore, one could say that since these systems have, in a way, incorporated human supervision and control for the final decision to be made, they theoretically uphold humanitarian standards of warfare, safeguarding the process against dehumanization.[32]

Nevertheless, this reductionist logic is highly problematic. Objectively, their main task is to compress complex human profiles into simplistic algorithmic outputs that may lead to lethal force decisions. Therefore, placing these systems in an increasingly demanding context of speed and scale targeting can only lead to opposite results in practice. No or little space is left for moral and critical assessment by any human operator, causing unavoidably unnecessary civilian casualties and inaccuracies, with AI-DSS acting therefore as an AWS. According to a recent report, human oversight has been reduced to mere formality, deducting from it any legal value, since it has been recorded that an officer has only on average 20 seconds to determine if a target is legitimate. This time span is definitely not enough for a person to have a clear situation or data overview, eventually minimizing or even ignoring any effort to distinguish military from civilian targets (resembling AWS).[33]

Thus, this taxonomy seems rather a preface, instead of an actual categorization. Due to the false belief that there is indeed human-machine interaction that takes place, crucial risks have been neglected within the targeting processing, not even close to upholding the necessary humanitarian standard. IHL principles of distinction, precaution, and proportionality seem clearly unreconcilable with the massive targeting that AI-DSS are programmed for,[34] especially given the reliance on predictive analytics that may lack transparency or verifiability.[35]

3.1. The "Double Loophole" argument

It can be argued, though, that the deployment of systems occupying the liminal space between human-controlled and autonomous weapons constitutes a deliberate strategic choice by Israel—one that constructs a 'loophole within a loophole.' To clarify: AWS, in isolation, present a distinct legal challenge due to the absence of

31. Frenkel and Odenheimer (n 26)
32. Jessica Dorsey, 'Israel's AI-Enabled Targeting of Hamas Members Jeopardizes Moral and Legal Standards of Warfare' (19 August 2024) <https://www.uu.nl/en/achtergrond/israels-ai-enabled-targeting-of-hamas-members-jeopardizes-moral-and-legal-standards-of-warfare>.
33. A El Johari, 'Israel's Use of Military AI-Systems in the Occupied Territories of Palestine - Militair Rechtelijk Tijdschrift' (2023) <https://puc.overheid.nl/mrt/doc/PUC_794610_11/> accessed 21 October 2025.
34. Dorsey (n 32).
35. Chris Hables Gray, AI, Sacred Violence, and War—the Case of Gaza (Springer Nature 2025).

specific regulation and the inherent difficulty of bridging the 'responsibility gap'—a legal vacuum where these weapons cannot be considered state agents to which responsibility can be attributed. This ambiguity alone places AWS in a zone of potential impunity. However, recognizing that fully autonomous systems blatantly contradict the human-centric requirements of IHL, states are often deterred from openly declaring their deployment.

To circumvent this legal and reputational barrier, the operational preference shifts to AI-DSS. These systems offer a similar functional narrative to AWS—speed and lethality—but provide a veneer of legal compliance through the formal inclusion of a human operator before the final targeting decision. By inserting a human 'on the loop,' the requirements of IHL appear, prima facie, to be satisfied. However, when this human presence is scrutinized against the operational reality of 'rubber-stamping' decisions, it reveals itself to be a pretext rather than a substantive one. This creates a secondary, more insidious loophole: the state avoids the stigma and potential regulation of 'Killer Robots' by maintaining the fiction of human control, while simultaneously reaping the operational benefits of full automation. In this context, as highlighted by investigations from +972 Magazine and Local Call,[36] the deployment of such systems creates a paradox of 'simulated compliance,' where operations appear lawful on paper but function unlawfully in practice, rendering the attribution of responsibility and the administration of justice exceptionally difficult.

This concept could be named "performative compliance", meaning that a state creates the appearance of following the law (by having a human sit at a screen) while violating its substance (because the human cannot possibly process the data in time). Israel here tries to create a "loophole within a loophole". The first loophole is the lack of AWS regulation; while the second (and deeper) loophole is using AI-DSS to mask a *de facto* AWS, thereby bypassing the entire AWS debate while retaining the "benefits" of automation

However, a critical inquiry arises from the current operational landscape: If the war in Gaza is recharacterized primarily by the use of AI-Decision Support Systems (AI-DSS) and remote-controlled loitering munitions, does a legal analysis focused on fully Autonomous Weapon Systems (AWS) risk becoming a theoretical abstraction? The answer lies in the collapsing distinction between these categories. Therefore, we must study AWS to understand AI-DSS, because in high-intensity warfare, AI-DSS are morphing into AWS.

4. Challenges to IHL Principles

The question of conducting hostilities and the human involvement in these has been really prominent since the emergence of AWS. In general, IHL and the way hostilities should be conducted, adhering to the prior, have been formed with the understanding that human beings are the ones making decisions. However, the scenery seems to be changing over the last couple of years. Therefore, the ques-

36. The +972 Magazine and the Local Call are independent and non-profit magazines.

tion should be formed differently: Is there a minimum threshold of human involvement in hostilities according to IHL? Or better, a threshold that could reconcile AWS with IHL? Article API 57.2a implies that targeting steps will be completed directly by humans. However, the interpretation of the article rather indicates that its primary intent is to ensure that the appropriate precautions (ex., Protection of civilians) are taken, and not to specify the entity that needs to fulfil these precautions. Nevertheless, it should not be neglected that over-restriction regarding the means that could fulfil IHL obligations may have the opposite results, since technological advancements have also brought to the battlefield a higher effectiveness level.[37]

For this reason, using the Lavender as a case study, this section will explore how the use of AI-DSS may or may not be compliant with targeting law rules, in other words, rules concerning under what circumstances persons or objects may be attacked in armed conflicts. Three main IHL principles –part of targeting law– will be examined: (i) the principle of distinction, (ii) the principle of proportionality, and (iii) the principle of precautions in attack. It is important to mention that IHL principles are going to be examined under the AWS function prism, making necessary clarifications when required, based on the above-mentioned argument that AI-DSS and AWS constitute de facto different sides of the same coin.[38]

4.1. Principle of Distinction

The main and most prominent IHL principle, even recognized as a 'cardinal' IHL principle,[39] especially in contemporary armed conflicts that take place in areas populated mostly by civilians, is that of distinction. Employing rules codified under the Additional Protocol I (API) as well as targeting law spirit and principles, the main narrative of the distinction principle deals with distinguishing, when in an armed conflict, between the civilian population and combatants, between militarily active combatants and those *hors de combat*, and between civilian objects and military objectives. This overarching principle of distinction is operationalized in part by the rule that a party may direct an attack only against militarily active combatants and military objectives, not against civilians and civilian objects (unless, and for such time as, civilians take a direct part in hostilities). [40] Reconciling AWS with such a principle seems almost impossible. With AWS, parts of the process of directing the weapon are taken out of the hands of a human operator and encoded into the system's control software.[41]

However, how could such a distinction be encoded through an algorithm? Even if the algorithm included in the system incorporates data regarding the desirable targets, such a distinction seems difficult to codify. As Christof Heyns explains, a system must differentiate between a 'civilian with a large piece of metal in his hands' and 'a combatant in plain clothes',[42] but this duality seems more like a dangerous oversimplification of the battlefield. Distinction requires a contextual interpretation that cannot be easily translated to a machine. While the IDF has claimed that the Lavender is not used for identifying or predicting whether persons are terrorists,136 reports indicate that the Lavender aggregates a variety of sources about individuals and provides output regarding who may be a member of Hamas. These systems operate on technical indicators—preprogrammed target profiles and sensor data—rather than the qualitative value judgments humans use to identify military objectives. If an AWS lacks the technical capability to distinguish a specific military objective from civilian objects with a sufficient degree of reliability in the circumstances of its use, it would fail the test of being able to be "directed at a specific military objective," rendering it unlawfully indiscriminate by nature.[43]

It has to be noted here that this distinction usually constitutes a prior-to-attack decision, but it is often made even while an attack is already in progress. According to Article API 57.2b, if such a matter of non-distinction arises, attacks already in progress must be cancelled or suspended. However, AWS are different from drones or any other system, because once they are launched, they feed themselves with new prompts, and often after their deployment, their stopping cannot be controlled by human operators. The same can be argued when it comes to AI-DSS, since the targets usually spotted are not challenged by the human factor, which operates and engages with them almost autonomously. Therefore, the inability to distinguish between civilian and military objects, combined with the inability to stop if such a situation is observed, limits the circumstances under which the AWS could be used in compliance with this IHL principle.

4.2. Principle of Proportionality

As a corollary of the distinction principle, proportionality as a principle recognizes that in the conduct of hostilities, causing incidental harm to civilians is often unavoidable.[44] However, its purpose is to constrain this harm and set a limit[45] by establishing the prohibition of attacks where the expected incidental loss of civilian life or damage to civilian objects would be "excessive" in relation to the "concrete and direct military advantage anticipated". Unlike technical data points, proportionality is not a mathematical calculation but a qualitative assessment requiring a subjective

37. Jonathan David Herbach, 'Into the Caves of Steel: Precaution, Cognition and Robotic Weapon Systems under the International Law of Armed Conflict' (2012) 4 Amsterdam Law Forum 3.
38. 'Submission by the State of Palestine on Autonomous Weapons Systems' (2024).
39. Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons (Advisory Opinion) 1996 icj Rep. 226, 25
40. Additional Protocol I (note 11), articles 51(2) and 52(1)
41. Tim McFarland, 'Weapons Law', *Autonomous Weapon Systems and the Law of Armed Conflict* (Cambridge University Press 2020).
42. UN General Assembly , 'Report of the Special Rapporteur on Extrajudicial, Summary or Arbitrary Executions, Christof Heyns' (2013).
43. VINCENT BOULANIN and others, 'The Exercise of Human Control from Legal, Ethical and Operational Perspectives' (Stockholm International Peace Research Institute 2020) <https://www.jstor.org/stable/resrep25354.8>.
44. International Committee of the Red Cross, 'THE PRINCIPLE of PROPORTIONALITY' (2023) <https://www.icrc.org/sites/default/files/wysiwyg/war-and-law/04_proportionality-0.pdf>.
45. Additional Protocol I (note 11), article 51(5)(b)

margin of appreciation, constituting the core of AWS incompatibility.[46]
The deployment of systems like Lavender highlights the "numbers challenge". While algorithms can utilize "Collateral Damage Estimation" (CDE) methodologies to predict structural damage or casualty counts, they cannot assign "value" to a military objective or determine if that value justifies the projected civilian suffering.[47] This becomes particularly acute in the Gaza context, where the reported use of the "Where's Daddy?" system—used complementarily with Lavender for specifically tracking suspected militants to their family homes—raises questions about whether automated parameters for "acceptable" civilian harm can ever satisfy the qualitative requirement of human discernment.[48]
Therefore, reliance on AI for proportionality assessments risks "automation bias," where human commanders uncritically accept algorithmic outputs, meaning in practice that the final decision as to which target is actually engaged still belongs to the AI system, rather than the human being, whose assessment was not even superficial. If the commander authorizes a strike based on a system's "90% accuracy" report without understanding the underlying logic, the qualitative legal judgment required by IHL is effectively hollowed out.

4.3. Principle of Precaution

Continuing the compatibility assessment of AWS with IHL principles, the necessary precaution principle finalizes this triplet. The principle of precautions, enshrined in Article 57 of API,[49] requires that those who plan or decide upon an attack take "constant care" to spare the civilian population. This includes the obligation to "do everything feasible" to verify targets and choose means that minimize civilian harm.
In the context of AI-DSS, the "feasibility" of precautions must be assessed both ex ante (during programming and mission planning) and in situ (during execution). A significant legal friction point is the "pacing problem": the speed of AI-driven targeting may outpace the human ability to conduct the qualitative assessments required by IHL. Reports from Gaza suggest that the high volume of target recommendations—at least 37,000 in the first six weeks—may have effectively reduced the human role to a "warm body" at a control station, providing only perfunctory approval.[50]
To remain compliant, an AWS must possess "meaningful human control" at the point of activation, ensuring the user has sufficient situational awareness to fulfill precautionary duties.[51] The absence of transparency regarding Lavender's data inputs and the lack of an override mechanism for attacks in progress suggest a widening "accountability gap" where the technical efficiency of the system comes at the expense of the rigorous precautionary standards demanded by international law.

46. Seixas Nunes (n 6).
47. BOULANIN (n 43).
48. Andersin (n 28).
49. Additional Protocol I (note 11), article 57(1)
50. Andersin (n 28).
51. BOULANIN (n 43).

5. Assessing the Responsibility Gap

The compliance or non-compliance with the abovementioned principles will respetively give ground to a responsibility discussion. However, under the lack of control, which constitutes a key feature of these weapons, no person or organization could potentially be held accountable for actions and decisions performed by AWS, leading to the creation of the legal formation of the "responsibility gap". For this reason, among the multiple modes of legal responsibility established, state responsibility could potentially bridge this gap.
While international law recognizes both individual and state responsibility operating concurrently and complementarily,[52] for the purposes of this paper focus will be placed on the latter, consistent with the framework of international humanitarian law (IHL), which primarily governs the conduct of states as the main actors in the international system, bearing as well the main obligations under international law, and therefore upholding them through particular set out secondary rules. State responsibility is a particularly important perspective in relation to military AI, because states constitute the primary structures within which such AI systems are developed, regulated, and deployed. Notably, state responsibility encompasses not only obligations to provide reparation but also to cease the wrongful conduct and offer assurances and guarantees of non-repetition,[53] making it an even more suitable and effective framework to revoke in the case that is under research. This forward-looking and reparative character distinguishes it from individual criminal responsibility, which is punitive and addresses crimes of exceptional gravity affecting the international community as a whole.
By its definition, as this has been codified in the *Draft Articles on the Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts,* state responsibility is activated by the conduct of any "internationally wrongful act" regardless of whether it constitutes an omission or an actual act, or even the level of intention, which is included, rendering automatically every involved state responsible. This automatic attribution of responsibility stems as well from the nature of the text, since despite not having the status of an international treaty even from 2001 up until today, the Draft Articles as produced by the ILC are widely accepted to be crystallizing rules of customary international law, binding therefore every state. However, despite this straight and clear attribution rule, the main and most complicated question, which is also linked with the AWS' case, still remains a bit vague: Which acts are attributable to the state? A state cannot act on itself. "Acts of the State" are acts of persons or groups whose conduct can, in the circumstances, be attributed to the State. While there is no exhaustive and precise specification of whose conduct may be attributed to a State, 'the general rule

52. André Nollkaemper, 'Concurrence between Individual Responsibility and State Responsibility in International Law' (2003) 52 International and Comparative Law Quarterly 615.
53. International Law Commission, 'Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, with Commentaries 2001' (2001) <https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/9_6_2001.pdf>.

is that the only conduct attributed to the State at the international level is that of its organs of government, or of others who have acted under the direction, instigation or control of those organs, i.e. as agents of the State'.[54]
For the purposes of determining responsibility, 'an organ includes any person or entity which has that status in accordance with the internal law of the State',[55] even if acting in excess of authority or contrary to instructions.[56]
A State is normally not responsible for the conduct of private parties, but 'a State may be responsible for the effects of the conduct of private parties, if it failed to take necessary measures to prevent those effects'.[57]
When it comes to IHL, it is undeniable that the latter imposes on states numerous positive and negative obligations both in armed conflicts and in peacetime. As the ILC commentary officially acknowledges, the Draft Articles are generally applicable to IHL violations,[58] attributing responsibility for such violations to any given state. More specifically, the attribution of responsibility in cases involving internationally wrongful acts committed through the use of artificial intelligence (AI) in military operations—particularly autonomous weapon systems (AWS)—has emerged as a central issue, remaining, though underexplored in legal and ethical debates. Therefore, when studying new weapons systems on the battlefield, IHL violations and state responsibility are two of the main topics that lie at the forefront of the discussions. The main challenge of this debate can be summarized in one sentence:
The same responsibility that was previously attributed to the state through its armed forces, which constituted a state organ acting in an official capacity, needs now to be attributed through a system whose legal entity is still ambiguous, yet has reached – or aims to reach - the point of replacing the human element in the battlefield almost completely, by possessing a degree of autonomous capabilities.
It is therefore obvious that the creation of this analogy could potentially bridge the responsibility gap that has been created. However, throughout this process, many paradoxes may arise, since, as it has been defined, state responsibility is completely dependent on the exercise of human judgment in relation to the attack. Based on this argument and expressing the prevailing opinion, if AWS were to operate with such a degree of autonomy that no person acting on behalf of the State by applying their individual judgement to each action done via AWS, the connection required by the law of State responsibility is broken.[59]
It is essential to recall that state responsibility constitutes a form of collective responsibility, resting on the idea that the acts and omissions of state organs and agents are attributable to the state as a legal person. Having this in mind, practice has proven that State responsibility as a concept can be divided into three categories: responsibility for wrongful use, responsibility for acts prior to deployment, and responsibility in relation to other actors.[60] However, since this paper has been mostly focused on IHL regulation, which rules the battlefield and the conduct of hostilities, state responsibility as a framework will only be analyzed through the first category.

54. United Nations, *Materials on the Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts* (United Nations 2012).
55. International Law Commission, 'Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts' (2001) YILC Vol II(2) 26, art 4.
56. Ibid, art 7.
57. United Nations (n 54)
58. Marco Sassòli, 'State Responsibility for Violations of International Humanitarian Law' (2002) 84 Revue Internationale de la Croix-Rouge/International Review of the Red Cross 401.
59. Jack M Beard, 'Autonomous Weapons and Human Responsibilities' (*Ssrn.com*9 June 2014) <https://ssrn.com/abstract=2447968> accessed 11 December 2025.

5.1. State Responsibility for wrongful conduct in the deployment of AI military system

Pushing this attribution line of reasoning further, it can be argued that attribution relies on a causal link between actions or omissions by a human being and the occurrence of a breach of international law. If the deployment of an AWS results in a violation of IHL, and there is no clear causal link between a human operator's decisions and the breach, attribution becomes problematic. In cases where an AWS functions with substantial autonomy—such that the system's actions are effectively decoupled from any human intent or oversight—it may be argued that the necessary element of human conduct for state attribution is lacking. Accordingly, a critical issue arises: can violations committed by AWS be reliably traced to the decisions or omissions of identifiable human actors, and thereby to the state?[61]
Four scenarios could take place when it comes to attributing a wrongful act of such a type to a state:

1. First, some AI systems operate under the direct and genuine control of an operator at the tactical level. Here, attribution is straightforward, as the operator's conduct is directly linked to the breach.

2. Second, in the case of fully autonomous weapons, wrongful conduct occurring in the use can be attributed to the state based on the acts and omissions of decision-makers at the military or political levels. This means that even where the system acts independently, responsibility may attach to higher-level officials whose decisions facilitated its deployment.

3. The third scenario involves AI systems that operate in a grey area, under some degree of human control and supervision. In the case of semi-autonomous systems, a stronger argument is to rely on the conduct of state organs that decided to adopt and deploy the system. Indeed, decision-makers are in a position to assess and enquire into capabilities, limitations, and risks of a system, and to exercise informed judgement over

60. Bérénice Boutin, 'State Responsibility in Relation to Military Applications of Artificial Intelligence' (2023) 36 Leiden Journal of International Law 133 https://www.cambridge.org/core/journals/leiden-journal-of-international-law/article/state-responsibility-in-relation-to-military-applications-of-artificial-intelligence/1B0454611EA1F11A8B03A5D2D052C2BE
61. Robin Geiß, 'State Control over the Use of Autonomous Weapon Systems: Risk Management and State Responsibility' in R Bartels and others (eds), Military Operations and the Notion of Control Under International Law (TMC Asser Press, The Hague 2020).

whether, in which operational circumstances, and under which degree of human control, the system should be deployed. Depending on the extent to which the operator exercised control over the outcomes, wrongful conduct involving human-supervised semi-autonomous systems can arguably be attributed pursuant to Article 4 ARSIWA[62] on the basis of either the decision of state organs within the military chain-of-command to make use of an AI system, or the actions and omissions of the system's operator.

4. Lastly, it cannot be excluded, under a speculative fourth scenario, that future AI systems exhibiting higher degrees of autonomy could be developed, conceptualizing them as "agents" of the state. In this construction, advanced AI could be conceptualized as itself being an agent of the state, 'acting on the instructions of, or under the direction or control of, that State', attributing responsibility to a State again under Article 4 ARSIWA.[63] However, the last scenario initiates an even larger debate[64] on whether AI systems could or should have a moral code and a legal personality, which is why it is still a highly unlikely possibility.

This leads to a fundamental question: What is the legal status of AWS? Could they ever evolve into entities bearing a form of delegated state agency? Could Article 4 ARSIWA – or even Article 5 ARSIWA-, if any type of legal personality were to exist, constitute a functional framework under which accountability would end up not being a void letter when it comes to AWS? Taking into account that despite progress made, AI-driven machines seem not to be reaching human-levels in matters of consciousness. The latter, in combination with the small number of available reports on them, still impedes scholars from giving a specific answer to that question.

5.2. Algorithmic Responsibility?

However, even due to the existence of this theoretical possibility, prevailing customary IHL imposes clear duties on states to ensure compliance, precluding the delegation of such core responsibilities to non-human agents. An intermediate layer of cumulative layer of *accountability*—via domestic oversight or review mechanisms—may help bridge gaps in attribution without departing from the current legal framework,[65] since up until today theory has not reconsidered the 'organs of the State' concept; nonetheless, the decision to activate/deactivate a system belongs to an organ of the State.[66]

Giving an example, this new accountability layer, under the title of "algorithmic responsibility," could be a legal formation constructed specifically on AWS or AI-driven weapons in general, having three main pillars, which could potentially fix previous limitations. The **first** pillar, initially inspired by the framework of State Responsibility, could instead be based on Strict Liability. This means moving away from the requirement of proving an "internationally wrongful act", being held responsible for all damage, regardless of whether it falls under the definition of "wrong", since it created a high-risk situation. Expanding the liability framework, it is important to establish means through which it could be practically effective. Therefore, the **second** pillar and the **third** pillar should have a more administrative character. The second could borrow elements from the "war tort" narrative, as coined by Rebecca Crootof,[67] incorporating "ex gratia" payments in the AWS framework without them being linked to any legal proof, since it is still unconcretized, as previously discussed. Lastly, pillar three could focus on what Dickinson[68] describes as administrative accountability and further systemic rectification. Rather than seeking a specific, Algorithmic Responsibility mandates a 'technical autopsy' of the system's code and decision-making logs following any unintended engagement.

6. Concluding Remarks

The transition of autonomous weapons from speculative theory to operational deployment has exposed a profound "pacing problem" within the international legal order. As this study has demonstrated, the shift from a "dissociation of risk" to a "dissociation of communication" has not merely increased military efficiency but has fundamentally challenged the human-centric foundations of International Humanitarian Law (IHL). The operational reality in Gaza, characterized by the use of AI-Decision Support Systems (AI-DSS) like Lavender and Gospel, reveals that the formal presence of a human "on the loop" often serves as a form of "performative compliance" rather than a substantive safeguard. When a human operator has only twenty seconds to authorize a strike, the qualitative legal judgments required by the principles of distinction, proportionality, and precaution are effectively hollowed out, rendering these systems *de facto* autonomous.

This erosion of meaningful human control creates a critical "responsibility gap" that existing frameworks of individual criminal liability struggle to fill. While individual accountability remains a cornerstone of international law, the structural nature of algorithmic harm—where errors are often emergent properties of the system rather than the result of specific human negligence—necessitates a shift toward state-centric models. This paper argues that the state is the most morally and legally culpable actor, as it is the state that chooses to deploy high-risk autonomous systems within its military apparatus.

62. International Law Commission (n 55), art 4.
63. Ibid.
64. J-G Castel and Matthew E Castel, 'The Road to Artificial Super-Intelligence: Has International Law a Role to Play?' (2016) 14 Canadian journal of law and technology 1.
65. Laura Dickinson, 'Lethal Autonomous Weapons Systems: The Overlooked Importance of Administrative Accountability' in Eric Talbot and Ronald Alcala (eds), *The Impact of Emerging Technologies on the Law of Armed Conflict* (Oxford University Press 2018) <https://ssrn.com/abstract=3249497>.
66. James Crawford, The International Law Commission's Articles on State Responsibility: Introduction, Text, and Commentaries (Cambridge University Press 2002).
67. Rebecca Crootof, 'War Torts: Accountability for Autonomous Weapons' (2016) 164 University of Pennsylvania Law Review <https://scholarship.law.upenn.edu/penn_law_review/vol164/iss6/1>.
68. Dickinson (n 65)

To ensure that international law evolves in tandem with these technological shifts, this study proposes a novel framework of "Algorithmic Responsibility". By moving toward a model of strict liability for AWS-related harms and incorporating administrative mechanisms such as "technical autopsies" and *ex gratia* payments, the international community can bridge the current attribution gap. While state accountability may currently face practical hurdles, it remains normatively superior to traditional models in addressing the systemic risks of AI warfare. Ultimately, the achievement of lasting peace in regions like post-war Gaza depends on a robust transitional justice process that recognizes these new technological dimensions of violence and ensures that the "law of the machine" never operates outside the reach of justice.

7. Bibliography

7.1. Primary Sources

International Law Commission, 'Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts' (2001) YILC Vol II(2) 26, art 4.

Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons (Advisory Opinion) 1996 icj Rep. 226, 25

UN General Assembly, 'Report of the Special Rapporteur on Extrajudicial, Summary or Arbitrary Executions, Christof Heyns' (2013).

7.2. Secondary Sources

A El Johari, 'Israel's Use of Military AI-Systems in the Occupied Territories of Palestine - Militair Rechtelijk Tijdschrift' (2023) <https://puc.overheid.nl/mrt/doc/PUC_794610_11/> accessed 21 October 2025.

Alexander Kmentt, 'Geopolitics and the Regulation of Autonomous Weapons Systems | Arms Control Association' (2025) https://www.armscontrol.org/act/2025-01/features/geopolitics-and-regulation-autonomous-weapons-systems

André Nollkaemper, 'Concurrence between Individual Responsibility and State Responsibility in International Law' (2003) 52 International and Comparative Law Quarterly 615.

Anthony Downey, 'The Alibi of AI: Algorithmic Models of Automated Killing' (2025) 6 Digital War.

Bérénice Boutin, 'State Responsibility in Relation to Military Applications of Artificial Intelligence' (2023) 36 Leiden Journal of International Law 133 https://www.cambridge.org/core/journals/leiden-journal-of-international-law/article/state-responsibility-in-relation-to-military-applications-of-artificial-intelligence/1B0454611EA1F11A8B03A5D2D052C2BE

Brendan Ciarán Browne, 'Rethinking International Law after Gaza Symposium: Containing Liberation – the Transitional Justice Industrial Complex in Palestine' (*Opinio Juris*10 October 2024) <https://opiniojuris.org/2024/10/10/rethinking-international-law-after-gaza-symposium-containing-liberation-the-transitional-justice-industrial-complex-in-palestine/> accessed 2 November 2025.

Chris Hables Gray, AI, Sacred Violence, and War—the Case of Gaza (Springer Nature 2025).

Emelie Andersin, 'The Use of the "Lavender" in Gaza and the Law of Targeting: Ai-Decision Support Systems and Facial Recognition Technology' (2025) 16 Journal of International Humanitarian Legal Studies 336 <https://doi.org/10.1163/18781527-bja10119>.

Francesca Albanese, 'Gaza: Peace Demands Justice, Accountability and Dignity Says UN Expert' (*OHCHR*2025) <https://www.ohchr.org/en/press-releases/2025/10/gaza-peace-demands-justice-accountability-and-dignity-says-un-expert>.

Group of Governmental Experts on Emerging Technologies in the Area of Lethal Autonomous Weapons System, 'Chairperson's Summary' (2021) <https://docs.un.org/en/CCW/GGE.1/2020/WP.7>.

ICRC, 'International Humanitarian Law and the Challenges of Contemporary Armed Conflict in 2019 | How Does Law Protect in War? - Online Casebook' (2019) <https://casebook.icrc.org/case-study/icrc-international-humanitarian-law-and-challenges-contemporary-armed-conflict-2019>.

International Committee of the Red Cross, 'THE PRINCIPLE of PROPORTIONALITY' (2023) <https://www.icrc.org/sites/default/files/wysiwyg/war-and-law/04_proportionality-0.pdf>.

International Law Commission, 'Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, with Commentaries 2001' (2001) <https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/9_6_2001.pdf>.

J-G Castel and Matthew E Castel, 'The Road to Artificial Super-Intelligence: Has International Law a Role to Play?' (2016) 14 Canadian journal of law and technology 1.

Jack M Beard, 'Autonomous Weapons and Human Responsibilities' (*Ssrn.com*9 June 2014) <https://ssrn.com/abstract=2447968> accessed 11 December 2025.

James Crawford, The International Law Commission's Articles on State Responsibility: Introduction, Text, and Commentaries (Cambridge University Press 2002).

Jessica Dorsey, 'Israel's AI-Enabled Targeting of Hamas Members Jeopardizes Moral and Legal Standards of Warfare' (19 August 2024) <https://www.uu.nl/en/achtergrond/israels-ai-enabled-targeting-of-hamas-members-jeopardizes-moral-and-legal-standards-of-warfare>.

Jonathan David Herbach, 'Into the Caves of Steel: Precaution, Cognition and Robotic Weapon Systems under the International Law of Armed Conflict' (2012) 4 Amsterdam Law Forum 3.

Katharina Parameswaran-Seiffert, 'Compliance Challenges of Lethal Autonomous Weapon Systems with International Humanitarian Law – Recent Developments' (2021) 59 Archiv des Völkerrechts 383.

Kjølv Egeland, 'Lethal Autonomous Weapon Systems under International Humanitarian Law' (2016) 85 Nordic Journal of International Law 89.

Laura Dickinson, 'Lethal Autonomous Weapons Systems: The Overlooked Importance of Administrative Accountability' in Eric Talbot and Ronald Alcala (eds), *The Impact of Emerging Technologies on the Law of Armed Conflict* (Oxford University Press 2018) <https://ssrn.com/abstract=3249497>.

Marco Sassòli, 'State Responsibility for Violations of International Humanitarian Law' (2002) 84 Revue Internationale de la Croix-Rouge/International Review of the Red Cross 401.

Mariarosaria Taddeo and Alexander Blanchard, 'A Comparative Analysis of the Definitions of Autonomous Weapons Systems' (2022) 28 Science and Engineering Ethics.

Marwa Fatafta and Daniel Leufer, 'AI in Israel's War on Gaza' (9 May 2024) https://www.accessnow.org/publication/artificial-genocidal-intelligence-israel-gaza/

Matthieu Ortiz, 'Diplomats Debate Future of "Killer Robots" | Arms Con-

trol Association' (2018) https://www.armscontrol.org/act/2018-05/issue-briefs/diplomats-debate-future-killer-robots accessed 3 June 2025.
Meir Shamgar, 'The Observance of International Law in the Administered Territories' (1971) 1 Israel yearbook on human rights.
Michael Newman, 'Introducing Transitional Justice', *Transitional justice: contending with the past* (Polity Press 2019).
Noel Sharkey, 'Staying in the Loop: Human Supervisory Control of Weapons' in Nehal Bhuta and others (eds), *Autonomous Weapons Systems: Law, Ethics, Policy* (Cambridge University Press 2016).
Ondřej Rosendorf, Michal Smetana and Marek Vranka, 'Algorithmic Aversion? Experimental Evidence on the Elasticity of Public Attitudes to "Killer Robots"' (2023) 33 Security Studies 115.
Rebecca Crootof, 'War Torts: Accountability for Autonomous Weapons' (2016) 164 University of Pennsylvania Law Review <https://scholarship.law.upenn.edu/penn_law_review/vol164/iss6/1>.
Robin Geiß, 'State Control over the Use of Autonomous Weapon Systems: Risk Management and State Responsibility' in R Bartels and others (eds), Military Operations and the Notion of Control Under International Law (TMC Asser Press, The Hague 2020).
Sarah McCammon, 'The Warfare May Be Remote but the Trauma Is Real' (2019) <https://www.npr.org/2017/04/24/525413427/for-drone-pilots-warfare-may-be-remote-but-the-trauma-is-real>.
Sheera Frenkel and Natan Odenheimer, 'How the War in Gaza Drove Israel's A.I. Experiments' *The New York Times* (25 April 2025) <https://www.nytimes.com/2025/04/25/technology/israel-gaza-ai.html>.
SJ Afonso Seixas Nunes , 'The Legitimacy and Accountability for the Deployment of Autonomous Weapons Systems under International Humanitarian Law' (2019).
Submission by the State of Palestine on Autonomous Weapons Systems (2024).
Thomas K Adams, 'Future Warfare and the Decline of Human Decisionmaking' (2011) 41 The US Army War College Quarterly: Parameters.
Tim McFarland, 'Weapons Law', *Autonomous Weapon Systems and the Law of Armed Conflict* (Cambridge University Press 2020).
UN News, '"Politically Unacceptable, Morally Repugnant": UN Chief Calls for Global Ban on "Killer Robots"' (14 May 2025) <https://news.un.org/en/story/2025/05/1163256>.
UNIDIR, 'The Weaponization of Increasingly Autonomous Technologies: Concerns, Characteristics and Definitional Approaches' (UNIDIR Resources No 6 2017) <https://unidir.org/files/publication/pdfs/the-weaponization-of-increasingly-autonomous-technologies-concerns-characteristics-and-definitional-approaches-en-689.pdf>.
United Nations, 'Autonomous Weapons That Kill Must Be Banned, Insists UN Chief' (UN News 25 March 2019) https://news.un.org/en/story/2019/03/1035381
United Nations, *Materials on the Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts* (United Nations 2012).
VINCENT BOULANIN and others, 'The Exercise of Human Control from Legal, Ethical and Operational Perspectives' (Stockholm International Peace Research Institute 2020) <https://www.jstor.org/stable/resrep25354.8>.

VIII. Varia

Ο καθοριστικός ρόλος του Ιωάννη Καποδίστρια στην ίδρυση του Νεότερου Ελληνικού Κράτους

1

Προκόπιος Παυλόπουλος

πρώην Πρόεδρος της Δημοκρατίας, Ακαδημαϊκός Επίτιμος Καθηγητής της Νομικής Σχολής του ΕΚΠΑ

Ομιλία στην Εσπερίδα του Δήμου Ναυπλιέων σε συνεργασία με το Κέντρο Διεθνούς Δικαίου και Διπλωματίας κατά την ετήσια εκδήλωση Τιμής και Μνήμης για τον Πρώτο Κυβερνήτη της Ελλάδας Ιωάννη Καποδίστρια Ναύπλιο, 27.9.2025

Πρόλογος

Με αισθήματα εξαιρετικής τιμής συμμετέχω σε αυτή την Εσπερίδα που είναι αφιερωμένη στην Μνήμη του Πρώτου Κυβερνήτη της Ελλάδας, του Ιωάννη Καποδίστρια. Και χαίρομαι ακόμη περισσότερο, διότι η εκδήλωση αυτή συμπίπτει με τα 200 χρόνια από την πανηγυρική πρώτη συνεδρίαση του Βουλευτικού στο Ναύπλιο, την 21η Σεπτεμβρίου 1825, όπως τούτο προκύπτει με βάση το πρώτο φύλλο της «*Γενικής Επετηρίδος της Ελλάδος*», ήτοι το φύλλο της 7ης Οκτωβρίου 1825.

Ο Ιωάννης Καποδίστριας, πρώτος Κυβερνήτης της Ελλάδας, υπήρξε όχι μόνον ένας από τους μεγαλύτερους πολιτικούς της Νεότερης Ελλάδας, αλλά και ένας κορυφαίος διπλωμάτης ο οποίος, προτού αναλάβει τα ηνία της διακυβέρνησης της Πατρίδας μας και ενόσω υπηρετούσε στην Ρωσική Αυλή, επηρέασε και διαμόρφωσε, όσο κανένας άλλος Έλληνας, την διεθνή πολιτική σκηνή της εποχής του. Ο Μεγάλος αυτός Έλληνας γεννήθηκε στην Κέρκυρα, στα ιερά χώματα της οποίας και αναπαύεται αιωνίως. Η ολοκληρωτική αφοσίωσή του στην αγωνιώδη προσπάθειά του να οικοδομήσει Κράτος, μέσα στο χάος του μετεπαναστατικού τοπίου που παρέλαβε όταν παρέπαιε, κυριολεκτικώς, η πορεία ευόδωσης της Εθνεγερσίας του 1821, υπήρξε μοναδική και ανυπέρβλητη. Πραγματική «*Εθνική Παρακαταθή-*

κη» προσήλωσης στο Εθνικό Χρέος και διαρκές παράδειγμα προς μίμηση, ιδίως για τους Έλληνες Πολιτικούς. Είναι αδύνατο να αναφερθεί κανείς λεπτομερώς, στο πλαίσιο μιας τέτοιας ομιλίας, σε όλους τους σταθμούς της λαμπρής πολιτικοδιπλωματικής πορείας του Ιωάννη Καποδίστρια. Ας μου επιτραπεί, λοιπόν, να αναφερθώ σε ορισμένους εξ αυτών, και ιδίως στην Εθνική προσφορά του για την ίδρυση του Νεότερου Ελληνικού Κράτους με το Πρωτόκολλο του Λονδίνου το 1830.

Ι. Η αρχική πολιτική πορεία του Ιωάννη Καποδίστρια

Η πρώτη ανάμειξη του Ιωάννη Καποδίστρια στην πολιτική λαμβάνει χώρα στο πλαίσιο της Ιονίου Πολιτείας.

Α. Τον Απρίλιο του 1801 κλήθηκε να αντικαταστήσει τον πατέρα του, Αντώνιο-Μαρία Καποδίστρια, στην αποστολή που αυτός είχε αναλάβει, μαζί με τον Νικόλαο Σιγούρο, για την αποκατάσταση της τάξης στην Κεφαλονιά. Έτσι την 27η Απριλίου 1801 αποβιβάσθηκε, μαζί με τον Νικόλαο Σιγούρο, στην Κεφαλονιά και με την ιδιότητα των Αυτοκρατορικών Επιτρόπων ανέλαβαν την διοίκηση του Νησιού. Στις αρχές Σεπτεμβρίου, και αφού είχε αποκατασταθεί πλήρως η τάξη, επέστρεψαν στην Κέρκυρα.

Β. Τον Απρίλιο του 1803 ο Ιωάννης Καποδίστριας αναλαμβάνει την θέση του Γραμματέως του Κράτους στο Τμήμα Εξωτερικών Υποθέσεων της Ιονίου Πολιτείας, έχοντας ως αρμοδιότητα την επικοινωνία με τους επιτετραμμένους της Δημοκρατίας στο εξωτερικό. Τον Μάιο του 1805, ύστερα από πρόταση του Ρώσου πληρεξουσίου, η Γερουσία εξέλεξε δεκαμελή επιτροπή, στην οποία συμπεριλαμβανόταν και ο Ιωάννης Καποδίστριας, προκειμένου να συντάξει έκθεση ως προς τις διατάξεις του Συντάγματος της Ιονίου Πολιτείας που θα έπρεπε να αναθεωρηθούν. Η έκθεση παραδόθηκε τον επόμενο χρόνο και οι μεταρρυθμίσεις εγκρίθηκαν λίγους μήνες αργότερα. Τον Μάιο του 1806 έληξε η θητεία του ως Γραμματέως του Κράτους και τον επόμενο μήνα ανέλαβε την διεύθυνση της Δημόσιας Σχολής της Δημοκρατίας, που είχε ιδρυθεί με δική του πρωτοβουλία.

Γ. Στις εκλογές του 1806 ο Ιωάννης Καποδίστριας εξελέγη όγδοος σε ψήφους Πληρεξούσιος στην Κέρκυρα. Εξελέγη, επίσης, Γραμματέας της Γερουσίας και, στην συνέχεια, Γραμματέας και Εισηγητής της Επιτροπής που θα συνέτασσε το σχέδιο του νέου Συντάγματος. Κατά την άσκηση των εν λόγω καθηκόντων του διαφώνησε με τον Ρώσο πληρεξούσιο, Ζακυνθινό κόμη Γεώργιο Μοτσενίγο, καθώς οι αλλαγές που ο Ιωάννης Καποδίστριας πρότεινε ήταν, κατά πολύ, πιο φιλελεύθερες σε σχέση με αυτές της Ρωσικής Αυλής. Παρ' όλα αυτά και προς αποφυγήν αδιεξόδου, ο Ιωάννης Καποδίστριας επιδεικνύοντας μοναδική πολιτική ανιδιοτέλεια εισηγήθηκε στην Γερουσία την ψήφιση του Συντάγματος, με το επιχείρημα ότι κανένα άλλο κείμενο δεν θα μπορούσε να εγκριθεί και ότι μόνο αυτό που είχε προτείνει ο Γεώργιος Μοτσενίγος θα τύγχανε έγκρισης από την Ρωσική Αυλή, της οποίας η επιρροή ήταν τότε καθοριστική.

ΙΙ. Τα γεγονότα της Λευκάδας

Κατ' αυτήν την περίοδο λαμβάνουν χώρα στην Λευκάδα ορισμένα εξαιρετικής σημασίας γεγονότα που αφενός μαρτυρούν για τις εξαιρετικές ικανότητες του Ιωάννη Καποδίστρια, όχι μόνο στον διπλωματικό στίβο –όπου ήταν ήδη γνωστές– αλλά και στον στρατιωτικό τομέα. Και αφετέρου, δείχνουν την ετοιμότητα των Ελλήνων Οπλαρχηγών να πολεμήσουν για την απελευθέρωση της Ελλάδας από τον τουρκικό ζυγό.

Α. Συγκεκριμένα, κατά την διάρκεια του Ρωσο-Τουρκικού πολέμου (1807-1912) και στο πλαίσιο της συμμαχίας του Ναπολέοντα με τον Σουλτάνο, ο Αλή Πασάς των Ιωαννίνων πρότεινε στους Γάλλους την οργάνωση ενός είδους αντιπερισπασμού, με ξαφνική επίθεση στην Λευκάδα. Με τον αντιπερισπασμό αυτό θα υποχρεωνόταν ο Ρωσικός στρατός να αποσπάσει δυνάμεις από την Κέρκυρα προς την Λευκάδα, οι οποίες έτσι δεν θα μπορούσαν να διατεθούν στο κύριο μέτωπο της Ρωσο-Γαλλικής αναμέτρησης, δηλαδή στην Δαλματία. Ο Αλή Πασάς μάλιστα, χωρίς να περιμένει την γαλλική απάντηση, άρχισε αμέσως να συγκεντρώνει δυνάμεις, πυροβόλα και πυρομαχικά στην απέναντι ακτή, όπου ενίσχυσε το φρούριο του Αγίου Γεωργίου, προετοιμάζοντας την εισβολή στην Λευκάδα. Όλα αυτά συνέβησαν από τον Δεκέμβριο του 1806 έως τον Φεβρουάριο του 1807.

Β. Η Ιόνιος Πολιτεία διόρισε τον νεαρό Ιωάννη Καποδίστρια, την 2α Ιουνίου 1807, Έκτακτο Στρατιωτικό Διοικητή της Λευκάδας, τότε Αγίας Μαύρας. Φθάνοντας στην Λευκάδα πρώτο μέλημά του υπήρξε η οργάνωση της άμυνας από στεριά και θάλασσα. Η Λευκάδα χωριζόταν από την ηπειρωτική Ελλάδα με μία αβαθή τάφρο. Η τάφρος διανοίχθηκε και τοποθετήθηκαν τρία πυροβολοστάσια για την προάσπισή της. Κάλεσε όλο τον λαό να βοηθήσει στο έργο αυτό και δεν δίστασε να εργασθεί και ο ίδιος, ώστε να εμπνεύσει και να εμψυχώσει τους Λευκαδίτες. Αφού δε ολοκλήρωσε την οργάνωση της άμυνας από την ξηρά, ο Ιωάννης Καποδίστριας οργάνωσε και την άμυνα από την θάλασσα. Μίσθωσε πλοία από Κεφαλονίτες πλοιάρχους, φοβούμενος ενδεχόμενη συνεργασία του γαλλικού ναυτικού με τον Αλή Πασά. Ο Αλή Πασάς, τελικά, βλέποντας την οργανωμένη άμυνα και έχοντας την απειλή των ηπειρωτικών στρατιωτικών σωμάτων στα μετόπισθεν του στρατού του, αποχώρησε. Επρόκειτο για μεγάλη στρατιωτική νίκη του ίδιου του Ιωάννη Καποδίστρια.

Γ. Σπουδαίο ιστορικό γεγονός της εποχής αυτής –και αδικαιολογήτως υποβαθμισμένο εν πολλοίς έως σήμερα– υπήρξε η σύναξη των Οπλαρχηγών που προκάλεσε ο Ιωάννης Καποδίστριας, μαζί με τον Μητροπολίτη Άρτης Ιγνάτιο, η οποία πραγματοποιήθηκε στην παραλία του «*Μαγεμένου*» στην Νικιάνα της Λευκάδας, τον Ιούλιο του 1807. Συγκεντρώθηκαν πολλοί Οπλαρχηγοί, όπως ο Αντώνης Κατσαντώνης, ο Κίτσος Μπότσαρης, ο Λάμπρος Τζαβέλας, ο Γρίβας, ο Βαρνακιώτης, ο Μπουκουβάλας κ.ά. Λέγεται ότι εκεί γνώρισε ο Ιωάννης Καποδίστριας τον Θεόδωρο Κολοκοτρώνη.

1. Ο Αριστοτέλης Βαλαωρίτης αναφέρει χαρακτηριστικά: «*Τὸ μεγαλύτερον, τὸ θαυμαστότερον, τὸ ἑλληνικότερον κατόρθωμα τοῦ ἀειμνήστου Καποδιστρίου ὑπῆρξεν ἡ ἐν Λευκάδι συγκέντρωσις ὅλων τῶν ἐνδοξωτέρων καπετανάτων της Ρούμελης πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς κινδυνευούσης Λευκάδος. Καὶ ὁ ἀδελφικὸς σύνδεσμος ὅστις προέκυψεν ἐκ τῆς συγκεντρώσεως ταύτης μεταξὺ τῶν σημαντικοτέρων ὁπλαρχηγῶν τῆς δουλωμένης Ἑλλάδος. Οἱ κλέφται μετεμορφώθησαν εἰς κλεφτουριάν,*

δηλαδὴ ἀπέβαλον τὴν ἰδέαν τῆς ἀτομικῆς κεχωρισμένης κατὰ τῶν ἐχθρῶν ἀντιδράσεως καὶ συνησπίσθησαν καὶ συνετάχθησαν ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν του Κατσαντώνη εἰς στρατὸν ἐθνικόν, μὲ ἕν καὶ μόνον σύνθημα, ἄσπονδον κατὰ τῶν τυράννων τῆς πατρίδος πόλεμον, μὲ ἕνα καὶ μόνον σκοπόν, τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς βασανιζομένης μητρός των».

2. Ας σημειωθεί ότι, κατά την επικρατούσα ιστορικώς άποψη, κατά την διάρκεια αυτής της σύναξης ο Ιωάννης Καποδίστριας, απευθυνόμενος στους Καπεταναίους, έκανε την ακόλουθη πρόποση: *«Ελπίζω ἡ Πατρὶς νὰ σᾶς καλέσει συντόμως διὰ σκοπὸν πολὺ ὑψηλότερον»*. Ο Κατσαντώνης, απαντώντας εκ μέρους όλων των Οπλαρχηγών, ορκίσθηκε να μην καταθέσουν τα όπλα προτού δουν την ανεξαρτησία της Ελλάδας.

Δ. Στο μεταξύ οι Ρώσοι ηττήθηκαν από τον Ναπολέοντα, συνήψαν ανακωχή μαζί του και υπέγραψαν την Συνθήκη του Τιλσίτ, την 8η Ιουλίου του 1807. Τα Επτάνησα παραχωρήθηκαν στην Γαλλία και η Επτάνησος Πολιτεία καταργήθηκε. Ο Εθνικός Ξεσηκωμός για την απελευθέρωση της Πατρίδας έπρεπε να περιμένει ως το 1821. Όμως η σύναξη των Οπλαρχηγών στου «*Μαγεμένου*», κάτω από την ιστορική καρυδιά, με πρωτοβουλία του Ιωάννη Καποδίστρια και του Μητροπολίτη Άρτης Ιγνατίου όπως προεκτέθηκε, μπορεί να εκληφθεί και ως ο οιωνός που προανήγγειλε την εμβληματική επαναστατική σύναξη της Αγίας Λαύρας, την 25η Μαρτίου 1821, καθώς και την μετέπειτα έλευση του Ιωάννη Καποδίστρια ως Πρώτου Κυβερνήτη της Ελλάδας, τον Ιανουάριο του 1828.

III. Ο Ιωάννης Καποδίστριας ως Πολιτικός και Διπλωμάτης στην Ρωσία

Αφού αρνήθηκε τα αξιώματα που του προσέφερε ο Γάλλος στρατηγός Μπερτιέ (Berthier), ο Ιωάννης Καποδίστριας αποδέχθηκε την πρόταση που ήλθε από την Ρωσία, τον Μάιο του 1808, όταν ο Κόμης Νικολάι Πετρόβιτς Ρουμιάντσεφ, επικεφαλής του Υπουργείου Εξωτερικών της Ρωσικής Αυτοκρατορίας, του απέστειλε επιστολή με την οποία, αφού του ανακοίνωνε ότι τιμήθηκε με τον τίτλο *του Ιππότη Β΄ Τάξεως του Τάγματος της Αγίας Άννας*, τον προσκαλούσε στην Αγία Πετρούπολη, όπου αυτός κατέφθασε τον Ιανουάριο του επόμενου έτους. Τελικώς ο Ιωάννης Καποδίστριας διορίσθηκε στο Υπουργείο Εξωτερικών ως κρατικός σύμβουλος και έτσι ξεκίνησε η λαμπρή διπλωματική του σταδιοδρομία στην Ρωσική Αυλή. Συγκεκριμένα:

Α. Μετά από μια σειρά επιτυχών διπλωματικών ελιγμών του Ιωάννη Καποδίστρια στην Ελβετία όπου, ως μυστικός απεσταλμένος του Τσάρου Αλέξανδρου, κατόρθωσε να ακυρώσει τα σχέδια της Αυστρίας και του Μέττερνιχ για εγκαθίδρυση φίλα προσκείμενης κυβέρνησης με σκοπό να εξασφαλίσει άδεια διέλευσης των αυστριακών στρατευμάτων από την ελβετική επικράτεια, ο Τσάρος Αλέξανδρος τον διόρισε έκτακτο απεσταλμένο του και Πληρεξούσιο Υπουργό για την Ελβετία. Από την θέση αυτή ο Ιωάννης Καποδίστριας συνέβαλε τα μέγιστα στην θέσπιση του Ελβετικού Συντάγματος, εν μέρει πάνω στις αρχές της αρχαιοελληνικής άμεσης δημοκρατίας, και συνεισέφερε, με προσωπικά προσχέδια, στο τελικό ελβετικό πολιτειακό σύστημα, το οποίο προέβλεψε αυτόνομα κρατίδια (καντόνια) ως μέλη της Ελβετικής Ομοσπονδίας ή, ορθότερα, Συνομοσπονδίας. Η συμμετοχή της Γενεύης στην νέα Συνομοσπονδία βασίσθηκε καθαρά σε δική του πρωτοβουλία. Ανακηρύχθηκε πρώτος Επίτιμος Πολίτης του Καντονίου της Γενεύης. Τους δεσμούς που τον έδεναν εξ αρχής με την Πατρίδα καταδεικνύει με ενάργεια το ότι με δικά του χρήματα σπούδασαν 300 Ελληνόπουλα στην Ευρώπη, αλλά –τι περίεργο παιχνίδι της μοίρας– σύμφωνα με μια εκδοχή και ο ένας εκ των δύο δολοφόνων του.

Β. Στις αρχές Σεπτεμβρίου 1814 άρχισε το Συνέδριο της Βιέννης. Συνέδριο σταθμός για την Ευρωπαϊκή Ιστορία, στο οποίο ο Ιωάννης Καποδίστριας συμμετέσχε ως μέλος της Ρωσικής Αντιπροσωπείας. Στα τέλη του 1814 διορίσθηκε αντιπρόσωπος της Ρωσίας στις επίσημες συνεδριάσεις της Επιτροπής των Πέντε. Η παρουσία του Ιωάννη Καποδίστρια στο Συνέδριο της Βιέννης κρίνεται ως καταλυτική, καθώς με τις συμβουλές του επηρέασε αποφασιστικά τον Τσάρο. Κατά την μαρτυρία του ιππότη φον Γκεντς, συμβούλου του Μέττερνιχ, η τελική πράξη του Συνεδρίου, που υπογράφηκε τον Μάιο του 1815, ήταν δημιούργημα του Ιωάννη Καποδίστρια και του ιδίου.

Γ. Μία από τις σημαντικότερες επιτυχίες στην προσωπική διαδρομή του ως διπλωμάτη υπήρξε η σύναψη της Συνθήκης των Παρισίων, της 5ης Νοεμβρίου 1815, όταν ο Ιωάννης Καποδίστριας, εκπροσωπώντας την Ρωσία, πέτυχε να εξασφαλίσει τόσο την ακεραιότητα της Γαλλίας –αφού προηγουμένως είχε πείσει για την ορθότητα αυτής της επιλογής τον ίδιο τον Τσάρο– όσο και την επιβολή συνταγματικής δημοκρατικής διακυβέρνησης στα Επτάνησα. Με δική του παρέμβαση κατέστη δυνατό οι *«Ηνωμένες Πολιτείες των Ιονίων Νήσων»* να αποκτήσουν τα βασικά χαρακτηριστικά Κράτους. Δηλαδή Σύνταγμα, Ένοπλες Δυνάμεις, εκλεγμένη Κυβέρνηση και Σημαία. Μετά την επιτυχία του αυτή ο Τσάρος διόρισε τον Ιωάννη Καποδίστρια Γραμματέα επί των Εξωτερικών Υποθέσεων, θέση που θα μοιραζόταν με τον ήδη διορισθέντα, το 1814, Νέσελροντ.

Δ. Το 1820 και το 1821 συμμετείχε στα Συνέδρια του Τροπάου και του Λάϊμπαχ. Στα δύο αυτά Συνέδρια ο Τσάρος Αλέξανδρος, επηρεασμένος από τον Μέττερνιχ, ακολούθησε σε σημαντικό βαθμό την πολιτική της Αυστρίας, παραμερίζοντας ουσιαστικώς τον Ιωάννη Καποδίστρια. Στο Συνέδριο του Λάϊμπαχ ήλθε η είδηση για την εξέγερση του Αλέξανδρου Υψηλάντη και την Επανάσταση στην Μολδοβλαχία, την οποία ο Τσάρος καταδίκασε αυστηρά. Η ανοικτή διαφωνία μεταξύ του Τσάρου και του Ιωάννη Καποδίστρια δεν άργησε να εκδηλωθεί, ενώ από τα τέλη του 1821 είχε πλέον χάσει την αυτοκρατορική εύνοια. Στις αρχές του 1822 ο Τσάρος αποφάσισε να του αφαιρέσει την διαχείριση του Ανατολικού Ζητήματος. Την 19η Αυγούστου του 1822 ο Ιωάννης Καποδίστριας αναχώρησε από την Αγία Πετρούπολη, αφού πρώτα παραιτήθηκε από την Ρωσική Κυβέρνηση. Και λίγους μήνες αργότερα εγκαταστάθηκε στην Γενεύη, όπου έχαιρε ιδιαίτερης εκτίμησης, κυρίως προκειμένου να βοηθήσει ενεργώς την Ελληνική Επανάσταση. Το 1827 η Γ΄ Εθνική Συνέλευση, την 3η Απριλίου 1827 και με το ΣΤ΄ Ψήφισμά της, εξέλεξε τον Ιωάννη Καποδίστρια πρώτο «*Κυβερνήτη της Ελλάδος*».

IV. Η έλευση του Ιωάννη Καποδίστρια στην Ελλάδα και η ανάληψη των καθηκόντων του

Την 8η Ιανουαρίου 1828 ο Ιωάννης Καποδίστριας έφθασε στην Ελλάδα, στο Ναύπλιο. Ανέλαβε τα καθήκοντά του την 11η Ιανουαρίου 1828 στην Αίγινα, όταν του μεταβιβάσθηκε η Εκτελεστική Εξουσία από την *«Αντικυβερνητικήν Επιτροπήν»*. Η ορκωμοσία του ως πρώτου *«Κυβερνήτη της Ελλάδος»* πραγματοποιήθηκε την 26η Ιανουαρίου 1828. Η κατάσταση που αντιμετώπισε, ευθύς εξ αρχής, ο Ιωάννης Καποδίστριας ήταν, κατά την επιεικέστερη έκφραση, δραματική. Αντί άλλης περιγραφής αρκεί το εξής απόσπασμα από τα *«Απόλογα του Καποδίστρια»* του Γ. Τερτσέτη, όπου καταγράφεται συνομιλία του Κυβερνήτη με τον Γεωργάκη Μαυρομιχάλη: *«Εἶναι καιροὶ ποὺ πρέπει νὰ φοροῦμε ὅλοι ζώνη δερματένια καὶ νὰ τρῶμε ἀκρίδες καὶ μέλι ἄγριο. Εἶδα πολλὰ εἰς τὴν ζωήν μου, ἀλλὰ σὰν τὸ θέαμα ὅταν ἔφθασα ἐδῶ στὴν Αἴγινα δὲν εἶδα κάτι παρόμοιο ποτέ, καὶ ἄλλος νὰ μὴν τὸ ἰδεῖ... Ζήτω ὁ Κυβερνήτης, ἐφώναζαν γυναῖκες ἀναμαλιασμένες, ἄνδρες μὲ λαβωματιὲς πολέμου, ὀρφανὰ γδυτά, κατεβασμένα ἀπὸ σπηλιές. Δὲν ἦταν τὸ συναπάντημά μου φωνὴ χαρᾶς, ἀλλὰ θρῆνος»*.

Α. Ουδείς, λοιπόν, μπορεί να αμφισβητήσει, και δη με τεκμηριωμένα ιστορικά δεδομένα, ότι ο Ιωάννης Καποδίστριας είχε να αντιμετωπίσει μια κατάσταση πραγματικής έκτακτης ανάγκης, μέσα στο πλαίσιο της οποίας έπρεπε να πάρει, χωρίς χρονοτριβή, αποφάσεις στοιχειώδους ανάταξης της Ελλάδας προκειμένου να συνεχισθεί ο Αγώνας της Απελευθέρωσης και να οργανωθεί η ανακούφιση του δεινώς χειμαζόμενου πληθυσμού. Και ναι μεν το «*Πολιτικόν Σύνταγμα της Ελλάδος*», το ισχύον τότε *«Σύνταγμα της Τροιζήνας»* του 1827, συνιστούσε έναν θεσμικώς άψογο «*Καταστατικό Χάρτη*» για την οργάνωση μιας σύγχρονης Αντιπροσωπευτικής Δημοκρατίας με επικεφαλής τον *«Κυβερνήτη της Ελλάδος»*. Πλην όμως είναι, και σήμερα, προφανές ότι η πλήρης και συνεπής εφαρμογή του, υπό τις συνθήκες της εποχής, ήταν ουσιαστικώς αδύνατη, ιδίως καθ' ο μέτρο έπρεπε να ληφθούν μέτρα τεράστιας σημασίας μέσα σε ένα πολύ μικρό χρονικό διάστημα.

1. Μια λύση θα ήταν η κατά περίπτωση εφαρμογή του «*Πολιτικοῦ Συντάγματος τῆς Ἑλλάδος*», κάτι όμως το οποίο αφενός δεν συνάδει προς την ίδια την φύση κάθε σύγχρονου Συντάγματος –αυθαίρετη εφαρμογή του Συντάγματος à la carte ισοδυναμεί με υποβάθμιση και, εν τέλει, αναίρεσή του στην πράξη– και, αφετέρου, ήταν εντελώς αντίθετη προς την νοοτροπία του Ιωάννη Καποδίστρια. Στην νοοτροπία του πρώτου Κυβερνήτη της Ελλάδας, με βάση και τον ασυμβίβαστο –όπως είχε φανεί καθαρά σε όλη την πολιτική διαδρομή του– χαρακτήρα του, ταίριαζε το «*salus populi suprema lex esto*» υπό την αμιγώς αρχαιορωμαϊκή του εκδοχή. Αυτοί είναι οι λόγοι για τους οποίους ο Ιωάννης Καποδίστριας έκρινε, αμέσως, απαραίτητη την αλλαγή του τρόπου οργάνωσης και λειτουργίας του Πολιτεύματος έτσι ώστε, συγκεντρώνοντας εν πολλοίς στα χέρια του την κρατική εξουσία, από την μια πλευρά να λάβει τις αναγκαίες μεγάλες αποφάσεις για την «*Σωτηρίαν τῆς Πατρίδος*». Και, από την άλλη πλευρά, να καταδείξει στο εξωτερικό –και ιδίως προς την «*Ἱερὰ Συμμαχία*», που καραδοκούσε για να επιβάλει την άποψη ότι το Ελληνικό Έθνος-Κράτος δεν μπορούσε να οργανωθεί και να λειτουργήσει– πως το εγχείρημα θεμελίωσης του Νεότερου Ελληνικού Κράτους δεν ήταν «*ἀγώνισμα ἐς τὸ παραχρῆμα ἀκούειν*».
2. Με ειλικρινείς και αποφασιστικούς χειρισμούς ο Ιωάννης Καποδίστριας προσήλθε στην Βουλή προκειμένου να την πείσει για την κρισιμότητα των καιρών. Και έτσι, με το Ψήφισμα ΝΗ΄ της 18ης Ιανουαρίου 1828, η Βουλή αποδέχθηκε και ενέκρινε ομοφώνως –γεγονός που συνιστά αποστομωτική απάντηση σε όσους ισχυρίζονται ότι έδρασε αυτογνωμόνως και οιονεί αυταρχικώς– την εισήγηση του Κυβερνήτη για «*σχέδιον μεταβολῆς διοικήσεως προσωρινῆς*», με το ακόλουθο αιτιολογικό: *«Ἐπειδὴ ὁ παρὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους ἐμπεπιστευμένος τὰ ἡνία τῆς Κυβερνήσεως Κύριος Ἰωάννης Α. Καποδίστριας ἔφθασεν εἰς τὴν Ἑλλάδα· Ἐπειδὴ αἱ δειναὶ τῆς Πατρίδος περιστάσεις καὶ ἡ διάρκεια τοῦ πολέμου δὲν ἐσυγχώρησαν, οὔτε συγχωροῦσι τὴν ἐνέργειαν τοῦ ἐν Τροιζήνι ἐπικυρωθέντος καὶ ἐκδοθέντος Πολιτικοῦ Συντάγματος καθ' ὅλην αὐτοῦ τὴν ἔκτασιν· Ἐπειδὴ ἡ σωτηρία τοῦ Ἔθνους εἶναι ὁ ὑπέρτατος πάντων τῶν Νόμων· καὶ Ἐπειδὴ ἡ Βουλὴ ἀνεδέχθη παρὰ τῶν Λαῶν τὴν πρόνοιαν τῆς ἑαυτῶν σωτηρίας· Ἡ Βουλὴ μόνον σκοπὸν ἔχουσα τὸ νὰ σωθῇ ἡ Ἑλλάς, καὶ ὡς ἱερώτερόν της χρέος θεωροῦσα τοῦτο, καὶ τὴν εὐδαιμονίαν τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους τοῦ ὁποίου ἐνεπιστεύθη τὴν φροντίδα· Καὶ ἐπειδὴ ὁ Κυβερνήτης ἐπρόβαλε σχέδιον μεταβολῆς Διοικήσεως προσωρινῶς»*. Υπό τις συνθήκες αυτές και με την σύμπραξη της Βουλής ανεστάλη η εφαρμογή του *«Πολιτικού Συντάγματος της Ελλάδος»* του 1827. Η Βουλή ουσιαστικώς αυτοκαταργήθηκε –*«ἀποτίθεται ἡ Βουλή, τὸ ὁποῖον ἀνέλαβε χρέος τῆς νομοδοτικῆς ἐξουσίας»*– και οργανώθηκε *«προσωρινὴ Διοίκησης τῆς Ἐπικρατείας»*. Η νομοθετική εξουσία περιήλθε στον Κυβερνήτη και ιδρύθηκε συμβουλευτικό συλλογικό όργανο, το *«Πανελλήνιον»*. Το όργανο αυτό αποτελούσαν 27 μέλη που διόριζε ο Κυβερνήτης και διαιρείτο σε τρία τμήματα, με ειδικότερα για καθένα αντικείμενα τις γνωμοδοτήσεις προς τον Κυβερνήτη επί οικονομικών θεμάτων, θεμάτων περί τα εσωτερικά ζητήματα και περί τα ζητήματα για τις Ένοπλες Δυνάμεις, πριν από την λήψη εκ μέρους του των τελικών αποφάσεων με την μορφή ψηφισμάτων.
3. Ο Κυβερνήτης Ιωάννης Καποδίστριας λειτούργησε εφεξής ως μονοπρόσωπο κυβερνητικό όργανο, επικουρούμενος από τον «*Γραμματέα τῆς Ἐπικρατείας*» –πρώτος ορίσθηκε ο Σπυρίδων Τρικούπης, προσκείμενος στο «*αγγλικό κόμμα*»– και από ένα στοιχειώδες Υπουργικό Συμβούλιο, του οποίου τα μέλη *«παραδέχονται τὴν διεύθυνσιν τοῦ Κυβερνήτου τῆς Ἑλλάδος εἰς τὰ ἐμπιστευθέντα εἰς αὐτοὺς ἔργα»*. Όταν ολοκληρώθηκαν αυτές οι θεσμικές διεργασίες, ο Ιωάννης Καποδίστριας αποφάσισε την σύγκληση της Δ΄ Εθνικής Συνέλευσης, εντός του Απριλίου του 1828, για την θέσπιση νέου Συντάγματος. Στο μεταξύ διευκρινίσθηκε ότι γίνεται αποδεκτό *«σύστημα προσωρινῆς Κυβερνήσεως, θεμελιωμένου, ἐν τοσούτῳ, ἐπάνω εἰς τὰς βάσεις τῶν πράξεων τῆς Ἐπιδαύρου, τοῦ Ἄστρους καὶ τῆς Τροιζῆνος»*.

Β. Στο σημείο αυτό, ως στοιχείο της μεγάλης προσφοράς του Ιωάννη Καποδίστρια στην ολοκλήρωση της προ-

σπάθειας δημιουργίας του Νεότερου Ελληνικού Κράτους, πρέπει να επισημανθεί και το εξής ιστορικό δεδομένο: Κατά την Συνδιάσκεψη των Πληρεξουσίων των Τριών Δυνάμεων (Αγγλίας, Γαλλίας, Ρωσίας) στο Λονδίνο –20 Ιουνίου/2 Ιουλίου 1828– μεταξύ άλλων δόθηκαν κοινές οδηγίες προς τους αντίστοιχους πρέσβεις για την έναρξη διαπραγματεύσεων και με την Ελλάδα, ιδίως ως προς τον καθορισμό των ορίων του υπό ίδρυση Νεότερου Ελληνικού Κράτους. Με εμπιστευτικό υπόμνημά του προς τους πρέσβεις –κατά την Συνδιάσκεψη του Πόρου την 12η Δεκεμβρίου 1828– ο Ιωάννης Καποδίστριας πρότεινε συγκεκριμένα όρια μέσα από μια οξυδερκέστατη ανάλυση, η οποία στηριζόταν βεβαίως στην «*αρχή της αυτοδιάθεσης*» (ή «*αρχή των εθνοτήτων*»), και δι' αυτού του τρόπου προσέθετε περιοχές που ήταν απαραίτητες για την, υπό όρους διάρκειας, ασφάλεια του Ελληνικού Κράτους. Χαρακτηριστικά είναι τα ακόλουθα αποσπάσματα του υπομνήματος αυτού του Ιωάννη Καποδίστρια (βλ. Αντ. Μπερεδήμα, Διεθνές Δίκαιο και Διπλωματία στα χρόνια της Επανάστασης του 1821, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2021, σελ. 12 επ.).

1. «*Τὸ περὶ ὁρίων σπουδαιότατο ζήτημα θέλει λυθεῖ συμφωνότατα πρὸς τὴν λογικὴ καὶ τὸν σκοπὸν τῆς συνθήκης, ἂν ἡ ὀροθετικὴ γραμμὴ χωρίση ἀπὸ τῆς Ὀθωμανικῆς κυριότητος μόνον τὰς ἐπαρχίας καὶ τὰς νήσους ὅπου ἡ ἀρχὴ τῆς ἐπὶ τὸ ἐν αὐτῷ ἀσυμβίβαστον συνυπάρξεως τῶν δύο λαῶν ἀκριβέστατα προσαρμόζεται, τῶν Ἑλλήνων πολὺ ὑπερεχόντων τῶν Τούρκων κατὰ τὸ πλῆθος*».
2. «*Τὰ μάλιστα περιωρισμένα ὅρια τῆς Ἑλλάδος ἤθελον εἶσθαι τὰ ἀπὸ τοῦ Κόλπου τοῦ Βόλου ἀρχόμενα, καὶ ἀφήνοντας μὲν εἰς τοὺς Τούρκους τὴν Θεσσαλίαν καὶ πολλὰ τῆς Ἠπείρου μέρη, διὰ δὲ τῶν ἰσχυροτάτων ὅσων ἔνεστι ὀρεινῶν τόπων φθάνοντα εἰς Σαγιάδα. Καὶ ὅμως ἡ τοιαύτη ὀροθεσία ἤθελε παραδώση εἰς τοὺς Τούρκους ἐπαρχίας τὸ πλεῖστον καὶ χρησιμώτατον μέρος τῶν κατοίκων ἐχούσας ἐξ Ἑλλήνων*».
3. «*Ἐπειδὴ πολλοὶ ἀπὸ τοὺς κατοίκους τῶν περιοχῶν αὐτῶν (Ἤπειρος, Θεσσαλία) συστρατεύονται στὴν Ἑλλάδα μὲ τοὺς ἐπὶ ὀκταετία πολεμήσαντες τοὺς Τούρκους συμπατριώτας τους, πὼς οἱ ἀδελφοὶ αὐτῶν ποὺ μένουν ἐκεῖ θὰ μποροῦσαν νὰ ὑποφέρουν στὸ ἑξῆς νὰ θεωρήσουν ὑποφερτὴ τῶν Τούρκων δεσποτείαν; Καί, ἂν πάλι δεχθοῦμε αὐτοὺς εἰς τὴν Ἑλληνικὴ ἐπικράτειαν μποροῦμε νὰ τοὺς κρατήσουμε ἐντὸς τῶν χαραγμένων ὁρίων; ἢ ἐπειδὴ θὰ ἔχουν αὐτοὶ τὴν σφοδρὰν ἐπιθυμίαν νὰ ἀπολαύσουν τὶς ἑστίες τους, δὲν θὰ ἐφαρμόσουν καὶ ἀνοίξουν καὶ πάλι τὸν πόλεμο σ΄ ἐκεῖνες τὶς ἐπαρχίες ὅπου οἱ καπετάνιοι αὐτῶν ζοῦν ἐδῶ καὶ αἰῶνες ἀπὸ τὴν τέχνη τῶν ὅπλων καὶ τῶν ἄλλων παρεπομένων;*».
4. «*Ἡ φυσικωτάτη ὀροθεσία ἐξ ἧς μόνον ἤθελεν ἀποκτήσει ἡ νέα Ἐπικράτεια τὸν προσήκοντα σχηματισμὸν πρὸς προφύλαξιν ἀπὸ τῶν Τούρκων καὶ πρὸς ἀποκατάστασιν ὅρων ὑγιοῦς διαβιώσεως, θὰ ἦταν στὴν μὲν ξηρὰ ἡ γραμμὴ ἀπὸ τὴν βάσιν τοῦ Ὀλύμπου στὸν Θερμαϊκὸ Κόλπο, διὰ μέσου τοῦ ὄρους Χάσια καὶ Μετσόβου καὶ Χαρμόβου καὶ Σαμαρίνας καὶ Γαρδικίου, στὸ Παλέρμο, στὴν Ἀδριατικὴ θάλασσα. Ὡς πρὸς δὲ τὰ νησιά, θὰ πρέπει νὰ περιληφθοῦν ἐντὸς τῶν ἑλληνικῶν ὁρίων ἡ Εὔβοια καὶ ἡ Κρήτη, τὸ νοτιότερο μέρος τῆς μεθορίου*».
5. «*Τῆς Κρήτης ἡ παρὰ τῶν Ἑλλήνων κατοχὴ ἀπαραίτητος φαίνεται πρὸς ἀσφάλειαν καὶ τοῦ Αἰγαίου καὶ τῆς Πελοποννήσου, διότι, μένουσα εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν Τούρκων ἢ τοῦ Μεχμὲτ Ἀλή, δύναται νὰ ἀποβῇ ποτὲ δεινὸν ὁρμητήριον ἐχθρικῶν ἐπιχειρήσεων μετὰ μεγάλων δυνάμεων κατὰ τῆς Ἑλλάδος. Ἔπειτα, ὁ λαὸς τῆς Κρήτης ἔτι καὶ σήμερον κατὰ τῶν Τούρκων διαμαχόμενος, ἂν ἡ Κρήτη μείνει εἰς τοὺς Τούρκους, δὲν ἤθελε συρρεύση ὡς τῆς Ἑλλάδος τὰς νήσους; Καὶ ἐκ τούτου δὲν ἤθελεν ὑποπέσει ἄρα γε πάλιν ἡ κοινὴ ἐμπορία εἰς τὰς προλαβούσας συμφοράς;*».

V. Το ιστορικό έργο του Ιωάννη Καποδίστρια

Μετά τα προεκτεθέντα επανέρχομαι στο ζήτημα του γιατί ο Ιωάννης Καποδίστριας ήταν, οιονεί νομοτελειακώς, υποχρεωμένος να προσφύγει και σε έκτακτες εξουσίες, ορισμένες φορές εκτός του κανονιστικού πλαισίου του Συντάγματος της Τροιζήνας του 1827, προκειμένου να αντεπεξέλθει αποτελεσματικώς στον κρίσιμο ρόλο του Κυβερνήτη, τον οποίο είχε επωμισθεί θεσμικώς και πολιτικώς. Και κατά τούτο είναι αναγκαίο να γίνει ένας συνοπτικός απολογισμός του τεράστιου έργου που συντελέσθηκε επί των ημερών του στο εσωτερικό της τότε Ελληνικής Επικράτειας, με συνοπτική αναφορά στο εντός του τότε Ελληνικού Κράτους έργο του.

Α. Πραγματικά στο εσωτερικό ο Ιωάννης Καποδίστριας είχε να αντιμετωπίσει την πειρατεία, την διάλυση του στρατού, καθώς και την κακή οικονομική κατάσταση της Χώρας. Ιδιαίτερη μέριμνα επέδειξε ο Ιωάννης Καποδίστριας για την δημιουργία δικαστηρίων, θεσπίζοντας και Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας. Στην προσπάθεια αναδιοργάνωσης του Στρατού περιλαμβάνεται και η ίδρυση της Στρατιωτικής Σχολής Ευελπίδων. Ίδρυσε, επίσης, Εθνικό Νομισματοκοπείο, ενώ καθιέρωσε τον Φοίνικα ως Εθνικό Νόμισμα. Όσον αφορά την εκπαίδευση, ανήγειρε νέα σχολεία, εισήγαγε την μέθοδο του αλληλοδιδακτικού σχολείου και ίδρυσε Εκκλησιαστική Σχολή στον Πόρο. Ανήγειρε, ακόμη, το Ορφανοτροφείο Αίγινας. Δεν ίδρυσε Πανεπιστήμιο, καθώς θεωρούσε ότι έπρεπε να υπάρξουν πρώτα απόφοιτοι μέσης εκπαίδευσης, ικανοί να προετοιμάσουν τους νέους για ανώτερες σπουδές. Μερίμνησε για τον επανασχεδιασμό και την ανοικοδόμηση Ελληνικών Πόλεων, όπως το Ναύπλιο, το Άργος, το Μεσολόγγι και η Πάτρα, έργο που ανέθεσε στον Κερκυραίο αρχιτέκτονα Σταμάτιο Βούλγαρη. Ουσιαστική ήταν και η συμβολή του στο εμπόριο, με την παραχώρηση δανείων στους νησιώτες για την αγορά πλοίων και για την κατασκευή ναυπηγείων στον Πόρο και το Ναύπλιο. Τον Οκτώβριο του 1829 ίδρυσε το πρώτο Αρχαιολογικό Μουσείο στην Αίγινα.

Β. Όσον αφορά την Ελληνική Οικονομία, ο Ιωάννης Καποδίστριας επέδειξε ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την γεωργία, βασική πηγή πλούτου της Ελλάδας. Ίδρυσε την Γεωργική Σχολή της Τίρυνθας και ενεθάρρυνε την καλλιέργεια της πατάτας. Επίσης, προσπαθώντας να ενισχύσει την Ελληνική Οικονομία, ο Ιωάννης Καποδίστριας ίδρυσε την «*Εθνική Χρηματιστική Τράπεζα*», η οποία όμως απέτυχε. Είτε γιατί, κατά μία άποψη, το Δημόσιο εκμεταλλευόταν χωρίς όρους τα χρήματα των καταθετών, είτε εξαιτίας της αντίθεσης των προυχόντων προς το καποδιστριακό καθεστώς και της έλλειψης εμπιστοσύνης προς τον νέο αυτό θεσμό. Σχετικά με την εσωτερική του πολιτική πρέπει να μνημονευθεί η μεγάλη έμπρακτη συμβολή του φίλου του Ιω-

άννη Καποδίστρια, Ελβετού τραπεζίτη Εϋνάρδου, ο οποίος δικαίως θεωρείται και ο θεμελιωτής της μακράς και ανέφελης Ελληνο-Ελβετικής Φιλίας.

Επίλογος

Συμπερασματικώς ο Ιωάννης Καποδίστριας αφιέρωσε, κυριολεκτικώς, τον εαυτό του στον ιερό σκοπό της δημιουργίας, εκ του μηδενός, σύγχρονου Ελληνικού Κράτους, βάζοντας τις βάσεις για μιαν Ελλάδα αντάξια του παρελθόντος της αλλά και της προοπτικής της. Ακαταπόνητος και αποφασιστικός, εργάσθηκε «*με λογισμό και μ' όνειρο*», για να θυμηθούμε τον στίχο του Διονυσίου Σολωμού στους «*Ελεύθερους Πολιορκημένους*». Μόλις τριάμισι χρόνια μετά την ανάληψη των καθηκόντων του, την 27η Σεπτεμβρίου του 1831, η δολοφονία του στο Ναύπλιο, καθαρώς πολιτική δολοφονία από τον Κωνσταντίνο και τον Γιώργο Μαυρομιχάλη –και εκείνους βεβαίως που κρύβονταν πίσω τους, ως ηθικοί αυτουργοί, εντός και εκτός Ελλάδας- έβαλε θλιβερό τέλος στο μεγαλόπνοο έργο του και βύθισε τον Ελληνικό Λαό σε βαρύ πένθος. Εάν δεν είχε δολοφονηθεί ο Ιωάννης Καποδίστριας και, επέκεινα, εάν είχε ολοκληρώσει την θητεία του και το έργο του, μάλλον η Ελλάδα δεν θα είχε καταλήξει να δεχθεί το καθεστώς της *«ελέω θεού»* μοναρχίας που εγκαθιδρύθηκε με την έλευση του Όθωνος. Πιθανότατα δε στο μεταξύ θα είχε εμπεδωθεί μια δημοκρατική διακυβέρνηση, εναρμονισμένη με την βούληση και την νοοτροπία των Ελλήνων, όπως αυτή είχε διαφανεί καθ' όλη την διάρκεια του Αγώνα μετά την Εθνεγερσία του 1821. Υπό τις συνθήκες αυτές η μνήμη του Ιωάννη Καποδίστρια, ιδίως κατά την σημερινή πολλαπλώς κρίσιμη συγκυρία, δεν ανήκει μόνο στην Ιστορία. Αποτελεί, για όλους μας, δείκτη πορείας προκειμένου να αντιληφθούμε, καθένας στο μέτρο που του αναλογεί, τι πρέπει να πράττουμε κατ' εξοχήν σε κρίσιμες περιόδους ώστε να ανταποκρινόμαστε, κατά τα προτάγματα της Ιστορίας μας, στο χρέος μας ως Ελλήνων, τεταγμένων άνευ όρων στην υπεράσπιση της Πατρίδας και στην διασφάλιση του μέλλοντός της, άρα και στην διασφάλιση του μέλλοντος του Έθνους των Ελλήνων.

Κυπριακό, στον Δρόμο για την Προεδρία στην ΕΕ: Quid? Τελευταίες Εξελίξεις στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου

2

Αχιλλέας Δημητριάδης

Κύπριος Δικηγόρος στα Ευρωπαϊκά Δικαστήρια Στρασβούργου, Λουξεμβούργου

Εισήγηση στις ΧΧ Διεθνολογικές Συναντήσεις Ναυπλίου. 3-5 Οκτωβρίου 2025

Πριν από την παρουσίαση μου αυτή θα ήθελα να ευχαριστήσω και να συγχαρώ τον αγαπητό Στέλιο Περράκη για τα 20 χρόνια Διεθνολογικών Συναντήσεων στο Ναύπλιο. Είναι μια τεράστια προσπάθεια η οποία ήδη έχει αφήσει το στίγμα της. Εύχομαι ακόμη 20 χρόνια!

Η παρέμβαση μου σήμερα εστιάζεται σε 3 σημεία:

I. 4η Διακρατική Κύπρος ν Τουρκίας
II. Ατομικές Υποθέσεις
III. Ποιο είναι το Μέλλον, ειδικά στα πλαίσια της Προεδρίας της Κύπρου

I. 4η Διακρατική Κύπρος ν. Τουρκίας

(α) Απόφαση

Να θυμίσω ότι η καταδικαστική απόφαση εκδόθηκε το 2001 (https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-59454) και η απόφαση για την δίκαιη ικανοποίηση το 2014 (https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-144151).

Μεταξύ άλλων, επιδικάσθηκαν €60εκ για ηθική βλάβη για τις περιουσίες των εγκλωβισμένων και €30εκ για ηθική βλάβη για τους συγγενείς των αγνοουμένων. Αξίζει εδώ να σημειώσουμε ότι οι υποθέσεις αυτές δεν είναι για την Κυπριακή Δημοκρατία αλλά για τα συγκεκριμένα άτομα. Η Κυπριακή Δημοκρατία έχει την ευθύνη να εισπράξει και να μοιράσει αυτά τα λεφτά.

Δυστυχώς η Τουρκία παρόλα τα ψηφίσματα δεν το έχει πράξει και ούτε έχει λάβει ουσιαστικά ειδικά ή γενικά μέτρα.

(β) Περιουσίες

Τον Δεκέμβριο του 2025 η Επιτροπή Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης (CMDH) έχει στην ημερήσια διάταξη το θέμα των περιουσιών. Από την μια βρίσκεται η Κύπρος η οποία έχει ζητήσει παραπομπή του θέματος στο Δικαστήριο για ξεκαθάρισμα των μέτρων εκτέλεσης της Τουρκίας και από την άλλη η Τουρκία η οποία δηλώνει ότι η υπόθεση αυτή πρέπει να κλείσει, με μόνη προϋπόθεση την καταβολή των αποζημιώσεων.

(γ) EAI

Να θυμίσω ότι στα γενικά μέτρα η Τουρκία προτάσσει την Επιτροπή Ακίνητης Ιδιοκτησίας (EAI) ως αποτελεσματικό ένδικο της μέσο για διεκδίκηση των περιουσιακών απαιτήσεων των Ελληνοκυπρίων (Ε/Κ).

(δ) Αγνοούμενοι

Όσον αφορά τα θέματα των αγνοουμένων, η CMDH τον Μάρτιο του 2026 αναμένεται να εξετάσει την μη εκτέλεση των αποφάσεων. Στα γενικά μέτρα υπάρχει μια ιδιωτική πρωτοβουλία από τον Μη Κερδοσκοπικό Οργανισμό Truth Now για μια Επιτροπή Αλήθειας για τους 2022 αγνοουμένους.

ΙΙ. Ατομικές Υποθέσεις

(α) Ομάδα Ξενίδη – Αρέστη ν Τουρκίας

Σημαντική ομάδα είναι αυτή της Ξενίδη-Αρέστη ν Τουρκίας όπου υπάρχουν 32 αποφάσεις στις οποίες επιδικάσθηκαν αποζημιώσεις της τάξης των €50εκ πλέον τόκος για απώλεια χρήσης. Θυμίζω την έννοια της απώλειας χρήσης όπου τα ιδιοκτησιακά δικαιώματα παραμένουν στους Αιτητές σε αντιδιαστολή με την απαλλοτρίωση όπου τα χάνουν. Η Τουρκία αρνείται την πληρωμή των ποσών αυτών και καλεί τους Αιτητές να προσφύγουν στην EAI.

(β) 8 Αιτήσεις στην EAI

Ήδη 8 Αιτητές που έχουν εξασφαλίσει αποφάσεις στο ΕΔΑΔ από την προαναφερόμενη προσέφυγαν στην EAI. Από αυτούς οι 4 είτε πληρώθηκαν είτε έγινε διευθέτηση με την εκχώρηση των ιδιοκτησιακών τους δικαιωμάτων. Αναμένουμε τις εξελίξεις για τις άλλες 4.

(γ) KV Mediterranean Tours Ltd ν Τουρκίας

Τέλος, αξίζει ειδική αναφορά στην υπόθεση KV Mediterranean Tours Ltd ν Τουρκίας όπου τον Ιούνιο του έτους αυτού εκδόθηκε καταδικαστική απόφαση για την Τουρκία για παραβίαση των δικαιωμάτων δίκαιης δίκης και περιουσίας της Αιτήτριας η οποία αποτελείται από μια 10όροφη πολυκατοικία, 20 διαμερισμάτων, πάνω στην θάλασσα μέσα στην περιφραγμένη πόλη της Αμμοχώστου. Η απόφαση έγινε τελεσίδικη και θα πρέπει να πληρωθούν επιδικασθείσες ηθικές αποζημιώσεις και έξοδα. Τώρα αναμένεται ο καθορισμός των αποζημιώσεων για την απώλεια χρήσης.
Είναι ενδιαφέρον να παρακολουθήσουμε την εξέλιξη διότι αν δεν συμβιβαστεί, στην πραγματικότητα, η απόφαση του ΕΔΑΔ θα καθορίσει το ύψος της απώλειας χρήσης στην περιφραγμένη πόλη της Αμμοχώστου.

(δ) EAI

Η EAI βρίσκεται εκεί από το 2004 και στην υπόθεση Δημόπουλου έγινε δεκτό ότι οι τρεις θεραπείες που προσφέρει (αποζημίωση, αποκατάσταση και ανταλλαγή) δεν είναι αντίθετες με την Σύμβαση, αλλά πρέπει να ξεκαθαρίσει αν η διαδικασία είναι αποτελεσματική.
Μέχρι τον Αύγουστο 2025 έγιναν 8341 αιτήσεις. Από αυτές συμβιβάστηκαν 1850 με αποζημιώσεις και εκχώρηση των δικαιωμάτων ιδιοκτησίας. Μέχρι την ημερομηνία εκείνη συμφωνήθηκαν £569εκ το οποίο αντιστοιχεί σε €651εκ και οι πληροφορίες είναι ότι πληρώθηκαν πάνω από €450εκ. Οι συμβιβασμοί για μερική ή ολική αποκατάσταση περιορίστηκαν στις 17 υποθέσεις.
Όσον αφορά τις εξελίξεις, τον Σεπτέμβριο κοινοποιήθηκαν στην Τουρκία 7 αιτήσεις ατόμων που προσφύγαν στην EAI με περιουσία στην περιφραγμένη πόλη αλλά δεν προχώρησαν οι υποθέσεις αυτές. Η βάση της απαίτησης είναι παραβίαση του Άρθρου 6 για αποτελεσματική θεραπεία και Άρθρου 1 του Πρωτοκόλλου 1 για περιουσία.

(ε) Τ/Κ ν Κυπριακής Δημοκρατίας

Στις ατομικές υποθέσεις αξίζει να δούμε και την άλλη πλευρά του νομίσματος. Δηλαδή, τις υποθέσεις των Τουρκοκυπρίων (Τ/Κ) ν της Κυπριακής Δημοκρατίας για τις περιουσίες τους στις ελεύθερες περιοχές. Δεν έχουμε ακόμη απόφαση του ΕΔΑΔ σε σχέση με την νομιμότητα του συστήματος του Κηδεμόντα Τ/Κ Περιουσιών και μάλιστα τον Ιούνιο φέτος επιφυλάχθηκε απόφαση στο ΕΔΑΔ εναντίον της Κύπρου από ομάδα Τ/Κ ιδιοκτητών που είχαν εξαντλήσει τα εσωτερικά ένδικα μέσα.

(στ) Ε/Κ ν Κυπριακής Δημοκρατίας

Μια άλλη κατηγορία ατομικών υποθέσεων που άρχισε να διαφαίνεται είναι σε σχέση με τις περιουσίες στην Νεκρή Ζώνη που βρίσκεται κάτω από τον έλεγχο των Ηνωμένων Εθνών. Φέτος τον Ιούνιο η νομολογία του ΕΔΑΔ αλλάζει την θέση της Κυπριακής Δημοκρατίας ότι, δηλαδή, δεν έχει δικαιοδοσία στην περιοχή αυτή. Δεδομένης της διαπίστωσης της δικαιοδοσίας της Κυπριακής Δημοκρατίας στην Νεκρή Ζώνη αναμένεται ότι θα κατατεθούν και άλλες προσφυγές για αποζημιώσεις.

(ζ) Αγνοούμενοι

Τόσον η 4η Διακρατική Κύπρος ν Τουρκίας για θέματα αγνοουμένων όσον και οι 9 ατομικές προσφυγές Βαρνάβα κ.α. ν Τουρκίας (https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-94162) θα βρίσκονται ενώπιον της CMDH τον Μάρτιο του 2026. Επιπρόσθετα της επιδίκασης αποζημιώσεων για ηθική βλάβη υπάρχει και η ανάγκη διερεύνησης των συνθηκών εξαφάνισης.
Μέχρι σήμερα, ταυτοποιήθηκαν 1051 αγνοούμενοι: 756 Ε/Κ και 295 Τ/Κ. Η Διερευνητική Επιτροπή Αγνοουμένων (https://www.cmp-cyprus.org) που βρίσκεται σε λειτουργία από το 1981 υπό την εποπτεία των Ηνωμένων Εθνών έχει ενώπιον της 2002 υποθέσεις. Δυστυχώς ούτε για τους 1051 που έχουν ταυτοποιηθεί δεν δόθηκε πρόσβαση στους φακέλους της διερεύνησης και έτσι η ανάγκη για μια Επιτροπή Αλήθειας είναι ακόμη πιο επιτακτική.
Ο ΜΚΟ Truth Now (https://www.truthnowcyprus.org) κυκλοφόρησε μια εισήγηση για Επιτροπή Αλήθειας την οποία μέχρι τώρα μόνο ο Πρόεδρος της Κυπριακής Δημοκρατίας (ως ηγέτης των Ε/Κ) έχει αποδεχθεί. Ο Τ/Κ ηγέτης το παρέπεμψε στην λύση του Κυπριακού και η Τουρκία δεν έχει πάρει θέση. Υπάρχουν όμως ελπίδες για δημιουργία της Επιτροπής αυτής

ως μέλος της διευθέτησης της 4ης Διακρατικής.

III. Ποιο είναι το Μέλλον, ειδικά στα πλαίσια της Προεδρίας της Κύπρου

Είναι ενδιαφέρον να τονίσουμε ότι τον Σεπτέμβρη ο Γενικός Γραμματέας του Συμβουλίου της Ευρώπης, σε σύντομη επίσκεψη του στην Κύπρο, ανέφερε το ενδεχόμενο δημιουργίας τεχνικής επιτροπής για την εκτέλεση των αποφάσεων. Αυτό είναι πολύ ενθαρρυντικό διότι δίδει μια διέξοδο στην στασιμότητα που υπάρχει.
Από την άλλη πλευρά αναμένουμε εξελίξεις στην Νεκρή Ζώνη δεδομένου ότι έχει ανοίξει ο δρόμος για υποθέσεις εναντίον της Κυπριακής Δημοκρατίας για απώλεια χρήσης των Ε/Κ περιουσιών σ' αυτή.
Ενδιαφέρον επίσης υπάρχει για τις εξελίξεις στην περιφραγμένη πόλη της Αμμοχώστου υπό το φως μάλιστα των εκλογών στην Τ/Κ κοινότητα.
Ακόμη, πρέπει να παρακολουθούμε τις εξελίξεις για τις ποινικές υποθέσεις που κινήθηκαν από την Κυπριακή Δημοκρατία σε άτομα που σφετερίζουν περιουσίες Ε/Κ στα κατεχόμενα καθώς και τις συλλήψεις ανυποψίαστων Ε/Κ που επισκέπτονται τα κατεχόμενα.
Και για να τελειώσω εκεί που άρχισα. Όλα αυτά πρέπει να τα δούμε υπό το πρίσμα της Κυπριακής Προεδρίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης από τον Ιανουάριο μέχρι τον Ιούλιο του 2026. Θα υπάρξει συσχετισμός;
Ευχαριστώ για την προσοχή σας.

Ανθρώπινα Δικαιώματα – Δικαιώματα των Γυναικών και των Κοριτσιών στο Αφγανιστάν των Ταλιμπάν – Μια Διαρκής Επιδείνωση

3

Ανδρέας Παπασταύρου

Πρέσβης ε.τ.

Σύντομη ιστορική αναδρομή

Στις 15 Αυγούστου 2021, έληξε η Δυτική παρουσία στο Αφγανιστάν και μαζί της ένας, ακόμη, αιματηρός πόλεμος. Το Αφγανιστάν υπήρξε ανέκαθεν νεκροταφείο Αυτοκρατοριών. Προηγήθηκε η Βρεταννική Αυτοκρατορία (δις), ακολούθησε η ΕΣΣΔ και τη σκυτάλη παρέλαβαν οι ΗΠΑ. Όλοι ξεκίνησαν με την ίδια καταστροφική αλαζονεία και γνώρισαν ταπεινωτικές ήττες. Η χώρα αυτή έχει τεράστια γεωστρατηγική και ευρύτερα γεωπολιτική σημασία, αποτελώντας το πέρασμα από την Κεντρική στη Νότια Ασία. Διαθέτει σημαντικό ορυκτό πλούτο, και ιδιαίτερα, σπάνιες γαίες, κρίσιμες σε εφαρμογές υψηλής τεχνολογίας. Για τον λόγο αυτό κάθε άλλο παρά αδιάφορο είναι για τις μεγάλες Δυνάμεις, οι οποίες μπορούν εύκολα να κλείσουν τα μάτια σε διάφορες καταστάσεις.

Για την ιστορία, ας αναφέρω ότι ο μόνος ξένος «επισκέπτης» που δεν είχε την ίδια τύχη με τους προαναφερθέντες και ιστορικά δεν μισούν οι Αφγανοί είναι ο Μέγας Αλέξανδρος και τούτο διότι, όπως μου είπαν Αφγανοί και Πακιστανοί συνομιλητές μου, «μετά από το τέλος του πολέμου, έγινε ένας από εμάς».
Η επίθεση της Αλ Κάϊντα εναντίον των ΗΠΑ στις 11 Σεπτεμβρίου 2001 επέφερε τεράστιες αλλαγές στον κόσμο, ο οποίος δεν θα είναι πια ποτέ ο ίδιος.

Ήταν αδύνατον να μην αντιδράσουν οι ΗΠΑ σε αυτή την αποτρόπαιη επιθεση, αλλά πολλές από τις αντιδράσεις τους εγείρουν σημαντικά ερωτήματα από νομικής πλευράς, όπως για παράδειγμα η φυλακή του Γκουαντάναμο. Εκεί, παραβιάσθηκαν κατά σειρά οι υποχρεώσεις των ΗΠΑ που απορρέουν από την Τρίτη Σύμβαση της Γενεύης, το Διεθνές Σύμφωνο για τα Αστικά και Πολιτικά Δικαιώματα (ICCPR), τη Συνθήκη κατά των Βασανιστηρίων (CAT) και το Εθιμικό Διεθνές Δίκαιο. Σημειώνεται ότι ουδεμία από αυτές τις παραβιάσεις επέφερε τιμωρία ή κυρώσεις κατά των ΗΠΑ.

Η αμερικανική αντίδραση, όμως, με τις βαρύτερες συνέπειες παγκοσμίως, υπήρξε η επίθεση των ΗΠΑ, των Βρεταννών και κατόπιν και άλλων δυτικών συμμάχων στο Αφγανιστάν, σε μια επιχείρηση που επεδίωκε την τιμωρία των «υπευθύνων για τις πρόσφατες επιθέσεις εναντίον των ΗΠΑ». Αυτή ήταν και η διατύπωση της Κοινής Απόφασης του Κογκρέσου (18 Σεπτεμβρίου 2001), βάσει της οποίας ο Πρόεδρος Μπους ο Νεώτερος υπέγραψε το κείμενο νόμου, που νομιμοποιούσε την επιχείρηση εναντίον του Αφγανιστάν. Ήτοι, την εξόντωση της Αλ Κάϊντα και αυτό που ονομάσθηκε «Παντοτινός Πόλεμος (forever war) και διήρκεσε έως τα τέλη Αυγούστου του 2021. Ο τίτλος του πολέμου, δημοφιλής, είναι δάνειο από σειρά ομοτίτλων αμερικανικών βιβλίων, στο πρότυπο των διαφόρων εντυπωσιακών ονομασιών που δίνονται προς εξωραϊσμό πολεμικών επιχειρήσεων. Και η εισβολή των Δυτικών στο Αφγανιστάν είναι ζήτημα, η νομιμότητα του οποίου στασιάζεται, για όση σημασία μπορεί να έχει τούτο, δεδομένων των συνθηκών. Πολλοί υποστηρίζουν ότι σύμφωνα με το Διεθνές Δίκαιο επρόκειτο για μη σύννομη ενέργεια, διότι δεν υπήρξε επίθεση του Αφγανιστάν εναντίον των ΗΠΑ, αλλά ούτε και εξουσιοδότηση του Συμβουλίου Ασφαλείας του ΟΗΕ.

Οι ΗΠΑ, από πλευράς τους, επικαλέσθηκαν νόμιμη άμυνα, υποστηρίζοντας ότι η παρασχεθείσα κάλυψη από τους Ταλιμπάν στην Αλ Κάϊντα ισοδυναμούσε με ένοπλη επίθεση. Οι αντίπαλοι της θέσης αυτής, βέβαια, υποστηρίζουν ότι υπήρξε υπέρβαση των ορίων της νόμιμης άμυνας, καθώς «αυτοί που διέπραξαν τις εγκληματικές πράξεις δεν ήταν Αφγανοί».

Οι Ταλιμπάν υπήρξαν προϊόν της αναταραχής που επικράτησε μετά από την αποχώρηση των Σοβιετικών από το Αφγανιστάν. Εμφανίστηκαν για πρώτη φορά το 1994 στη νότια Επαρχία του Κανταχάρ και είναι «παιδιά του τόπου». Αυτό τελικά υπήρξε βασικό στοιχείο της ανόδου τους, αλλά και της επανόδου τους στην εξουσία. Υπόσχονταν στον πληθυσμό την αποκατάσταση της ειρήνης και της τάξης μέσω μιας αυστηρής ερμηνείας του Ισλαμικού Νόμου.

Με τον τρόπο αυτό επεξέτειναν τον έλεγχό τους σε μεγάλα κομμάτια της χώρας. Κατέλαβαν την εξουσία το 1996 ιδρύοντας το «Ισλαμικό Εμιράτο του Αφγανιστάν» και την διατήρησαν έως τον Δεκέμβριο του 2001, οπότε ανετράπησαν από την εισβολή δυτικών στρατευμάτων, υπό αμερικανική ηγεσία. Επέστρεψαν, όμως στις 15 Αυγούστου 2021, υπό δραματικές συνθήκες για τη χώρα, επανιδρύοντας το Ισλαμικό Εμιράτο.

Μετά από την ήττα των Ταλιμπάν το 2001, οι ΗΠΑ επιχείρησαν να οργανώσουν την αφγανική κοινωνία και να δημιουργήσουν ισχυρό και πάνοπλο αφγανικό στρατό και δυνάμεις ασφαλείας, με συνολική δύναμη περίπου 340.000 ανδρών. Ο αντίστοιχος αριθμός (σαφώς λιγότερο καλά

εξοπλισμένων) μαχητών Ταλιμπάν ανερχόταν σε 75.000. Παρ'όλα αυτά, την 15η Αυγούστου 2021 οι Ταλιμπάν, μετερχόμενοι έξυπνη και ρεαλιστική τακτική, επέστρεψαν σχεδόν αναίμακτα, κατισχύοντας των θεωρητικά πανισχύρων αντιπάλων τους, που ουσιαστικά, κατέθεσαν τα όπλα αμαχητί.

Οι ΗΠΑ, διαπιστώνοντας το τεράστιο κόστος του πολέμου (το έμμεσο ή άμεσο κόστος της εικοσαετίας 2001-2021 σε ανθρώπινες ζωές υπολογίζεται μεταξύ 240.000-900.000 και το οικονομικό κόστος άνω των 2,3 τρισεκατομμυρίων δολλαρίων), και λόγω της νέας στρατηγικής τους στον Ινδοειρηνικό, «άνοιξαν την πόρτα και έφυγαν». Στρέφοντας το βλέμμα τους αλλού, άφησαν στην τύχη του και τελείως απροστάτευτο τον δύστηνο αφγανικό λαό, . Η αποχώρηση των Αμερικανών, λοιπών συμμάχων και αριθμού προσφύγων από τον αερολιμένα Χαμίντ Καρζάϊ της Καμπούλ, πραγματοποιήθηκε μέσα σε χαώδεις και απάνθρωπες συνθήκες, που θύμιζαν έντονα Σαϊγκόν. Χιλιάδες άλλοι πρόσφυγες εγκλωβίστηκαν στη χώρα, παρά τις προσπάθειες διαφόρων κρατών για την «εξαγωγή» τους. Για τα γεγονότα αυτά έχω προσωπική άποψη, έχοντας βρεθεί εκεί.

Η Νέα Εποχή των Ταλιμπάν στην Εξουσία

Το τέλος του Αυγούστου 2021 σήμανε και το τέλος του «Παντοτινού Πολέμου». Σήμανε, επίσης, και τη μετάβαση σε έναν σκοτεινό μεσαίωνα για την αφγανική κοινωνία, για τις κάθε λογής μειονότητες και περισσότερο για τις γυναίκες.

Οι Ταλιμπάν ανήκουν στη θρησκευτική σχολή σκέψης Ντεομπάντι (ακόμη μια αντίδραση του μουσουλμανικού πληθυσμού στη βρεταννική κατοχή της Ινδίας). Πρόκειται για ένα παρακλάδι των Σουννιτών, με ακραία, υπερσυντηρητική προσέγγιση στο Ισλάμ, όπως οι ίδιοι (αλλά όχι πολλοί άλλοι σημαντικοί ειδήμονες) θεωρούν ότι αυτό εκφραζόταν στις απαρχές του. Μεταξύ άλλων, απορρίπτει κάθε μορφή διακυβέρνησης εκτός από την ισλαμική και επιβάλλει απίστευτα σκληρή μεταχείριση στις γυναίκες.

Κατά την πορεία τους προς την εξουσία, οι Ταλιμπάν με διάφορους τρόπους, επιχείρησαν να προβάλουν μια νέα και εκσυγχρονισμένη εικόνα τους. Μετά από την επιτευχθείσα συμφωνία με τις ΗΠΑ, στις 19 Φεβρουαρίου 2020 και την έναρξη των ενδοαφγανικών συνομιλιών στη Ντόχα στις 12 Σεπτεμβρίου 2020, όπου «αμφότερες οι πλευρές εξέφρασαν την έντονη επιθυμία τους να φέρουν την ειρήνη στο Αφγανιστάν....», άρχισαν να διαφαίνονται οι προθέσεις των Ταλιμπάν, οι οποίοι επιθυμούσαν να «κυβερνηθεί η χώρα μέσω ισλαμικού συστήματος». Ιδιαίτερα καλοί γνώστες των διαπραγματεύσεων μου ανέφεραν τον Απρίλιο 2021 «εμείς τους μιλάμε για πολιτικές λύσεις και αυτοί μας μιλούν για θεολογία». Ταυτόχρονα, οι φίλα προσκείμενοι προς τους Ταλιμπάν παράγοντες, εξήραν την ποιότητα της νέας ηγεσίας τους, γλωσσομαθούς, με «καλές σπουδές και ευρείς ορίζοντες»... αλλά, όπως τελικά αποδείχθηκε, στραμμένους στην αναβίωση ενός μακρινού και πολύ σκοτεινού παρελθόντος.

Αμέσως μετά από την κατάληψη της εξουσίας, οι νέοι της ένοικοι επεχείρησαν εκ νέου να «θολώσουν τα νερά» σχετικά με τις προσθέσεις τους. Κατά την πρώτη συνέντευξη Τύπου στις 17 Αυγούστου 2021, ο εκπρόσωπος των Ταλιμπάν, Ζαμπιχουλλά Μουτζαχίντ,

δήλωσε, μεταξύ άλλων, ότι «Το ζήτημα των γυναικών είναι πολύ σημαντικό. Το Ισλαμικό Εμιράτο δεσμεύεται ως προς τα δικαιώματα των γυναικών μέσα στο πλαίσιο της Σαρία. Οι αδελφές μας, οι άνδρες μας, έχουν τα ίδια δικαιώματα....θα θέλαμε να διαβεβαιώσουμε τη Διεθνή Κοινότητα εάν έχει ανησυχίες, ότι δεν θα υπάρξει διάκριση εις βάρος των γυναικών, όμως, βεβαίως, μέσα στο πλαίσιο που έχουμε. Οι γυναίκες μας είναι μουσουλμάνες. Θα είναι ευτυχείς να ζουν μέσα στο πλαίσιο της Σαρία». Για την ειρωνεία του πράγματος, ας σημειωθεί ότι την ίδια ημέρα, το ανώτερο μέλος της Επιτροπής, Εναμουλά Σαμανγκανί, απηύθυνε έκκληση στις γυναίκες να συμμετάσχουν στην κυβέρνηση (!).

Πολύ σύντομα, εν τούτοις, οι Ταλιμπάν έδειξαν τις πραγματικές προθέσεις τους, αποστερώντας τον αφγανικό λαό από τα θεμελιώδη δικαιώματα και ελευθερίες του. Το βαρύτερο, όμως τίμημα, καταβάλλεται έκτοτε από τα κορίτσια και τις γυναίκες. Μέσω της έκδοσης περίπου 200 διαταγμάτων, οι γυναίκες στην πράξη είναι φυλακισμένες στο σπίτι τους. Δεν μπορούν να πηγαίνουν στο σχολείο πέρα από τη στοιχειώδη εκπαίδευση. Δεν μπορούν να έχουν πρόσβαση στη δέουσα ιατρική φροντίδα και πλέον, το παραμικρό πρόβλημα υγείας (για να μη μιλήσουμε για γυναικολογικά θέματα), μπορεί να απειλήσει τη ζωή τους. Εάν όλα αυτά συνεχισθούν, είναι ορατός ο κίνδυνος ανεπανόρθωτης βλάβης της αφγανικής κοινωνίας, με ευρύτερες προεκτάσεις διεθνώς. Όλες οι κοινωνικές ομάδες πλήττονται (και όλες οι παντός είδους μειονότητες). Οι γυναίκες δεν δικαιούνται να εργάζονται, εάν είναι χήρες (λόγω του πολέμου, υπάρχουν πολλές στη χώρα) και μπορούν να ζήσουν μόνο από τη βοήθεια συγγενών τους, τα περιστατικά βιασμών έχουν πολλαπλασιασθεί, όπως και οι γάμοι μικρών κοριτσιών με ηλικιωμένους. Η απαρίθμηση είναι απλώς ενδεικτική, διότι αλλιώς θα απαιτούνταν αρκετές σελίδες .

Ο Νόμος της 12ης Ιουλίου 2024 «Περί Διάδοσης των Αρετών και Πρόληψης των Αμαρτημάτων» (The Propagation of Virtue and Prevention of Vice Law) της 31ης Ιουλίου 2024, ήλθε να επιδεινώσει ακόμη περισσότερο την κατάσταση ιδίως για τα κορίτσια και τις γυναίκες, επιβάλλοντας ακόμη πιο ασφυκτικούς περιορισμούς στη ζωή τους (όσο και εάν κάτι τέτοιο φαινόταν αδύνατον, δεδομένης της μεγάλης σκληρότητας των ήδη υφισταμένων μέτρων) και επιτρέποντας ασυδοσία στους κρατικούς υπαλλήλους στην άσκηση ελέγχων και επιβολή εξοντωτικών ποινών. Η ειρωνεία του πράγματος, εν προκειμένω, είναι πως το Αφγανιστάν έχει υπογράψει και κυρώσει τη «Σύμβαση για την Εξάλειψη Πάσης Μορφής Διάκρισης κατά των Γυναικών» (Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women, CEDAW), στις 5 Μαρτίου 2003, άνευ επιφυλάξεων.

Έχουν περάσει τέσσερα χρόνια από την επιστροφή των Ταλιμπάν στην εξουσία και τα πράγματα επιδεινώνονται, αντί να βελτιώνονται. Μειονότητες κάθε λογής, ευάλωτα άτομα, γυναίκες και κορίτσια καταπιέζονται υπέρμετρα. Οι Ταλιμπάν εξακολουθούν απτόητοι να συνθλίβουν την αφγανική κοινωνία. Οι γυναίκες έχουν φθάσει σε εξαθλίωση και απόγνωση. Εάν η κατάσταση δεν ήταν τόσο τραγική, θα μπορούσε κανείς να πει ότι οι Ταλιμπάν είναι κακοφτιαγμένες καρικατούρες ολοκληρωτικών καθεστώτων. Το τελευταίο τους «επίτευγμα» είναι η απαγόρευση και απομάκρυνση όλων των βιβλίων γυναικών συγγραφέων από τα εκπαιδευτικά ιδρύματα

της χώρας. Θα επρόκειτο για γελοιότητα, εάν δεν αποτελούσε συνειδητή πράξη με στόχο την εξάλειψη της γυναικείας σκέψης και παρουσίας από τη μνήμη του έθνους. Ας αρκεστώ, στο σημείο τούτο, να αναφέρω πως όταν ο Ανώτατος Ηγέτης, Χαϊμπατουλλά Ακχουντζαντά, ανακοινώνοντας τον Μάρτιο 2024 την τιμωρία των μοιχαλίδων με θάνατο δια λιθοβολισμού, πρόσθεσε πως «το Έργο των Ταλιμπάν δεν τελείωσε με την κατάληψη της Καμπούλ. Μόλις άρχισε»!

Το παράδοξο εν προκειμένω είναι πως το Αφγανιστάν, στην προ-Ταλιμπάν εποχή, είχε κυρώσει τα περισσότερα διεθνή κείμενα για την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, ήτοι: 1. Διεθνή Σύμβαση για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα, 2. Διεθνές Σύμφωνο για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτιστικά Δικαιώματα, 3. Σύμβαση για την Εξάλειψη των Φυλετικών Διακρίσεων και Άλλων Μορφών Σκληρής και Ταπεινωτικής Μεταχείρισης ή Τιμωρίας, 4. Σύμβαση για την Εξάλειψη όλων των Μορφών Διακρίσεων κατά των Γυναικών και, 5. Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού.

Αντιδράσεις της Διεθνούς Κοινότητας

Το καθεστώς των Ταλιμπάν δεν εκπροσωπείται στα Όργανα του ΟΗΕ, διότι ουδεμία χώρα το έχει αναγνωρίσει επίσημα. Η έδρα του Αφγανιστάν βρίσκεται σε μια εκκρεμή κατάσταση και ο ΟΗΕ εξακολουθεί να αποδέχεται τη διαπίστευση του εκπροσώπου της προηγούμενης κυβέρνησης, χωρίς δικαίωμα ψήφου. Οι Ταλιμπάν έχουν επανειλημμένως ζητήσει να τους αποδοθεί η έδρα της χώρας, αλλά τούτο δεν έχει συμβεί μέχρι τώρα. Ο ΟΗΕ αναφέρεται στο καθεστώς της Καμπούλ ως «de facto Αρχές», όχι όμως ως νόμιμη κυβέρνηση του Αφγανιστάν.

Η χώρα υπήρξε αντικείμενο Αξιολόγησης Ομοτίμων (Peer Review) στο πλαίσιο της Παγκόσμιας Περιοδικής Αξιολόγησης του Συμβουλίου του ΟΗΕ για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα (UN Human Rights Council's Universal Periodic Review, UPR). Επρόκειτο για την τέταρτη αξιολόγησή της, με στόχο την κατάσταση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων υπό το καθεστώς των Ταλιμπάν. Όπως ήταν αναμενόμενο, πολλές χώρες εξέφρασαν βαθειά ανησυχία για τη συστηματική στέρηση των δικαιωμάτων από τις γυναίκες και τα κορίτσια και την εξευτελιστική και απάνθρωπη μεταχείριση που υφίστανται. Οι Ταλιμπάν απάντησαν ότι σέβονται τα δικαιώματα αυτά, όμως στο πλαίσιο της δικής τους ερμηνείας του Ισλαμικού Νόμου. Ανταποκρινόμενος σε αυτές τις διαπιστώσεις, ο ΟΗΕ στη Γενεύη συνέστησε διερευνητικό μηχανισμό για τη διαπίστωση της κατάστασης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στο Αφγανιστάν. Διαπιστώθηκε, επίσης η ανάγκη για επείγουσα επανεξέταση της διεθνούς ανταπόκρισης στην ανθρωπιστική κρίση του Αφγανιστάν.

Επίσης, από το 2022, μετά από την επάνοδο των Ταλιμπάν στην εξουσία, ο ΟΗΕ όρισε τον Νεοζηλανδό Richard Bennett ως Ειδικό Εισηγητή (Special Rapporteur) για την κατάσταση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στο Αφγανιστάν. Πρόκειται για άτομο με μεγάλη πείρα στον χώρο και στο θέμα. Η πιο πρόσφατη έκθεσή του, από 8.10.2025, αναφέρεται στην επιδείνωση της κατάστασης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στη χώρα, η οποία προκαλείται σε μεγάλο βαθμό «από τις πολιτικές και πρακτικές διάκρισης και καταπίεσης των Ταλιμπάν, ιδιαίτερα όσον αφορά

στη δίωξη με βάση το φύλο, τις δημόσιες τιμωρίες, την επίπτωση των περικοπών χρηματοδότησης και των δικαιωμάτων των επιστρεφόντων».
Με νέα έκκλησή του πριν από λίγες ημέρες (22.10.2025), επίσης, ο Ειδικός Εισηγητής καλεί «τις de facto Αρχές του Αφγανιστάν να παύσουν αμέσως όλες τις εκτελέσεις και να καθιερώσουν μορατόριουμ για τη χρήση της θανατικής ποινής, ως ένα πρώτο κρίσιμο βήμα πριν από την πλήρη κατάργησή της»
Οι διεθνείς ανθρωπιστικές οργανώσεις παρακολουθούν στενά την κατάσταση και καλούν τη διεθνή κοινότητα σε δράση. Παράλληλα διαπιστώνουν ότι η ραγδαία επιδείνωση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στο Αφγανιστάν υπονομεύει και την κατάστασή τους παγκοσμίως, εάν δεν δοθεί αποτελεσματική απάντηση στους Ταλιμπάν.
Ιδιαίτερη σημασία έχει η καταδίκη των Ταλιμπάν από σειρά μειζόνων ισλαμικών οργανισμών, θεσμών, μουσουλμανικών κρατών και ειδημόνων. Απορρίπτουν ως εσφαλμένη και στρεβλωμένη την ερμηνεία από τους Ταλιμπάν των κειμένων του Ισλάμ, ιδιαίτερα όσον αφορά στις γυναίκες και τα κορίτσια και θεωρούν ότι αυτή αντίκειται στον ισλαμικό νόμο, τη Σαρία και στις ισλαμικές αξίες.
Πρόκειται για τον Οργανισμό Ισλαμικής Συνεργασίας (OIC), την Παγκόσμια Μουσουλμανική Ένωση (WML) και το Πανεπιστήμιο Αλ Άζαρ, ένα από τα πλέον σημαντικά κέντρα ισλαμικής διδασκαλίας στον κόσμο.
Εκτός από το πλαίσιο του ΟΙΣ (OIC), και συγκεκριμένες ισλαμικές χώρες αντιτίθενται στις ενέργειες των Ταλιμπάν. Πρόκειται για τη Σαουδική Αραβία, την Τουρκία, το Κάταρ και το Πακιστάν.
Οι εξωδικαστικές εκτελέσεις, οι δολοφονίες, οι βιασμοί, η άθλια μεταχείριση εις βάρος των γυναικών και των κοριτσιών, βρήκαν, επί τέλους μια απάντηση, από το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο. Στις 8 Ιουλίου 2025, το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο εξέδωσε εντάλματα συλλήψεως για τον Χαϊμπατουλλά Ακχουντζαντά, Ανώτατο Ηγέτη των Ταλιμπάν και του Αμπντούλ Χακίμ Χακκάνι, Ανώτατο Δικαστή του Αφγανιστάν, «οι οποίοι έχουν ασκήσει de facto εξουσία στο Αφγανιστάν, τουλάχιστον από τις 15 Αυγούστου 2021». Το Δικαστήριο έχει σοβαρούς λόγους να πιστεύει ότι αυτοί έχουν «διαπράξει διατάσσοντας, παρακινώντας ή ζητώντας, το έγκλημα κατά της ανθρωπότητος του διωγμού, σύμφωνα με το άρθρο 7(1)(h) του Καταστατικού της Ρώμης, εις βάρος κοριτσιών, γυναικών και άλλων ατόμων που δεν συνάδουν με την αντίληψη των Ταλιμπάν περί φύλου...». Το κατηγορητήριο είναι πολύ βαρύ και περιλαμβάνει δολοφονίες, βιασμούς, βασανιστήρια και εξαφανίσεις. Διερωτώμαι, πάντως εάν άτομα που εξέδωσαν διάταξη με την οποία απαγορεύεται στις γυναίκες να φορούν ψηλά τακούνια, ώστε ο θόρυβος των βημάτων τους να μην ερεθίζει τους άνδρες, είναι αρμοδιότητος μόνο του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου, ή και άλλων επιστημόνων. Το αυτό ισχύει και για εκείνους που απαγόρευσαν στις γυναίκες να κυκλοφορούν δημοσία μόνες, χωρίς την παρουσία συγγενούς τους άρρενος (μαχράμ). Τούτο μπορεί να φθάσει στα άκρα, όπου μια γιαγιά μπορεί να κυκλοφορήσει εάν συνοδεύεται από άρρεν νήπιο εγγονάκι της.

Η Συνέχεια

Είναι επιτακτική η ανάγκη για ριζική βελτίωση της κατάστασης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στο Αφγανιστάν, διότι αποτελεί όνειδος για όλον τον κόσμο. Οι Ταλιμπάν, βέβαια, δεν είναι ευχάριστοι συνομιλητές, αλλά όλα έχουν τα όριά τους. Για την επίτευξη του στόχου αυτού, απαιτούνται τα κατάλληλα μηνύματα στην κατάλληλη γλώσσα, από τους κατάλληλους συνομιλητές. Πολλοί μπορούν να βοηθήσουν σε αυτό. Ο OIC μπορεί να συμβάλει θετικά, όπως και μουσουλμανικές χώρες με ειδική σχέση με το Αφγανιστάν. Βέβαια, επί του παρόντος, η πρόσφατη ρήξη με το Πακιστάν δεν βοηθά την κατάσταση. Επιπροσθέτως, η απαίτηση του Προέδρου Τραμπ να επιστραφεί στις ΗΠΑ η κρίσιμης σημασίας αεροπορική βάση του Μπαγκράμ (καίριας σημασίας λόγω γειτνίασης με την Κίνα), μπορεί να αποδειχθεί δίκοπο μαχαίρι απέναντι στους Ταλιμπάν. Πρόκειται για ένα παράδοξο αίτημα και ουδείς είναι σε θέση να διαβεβαιώσει εάν έχει προηγηθεί η σχετική προετοιμασία, ή εάν ακόμη μια φορά είναι μια αιφνίδια δήλωση του Αμερικανού Προέδρου.
Οι νουθεσίες ορισμένων κρατών προς το καθεστώς της Καμπούλ είναι πάντοτε χρήσιμες, αλλά όταν τα ίδια έχουν προβλήματα ανθρωπίνων δικαιωμάτων, τίς οίδε τί διαμείβεται όπισθεν κεκλεισμένων θυρών.
Οι εκφράσεις ανησυχίας και οι χαμηλόφωνες παραινέσεις δεν φέρουν αποτέλεσμα, ιδίως σε τέτοιες περιπτώσεις. Απαιτείται άσκηση συνεχών πιέσεων από τη διεθνή κοινότητα και ιδιαίτερα από τις λοιπές ισλαμικές χώρες και όχι θωπείες, ή υποβάθμιση του προβλήματος για λόγους σπανίων γαιών ή άλλων συμφερόντων. Το ένα δεν αποκλείει το άλλο.
Το παρόν κείμενο είναι μια μάχη κατά της λήθης η οποία μοιραία επιταχύνεται από τις καταιγιστικές και καταλυτικές διεθνείς εξελίξεις των ημερών και κινδυνεύει να επισκιάσει πλήρως τη συνεχώς επιδεινούμενη κατάσταση του αφγανικού λαού και κυρίως των κοριτσιών και των γυναικών. Είναι επίσης ηθικό χρέος, μια μάχη και φόρος τιμής για τις γυναίκες του Αφγανιστάν, για το παρόν και το μέλλον τους, αλλά και για όλες τις γυναίκες του κόσμου. Τέλος, είναι μια μάχη κατά του φανατισμού, του επελαύνοντος νεομεσαίωνα, του σκοταδισμού και της βαρβαρότητας. Η μάχη αυτή μας αφορά όλους και πρέπει να είναι συνεχής.

IX. Η Βιβλιοθήκη των «Τετραδίων»

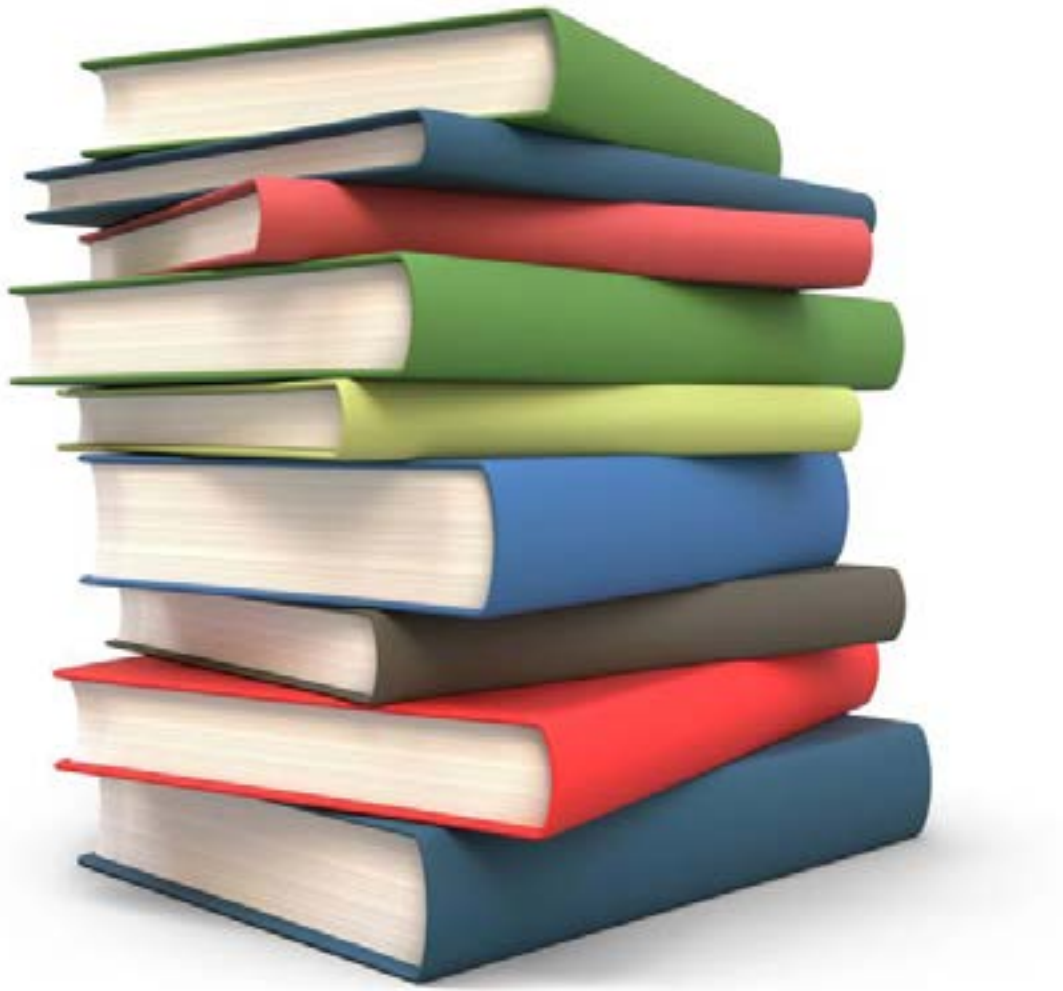

του Καθηγητή Στέλιου Περράκη

Γιώργος Κοντογιώργης, *Η δημοκρατία και ο πόλεμος στον Θουκυδίδη*, Εκδόσεις Ποιότητα, 2022, σελ. 494[1]

1. Στο τελευταίο έργο του «*Η δημοκρατία και ο πόλεμος στον Θουκυδίδη*» ο Γιώργος Κοντογιώργης επιχειρεί έναν διάλογο με τον Θουκυδίδη υπό το πρίσμα της Κοσμοσυστημικής Γνωσιολογίας. Ο ελληνισμός κατά τον συγγραφέα συγκρότησε εξ υπαρχής ένα πλήρες και δη ανθρωποκεντρικό κοσμοσύστημα εδρασμένο στη μικρή κλίμακα της πόλης ενώ ταυτίσθηκε μαζί του σε συνάρμοση με το όλον της εξελικτικής του βιολογίας. Η συγκεκριμένη βιολογία περιλαμβάνει αφενός την κρατοκεντρική, αφετέρου την οικουμενική φάση, με απόληξη την προετοιμασία του εδάφους για την σε βάθος χρόνου αλλαγή κλίμακας, τη γνωστή με το προσωνύμιο «νεοτερικότητα».
Η περίοδος που διερμηνεύει ο Θουκυδίδης αντιστοιχεί στην κρατοκεντρική περίοδο του ανθρωποκεντρικού κοσμοσυστήματος, και συγκεκριμένα στην φάση της ολοκλήρωσής της που σηματοδοτεί η δημοκρατία, προλειαίνοντας το έδαφος της μετάβασης στη μετακρατοκεντρική οικουμένη. Ίδιον της κρατοκεντρικής φάσης είναι η προσέγγιση της πολιτικής στις διακρατικές σχέσεις με όρους δύναμης.
Στη διάρκεια του διαλόγου του με το έργο του Θουκυδίδη ο Κοντογιώργης εξετάζει ακριβώς το διακύβευμα της σχέσης μεταξύ της πολιτικής ως δύναμης στις διακρατικές σχέσεις με την ομόλογη πρόσληψη της πολιτικής ως εξουσίας ή ως ελευθερίας που απαντάται στο εσωτερικό της πόλης και οριοθετεί

1. Στο τέλος του βιβλίου (473-494) περιέχεται επεξηγηματικό Γλωσσάρι εννοιών και όρων

τη διαφορά φύσεως μεταξύ μοναρχίας και δημοκρατίας με ενδιάμεσο σταθμό την αντιπροσωπευτική πολιτεία. Κατά τούτο, η διαλεύκανση του ζητήματος του πολέμου και της αιτιακής του βάσης μας προσκαλεί να διερωτηθούμε για τη σχέση που διαμορφώνεται ανάμεσα στην πόλη/κράτος ως θεμελιώδη κοινωνία, στην (μοναρχική, αντιπροσωπευτική, ολιγαρχική ή δημοκρατική) πολιτεία και στη διακρατική σχέση. Η προβληματική αυτή φέρνει αντιμέτωπο τον μελετητή του Θουκυδίδη με τους πατριωτισμούς που σταδιοδρομούν στον ελληνικό κόσμο, από τον πολεοτικό και τον πολιτειακό έως τον εθνικό, για να θέσει το ερώτημα της αντιλογίας τους.

Ο συγγραφέας διερωτάται ως προς τον χαρακτήρα του Πελοποννησιακού Πολέμου, και ειδικότερα σε ό,τι αφορά στην απορία εάν αποδίδει ένα τυπικό αδιέξοδο του ελληνικού κόσμου που έμελλε να οδηγήσει στην ανάσχεση της εξελικτικής του πορείας ή σηματοδοτεί τη δυναμική υπέρβασης της κρατοκεντρικής του φάσης και της επακόλουθης εισόδου του στην εποχή της οικουμένης. Με δεδομένο ότι η φάση από την οποία διέρχεται η νεοτερικότητα συνεπάγεται τη βίωση ενός μόνον πολιτικού συστήματος, εκείνου της αιρετής μοναρχίας (και της αυταρχικής της παρέκκλισης), το διακύβευμα στις ημέρες μας εστιάζεται στην εναλλαγή ή στην κατάληψη της πολιτικής εξουσίας, εν αντιθέσει προς την εποχή του Θουκυδίδη, οπότε ο κόσμος των πόλεων έρχεται αντιμέτωπος με ποικιλία πολιτειών που αντιμάχονται μεταξύ τους με πρόσημο τη μεταβολή πολιτείας.

Η παραβολή της θουκυδίδειας κρατοκεντρικής φάσης με την ομόλογη φάση που βιώνει η νεοτερικότητα μας φέρνει αντιμέτωπους επίσης με το ερώτημα της κλίμακας, στο μέτρο που η ελληνική περίοδος του ανθρωποκεντρικού κοσμοσυστήματος έχει ως θεμέλια κοινωνία τη μικρή κλίμακα της πόλης, ενώ η εποχή μας τη μεγάλη κλίμακα του κράτους έθνους.

Μια άλλη σημαίνουσα παράμετρος την οποία εισάγει ο Κοντογιώργης προκειμένου να γίνει κατανοητή η προβληματική του Θουκυδίδη για την κρατοκεντρική πολιτική δυναμική αφορά στη σχέση του ελληνικού ανθρωποκεντρισμού με τη δεσποτική περιφέρεια. Σε ποιον βαθμό οι αμοιβαίες επιρροές, και ιδίως η συνύπαρξή τους, επηρεάζουν τόσο την εσωτερική δυναμική των πόλεων όσο και τη διακρατική πολιτική διαμάχη.

Από τον διάλογο του συγγραφέα με το έργο του Θουκυδίδη στο πεδίο της προσέγγισης της πολιτικής ως δύναμης και της συνάρθρωσής της με το πολιτειακό φαινόμενο ειδικότερα της δημοκρατίας, όπως εκτυλίσσεται με αυθεντικό παρονομαστή τον Πελοποννησιακό Πόλεμο, προκύπτει μια μοναδική αναπαράσταση της διακρατικής πολιτικής σχέσης με βάση τους αντικείμενους λόγους, και συγκεκριμένα στο πλαίσιο της ζωντανής ροής της Εκκλησίας του Δήμου. Προκαλεί όντως εντύπωση το γεγονός ότι μολονότι ο Θουκυδίδης ιστορεί έναν μακρύ σε διάρκεια πόλεμο ασχολείται ελάχιστα με την πολεμική πτυχή του εγχειρήματος. Κατά τούτο, το έργο του προσφέρεται ως η μοναδική πηγή για τη διερεύνηση, συγχρόνως με τον κρατοκεντρισμό και της φυσικής λειτουργίας της δημοκρατίας που διαφορετικά θα έμενε αδιευκρίνιστη.

2. Σε ό,τι αφορά στην φύση της κρατοκεντρικής σχέσης ο Κοντογιώργης αντιμετωπίζει την αντιμαχία μεταξύ των δύο στρατοπέδων υπό το πρίσμα της διάκρισης μεταξύ ολιγαρχικής και δημοκρατικής πολιτείας/ηγεμονίας για να αναδείξει τις ομοιότητες όσο και τις διαφορές τους. Όταν οι Λακεδαιμόνιοι θα

εγκαλέσουν τους Αθηναίους ότι η ηγεμονία τους επί των συμμάχων πόλεων είναι τυραννική οι τελευταίοι θα τους αντιτείνουν ότι η δική τους ηγεμονία δεν διαφέρει από αυτήν που εγκαθίδρυσαν οι ίδιοι, αφού παντού μεταξύ των συμμάχων τους επέβαλαν την ολιγαρχική πολιτεία ενώ δεν παρέλειψαν να καταφύγουν στη βία οσάκις απαιτείτο για λόγους συμφέροντος.

Ο Θουκυδίδης αποδίδει την ανάδειξη της Αθήνας σε ηγεμονική δύναμη σε σειρά παραγόντων που ακολούθησαν τα Περσικά. Πρώτον, στην αποχώρηση των Λακεδαιμονίων από την ηγεσία των Ελλήνων. Δεύτερον, στην προθυμία των Αθηναίων να καλύψουν το κενό που άφησε η σπαρτιατική υποχώρηση. Τρίτον, στην ανάγκη των μικρασιατικών και νησιωτικών πόλεων να ελευθερωθούν και να προστατευθούν από την περσική απειλή.

Με τον καιρό, ωστόσο, η συμμαχία εξελίχθηκε σε ηγεμονία, με την έννοια ότι οι Αθηναίοι την κατέστησαν αναγκαστική, κατέλυσαν τη συλλογικότητά της, συγκρότησαν τους εσωτερικούς όρους μιας κλειστής πολιτικής «κοινότητας», ενώ έθεσαν αυτοί μόνοι τις κανονιστικές παραμέτρους και τον έλεγχο της εφαρμογής των. Ο Θουκυδίδης αποδίδει ευρέως τη μεθάρμοση της Αθήνας από ηγέτη σε ηγεμόνα στο γεγονός ότι οι σύμμαχοι παραιτήθηκαν συν τω χρόνω από τις δεσμεύσεις τους και επαναπαύθηκαν στη μέριμνα των Αθηναίων να τους προστατεύει.

Οπωσδήποτε, η διαλεκτική μεταξύ *ηγεμονίας* και *ελευθερίας* διέρχεται από την προσέγγιση της διακρατικής πολιτικής ως σχέσης δύναμης, όχι μόνο από πλευράς ηγεμόνα αλλά και από πλευράς του διεκδικούντος την ελευθερία και την αυτονομία του, συμπεριλαμβανομένης και της εξόδου του από τη συμμαχία. Κατά τούτο, διατρέχει το σύνολο του θουκυδίδειου έργου.

Χαρακτηριστικότερες περιπτώσεις σε επίπεδο τεκμηρίωσης του *δικαίου της ισχύος* αποτελούν οι δημηγορίες που εκφωνήθηκαν στο πλαίσιο του διαλόγου μεταξύ Αθηναίων και Λακεδαιμονίων, με αφορμή υποθέσεις όπως εκείνες της Σάμου, της Μυτιλήνης, της Μήλου, της Σικελίας... Ουδείς εκ των εμπόλεμων αρνείται ότι οι διακρατικές σχέσεις ανάγονται στον νόμο της ισχύος, *οποιοδήποτε και αν είναι το πολιτειακό σύστημα της πόλης*...

Στο κλίμα αυτό, είναι ενδιαφέρον να σταθεί κανείς στο πολιτεύεσθαι της *δημοκρατίας*, καθόσον αναδεικνύει εναργέστατα το γεγονός ότι διαφοροποιείται σαφώς η εσωτερική πραγματικότητα της πολιτείας έναντι της ασκούμενης εξωτερικής πολιτικής. Στο εσωτερικό της χώρας η πολιτική της δημοκρατίας προσεγγίζεται ως ελευθερία, ενώ στις διακρατικές σχέσεις ως δύναμη με την έννοια της τυραννίας.

Ο ίδιος ο Περικλής στη δημηγορία του στο δεύτερο έτος του πολέμου θα εξηγήσει στην Εκκλησία του Δήμου ότι η εξουσία που ασκούν οι Αθηναίοι στις διακρατικές σχέσεις, δηλαδή επί των συμμάχων τους, είναι αναγκαστική τυραννία και, ως εκ τούτου, τυραννικό το αποτέλεσμα της βούλησής τους να ηγεμονεύσουν επί των Ελλήνων. «*Διότι η ηγεμονία σας κατήντησεν εξουσία τυραννική, της οποίας ημπορεί μεν να φαίνεται άδικος η απόκτησις, αλλ' η από της οποίας παραίτησις είναι επικίνδυνος.... Διότι οι ποθούντες υπέρ παν άλλο την ησυχίαν δεν είναι ασφαλείς, εφόσον δεν παραστατούνται από ανθρώπους δράσεως, και μόνον εις κράτος υπήκοον συμφέρει η άνευ κινδύνων υποτέλεια, όχι εις κράτος το οποίον ασκεί ηγεμονίαν*».

Ο Περικλής, εκφωνώντας την τελευταία του δημηγορία ενώπιον του αθηναϊκού

Δήμου, θέλησε προφανώς να αφήσει μια παρακαταθήκη την οποία εγκαθιστά πέραν της συγκυρίας, ήτοι στο επίπεδο του ιστορικού παραδείγματος. Θα επισημάνει στους Αθηναίους ότι δεν αγωνίζονται, όπως οι άλλες πόλεις, για την ελευθερία ή τη δουλεία τους αλλά για την «αρχή», για την ηγεμονία επί των Ελλήνων. «*Το να μισούμεθα και να είμεθα απεχθείς, υπό τας παρούσας περιστάσεις υπήρξεν ο κλήρος όλων ανεξαιρέτως όσοι επεδίωξαν να ηγεμονεύσουν επί άλλων, ο εκτιθέμενος όμως εις απέχθειαν, χάριν υψηλών σκοπών, ακολουθεί πολιτικήν ορθήν. Διότι το μίσος δεν διαρκεί πολύ, ενώ ό,τι αποτελεί την λαμπρότητα του παρόντος παραμένει και ως αείμνηστος δόξα του μέλλοντος*».

Ο διάλογος που διεξάγεται μεταξύ Κλέωνα και Διόδοτου σχετικά με την αποστασία της Μυτιλήνης δεν αφορά στο συγκεκριμένο ζήτημα ή στο μη δικαίωμα του υποτελούς συμμάχου να αποστατεί αλλά στην ένταση της τυραννίας. Ο Κλέωνας επικαλείται την ισχύ ως μέτρο καταστολής της αμφισβήτησης του ηγεμόνα την τιμωρία του συνόλου του πληθυσμού της Μυτιλήνης, ενώ ο Διόδοτος μόνον όσων πρωτοστάτησαν στην αποστασία, δηλαδή των ολιγαρχών.

Ο Κλέων εκφράζει την ακραία εκδοχή που προσεγγίζει την πολιτική με όρους γυμνής ισχύος, την οποία αντιδιαστέλλει με την πολιτική ως ελευθερία που επικρατεί στο εσωτερικό πεδίο της πόλης. Ο Διόδοτος, χωρίς να διαφοροποιείται ως προς τον σκοπό, προκρίνει μια πολιτική που συνδυάζει την επίκληση της ισχύος με την πολιτειακή αλληλεγγύη έτσι ώστε να γίνει αποδεκτή η ηγεμονία στην οικεία προς τη δημοκρατία μερίδα του πληθυσμού της πόλης.

Εν προκειμένω, από τον αντικείμενο διάλογο που παραθέτει ο Θουκυδίδης συγκρατούμε τις επισημάνσεις του Κλέωνα για τη θέση και τη λειτουργία της δημοκρατίας στο κρατοκεντρικό περιβάλλον, ιδίως από την πλευρά του ηγεμόνος, καθώς και των ηθικών διλημμάτων που συνδέονται με τη βαρβαρότητα του πολέμου. Ο Κλέων, προκειμένου να υποστηρίξει τη στρατηγική του έναντι του διστάζοντος αθηναϊκού Δήμου, έσπευσε να τον εγκαλέσει ότι αδυνατεί να ασκήσει ηγεμονία. Σημειωτέον ότι την προηγούμενη ημέρα ο Δήμος υιοθέτησε την εισήγησή του να επιβληθεί παραδειγματική τιμωρία στο σύνολο του πληθυσμού της Μυτιλήνης, όχι μόνο στους πρωταίτιους ολιγάρχες της αποστασίας, όπως αντιπρότεινε ο Διόδοτος, πλην όμως πείσθηκε να επανέλθει την επομένη για να επανεξετάσει την απόφασή του. Ο Κλέων υπενθυμίζει στον Δήμο το θεμελιώδες, ότι *συγχέει την πολιτική ελευθεριότητα που βιώνει στο πλαίσιο της δημοκρατίας με τη διακρατική πολιτική που για τον ηγεμόνα είναι ταυτόσημη με την τυραννία. «Ούτε συλλογίζεστε ότι η ηγεμονία σας είναι εξουσία τυραννική [ὅτι τυραννίδα ἔχετε τὴν ἀρχὴν], ασκούμενη επί ανθρώπων, οι όποιοι σας επιβουλεύονται και υπόκεινται άκοντες εις την εξουσίαν σας. Οι άνθρωποι αυτοί υποτάσσονται εις σας, όχι χάριν των προς αυτούς ευεργεσιών, τας οποίας τους κάμνετε προς ιδικήν σας βλάβην, αλλ' ένεκα της υπεροχής, την οποίαν σας εξασφαλίζει η δύναμίς σας και όχι η εύνοιά των»*.

Τόσο ο Κλέων όσο και ο Διόδοτος (στη συνέχεια του Περικλή με ακόλουθους τον Αλκιβιάδη και τους λοιπούς πολιτικούς ρήτορες της αθηναϊκής πολιτικής σκηνής) εγγράφονται με διαβαθμίσεις στο κρατοκεντρικό κλίμα που ορίζει τους όρους της ειρήνης και του πολέμου, τη διαφορά μεταξύ της ανθρωποκεντρικής ελευθερίας που βιώνεται στο εσωτερικό της πόλης και της πολιτικής βαρβαρότητας που υπαγορεύει ο κρατοκεντρισμός. Διαφορά φύσεως, μάλιστα, την οποία όποιος δεν συνεκτιμά είναι καταδικασμένος να καταβάλει το τίμημα

με την ίδια την απώλεια της ελευθερίας του, με την ύπαρξή του. Το ζήτημα δεν αφορά στη δημοκρατία, επισημαίνεται ότι αποτελεί καθολικό φαινόμενο στον κρατοκεντρισμό ανεξαρτήτως πολιτείας.

Στο εν λόγω πλαίσιο, το ερώτημα που εγείρεται είναι πώς θα επιτύχει ο ηγεμόνας την αποτροπή της αμφισβήτησης από τις «σύμμαχες» πόλεις. Η απάντηση για τους Αθηναίους απέληξε να είναι μονοσήμαντη: με την περιέλευση του συμμάχου στο καθεστώς του υπηκόου και στην πλήρη αδυναμία του να αντιτάξει αντίσταση στην ισχύ του. Ο ηγεμόνας θέτει από την πλευρά του το δίλημμα «υποταγή ή καταστροφή», ενώ ο αδύναμος έχει να επιλέξει μεταξύ «ελευθερίας, υποταγής ή καταστροφής».

Και στις τρεις περιπτώσεις η απάντηση που ο Θουκυδίδης αφήνει να διαφανεί στο ερώτημα «*αντίσταση ή κατευνασμός/εξευμενισμός*» είναι η *αποτροπή*: προετοιμασία και φρόνηση καθώς και επιλογή των κατάλληλων συμμαχιών που θα αντισταθμίσουν την απειλή του αντίπαλου ηγεμόνα και θα διασφαλίσουν την ελευθερία και τη σωτηρία της πόλης. Διαπιστώνει ότι οι Λακεδαιμόνιοι, ενώ παρατηρούσαν τη δυναμική της εκτατικής λειτουργίας των Αθηναίων, δεν μερίμνησαν ώστε να διατηρήσουν μια ισορροπία στους συσχετισμούς: *«μολονότι αντιλαμβανόμενοι τούτο, όχι μόνον δεν επεχείρουν να τους εμποδίσουν, ειμή κατά συντόμους περιόδους, αλλά και ησύχαζαν τον περισσότερον καιρόν, διότι και πρότερον δυσκόλως απεφάσιζαν την ανάληψιν πολέμων, εκτός οσάκις εξηναγκάζοντο εις τούτο». Η κατάσταση αυτή εξακολούθησε έως τη στιγμή που «η δύναμις των Αθηνών ήρχισε να ογκώνεται κατά τρόπον καταφανή, και ήρχισαν να βάζουν χέρι επάνω εις τους συμμάχους των Λακεδαιμονίων»*.

Σε ό,τι αφορά τους συμμάχους, οι Κορίνθιοι στη συνέλευση των Πελοποννησίων θα προειδοποιήσουν όσους θεωρούν ότι δεν κινδυνεύουν άμεσα από τους Αθηναίους (επειδή *«κατοικούν εις τα μεσόγεια μάλλον και όχι εις τα παράλια»*) ή διστάζουν να τους αντιμετωπίσουν *«επιδιδόμενοι εις την τέρψιν, την οποίαν παρέχει η ησυχία της ειρήνης, να ανέχωνται ν' αδικούνται* (να υφίστανται την επιθετική πολιτική) *από άλλους. Διότι και εκείνος που ενδοιάζει δι' αυτόν τον λόγον να αναλάβη τον πόλεμον, ημπορεί να στερηθή πολύ γρήγορα την τέρψιν της αναπαύσεως, την οποίαν διστάζει να διακινδυνεύση»*. Σύντομα θα διαπιστώσουν ότι *«θα έχουν δυσκολωτέραν την μεταφοράν των αγαθών της γης των προς την θάλασσαν και την ανταλλαγήν αυτών προς όσα από την θάλασσαν εισάγονται εις την ξηράν» ή θα κινδυνεύσουν να υποστούν όσα οι πόλεις που γνώρισαν την πολεμική μηχανή των Αθηναίων.* Το παράδειγμα των Σαμίων προσφέρεται προς σκέψιν καθώς *«πναγκάσθησαν, κατά τον ένατον μετά την έναρξιν της πολιορκίας μήνα, να υποταχθούν διά συνθηκολογίας, κατά τους όρους της οποίας κατηδάφισαν τα τείχη των, έδωσαν ομήρους, παρέδωσαν τον στόλον των και ανέλαβαν την υποχρέωσιν να καταβάλουν τα έξοδα του πολέμου κατά τακτάς δόσεις»*.

Όπως θα επισημάνουν οι Κορίνθιοι πρέσβεις στη σύνοδο των πόλεων της Πελοποννησιακής Συμμαχίας ενόψει της τελικής απόφασης να εισέλθουν σε πόλεμο με τους Αθηναίους, «*εις τους γενναίους επιβάλλεται, όταν αδικούνται, να εγκαταλείπουν την ειρήνην διά να αναλάβουν τον πόλεμον, και πάλιν να επανέρχωνται από τον πόλεμον εις την ειρήνην, ευθύς ως κρίνουν εύθετον την περίστασιν προς τούτο*».

Τούτο συνεπάγεται ότι η πόλη οφείλει να προετοιμάζεται σε καιρό ειρήνης έτσι

ώστε να διαθέτει τις κατάλληλες συμμαχίες, να είναι έτοιμη να προτάξει την αρμόζουσα άμυνα που να απαντά στους συσχετισμούς, και μάλιστα σε αρμονία με τη φιλοδοξία της, καθώς και να έχει επεξεργασθεί τα κατάλληλα στρατηγικά σχέδια με ρεαλισμό, γνώση και διάθεση θυσίας. Η προάσπιση της ελευθερίας της πόλης προϋποθέτει, επομένως, κυρίως την πρόληψη της απειλής στον κατάλληλο χρόνο, πριν ο εχθρός καταστεί τόσο ισχυρός ώστε να είναι δυσχερής η αντιμετώπισή του.

Εντέλει, η επίγνωση του συμφέροντος της χώρας και η διάθεση εκ μέρους της πολιτείας να το υπηρετήσει αποτελούν τον ακριβή ενδείκτη του πολιτεύεσθαι στον κρατοκεντρισμό. Πράγματι, «*η ύφανση κοινότητος συμφερόντων είναι η ασφαλεστέρα βάσις δυνάμεως και διά τας πόλεις όπως και διά τους ιδιώτας*». Πάνω από όλα όμως προϋποτίθεται η επίγνωση του γεγονότος ότι οι διακρατικές σχέσεις δεν συνέχονται με την εσωτερική τάξη της πολιτείας ή με την ηθική του βίου. Ορίζονται ως σχέσεις δύναμης και κατά τούτο όποιο και αν είναι το πολίτευμα της χώρας οφείλει να τις προσεγγίζει αναλόγως. Το γεγονός αυτό είναι ισχυρό τόσο για τον αδύναμο που επιδιώκει την ελευθερία του όσο και για τον ηγεμόνα εφόσον θέλει να διατηρήσει την «αρχή» του.

Οπωσδήποτε, η προσέγγιση του έργου του Θουκυδίδη υπό το πρίσμα της Κοσμοσυστημικής Γνωσιολογίας που εισάγει ως μεθοδολογικό προαπαιτούμενο ο Κοντογιώργης προσφέρει μια πρώτης τάξεως δυνατότητα να κατανοήσουμε τη φύση της διακρατικής σχέσης και να αποτιμήσουμε τις διαδρομές της σε συνδυασμό με την εξελικτική βιολογία της πόλης, δηλαδή σε όλες τις φάσεις του κρατοκεντρικού γίγνεσθαι, από τις απαρχές του ελληνικού ανθρωποκεντρικού κόσμου έως την ολοκλήρωσή του, το τέλος της οικουμένης. Το γεγονός αυτό μας επιβάλλει να συγκρατήσουμε την αντίθεση με το νεοτερικό Διεθνές Δίκαιο και τις Διεθνείς Σχέσεις που καλύπτουν αποκλειστικά τη φάση της εποχής μας, η οποία εξ επόψεως ανθρωποκεντρικής βιολογίας αντιστοιχεί στο στάδιο της πρωτογένεσής της και αναλογικά στην ομόλογη εποχή του Σόλωνα. Αγνοεί, συνεπώς, τις επόμενες φάσεις της κρατοκεντρικής εξέλιξης που παρελαύνουν στο έργο του Αλιμούσιου Ιστορικού, προφανώς και την κεφαλαιώδη περίοδο της μετακρατοκεντρικής οικουμένης που σταδιοδρομεί με θεμέλιο το κράτος της κοσμόπολης. Η επίγνωση του γεγονότος αυτού είναι κατά τον Κοντογιώργη καίρια προκειμένου να κατανοηθεί το έργο του Θουκυδίδη και κατ' επέκταση οι εφαρμογές του στην εποχή μας με πρόσημο το μέλλον.

Συμβολές στο Τεύχος*

Decaux Emmanuel

Ομότ. Καθηγητής στο Πανεπιστήμιο Panthéon-Assas – Paris II, Πρόεδρος Fondation René Cassin, Πρόεδρος Δικαστηρίου Συνδιαλλαγής και Διαιτησίας ΟΑΣΕ

Dugard John

Professor of International Law, Member International Law Commission, Judge at hoc ICJ

Perperidis Irini P.

LL.M, LL.M (2) & M.A, Founder of Gender Equality Assembly, Athens Bar Association

Αρέστης Γιώργος

Πρώην δικαστής του Ανωτάτου Δικαστηρίου και τέως δικαστής του Δικαστηρίου της ΕΕ

Αρώνη Χαρίκλεια

Επίκουρη Καθηγήτρια, Τμήμα Ανθρωπιστικών Σπουδών, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης

Βασσάλου Γεωργία

Δρ. Νομικής, ΕΚΠΑ

Δημητριάδης Αχιλλέας

Κύπριος Δικηγόρος στα Ευρωπαϊκά Δικαστήρια Στρασβούργου, Λουξεμβούργου

Δρακονταειδής Φίλιππος

Λογοτέχνης, Δοκιμιογράφος

Ζαλίδης Βασίλειος

Επίκουρος Καθηγητής Διεθνούς Δικαίου, Τμήμα Βαλκανικών, Σλαβικών και Ανατολικών Σπουδών, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, τ. Στρατιωτικός Νομικός Σύμβουλος

Θεοδωρίδης Σέργιος

Ομότ. Καθηγητής ΕΚΠΑ, Κέντρο Αριστείας στη Ρομποτική και Τεχνητή Νοημοσύνη ΗΡΩΝ, Ε.Κ. ΑΘΗΝΑ, Μέλος Σ.Δ. ΕΜΠ

Ιωαννίδης Παναγιώτης

Δρ Διεθνούς Δικαίου Πάντειο Πανεπιστήμιο, ICRC Delegate

Κεφαλά Βιβή

Καθηγήτρια Διεθνών Σχέσεων στην ευρύτερη Μέση Ανατολή και Βόρεια Αφρική, Διευθύντρια του Κέντρου Ανάλυσης Μεσανατολικής Πολιτικής (ΚΕΑΜΕΠ).

* Παράθεση με αλφαβητική σειρά

Κουτσουράκη Ελένη

Επίκουρη Καθηγήτρια, Ελληνικό Μεσογειακό Πανεπιστήμιο

Κρεμλής Γιώργος

Διευθυντής ε.τ. της Ευρωπαϊκής Επιτροπής Μέλος ΔΣ Ευρωπαϊκού Οργανισμού Δημοσίου Δικαίου (EPLO), Διευθυντής Ινστιτούτου κυκλικής οικονομίας και κλίματος του Οργανισμού, πρέσβυς του EPLO στη Βουλγαρία

Λάβδας Κώστας Α.

Καθηγητής Ευρωπαϊκής Πολιτικής, Πρόεδρος του Τμήματος Διεθνών, Ευρωπαϊκών και Περιφερειακών Σπουδών, Πάντειο Πανεπιστήμιο.

Λιακάκος Λυκούργος

Διδάκτωρ Διεθνούς Δικαίου Πάντειο Πανεπιστήμιο

Λιβαδά Φανή

Επίτιμη Νομική Σύμβουλος του Υπουργείου Εξωτερικών, Πρώην Ειδική Νομική Σύμβουλος, Ειδική Νομική Υπηρεσία ΥΠΕΞ

Λίβας Σωτήριος Στ.

Καθηγητής, Ιόνιο Πανεπιστήμιο

Μάστακας Πέτρος

Ύπατη Αρμοστεία Ηνωμένων Εθνών για τους Πρόσφυγες

Μελέτης Νίκος

Δημοσιογράφος, Διπλωματικός Συντάκτης

Μενουδάκος Κώστας

Επί Τιμή Πρόεδρος του Συμβουλίου της Επικρατείας, Επί Τιμή Πρόεδρος της Αρχής Διαχείρισης Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα

Μιχαλακέα Ταϋγέτη

Επίκουρη Καθηγήτρια Διεθνούς Δικαίου Πανεπιστήμιο Λευκωσίας

Μπαλαφούτα Βιργινία

(LLB, MA, MA, PhD) Νομικός, Δρ Διεθνούς Δικαίου

Μπένος Σταύρος

Πρώην Υπουργός Πολιτισμού, πρώην Δήμαρχος, Ιδρυτής του «Διαζώματος»

Μποζουτσίδης Μάνος

ΜΔΕ «Διεθνές Δίκαιο και Διπλωματικές Σπουδές» Παντείου Πανεπιστημίου

Μπρεδήμας Αντώνης

Ομότ. Καθηγητής Διεθνούς Δικαίου, Νομική Σχολή ΕΚΠΑ

Πανούσης Γιάννης

Ομότ. Καθηγητής ΕΚΠΑ, πρώην Υπουργός, πρώην Πρύτανης ΔΠΘ

Παπαγιαννίδης Αντώνης

Δικηγόρος-Δημοσιογράφος

Παπαδόπουλος Αλέξανδρος

Πρώην Υπουργός

Παπακυρίτση Ζωή

Μεταπτυχιακή φοιτήτρια ΠΜΣ, Διεθνείς και Ευρωπαϊκές Σπουδές ΑΠΘ, Advanced MSc International Relations and Diplomacy Leiden University

Παπαναστασόπουλος Νικόλαος

Επίκουρος Καθηγητής Διεθνούς Πολιτικής (με έμφαση στην διαχείριση κρίσεων) Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης, ΑΠΘ, Αν. Διευθυντής Εργαστηρίου Γεωπολιτικών Αναλύσεων, Διδάσκων, Νομική Σχολή ΑΠΘ

Παπασταύρου Ανδρέας

Πρέσβης ε.τ.

Παρράς Βαγγέλης

ΜΔΕ Διεθνούς Δικαίου και Διπλωματικών Σπουδών, ΔΕΠΣ Πάντειο, Υποψ. Δρ. Τομέα Διεθνούς Δικαίου Νομικής Σχολής ΕΚΠΑ

Παυλόπουλος Προκόπιος

Πρώην Πρόεδρος της Δημοκρατίας, Ακαδημαϊκός Επίτιμος Καθηγητής της Νομικής Σχολής του ΕΚΠΑ

Περράκης Στέλιος

Ομότ. Καθηγητής και πρώην Αντιπρύτανης Παντείου Πανεπιστημίου, Πρώην Πρέσβης της Ελλάδας στο Συμβούλιο της Ευρώπης, Πρόεδρος Κέντρου Διεθνούς Δικαίου και Διπλωματίας/ Διεθνολογικές Συναντήσεις Ναυπλίου

Ράμμος Χρήστος Ν.

Επί Τιμή Αντιπρόεδρος του Συμβουλίου της Επικρατείας, Επί Τιμή Πρόεδρος της Αρχής Διασφάλισης Απορρήτου των Επικοινωνιών

Ράντος Αθανάσιος

Επί Τιμή Πρόεδρος του Συμβουλίου της Επικρατείας, Γενικός Εισαγγελέας του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Τασόπουλος Ηλίας

Δρ. Πολιτικής Επιστήμης και Διεθνών Σχέσεων, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου

Τροβά Ελένη

Επ. Καθηγήτρια Διεθνούς δικαίου πολιτιστικών αγαθών, Διεθνές Πανεπιστήμιο της Ελλάδος

Τσιριγώτης Διονύσης

Αναπληρωτής Καθηγητής, Πανεπιστημίου Πειραιώς

Φτακλάκη Ελευθερία

Διδάκτωρ Ευρωπαϊκής & Διεθνούς πολιτικής/Πανεπιστήμιο Αιγαίου Policy Maker & Αναλύτρια Strategic Foresight

Τετράδια Διεθνούς Δικαίου και Διεθνούς Πολιτικής*

Τεύχος 1ο
Απρίλιος 2021

Τεύχος 2ο
Σεπτέμβριος 2021

Τεύχος 3ο
Δεκέμβριος 2021

Τεύχος 4ο
Απρίλιος 2022

Τεύχος 5ο
Οκτώβριος 2022

Τεύχος 6ο - 7ο
Μάιος 2023

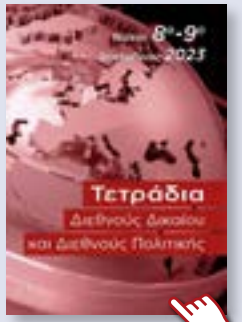

Τεύχος 8ο - 9ο
Δεκέμβριος 2023

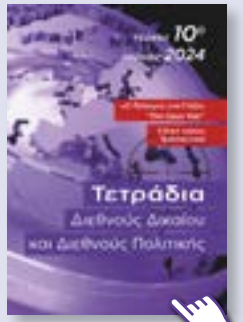

Τεύχος 10ο
Ιούνιος 2024

Τεύχος 11ο
Δεκέμβριος 2024

Τεύχος 12ο - 13ο
Ιούνιος 2025

* Πατήστε επάνω στο εικονίδιο για να μεταφερθείτε στο αντίστοιχο τεύχος

ISSN27329690 04
9 772732 969009